

АМИЈАН МАРЦЕЛИН

ИСТОРИЈА

АМИЈАН МАРЦЕЛИН

ИСТОРИЈА

ПРЕДГОВОР, ПРЕВОД И ОБЈАШЊЕЊА
МИЛЕНА МИЛИН

ПРОСВЕТА

На слов ориїнала:

Ammiani Marcellini

RERUM GESTARUM LIBRI QUI SUPERSUNT

АМИЈАН МАРЦЕЛИН КАО ХРОНИЧАР ПОЗНОРИМСКОГ ЦАРСТВА

Четврти век н.е. представља за Римску империју време обнове после дубоке кризе кроз коју је прошла у трећем веку, време победе нове светске религије, хришћанства, период провала варвара и, најзад, време дефинитивне поделе државе на источну и западну. Римско царство је, захваљујући реформама цара Диоклецијана, нашло начина и снаге да продужи, преко сто година, свој живот. Учвршћење граница, реорганизацију државе и војске, довршио је други велики цар, Константин. Оснивање Константинопоља означава, по мишљењу многих историчара, почетак новог, византијског доба. Истом цару хришћанство дугује равноправан положај са осталим религијама у царству; бујање разних јереси, од којих је најжилавија била аријанска, васељенски сабори успели су да потисну, коначним формулисањем хришћанске вере. Тако она већ крајем истог века тријумфује, као светска религија и, захваљујући цару Теодосију, као званична религија Царства. Синови и наследници цара Константина нису наследили и многоструке способности свог оца. У њиховој међусобној борби и у борбама са узурпаторима, најдуже се одржао Константинов средњи син Констанције. Његов наследник, цар Јулијан, коме су хришћани дали епитет Апостата, „Отпадник“, покушао је да обнови стару, паганску римску религију. Његовом смрћу завршио се и овај неуспешни покушај, али и Константинова лоза. После краткотрајне владе Јовијана, за цара је изабран војник, Панонац Валентинијан, талентован војсковођа, који је доделио источни део царства на управу свом брату Валенсу, човеку једва осредњих способности. Браћа су дуже од једне деценије успешно одолевала варварским нападима, утврђујући границе (међу којима и мезијску, на Дунаву). После изненадне Валентинијанове смрти, и Валенс је страдао у катастрофалном поразу од готских племена, која су упала на Балкан. Ипак, наредни владар, Теодосије, кога је далековидо изабрао Валентинијанов син Грацијан и поверио му источни део империје, успео је да је консолидује и, чак, да по Грацијановој смрти обједини власт у својој руци. Но, то је било накратко. Крајем века, на самрти, он је поделио Царство својим синовима Аркадију и Хонорију и ова подела (која је пресекла и Балкан, Дрином) била је коначна.

Наше знање о овом периоду и о догађајима у другој пол. IV в. дугујемо, добрим делом, и Амијану Марцелину. Вреди нагласити да се у римској историографији од времена Тацита (I-поч. II в.н.е.) није више нашао ниједан аутор који би му, бар приближно, био раван по вредности и значају. То ће се десити

тек са Амијаном, који је, истовремено, и последњи велики римски историограф. Он припада римској књижевности, јер је своје дело писао на латинском језику, али је он по рођењу Грк (и његово име изговара се *Markelinus*), који је у Рим дошао (ту су га звали *Marcellinus*) у зрелим годинама, где је стварао и читао тамошњој образованој публици своју *Историју*.

Наслов који је Амијан изабрао, *Res gestae „Јуначка дела“*, типично је римски; у овом случају односи се на дела царева које приказује, пре свега на главну личност дела, цара Јулијана. *Res gestae* се, у светским језицима, преводи као *Историја*, па смо се и ми определили за тај израз.

АМИЈАНОВ ЖИВОТ

Биографију аутора *Историје* можемо реконструисати само у главним цртама, на основу његовог дела. Сматра се – али то није сигурно – да је рођен на Истоку, у сиријском граду Антиохији, за који каже да је луксузан и познат у свету, (XIV 8,8). То је морало бити око 335.г., јер га двадесетак година после тога срећемо као гардијског официра. Амијан свакако потиче из угледне породице (за себе једном каже *ingenius* XIX 8,6), што му је и омогућило улазак у елитне војне трупе, *protectores domestici*.

Тако је он у пратњи Урсицина, главног заповедника коњице за Исток (*magister equitum Orientis*), учествовао у борбама са Персијом. Пратио је свог команданта и у Милано, камо га је био позвао цар да се оправда од клевета, да би га потом послао са посебним задатком у *Colonia Agrippina* (Келн). Међутим, и поред успешно завршеног посла, Урсицин није сасвим повратио Констанцијево поверење. Затим су били упућени у Галију, где се Амијан нашао у близини младог цезара Јулијана, у чије се врлине могао лично уверити. Импресиониран његовом личношћу, остао је ту све до 357.г. Тада је Урсицин – са својим верним официром – враћен на Исток, ради одбране од Персијанаца. Стигли су на време у Низибис, да спрече његову опсаду. Док је војска продужила даље, Амијан је по налогу послат натраг и замало да није пао непријатељу у руке, спасавајући неког осмогодишњег дечака (XVII 6,10–12). То је једно од изузетно ретких места где наш списатељ говори о себи. Стигао је најзад Урсицина и продужио с војском до града Амиде. Као извиђач, Амијан је стигао у Кордуену, где са стеновитог узвишења посматра војску персијског краља Сапора. Њен прилаз Римљани, на несрећу, нису успели да спрече; Персијанци су опсели Амиду, чији херојски отпор и пад писац – и сáм учесник у томе, веродостојно и узбудљиво описује; (XIX 2–8).

После пада Амиде, Урсицин и Марцелин једва успевају да се спасу бекством на разне стране, и стижу у Антиохију. Урсицин је ускоро изгубио свој положај – према мишљењу нашег писца као жртва сплетки. Амијан је остао у војсци, претпостављамо при штабу у Антиохији, јер о себи више не говори директно. Учествовао је у персијском походу цара Јулијана, 363.г, али не знамо у каквом звању. Заправо, о његовом присуству закључујемо према употреби глаголских облика у првом лицу плурала (*venimus* – дошли смо, и сл.) и по прецизним описима природе и пејзажа. После рата, опет се вратио у Антиохију. Како следи из приказа владавине Валентинијана, овај цар је, по ступању на престо, уклонио људе верне Јулијану (XXVI 4). Могуће је да је и наш аутор отпуштен, да би се направило места људима новог цара. У сваком случају, он се после Јулијанове смрти вратио у Антиохију; прикази тамошњих суђења током 371.г. несумњиво одају писца као њиховог непосредног сведока. Ту је он почео да се припрема за писање дела за које је, како се сматра, правио белешке још за време активне војне службе. Такође је и путовао, у Египат (XXII 15,1) и у Грчку (XXVI 10,19), како нам сâм саопштава, мада не знамо и разлоге његових путовања. Крајем седамдесетих, Амијан је кренуо у Рим, и то преко Тракије, где је обишао бојно поље битке код Хадријанопоља (XXXI 7,16). Ако је адресат једног писма антиохијског ретора Либанија, упућеног неком Амијану у Рим 392.г., наш историчар, онда је то драгоцен (и једино) сведочанство о њему и његовом боравку у Риму. Занимљиво је да је он изабрао вечни град као место где ће писати и представити *Res gestae*. Постоји мишљење да је то стога што је тамо још увек могао наћи живе сведоке догађаја које ће описивати. Друго, очигледно је пишчево искрено дивљење величини Рима, „који ће живети док буде људи” (*victura dum erunt homines Roma*, XIV 6,3). Ипак, овај избор значио је писање на нематерњем латинском језику, којим је Амијан, додуше говорио и чију је књижевност учио, али чије финесе није довољно познавао да би на њему довољно добро и писао. Драгоцени су нам његови утисци о вечном граду, које је изнео у два екскурса (XIV 6 и XXVIII 4) и у више успутних запажања. Духовит и ироничан у осуди снобова, горко напомиње како се „частан дошљак” тешко прима у римске боље куће, а лако се заборавља. Амијан је, ипак, био добро прихваћен, мада нема доказа да је продро и у најугледније римске сенаторске кругове.

Одједица његовог дела и примедбе аудиториа сачувани су у *Res gestae*, нарочито у уводу за XXVI књигу. Према именима поменутих личности (нпр. историчар Аурелије Виктор, који је био префект Рима 388), као и према понеким успутним напоменама, понекад се може извести закључак о времену настанка

појединих књига *Res gestae*. На основу помена храма Серапеума (XXII 16,12), који је срушен 391. или 392.г, може се закључити да је Амијан тада још увек писао дело. Последњих шест књига, XXVI–XXXI, морао је завршити између 392. и 395 (можда чак и 398). Не много потом, око 400.г, завршио се и његов живот.

КОНЦЕПЦИЈА И КОМПОЗИЦИЈА ДЕЛА

Res gestae, је обимно дело, подељено на тридесет и једну књигу, од којих је изгубљено првих тринаест и почетак четрнаесте. Како нас обавештава њихов аутор, у њима је обрађен период који почиње владавином цара Нерве (96–98 г.н.е.), па до његовог доба, одн. до 378.г. *Историја* се, очигледно, надовезује на Тацитово истоимено дело, које се завршава 96.годином. У сачуваним књигама пратимо догађаје од 353/354.г. до битке код Хадријанопоља (дан. Једрене), 378.г, коју је цар Валенс изгубио. Према томе, јасно је да је ранији период био обрађен сумарно, док су у књигама које су дошле до нас детаљно описани догађаји чији је Амијан савременик и у којима је, делом, и сâм учествовао.

Писац *Историје* се више пута обраћа будућим читаоцима „ако их уопште буде“ (XXXI 5,10). Ову скромну ограду вероватно треба схватити *cum grano salis*. Читалаца је свакако било, мада не знамо тачно колико. Али, чињеница је да се у наше време његовом делу, бар у науци, посвећује све већа пажња, као и времену у ком је живео.

Историја је књига разноврсних садржаја и јасног циља. Аутор на неколико места формулише главна историографска начела којих ће се држати: истинитост, као врховно начело још од Атињанина Тукидида, истовремено је начело за које нам каже, на завршетку, да га нигде није нарушио, лажју нити прећуткивањем. Затим, *потпуно сазнање*, начело исто тако блиско озбиљном писању историје. Али, постоји и категорија *digna narrati*, оно што је достојно праве историје. Стога писац наводи и оно што треба избегавати, иако обичан свет управо то воли: бројне ситнице, као нпр. „шта је цар рекао за вечером“ или „зашто се не наведу имена свих који су се скупили код градског претора“ (XXVI 1). Све то, наиме, није достојно праве историје, каже аутор. Критичност и непристрасност су особине око којих се Амијан такође труди, иако их не именује међу експлицитно прокламованим начелима. Свакако да је наш повесничар у својим високим захтевима имао узор у ранијим прагматичким историографима, са обеју страна, грчке и римске. Наиме, поред ове школе, чији су главни представници, код Грка Тукидид и Полибије, а код Римљана Салустије и Тацит, популарна су била оп-

ширна наративна, приповедачка казивања прошлости, чији је циљ често развијање родољубља; такво је нпр. Ливијево дело. Такође су и биографије славних људи биле врло омиљене у антици, али то је жанр који се тек граничи са историјским и чији је циљ најчешће моралистички. Једно време је у науци владало уверење да је Тацит директни Амијанов узор, чије дело он не само хронолошки наставља већ се труди и да подражава. Но, од тога се сада одустаје, мислимо с правом, јер су међу њима разлике у композицији и стилу очигледне и велике. Јер, поред главног тока казивања историјске грађе, *Res gestae*, што ћемо доцније детаљније образложити, садрже и другу, врло разноврсну материју, која је неминовно наметала и други начин излагања. Тачније речено, *Res gestae*, настале на заласку антике, сједињују у себи њено многоструко наслеђе.

У складу са начелом „потпуног сазнања”, Амијан нас обавештава о догађајима широм Римског царства, тј. од персијске границе на истоку до Британије на западу, пратећи првенствено цареве, њихове војне походе, персоналне промене у државном апарату и у војсци, упаде варвара или унутрашње побуне. По одређеној схеми, после цареве смрти следи његова оцена – порекло, изглед, добре и рђаве особине. Посебну тему чини опис управе, догађаја и живота у самом Риму, чему се враћа више пута. Одређено место дато је и беседама. Њих држе главни актери дела – најчешће цареви, у важним моментима (војницима пред битку и сл.), често тумачећи у њима мотиве својих подухвата. Поред етичке улоге, они имају и композициону улогу, да угодно разбију ауторов монолог. Поступак је сасвим у складу с античком историографском теоријом, по којој су, нарочито у тзв. реторској историографији, беседе обавезан елемент.

Најзад, доста простора одваја и за дигресије; једна група њих посвећена је опису неких римских провинција, те поред географских одлика и кратког историјата бележе и етнографске занимљивости; друга група су природописне дигресије, често посвећене и неким астрономским феноменима. Да би савладао овако разнородну грађу, писац је морао да је вешто организује.

Будући да нам почетак дела није сачуван, не знамо како је био формулисан циљ дела и пишећег поступак, јер је било уобичајено да се то саопшти у уводу. Композиција *Историје* је, према већ добро пронађеном изразу, „мозаична”, а аутор нам непрестано и декларативно саопштава да држи у рукама конце излагања. Садржаји – од којих смо главне већ поменули – смењују се, а повезују их уводне и изводне формуле, чија је улога управо да увере читаоца да се тема мења плански. На неколико места оне су развијеније. Тако на почетку XV књиге, писац каже да се његово дело напада као предугачко; на шта одмах одговара да је краткоћа за похвалу само уколико не одузима ништа од сазнања.

Како је средишњи део *Историје* (XVI–XXV) посвећен и главној личности књиге, цару Јулијану, разумљиво је што је и ту направљен један усек; Амијан упозорава да ће његово казивање, премда засновано на веродостојним доказима, готово додиривати жанр панегирика. Са догађајима по Јулијановој смрти требало је и да се заврше *Res gestae*. Амијан је одлучио да дело настави, мада не знамо тачно када, и та пауза је разлог за *proemium* у XXVI књизи, у коме, како је речено, присуствујемо пишчевој одбрани од примедба публике. Композиција преосталих књига углавном следи претходне. Уметнута су и два етно-географска екскурса; један о Тракији (XXVII 4), нешто другачији од ранијег, посвећеног овој области (XXII 8) и, у последњој књизи, екскурс о Хунима и Аланима, племенима која крајем IV века продиру у Царство и о којима још нема писаних података. Ту је убацио и други екскурс о стању у Риму (XXVIII 4). Може се претпоставити да је претходно припремљене екскурсе Амијан био већ распоредио у првом делу *Историје* и да сада, кад је одлучио да настави, пошто није имао нове теме за екскурсе, мора да – донекле – понавља старе. Крај *Историје*, који нам је, за разлику од почетка, сачуван, носи пишчев „печат”: „Ово сам ја, као Грк и некадашњи војник, изложио према својим способностима, почевши од цара Нерве, па до Валенсове смрти. Никад се, како верујем, нисам свесно, ђутњом или лажју, усудио да нарушим дело које је прокламовало истину. Нека остало пишу способнији, у цвету младости и знања. Али, ако се одлуче на тај потхват, подсећам их да припреме језик за узвишенији стил.”

Амијанов израз „*ut Graecus*” истраживачи су различито тумачили. Он се може разумети дословно, да писац подвлачи своју припадност грчкој нацији и култури, а не римској, али и, једноставно, као ознака образованости, карактеристичне за Грке. Но, како наш списатељ не једанпут цитира и грчке речи (са назнаком „како ми кажемо”), па их преводи на латински, мислимо да израз „*ut Graecus*” треба прихватити у његовом основном значењу. Иако Грк по рођењу, антиохијски грађанин је римски војник и, својим избором, римски списатељ. А *maior stilus* означава панегирички начин писања; о садашњости се, дакле, не може писати друкчије него уз похвалу владара.

ИЗВОРИ

Питање извора обавештености – за догађаје чији је савременик, у сачуваним књигама – решава делимично сам аутор. Наиме, он говори о *visa vel lecta* (XXII 16, 24), виђеном или прочитаном. Под *виђеним* се подразумевају не само догађаји већ

и ауторово лично географско и топографско познавање позорнице *Res gestae*. А то познавање у складу је са захтевима историографије, како их је формулисао још његов претходник Полибије, у доба позног хеленизма. Под писаним изворима подразумевају се: *documenta*, што се такође понекад експлицитно наводи (XVIII 6, 23), и писци. Документа, у ужем значењу, Амијан је свакако могао наћи у архиви Сената у Риму. Поред тога, имао је у рукама и нека писма главних личности *Историје*: Јулијаново писмо Сенату, у коме покушава да оправда своју узурпацију (XXI 10,7), као и његово писмо Констанцију (XX 8, 6), са истим циљем. Посебан куриозитет представља помен још једног, оптужујућег и заједљивог писма које је, уз претходно, Јулијан тајно упутио Констанцију, али оно Амијану није могло бити приступачно, а и да јесте „не би доликовало да се његов садржај објави” (XX 8, 18). Можда се ово тумачење може прихватити као пишчева скрупулозност, али се може ставити и примедба да се крши начело „потпуности сазнања”.

У прочитано се подразумевају и писана историјска дела. Она су коришћена за ранију историју, у књигама које су нестале, али нису била заобиђена ни као извор Амијану савремених догађаја. За догађаје из II века свакако је коришћено дело Касија Диона, римског магистрата, који је писао на свом матерњем, тј. грчком језику. Потом, за период кризе у III веку, Амијан се без сумње послужио опет грчким изворима, Дексипом и Херодијаном, чија су дела делимично сачувана. Марије Максим, данас заборављени писац, кога помиње наш аутор, али са омаловажавањем, такође је био један од извора за други и трећи век. Коришћен је свакако у биографском зборнику *Historia Augusta*, насталом крајем IV века, а вероватно га је употребио и Амијан, мада не знамо у ком обиму. Донекле је специфична употреба извора у дигресијама, посебно оним са географско-етнографском садржином. У античкој историографији није било обавезно наводити име писца који се користи, препричава или чак цитира. Аутор *Res gestae* ту није изузетак, премда, доста често, и одступа од те праксе. Не само да наводи имена ранијих историографа већ, чак, понекад даје – у мало речи – и свој суд о њима. Најопширнији је кад саопштава да му је за екскурс о Галији, извор Тимаген... *diligentia Graecus et lingua* (XV 9,2). Поред њих, у *Res gestae* се срећу имена Тукидида, Полибија и Салустија, сва тројица са епитетом *auctor*, што показује да их наш писац нарочито цени. За разлику од њих, отац историје, Херодот, среће се само једном, са скромнијим епитетом, *scriptor* (писац), уколико је читање оштећеног места добро (XXII 15,28). Јасно је да је у наведеним случајевима више реч о историографском утицају, а знатно мање о директним историјским изворима. Обавезни смо да каже-

мо да се међу изворима за појединости из далеке прошлости цитира и Хомер, што је опет у складу са праксом у антици. Најзад, сигурно је да су као извор коришћени и други писци, чија имена нису забележена; то се може утврдити анализом података, некад и дословном подударношћу исказа.

Поред тога, посебно значајну улогу морала је имати и категорија *audita* – оно што је писац чуо од веродостојних сведока. При том се мисли на људе из цареве околине, са којима је Амијан касније могао разговарати. Такав је пре свих Еутерије, као Јулијанов настојник царске ложнице, близак младом владару. Што је такође важно, Амијан га је познавао и ценио, како се види по једној подужој похвали коју му посвећује (XVI 7 4). Неке друге важне личности, као што су Антиохијци Алипије и Хипатије, (уп. његово страдање у Антиохији XXIX 2,9 и 16) могли су му пружити потребне информације, али то остаје као претпоставка. Обавештења о појединостима из ратних похода Амијан је такође могао добити на овај начин, мада је користио и неке званичне извештаје, како нас у више наврата обавештава: понекад су то рапорти анонимних војника извиђача, а понекад су у питању важније личности, чија се имена и чинови наводе (нпр. Барбатион, *magister peditum*, XVI 11,7, комес Роман у XXIX 5,2). Сигурно је и да је наш повесничар критички вредновао различите исказе. Али ипак, немамо непосредних исказа о усменим извештајима, тако да питање о обиму и начину њиховог коришћења остаје добрим делом отворено.

ТЕМА ИСТОРИЈЕ

Чак и најстрожи критичари антиохијског историографа признају му мајсторство у портретисању главних личности *Res gestae*, а то су на првом месту римски цареви. Њихови портрети су индивидуализовани, прецизни, добро уочених карактеристика. Драматичност њихове смене на престолу, што је, по правилу, узрок или последица смрти претходног владара, налик је Тацитовим „царским трагедијама” и чита се као врло узбудљиво штиво. Одмах се поставља и питање ауторове објективности. Извесна пристрасност се често осећа у античких аутора – ни наш аутор није изузетак – али то је било дозвољено, будући да се и историографија није сматрала за стручну или, речено данашњим речником, „научну” литературу, већ као један од жанрова лепе књижевности. Тако је и Амијанов однос према јунацима његове повести свакако личан; то, уосталом, и даје живост њиховим портретима. Ипак, одмах можемо рећи да су његови прикази и оцене у суштини тачни, иако је очигледно на чијој страни су његове симпатије.

Пред читаоцима *Историје* појављује се галерија ликова: император Констанције II и његов цезар Гал, Јулијан – као цезар, потом као август – кога следе цареви Јовијан, Валентинијан и Валенс, узурпатор Прокопије, и најзад Грацијан. Владавина цара Теодосија, под којим су *Res gestae* завршене, није обрађена у књизи. Кад се на крају погледа овај низ, из њега се јасно издваја Јулијанов лик. Може се помислити да слике осталих царева својим недостацима треба да буду фон на коме ће се више истичати његова врлина.

Сачувани део *Историје* почиње приказом суровог младог цезара Констанција Гала, кога на окрутност подстиче ништа мање зла супруга. Као њихове жртве страдају многи оклеветани људи, које суд, после истраге са мучењима, по правилу осуђује на најтежу казну. Цар Констанције изабрао је 351.г. за млађег савладара Гала, свог рођака (сина Константиновог полубрата) и доделио му на управу источне провинције. Како су често стизала обавештења о Галовој злоупотреби власти, цар је одлучио да га уклони. Амијан не спомиње да је Констанције помишљао и на неко друго решење, да му одузме титулу, јер је очевидно да Гал то не би прихватио и да би дошло до борбе. Цар је, стога, најпре постепено одузео војску цезару, позивајући га љубазним писмима да дође к њему у Милано. Овај је то избегавао, све док је могао; кад су га приволели да крене, успут су му одузели пратњу, потом му скинули царску одору и најзад је, према пресуди преког суда и Констанцијевој вољи, убијен „као неки злочинац” (XIV 11,23). Амијан своје казивање завршава поуком о свевидећем оку богиње правде и освете, свдећи опис особина владара – обавезан део у даљим књигама – на неколико реченица. Иако се у целини не сумња у наведене Галове мане, питање је да ли је Амијанов суд о њему претеран. Већ је уочено да је он прећутао Галове војне способности и успехе, као и симпатије које је он уживао, бар код дела становништва, а о чему обавештавају други савремени извори. Као што се зна, Урсицин се није слагао са младим цезарем и то је, вероватно, разлог Амијанове необјективности. Исто тако, будући истински одан свом команданту, наш писац очигледно следи Урсицинову верзију о разлозима његовог пада; непристрасном читаоцу поступци цара Констанција изгледају добрим делом оправдани, као и пензионисање Урсицина (XX 2,4).

У сваком случају, после Гала, Констанције не изгледа тако црн. Према Амијановој оцени, он би се могао сврстати у средње успешне владаре. Доиста, не могу му се порећи успеси у борбама пре свега са узурпаторима, које би увек, на бојном пољу, дипломатијом или лукавством решио у своју корист. Треба нагласити и то да је у таквим моментима војска показала верност њему, као

сину и наследнику цара Константина. Поред тога, Констанције је водио тежак рат у Галији, против Франака и Аламана – Галију је, у ствари умирио тек Јулијан. Победио је племена Квада и Маркомана, у данашњој Бачкој, и водио рат против Персијанаца – који су успели да заузму неколико градова, међу којима и Амиду; рат је обновио Јулијан, у жељи да коначно реши питање источне границе. Констанције је често учествовао и у религијским распрама (сам је био аријанац) и организовао је неколико сабора како би постигао јединство хришћанске вере. Но, о томе немамо довољно извештаја у *Res gestae*, а његова настојања ту су оцењена негативно. Наводи се као да је цар... помутио јасну и једноставну хришћанску религију, и да је изазвао различите расцепе (XXI 16,18). Ова оцена пре би одговарала неком ортодоксном, никејском, хришћанском извору који је против цара аријанца, а не паганину, што је Амијан био. О црквеној историји уопште, налазимо успутне, а не систематске податке; очевидно је Амијан сматрао да то није грађа за „велику” историју.

Кад је реч о његовом карактеру, Констанције је био врло ташт, подозрив, лаковеран – било да су у питању клевете других или ласкање њему. То су нарочито користили његови дворани – евнуси, а оне које би они оклеветали да теже царској власти, Констанције је без милости кажњавао. Ипак, у погледу Јулијанове узурпације, Констанције није реаговао сувише нагло и покушавао је да мирним путем приволи свог цезара да се задовољи тим звањем. Амијан ове догађаје приказује објективно, не скидајући кривицу са свог јунака.

Заједно са својим старијим братом по оцу, Галом, Јулијан је био поштеђен у покољу бочних рођака Константина, који је после његове смрти извршила војска. Детињство је провео повучено, добивши хришћанско васпитање, које је као младић одбацио (отуда назив „Отпадник”). Образовање је наставио код познатих учитеља реторике у Атини и градовима Мале Азије. Констанције се после Галове смрти дуже време колебао да ли да изабере новог цезара. Немири у Галији захтевали су хитну интервенцију и зато је тамо упућен двадесетчетворогодишњи Јулијан, који је претходно свечано промовисан као цезар. Он је успео да поврати град Агрипину (Келн), да склопи мир с Францима, и да низом акција и великом победом над Аламанима код Аргентората (Стразбур), 357.г. учини крај немирима у овом делу државе. Поред тога, Јулијан се показао способним и у уређивању Галије, финансијски исцрпљене тешким порезима. Праведније одређивање пореза и увођење олакшица, допринело је њеном брзом опоравку, а популарност младог цезара и у војсци и међу становништвом стално је расла. До раскида са Констанцијем дошло је када је цар тражио да се Јулијанове трупе упуте на

Исток, ради рата са Персијом. То је изазвало велико незадовољство у војсци, која је, одбијајући то, прогласила Јулијана за августа. Он је, после извесног колебања, то прихватио. Писмима Констанцију и римском сенату покушао је да се оправда и да их истовремено придобије да прихвате његову нову титулу. У томе није успео и рат између њега и законитог цара је био неизбежан. Јулијан креће на Исток, али га код Ниша стиже вест да је Констанције на путу умро. Тако је 361. г. Јулијан постао једини владар.

Повест о Јулијану започиње елогијем, на почетку XVI књиге. Још у претходној књизи, заправо, говори се о његовом избору за цезара, и Амијан у једном поглављу (XV 9 1) цитира Вергилија, као да намерава и сâм да започне „важније дело“ (*maius opus*), односно причу о Јулијану. Међутим, уместо тога он скреће у дигресију о Галији, објашњавајући то потребом да припреми читаоцима позорницу догађаја који следе. Потом, у наредној књизи прелази на казивање о Јулијановом походу у Галији. Поред изричитих похвала карактера младог цезара и слављења његових успеха, читалац је у прилици да и сâм, индиректно, извуче сличне закључке о Јулијановим врлинама и његовим способностима као војсковође. Врло је раширено уверење да наш аутор у Јулијану види савршеног владара, а да критика неких Јулијанових поступака у доцнијим књигама сведочи само о Амијановој објективности. То је тачно уколико се упореди са, сувише идеализованом сликом новог принцепса, каква је код Либанија и других паганских писаца.

Нама се чини, међутим, да похвале Јулијану нису у потпуности оправдане, нити су се очекивања од њега као владара обистинила. Објашњење да је писац био под утицајем других, Јулијану мање склоних извора, не задовољавају потпуно, јер их је он ипак, одмеривши их, изнео без оградe. Читаоцу се вероватно неће допасти Јулијаново притворно учешће у хришћанском богослужењу (XXI 2), као што ће (можда) бити збуњен описом суђења у Халкедону (XXII 3), када је страдао и невини Урсул, и не мора уважити Јулијаново објашњење да „није знао да Урсулу (који му се у Галији показао лојалним) прети опасност од смртне казне“. Такође је неумесно и Јулијаново прекидање неких парница питањем којој религији припада оптужени, без обзира што Амијан брзо истиче да то никада није деловало на пресуду (XXII 1o 2). Два пута наводи се Јулијанов закон о забрани да хришћани држе наставу, уз напомену – која може да изненади, с обзиром да је писац паганин – да то „треба прекрити вечним ћутањем“ (*obruendum perenni silentio* XXII 10,7 и XXV 4, 20). Цивилна управа Јулијана као августа у *Историји* је сажето приказана (XXII књ.). Амијану је антипатично и царево тражење

јевтине популарности, његова неозбиљност и плаховитост, и он то отворено неколико пута и каже. Већ ту нас може изненадити промена тона, у односу на онај почетни, пун одушевљења. Својим изгледом и понашањем принцепс изазива подсмех и грађана Антиохије, а питање је колико је поправио утисак писањем *Misoprogona* („Брадомрсица“) (XXII 14 1–3), у коме покушава да одговори на примедбе на свој рачун. Али, личне особине могу се неком допадати или не, а војни успеси су нешто много важније, и за њих се цару мора одати признање. А круна Јулијановог успеха требало је да буде победа над Персијом и трајно решење источне границе. Његове војне способности Амијан високо цени, као што смо раније видели. Цар се за поход припрема у Антиохији, где му је поводом почетка конзулата, 1.1. 363, пријатељ Либаније упутио почасни говор, пун дивљења и лепих нада. Треба рећи да напад на Персију није био неизбежан. Пре би се рекло да је до њега дошло захваљујући Јулијановој амбицији да, као и многи римски цареви пре њега, покуша да следи пример Александра Македонског и да сруши персијску државу. Поход (описан у XXIII–XXV књ.) је почео добро. Војска је продрла дубоко у непријатељску земљу и код Ктесифонта однела велику победу. Император је решио да не опседа град, већ да продужи даље. Кључну грешку начинио је одлуком о спаљивању сопствене флоте (XXIV 7.4). Пратећи пажљиво поход и детаљно извештавајући о њему, Јулијанов хроничар извештава о овом догађају сасвим кратко, додајући цареву објашњење – бродови ће бити спаљени да не би пали у руке непријатељу. Сцена Јулијановог неопрезног улетања у борбу без оклопа, да би помогао војницима и подстакао их да се боре, дата је одмереним речима, иако пуним прекора цару због неопрезности, а последњи часови несрећног владара описани су уз осећање трагичног мирења са судбином. На крају, у одељку посвећеном опису Јулијанових особина, преовлађују панегирички тонови (XXV 4): Јулијану се приписују врлине које су, према философима, главне: умереност, разборитост, праведност и храброст. Њих следи неколико других, важних за владара, које су се све доиста доказале, како сматра аутор. Поновни пад у пристрасно расуђивање је пребацивање кривице за рат са Јулијана чак на Константина: „...није Јулијан, већ Константин потпалио парћанску ватру“ (4, 23). Тако видимо и све последице Јулијановог рата: пропаст војске, заробљавања, паљења градова, заузимање или рушење тврђава, исцрпљеност провинција тешким наметима, и, најзад, захтеве Персијанаца за великим територијалним уступцима (2, 24) – а све то наводи се тако као да је Јулијан морао да настави или обнови Константинов рат. Још теже било је то што је Јовијан, на брзину изабрани нови цар, морао да склопи врло неповољан

мир с Персијанцима, препустивши им неколико провинција, са важним градовима Низибисом и Сингаром, и да се повуче с војском без хране. Стално нападани током повлачења, Римљани су уз велике губитке стигли до својих граница. Краткотрајном владавином Јовијана завршава се XXV књига, и тиме је Амијан мислио да оконча и *Res gestae divi Iuliani*.

Као што је речено, *Историја* је касније добила још шест књига, у којима је описана влада царева Валентинијана и Валенса. Почетком 364.г. изабран је, једногласно, за императора војни трибун Валентинијан. Како каже наш извор, сама војска је тражила од цара да изабере савладара. Његов избор је, како су сматрали његови саветници, био погрешан: Валенс, царев брат, био је човек слабе воље, необразован, као и Валентинијан, али без војног талента, који је овај поседовао.

Ово је било први пут у историји – Амијан истиче – да владар с титулом августа изабере другог са истом титулом; тако титула цезара као млађег савладара излази из употребе. Браћа су поделила великодостојнике, заповеднике и војску у Нишу, Валенс је добио на управу источни део, а Валентинијан је узео западни део Царства и Илирик. Амијан обојици признаје добру пореску политику и активност на утврђивању граница. У завршној оцени Валентинијана, уз главно казивање, наглашене су цареве негативне особине, суровост, лакомост, и – неоправдано – кукавичлук (XXX 8), тако да и сâм наш аутор на једном месту каже да ће можда изгледати да само тражи цареве мане (XXIX 3,9). Утолико је упадљивије признање његове верске толеранције; по Амијану, Валентинијан је „стајао по средини” (8,5) између разних религија. Оцена Валенса (XXXI 14) је сажета и избалансирана; признаје му се, између осталог, да је провинцијама управљао правично и чувао их „као сопствену кућу”, да је строго поступао према онима који су поткрадали државу, и у томе ниједан принцепс није био бољи од њега. Затим се наводе његови недостаци, углавном лични, док о Валенсу као војном заповеднику нема ни речи; у претходном одељку цар се критикује због тога што је ушао у бој (код Хадријанопоља) не сачекавши помоћ која је била на путу, због чега су Римљани претрпели страشان пораз, са катастрофалним последицама, а цар изгубио главу. Међутим, у ранијим борбама он је имао успеха, понекад додуше више захваљујући околностима, као у случају предаје узурпатора Прокопија (XXVI 9). Грацијан, Валентинијанов син, после очеве смрти преузео је управу над западним провинцијама, али Амијан његову владавину више не прати систематски. *Историја* се завршава епилогом битке код Хадријанопоља – варварска племена нападају преко јужне Тракије Константинопољ, али су одбачена, и тако расута повукла су се на север.

РАТ И ВОЈСКА

Као штабни официер, писац *Res gestae* има важан предуслов да буде и добар војни историчар. Према мишљењу истраживача, он је ту улогу и испунио. Тако добијамо важне податке о савременој војсци и ратној вештини, из којих се види да је армија добро увежбана, способна за компликоване маневре, за грађење мостова, за опсаде. Ови подаци важни су стога што оповргавају мишљење о паду способности римске војске у то доба. У складу са тадашњим схватањем шта је значајно за историју, аутор занемарује појединости о логистици, снабдевању, пољској инжињерији, а понекад и о припремама бојног поља. Овакви технички детаљи, који би за нас били драгоцени, античком читаоцу су били незанимљиви.

Описи битака углавном су јасни, али им често недостају стручне појединости, што је жртвовано укусу савремених читалаца и због поштовања историографске традиције. То се види, на пример, у описима двају вероватно најважнијих битака, битке код Аргентората (XVI 12–13) и битке код Хадријанопоља (XXXI 12–13). Прва је рађена у dobrим традицијама античке историографије – јасно, сасвим детаљно. Истиче се Јулијанов морални учинак, храбрењем војника, али не видимо и његову војну тактику. Слично се може рећи и за битку код Хадријанопоља (XXXI 12–13); једино нема уобичајеног царевог говора војницима пред борбу. Ток битке и пораз Римљана описани су без пристрасности, са резигнираним завршетком да је само ноћ прекинула даљи покољ Римљана, чије огромне губитке, сматра аутор, није могуће пребројати. Од римских заповедника не истиче се, као што би био ред, цар; Валенсова улога, по свему судећи није била онаква каква се очекује од главнокомандујућег. Уместо тога, дискретно се истиче храброст неколицине комеса и трибуна, чија имена се наводе међу изгинулим. Дакле, драматска вредност и књижевни стил нису се могли уклопити са подацима о припреми битке, са подацима о тактици једне и друге стране, о развијању редова и другим техничким детаљима, који су једноставно изостављени.

Од осталих тема које се односе на ратну технику, посебно место су добиле опсадне справе. Њихов прецизан опис дат је у оквиру посебног екскурса, на одговарајућем месту, пре Јулијановог похода на Персију (XXIII 4,1–5). Тако није нарушен главни ток казивања, а они неупућени могу, после објашњења о појединим справама, лако да прате њихову примену када о томе буде реч.

Најзад, успутне цртице из војничког живота, војничке скупштине, начин комуницирања (ударци копљима о штит показују незадовољство, а коленом о штит одобравање), неки жаргон из војничког живота прекидају текст дајући му живост и драж аутентичног.

РЕЛИГИЈА И МАФИЈА

Иако овој теми није посвећено издвојено место, она се као црвена нит провлачи кроз *Историју*. Значај различитих предзнака и њихово тумачење, враџбине, приношење жртава док се не добију повољна знамења, битно су утицали на античког човека, појединца, као и на вођење јавних и државних послова. По данашњем схватању, Амијан је и сâм веома сујеверан. То се јасно види на основу добрих и „баксузних” знамења, која он, без и трунке сумње у њихов смисао износи пред читаоца. Други елеменат, још важнији, јесте судбина, Фатум, коло среће које се стално окреће. Списатељ нам то веома често наглашава, иако се то добро види већ према променама које погађају његове јунаке. У блиској вези са персонификацијом судбине је и богиња осветничке правде, која све одозго гледа, а која се у *Res gestae* означава грчким именима *Nemesis* и *Adrasteia*. Њој је чак посвећен и мањи екскурс (XIV 11, 25–26).

Амијан прихвата традиционалне римске ритуале, што се види из начина на који их описује. Али, ни његов однос према хришћанству није непријатељски, што може да изненади кад се има у виду пишчева наклоност према цару-отпаднику од хришћанства. Неки пут његов коментар чак иде у прилог новој религији (нпр. XXI 16,18 *Christiana religio absoluta et simplex*) или дивљење према хришћанским мученицима, које несумњиво провејава из његових речи, да су они... „терани да се одрекну религије, претрпели смртну казну и све до славне смрти стигли неокаљане вере, због чега се и сад зову мученици” (XXII 11,10). С друге стране, понекад је неочекивано оштар према хришћанству. То је случај са примером, „... никакве звери не мрзе толико људе, колико је већина хришћана нетрпељива међусобно” (XXII 5,4). Ова нетрпељивост односи се на припаднике секти, према ортодоксним хришћанима, и то делимично објашњава јачину пишчевог израза. Но, мора се додати да је Амијан критички расположен и према претеривањима у многобожачком култу, као на пример према Јулијановом прекомерном клању животиња. Поменимо линч епископа Георгија (XXII 11 3–11), што Јулијан није казнио, задовољивши се прекором, а Амијан је овакав његов поступак оставио без коментара. Значи ли то прећутно одобравање, или неслагање или можда препуштање суду читаоца? Примери које смо изнели су екстремни али је, у основи, прихватљив закључак да је наш историчар коректан у изношењу религијских података; мора му се признати и толеранција, нарочито у поређењу са жестоким нападима на хришћане других савремених паганских писаца.

Могло се очекивати и то би било корисно да ће више простора бити посвећено питањима хришћанства, тим пре што је аутор добро у то упућен. Али се само на три места Амијан задржава на опису догађаја из бурног живота цркве његовог доба: Констанцијев сукоб са римским епископом Либеријем због Атанасија александријског (XV 7, 6–10), линч епископа Георгија (XXII 11, 3–11) и борба између Дамаса и Урсина за место римског епископа (XXVII 3, 12). Разлог оваквом ставу треба тражити у пишевом личном односу према религији – то није област која га првенствено интересује – али и у томе што религија није тема која се обрађивала у политичкој историји.

ЕКСКУРСИ

Посебна одлика *Историје* су екскурси, бројна „скретања с пута”. Писац напушта главни, историјски ток приповедања и прави дигресије, са различитим темама. Тако срећемо два екскурса посвећена животу у Риму – могло би се рећи са социјалном тематиком – неколико природословних дигресија и, као највећу и најкомпактнију групу, етно-географске екскурсе.

Екскурси посвећени Риму логично се надовезују на опис вечног града у *Res gestae*, и у њима је приказ градоначелника и њихове управе једна од сталних тема. Писани на основу личног искуства антиохијског историчара, ови екскурси освајају читаоца својом свежином, живошћу и духовитом критиком. Први екскурс (XIV 6) почиње одушевљеном похвалом Риму и његовој вишевековној светској држави. Затим следи поређење са савременим Римом, чији становници, сматра писац, затамњују славу својих предака. Библиотеке су затворене као гробнице, каже писац, а људи се предају разним доконим задовољствима. Учени странци нису добродошли у угледне римске куће, као некад. Чак су доживели да буду протерани из града „наглавачке” (6,19), због страха од претеће глади. У исто време је, горко примећује писац, задржано три хиљаде играчица и исто толико учитеља плеса. Овај догађај се збио 383. год., и судећи по Амијановом излагању и он је тад био у граду. Други екскурс о Риму (XXVIII 4) уметнут је, како смо већ напоменули у наставак *Историје*, донекле и зато што писац није имао нових тема за екскурсе. По тону сличан претходном, овај критички приказ је опширнији и строжи. На удару је пре свега најугледнији римски staleж, сенаторски, а потом плебс. Мора се одати признање Амијану што није склон ласкању грађанима, међу којима пише, и којима чита своје дело. На ове дигресије надовезује се и једна дигресија занимљива са социолошког аспекта, а неуобичајена у прагматичкој

историографији. То је духовита оцена адвоката, у Антиохији и у Риму (XXX 4), добрим делом заснована на Амијановом искуству. После ова три екскурса, читаоцу се оставља да сам извуче моралне поуке и закључке о римским грађанима.

С друге стране, одељци са природословном тематиком рачунају на радозналост публике и показују пишчеву ученост. Научна вредност ових дигресија занемарљива је, осим за историју науке. Главну пажњу Амијан посвећује астрономским питањима: помрачењу Сунца и Месеца (XX 3), метеорима и кометама (XXV 2,5–6 одн. 10, 2–3) и природним појавама (муњи, грому, дуги), па чак и атомима, и то све је будило радозналост читалаца.

Географско-етнографски екскурси, најбројнија и најобимнија група, најближе су везани за саму историјску тему *Res gestae*. Аутор је очевидно имао намеру да у форми екскурса ове врсте обради све провинције Римског царства, од Британије до Црног мора и Арабије. Неки од њих су се налазили у књигама које нису сачуване, што закључујемо на основу директног пишчевог позивања на њих (нпр. екскурс о Месопотамији, уп. XIV 7,21 или о Британији, XXVII 8,4).

Географске дигресије имају одређену схему: а) „археологија” – тј. најстарија историја дате области б) географски положај в) главне реке, флора и фауна г) административно уређење и најпознатији градови д) особености и обичаји становништва ђ) потпадање под римску власт. Но, све ове теме нису подједнако обрађене у сваком екскурсу, што је и разумљиво. Највећа одступања срећу се у последњем, потпуно етнографском екскурсу, о Хунима и Аланима (XXXI 2) у којем је реч о племенима која тек продиру у римске области. Исто тако постоје два сасвим кратка, топографска екскурса, о Боденском језеру (XV 4,2–6) и о планинском превоју Суки (XXI 10,2) и они су историографски потпуно оправдани. Остали екскурси из ове групе (Источне провинције (XIV 8), Галија: (XV 9–12), Црноморске области (XXII 8), Египат (XXII 15–16) и Тракија (XXVII 4, 1–4) такође треба да послуже као припрема читаоца за догађаје који ће се одигравати на терену; тиме их, наиме, образлаже аутор. Најзад, у књигама о Јулијановом источном походу, посебан дуг екскурс посвећен је Персији (XXIII 6), великој непријатељици Рима. Поред описа персијских провинција, пажњу привлачи разлика између персијског менталитета и културе у односу на грчку и римску. Грк по рођењу и Римљанин по држављанству, наш историчар овде показује своју ширину према страном народу, у коме налази и неке добре особине. И у другим екскурсима он је толерантан према „варварима”, што није одлика свих античких писаца. Код неких племена, додуше, уочава примитивност више него код осталих, на пример код Панонаца. Сличан суд о њима био је у антици

уобичајен, те нема разлога да наш писац буде оптужен за нетрпељивост.

Топографски и географски подаци, који су за разумевање историјске грађе неопходни, признати су као неизоставан елемент у прагматичкој историографији, и теоријски су образложени још код Полибија. Он, између осталог, саветује исто- ричару да пре писања дела обиђе бојишта великих битака. Међутим, екскурси које налазимо у *Res gestae* не одговарају сасвим, бар према данашњим мерилима, постављеном циљу, тј. припреми за главно казивање. Неки потребни подаци се не налазе у њима, и то управо због обрасца који смо навели, али се зато срећу на неком другом месту, у главном излагању. У ствари, улога екскурса, онако како их је замислио писац, вишеструка је – они треба да покажу ауторову ученост, а исто тако и да забаве читаоца. Дакле, поред историографске они имају и значајну литерарну и композициону улогу – ублажују напетост и пружају предак читаоцу усред описа тешких и драматичних догађаја.

БАЛКАН У *RES GESTAE*

Централне балканске области као и средње Подунавље често се помињу у *Историји*. То се могло и очекивати, с обзиром на значај који ови крајеви имају као веза између источног и западног дела Римског царства, и то не само географски. Није искључено да је Илирик био и посебно обрађен, у виду екскурса, у некој од изгубљених књига. То би сасвим било у складу са ауторовом концепцијом етногеографских дигресија којима је, по свему судећи, требало да буде обухваћен цео римски свет. А повода за опис Илирика било је довољно: то је био завичај неколико римских царева из III века, затим, ту су се водиле борбе крајем истог века, када је, са победом Диоклецијана, почела нова епоха Царства. Прве деценије IV века обележене су владом Галерија, који у свом родном селу гради луксузну Феликс Ромулијану (данас Гамзиград, код Зајечара), потом борбом за превласт између Лицинија и Константина, која се решава победом овог другог, у боју код Цибала (данас Винковаца). Сирмиум (данас Сремска Митровица) доживљава своје најсјајније дане, као једна од царских резиденција у време тетрархије. Под Констанцијем, то је центар аријанства у Илирику и ту је одржано неколико црквених сабора, где се расправљало о Аријевом учењу. У *Res gestae*, Сирмиј се назива „славна метропола”, а посебан значај писац му даје приликом описа уласка Јулијана у град, чији грађани га свечано примају и воде у палату, иако су претходно, као узурпатора, били одбили да га приме (XXI 3,5). Цареви

Валентинијан и Валенс поделили су војску у Нишу и потом ушли у Сирмиј, где су поделили и престонице. Потом је свако отишао у своју област. Неколико година касније, ту је и млади цар Грацијан прогласио Теодосија за владара источног дела Царства.

Амијан приказује и једну епизоду која се одиграла на тлу данашње Бачке, Констанцијевом ратном походу на Сармате, у близини ушћа Тисе у Дунав (XVII 12 и XIX 11). И што је још важније сазнајемо нешто више о Сарматима, племену чији је један огранак, по Амијану, дошао из области северно од Црног мора, и који је на територији Бачке археолошки потврђен. Цар Констанције, коме су вероломни Сармати у једном тренутку угрозили и живот, насрнувши на њега у моменту кад је хтео да им се мирољубиво обрати са трибунала, на крају је успео да их савлада и осигура тако римске границе.

RES GESTAE ПРЕМА САВРЕМЕНИМ ИСТОРИОГРАФСКИМ ДЕЛИМА

У целини посматрано, *Res gestae* Амијана Марцелина представљају поуздан и веродостојан историјски извор. Пред нама је потпун, детаљан приказ друге половине IV в., и поред неких примедби које му се могу ставити. Поред повремене пристрасности, у делу постоје извесни пропусти, па и грешке. Грешке се углавном односе на географске податке или на оне преузете, недовољно критички, од ранијих писаца. Међутим, ти пропусти односе се у већини случајева на дигресије, те не утичу битно на вредност *Историје*. У способност, исправност и истинољубивост грчког војника и римског историчара не треба сумњати. Оно што је са становишта модерне науке важније – а непријатно је за нашег аутора – јесте његов поступак да неке догађаје једноставно прећути. Срећом, то се у *Историји* ретко дешава. Али, постоји и други моменат, важан у писању историје: слобода да се нешто каже, односно страх од последица, уколико би се нешто сазнало и саопштило. Наш писац је свестан тога, јер у неколико наврата и сам то истиче. Значи да страх није био пресудан при излагању историјске грађе.

Вредност *Res gestae* повећава се кад се упореди са савременим историографским остварењима. Ни велики цар Диоклецијан није добио одговарајућу повест, а слично важи и за период трећег века. За Константина је везано име Јевсевија Кесаријског, коме дугујемо прву опширну историју хришћанске цркве, као и биографију цара Константина; оба дела писана су на грчком језику. Међу Амијановим савременицима има великих имена, али су то, пре свега, хришћански писци, који на грчком или

латинском – пишу дела која по својој тематици припадају светоотачкој књижевности, патристици, а не историографији. Такви су, на Истоку, св. Василије Велики, Атанасије Александријски и Григорије Назијански, а на Западу епископ милански Амбросије, Аурелије Августин, епископ хипонски и Далматинац Хијероним, да споменемо само најкрупнија имена. Разуме се да њихови списи као важан извор за познавање ране историје хришћанске цркве, представљају истовремено и део културноисторијске баштине и тако улазе у општу историју. Уосталом, Августиново обимно дело *О држави божјој* садржи, премда с хришћанског гледишта, и доста података из политичке историје. Историјска остварења која обрађују четврти век, одреда су кратке, сиромашне хронике или кратки прегледи римске историје. То важи нарочито за књижевност на латинском језику. Грчка историографија, премда далеко богатија, такође нема у овом периоду дело које би било такмац *Историји*. Грчки (пагански) историограф Еунапије, нешто млађи Амијанов савременик, творац је једног вредног историјског дела које је, нажалост, сачувано само у фрагментима. Значајан извор за историју овог периода представља и грчки писац Зосим (II пол. V века), који је користио Еунапија као извор. Међу изворима на латинском језику, Еутропијев *Breviarium ab Urbe condita* с правом важи за објективан преглед римске повести, али довољно је подсетити да је ту тек неколико страна посвећено периоду који обрађују осамнаест књига *Res gestae*. Други Амијанов савременик, кога чак спомиње у свом делу, јесте Аурелије Виктор, писац биографије римских царева, закључно са Констанцијем; дело је предужио анонимни настављач. Јасно је и у овом случају, и по малом обиму и по жанру, да ова биографска збирка заостаје за разноврсним делом аутора *Историје*.

Res gestae, како следи, представљају најпотпуније савремено историографско остварење у другој половини IV в.н.е. За научно реконструисање слике о овом периоду неопходни су и документарни извори – збирке правних прописа или царских едиката (какав је Codex Theodosianus), списи о административном уређењу, епиграфска грађа и др. Ови извори употпуњују податке из *Историје*, као што и податке у *Историји* проверавамо на документарном материјалу. Стога се и може тврдити да су *Res gestae* у суштини поуздан извор, а наш писац озбиљнији и објективнији него многе његове колеге по перу. Истину као врховно начело које је поставио себи и свом делу, он је, у целини гледано, остварио.

КЊИЖЕВНЕ И СТИЛСКЕ ОДЛИКЕ ДЕЛА

У „мозаично” казивање *Res gestae* уткани су говори главних личности, екскурси, анегдоте, све до изрека и узречица. Једна од карактеристика књиге су и *exempla*, представе личности уметнуте у текст, са циљем да послуже као морални пример. Обавезан елемент су, како смо напред рекли, и беседе. Сâм аутор не обавештава нас о томе колико се верно држи стварно изреченог говора, стога смемо претпоставити, према пракси ранијих новинара, да су у питању слободно компоноване беседе, у којима се води рачуна о смислу оног што је речено, или је могло бити речено. Беседе су, иначе, нашле своје место у историографији врло рано, и то код таквих аутора какав је Тукидид, који њихову примену у *Пелопонеском рату* и образлаже. У *Res gestae*, међутим, говори су рећи него у ранијим римским историографским делима. Има их свега тринаест, уз напомену да их уопште нема у последње четири књиге.

Анегдоте о славним Грцима и, као пандан, Римљанима подсећају читаоца на славу и величину Рима, и истовремено га забављају; њиховом честом применом грчки писац је несумњиво стицао драгоцене поене код римске публике. Као одмор и освежење од озбиљног и – већ по својој садржини – суморног текста, служиле су и пословице, повремено чак и колковижални изрази, који се иначе не срећу у тако озбиљним делима каква је историја. Бројне парафразе Цицерона и евоцирање ликова легендарних Римљана из доба ране Републике указују на ауторову свесну опредељеност за припадањем римској држави. Разноврсност у *Res gestae*, сем тога, показује да ово дело и поред суштинске опредељености за прагматичан историографски приступ, има и примесе слободније, наративне школе. Стил *Историје* прилагођен је њеним садржајима и креће се од „високог”, приликом описа Јулијанових последњих часова, преко објективног, контролисаног, какав одговара главном излагању у целини, затим једноставног у екскурсима, до духовитог, ироничног, свежег, стила какав се јавља у одељцима намењеним да одморе и разоноде читаоца. У целини, Амијанов стил извесну извештаченост дугује позној софистици и реторици његовог доба.

Разумљиво, стилске одлике *Историје* донекле су налик на оне у ранијим римским историографским остварењима. Веома је уочљив утицај Салустија, почев од употребе архаизама до директног угледања, готово преузимања неких језичких синтагми. У мањој мери него што се то раније мислило, Амијан је и под утицајем Тацита, нарочито приликом портретисања главних личности. Драматичност, па и бруталност неких сцена (нпр. хапшење вође побуне, Петра Валвомера, XV 7, 1–5) неки критичари

оцењују као одраз општег пада морала и понашања у крваво време, које описују *Res gestae*. Према другима, и овде Амијан показује своју реторску умешност, владајући узбудљивим догађајима и користећи их да би, као трагедиограф, појачао читаочева осећања. Такви су и одељци у којима се описује смрт Гала и, потом, Јулијана.

Амијанова латинштина, међутим, изазвала је различите примедбе и коментаре. Она је, наиме, заиста далеко од класичног латинског језика, било да се пореди са Цицероновим или са језиком неког од историографа. У целини посматрано, сув, без гипкости и привлачности, предугих реченица са готово увек истом структуром, Амијанов текст може да изазове монотонију и замор код (данашњег) читаоца. Обично се држи да је разлог томе околност што је Амијан Грк, те му латински није довољно близак. Но, има и тумачења да је наш писац довољно добро знао латински – командни језик у војсци у којој је служио; даље, да је он довољно добро научио латински у реторским школама Антиохије, тако да је могао писати по узору на Цицерона, да је само то хтео. По том мишљењу, он једноставно пише језиком каквим се у његово време говорило. Иако у томе има истине, очигледно је да Амијан није довољно осећао латински и његове финесе да би тако обимно дело било читко, језички дотерано штиво. Међутим, *Res gestae* су са језичке, лингвистичке стране, вишеструко занимљиве. Оне, доиста, у извесној мери чувају говорни идиом епохе у којој су настале. Даље, ту су забележени и неки „шатровачки” изрази (нпр. *turci* за младиће који избегавају војну службу) и речи из других језика, посебно варварских (нпр. *sabaiā*, назив панонског пића налик пиву, одакле и погрдан назив *Sabaiarius*, за цара Валенса), па персијски *zaitha* – маслина и др. Извесну тешкоћу за литерарну страну *Историје* представљају бројни и чести стручни термини, пре свега званични војни и административни чиновни. Они се нису могли избећи и Амијан их често наводи потпуно, али понекад – свакако из разлога доброг стила – користи и описне или опште називе (нпр. *rector*). Разумљиво је што су чиновни локалних „варварских” поглавара дати приближно, и у оригиналу и у преводу.

РУКОПИСИ И ИЗДАЊА *RES GESTAE*

Најстарији сачувани рукопис *Res gestae* потиче из IX века. Нађен је у манастиру Фулди, по коме се и зове *codex Fuldensis*, а чува се у Ватиканској библиотеци (Vat. latinus 1873) и у издањима се означава са V. Други рукопис, чак и бољи, по коме је *Fuldensis* преписан, налазио се у опатији Херсфелд, у Немачкој.

Од њега је, на несрећу, сачувано само шест листова и они се данас налазе у архиву у Марбургу (по чему се у издањима овај рукопис означава са М). Остали рукописи – њих четрнаест – су млађи, из 14. или 15. века и мање су вредни; неки од њих су фрагментарно сачувани. Амијана и његово дело открио је чувени ренесансни научник Пођо Брачолини, заслужен за откриће и многих других античких аутора.

Прво издање *Res gestae* су доживеле већ у 15. веку: књиге XIV–XXVI угледале су светлост дана 1474. г. у Риму. Заједно са преосталих пет књига, штампане су 1533. г. Следе два издања S. Geleniusa (1533. и, допуњено и исправљено, 1546) значајна због тога што је овај издавач користио тада још постојећи рукопис Hersfeldensis. На основу његовог другог издања приредио је Henri de Valois ново, знатно поправљено, које је изашло у Паризу 1636. и дуго је коришћено као најбоље и најпотпуније издање *Историје*. То не значи да се после тога нису појављивала нова издања. Напротив, издања, поправке, коментари и преводи Амијановог дела у 18. и 19. веку објављују се једно за другим. Све веће интересовање дело је изазвало управо у протеклим деценијама нашег века, када и позна антика почиње да се више проучава и да се вреднује на други начин.

После Кларковог критичког издања *Res gestae* (C. U. Clark, Berolini 1911–1915), добили смо недавно ново критичко издање (W. Seyfarth), изашло у Лајпцигу 1978. год. а упоредна издања, са преводом, изашла су на свим светским језицима.

Ово је први превод целокупних *Историја* на српски језик. Пре тога, преведени су само мањи одломци, о ратовању цара Констанција у данашњој Бачкој (књ. XVII 12–13 и XIX 11, превео Н. Вулић, *Гласник ист. друштва у Н. Саду* 1, 1928, стр. 23–36) и географско-етнографски екскурси (*М. Душанић, у Географско-етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина*, Београд 1986).

Превод *Res gestae* рађен је на основу поменутог Seyfarthovог критичког издања и J. C. Rolfe-a (Loeb Classical Library) vol. I–III, London–Cambridge,⁶ Ма 1971–73, уз консултацију Seyfarthovог коментарисаног издања с напоредним преводом, Ammianus Marcellinus *Römische Geschichte* vol. I–IV, Берлин 1968–1971. и Ammien Marcellin *Histoire*, t. I, livres XIV–XVI (E. Gallétier–J. Fontaine), Paris 1968 i t. II, livres XVII–XIX (G. Sabbah, Paris 1971). Иста издања користила сам и при изради објашњења, поред стандардних приручника какви су Pauly–Wissowa *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, *Oxford Classical Dictionary*, В. Бухвалд–А. Холвер–О. Принц, *Речник грчких и латинских писаца антике и средњег века*, Београд 1984, Р. Гревс, *Грчки митови*, Београд 1987 и др.

Од важније литературе коришћене за предговор, наводимо Е. А. Thompson, *The Historical Work of Ammianus Marcellinus*, Cambridge 1947; G. Sabbah, *La méthode d' Ammien Marcellin*, Paris 1978, G. Crump, *Ammianus Marcellinus as a Military Historian*, Wiesbaden 1975; K. Rosen, *Ammianus Marcellinus*, Darmstadt 1982.

*

У преводу су коришћени уобичајени знаци за оштећења у тексту:

+ означава реч која је рђаво традирана

... означавају изгубљен део рукописа

У напоменама уз лакуне (...) навођене су, где их има, прихватљиве допуне текста.

*

У преводу су имена транскрибована на тзв. традиционални начин, с обзиром на то да је реч о позном тексту. Изузетак су нека имена типа *Inocentius*, *Vincentius*, која су у нас већ устаљена као Инокентије (не Иноценције) и сл. Латински називи неких титула и чинова задржани су и у преводу (комес, магистер), а њихова објашњења налазе се у списку термина на крају књиге.

Милена Милин

ИСТОРИЈА XIV КЊИГА

(353–354.год.)

I СУРОВОСТ ЦЕЗАРА ГАЛА¹

1. Пошто смо преживели догађаје једног неиздржљивог похода, док су још душе биле малаксале, слоњене различитим опасностима и напорима, док још није престао звук трубе, нити се војник склонио у зимско склониште, олује сурове судбине поново су потресле државу, проузроковане окрутним злочинима цезара Гала. У првој младости, дошавши неочекиваним обртом из беде и сиромаштва на врхунац моћи, прелазно је границе поверене му власти и сва своја дела уклањао је претераном суровошћу. Због сродства са царском лозом – чак је био Констанцијев имењак – веома се узохолио и, да је био моћнији, изгледало је да би се усудио насрнути и на самог творца своје среће. 2. Његова жена била му је подстрекач у жестини и због сродства са Августом², преко мере надмена. Њу је претходно отац Константин удао за краља Ханибалијана, свог синовца³; а била је као фурија у људском облику, непрестани потпиривач жестине, жедна људске крви ништа мање него њен муж. С временом обоје су постали вешти у наношењу зла уз помоћ тајних, лукавих разносача гласина, навикнутих да ономе што мало знају, додају још понешто; они су им јављали лажне вести, или оно што би им се допало, и клеветнички оптуживали невинне да теже краљевској власти, или да се баве забрањеним вештинама.⁴ 3. Међу тим ниским делима, прелазећи обешћу границе обичног злочина, истиче се нечасна, брза смрт угледног Александринаца Клематиде. Његова ташта, горећи љубављу за њим, пошто није успела да га заведе, уведена је – како се прича – у двор на скривена врата. Поклонивши краљици скупочену огрлицу, постигла је да се Хонорату, тада комесу Оријента, пошаље смртна пресуда и да Клематиде, потпуно невин, буде убијен, а да му претходно не дозволе да отвори уста ни да нешто каже.

4. После овог злочина, који је задао страх и другима, као да је окружности дата слобода, па су неки под најмањом сенком сумње оптуживани и кажњавани као кривци. Део њих је убијен, остали су кажњени тако што су им одузета имања а они протерани са својих огњишта. Остављени без ичега сем суза и тужбалица, животарили су од милостиње и позајмица, а како су се грађанске и званичне власти приклониле једној крвожедној вољи, пред њима су се затварале богате и угледне куће. 5. У овој гомили злочина, није био потребан ни глас тужиоца, макар подметнутог – што су понекад чинили окрутни владари – да би,

да је то и по људским и по божанским законима. 6. Сем тога, смислили су да одреде непознате људе – с којима је човек, већ због њихове простоте, морао бити мало на опрезу – да прикупљају гласине кроз све антиохијске квартове и да достављају оно што чују. Они су се, тобоже незаинтересовано, мешали са честитим људима, а продирали су и у богате куће претварајући се да су сиромашни. И, што год би сазнали или чули јављали би у двор, у који су улазили кришом на задња врата. Трудили су се заједнички и да нешто измисле, а оно што би сазнали да удвоструче нагоре, али и да зауставе похвале Цезару, које је страх од претећих зала изнуђивао од многих људи. 7. А понекад се догађало да оно што би тајно, у кући, без присуста поверљивог слуге, домаћин шапнуо на ухо супрузи, већ следећег дана сазнао би владар, као да су га обавестили Амфиарај или Марцио, некад славни пророци. Стога су се људи плашили и зидова, као јединих сведока. 8. Ова стална тежња за испитивањем таквих и сличних ствари, расла је на подстицај краљице, која је мужевљево судбину гурала у брзу пропаст. А уместо тога требало је да га женском благошћу и корисним саветима врати на пут истине и човечности, као што смо изнели у историји Гордијана да је чинила жена овог суровог императора Максимиана.

9. Најзад, једним новим, погубним примером, Гал се усудио да уђе у тешко недело, какво је, кажу, на своју највећу срамоту, покушао некад Галијен. Са неколико помоћника, неприметно опасаних мачем, упадао је увече у крчме и на раскршћа, и питао људе на грчком језику, који је добро знао, шта ко мисли о Цезару. И то је дрско радио у граду где је сјај ноћних светиљки обично једнак дневном светлу. Напоследку, пошто су га често препознавали и јер је схватио да ће бити упадљив, ако се буде појављивао пред светом, излазио је у јавност само дању, да сврши оно што је сматрао важним. А то се радило тако да су многи уздисали из дна душе.

10. У то време, преторијански префект на двору био је Таласије, и сâм обесног духа, који је посматрао како расту цареве побуде на зло, против многих људи. Но, он га није ублажавао својом зрелошћу или саветима, као што су понекад високи достојанственици утишавали гнев владара, већ је својим противљењем и неумесним препиркама, пре подстицао царев бес. Августа је више пута обавештавао о цезаревим делима, често претерујући и не трудећи се – не зна се зашто – да се прикрије. Због тога је Цезар постао још жешћи, као да неку заставу пркоса подиже све више; не обазирјући се на добро, ни на своје ни на туђе, налик брзој реци, ношен је незаушавним налетом, рушећи све што би му се испречило.

II НАПАДИ И САУРИЈАЦА

1. Али, није само ово зло потресало Исток разним несрећама. Наиме и Исауријци⁵, који су понекад дуже време мировали, а понекад изненадним упадима све збуњивали, ушли су били у озбиљније ратове после повремених, кришом изведених разбојништава; због те некажњености постали су још дрскији. Дуго пре тога они су непрестаним побунама подстицали ратнички дух, и објашњавали су то својом увређеношћу због недостојног поступка према својим заробљеним друговима, који су, мимо обичаја, у писидијском граду Иконију, на представи у амфитеатру, бачени дивљим зверима. 2. И, како каже Цицерон⁶, као што се животиње кад осете глад најчешће враћају на место где су се добро напасле, тако су и они, силазећи као олуја са непроходних и дивљих планина, тражили места близу мора. Ту су се скривали у беспутним, скровитим увалама и, кад би се приближила ноћ, а месец још био као рог, па није светлео пуним сјајем, мотрили би на поморце. Када би осетили да је ове обузео сан, пузали би четвороношке уз конопце сидра, и нечујним кораком улазили у чунове, док морнари ништа нису слутили; лакомот им је будила суровост да не штете никог, ако се и преда; побивши све, односили би вредну, или употребљиву робу, без икаквог отпора. 3. Ови напади дуго се не би поновили. Када би се сазнало за смрт овако опљачканих и побијених, нико више не би терао брод на та места; већ као што су се избегавале Скиронове смртно опасне литице, пловило се уз суседне кипарске обале, насупрот исауријским хридима. 4. Тако, после неког времена, кад су стране лађе престале да долазе, Исауријци су се повукли у Ликаонију, која се граничи са Исауријом. Ту су честим претходницама држали путеве и живели на рачун провинцијалаца и путника. 5. Ова обест узбудила је војнике распоређене по бројним муниципијама и утврђењима, који су се граничили са Исауријцима. Свако се утврђивао према својој моћи да би одбио ове који су се неопажено увлачили, час окупљени у групе, час разбацани, и који су их далеко надмашивали бројем. Непријатељи, рођени и одгајани у високим планинама и њиховим превојима, скакали су по планинама, као по равним и питомим местима, нападајући издалека копљима и уливајући страх грозним урликањем. 6. Више пута наши коњаници, сакупљени да их гоне, успињали су се на високе брегове, хватајући се за грмље или бусење, ако би им ноге клизале. Стизали би до највиших литица, али ипак не би успели да развију бојне редове међу теснацама и у беспућу, нити да учврсте ногу на сигурном тлу. Док би их непријатељи оптрчавали котрљајући одозго комаде стена, они би бежали преко опасних обронака или би их, док се храбро боре у крајњој невољи,

обарали одрони огромног камења. 7. Тако су наши отада пажљиво мотрили на непријатеље. Кад би разбојници долазили обронцима планина, војници би попуштали због непогодности тла. Кад би се, међутим, нашли у равници, што се често догађало, не би им допустили ни да замахну мишицама, нити да баце два-три копља, која носе, већ су их убијали без отпора, као стоку.

8. Плашећи се, дакле, Ликаоније, која је великим делом шумовита, ови разбојници, знајући из честог искуства да у сукобу прса у прса неће бити равни нашим, отишли су преким путем у Памфилију. Она је дуго била недирнута, али је због страха од пљачке и убистава одасвуд била заштићена посадама и са разасутим војницима у свим местима близу границе. 9. Дакле, журећи великом брзином да претекну вест о свом покрету, поуздајући се у снагу и покретљивост својих тела, стигли су преко завојитих стрампутица, нешто касније, до планинских врхунаца. И када су, савладавши озбиљне тешкоће, дошли до окомитих обала реке Мелане, дубоке и вировите, чији ток штити становнике уместо бедема, а пошто је поодмакла ноћ повећала страх, мало су се одморили, док су чекали дан. Сматрали су, наиме, да ће је прећи без икаквих сметњи, и неочекиваним нападом опустошити све у близини. Али су ове врло тешке напоре узалуд поднели. 10. Јер, по изласку сунца били су спречени да пређу реку због великог вртлога, уског, али дубоког. Док су тражили рибарске чамце, или док су се спремали да заплове на сплавовима састављеним на брзину, раштркане легације, које су тад зимовале код Сиде, удариле су у жестоком нападу. Оставивши заставе поред реке, зналачки су се распоређивали за бој изблиза, густо постављених штитова. И убијали су сасвим лако оне који би се усудили да, поуздајући се у своју вештину пливања, или пак на шупљим деблима, кришом пређу реку. 11. Пошто су варвари до крајности покушали са разним лукавствима, ни у чему нису успели, потиснути страхом и отпором наших, у недоумици куда да крену, стигну близу града Ларанде. 12. Овде су се опоравили сном и храном и, ослободивши се страха, кренули на богата села. Али, захваљујући коњичким кохортама, које су случајно наишле, разиђу се, и не покушавајући да се одупру на отвореној равници. Одступајући, дозивали су по имену све најјаче младиће које су оставили код куће у логору. 13. Будући да су се борили са озбиљном несташицом хране, крену у место по имену Палеас, које лежи на мору, опасно јаким зидом. Ту се и сада обично довози храна и дели војницима који бране целу границу Исаурије. Опседали су, дакле, ово утврђење три дана и три ноћи и, пошто се самој стрмини није могло прићи без опасности по живот, а нису ништа постигли ни подземним прокопима, нити је успевало икакво опсадно лукавство, повукли су се снуждени,

јер их је крајња невоља приморала да нападну снаге веће од својих. 14. Потом их захвати још жешћи бес, који су запалили очајање и глад. Појачавши снаге, незадрживом силом крећу да развале главни град, Селеукију, који је чувао комес Кастриције са три легије,⁷ очврсле у ратним напорима.

15. Сазнавши, ухођењем, за долазак непријатеља, војничке старешине су, према правилима, дале лозинку, извеле насружане војнике у трку, лако прешли мост реке Каликадна, чији велики таласи заплускују куле зидина, и поставили их за бој. Нити је ко могао изићи из реда, нити му прићи. Плашили су се, наиме, махните жестине једне чете, бројније и већ спремне да се баци на мачеве, не штедећи животе. 16. Видевши издалека војску и чувши звук рога, разбојници мало застану. Затим су напредовали нешто спорије, извлачећи опасне мачеве. 17. На њих су ударили наши војници, добро развивши редове, постојани, спремни за битку, ударајући копљима штитове, што је подстицало жар и срџбу бораца, а плашило најближе непријатеље. Али, иако су војници жестоко кренули у бој, војсковође стадоше да их враћају, сматрајући да није добро улазити у неодлучну битку сад кад се већ налазе близу зидина, које им могу пружити сигуран спас. 18. Борци се зато врате у тврђаву и, затворивши све капије, стану на истурена места и круништа. Одавуд су скупљаи камење, а копља су држали у приправности. Мноштвом копаља и камења намеравали су да оборе оног ко покуша да продре унутра. 19. Ипак, опкољени су били веома забринуте, јер су им заробљени бродови који реком довозе храну, а Исауријци су имали намирница у изобиљу. А они сами, узимајући уобичајено следовање хране, већ су се плашили страшних мука због несташнице. 20. Пошто се глас о овоме раширио, и извештаји које су стално слали покренули цезара Гала, а будући да је заповедник коњице⁸ у то време био одсутан, комес Оријента Небридије, према заповести, покупи чете са свих страна и пожури, веома се трудећи да спасе велики и лепи град. Кад су то сазнали, плачкаши су одступили, а да ништа вредно спомена нису учинили. И, расути као обично, отишли су у беспуће високих брда.

III НЕОСТВАРЕНИ ПЕРСИЈСКИ ПЛАН

1. Док су се тако сређивале ствари у Исаурији, персијски краљ био је заузет ратовима са суседима, одбијајући од својих граница дивља племена; она су га, у својој превртљивости, често нападала, или пак помагала кад би он нас напао. А неки Ноходар, који је припадао највишем слоју, по заповести је упадао у Месопотамију кад год би му се прилика пружила, и брижљиво би

истраживао нашу територију, да пронађе место, где би изненадним нападом провалио границу. 2. Но, будући да је цео простор Месопотамије често узнемираван, наши су се чували истуреним станицама и пољским стражама. Али Ноходар, заокренувши на лево, опсео је крајње области Оздроене, кренувши у нов и дотле неиспробан потхват; и да је у томе успео, опустошио би све у трен ока. Ево шта је он планирао.

3. Град Батне у Антемусији основала је шачица старих Македонаца, а од реке Еуфрат одвојен је малим растојањем. Почетком месеца септембра град је пун богатих трговаца, због годишње свечаности; ту на вашару скупи се шарено мноштво света, да пазари робу коју шаљу Инди и Сери⁹, и друге разноврсне ствари, које се обично превезу морем или копном. 4. Споменути вођа припремао се да упадне у ову област у дане одређене за славље, кроз пусте пределе и преко зелених обала Аборе. Али, издали су га неки од његових, који су, уплашени планираним злочиним, дезертирали у римско утврђење. А он се повукао не урадивши ништа, и отада је таворио, ништа не предузимајући.

IV УПАДИ САРАЦЕНА И ЊИХОВИ ОБИЧАЈИ

1. Сарацини¹⁰ нам нису пожељни ни као пријатељи ни као непријатељи, јер се пребацују час на једну час на другу страну и за трен ока пустоше све на шта наиђу; слични су грабљивим јастребовима који зграбе у брзом лету плен, ако га угледају, а ако не успеју, више се не задржавају. 2. Мада се сећам да сам у историји цара Марка Аурелија, а и касније, говорио о њиховим обичајима, поново ћу рећи нешто о њима.

3. Код ових племена, која насељавају просторе од Асирије до Нилових катаракта и до граница Блемијаца, сви су подједнако ратници. Полунаги, опасани су бојеним огртачима до бедара; на брзим коњима и танким камилама пребацују се на разна места, у рату и у миру. Нико од њих не прихвата се ручице плуга, нити сади дрво, нити тражи храну обрађујући поља, већ непрестано лутају, уздуж и попречно, областима удаљеним једни од других, без огњишта, без сталних насеља и без закона; не подносе дуго исто поднебље, нити им се стално допада сунце једног краја. 4. Њихов живот пролази у непрекидном бекству. Жене унајмљују, доводе их на одређено време, према договору, а да би то личило на брак, будућа супруга поклања мужу копље и шатор, као мираз; после одређеног рока, ако тако одлучи, она може да оде. Невероватно је са каквим се жаром оба пола препуштају љубави. 5. И тако, докле год су живи, лутају, па се и жена уда на једном месту, породи на другом, а одгаја децу негде

далеко, без могућности да се одмори. 6. Хране се свакојаким месом од дивљачи, а троше и врло много млека, различито биље и птице, уколико успеју да их улове. Већина оних које смо видели не зна за жито и вино.

7. Толико о овом опасном народу. Вратимо се сада нашој теми.

V МУЧЕЊА МАГНЕНЦИЈЕВИХ ПРИСТАЛИЦА

1. Док се то догађало на Истоку, Констанције је проводио зиму у Арелати, где је десетог октобра приредио раскошне позоришне и циркуске представе, јер се навршавало тридесет година његове владавине.¹¹ Његова је бахатост бивала све тежа и, ако би му јавили нешто сумњиво или лажно, прихватао је то као јасну и сигурну оптужбу. Између осталог мучио је комеса Геронтија, Магненцијевог¹² присталицу, а потом казнио болним изгнанством. 2. Као што се слабо тело уздрма чак и лаком болешћу, тако и његов дух, скучен и мек, схватао је сваки шушањ као дело или намеру, уперену против њега и жалосно би побеђивао, убијајући невинне. 3. Ако би неко од официра, достојанственика или угледних људи међу себи равним био, непровереним гласинама оптужен да је наклоњен непријатељској странци, оковали би га тешким ланцима, одвукли као звер и, било да га терети неки непријатељ, или и без тога – као да је довољно само што је именован, потказан или оптужен – кажњаван је смртном казном, конфискацијом имовине или изгнанством на пусто острво. 4. Констанцијеву опорост, пошто се говорило да је Царство умањено, његову напраситост и подозривост, пратила су крвожедна ласкања њему блиских људи. Они су преувеличавали ствари и претварали се да би необично жалили уколико би дошао у опасност живот владара о чијој добробити, као о концу, виси цео свет, како су то лицемерно узвикивали. 5. Такође се прича да никада није заповедио да оптуженог за ово или оно, бришу са оптужнице, коју би му по обичају поднели, а то су чинили чак и немилосрдни цареви. А ова погубна мана, која и у другим људима понекад тиња, у њему се током времена распламсавала, јер је група ласкаваца потпиривала његове немилосрдне одлуке.

6. Међу овим се истицао бележник Пауло, родом из Шпаније, недокучив иза свог ћосавог лица, веома вешт да нађуши тајне начине да неког упропасти. Он је био послат у Британију да доведе неке официре који су се усудили да склопе заверу с Магненцијем. Како они нису могли да се одупру, он је самovolно прешао преко својих овлашћења и убрзо се као река натапио богатством многих од њих и пустио да га носи матица

покоља и пропасти сваке врсте. Бацао је слободне људе у ланце, неке мрвећи оковима, и сакупио је низ злочина који су, разуме се, били далеко од истине. Тако је почињен и безбожан злочин, који је заувек жигосао Констанцијево време. 7. Мартин, који је управљао тим провинцијама уместо префекта, врло је жалио због мука невиних људи, и често је молио да се поштеде они који нису били криви. А када у томе није успевао, претио је да ће отићи са положаја да би зли истражитељ, плашећи се макар тога, престао најзад да људе, навикнуте на мир, излаже отвореним опасностима. 8. Сматрајући да се овим смањује његова одговорност, Пауло, који је био мајстор у заплитању ствари – одакле му и надимак „Ланац” – док је и даље бранио оне којима је стајао на челу, повео је самог викара у заједничку опасност. Настојао је, такође, да га са трибунима и осталим доведе свезаног на царев двор; али Мартин, узбуђен због тога, пред изненадном смрћу насрне мачем на Паула. Но, због слабости деснице није могао смртно да га удари, он извучену оштрицу забодe у сопствена прса. Тако је недостојном смрћу завршио овај праведни намесник, који се усудио да многим људима олакша невоље. 9. Пошто је то злочиначки свршио, оквашен крвљу вратио се у царев логор и довео многе људе готово покривене ланцима, запале у прљавштину и очајне, за чији су долазак намештени „коњићи”, а целати су спремили кукe и друге справе за мучење. Неки од њих су проскрибовани, неки протерани, а неки осуђени да им се мачем одсече глава. И нико се не сећа да је под Констанцијем неко био ослобођен, јер се ово дешавало на основу тајних достава.

VI НЕДОСТАЦИ РИМСКОГ СЕНАТА И НАРОДА

1. У међувремену је Орфит управљао вечним градом, као префект, прелазећи границе свог звања и размећући се охоло; паметан и упућен у јавне послове, али мање оплемењен наукама него што доликује угледном човеку. За време његове управе дошло је до озбиљних побуна због несташнице вина, на чију је прекомерну употребу народ био навикао и због чега се често и жестоко бунио.

2. А пошто сматрам да би се неки странци, који ће ово читати – ако буде среће – могли чудити како да ово дело, које треба да покаже шта се дешава у Риму, скрене на другу страну и не приповеда ни о чем, сем о побунама, крчмама и другим простим стварима сличним њима, укратко ћу изнети разлоге за то, и трудићу се да никад по својој вољи не одступим од истине.

3. У време кад се, у својим почецима, појавио на светлост дана Рим, који ће живети док буде људи, да би постепено растао, за савез вечног мира среле су се Врлина и Срећа, које су тако често на супротним странама, а да је само једна од њих недостајала, Рим не би достигао врхунац савршенства. 4. Његов народ је, од првих пелена па до краја детињства – које обухвата око триста година – водио ратове око својих зидина. Затим, пошто је закорачио у зрело доба, прешао је Алпе и море, после многих ратних тегоба. Поставши младић и човек, из сваког кутка пространог света доносио је ловор и тријумфе. А сад, већ нагињући старости и побеђујући понекад самим именом, повукао се у миран живот. 5. Зато је честити град, пошто је оборио охоле главе дивљих племена и донео законе, који су основ и трајна гаранција слободе, као добар родитељ, разуман и богат, цезарима, као својој деци, дао је право да управљају очевином. 6. И мада су одавно трибе утихнуле и центурије умирене и нема више изборних борби, већ као да су се вратила времена Нуме Помпилија, ипак сви крајеви света, колико год да их је, Рим прихватају као господара и владара и свуда се уважава ауторитет седих сенатора, а име римског народа ужива углед и поштовање.

7. Али, овај величанствени сјај скупштина тамни због небриге појединаца који, не размишљајући о свом пореклу, као да је пороцима дата слобода, падају у грешке и у распуштеност. Као што и лиричар Симонид¹³ изјављује, оном ко хоће срећно и у сагласности са разумом да живи, потребна је, пре свега, славна отаџбина. 8. Неки од њих, сматрајући да ће се моћи овековечити статуама, жарко теже за њима, као да ће већу награду примити од бронзаних кипова лишених осећаја, него од свести, да су часно и исправно поступили; брину се да статуете позлате, што је, као част, прво указано Ацилију Глабриону,¹⁴ кад је победио Антиоха спретношћу и оружјем. А како је лепо презирати ове мале и ништавне ствари и тежити дугим и мучним успоном ка правој слави – на шта подсећа песник из Аскре¹⁵ – показао је цензор Катон. Упитан зашто и он као остали нема своју статуу, одговорио је: „Више волим да се добри питају зашто је нисам заслужио, него, што је горе, да шапућу између себе зашто ли сам је добио.”

9. Другима је, опет, највећа дика да имају кола већа од уобичајених, и раскошне хаљине. Зноје се под тежином огртача које, обмотане око врата причвршћују под самим грлом; пошто су веома танки, они се шире на најмањем ветру, при честим покретима руку, нарочито левице, тако да се назиру дуге ресе и тунике извезене разнобојним нитима, са сликама различитих животиња.

10. Трећи, и кад их нико не пита, са озбиљним изразом лица дижу своја наследства до небеса, преувеличавајући годишњи род плодних усева које, како се размећу, имају од истока до запада. Они свакако не знају да се њихови преци, који су и довели Рим до те величине, нису одликовали богатством, већ су честим ратовима и храброшћу савладавали све препреке, не разликујући се од обичних војника ни иметком ни храном, а ни једноставном одећом. 11. Због тога је и онај Валерије Публикола сахрањен добровољним прилозима, а Регулова жена, оставши без средстава, издржавала се, заједно са децом, од помоћи мужевљевих пријатеља, а Сципионова кћи добила је мираз из државне благајне, јер се племство стидело да у одсуству сиромашног оца вене одрасла девојка.¹⁶

12. А сада, ако неком ко има пуно новаца, и стога је уображен, дођеш као поштен дошљак да га први пут поздравиш, примиће те радо, много ће питати, па ћеш бити приморан и да лажеш, и чудићеш се што овако фини и племенитог рода човек, који те раније није видео, тако благонаклоно обасипа пажњом твоју скромну личност; и због те тако изузетне доброте кајаћеш се што ниси видео Рим још пре десет година. 13. Када, охрабрен овом љубазношћу, учиниш то и следећег дана, чекаћеш као непознат или изненадан гост, док онај који те је јуче подстицао, броји... подуже се пита ко си и одакле долазиш. Препознавши те најзад, прима те међу пријатеље; али, уколико истрајно три године без прекида будеш долазио да га поздравиш, и исто толико времена будеш одсутан, кад се вратиш, исто то ћеш подносити. Неће те питати ни где си био и, ако се, јадник, одатле не уклониш, узалуд ћеш сатрти цео век понижавајући се. 14. Кад се опет, након одређеног времена, почну спремати дуге, шкодљиве гозбе, или почне уобичајено дељење дарова клијентима, патрон забринуто размишља и расправља да ли би, сем оних којима дугује позив, одговарало да се позове и странац. Ако после дугог саветовања одлуче позитивно, биће примљен човек који ће ноћ провести испред куће кочијаша,¹⁷ или онај ко се разуме у коцкање, или онај који се претвара да зна неке тајне вештине. 15. Јер, учене и разборите људе избегавају као баксузне и некорисне. Догађа се чак и то да извикивачи имена, спремни да продају такве и сличне услуге, примивши мито пусте на гозбу и на дељење напојнице и подметнуте госте, ниског порекла и безначајне.

16. Да не бих био преопширан, изоставићу прождрљивост на гозбама и разна заводљива задовољства. Прећи ћу на то, што неки људи без страха од опасности терају коње као да су, како се то каже, са ватреним потковицама, попут оних у поштанским колима, преко пространих градских улица и преко преврнутог

камења плочника. При том вуку за собом гомиле робова, као плачкашке банде, не оставивши, како каже комичар, код куће чак ни Саниона¹⁸. Подражавајући њих, доста дама са прекривеним главама јуре у затвореним кочијама по свим деловима града. 17. Па као што искусне војсковође најпре супротставе густе чете храбрих војника, потом оне лако наоружане, па копљанике и, најзад, резервне чете да, уколико затреба, помогну, тако и управници домаћинстава градских породица брижљиво обављају свој посао, истичући свој значај шибом у навикнутој десници. Као на бојни знак, сви сукнари долазе испред кочија, на њих се надовезују чађаве слуге из кухиње, затим сви могући измешани робови, са доконим плебсом из суседства. Најзад, ту је и мноштво евнуха, од стараца до дечака: бледи и ружни, изобличеног склопа удова, тако да, где год човек наиђе, види гомиле осакаћених људи и проклиње успомену на ону стару краљицу Семирамиду, која је прва кастрирала младиће, чинећи тако неку врсту насиља над природом и скрећући је од утврђеног тока. Наиме, природа сама, још од детињства, путем извирања семена, као неким ћутећим законом показује начин за продужење врсте.

18. Будући да је то тако, мали број кућа, раније славан по озбиљном неговању науке, сада тоне у страшну бруку због лењости, или одјекује звонким гласовима, инструментима на ваздух и звуцима лире. Убрзо, уместо философа позивају певача, а уместо говорника мајстора забављања. Библиотеке су, као гробнице, стално затворене; производе се водене органе, огромне лире, као кочије, и не баш лаке справе за глумачке представе. 19. На крају, дошло се до такве нискости да је – кад су недавно, због страха од несташнице хране, странци били наглавачке протерани из града¹⁹ а да нису стигли ни ваздух да удахну – група присталица слободних вештина задржала пратиоце глумаца, и праве и оне који су се да би се спасли претварали, и три хиљаде играчица, које нико није чак ни испитивао, заједно са њиховим трупима и са исто толико учитеља играња. 20. И можеш, куд год погледаш, видети многе жене са косом увијеном у коврце, које би, да су се удале, по својим годинама могле родити троје деце, како ногама, док им не досади, чисте плочнике и брзо се трансформишу приказујући безбројне сцене из позоришних комада. 21. Оно у шта не треба сумњати јесте да је већина угледних људи, кад је Рим некада био седиште свих врлина, задржавала образоване дошљаке многостраном уљудношћу и љубазношћу, као што су чинили Хомерови Лотофаги слатким плодовима.

22. А сада, празна надувеност извесних људи сматра да је безвредно све што се рађа ван зицина града, осим нежења и људи без деце, и не може се веровати колико се њима на разне начине угађа, и како се у Риму поштују људи без деце. 23. И

будући да су код њих, као у престоници света, тешке болести веома раширене, тако да је цела медицина немоћна да их савлада, смислили су једно спасоносно средство, а то је да се не иде у посету пријатељу који пати од неке такве болести. Неколицина опрезнијих има додатни лек, доста сигуран, да слуге које шаљу да се распитају како се осећају њихови болесни познаници, не примају натраг у кућу пре него што се ови окупају. Ето, како је зараза страшна, чак и кад је виђена туђим очима. 24. Али, иако се свему овом придаје велика пажња, ипак неки људи, чак и малаксалих удова, уколико су позвани на свадбу, где се злато дели шаком и капом, сместа журе, све до Сполетија. Такви су обичаји вишег сталежа.

25. Од светине, ниске и сиромашне, неки проводе ноћи по крчмама, неки се крију у сенци платана разапетог над позориштем, што је, следећи кампанску распуштеност први увео Катул,²⁰ док је био едил; или се са страшћу коцкају и, задржавајући дах, шумећи ноздрвама испуштају непријатне звуке; или, што им је највеће уживање, од изласка сунца до вечери, по сунцу или по киши, распитују се до ситница, док не малаксају, о манама или врлинама коња и јахача. 26. А заиста је чудно видети безбројан народ, обузет неким жаром, како ишчекује исход коњских трка. То и слично не допушта да се у Риму ради ишта озбиљно или вредно помена. Но, вратимо се теми.

VII СУРОВОСТ И ОБЕСТ ЦЕЗАРА ГАЛА

1. Поставши још самовољнији и тежак свим добрим људима, немајући после овог више никакве мере, Цезар је злостављао све источне области, не штедећи ни више службенике, ни угледне грађане, ни плебејце. 2. Најзад, једном једином пресудом наредио је да се убију сви антиохијски прваци сенаторског реда. Био је, наиме, љут што су му они, у време кад је претила глад, а он их пожуривао да неприлично спусте цене, одговорили оштрије него што је требало. Они би и погинули, сви до једног, да се Хонорат, тада комес Истока, стаменом упорношћу није одупро томе.

3. Сасвим јасан доказ његове окружности је и то што је уживао у крвавим представама и у циркусу се заносио гледајући, понекад, и пет-шест борби и веселио се кад би се борци наизменично обарали обливени крвљу, као да је добио нешто велико. 4. Сем тога, његову наглашену тежњу да нашкоди другима подјарила је нека рђава жена која му је, пуштена у палату на свој захтев, одала како непознати војници у тајности спремају заверу против њега. Константина, задовољна преко сваке мере, као да је

мужа већ склонила на сигурно, обдари је, посади у кола и на краљевска врата пошаље у народ, да тако намами и друге да пријављују исте или горе ствари.

5. После тога, Гал се спремао да крене у Хијерапол, под изговором да ће учествовати у походу. Антиохијском народу, који га је понизно молио да растера страх од глади – јер се она с обзиром на неке тешке случајеве још увек могла очекивати – није, као што обично чине владари, чија моћ понекад олакша невоље неког краја, одлучио да се нешто хране подели, нити да се она пренесе из суседних провинција. Он је мноштву народа, које се плашило најгорег, послао намесника Сирије, Теофила, који се налазио у близини, и стално је понављао да, уколико то управник провинције не жели, нико неће остати без хране.

6. Ово је повећало дрскост прљаве светине и, како је несташница хране бивала све већа, подстакнути глађу и гневом, људи су подметнули ватру у раскошну кућу неког Еубула, угледног грађанина, и запалили је. Управника провинције, као да им је предат царском одлуком, ударајући га песницама и газећи га ногама, растргли су на комаде. После његовог бедног краја, свако је у тој једној пропасти видео слику сопствене опасности, и због тог скорашњег примера плашио се сличног.

7. У то време Серенијан, бивши дукс, чијом је небригом, како смо већ рекли, опустошен град Целзеин у Феникији, био је с правом оптужен и по закону теран због напада на царско величанство; ослобођен је, не зна се на чију препоруку. А јасно је доказано да је свог пријатеља, са капом којом је покривао главу, замађијаном забрањеним вештинама, послао у храм где се прорицала будућност, да тражи пророчанство, да ли ће сигурно и поуздано задобити власт, као што је желео. 8. Тих дана десило се двоструко зло: невини Теофило погинуо је страшном смрћу и Серенијан, који је заслужио да га сви проклињу, извукао се као невин, чак и без већег протеста јавности.

9. Слушајући о томе, а обавештаван о другом од Таласија, за кога му је јављено да је умро природном смрћу, Констанције је љубазно писао Цезару, али му је, мало-помало, ускраћивао одбрану. Претварао се да је забринут да не би, с обзиром да је војничка доколица обично пуна немира, ковали завере против њега; стога је захтевао да се Цезар задовољи само гардистима и двоструким коњичким одредима, „штитарима”²¹ и варварима. Наредио је Домицијану, комесу државне благајне, који је унапређен у префекта, да, кад стигне у Сирију, љубазно и дискретно подстакне Гала, кога је сâм више пута позивао, да пожури у Италију. 10. Кад је овај, убрзавши због тога путовање, стигао у Антиохију, само је дотакао дворска врата, али није посетио Цезара, како је доликовало, већ је са свечаном пратњом пожурио у

преторију. Изговарајући се болешћу, дуго није ушао у краљевски двор, нити се појављивао пред народом, већ је, сакривен, увелико радио на Галовој пропасти, додајући и понешто сувишно извештајима које је отуд слао владару. 11. Најзад, кад су га позвали и пустили пред конзисториј, без околишења, лако и не размишљајући рече: „Путуј, Цезаре, како ти је наређено, и знај да ћу, уколико будеш оклевао, убрзо заповедити да се укине снабдевање и твоје и твог двора.” Рекавши пркосно само то, оде срдито и касније му више није излазио на очи, мада је неколико пута био позиван.

12. Гал, узбуђен због овог, као да подноси нешто неправедно и недостојно, наложио је поузданим протекторима да затворе префекта. Сазнавши то, Монтије, тадашњи квестор, човек жустар, али склон благиости, бринући се о општем добру, сазвао је прваке палатинских трупа и мирним тоном образложио да то не доликује, нити користи чинити; додао је, с прекором у гласу да, ако на то пристану, моћи ће, пошто се оборе Констанцијеве статуете, са сигурношћу размишљати о уклањању префекта. 13. Кад је за то сазнао, Гал, као змија ударена копљем или каменом, очекујући најгоре и настојећи да спасе свој живот на било који начин, заповедио је да се сви окупе под оружјем и, док су стајали изненађено, обрати им се шкргућући зубима:

14. „Притеците у помоћ, храбри јунаци, мени који сам, као и ви, у опасности. Подбуњивањем војника, Монтије нас, новом и нечувеном жестином проглашава за отпаднике и бунтовнике против царског величанства. Чини то у превеликом бесу зато што сам наредио да затворе пркосног префекта, да бих га заплашио, јер се претвара да не зна шта је ред”. 15. Не чекајући ништа више после тога, војници, жељни честих немира, навале најпре на Монтија, болесног старца ломног тела, који је становао у близини и, натегнувши му ноге и руке, чупавим конопцима вежу му ноге и довуку га до префектове преторије, а да није могао ни ваздуха да удахне. 16. У истом налету стрмоглаве Домицијана низ степенице и такође га увезу конопцима, и њих двојицу, свезане, у брзом трку вукли су широким просторствима града. И тек кад се растргао сплет удова и зглобова, војници, газећи изобличена и осакаћена тела мртвих, као да су се заситили, ускоро су их баčili у реку.

17. Неки Луско, надзорник града,²² који се изненада појавио, подјаривао је ионако храбре војнике до безумља, на оно чему су у злочиначким потхватима тежили; вичући као амалин, подстицао их је многим речима на извршење оног што су започели. Ускоро, он је због овог жив спаљен. 18. И, како је Монтије у рукама ових крвника, готово издишући, неколико пута преко-рео Епигона и Еусебија, не наводећи њихово занимање и ранг, трагало се марљиво за људима истог имена. И, да се ствар не

охлади, доведен је философ Елигон из Киликије и Еусебије из Емисе, са надимком Питака, иначе жесток говорник; а квестор Монтије није, у ствари, оптужио њих, већ трибуне фабрика, који су му обежавали оружје уколико дође до превратничких побуна.

19. Тих дана Аполинара, Домицијановог зета, који је пре тога био надзорник Цезаревог двора, таст је послао у Месопотамију. Ту се, по војничким одредима необазриво распитивао да ли су примили неко тајно писмо од Гала, које би открило шта он смера. Кад је Аполинар сазнао шта се десило у Антиохији, прешавши Малу Арменију стигао је у Константинопољ, а затим су га протектори одвели натраг и затворили.

20. Док се то догађало, пронађен је у Тиру краљевски огртач тајно саткан, а да се није знало ко га је наручио, нити чему служи. Стога су довели као саучесника управника провинције, Аполинаровог оца, који се звао исто тако; а скупили су се и многи други из разних градова, оптужени за тешке злочине.

21. И већ је јечао рог да би означио унутрашње несреће, а поремећени Цезарев дух, који је скренуо с пута праве разборитости, беснео је али не више тајно, као раније; нико више није званично испитивао тачност учињене или измишљене кривице, нити је одвајао невине од друштва злочинаца, као да је свака правда била протерана из судница и нестала. И, док је законска одбрана на суђењима ћутала, справе за мучење биле су посредник у плачкању људи, а одрубљивале су се главе и одузимала имања свуда по источним провинцијама. Сад сматрам да је погодно да их набројим, све сем Месопотамије, јер је она већ обрађена кад се говорило о партским ратовима, и Египта, чији опис ћемо одложити за неко друго време.

VIII ОПИС ИСТОЧНИХ ПРОВИНЦИЈА

1. Када се пређу врхови планине Таура, који се уздижу према истоку, широким простанствима пружа се Киликија, земља богата свим добрима. На њену десну страну надовезује се Исаурија, која се, слично њој, зелени родном лозом и многим усевима, а по средини је сече пловна река Каликадно. 2. А њу, поред многих градова, красе две вароши, Селеукија, дело краља Селеука²³, и Клаудиополис, колонија коју је подигао Клаудије Цезар. Исаурија је некад била превише моћна, али је као врло опасан побуњеник покорена и једва да показује неке јадне остатке пређашњег сјаја.

3. А Киликија, која се поноси реком Кидном, чувена је по Тарсу, сјајном граду, за који се прича да га је основао Персеј, Јупитеров и Данајин син, богат и угледан човек, или неки Сан-

дан,²⁴ Еетионов потомак; позната је и по граду Аназарбу, који чува име свог оснивача, и по Мопсуестији, завичају оног врача Мопса.²⁵ А њега је дружина Аргонаута, враћајући се са отетим златним руном, грешком одвела; он је одведен до афричке обале где га је изненада уграбила смрт. Отада, Мани овог хероја, покривени феничким бусењем, лече и помажу у многим болестима.

4. Ове две провинције, некад узбуњене пиратским борбама и мноштвом разбојника, покорио је проконзул Сервилије и обема наметнуо порез. И ове области, постављене као на неком истуреном језичку земље, одвојене су планином Аман од источних земаља.

5. А граница Истока протеже се у правој линији од обала реке Еуфрат све до обале Нила, слева додирујући сараценска племена, док су надесно изложене бучном мору. Ове области заузео је и добрим делом проширио Никатор Селеук, када је после смрти Александра Македонског владао персијским краљевством, по праву наслеђа; владар успешне активности, као што показује и његов надимак. 6. Користећи, наиме, многе људе, којима је у миру већ дуже владао, уместо пољских кућица, подигао је градове, јаке, са доста војске и људи. Већина њих ни данас, мада носе грчка имена, дата према избору оснивача, не напуштају ни своје првобитне називе, које су им на асирском језику наденули стари градитељи.

7. Прва провинција после Оздроне, коју смо, како је већ речено, искључили из овог пописа, јесте Комагена, сада Еуфратензис, која се благо уздиже, а чувена је по великим градовима Хијерапољу, старом Нину и Самосати. 8. Затим се лепом равницом простира Сирија. Њу красе Антиохија, град познат у свету, са којим се други не могу такмичити да обилују таквим богатством, природним и увезеним; затим ту је Лаодикија и Апамија, такође и Селеукија, веома напредна још од свог постанка. 9. На падинама горе Либана налази се Феникија, земља пуна лепоте и милине, коју красе велики и леви градови. Међу њима љупкошћу и славним именом истиче се Тир, Сидон и Берит, и њима равни Емиса и Дамаск, основани у древна времена. 10. Ове провинције, обухваћене реком Оронтом, која тече око најнижих обронака високе планине Касија и улива се у Партенијско море, подвргао је римској власти Гнеј Помпеј, пошто је савладао Тиграна и отргао их од арменског краљевства.²⁶ 11. Најудаљенија сиријска провинција је Палестина, која захвата велика пространства и обилује лепом, обрађеном земљом, а има сјајне градове, који не заостају један за другим, већ су равноправни: Цезареју, коју је у част цара Октавијана саградио Ирод, и Елеутеропољ и Неапољ, као и Аскалон и Газу, подигнуте у старије доба. 12. У

овим крајевима нигде нема пловних река, али на многим местима вода, по природи топла, сама извире, погодна као многоструки лек. Ове области је истом судбином Помпеј, покоривши Јудеје и освојивши Јерусалим, начинио провинцијом, коју је по закону поверио управи намесника.²⁷ 13. На њу се надовезује Арабија, са чије су друге стране Набатејци; она има живу и разноврсну трговину, пуна је јаким утврђења и кула, које је на погодним и сигурним планинским местима подигла будна пажња предака, како би спречила упаде оближњих племена. У овој земљи има, такође, неколико великих градова – Бостра, Гераса и Филаделфија, који су због јаких бедема потпуно сигурни. Ову област је цар Трајан натерао да се покори нашим законима, дао је име провинцији и одредио намесника, пошто је више пута смирио незадовољно становништво, када је у славном рату гонио Парћане и Мећане.

14. Кипар, такође острво, прилично удаљено од континента и веома богато лукама, поред многих градова има два која се нарочито истичу: Саламина и Пафос, први чувен по Јупитеровом светилишту, други по Венерином храму. А толиким мноштвом свега обилује Кипар, да без и једне притке са стране, сопственим снагама гради теретни брод од самог дна до највиших једара и, снабдевши га свом потребном опремом, поверава мору. Треба признати да је римски народ освојио ово острво више из похлепе, него по правди. Наиме, у време краља Птоломеја,²⁸ који је био наш савезник и пријатељ, наређено је да му се, без икакве кривице сва имовина заплени, само због несташице државног новца. Због тога је краљ, испивши отров, умро добровољном смрћу. Кипар је обавезан да плаћа порез, а његово оружје, као непријатељско, Катон²⁹ је бродовима довезао у Рим.

А сада ћемо се вратити току догађаја.

IX О ЦЕЗАРУ КОНСТАНЦИЈУ ГАЛУ

1. Усред ових различитих недаћа, из Низибиса, којег је надгледао, позван је Урсицин – а њему смо и ми, по царској наредби, били прикључени. Он је натеран, мада је одбијао и противио се гомили лајавих ласкаваца, да расветли оптужбе судског процеса које су повлачиле смртну казну. Врло борбен, у свакој прилици војник и војсковођа, био је далеко од свађа на форуму. Али, забринут због оптужбе, кад је видео да се удружују тужиоци и њима подређене судије – који су излазили из истих јазбина – тајним писмима обавестио је Констанција о оном шта се тајно и јавно догађа и молио га за помоћ због које би спласнула позната Цезарева надменост. 2. Но, превелика опрезност уву-

кла га је у још опасније замке, о чему ће касније бити речи, јер су завидљивци умножавали тешке сплетке код Констанција. То је био владар умерене нарави, али оштар и неумољив ако би му ко, сасвим непознат, оптужбе ове врсте уливао у уши; у таквим приликама нимало није лично на себе.

3. И тако, дана одређеног за истрагу злочина који повлачи смртну казну, заседао је командант коњице као тобоже судија, уз присуство осталих, којима је већ било речено шта ће се догађати. Овде-онде стајали су и писари, који су журно преносили Цезару питања и одговоре. Према његовим окрутним наредбама, а на подстицај краљице, која је повремено помањала лице иза завесе, страдали су многи људи, а да им није било дозвољено да одбаце оптужбе, ни да се бране. 4. Прво су били оптужени Епигон и Еусебије, због подударности имена. Рекли смо раније да је Монтије, пред сам крај живота, због ових имена оптужио неке трибуне радионица, да су обећали помоћ у будућем подухвату. 5. А Епигон, философ само по огртачу³⁰ – како се показало – пошто је узалуд преклињао, бокова избразданих батинама и у страху од смрти, срамно је признао да је био учесник у непостојећој завери, иако, с обзиром да је био неупућен у политичке ствари, ништа није био ни видео ни чуо. Еусебије, међутим, срчано поричући оптужбе, био је толико упоран, мада су га мучили, и викао је како је то разбојништво, а не суђење. 6. И кад је, као познавалац закона, захтевао тужиоца и уобичајен поступак, Цезар, сазнавши то и држећи слободу за надменост, нареди да се Еусебије као дрски клеветник одмах погуби. Са раскомаданом утробом, толико да су удови недостајали справама за мучење, преклињући небо за правду и смејући се изазивачки, Еусебије је остао чврстог срца и непоколебљив. Не допустивши себи да оптужи ни себе ни неког другог, нити је шта признао нити је био ућуткан; и најзад је, са презрења достојним садргом, кажњен смрћу. И док су га, неустрашивог, водили на губилиште, ругао се неправичности свог доба, подражавајући оног старог стоичара Зенона, који је, мучен дуго да би нешто слагао, откинуо из корена свој језик и са крвавим испљувком бацио га у очи кипарском краљу, који га је испитивао.³¹

7. После тога вођена је истрага о царском огртачу. Како су радници, надлежни за бојење пурпуром,³² под мукама признали да је саткана прсна туника без рукава, уведен је, како то хришћани зову, ђакон по имену Марас. Пословоћи текстилане у Тиру је показао његово писмо, писано на грчком језику, којим захтева да се убрза поруџбина, али није навео која. И најзад, мучен до смрти, и овај човек није ништа признао. 8. Потом се истрага проширила на људе различитог положаја и, мада су неке оптужбе биле под сумњом, за друге се лако могло утврдити да су без

основа. После погубљења многих људи, прогнана су оба Аполинара, отац и син. Али, кад су стигли до места Кратере, где је њихова вила, на двадесет четири миље од Антиохије, њима су, по наређењу, поломљене ноге и потом су убијени. 9. Њихово убиство нимало није ублажило Галову жестину и он је, као лав који прождире лешеве, спроводио и даље истраге ове врсте. Али, не вреди причати појединости да не бисмо прешли меру у излагању, што зацело треба избегавати.

X НА МОЛБУ АЛАМАНА ЦАР КОНСТАНЦИЈЕ СКЛАПА С ЊИМА МИР

1. Док је Исток ово дуго времена подносио, Констанције, за време свог седмог и Цезаревог другог конзулата,³³ чим је отпочело топлије време, кренуо је из Арелата и стигао у Валенцију. Намеравао је да зарати са браћом Гундомадом и Вадомаријем, аламанским краљевима који су честим упадима пустошили галску земљу уз своју границу. 2. И, док се ту мало дуже задржао, чекајући намирнице чије су преношење из Аквитаније спречавале пролећне кише, које су падале чешће него што је уобичајено, и јаке бујице, дошао је Херкулан, један од царских гардиста. Он је био син Хермогена, некадашњег генерала коњице који је – како смо већ описали – растргнут у метежу светине у Константинопољу. Кад је Херкулан обелоданио шта раде Гал и његова жена, цар је, жалећи за прошлим, а страхујући пред будућим, скривао, колико дуго је могао, узрујаност своје душе. 3. У међувремену сва војска окупила се око Кабилоне и беснела је, нестрпљива због закашњења, утолико више јер није имала ни залиха хране, пошто уобичајене намирнице још нису биле довезене. 4. Тиме је Руфин³⁴, у то време преторијански префект, бачен у крајњу опасност. Наиме, њега су натерали да лично оде војницима – које је истовремено мучила и несташица и жестока ђуд. Њих, који су по навици дрски и непријатни према цивилним чиновницима, требало је да умири и да им објасни шта је прекинуло довоз намирница. 5. Овај потхврат био је лукаво смишљен, с циљем да та завера упропасти Галовог ујака, како не би, будући врло моћан, подстицао смелост Гала у спровођењу опасних замисли. Ствар је доиста брижљиво изведена и, пошто је план одгођен, послат је у Кабилону Еусебије, настојник царске ложнице. Он је донео са собом злато, које је кришом раздељено будућим подстрекачима побуне; гнев војника је спласнуо и префект је могао бити безбедан. Потом, кад је довезена храна у изобиљу, одређеног дана је подигнут логор. 6. Прешавши тако, уз многе тешкоће, путеве од којих је већина

била покривена снегом, стигли су у Раураке, место на обали реке Рајне. Ту се мноштво Аламана, бацајући одасвуд стреле као град, одупирало и својом бројношћу спречавало Римљане да поставе мост од састављених бродова. Како је подухват изгледао немогућ, император, веома забринут, двоумио се шта да предузме. 7. Кад, ето, наједном стиже неки водич, добар познавалац ових крајева и, пошто му је било плаћено, показао је ноћу плићак којим се могла прећи река. А било је могуће да војска, мимо сваког очекивања туда пређе, док би непријатељу, одвукли пажњу на друго место, да није, како неки сматрају, један мали број људи тог племена, којима су били поверени виши чиновници у војсци, преко тајних гласника обавестио о овоме своје сународнике. 8. Осумњичени и осрамоћени су Латин, комес гарде, Агилон, трибун царских штала и Скудилон, командант штитиноша, који су уживали поверење као људи који својим десницама бране државу. 9. А варвари, прихвативши оно што је било разумно у насталој ситуацији – да ли због, случајно, неповољних ауспиција, или зато што су принете жртве ауторитативно забрањивале ступање у бој – ублаже свој, дотле чврст отпор, и пошаљу прваке да моле за мир и милост за своје преступе. 10. Задржани су, дакле, посланици оба краља и предлог је дуже време, у тајности, разматран. Кад су се сложили да треба прихватити мир који се нуди под правичним условима, и да то одмах одлукама треба и остварити, сазвана је војничка скупштина да би се о овом изјаснио и император. Заузевши место на трибуналу, окружен свитом високих достојанственика, рекао је овако:

11. „Нека се нико не чуди, молим вас, ако сам – после исцрпљујућих напора дугог путовања и након обилне набавке намирница, стигавши у варварске крајеве вођен вашом оданостју – на изглед изненада променио одлуку и окренуо се мирним решењима. 12. Јер, ако сваки од вас, на свом положају и у свом срцу размисли, откриће да је истина да војник свугде, макар како био јак и у напону снаге, брине за себе и брани сопствени живот. А свестан заповедник, док се као чувар туђе безбедности подједнако брине о свима, убеђен је да се све односи на ту заштиту и да треба брзо зграбити сва средства која дозвољава ситуација и која му се милостиво, вољом богова, нуде. 13. Па, да укратко изложим и објасним зашто сам желео да сви овде заједно budete, верни моји саборци, примите благонаклоним ушима ово што ћу сажето изнети. Јер, излагање истине увек је једноставно. 14. Висок ступањ ваше славе, о којој се глас, брзо растући, проширио и до становника најудаљенијих области, застрашио је и аламанске краљеве и народе. Они погнуте главе, преко посланика које видите, моле за опроштај поступака и за мир. Сматрам, као обазрив и опрезан човек, који саветује кори-

сно, да то из више разлога треба прихватити, уколико је то и ваша воља. Најпре, да бисмо избегли неизвесност рата, затим, да бисмо добили савезнике уместо непријатеља, што они обећавају, затим да бисмо без проливања крви, ублажили њихову дивљу охолост, често погубну за наше провинције. Најзад, размислимо о том да није побеђен само онај непријатељ који падне у борби, оборен тежином оружја и војном силом, већ, сасвим сигурно и онај који се, мада војна труба ћути, добровољно ставља под јарам, јер осећа да нам не недостају ни чврстина према побуњенима, ни благост према молиоцима. 15. Укратко, чекам шта ћете ви, као судије, одлучити, решен да као мирољубив владар, умерено поступам сад кад је срећа на нашој страни. Јер, верујте ми, неће се приписати лењости, већ умерености и хуманости, оно што исправно будете одлучили.”

16. Једва што је завршио говор, а цео скуп се спремно сагласи са оним што је желео император и похвали његову намеру да склопи мир. На то их је највише подстакло сазнање из бројних похода, да је Фортуна бдела над царем само у унутрашњим немирима, а кад су се водили спољни ратови, догађали су се већином порази. Пошто је после тога, према варварским обичајима, склопио савез, по завршетку свечаности цар је отишао у Медиоланум да тамо проведе зиму.

XI КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ ПОЗИВА ГАЛА ЦЕЗАРА И ОДРУБЉУЈЕ МУ ГЛАВУ

1. Ту је, одбацивши терет других брига, Констанције размишљао о том да Цезара, као најтежу сметњу и препреку, снажним замахом уклони. И тако је, саветујући се са блиским људима у тајним ноћним разговорима о томе каквом силом или лукавством да то постигне, пре него што цезарева дрска смелост не провали и не окрене прилике у своју корист, одлучио је да Гала позове љубазним писмом, под изговором да се ради о врло хитним државним пословима. Тако би он, лишен заштите, био убијен без икаквих тешкоћа. 2. Овом плану противила се гомила превртљивих ласкаваца, међу којима је био и Арбитион, жесток и брз у прављењу сплетки, и Еусебије, тадашњи настојник царске ложнице, преко мере склон да чини зло. Они су говорили да ће, кад Цезар оде, бити опасно оставити Урсицина на Истоку, уколико се не нађе неко ко ће спречити његове тежње ка вишем положају. 3. Њима су се придружили и други царски внуси, чија је жеља за добити у то време превазилазила меру људског. Захваљујући служби везаној за лични живот владара, они су тајним дошаптавањима потхрањивали измишљене злочине. Оп-

терећени нездравом завишћу, били су на путу да упропасте овог врлог човека, мрмљајући како су његови већ одрасли синови одгајани за царску власт, за коју су погодни и лепотом тела и младошћу. Они су свесном намером постали познати по многим вештинама оружјем и по спретности удова, што су постигли свакодневним војничким вежбањима, а да су Гала, који иначе има дивљу нарав, подметнути људи подстицали на кржаве злочине зато да би се – кад га оправдано омрзну сви слојеви – знаци власти пренели на синове заповедника коњице.

4. Кад је ово и томе слично ударило у плашљиве Констанцијеве уши, увек изложене и отворене за гласине овакве врсте, он је узбуркане душе, више пута мењао одлуке. Најзад је изабрао као најбоље да се учини следеће. Прво је позвао Урсицина да, уз највеће почаст, дође к њему, под изговором да треба заједнички да реше хитне ствари, са каквим распоредом и појачањем трупа да се разбију напади парћанских племена, која прете ратом. 5. А да Урсицин не би посумњао у његове пријатељске намере, – ако дође – послат је комес Проспер, да га у одсуству замени. Кад смо примили писмо – и пронашли могућност за превоз, пожурили смо у Медиоланум, прелазећи дневно велика растојања.³⁵

6. После тога, преостало је да Цезар, убрза свој долазак. Да би отклонио сумњу, Констанције је позвао и своју сестру, Галову жену, уз много лажне љубазности, као да жели да му и она најзад дође. А она, мада се двоумила, плашећи се његових честих излива крволочности, ипак је кренула, у нади да ће га, као свог брата, моћи ублажити. Но, кад је стигла у Битинију, изненада је умрла од грознице, у месту које се зове Цени Галикани. После њене смрти Гал, схватајући да је пао ослонац који га је подупирао, оклевао је, брижно размишљајући шта да предузме. 7. Усред ових тешких и узнемиравајућих догађаја, усмерио је свој дух пун стрепњи једино на ту мисао да Констанције све поверава само сопственој одлуци и да неће примити никакво извињење нити опростити погрешке, него, пошто је склон убијању рођака, да ће га, разапињући кришом замке, ухватити – ако не буде обазрив – и казнити смрћу. 8. Притиснут тако невољом и очекујући најгоре, ако не буде пазио, кришом је тежио владарском положају, уколико се за то укаже прилика. Међутим, са два разлога се плашио издајства најближих: једни су се, због окрутности и превртљивости плашили њега, док су се други прибојавали среће коју је Констанције чешће имао у унутрашњим сукобима. 9. Усред терета ових огромних брига, Гал је стално примао писма од императора, који га је опомињао и молио да дође, доказујући, пристрасно, да држава нити треба нити може да се дели, већ да свако према својој моћи треба да јој помогне кад је у опасности да потоне; тиме је свакако циљао на пустошење Галија. 10. Овоме је додао

не тако давни пример, да су се Диоклецијану и његовом колеги цезари као помоћници покоравали и да нису имали стално седиште, већ су се према потреби кретали тамо-амо; такође и то да је у Сирији Галерије, у пурпуру, изашао пешке скоро миљу у сусрет колима разљућеног Августа.³⁶

11. После многих других посланика, стигао је Скудилон, трибун штитоноша, лукав и мајстор убеђивања, под плаштом нешто тврђе нарави. Он је, мешајући ласкаве речи са лажним заклетвама, једини од свих навео Гала да крене. Навлачећи одговарајући израз лица, често му је говорио како брат од стрица жарко жели да га види и да ће он, као благ и милостив, прећи преко тога што је Гал из немарности учинио; да ће га, као судеоника у својој власти, признати и за савезника у великим напорима које су захтевале северне провинције, већ дуго времена исцрпљене. 12. И као што обично бива, кад судбина стави руку на човека, те му се разум затупи и замрачи, Гал, заведен овим мамцима у наду на боље, крене из Антиохије, вођен злим духом: ишао је из дима у ватру, како каже стара пословица. А кад је ушао у Константинопољ, приредио је, као у мирна и срећна времена, коњичке игре и кочијаша Торака овенчао победничким венцем. 13. Кад је Констанције то сазнао, разбеснео се преко сваке мере. И да не би Гал, несигуран у погледу будућности, случајно покушао нешто за свој спас, намерно су уклоњени сви војници који су били на дужности у успутним градовима. 14. У то време је и квестор Тауро, који је био упућен у Арменију, дрско прошао град, а да га није ни поздравио, ни посетио. Али, неки други су долазили да га надгледају, по царској наредби, изговарајући се административним пословима, тако да није могао тајно некуда ићи нити шта покушати. Међу њима је био Леонтије, тада квестор, а касније префект града, Луцилијан, комес гарде, и трибун штитоноша по имену Баинобауд.

15. Тако је, прешавши простране равничарске области, ушао у Хадријанопољ, град под планином Хемимонтом, који се раније звао Ускудама и дванаест дана је обнављао снагу, истрошену напорима. Тад је сазнао да су тебанске легије, које су зимовале у оближњим градовима, послале неколико својих војника да га, уз чврста и поуздана обећања, охрабре да ту остане. А они су се уздали у своју снагу, јер су у великом броју били распоређени по оближњим логорима. Али, због сталног надзора околине, Гал није имао прилику да их види, или да саслуша поруку. 16. Како су, међутим, стизала писма, једна за другим, којим су га пожуривали да крене, узео је, према наредби, десет јавних кочија, оставивши сву пратњу, осим неколико слугу, соба-ра и трпезара, које је повео са собом. Покривеног прашином,

терали су га са свих страна да убрза пут, а он је проклињао своју непромишљеност због које је препуштен, као презрен и безначајан човек, на милост и немилост најгорим људима. 17. Чак и за време одмора, док природа почива, његова чула мучили су ужаси авети које су шкргутале око њега, а велики број поубијаних, предвођени Домицијаном и Монтијем, хватали су га, како му се чинило у сну, и бацали у канце Фурија. 18. Наиме дух, ослобођен телесних веза, стално будан и неуморних покрета, ствара, из подсвесних мисли и брига које узнемиравају душу човека, ноћна виђења која ми зовемо *phantasia*.

19. Тако му је тужна судбина отворила кобни пут којим је предодређен да буде лишен живота и власти. Најдиректнијим путем, мењајући коње, пошао је у Петовион, град у Норику. Ту су се све мреже завере расплеле, пошто се изненада појавио комес Барбатион, који је за време Гала био на челу гарде, заједно са Андемијем из државне полиције. Водио је војнике изабране од оних које је император задужио добротинама, те је био сигуран да их неће поколебати ни сажаљење ни мито. 20. Сада више ствар није вођена скривеним преварама, већ је Барбатион део палате ван зидина опколио наоружаним људима. И, ушавши у смирај дана унутра, лишио је Цезара царског одела и обукао му обичну тунику и огртач, тврдећи му и заклињући се да му се, по принципсовој наредби, после тога ништа више неће догодити. И, рекавши: „Хајде, устај“, ставио га је у приватна кола и довео га у Истру, близу града Поле, где је, како знамо, некад погубљен Константинов син Крисп. 21. И док су га ту, полумртвог због страха пред блиском смрћу, чували, дође журно Еусебије, тада настојник царске ложнице, бележник Пентадије и трибун гарде Малобауд да га, по императоровој заповести натерају да им објасни због чега је заповедио да се погуби, појединачно, сваки од убијених у Антиохији. 22. Обливен Адрастовим бледилом³⁷ једва је био у стању да каже да је већина погубљена на захтев његове жене Константине. Свакако није знао шта је Александар Велики одговорио мајци када га је пожуривала да погуби неког невиног човека, и понављала му, у нади да ће тиме добити што тражи, да га је девет месеци носила у утроби: „Најдража мајко, тражи другу накнаду, јер се човековим животом не плаћа никакво добротинство.“ 23. Сазнавши за то, император је, понесен неутољивим гневом и жељом за осветом, сматрао да ће обезбедити сопствену сигурност тек онда када уклони Гала. Пославши Серенијана – који је, како смо већ рекли, био оптужен за великоиздају и ослобођен захваљујући неким смицалицама – затим Пентадија, тада још бележника, и полицајца Аподемија, осудио га је на смрт. И тако је посечен, свезаних руку, као неки зли разбојник. Пошто су му унакажени лице и глава, остављен је безобли-

чан леш човека који је донедавно био страх и трепет градова и провинција. 24. Али, правда вишњег божанства посматрала је обе стране. Јер и Гал је страдао због својих окупних поступака, а убрзо страдала су тешком смрћу два човека који су Цезара, мада криво, љубазним улагањима и лажним заклетвама одвели у мрежу смрти. Скудилон је умро од чира на јетри, повраћајући сопствена плућа. А Барбатион, који је дуго пре тога смишљао лажне злочине против Гала, због чега је тајним доставама оптужен да тежи вишем положају од команданта пешадије, осуђен је зато што је Гала упропастио кривоклетством, и жртвован је – а да нико није оплакао његову смрт – Галовим Манима.³⁸

25. Као осветница ових и небројених других злочина, која награђује добра дела, наступа понекад – а камо среће да је то увек – Адрастија, чије је друго име Немеса. Она је моћно божанство узвишеног закона, постављено, како многи људи сматрају, изнад месечевог круга. Или, како је дефинишу други, она је оличење Заштите и свеопштом влашћу управља судбинама појединаца. Њу стари теолози замишљају као кћер Правде и говоре да она од најдубље вечности надгледа све земаљско. 26. Она, као краљица спорова, пресуђује и решава поступке, управља урном удеса, изазива промене среће а оно што смо започели по својој вољи, понекад завршава друкчијим исходом од оног коме смо тежили – мењајући и мешајући многе људске подухвате. Она, такође, везујући неразрешивом мрежом нужде ташту надувеност и охолост многих, и преврћући тренутке успона и падова како то она зна – час притиска уздигнуте вратове надмених и одузима им снагу, а час уздиже добре, узвисујући их са дна ка срећном животу. Због тога јој је бајковита старина прикачила крила – да би сви мислили како она долази брзином птице – и дала јој да држи жезло, а испод ње ставила точак, да се зна да се она вози кроз све елементе и влада васионом.³⁹

27. Овом превременом смрћу Гал је – згађен над самим собом – завршио живот у двадесет деветој години, после четворогодишње владавине. Рођен је на имању Ветрена у Етрурији, од оца Констанција, брата цара Константина, и мајке Гале, сестре Руфина и Цериалиса, који су се дичили конзуларским одорама и префектуром. 28. Био је упадљиво лепог изгледа, плаве косе и браде, која му је тек пробијала, као нежно паперје, али му је ипак давала зрелији и достојанственији изглед. А толико се разликовао од умереног понашања свог брата Јулијана, као што су се разликовали и Веспасијанови синови Домицијан и Тит.⁴⁰ 29. Подигнут на највиши врхунац среће, упознао је њене ћудљиве преокрете, којима се игра са смртнима, час подижући неке до звезда, а час их потапајући у дубине Кокита.⁴¹ Мада то

потврђују безбројни примери, ипак ћу навести неке, макар површно. 30. Оваква променљива и непостојана срећа начинила је Сицилијанца Агатокла, грнчара, краљем, а Дионисија, који је био страх и трепет народа, управником основне школе у Коринту. 31. Она је Андриска⁴² из Адранитене, рођеног у ваљарској радионици, узвисила до имена Псеудо-Филипа, а законитог Персејевог сина научила да гвожђарским занатом зарађује за живот. 32. Она је Манцина, после вршења империја, предала Нуматинцима, Ветурија жестоким Самнитима, Клаудија Корзиканцима, а Регула препустила дивљим Картагињанима.⁴³ Њеном неправичношћу је Помпеј – назван Велики⁴⁴ због дела која је извршио – убијен у Египту ради задовољства евнуха. 33. Такође је и Еун, роб и бивши робијаш, подигао устанак одбеглих робова на Сицилији.⁴⁵ А колико је Римљана, сјајног порекла, који су због небудности ове господарице догађаја загрлили колена Вирријата или Спартака⁴⁶? Колико су глава, од којих су дрхтали народи, посекали целати? Док једног одводе у окове, други се пење до ненадане власти, а трећег истерују са највишег положаја. 34. А кад би неко хтео да сазна разне ствари које се непрестано догађају, то би значило бити безуман као онај који намерава да преброји зрна песка или да измери планине.

1. Радња 14. књиге (књиге 1–13 су изгубљене) почиње 353/354 год., за владе Констанција II, који је Констанција Гала, свог брата од стрица, прогласио цезарем. Ова књига написана је после протеривања странаца из Рима 383.г., споменутог у 6, 19.

2. Реч је о Константини, Констанцијевој сестри и кћери Константина Великог.

3. То је било 335. г. Ханибалијан, краљ Понта, погубљен је две године доцније.

4. Мисли се на магију, строго забрањену законом.

5. Исауријци су планински народ с југа Мале Азије, који никад нису били потпуно покорени.

5. У говору *Pro Cluentio*, 25, 67.

7. Толико присуство војске указује на озбиљност ситуације. Амијан је, међутим, понекад непрецизан у навођењу војних јединица, па ово лако не морају бити три пуне, класичне легије.

8. Мисли се на Урсичина, *magistra equitum*, уз кога се тада, у Месопотамији, налазио и Амијан.

9. *Serres* су Кинези, о којима Амијан говори касније, у XXIII, 6, 64.

10. Сараценима Амијан назива сва номадска племена која су у то доба лутала простором између Месопотамије и Египта.

11. Заправо се 10. 10. 353. навршило двадесет девет година његове владавине, рачунајући и период када је био цезар.

12. Магненције, официр Констанса, Констанцијевог брата и савладара, био се прогласио 350. г. владаром Галије. Констанс је после ратних неуспеха убијен, али је Констанције победио узурпатора и после две године успео да поврати Галију, после чега се Магненције убио.

13. Није сигурно да је ово веран цитат Симонида, кога је Амијан познавао само посредно и делимично. Уп. Gallétier, 206, нап. 46.

14. Био је конзул 191. г. пре н. е. када је победио краља Антиоха III. Ову статуу подигао му је син десет година доцније.

15. Овде Амијан по сећању наводи Хесиода, Послови и дани, ст. 289-289.

16. Публије Валерије Попликола по традицији је један од првих римских конзула по установљењу републике. Његову сахрану спомиње и Ливије, 2, 16, 7. Случај Регулове жене, кога су у Првом пунском рату заробили Картагињани, као и Сципионове кћери, срећу се код више писаца.

17. Реч је о коњским тркама и о њиховим навијачима.

18. Личност из Теренцијевог *Евнуха*, ст. 780.

19. Префект Рима Симах био је наредио протеривање странаца 383. г., јер је у Риму претила глад. Исто је учинио пре њега

и Орфит 353. и 356. год. Није сигурно да ли је 383. г. међу протераним био и наш писац.

20. Био је конзул 78. г. пре н. е; овај детаљ помињу и ранији писци.

21. *Scholae palatinae* су дворске коњичке јединице којима су припадали и *scutarii*, „Штитари”.

22. *Curator urbis* је у раном царству конотролисао финансије већих градова; сада се бира између локланих угледнијих људи и нема неку стварну функцију.

23. Селеук I Никатор основао је овај град на Тигру око 312. г. пре н. е. Селеукија је у почетку била главни град његове државе и постала је важан трговачки центар и расадник грчке културе на истоку.

24. Сандан је аутохтоно божанство Каликије, који је касније изједначен с Херкулом.

25. Мопсус је име два античка врача; један је Лапит, а други Мантин син и оснивач многих градова. Мешани су један с другим још у антици.

26. Тигран је завладао Сиријом 83. г., а Помпеј је, протеравши Митридата с Понта, покорио Јерменију и начинио Сирију римском провинцијом 64–63. г.

27. Помпеј је заузео Јерусалим 65. г., али Јудеју није претворио у римску провинцију. Јеврејима је остављена аутономија и првосвештеник, као и независност приморских градова.

28. Брата Птоломеја XII Аулета, И б. пре н.е.

29. Катона Млађег су 59. г. натерали на то да би га за извесно време уклонили из Рима.

30. Философи су, наиме, носили огртаче по којима се одмах могло препознати њихово занимање.

31. Амијан је овде помешао Зенон из Елеје (творца познате апорије о Ахилу и корњачи, V в. пре н.е.), који, ни под мучењем, није хтео да ода заверенике кипарском краљу Неарху, са младим Зеноном, стоичарем.

32. Пурпурну одећу носи само цар, и оваква наруцба би указивала на нечије узурпаторске припреме.

33. То је 354. г.

34. Вулкације Руфин, Галов ујак, вршио је највише магистратуре под неколико римских царева, све до Валентијана, који му је поверио префектуру Италије.

35. Амијан овде говори у множини, јер је и сâм пратио Урсицина на овом путу.

36. Овде је реч о Диоклецијановој тетрархији, „четворовлашћу”: Диоклецијн и његова савладав Максимијан имали су

титуле августа, а млађи савладари, које су они изабрали, титуле цезара. Галерије је био Диоклецијанов цезар, а по његовом повлачењу са власти, август (305-311).

37. Адраст, митолошки краљ Арга, смртно је пребледео кад је чуо за смрт својих зетова при нападу на Тебу, и то бледило му је остало до краја живота.

38. Мани су сени (душе) покојника. Њима се посвећују и надгробни споменици (*Dis manibus*), као и жртве.

39. Амијанова слика Фортуне, богиње среће, сасвим одговара њеним ликовним представама у антици и средњем веку.

40. Тит је био идеал правичног и човекољубив владар (79–81), а Домицијан (81–96) суров и крволочан апсолутиста.

41. У митологији Кокит је једна од река у подземном свету.

42. Андриск се издавао за сина македонског краља Персеја и 151. г. пре н.е. подигао на устанак Македонце против римске власти; после почетних успеха био је потучен. Александар, прави Персејев син, који је побеђен 168. г. пре н.е. живео је неко време у Риму, зарађујући за живот као ковач.

43. Примере из грчке историје следе они из римске републике, пет војсковођа који су за казну предати непријатељу: Манцина је сенат предао Нумантинцима (Шпанија) 133. г. пре н.е. јер је побеђен и јер је склопио неприхватљив уговор; Калвина су победили Самнити 321. г. пре н.е.; М. Клаудије Цинеан склопио је неовлашћено мир са Корзиканцима 236. пре н.е. Регула, чувеног победника у I пунском рату 256. г, поразили су Картагињани наредне године и послали на реч у Рим да пред сенатом преговара о размени заробљеника; страдао је после повратка у Африку.

44. Помпеј је после изгубљене битке с Цезаром побегао у Египат, свом штићенику, краљу Птолемеју XI Аулету, али је по наређењу његовог сина убијен приликом искрцавања.

45. Овај велики устанак трајао је 136–132 г. пре н.е.

46. Лузитанац Виријат усепо је да се одржи против Римљана, у герилском рату од 150. до 139. г. пре н.е.; Спартакос устанак трајао је од 74–71. г. пре н.е.

XV КЊИГА

(354–355.год.)

I ЦАРУ ЈЕ ЈАВЉЕНО О СМРТИ ЦЕЗАРА ГАЛА

1. Колико сам могао да истражим истину, испричао сам, сло- живши по реду различите догађаје – оне које је животно доба омогу- ћило да сам видим, као и оне о којима сам темељним испитивањем сазнао од учесника. Остало, што ће саопштити следећи текст, изло- жићемо према својим способностима дотерано, не плашећи се нима- ло – како то клеветници сматрају – сувише дугог дела. Јер, краткоћа је за похвалу само тад, када прекида неумесно развлачење, ништа не одузимајући од целовитог сазнања догађаја.

2. Пре него што су у Норичу Гала сасвим опљачкали, Аподемије, целог свог живота ватрени подстрекач нереда, згра- био је његове ципеле и понео их, мењајући често коње, од којих је неке претераним терањем сатро, и као први весник стигао је у Медиоланум. Ушавши у двор, бацио их је пред Констанцијеве ноге, као да су плен са убијеног парћанског краља. Кад је стигла изненадна вест да је тежак и скоро безнадежан подухват према наредби извршен сасвим лако, највиши дворани, тежећи за допа- дањем почели су да ласкају и уздизали су до неба цареву спосо- бност и срећу. Наиме, по његовој жељи, додуше у различито време, два владара – Ветранион¹ и Гал – лишени су власти као да су обични војници. 3. На то се Констанције, понет овим промишљеним настојањем за додворавањем, а поуздано сматра- јући да ће одсад бити безбедан од било какве смртне опасности, одмах удаљио од правде, и то тако неумерено да се понекад у диктираном тексту потписивао са „Моја Вечност” и да се, пишу- ћи својеручно, називао господарем целог света. А то је, према речима неких, требало да изазове негодовање онога који је гово- рио да је свој живот и понашање напорним трудом изградио угледајући се на културне владаре. 4. Јер, чак и да је владао Демокритовим бескрајем светова о чему је на Анаксархов² подстицај сањао Александар Велики – требало је да размисли о оном што је прочитао или чуо, да, како једногласно тврде астро- номи, цела земља, која нама изгледа огромна, према величини васионе запрема колико једна мала тачка.

II УРСИЦИН, ЗАПОВЕДНИК КОЊИЦЕ ЗА ИСТОК, ЈУЛИЈАН, БРАТ ЦЕЗАРА ГАЛА, И ГОРГОНИЈЕ, НАСТОЈНИК ЦЕЗАРЕВЕ ЛОЖНИЦЕ, ОПТУЖЕНИ СУ ЗА ВЕЛЕИЗДАЈУ

1. Убрзо после жалосног убиства Цезара, зазвучала је труба опасности од суђења. Урсицин је – због зависти, која је мрска свим добрим људима, а која је све више расла и угрожавала

његов живот – оптужен за велеиздају. 2. Наиме, сметало му је то што су цареве уши, због тајних дошаптавања сплеткароша, биле затворене да прихвате праведну и уверљиву одбрану. А они су ширили клевете да је Констанцијево име нестало у свим областима Истока, а да поменутог војсковођу траже и за унутрашње и за спољне послове, јер улива страх перијском народу. 3. Но, овај човек узвишена духа стајао је непомично пред догађајима, пазећи да се не понизи и уздишући из дна душе што је невиност тако мало безбедна. А то је било утолико жалосније јер су пријатељи, дотле бројни, били отишли ка моћнијим, као што обично, према важећем реду, ликтори прелазе од достојанственика њиховим наследницима. 4. Под видом лажне добронамерности, Урсина је нападао Арбитон, иако га је јавно називао колегом и храбрим јунаком; он је био необично вешт у постављању опасних заседа невином човеку, а у то време био је и врло моћан. Као подземна змија која чека и вреба у заседи крај скривеног отвора и напада усамљене пролазнике изненадним скоком, тако је и он, из мржње према туђој срећи – чак пошто је и сам задобио највише војно звање – премда га никад нико није увредио нити изазвао, неком незаситом жељом да нашкоди упрљао своју савест. 5. И тако се, у присуству неколицине саучесника, са царем дуго већало о овом питању. Одлучено је да се, кад падне ноћ, Урсин, тада ван видокруга војника, отме и без суђења убије; прича се да је тако некад убијен Домиције Корбулон – поуздан и обазрив бранилац провинција – у оном прљавом времену Нерона.³ 6. Кад је већ све било договорено и када су људи одређени да га убију чекали заказани час, цар је ублажио намеру и наредио да се безбожни злочин одгоди за другу прилику.

7. Онда се клеветници окове на Јулијана, касније чувеног владара, који само што је пристигао на двор. Приписивали су му два неправична злочина: да је са имања Мацелум⁴ у Кападокији прешао у Азију – у жељи да студира слободне науке – и да је видео брата кад је овај пролазио кроз Константинопољ. 8. И мада је Јулијан порицао оптужбе и доказао да ништа од тога није чинио без заповести, настрадао би под притиском групе ласкаваца да му није помогла краљица Еусебија, надахнута божанством. Одвели су га у град Комо, близу Медиолана, и ту је краће време боравио, а онда му је било допуштено да иде у Грчку ради образовања, јер је то жарко желео. 9. После овог било је још догађаја за које би се могло рећи да су се десили под повољним ауспицијама, јер се кажњавало по закону, или су оптужбе биле одбијане као празне и неосноване. Али, дешавало се понекад да су богаташи, тражећи од моћних заштиту и обавијајући се око њих као бршљан око високог дрвећа, куповали ослобађајућу пре-

суду по високој цени. А сиромашни, који нису имали средстава за свој откуп, напречац су били кажњавани. Стога се понекад истина покривала лажима, а лаж узимала за истину.

10. Тих дана доведен је и Горгоније, коме је било поверено старање над царевом ложницом. Мада је на основу његовог признања било јасно да је био учесник, а понекад и подстрекач смелих подухвата, правда је засењена сложним лажима евнуха завереника и он се избавио из опасности и био ослобођен.

III КАЖЊАВАЊЕ ПРИЈАТЕЉА И СЛУЖБЕНИКА ЦЕЗАРА ГАЛА

1. Док се ово догађало у Медиолану, доведене су са Истока у Аквилеју поворке војних лица и већи број дворских службеника; удова ослабљених у ланцима, скоро без даха, они су због многих мука проклињали живот. Оптуживали су их да су учествовали у Галовим суровостима и да су они растргли Домицијана и Монтија, као и друге, који су после ових суноврата пропали. 2. Арбитион и Еусебије, тада настојник царске ложнице, послани су да их саслушају; обојица невероватно разметљиви, подједнако неправични и крвожедни. Они су, не испитавши никог темељно и не правећи разлику између невиних и кривих, казнили једне шибањем, мучењем и прогонством, друге су деградирали у обичне војнике, а остале осудили на смрт. И, напунивши гробове мртвима, вратили су се тријумфално и саопштили владару шта су учинили; а он се у таквим и сличним случајевима отворено показивао доследан и строг. 3. Онда је Констанције још ватреније, као да жели да преокрене одређен ток судбине, широм отворио срце многим сплеткарошима. Тако су се одмах сакупили многи прислушкивачи гласина који су зверским уједима нападали и оне на највишим положајима, а потом и сиромашне и богате, без разлике. Није то било као кад су они Верови Цибирани⁵ лизали трибунал једног легата, јер су се удови целе државе развлачили несрећама које су се догађале.

4. Међу њима су се нарочито истицали Пауло и Меркурије. Овај је био пореклом Персијанац, а онај први рођен у Дакији; Пауло је био секретар, а Меркурије је од трпезара постао благајник⁶. А Пауло је, како је напред речено, добио надимак „Ланац”⁷, јер чворове његове замршене клевете нико није могао размрсити; разметао се, са необичном маштом у измишљању сплетки, као што неки мајстори у рвалишту знају да у борбама покажу невероватну вештину. 5. Меркурија су, опет, звали „гроф снова”, јер – као што пас који, вртећи понизно репом, са унутарњом злобом из потаје уједа – тако се и он често убацивао на гозбе и

скупове. И, ако би неко испричао пријатељу шта је видео у сну – кад душа слободно лута – Меркурије би то обојио отровним бојама, учинио још горим и улио то у отворене цареве уши; због тога би човек, као да је крив због неопростиве грешке, био прогањан тешким теретом судских оптужби.

6. Будући да се глас о овоме проширио по народу, људи су бежали од тога да признају ноћне снове, толико би пред непознатим једва признали да су спавали; а неки учени људи жалили су што нису рођени под планином Атлантом где, како кажу, нема снова. Но, зашто је то тако, остављамо најученијим природњацима.

7. Усред призора тих судских истрага и строгих пресуда, искрснула је у Илирику још једна несрећа која је, само због пражних речи, многе људе одвела у пропаст. На гозби намесника Друге Паноније, Африкана, у Сирмију, неки од гостију, натопљени пићем из великих пехара и мислећи да ту нема потказивача, слободно су критиковали власт као неподношљиву. Други су тврдили да ће, судећи по предзнацима, доћи до жељених промена, а неки су се са несхватљивом лудошћу заклињали да су им то открила предсказања предака. 8. Један од ових, Гауденције, агент државне полиције, човек глуп, а нагао, пријавио је ствар као озбиљну Руфину, тада заповеднику службе преторијанске префектуре; овај је био увек жедан предузимања крајњих мера, и познат по урођеној злоћи. 9. Он је одмах, као на крилима, одлетео на двор и владара, спремног и отвореног за сумње овакве врсте, толико запалио да су, без икаквог оклевања, на његову заповест затворени и Африкан и сви високи гости смртоносне гозбе. Након тога, погубни достављач, жудећи и за оним што забрањују људски обичаји, наставио је, према наредби коју је сам захтевао, да то ради још две године. 10. Онда је послат гардиста Теутомер, са још једним колегом да их извуче и да их – све под теретом ланаца – доведе, како је било наређено. Али, кад су дошли у Аквилеју, Марин, трибун на располагању, а пре тога војни инструктор, који је био покретач оног опасног разговора, а иначе жесток по природи, остављен је у крчми док су се прикупљале ствари потребне за пут; он се убоде у бок ножем који је случајно нашао и, извукавши виталне органе, умре на месту. 11. Остале су одвели у Медиоланум где су их мучили справама. Пошто су признали да су на гозби збиља слободно разговарали, они су, према заповести, осуђени на казну затвора, са надом, мада неизвесном, на ослобођење. Протектори, међутим, којима је било одређено само прогонство, као саучесницима у Мариновом самоубиству, помиловани су на Арбитиюну молбу.

IV КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ ЛЕНТИЈЕНЗЕ АЛАМАНЕ ДЕЛОМ УБИЈА, ДЕЛОМ НАТЕРУЈЕ У БЕКСТВО

1. Пошто је ствар тако завршена ... и Лентијензима, аламанским племенима, објављен је рат, јер су често упадали у римске пограничне области. Император је лично кренуо у овај потхват, стигао у Рецију и Канинска поља и, после дугог саветовања, оценио је као исправно и корисно да, док он чека са делом војске, Арбитон, магистер коњице, продужи са јачим делом војске дуж обале језера Бригантије⁸ и да се што пре сукоби с варварима. Укратко ћу описати изглед овог места, колико ми план дозвољава.

2. Рајна извире у клисурама високих планина и тече жестоким налетом преко високих стена, не примајући никакве притоке, као што се Нил стрмоглаво спушта преко катаракти. С обзиром на велику количину воде, могла би од почетка бити пловна да не јури, више налик на бујицу, него на лаган ток реке.

3. А затим, сишавши у равницу и секући дубоке, размакнуте обале, улива се у пространо, округло језеро, које Ретијци што живе уз њега зову Бригантија. Оно је дуго четири стотине и шездесет стадија и готово исто толико широко, а неприступачно је због страшних дивљих шума, осим тамо где је стара римска срчаност и разборитост створила широк пут, упркос варварима, природи самог краја и суровом поднебљу. 4. У ово језеро, дакле, улеће река, шумећи пенушавим вртлозима, пролази кроз лењу, мирну воду и сече је по средини као неком граничном линијом па, као да су то елементи раздвојени вечним неслагањем, не повећавајући се и не изгубивши ништа од количине воде коју је унела, чува и своје име и целу снагу и без икаквог даљег додира меша се са водама океана. 5. А што је нарочито чудно, нити брз ток реке покреће језеро, нити муљ језера задржава жустру реку па, иако се улива у језеро, не може да помеша своју воду с његовом. И кад то не би сведочио сам призор, никаквом силом човек се не би могао уверити у то.

6. Тако и Алфеј, који извире у Аркадији, обузет жудњом за извором Аретузом, како приче казују, пресеца Јонско море и пробија се у близини вољене нимфе.

7. Арбитон, не чекајући да стигну гласници са вешћу о доласку варвара, и мада је знао да је сваки почетак рата тежак, намамљен је у скривену заседу и ту је, погођен изненадном несрећом, стајао непокретан. 8. Наиме, непријатељи су неочекивано искакали из заклона и без милости пробадали што год се могло ударити разним врстама стрела. И нико од наших није то могао издржати, нити се надати спасу осим у брзом повлачењу.

Стога су се, настојећи да избегну рањавање, војници у неред у разбежали на све стране, откривајући леђа непријатељу. Већина се ипак расула по стеновитим стазама и спасла се од опасности захваљујући ноћној тмини; а кад је свануло свако се, повративши снагу, придружио својој чети. У овом удесу, тако тужном и неочекиваном, настрадао је велики број наших војника и десет трибуна. 9. Узохоливши се због успеха, Аламани су идућег дана још дрскије нападали римске положаје и док је јутарња магла заклањала сунце, јуришали су са исуканим мачевима, шкрипећи зубима и обесно претећи. А изненада су изашли Скутари и када су били притиснути непријатељским четама, једногласно су почели звати све своје у борбу. 10. И док је већина била заплашена недавним поразом, а Арбитион оклевао плашећи се неизвесности наредног сукоба, у исто време прискочила су три трибуна: Аринтеј, заменик команданта оружане гарде, Сениаух, који је заповедао четом коњаника царске пратње, и Бапо, командант Унапређених. 11. Они су себе, са војницима под својом командом, заветовали – попут старих Деција¹⁰ – за општу ствар као за личну. Наваливши као бујица на непријатеља, не у правом боју, већ брзим окршајима на више места, натерали су их да срамно побегну. Непријатељи, расути, пометених бојних редова, откривали су незаштићена тела док су збуњено журили да се извуку и док су трпели ране од густих удараца мачева и копаља. 12. Многи су лежали убијени заједно са коњима, и изгледало је као да су састављени с њиховим леђима. Кад су то спазили, они који су се двоумили да ли да крену у борбу са друговима, пожурили су из логора, не размишљајући како да се заштите. Сатрли су варварско племе – осим оних који су се спасли бекством – газећи преко гомиле лешева и натопљени крвљу погинулих. 13. Кад се бој овако завршио, император се у тријумфу весело вратио у Медиоланум да ту проведе зиму.

V ФРАНК СИЛВАН, ЗАПОВЕДНИК ПЕШАДИЈЕ ГАЛИЈА, ПРОГЛАШАВА СЕ У КОЛОНИЈИ АВГУСТОМ И ДВАДЕСЕТ ОСМОГ ДАНА ВЛАДАВИНЕ ИЗДАЈНИЧКИ ЈЕ УБИЈЕН

1. После ових тешких догађаја, ево настаје вртлог нових несрећа, подједнако рђав за провинције, које би све у исти мах биле уништене да Фортуна, равнатељка људских судбина, није брзо окончао један врло опасан подухват. 2. Наиме, Галије, које су дуго биле занемарене, трпеле су крваве покоље, пљачке и пожаре, јер су варвари слободно упадали, а провинцијама нико није притицао у помоћ. Зато је Силван, заповедник пешадијских трупа, будући способан да поправи овакво стање, на цареву запо-

вест кренуо у Галије. За његов одлазак залагао се нарочито Арбитион, на све могуће начине, како би у његовом одсуству натоварио на његова леђа терет тешких оптужби, јер је тешко подносио и што је овај још жив.

3. Неки Динамије, надзорник царских теретних запрега, тражио је од Силвана, као један од њему блиских људи, препоруке за пријатеље. Успевши у томе, јер је Силван, ништа не подозревајући, одмах дао тражено јемство, сачувао је то писмо да би га у погодном часу искористио против Силвана. 4. И док је поменути војсковођа у служби државе јурио по Галијама и растеривао варваре, Динамије, вешт и искусан у преварама, непрекидно је радио. Он је смислио бесрамно злодело у којем су му – према неизвесним гласинама – били саучесници и повереници преторијански префект Лампалије, Еусебије, бивши комес царске имовине, који је имао надимак Матиокоп, и Едесије, бивши магистар меморије. Њих је поменути префект, као најближе пријатеље, био позвао на прославу свог конзулата. Динамије је сунђером обрисао текст писма, оставивши нетакнут само потпис, и написао је други текст који се веома разликовао од првобитног: као, Силван увијеним изразима моли и подстиче пријатеље, на служби у двору или приватне личности, међу којима су и Туско Албин и многи други, да му помогну у настојањима да се успне на више положаје да би тако постао владар. 5. Овај свежањ писама, састављених на основу сопственог смисла за фалсификовање, са циљем да се упропасти невин човек, преузео је од Динамија префект и, ушавши одређеног часа у личне цареве одаје, тајно их предао владару, навикнутом да жедно испитује овакве и сличне сплетке. А префект се надао да ће од владара примити награду, као будан и опрезан чувар његовог живота. Кад су писма, састављена врло лукаво, прочитали на царском савету, наређено је да се трибуни затворе и да се доведу приватне особе чија се имена наводе у писмима. 6. Но Маларих, заповедник варварских одреда, погођен неправичношћу овог поступка, довео је колеге и жестоко се противио, вичући да људи одани царству никако не смеју постати жртве странаčkih сплетки. Он је молио да му се дозволи да лично – оставивши породицу као таоце и уз јемство Малобауда, трибуна тешко наоружаних трупа, да ће се вратити – оде да доведе Силвана, који уопште није крив за покушаје за које га окривљују непријатељски сплеткароши. Или, обрнуто, молио је да се, уз његово одговарајуће јемство, Малобауду допусти да пожури и изврши то што је сам Маларих обећао. 7. Тврдио је, наиме, да ће уколико пошаљу неког непознатог, Силван – по природи плашљив чак и кад му ништа стварно не прети – можда пореметити план. 8. И мада је оно што је саветовао било корисно, он као да је говорио у ветар.

Наиме, на Арбитиюнов предлог, послат је Аподемије, давнашњи љути непријатељ свих добрих људи. Али, не водећи рачуна о том што се све може догодити, поступио је мимо упутстава која су му дата на поласку. Он није ни видео Силвана, нити му је предао писмо којим се овај позива да дође. Уместо тога, одуговлачио је и дозвољавајући пореског службеника, са непријатељском надменошћу злостављао је клијенте и робове генерала пешадије, као да су већ проскрибовани и као да су већ осуђени на смрт.

9. У међувремену, док се очекивао Силванов долазак и док је Аподемије угрожавао мир, Динамије – да би поткрепио јачим доказима оне дрске измишљотине у писмима која је преко префекта уручио владару – послао је писмо, у складу с претходним, трибуну творнице у Кремони у име Силвана и Малариха. Они су га, као тајног саучесника, пожуривали у припремама. 10. Кад је овај то прочитао, дуго се питао и двоумио шта то значи; није се сећао да се некад договарао о неком послу са људима који му шаљу писмо. Преко гласника који је писмо и донео и преко још једног војника вратио је писмо Малариху, молећи га да му отворено каже шта жели, а не тако увијено; тврдио је да као обичан, необразован човек, не може да схвати оно што је написано. 11. Чим је Маларих то примио, забринут и тужан, горко се жалећи на судбину и своју и свог земљака Силвана, позвао је Франке, који су тад у великом броју заузимали положаје у царској палати. Њима је сад већ смелије говорио, вичући да је завера откривена и да је у питању очигледна сплетка, која је, сасвим сигурно, угрожавала њихове животе.

12. А кад је ово сазнао цар – и прозрели чланови конзисторија и сва војска – наредио је да се ствар пажљиво испита. И, пошто су судије заседале, Флоренције, Нигријанов син, тада на дужности магистра официја, прегледао је брижљиво писма и пронашао понеки траг одраније, те је схватио у чему је ствар: на старији текст убачен је нов, фалсификован и потпуно другачији од оног који је диктирао Силван. 13. Потом, пошто је дигнута копрена са превара, император, сазнавши из поузданих извештаја шта се збивало, наредио је да се префекту одузме власт и да се спроведе истрага. Али, тајним договором већег броја људи, он је ослобођен кривице. А Еусебије, комес царске имовине, признао је приликом мучења да је знао за ову сплетку. 14. Едесије, који је упорно тврдио да не зна шта се догађало, пуштен је као невин. Ето, тако се завршила ова афера, и сви које је злочиначко приказивање натерало пред суд, ослобођени су кривице. Међутим Динамије, као да се истакао сјајним делима, добио је звање коректора¹¹ и Етрурију и Умбрију на управу.

15. Силван се у то време налазио у Агрипини¹² и његови гласници стално су га обавештавали о том шта све ради Аподемије да би уништио његову срећу. Познавајући слаб дух

превртљивог владара и плашећи се да не би у одсуству и без судског поступка био осуђен на смрт, помишљао је, налазећи се тако у крајње тешком положају, да се на реч преда варварима. 16. Али, трибун Ланиогаиз за кога смо већ рекли да је, док је служио у „белој гарди”,¹³ једини присуствовао Констансовој смрти¹⁴, спречио га је у томе, рекавши му да ће га Франци – Силванови сународници – или убити или издати за новац. Сматрајући да ништа више није сигурно, Силван је одлучио да у извршењу свога плана иде до краја. Одмах је отворено разговарао са високим официрима и, пошто их је придобио обећавањима велике награде, скинуо је привремено пурпурне украсе са змајева и застави¹⁵ и уздигао се до царског положаја.

17. Док се ово догађало у Галији, неочекивано је у смирај дана стигао у Медиоланум гласник, који је отворено тврдио да је Силван, тежећи ка вишем положају, придобио војску и успео се до звања августа. 18. Констанције, погођен овом тешком и изненадном несрећом као ударом грома, сазвао је веће у време друге страже и сви прваци су се упутили у двор. Но, како ником ни ум ни језик није помогао да предложи шта би требало радити, истиха је поменут Урсицин, као најистакнутији у ратној вештини, а непотребно уверећан тешком неправдом. Он је позван преко магистра церемонија – што је почасан начин – и кад је ушао у конзисториј, цар му је пружио да пољуби пурпур, али много љубазније него раније. А Диоклецијан, као први од свих августа, установио је страни царски обичај адорације, док су раније, како читамо, владари поздрављани слично високим службеницима.¹⁶

19. И њега, кога су мало пре тога оптуживали, са злурадом поругом, за пропаст Истока и као човека који преко својих синова тежи царској власти, сад су молили, као најразборитијег војсковођу и саборца Константина Великог, и као јединог способног да угаси пожар; то су чинили са поштем, али и са лукавим намерама. Јер, брижљиво испланираним подухватом се тежило да се Силван уништи, као врло јак противник или, уколико се ствар буде друкчије одиграла, да се већ рањени Урсицин сруши, да не би остао као гребен који прети опасношћу. 20. И док су се вршиле припреме за што бржи полазак и Урсицин се спремао да скине са себе кривицу за коју су га набедили, цар га је предупредио, спречивши га у томе благим речима; подсетио га је да сад није време да се ишта предузима око једног спорног случаја, будући да ургентне прилике захтевају да се – пре него што буде касно – све стране што пре доведу у претходни склад. 21. Одржано је, дакле, многоструко саветовање, али се највише расправљало о томе на који начин навести Силвана да мисли како цар још не зна шта се догодило. И, да би му улили поверење, писмом пуним поштовања позвали су га да прими Урси-

цина као свог наследника, а он да се врати неокрњеног чина. 22. Пошто је то решено, Урсицину је наређено да одмах крене, уз пратњу десеторице трибуна и царских гардиста, које је тражио као помоћ у решавању општих невоља. У пратњи сам био и ја заједно са колегом Веринијаном, а и сви остали су били његови рођаци и пријатељи. 23. И кад је он кренуо, на великом растојању ишли смо један за другим, страхујући за сопствене животе. И мада смо – као гладијатори – били изложени несавладивим животињама, размишљали смо како тужни догађаји имају и добру страну, јер их смењују срећни, и дивили смо се оној Тулијевој мисли, уобличеној из саме суштине истине, која гласи: „И мада је најпожељније да срећа, што блиставија, непрестано траје, ипак се та уједначеност живота никад не осећа тако, као кад се после несрећног и изгубљеног стања поврати срећа.“

И тако смо журили усиљеним маршем, јер је војсковођа веома настојао да у несигурне области стигне пре него што у Италију допре глас о узурпацији. И мада смо, доиста, трком јурили, Фама нас је, летећи испред нас неким ваздушним путем, већ најавила и кад смо ушли у Агрипину, затекли смо стање које је било изнад домаћаја нашег плана. 25. Наиме, са свих страна је пристизало мноштво, како би подупрло плашљиво започет подухват, и сакупиле су се бројне чете. У таквим околностима било би боље да се вођа окрене према жељи и вољи тазе императора – чија власт треба да се учврсти окупљањем снага под лажним ауспицијама – да разним варкама повлађивања учини да се Силван опет осети сигурним и да га, кад се не буде плашио непријатељства, превари. 26. Изгледало је да је овај план тешко изводљив; јер, требало је помно пазити да се напад изведе у право време: ни прерано, ни прекасно. Уколико бисмо се открили у погрешно време, било би му јасно да бисмо сви, једном пресудом, били кажњени смрћу.

27. Међутим, наш вођа је примљен љубазно и натеран је, савијајући због нашег подухвата врат, да се званично поклонити човеку који је, обучен у пурпур, стремио навише; а указано му је поштовање као великодостојнику и Силвановом пријатељу. Имајући слободан приступ Силвану и почастован присуством за краљевским столом, толико је био у предности над другима да се већ тајно саветовао с њим о најважнијим питањима. 28. Силван је тешко подносио то што су се многи недостојни људи уздигли до конзулата и других високих положаја, а само су он и Урсицин, иако су за државу поднели велике жртве и напоре, били толико понижени да су њега самог окрутно мучили, безобзирно испитујући његове пријатеље и да су га оптуживали за велеиздају, док су Урсицину одузели Исток и предали га мржњи неприја-

теља. И због тога се непрестано жалио, и тајно и јавно. 29. Међутим, нас је плашило – док се причало ово и томе слично – гунђање војника на све стране, који су трпели оскудицу и жарко желели да великом брзином провале кроз кланце Котијских Алпа.

30. Колебљивог духа у овој стисци, тајно смо покушали да пронађемо на који начин да изведемо план. Најзад, пошто смо у страху променили више одлука, нашли смо следеће решење. Пошто су врло брижљиво изабрани посредници у послу, који су се обавезали заклетвом, подмићени су Брахијати и Корнути,¹⁸ превртљиви и у сваком часу – за богату плату – спремни на покрет. 31. И тако је уговорен посао са неким војницима као извршиоцима који су, будући непознати, а загрејани надом да ће добити мито, били погодни да то спроведу у дело. И, тек што се појавило руменило сунца, изненада је излетела група војника и, као што обично бива у опасним тренуцима, охрабрена убиством стражара продрла је у двор, извукла Силвана из одаје у коју је као без душе побегао, како би доспео до скупа хришћана и сасекла га ударцима мача.

32. Таквом смрћу страдао је војсковођа не малих заслуга. Због страха од клевета, којима су га непријатељи ухватили у мрежу, путем завере у његовом одсуству, он је исцрпео све мере заштите којима је могао да сачува живот. 33. Наиме, због оне његове издаје са војском пред битку код Мурсе,¹⁹ Констанције му је био захвалан, али га се у исто време плашио, као непоузданог и превртљивог. С друге стране, Силван се заклањао иза јуначких дела свога оца Бонита, који је, истина, био Франак, али се у доба грађанских ратова жестоко борио на страни Константина, а против Лицинијевих присталица.²⁰ 34. А десило се и то да је, пре нечег налик тим догађајима у Галији, народ у Риму, на Цирку Максиму – не зна се да ли подстакнут неком вешћу, или предсказањем – гласно викао: „ Силван је побеђен. ”

35. Кад је, дакле, како рекосмо, убијен Силван у Агрипини и кад је за то сазнао владар, обрадовао се неумереном радошћу. Срастао са бахатошћу и надувеношћу, и ово је приписао повољном току своје личне среће; тако је увек мрзео храбре људе, као некад Домицијан, и желео је да их победи било којом мајсторијом. 36. И не само да није похвалио ваљано обављен посао, већ је чак писао нешто о томе како су проваљени галски трезори, које нико није ни дотакао. Наредио је да се то до танчина истражи, испитивањем Ремигија, тада финансијског службеника магистра војске, а који је много доцније, у доба Валентинијана, конопцем себи одузео живот у афери триполитанског посланства.²¹ 37. Кад се ово тако завршило, Констанције, надувен хвала-

ма ласкаваца, као да је доспео до неба и да ће управљати људским судбинама; а ласкања је и сам потхрањивао, презирући и одбацујући оне који нису марили за тај занат. Због тога је и Крез, како смо читали, из свог краљевства прогнао Солона, јер овај није знао да ласка,²² а Дионисије је претио смрћу песнику Филоксену, јер га је он једини ћутке слушао док је говорио своје бесмислене, склепане стихове, које су сви остали хвалили.

38. Ова погубна појава је хранитељка мана. Јер, само она похвала треба да буде угодна великодостојнику, уколико је понекад остављен и простор за покуду рђавих поступака.

VI УБИСТВА СИЛВАНОВИХ ПРИЈАТЕЉА И САУЧЕСНИКА

1. И одмах по успостављеној безбедности, почела су убицајена судска испитивања и многи су, као криви, били везани ланцима и оковима. Онај паклени потказивач Пауло, појавио се ликујући, да још слободније примењује своје погубне вештине. И док су већници и војници испитивани о овој ствари као што је прописано, стављен је на муке Прокул, Силванов посланик. Он је био човек ситан и болешљив, па су се сви плашили да не би, тела слабог и исцрпљеног претераним мучењем на справама, помешао личности и оптужио многе као кривце за страшне злочине. Међутим, десило се супротно од очекиваног. 2. Сетивши се сна – како је сам тврдио – у коме му је било забрањено да гони неког невиног човека, нити је навео чије име, нити је кога издао, иако је мучен готово до смрти. Он је упорно објашњавао Силванов поступак тврдећи да се овај није одлучио на то из жеље за влашћу, већ је натеран нуждом, и то је поткрепио очигледним доказом. 3. Наиме, навео је један уверљив пример, што су потврдили и многи сведоци: петог дана пре него што је узео владарска обележја, дао је војсци плату и обратио јој се у Констанцијево име, подстичући је да буде храбра и верна. Одатле следи то да би он, уколико је и намеравао да присвоји знаке вишег достојанства, поделио велике количине злата као свој поклон. 4. После њега, довучен је на губилиште Поименије, који је страдао као кривац. Њега су, како смо већ навели,²³ изабрали да брани народ кад су Треверани затворили свој град пред цезаром Деценцијем.²⁴ Тада су погинули и царски пратиоци Асклепидот, Луто и Маудио, и многи други, због мучног испитивања таквих и сличних случајева, у том окорелом времену.

VII ЛЕОНТИЈЕ, ПРЕФЕКТ ГРАДА, ГУШИ БУНЕ РИМСКОГ НАРОДА. СВРГАВАЊЕ ЕПИСКОПА ЛИБЕРИЈА.

1. Док је дивљи вртлог узроковао ове несреће општег погубљења, вечним градом је владао Леонтије. Он је пружао многе доказе да је ваљан судија: увек спреман да саслуша случај, потпуно правичан у одлукама, добродушан по природи, мада је, да би сачувао ауторитет, могао изгледати строг и сувише спреман да кажњава. 2. Дакле, први случај побуне против њега био је безначајан и лак. Наиме, кочијаша Филорома, који је према наредби ухапшен, пратила је цела руља, да би бранила свог љубимца, и навалила је страшним притиском на префекта, као на бојажљивог човека. Али, он се показао чврст и истрајан. Послао је полицајце који су неке од њих похватили и мучили их на правима и казнио их прогонством на острва, а да се нико није побунио нити супротставио томе. 3. Није прошло ни неколико дана, а плебс се поново узбунио, са уобичајеном жестином, због несташнице вина, и сакупио се на Септемзодију. То је познато место, где је цар Марко Аурелије подигао сјајан нимфеум. Префект се тамо одлучно упутио, иако су га чиновници и полицијци непрестано молили да не иде дрској и претећој гомили, која је још бесна од претходне побуне. Но њега није лако обузимао страх, ишао је право, тако да га је напустио и део пратње, јер је срљао у понор пропасти. 4. Седећи тако у колима, пун самопоуздања, посматрао је, оштра погледа, лица налик на змијско, гомиле које су са свих страна бучале. Чувши многе срамне речи и препознавши једног човека, који се истицао крупним телом и риђом косом, упитао је да ли је он Петар Валвомер, јер је чуо да га тако зову. Кад је овај дрским гласом одговорио да јесте, префект, који га је одраније знао као коловођу побуне, нареди, упркос многим протестима, да га вежу с рукама на леђима и да га обесе. 5. Кад га је видела како виси и како узалуд преклиње другове за помоћ, цела руља, дотле збијена, распршила се улицама града и тако нестала. А најжешћем подстрекачу нереда, бедра су ишарана батином, као у скривеној тамници, и протеран је у Пиценум. Ту је доцније, пошто се дрзнуо да обешчисти једну девојку племенита рода, пресудом намесника Патруина кажњен смртном казном.

6. За време управе овог Леонтија, по Констанцијевој наредби довели су пред суд Либерија, епископа хришћанске вере. Оптужили су га да се супротставља владаревим заповестима и одлукама већине његових саветника, у ствари коју ћу у²³кратко описати. 7. Атанасије, у то време александријски епископ²³, понео се изнад свог звања и, како су се непрестано преносиле

гласине, покушао да сазна ствари ван своје надлежности. Скуп припадника исте вероисповести – називају га синодом – који је заједно разматрао ствар, уклонио га је с његовог положаја 8. Причало се, наиме, да је он, будући врло вешт у гатању картама и прорицању по лету птица, више пута прорекао будућност. Осим тога, оптуживали су га и за друге ствари које забрањују правила цркве, којој је он на челу 9. По царевој наредби њега је требало да отера са владичанског престола Либериие, својим потписивањем пресуде. Али он, мада је делио мишљење осталих, упорно је одбијао да се казни човек кога нису ни видели ни саслушали, узвикујући да је то највећи злочин, и тако је отворено одбио императорову заповест 10. Јер, мада је цар одувек мрзео Атаназија, знао је да случај није исправно вођен те је жарко желео да се пресуда потврди посебним ауторитетом епископа вечног града. Кад то није постигао, Либериие је одведен усред ноћи, и уз многе тешкоће – због страха од народа који га је жарко волео.

VIII ЈУЛИЈАНА, ГАЛОВОГ БРАТА, КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ, ЊЕГОВ БРАТ ОД СТРИЦА, ИМЕНУЈЕ У ЗВАЊЕ ЦЕЗАРА И СТАВЉА ГА НА ЧЕЛО ГАЛИЈЕ

1. Ето, то се догађало у Риму, како показује горњи текст. Констанција су, међутим, стално узнемиравали гласници, указујући на жалосно стање у Галијама, где варвари све пустоше, а да се нико не супротставља њиховим нападима. Пошто се дуго мучио око тога како да одагна несрећу – по својој жељи налазио се у самој Италији, али је сматрао опасним да се упути у тако далеке крајеве – нашао је најзад право решење. Размишљао је о томе да Јулијана, свог брата од стрица, кога је недавно позвао из Ахаје и који је још носио студентски огртач, учини судеоником у власти 2. Кад је то поверио својој околини, под теретом невоља које су непосредно претиле, отворено је показао – што никад није чинио – да ће се, будући да је сам, срушити под толиким, и тако честим, несрећама. Али дворани, вешти у претераном ласкању, залуђивали су га говорећи да ништа није толико тешко што његова изузетна врлина и срећа, тако близу звезда, не би могла, као и обично, савладати. Многи су томе додавали, јер их је на то подстицала свест о сопственој кривици, да се убудуће треба чувати цезарског звања, подсећајући га на догађаје под Галом 3. Онима који су на томе упорно настојали супротставила се само краљица, из страха од неизвесности далеког путовања или зато што се због урођене разборитости бринула за општу ствар, и подсетила је Констанцију да свима треба да претпостави свог рођака. После многих двоумљења и преиспитивања, чврсто

је решио, одбацивши узалудне расправе, да Јулијана доведе на власт. 4. И кад је он на позив стигао, одређеног дана скупила се сва присутна војска, а Август је стао на подигнут трибунал окружен орловима и заставама. Узео је Јулијана за десну руку и обратио се овим љубазним говором:

5. „Стојим пред вама, најдичнији браниоци државе, да бисмо спровели заједно, такорећи једнодушно, ствар који ћу вам, као пред праведним судијом, укратко предочити. 6. После смрти тирана узурпатора²⁶, које је на њихова дела покретао бес и лудило, скочили су на Галије варвари – као да римску крв приносе на жртву њиховим Манима – нарушивши мир граница; уздали су се у то што нас тешке невоље везују за врло удаљене крајеве. 7. Ако се овом злу, које се већ успузало преко границе, супротстави за времена наша и ваша одлука, савиће се и вратови охолих варвара и биће сачуване границе Царства. Преостаје да наду коју гајим када су у питању будући догађаји, потврдите њиховим повољним исходом. 8. Јулијана, овог мог брата од стрица, веома цењеног, као што знате, због смерности – ради које нам је, као и због сродства, драг – младића већ сад сјајне делатности, желим да придружим себи у царској власти, као цезара; а ову одлуку, уколико је прикладна, треба да и ви потврдите сагласивши се с њом.” 9. Покушао је да још нешто каже о овоме, али га је скупштина обазриво прекинула, изјављујући – готово предсказујући будуће догађаје – да је то одлука самог врховног божанства, а не људског ума. 10. Император је стајао непомично, све док нису ућутали, а онда је наставио са још више самопоуздања:

„Будући да ваши повици указују да је то и ваша жеља, нека младић мирне снаге, чије умерено понашање треба више подражавати него хвалити, радосно устане да прими очекивану почаст. И ево, њега ћу, уз сагласност небеског божанства, огрнути владарским огртачем.”

11. Рекавши то одмах је Јулијана, чије је лице показивало уздржану тугу, огрнуо дедовским пурпуром и прогласио цезарем – док се војска радовала – и обратио му се овим речима:

12. „Примио си у својој првој младости сјајни цвет свог порекла, брате мој, најдражи од свих људи; моја слава је увећана, признајем, праведним преношењем скоро исте власти на твоју племенитост, са којом сам у сродству; тиме ја изгледам виши него самом својом власти. 13. Буди стога судеоник у напорима и опасностима и прими бригу о одбрани Галија да би својом добром делатношћу помогао тим намученим крајевима. И, уколико буде потребно да ступиш у бој с непријатељем, стани чврстим кораком међу саме стегоноше, да им разборито и у прави час подстакнеш смелост, да запалиш борце идући опрезно

испред њих, да пометене редове подупреш помоћним трупамa, да умереним речима кориш лење, тако ћеш бити најистакнутији сведок и ваљаним и лењим. 14. Стога, због хитне и крупне ствари пожуре, храбри јуначе, да поведеш исто тако храбре војнике. Ми ћемо један другом узајамно помагати снажном и постојаном љубављу, ратоваћемо заједно и, кад умиримо земљу – нека буде божја воља ово што молимо – управљаћемо подједнако благошћу и поштењем. Са мношћом ће те свугде видети, а и ја нећу бити далеко од тебе, што год будеш радио. Укратко, иди, иди, пожуре, праћен жељама свих, да будном бригом браниш место које ти је доделила такорећи сама држава !”

15. Кад је то завршио, нико није ћутао, већ су сви војници ударали колена штитовима, уз страшну буку – што је знак потпуног задовољства; а супротно, кад се штитови ударају копљима, знак је срибе и бола – невероватно је са коликом радошћу су, осим неколицине њих, одобравали Августову одлуку и прихватили са дивљењем цезара, који је блистао у краљевском пурпуру. 16. Гледали су дуго његове очи, страшне и лепе, и лице, узбуђено и љупко, и размишљали шта ће бити у будућности – као кад се испитују старе књиге чије читање кроз словне знаке открива унутрашњост душе. И, да би сачували поштовање према старијем, Јулијана нису хвалили преко мере, а ни мање него што доликује, тако да су њихове речи изгледале као цензорске, а не као војничке. 17. Најзад су га пустили да седне у кочију, и, док је приман у двору, шапутао је овај Хомеров стих:

*Узе га пурпурна смрт и моћна судбина*²⁷

А то се дешавало осмог дана пре новембарских Ида, док су Арбитон и Лолијан били конзули.

18. Затим је, после неколико дана, склопио брак са девојком Хеленом, Констанцијевом сестром. Пошто је припремљено све што је хитност путовања захтевала, са малом пратњом кренуо је о децембарским Календама. Август га је пратио до места које је обележено са два стуба, а које се налази између Лаумела и Тицина. Директним путем стигао је у Таурине, где је погођен тешком вешћу која тек што је стигла са августовог двора, а намерно је чувана у тајности да се припреме не би прекинуле. 19. Јављали су, наиме, да су колонију Агрипину, град славног имена у Другој Германији, после упорне опсаде заузеле и разориле бројне варварске групе. 20. Погођен овом невољом, као првим предзнаком наступајућих несрећа, шапутао је, како су чули, жалећи се да није постигао ништа више него да заузет многим пословима страда. 21. А кад је дошао у Вијену, грађани различитих година и звања, пожурили су да достојно дочекају

срећног и успешног принца, који улази. Кад га је видео издалека, цео народ са околним становништвом, славио га је једногласним похвалама, називајући га благим и срећним императором и жудно посматрајући царску помпу око законитог владара; у његовом доласку видели су лек од општих несрећа, сматрајући га спасилачким генијем који је засијао усред очајног стања.

22. Тада се нека слепа старица распитивала ко је дошао, а кад је сазнала да је то цезар Јулијан, узвикнула је: „Овај ће обновити храмове богова.”

IX О ПОРЕКЛУ ГАЛА. ОДАКЛЕ НАЗИВ КЕЛТИ И ГАЛАТИ. О ЊИХОВИМ УЧИТЕЉИМА

1. Будући да сада, како је већ рекао узвишени песник из Мантове, „почињем узвишеније дело и виши ред догађаја се рађа преда мном”²⁸ сматрам умесним излагање о областима и положају Галије да не бих усред ватре оружја и разних догађаја у биткама, наводио називе некоме непознате, па изгледао као лењи морнари који усред буре и таласа крпе канапом исцепана једра, а могли су то раније на миру поправити.

2. Стари писци, колебајући се око најстаријег порекла Гала, оставили су о томе непотпуне податке. Али касније је Тимаген, Грк и по језику и по тачности,²⁹ сакупио из многих књига оно, што је дуго било непознато. Поуздајући се у њега, а избегавајући неразумљивост, изложићемо то исто, јасно и једноставно.

3. Неки писци тврде да су као прастановници у овим крајевима први виђени Келти, названи по имену краља кога су веома волели, а Галати – тако се, наиме, Гали зову грчки – по имену његове мајке. Други, међутим, тврде да су Дорци, пратећи старог Херкула, населили област уз океан. 4. Друиди напомињу да је заиста један део народа староседелачки, а да су се остали слили са врло удаљених острва и из прекорајнских области, јер су због честих ратова и плављења жестоког мора, отерани из својих насеља. 5. Неки, опет, кажу да је неколицина избеглица од Грка, после пропасти Троје расута на разне стране, заузела ова места, тада ненастањена.³⁰ 6. Међутим, становници ових крајева подсећају сваког на оно што сам и ја читао урезано на њиховим споменицима, како је Амфитрионов син Херкул похитао да уништи окрутне тиране Гериона и Тауриска³¹, од којих је први угњетавао Хиспанију, а други Галију. Савладавши обојицу, он је са женама високог порекла изродио више синова, а они су својим именима назвали области којима су владали. 7. А у ствари, једно азијско племе, бежећи из Фокеје због строгости Харпала,³² наменика краља Кира, стигло је лађом у Италију. Један део њих

основао је у Луканији Велију, а други Масилију, у области Вијене. Наредних година, са повећањем становништва, основали су још неколико градова. Али треба се клонити набрајања разних мишљења, јер то може постати досадно. 8. Кад су се људи у овим крајевима постепено уздигли, снажно се развило изучавање вредних наука, које су започели барди, еухаги и друиди. Барди су херојским стиховима, уз слатку пратњу лире, опевали храбра дела славних јунака. Еухаги, истражујући оно најзначајније, покушавали су да објасне узвишеност закона природе. А друиди, духом најузвишенији, по Питагорином примеру повезани у друштва, уздигли су се испитивањем тајанственог и, презирући све људско, прогласили душу бесмртном.

Х О ГАЛСКИМ АЛПИМА И ПУТЕВИМА КОЈИ ВОДЕ ПРЕКО ЊИХ

1. Овај део Галије био је готово непознат становницима осталих земаља, због стрмих планинских масива увек покривених великим снегом; осим у приморју, одасвуд је окружена природним – као вештачким – бедемима. 2. Са јужне стране запљускују је Тиренско и Галско море; тамо куд гледају Велика кола, од дивљих племена одваја је Рајна, она страна која је окренута звезди Вечерњачи, ограђена је океаном и високим Пиринејима, а она која се диже према излазећем Сунцу, уступа пред обронцима Котијских Алпа. Кад су Гали покорени, краљ Котије скривао се по кланцима, уздајући се у беспућа и неприступачност терена. Пошто се најзад његов бунтовни дух смирио, и кад га је принцепс Октавијан примио за пријатеља, саградио је, уз велике напоре, што је био достојан поклон, преки пут, између старих алпских путева, о којима ћу доцније изнети шта сам сазнао. 3. У Котијским Алпима, који почињу од града Сегузионе, уздиже се необично висок планински ланац, који је готово неприступачан. 4. Кад се стиже из Галије, планинска коба се благо уздиже, али је с друге стране страшна и да се погледа, због стена које прете обрушавањем. То се дешава нарочито у пролеће, кад топлији ветрови отапају снег и лед, па са обе стране, док оклевајући силазе преко кланаца и процепа неуочљивих због гомиле снега, пропадају, и људи и стока. Једини начин да се ова опасност избегне јесте да се више кола повеже великим конопцима и да их одостраг, чврсто затегнуте, држе људи или волови; и тако, врло спорим кораком, мало сигурније силазе. А то се, као што рекосмо, догађа у пролеће. 5. Зими, међутим, земља је стврднута од мраза и као углачана, па стога клизава и одбацује

корак, тако да се људи стрмоглављују. А широке долине, на изглед сигурне, опасне су због леда на великој површини и понекад просто прождиру путнике. Због тога добри познаваоци терена забијају дрвено коље на сигурним местима, које постављено тако у низу безбедно спроводи путнике. Али, уколико планинске бујице извале кочеве, тешко је проћи стазама, чак и са домаћим водичем. 6. Од највише тачке тог италског превоја пружа се равница дуга седам хиљада корака, све до станице која се зове Марсова. Други успон, стрмији и тешко приступачан, води до врха Матроне, названог тако по удесу једне жене племенитог рода. Низбрдо одатле пружа се лепши пут, све до кастела Бригантије. 7. Гроб оног краља за кога смо рекли да је саградио пут, налази се уз зидине Сегузионе, а његове сени побожно се поштују из два разлога: што је праведно владао својим поданицима и што је, кад је постигао савезништво са римском државом, обезбедио свом народу вечни мир. 8. И мада је пут који смо описали средишњи, најкраћи и највише у употреби, ипак постоје и други, изграђени много раније, у разним временима. 9. Први од њих, како је већ речено, изградио је близу Приморских Алпа Тебанац Херкул, док је лагано наступао да би погубио Гериона и Тауриска, и дао им име ових ³³ Алпа. Тврђаву и луку Монека такође је посветио својој вечној успомени. Затим, пошто су протекли многи векови, названи су из следећег разлога Пенински Алпи. 10. Кад се Публије Корнелије Сципион, отац Африканца Старијег, спремао да крене у помоћ Сагунћанима ³⁴ – познатим по својој несрећи и верности – док су били под упорном опсадом Африканаца, на теретним лађама превезао је у Хиспанију јаке чете. Али кад је град Марсовом вољом био разорен, Сципион је, не могавши да следи Ханибала, који је на три дана пре тога прешао Рону и стремио ка италијанским областима, брзом пловидбом савладао невелики морски простор. Тако је из лигурског града Генуе осматрао како непријатељ силази с планина да би га, уколико се укаже прилика, уморног од тешког пута потукао у равници. 11. Бринући се, ипак, за општу ствар, послао је брата Гнеја Сципиона у Хиспанију, да одбије Хаздрубала, који је намеравао да тамо на сличан начин упадне. Сазнавши то од бегунаца, Ханибал, лукав и оштроуман, узео је становнике Таурина за вође и преко Трикастина и крајње границе Воконтија стигао до прелаза Трикорији. Идући даље, кретао се путем који је дотле био несавладив: провалио је врло високу стену, тако што је запалио велику ватру и полио сирће које ју је разјело; потом је пловећи реком Друенцијом, опасном због великих вртлога, заузео етрурске крајеве. ³⁵

Толико о Алпима. Вратимо се сада преосталом делу земље.

XI КРАТКА ПОДЕЛА И ОПИС ГАЛИЈА. ТОК РЕКЕ РОНЕ

1. У стара времена, када су ове области, као варварске, лежале у тами, верује се да су биле подељене између три племена: Келта (који су исто што и Гали), Аквитанаца и Белга, који су се разликовали по језику, обичајима и законима. 2. А Гале (који су исто што и Келти) од Аквитанаца дели река Гарона, која извире у брежуљцима Пиринеја и, пошто протиче кроз многе градове, нестаје у океану. 3. Међутим, исто ово племе одвајају од Белга Матрона и Секвана³⁶, реке подједнако велике. Оне протичу кроз област око Лугдуна и, пошто својим током заокруже – као острво – утврђење Паризија по имену Лутеција, здружене теку даље и близу кастела Констанција уливају се у море. 4. Стари су говорили да су од свих најхрабрији Белги, јер су најудаљенији од цивилизације, па нису разнежени луксузним увозним стварима; а дуго су се борили против Германа, који живе преко Рајне. 5. Насупрот њима, Аквитанци, до чијих се обала – јер су најближе и мирне – довози страна роба, искварили су начин живота, те су ослабљени лако су доспели под римску власт.

6. Управа над свим Галијама, још од времена када су се, притиснуте честим ратовима, покорице диктатору Јулију, подељена је на четири дела, од којих су у оквир Нарбонске улазиле још Вијенска и Лугдунска, а ова друга била је на челу свим Аквитанцима; у исто време управа над Горњом и Доњом Германијом и Белгима била је подељена на две јурисдикције.

7. Сада ћемо набројати провинције у целој Галији: прва, кад се крене са запада, јесте Друга Германија, заштићена великим и богатим градовима Агрипином и Тунгрима. 8. Затим следи Прва Германија, ту су поред осталих муниципија, Могонцијак, Вангиони и Немете, и Аргенторат, познат по поразима варвара.³⁷ 9. На њих се наставља Прва белгијска провинција са Медиоматриком и Тревеом, славним боравиштима владара. 10. На њу се наставља Друга белгијска провинција, у којој се, између осталих, посебно истиче град Амбијани, па Кателауни и Реми. 11. Код Секвана видимо Бизонтије и Раураке, моћније од многих других градова. Прву лугдунску провинцију краси Лугдун, Кабилон, Сеноне и Битуриге, као и велике, старе зидине Аугустодуна. 12. А Друга лугдунска провинција Ротомаги и Турини, Медиолан и Трикасини, Грајски и Пенински Алпи, изостављајући непознате, имају Авентик, напуштен, али некад врло значајан град, о чему и данас сведоче полусрушена утврђења. Ово су чувене провинције и градови Галије. 13. У Аквитанији, окренутој Пиринејима и оном делу Океана који се пружа ка Хиспанији, прва провинција је Аквитанија, чувена по својим великим градо-

вима, међу којима се, – изостављајући многе друге – истичу Бурдигале и Арверни, и Сантонес и Пиктави.

14. Област *Новем попули* краше Аусци и Васате. У Нарбонској провинцији први међу градовима су Елуза и Нарбона, и Толоза. Вијенензис се истиче лепотом многих градова, од којих су најважнији Вијена, Арелате и Валенција. Њима се придружује и Масилија, на чије се савезништво и трупе, како смо читали, ослањао некад, у тешким приликама, и Рим. 15. Близу њих су Салувији и Никеја, Антиполис и острва Стоихаде.

16. И пошто нас је већ сам ток излагања довео до ових крајева, неприкладно је и нелогично не поменути Рону, реку тако славног имена. Рона тече са Пенинских Алпа, из више извора богатих водом и жустрим током јури низбрдо. А кад стигне у равницу, испуњавајући корито сопственом водом, улива се у језеро звано Леманско. Протичући кроз језеро, не меша се нигде са спољним водама, већ клизећи преко спорије воде са обе стране тражи излаз и пробија себи пут бржим током. 17. Одатле без губитка воде тече кроз Сапаудију и Секванију и, прешавши велику раздаљину, левим боком додирује Вијенску, а десним Лугдунску област и, описујући меандре, прима притоку Арар, звану и Саукона, која тече између Прве Германије и Секваније. Ово место означава почетак Галија и одатле се пут више не мери миљама, већ леугама. 18. Одавде Рона, обогачена водама притоке Изара, носи и највеће бродове, навикнуте да их често бацају ветрови. Завршавајући ток који јој је природа одредила, сједињује се, пенушајући се, са Галским морем, у широком заливу који се зове *Ад градус*, удаљеном од Арелата око осамнаест миља. Толико о местима провинције. Сада ћу описати изглед и обичаје људи.

ХП О ОБИЧАЈИМА ГАЛА

1. Готово сви Гали високог су раста, беле пути и рићокоси, страшни због мрког погледа, жедни кавге и веома обесни. А уколико неко од њих у препирци зовне и жену, много јачу од себе, жарких очију, не би се ни гомила странаца могла носити с њом, поготово кад она напне врат, шкргућући зубима и кад, машући великим, белим подлактицама, почне да шаље ударце песницама, а повремено и ногама, као пројектиле са затегнутих жица катапулта. 2. Глас већине њих је застрашујући и претећи, било да су љути, или пак добре воље. Али, сви се подједнако старају да буду чисти и уредни. У њиховим крајевима, поготово код Аквитанаца, не може се видети ни човек ни жена, макар и

врло сиромашни, у прљавим ритама, као што је другде случај. 3. За војевање погодно им је свако животно доба, па са подједнаким жаром у грудима крећу у битку и старац и зрео човек. Удови су им очврсли од зиме и сталних напора, и спремни су на све ратне страхоте. И нико од њих не одсеца себи палац да би избегао војну обавезу, као што то чине у Италији, где се такви називају *мурци*. 4. То је племе жедно вина, а воли и друга пића, слична вину. Међу њима многи прости људи, чула отупелих због непрекидног пијанства – које Катонина изрека означава као добровољну врсту лудила – тумарају лутајући тамо-амо, као да потврђују оно што рече Тулије у одбрани Фонтеја: „После овог, Гали ће пити своје вино разводњено, што су раније сматрали за отров.”³⁸

5. Ови крајеви, нарочито они гранични са Италијом, постепено су без великог напора дошли под римску власт. Најпре је на томе настајао Фулвије, затим их је малим биткама ослабио Секстије и најзад их је покорио Фабије Максим: његовим полухватом – победом над суровим племеном Алоброжања – постигнут је пун успех, што му је и донело тај надимак.³⁹ 6. Наиме, све делове Галије, како нас обавештава Салустије,⁴⁰ осим оних непроходних због мочвара, покорио је после десетогодишњег ратовања, уз обостране поразе, Цезар, и везао их вечним савезом с нашом заједницом.

Удаљивши се више но што сам имао намеру, вратићу се започетој теми.

ХIII О МУСОНИЈАНУ, ПРЕТОРИЈАНСКОМ ПРЕФЕКТУ ЗА ИСТОК

Кад је Домицијана отела округна смрт, његов наследник Мусонијан владао је Истоком, у звању преторијанског префекта; чувен по знању оба језика, прославио се више него што се могло очекивати. 2. Наиме, кад је Константин до танчина истраживао верске секте, манихејску и сличне,⁴¹ а није се могао наћи погодан преводилац, изабрао је, на препоруку, овог. Пошто је спретно обавио задатак, по царској жељи променио је име у Мусонијан, уместо Стратегије, и тад се, прешавши брзо многе степене почасних звања, попео до префектуре. Био је разуман и толерантан према провинцијама, благ и љубазан, али се осрамотио тиме што је у свакој прилици, а нарочито у спорним судским процесима – што је одвратно – грабљиво тежио за добити. То се нарочито показало у истрагама подигнутим поводом смрти намесника Сирије, Теофила, кога је због издаје цезара Гала у

налету растргла руља. Овом приликом кажњени су сиромаси за које је било јасно да су тешко могли учествовати у тим догађајима, док су богаташи, творци тог ужасног злочина, ослобођени кривице, једино су им одузета имања. 3. Овоме је био раван Проспер, који је тада био заповедник коњице у Галији и који је управљао војском; одвратна кукавица који је, како каже комичар, „презревши лоповску вештину, отимао јавно.”⁴² 4. Њих двојица су се договорили да један другом намештају послове, и тако су се богаташили. А персијске војсковође са граничних река – док им је владар био заузет у најудаљенијим областима њихових земаља – злостављали су наше пљачкашким бандама, упадајући дрско час у Арменију, час у Месопотамију; за то време римске вође биле су заузете сакупљањем плена од потчињених.

1. Ветранион, магистер пешадије за Илирик, придружио се узурпатору Магненцију, али је касније без борбе положио оружје пред Констанцијем.

2. Анаксарх, Демокритов ученик, пратио је Александра Македонског на његовом походу. Анегдота коју наводи Амијан налази се и у делима ранијих писаца који су описали Александров живот и дела.

3. Великог војсковођу Корбулона навела је на самоубиство Неронова завист. Под династијом Флавијеваца био је рехабилитован.

4. На имању Мацелум, близу Цезареје, одрасли су Гал и Јулијан.

5. Реч је о два брата, сликару и скулптору, из малоазијског града Цибуре, које је са собом довео Римљанин Вер, намесник на Сицилији. Они су му служили при избору уметничких дела која је Вер немилосрдно плаћакао од Сицилијанаца.

6. Вероватно благајник надлежан за набавку хране.

7. Уп. напред, XIV, 5, 8.

8. Реч је о данашњем Боденском језеру, а име Бригантиа сачувано је у дан. називу Bregenz.

9. Аретуза је извор у Сиракузи у који се претворила истоимена нимфа бежећи од Алфеја; њене представе налазе се и на сиракушком новцу.

10. „Стари Децији” њих тројица истог имена, П. Деције Мус, су легендарни римски јунаци из времена ране републике. Отац је 340. г. пре н.е., ритуално се посветивши боговима доњег света да би они дали победу римском оружју, јурнуо међу непријатеље и погинуо. Његови потомци су слично поступили.

11. Коректор је у IV в. титула управника мањих провинција, по рангу између нижих, *praesides* и виших, *consulares*.

12. *Colonia Agrippina* је данашњи Köln.

13. Ово је први помен „беле гарде”, коју су чинили 40 изабраних гардиста, а која ће постати чувена у Византији.

14. Констанс, Констанцијев брат, убијен је јануара 350. г. у цркви где се склонио од својих гонилаца.

15. Отргнути пурпур са *vexilla*, обележја коњице и са *dracones*, „змајева”, обележја легионара, класичан је поступак узурпатора. Змајеве извезене пурпурним концем Амијан описује у књ. XVI 10, 7.

16. Амијан овде користи термин „*iudices*”, који обухвата и судске и административне функције. Значајан је овај његов податак о Диоклецијановом увођењу адорације; уп. и Аур. Виктор, 39, 4 и Зонара 2, 12, 31.

17. Цицеронов цитат није нам сачуван у оваквом облику. Могуће је да је реч о изгубљеном месту, или је у питању парафраза из Цицероновог тзв. *oratio cum populo gratis egit*, I, 2, уп. Gal. т. I, 248, нап. 213.

18. То су помоћне варварске трупе које су од времена Константина део царске војске (*comitatus*).

19. У битки код Мурсе, (данашњег Осијека), Констанције је 351. год. победио узурпатора Магненција.

20. Борба између Константина и његовог савладара Лицинија дуго је трајала. После битке код Цибала (Винковци), 316. год., Лициније је побеђен и побегао на Исток. После склопљеног мира, они заједно владају до 324, кад је Лициније коначно потучен.

21. Становници Триполиса жалили су се Ремигију, магистру *officiogum* на немилосрдна изабљивања Романа, комеса Африке. Ремигије је, међутим, будући Романов рођак, оване вратио целу ствар на разматрање. Романове злоупотребе су тек касније откривене, уп. о томе књ. XXVIII 6 и XXX 2, 11 - 12.

22. Крез је био краљ Лидије у Малој Азији, о коме приповеда Херодот у својој Историји, I књ. 33.

23. У једној од изгубљених књига.

24. Деценција је прогласио цезарем његов брат Магненције.

25. Реч је о св. Атанасију Великом, веома заслужном у борби против аријанства. Клевете - од којих неке Амијан овде износи - као и непријатељство пагана и аријанаца, допринели су да Атанасије неколико пута буде затворен.

26. Под тиранима се подразумевају Магненције и Деценције, који су дозволили Аламанима да провале у Галију и опљачкају је.

27. Стих је из *Илијаде* V 23. Пурпур је боја владарског огртача, али асоцира и на крв.

28. Амијан по сећању наводи стих из Вергилијеве Енеиде, VII 44 - 45.

29. Тимаген је писац Августовог доба, а његово дело познато је само из навода каснијих аутора. Он је главни извор Амијану за ескурс о Галији.

30. Легенда о Тројанцима као родоначелницима Гала позната је само захваљујући овом месту; Амијан је свакако преузео од Тимагена.

31. Легенда о Гериону и Таурсику има свог одраза и у ликовним представама борбе Херкула с троглавим чудовиштем (Герином), док представе бика треба свакако повезати с Тауриском (*taurus* лат. *бик*).

32. Амијан греши у имену намесника, који се звао Харпаг, а селидба се одиграла у VI в. пре н.е.

33. Назив Алпа у тексту је оштећен, ово је прихваћена допуна у Зајфартовом издању.

34. Сагунт, град у Шпанији, опсео је Ханибал 218. год. Док су Римљани размишљали да ли да му притекну у помоћ, Сагунт је пао.

35. Амијан овде сасвим сумарно приказује Ханибалов прелаз преко Алпа, не помињући битке у северној Италији; детаљнији и узбудљивији опис читамо код Тита Ливија, књ. 21 - 31.

36. Данашња Марна и Сена. Овај пасус Амијан даје према Цезаровом чувеном делу „*О галском рату*”.

37. Дан. Стразбур, где је велику победу однео управо цезар Јулијан, уп. даље, XVI 12.

38. Фонтеј, намесник провинције, био је наметнуо посебне порезе на промет вина, на шта су се становници жалили. О томе говори Цицерон у сачуваним фрагментима говора у одбрани Фонтеја, 9, 19.

39. Амијан поједностављено приказује римско освајање; победа Фабија Максима пада у 121, г. пре н.е.

40. Скоро дослован цитат из Салустијевих *Историја* 1, 11.

41. Вероватно се ово односи на време после Никејског сабора, 325. год. када је посебно осуђена аријанска јерес. Манихејство је засновано на старој религији.

42. Према Плаутовом *Епидику*; није сигурно да ли је овај цитат Амијан преузео директно или индиректно.

XVI КЊИГА

(355–357.год.)

I ПОХВАЛА ЦЕЗАРА ЈУЛИЈАНА

1. Док је судбина окретала овај низ догађаја по римском царству, Цезар је код Вијене Август, по осми пут конзул, примио у колегиј конзулских фаста. Подстицан урођеном животном снагом сањао је прасак битака и варварске поразе и већ се спремао да сакупи делове провинција – уколико буде присутна Фортуна и уколико, најзад, буде дувала у повољном правцу. 2. А будући да су велики потхвати које је извео по Галији, захваљујући својој храбрости и срећи, изврснији од многих храбрих дела из старине, редом ћу их изложити, покренувши све снаге – ако буду довољне – свог осредњег талента. 3. Што год будем казивао – а нећу се служити досеткама ни измишљањем, већ ћу догађаје наводити веродостојно, уз потпору очевидних доказа – готово дотичући се жанра панегирика.

4. Изгледа, наиме, да је неки закон бољег живота пратио овог младића од племените колевке до последњег даха. Јер, брзим напретком тако је засјао и код куће и ван земље, да је по разборитости сматран за другог Тита, Веспасијановог сина; по славним ратним походима био је сличан Трајану, а благ као Антонин Пије; по истраживању начела исправног и савршеног налик је био Марку Аурелију, који му је служио као узор, и према коме је управљао своја дела и понашање. 5. И као што нас учи Цицеронов ауторитет: „код свих великих умећа, као и код дрвета, висина је та која нас очарава, а не, толико, корен и дебло”,¹ тако су и основе његовог сјајног талента биле тада застрте многим тамним сенкама. Њих, међутим, треба споменути пре многих његових дивних дела, јер је овај младић од првих година – као и Ерехтеј – отхрањен у Минервином склоништу, увучен у прашину битака не из војничког шатора, већ из сеновитог мира Академије, и, пошто је покорио Германију и умирио ток ледене Рајне, овде је излио крв окрутних краљева, а тамо руке окувао ланцима.

II ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН НАПАДА, СЕЧЕ, ХВАТА И ТЕРА У БЕКСТВО АЛАМАНЕ.

Док је тако проводио у пословима зиму у горе споменутом граду, захваљујући непрестаним гласинама које су кружиле сазнао је да су зидине старог града Аугустодуна, – које су масивне, али ослабљене зубом времена – изненада напали варвари. И док је гарнизонска војска укочено стајала, ветерани су их у ноћном налету одбранили – као што често бива, да крајње очајање ода-

гна претећу смртну опасност. 2. Тако је уз сталне бриге, не обраћајући пажњу на удворичко ласкање којим га је околина окретала ка задовољствима и луксузу, припремио све што је потребно и осмог дана пре јулских календа дошао у Аугустодунум, као неки стари војсковођа, чувен по војсци и плановима, с циљем да нападне варваре на широком простору, где год се за то укаже прилика. 3. Одржао је стога саветовање, на коме су били присутни познаваоци терена. Ту се много говорило, и овако и онако, који пут изабрати као безбедан; једни су тврдили да треба ићи преко Арбор²... а други преко Седелаука и Кора. 4. Али кад је неко споменуо да је Силван, до недавно *magister peditum*, преким путевима, додуше опасним – јер су засењени многим мрачним шумама – једва успео да пређе, са осам хиљада војника помоћних трупа, Цезар је, пун самопоуздања, био веома склон да следи смелост овог одважног јунака. 5. И да не би било одлагања, повео је само оклопнике и праћкаше, који баш нису погодни као заштита једном генералу, и истим путем стигао је у Аутесиодурум. 6. Ту је, као и обично, предахнуо с војском, затим је кренуо у Трикасине. А варваре, који су у гомилама јуришали на њега, делом је, пошто их се прибојавао као бројнијих, посматрао, заштитивши бокове, док је друге, заузевши погодна места, из залета лако уништавао; неке је, застрашене, похватао, а остале, који су једино желели да побегну и сву снагу уложили су у то, пустио је да оду некажњени, јер их због тешког наоружања војника није вредело гонити. 7. Чврсто решен да се одупре непријатељу, и поред многих опасности, стигао је у Трикасине, и то тако неочкивано да је узалуд лупао на врата; због страха од расутог мноштва варвара град је отворен тек после оклевања пуног зебње. 8. Ту се кратко задржао, колико да се опорави уморна војска и, сматрајући да не треба одуговлачити, кренуо је у град Реме. Наредио је да се војска окупи на једном месту, са храном довољном за месец дана, и да чека његов долазак. А на челу војске налазио се Урсицинов наследник Марцел, док је самом Урсицину било наређено да војује у овим областима до краја похода. 9. Након што су размотрили више различитих планова, Јулијан је одлучио да згуснутим четама нападне Аламане и војска је кренула преко Десет округа, борбеније него иначе. 10. А будући да је због велике влаге и магле видљивост била мала, непријатељ је, захваљујући свом познавању терена, прешао преким путем и иза Цезарових леђа напао две легије, које су држале одступницу Цезаровој војсци. Оне би готово пропале да изненадна вика није привукла наше савезнике, и они су нам притекли у помоћ. 11. Од тада је сматрао да се путеви и реке не могу прећи без претећих заседа и био је опрезан и спор, а те изванредне особине у великих вођа треба војсци да донесу сигурност и спас. 12. А пошто је чуо да градове Аргенторат, Брото-

маг, Фаберне, Салисон, Немете, Вангионе и Могонцијак³ држе варвари, који настанују њихове територије – наине они избегавају градове као гробове прекривене мрежама⁴ – пре свих заузео је Бротомаг. Но још док је пристизао, кренула је на њега чета Германа да приметне битку. 13. Чим је војску распоредио у виду полумесеца, почела је борба прса у прса. Непријатељима је претила двострука пропаст: да буду заробљени, или да буду исечени у ватри саме битке, мада су неки, који су били ближи, успели да побегну.

III ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН ПОНОВО ОСВАЈА КОЛОНИЈУ, КОЈУ СУ ДРЖАЛИ ФРАНЦИ, И ТУ СКЛАПА МИР СА ФРАНАЧКИМ КРАЉЕВИМА

1. Како после овог више нико није пружао отпор, одлучио је да крене да поврати Агрипину, коју су отели пре његовог доласка у Галију. У тој области не види се неки велики град или утврђење, осим што се крај Confluentesa (Ушћа), места које се тако зове, где се река Мозел улива у Рајну, налази град Ригомаг и једна кула близу саме Колоније. 2. После уласка у Агрипину, остао је ту све док није, застрашивши претходно франачке краљеве толико да су ублажили своју горопадност, склопио мир у корист државе и повратио овај добро утврђени град. 3. Радостан због тих првих победа, преко Тревера стигао је у Сеноне, да у том пријатном граду презими. Носећи терет ратова који су му, како се каже, притискали рамена, био је растрзан многим бригама: војнике, који су отишли из устаљених гарнизона требало је довести у побуњена места и растурити племена која су се заверила на штету римске државе, затим тој истој војсци, расутој у разним правцима, требало је обезбедити довољно хране.

IV ЦЕЗАРА ЈУЛИЈАНА ОПСЕДАЈУ АЛАМАНИ КОД ГРАДА СЕНОНЕ

1. Док је он бринуо о томе, кренуло је у напад мноштво непријатеља. Жеља да заузму град запалила их је тим више што су се поуздали у вест коју су сазнали од избеглица, да са Јулијаном нису ни скутарији ни варварски одреди; они су, наине, били распоређени по муниципијима, да би се лакше снабдевали него раније. 2. Пошто је, дакле, затворио град и ојачао његове оронуте зидине, Јулијан се могао видети са војницима и дању и ноћу, на истуреним кулама и пушкарницама; шкргутао је зубима

у набујалом гневу јер, мада је често покушавао да се пробије, онемогућавао га је у томе мали број његових одреда. Најзад су, после месец дана, варвари жалосно одступили, гунђајући да је било погрешно и лудо што су уопште помишљали на опсаду града. 3. Споменимо и један недостојан поступак – Марцел, командант коњице, који се налазио у оближњим станицама, оклевао је да пошаље помоћ Цезару док се овај налазио у опасности, иако је, чак и да је био угрожен град а не владар, требало послати војску да се супротстави несрећи опсаде. 4. Ослобођен страха, Цезар се врло успешно и са непрестаном бригом старао да војници након дневног напора добију макар кратак одмор, који би ипак био довољан да обнове снагу. Јер земља, мада крајње неплодна и запуштена, а уз то често и пустошена, ипак је доносила нешто што се могло користити као храна. 5. А кад је и то даноноћном бригом, средио, Јулијан је подигао дух, обузет ведром надом у успех, ка испуњењу бројних дела.

V ВРЛИНЕ ЦЕЗАРА ЈУЛИЈАНА

1. Дакле, прво и оно најтеже, Јулијан је решио да буде умерен и тога се држао. Живео је као да је стегнут законима о раскоши, који су из Ликургове ретре, односно са таблица⁵, пренети у Рим, где су дуго чувани. А кад су таблице пропале од старости, постепено их је обновио диктатор Сула, водећи рачуна о једној Демокритовој изреци, да богатство спрема раскошну гозбу, а врлина скромну. 2. То је, наиме, мудро дефинисао још Тускуланац Катон, који је због чистог живота добио надимак Цензор: „Велика брига за храну, велики немар према врлини.”⁶ 3. Најзад, мада је прилежно читао књижицу коју је Констанције својом руком написао кад је слао свог зета на студије, где је галантно одредио шта треба набавити за Цезаров обед, Јулијан је забранио да се служи фазан, свињска материца и виме, задовољавајући се храном обичног војника и намирницама које буду при руци. 4. Отуд потиче и то да је ноћ делио на три дела: за одмор, за државне обавезе и за уметност. Тако је, како смо читали поступао Александар Велики, али и Јулијан, и то са много више жара. Александар би, наиме, постављао бронзану шкољку, а у руци коју би пружио ван кревета држао би сребрну лопту да би му, кад би га освојила поспаност и ослабила напетост мишића, звук испуштене лопте разбијао сан. 5. Јулијан је, међутим, и без тога био будан колико год је хтео и устајао би увек око пола ноћи, не са перја и свилених покривача, који светлуцају променљивим сјајем, већ са ћилима и козје коже, коју прост народ зове „сисурна”. Тајно се молио Меркуру, кога теолошке науке

сматрају разумом целог света, јер подстиче духовну активност. И у таквој скромности, он би се удубио у све државне послове и бринуо о њима. 6. Кад би завршио са овим тешким и озбиљним стварима, окренуо би се усавашавању карактера. И невероватно је с коликим жаром је, испитујући узвишена знања основних принципа, као да тражи храну духу који се пење ка вишем, прелазео у мудрог разговору све филозофске области. 7. А ипак, мада је ова знања сабирао потпуно и савршено, није занемаривао ни она нижа, па се тако бавио поезијом и реториком – као што показује савршена љупкост и елеганција његових говора и писама – затим целом нашом и страном историјом. Поврх свега, добро је познавао латински језик. 8. Па, уколико је истина оно што помињу разни писци, да су краљ Кир, песник Симонид и Елићанин Хипија, најжешћи међу софистима, имали тако добро памћење⁷ захваљујући леку који су испили, онда треба веровати да је Јулијан, тад већ одрастао, испио цело буре меморије, ако се тако шта уопште могло наћи. Ето, то су докази његовог ноћног стида и врлина. 9. А како је дању, кићено и духовито говорио, припремајући се за борбу, или у самим сукобима, шта је поправио у управи, вођен слободоумљем и ширином духа, и показаће мо детаљно на одговарајућем месту.

10. Иако филозоф, као владар, морао је да се бави војним вежбама, ради припрема, а учио је и вештину марширања, уз звуке свирала, и у ритму пириха, па је често спомињао Платона и узвикивао ону стару пословицу: „Самар се ставља на вола, али очигледно није прикладан терет за нас.”⁸ 11. Кад су приликом неке свечаности, на његову заповест уведени у конзисториј и службеници државне полиције, да између осталих приме покло-не у злату, један од њих није према обичају раширио огртач, већ је прихватио злато обема рукама. На то ће цар: „Полицајци умеју да отимају, али не и да примају.” 12. Кад су му дошли родитељи чија је кћи била силована, одлучио је да се насилник, кога су и препознали, протера. Кад су се жалили да је неправедно што није кажњен смрћу, одговорио је: „Нека опросте закони због ове благодати, али милосрдном цару дозвољено је да се постави изнад свих закона.” 13. Док се спремао да крене у поход, многи, који су због нечега били оштећени, заустављали су га да се пожале, али би он препоручио да их саслушају управници провинција. Кад се вратио, распитивао би се појединачно шта је ко урадио и са урођеном добротом ублажавао казне за преступе. 14. Најзад, – изостављајући победе у којима је често разбијао варваре, који су падали са неокрњеним пркосом – колико је учинио за Гале који су грцали у крајњој немаштини види се јасно по томе што су кад је ушао у њихове крајеве плаћали на име пореза двадесет пет златника по глави, а при његовом одласку било је довољно седам златника за све обавезе; због тога су се

Гали радовали, играјући живахно, као да им је после ужасног мрака синуло сјајно сунце. 15. Најзад, знамо да се до краја живота с правом бринуо о томе да се заостали порез не намирује такозваним индулгенцијама. Знао је, наиме, да би од тога имали користи само имућни, јер је познато да су сиромашни обавезни да све, без олакшица, плате још на почетку индиктиона.¹⁰

16. Усред ових административних и управних мера – на које треба да се угледају добри владари – поново је, још више, букнуло беснило варвара. 17. Као звери које – навикнуте да због немарности чувара живе од отимања, па од тога не одступају ни кад на место ових дођу смелији – узавреле од глади нападају и запрете и стада не водећи рачуна о опасностима, тако и варвари, потрошивши све залихе, терани глађу понекад су ишли у плљачку; али, некад су подлегали пре него што би се ичега домогли.

VI КОНЗУЛАРА АРБИТИОНА ОПТУЖУЈУ, АЛИ ОН БИВА ОСЛОБОЂЕН.

1. То се догађало те године у Галији. У почетку неизвесно, све се, ипак, повољно завршило. У Августовој пратњи због зависти оговарали су Арбитиона, како тежи да се домогне највишег положаја и да је већ спремио знаке царског достојанства. Њега је нападао комес Верисим, грмећи ужасне ствари и набеђујући га, јавно, да жели место самог владара – мада се као обичан војник успео до највишег војног звања, па опет није задовољан. 2. Али највише га је нападао неки Дорус, бивши лекар скутарија. За њега смо већ рекли да је под Магненцијем унапређен за команданта задуженог за надзор над уметничким делима у Риму¹¹ и да је оптужио Аделфија, префекта Града, да тежи вишем положају. 3. А кад је ствар стигла до ислеђивања, пошто је прибављено све што је потребно за процес и пошто су се могли очекивати докази оптужбе, изненада су, неким гласањем без реда и – како су тврдили непрестане гласине – уз помоћ собара, ослобођене затвора особе које су биле притворене као саучесници; Дорус је нестao, a Верисим је заћутао тако као кад се у театру спусти завеса.

VII ЦЕЗАРА ЈУЛИЈАНА БРАНИ ПРЕД ЦАРЕМ ЕУТЕРИЈЕ, ЊЕГОВ НАСТОЈНИК ЛОЖНИЦЕ. ПОХВАЛА ЕУТЕРИЈУ.

1. Тих дана стигла је вест, за коју је сазнао и Констанције, да за време опсаде Сенона Марцел није послао помоћ Цезару; зато је био разрешен војничке заклетве и заповеђено му је да се

врати у завичај. А он, наводно погођен тешком неправдом, почео је да сплеткари против Јулијана, поуздавши се у Августове уши које су биле отворене за све клевете. 2. Стога, су, одмах за њим, послали Еутерија, настојника ложнице, да побије уколико овај буде шта измишљао. И доиста, Марцел, не знајући за то, стиже у Медиоланум, галамећи и бучећи, јер је био брбљивац и готово безуман. Кад му је дозвољен приступ у већницу, оптужио је Јулијана као дрзника који спрема себи јача крила како би узлетео на више место; своје излагање пратио је широким покретима тела. 3. Док је он све ово измишљао, уведен је Еутерије, и кад му је дозвољено да каже оно шта жели, пристојним и умереним тоном је објаснио да се истина прикрива лажима. Наиме, када је командант коњице – изгледа свесно, – престао да делује, Цезар, опкољен код Сенона, будном активношћу је дуго времена одбијао варваре. Сем тога, он ће остати веран помоћник своме господару до краја живота, рекао је Еутерије нудећи у залог своју главу.

4. Подстакнут сам, да додам понешто о овом истом Еутерију. Можда ће то изгледати невероватно, јер уколико би чак Нума Помпилије или Сократ рекли нешто добро о евнуху и то потврдили заклетвом, били би оптужени да су одступили од истине. Али, руже расту међу трњем, а међу зверима неке се и припитоме. Стога ћу укратко описати његове особине, онолико колико су познате. 5. Рођен је у Арменији од слободних родитеља; зарабили су га непријатељи са границе и, пошто су га још као малог ушкопили, продали су га римским трговцима и довели на Констанцијев двор. Како је растао, све више је показивао здрав разум и бистрину. Колико је у таквим условима било могуће, описменио се, а нарочито се истицао у разумевању и решавању нејасних и тешких проблема. Имао је веома добро памћење и био увек расположен за добра дела и пун исправних савета, па га је у своје време император Констанс, већ одраслог, чуо како саветује часно и правично, а није ни у чему, или сасвим незнатно, погрешно. 6. Као настојник ложнице он је, понекад исправљао и Јулијана, који је васпитан на азијатски начин, и стога је био површан. Најзад, кад се повукао у мировину и потом био позван на двор, увек је био трезвен и, пре свега, прибран: толико је неговао врлине верности и самосавлађивања да никад није био оптужен да је издао тајну – осим ради нечијег спаса – нити је изгарао у жељи да поседује што више. 7. Пошто се повукао у Рим да ту, као у сталном пребивалишту остари, са својом чистом савешћу као са другом, постигао је, да га воле и поштују сви сталези. Иначе, овај сој људи, пошто се неправедно обогати, обично тражи неко скровиште, као слепи миш, и избегава да се сретне са људима које је оштетио. 8. Иако сам тражио по многим старим књигама, нисам могао пронаћи са којим бих

од давнашњих евнуха упоредио Еутерија. Додуше, било је и у старини, мада тек неколицина, честитих и верних евнуха, али су ипак били упрљани неком маном. Сваки од њих је, да ли због карактера или амбиција, био или грабљив, или недостојан због своје суровости, или спреман да увреди, или је сувише ласкао владарима, или је био сувише охол због своје моћи. А признајем да нисам ни читао ни чуо – иако се уздам у богата сведочанства нашег доба – да је неко у сваком погледу тако исправан. 9. А уколико би ми случајно неки марљиви читалац старих списа навео пример Менофила, евнуха понтског краља Митридата, треба само подсетити да о њему није познато ништа сем да се славно понео у највећој опасности. 10. Кад су поменутог краља у великој битки победили Римљани и Помпеј, он је побегао у Колхидско краљевство, а одраслу кћер по имену Дрипетину, која се мучила због тешке болести поверио је у тврђави Синхорију¹² овом Менофилу. Помоћу свакојаким лекова он је девојку потпуно излечио и пазео на њу што је највише могао. А кад је царски легат Малије Приск почео опседати тврђаву у којој је била затворена, и кад је осетио да браниоци помишљају на предају, он ју је убио – јер се плашио да би девојка могла бити обешчашћена, на срамоту свог оца – а одмах потом забо је мач у своју утробу. Сад бих се вратио тамо где сам скренуо у дигресију.

VIII ДОСТАВЕ И КЛЕВЕТЕ У ЛОГОРУ КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА И ГРАМЗИВОСТ ДВОРАНА.

1. Пошто је Марцел, како сам већ рекао, био савладан и пошто се вратио у Сердику, одакле је потицао, у Августовом војном логору догађале су се многе срамне ствари, све под изговором чувања царског величанства. 2. Наиме, ако би се човек о текућином гласу или о сусрету с ласицом или због неког другог сличног предзнака посаветовао с неки вештаком, или ако би се старичине басме користиле за ублажење болова – што дозвољава и медицинска наука – био би оптужен а да не зна с чије стране, одвучен на суд и кажњен смртном казном.

3. У то доба је и неког роба Дануса оптужила жена због лакших престапа, како би га заплашила. Њу је Руфин, који ју је однекуд познавао, уплео у своју мрежу; а он је био тај који је, уз помоћ података добијеним од полицајца Гауденција, проказао Африкана, тадашњег намесника Паноније, који је – како смо испричали¹³ – убијен заједно са својим званицама. Због своје лојалности, Руфин је био шеф службе преторијанске префектуре. 4. Он је, како се разметљиво хвалисао, ову лакоумну жену после срамне ванбрачне везе навео на опасну превару. Нагово-

рио ју је да, смисливши лажи, оптужи невиног мужа за увреду величанства и да измисли како је он са својим саучесницима, сакрио пурпурни огртач украден из Диоклецијанове гробнице. 5. Смисливши то на пропаст многих, у нади на добит он одлети до царевог логора, да би подстакао уобичајене несреће. Пошто се ствар открила, наређено је да Мавортије, у то време преторијански префект, човек узвишене постојаности, строгом истрагом размотри оптужбу. За саслушавање додељен му је Урсул, комес финансија, такође познат по својој строгости. 6. Како се у целом овом поступку, већ према обичају времена, претерало, а будући да се ништа – и поред мучења многих – није открило, судије су у недоумици оклевале, а потискивана истина најзад је избила на видело. Притерана невољом, жена је признала – не тајећи чак ни срамну прељубу – да је Руфин творац целе сплетке. Проучивши сместа законе, судије, праведне и сагласне са оним што је правично, осудили су обоје на смртну казну. 7. На вест о томе, Констанције је побеснео и, као да жали смрт заштитника свог живота, послао брзе коњанике; претећи је наредио да се Урсул врати на двор. А кад је овај стигао, желео је да изађе пред принцепса, али су га у томе спречили дворани, да не би помогао у одбрани истине. Али он, одбацивши с презрењем оне који су га ометали, пробије се неустрашиво, уђе у двор и слободним говором и срцем објасни шта се догодило. Том смелошћу затворио је уста ласкавцима, а себе и префекта спасао озбиљне опасности. 8. Тада се код Аквитанаца догодило нешто о чему се глас надалеко пронео. Неки стари превејанко био је позван на сјајну гозбу у угледном друштву, какве су честе у овим крајевима. Кад је видео пурпурне обрубе на прекривачима – толико широке да их је вешта послуга наместила тако да се с обе стране стапају у један обруб – затим сто, застрвен сличним столњацима, повукао је обеа рукама спољни део своје хламиде и наместио је као да је царски огртач. А то је упропастило једну богату кућу.

9. Слично је поступио и неки полицајац, када су га позвали на гозбу у Хиспанији; наиме, када је чуо да су робови, уносећи увече лампе, по обичају узвикнули „победимо” протумачио је злонамерно ову обичну реч и тиме срушио ту племениту кућу.

10. Оваке и сличне појаве бивале су све чешће и чешће, јер се Констанције, иначе бојажљив и увек забринут за свој живот, плашио да ће га неко убити. Тако је и Дионисије, онај сицилијански тиранин, због сличне мане научио ћерке да му уместо берберина брију браду, и ником другом то није допуштао. А малу одају у којој је спавао окружио је дубоким јарком, и изнад њега је поставио мост који се могао расклапати. Кад би

одлазио на спавање, носио би са собом летве и клинове поскида-не с моста, а састављао их је у зору, како би изашао.

11. Моћници на двору потпиривали су ове трубе грађан-ских немира како би могли да траже имања осуђених и припаја-ли их својима; тако би се проширивали на рачун суседа. 12. Наиме, како документа јасно показују, Константин је први од свих отворио уста на имања ближњих, а Констанције их је напу-нио самом сржи провинција. 13. У његово време су, наиме, прваци појединих редова пламтели безграничном жељом за бо-гатством, не водећи рачуна о правди и праву. Међу грађанским судијама нарочито се истицао преторијански префект Руфин, а међу војним лицима командант коњице Арбитон, па настојник ложнице + Еусебије ...анус квестор¹⁴ +, а у Риму Аниџи¹⁵, чије потомство, надмећући се са својим прецима, никако није могло да се засити ни много већим поседима.

IX ПРЕГОВОРИ С ПЕРСИЈАНЦИМА О МИРУ

1. А на Истоку Персијанци су крађама и разбојништвима – више него упадима, како су чинили раније – одводили људе и стоку као плен. Битку су понекад добијали – заповедајући је изненада – а понекад су били савладани бројношћу војника, а некад пак били су спречени чак и да спазе оно што би се могло отети.

2. Ипак је Мусонијан, преторијански префект, који је – како смо раније рекли познавао многе вештине, али је био подмитљив и склон да за новац скрене од истине, сазнао преко ухода вештих да преваре, за намере Персијанаца. За ову акцију одредио је и Касинијана, дукса Месопотамије, који је издржао разне опасности војних похода. 3. Преко својих извиђача, сазнао је поуздано да се Сапор налази у најудаљенијим, пограничним крајевима краљевства и да једва успева да потисне непријатељска племена, лијући потоке крви својих војника. Стога је, путем тајних преговора преко непознатих војника покушао да наговори Тамсапора, сатрапа у граничним областима, да он, уколико се укаже прилика, писмом убеди краља да најзад склопи мир с римским царем; ако успе да се на тај начин осигура са западне стране, нека нападне своје сталне непријатеље. 4. Тамсапор, са-слушавши и прихвативши савет, јави краљу да Констанције, заузет жестоким ратовима, тражи и моли мир. Обавештење о томе послао је Хионитима и Кусенима¹⁶ – у чијим је областима Сапор проводио зиму – за шта је требало поприлично времена.

Х ТРИЈУМФАЛНИ ДОЛАЗАК КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА СА ВОЈСКОМ У РИМ

1. Док су се, према приликама, распоређивали тако у источним крајевима и у Галијама, Констанције, као да је Јанусов храм затворен и сви непријатељи уништени, желео је да посети Рим како би после Магнентијеве смрти прославио тријумф, макар без таквог назива, над римском крвљу. 2. Јер он сâм није савладао ниједно племе са којим је заратио, нити је обавештен да су неко племе победили његове храбре војсковође; није ништа припојио царству, нити је некад у највећим опасностима виђен као први или међу првима. Хтео је једноставно да покаже народу преко мере дугачку поворку, заставе учвршћене златом и лепе пратиоце, народу који је мирно живео и који тако нешто није очекивао, нити ишта томе слично. 3. Можда он није знао да су неки ранији владари у миру били задовољни само ликторима; али, у моменту кад жар битке није трпео никакву тромост, један од њих се у рибарском чамцу поверио разбеснелом дувању ветра¹⁷, други је, према примеру Деција, заветовао свој живот за спас државе¹⁸, а трећи је, са само неколико војника истраживао непријатељски логор¹⁹. Многи су се, најзад, прославили сјајним делима тако да су глас о себи завештали славној успомени код потомства.

4. Кад је, дакле, много потрошено за царску помпу и када је свако био обдарен према заслугама, у време друге Орфитове префектуре, Констанције пређе Окрикулум, горд због указаних почести и праћен страшним четама; ишли су као постројени за борбу и очи свих биле су стално приковане за њега. 5. А кад се приближио граду, ведрога лица посматрао је сенаторске изразе поштовања и слике патриција не мислећи – као Кинеас, онај Пиров посланик²⁰ – да је на једном месту скупљено мноштво краљева, већ да је ту светилиште целог света. 6. А кад је окренуо поглед према маси, запрепастио се колико је мноштво људи, свих раса, дошло у Рим. Па, као да је желео да изгледом оружја заплаши Еуфрат или Рајну, са бојним знацима који су са обе стране ношени испред њега, седео је сам у златним колима која су се блистала од сјаја разног камења, због чијег је светлуцања изгледало да се преливају час оваквом час онаквом светлошћу. 7. А пошто је напред прошла шаролика пратња, цара су окруживали змајеви исткани пурпурном нити, причвршћени на врх копаља златом и драгим камењем; кроз њихова широко отворена уста пролазио је ваздух, па су стога, као захваћени бесом, сиктали, препуштајући репове ветру. 8. За њима је наступао двоструки ред наоружаних војника, са штитовима и кацигама, сијајући блиставом светлошћу, обучени у сјајне оклопе. Међу њима нала-

зили су се расути коњаници, у љускастим оклопима, које су звали „оклопници“, са визирима на лицу и са заштитном тканином преко груди, опасани гвозденим појасом, да у један мах поверујеш да су то кипови извајани Праксителовом руком, а не људи. Били су обухваћени танким металним плочицама, које су биле прилагођене покретима тела; покривале су све удове тако да који год би се зглоб покренуо, одећа га је уским кројем спретно пратила. 9. И тако, док су га срећним узвицима називали августом, није се уплашио што брда и реке одјекују грмљавином, показујући се са истим оним укоченим држањем, као што је виђан и у својим провинцијама. 10. Наиме, при уласку на висока врата сагињао би се ниско, премда је био низак и, као да му је врат учвршћен, држао би поглед право испред себе, не окрећући лице ни десно ни лево, као да је кип; није се померио ни кад су точкови зазвечали, нити је икада виђен да пљује, ни да трља или брише лице или нос, нити да маше руком. 11. Мада се свесно приказивао таквим, ипак је и ово, а и нешто друго у његовом приватном животу, доказ изузетног стрпљења, додељеног, како се могло тумачити, само њему. 12. Прелазим преко тога – јер сећам се да сам у погодном часу о томе већ говорио – да за цело време своје владавине није никога примио у кочију, нити је неког пријатеља узео као колегу у конзулат, што су чинили деификовани цареви; понет неприступачном охолошћу, многе сличне појаве посматрао је као да су у питању најправичнији закони.

13. Затим је ушао у Рим, огњиште царства и свих врлина, а кад је дошао до ростре, стао је задивљен пред тим форумом некадашње моћи; на коју год би страну окренуо очи, био је засењен многобројним чудесима. Племенству се обратио у курији, а народу са говорнице; у двору су га примили уз многоструке изразе наклоности, те је уживао у радости коју је прижељкивао. Често, док је давао коњичке игре, увеселавао се – држећи се праве мере – досеткама народа, који није био ни непристојан ни лишен спонтаности. 14. И није дозвољавао, као у неким градовима, да се такмичење заврши по његовом нахођењу, већ је допуштао, као што је и ред, да имају различите исходе. Посматрао је град између седам брежуљака и предграђа смештена по падинама и у равници, и што год би угледао, чинило му се да је то нешто посебно: светилиште Јупитера Тарпејског – као божанско које надвисује земаљско; купатила сазидана по мери разних провинција; амфитеатре састављене од чврстих громада тибурског камена, до чијег се врха људски поглед једва успиње; Пантеон, као округла градска четврт, засвођен на великој висини; и уздигнути стубови који штрче на постољима – до којих се можете попети – са киповима ранијих царева, и храм Града и форум Мира, и Помепејев театар и Одеон, и Стадион и сви остали

украси Вечног града. 15. А тек када је стигао на Трајанов форум, споменик јединствен под целим небеским сводом, диван – како сматрамо – чак и према једнодушном мишљењу богова, стајао је зачуђен, јер његову пажњу привукло је гигантско здање које превазилази моћ описивања и које смртници више неће моћи достићи. Одбацивши стога сваку наду да и сам покуша нешто слично, говорио је да може да подражава само кип Трајановог коња, на ком је седео сам цар, а који је постављен насред атрија. 16. А краљевић Хормизда, који је стајао близу њега и чији смо долазак из Персије већ описали, одговорио је са духовитошћу која је његовом народу урођена: „Пре тога, царе, заповеди да се направи таква штала да коњ, кога желиш да направиш, буде тако комотно смештен, као овај којег видимо.” А кад су га питали шта мисли о Риму, рекао је да му се свиђа само то што је научио да и ту такође људи умиру. 17. Пошто је император, дакле, видео много тога, и био страшно запрепашћен, жалио се на Фаму, као неспособну и злонамерну јер, мада увек све увелича, умањила је ово што је вредно описа у Риму. Дуго је потом премишљао шта ту да учини и одлучио је да граду дода украсе и да у Цирку Максиму подигне обелиск, о чијем ћу пореклу и изгледу писати на одговарајућем месту.²¹

18. У међувремену краљица Еусебија, под плаштом наклоности, довела је у Рим Хелену, Констанцијеву сестру, а Јулијанову жену. Еусебија јој је постављала замке – јер је сама била нероткиња – и навела ју је преваром да попије отров који је набавила да би Хелена побацила, сваки пут када би ова остала трудна. 19. Јер и пре тога, кад је у Галији родила мушко дете, изгубила га је због преваре, зато што је подмићена бабица убила новорођенче пресекавши пупчану врпцу више него што је требало. Толико се брижљиво радило на томе да не угледа света потомство овог најхрабријег човека.

20. Император је желео да неко време борави у најузвишенијој од свих престоница, да би уживао у непомућеном миру и задовољству. Али, непрестано су га узнемиравале вести да у Рецију упадају Свеби, да у Валерију упадају Квади и да Сармати, племе склоно разбојништву, пљачкају Горњу Мезију и Другу Панонију. Узнемирен тиме, кренуо је из града тридесетог дана по доласку, то јест четвртог дана пре јунских календа, и пожурио преко Тридента, у Илирик. 21. Одатле је, као замену Марцелу, послао Севера, очврслог и прекаљеног ратним искуствима, и наредио да дође Урсицин. А он је, примивши писмо, са задовољством дошао у Сирмијум, заједно са својим пратиоцима. Пошто су дуго одмеравали разлоге за мир – који се, према Мусонијановом извештају, могао склопити с Персијанцима –

послали су на Исток Урсицина, као главног заповедника. Старији војници из наше групе унапређени су у команданте, а нама млађима заповеђено је да га пратимо и да извршавамо све што нам, за добро државе, буде наредио.

XI ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН НАПАДА АЛАМАНЕ НА РАЈНСКИМ ОСТРВИМА, ГДЕ СУ СЕ БИЛИ ПОВУКЛИ ЊЕГОВИ ЉУДИ, И ПОНОВО ЗАУЗИМА ТРИ ТАВЕРНЕ.

1. А Цезар, пошто је у Сенонама провео немирну зиму – за време Августовог деветог и свог другог конзулата – јер су Германи са свих страна бучно претили, подстакнут повољним знамењем, весело је кренуо у Реме. Веома се радовао што војском командује Север, који није био дрзак, нити склон свађи, већ познат по честитости; он је Јулијана, који је ишао право, следио као што послушан војник следи војсковођу. 2. С друге стране, Барбатион – који је после Силванове смрти унапређен у генерала пешадије – по принципсовој заповести дошао је из Италије у Раураке, са двадесет пет хиљада војника. 3. Наиме, брижљиво су испланирали да Аламани, који су необично дивљи, док лутају расути, наше две велике војске, распоређене као клешта, сатерају у теснац и поубијају. 4. Док су се тако журно, а ипак правилно распоређивали, варвари Лети, вешти да искористе сваку прилику за пљачку, тајно су прошли између табора двеју војски и напали незаштитени Лугдунум. У изненадном нападу они би га опљачкали и спалили да нису биле затворене капије, али су зато опустошили све што се могло наћи ван града. 5. Кад је сазнао за несрећу, Цезар је журно упутио три храбра одреда лаке коњице да надгледају три пута. Био је сигуран да ће тим путевима проћи разбојници и заседа која им је постављена није била узалудна. 6. Све оне које су срели на овим путевима, сасекли су и вратили нетакнут сав плен. Извукли су се некажњено само они који су безбедно прошли кроз Барбатионову долину. Њих су пропустили зато што је трибуну Баинобауду, и будућем императору Валентинијану – којима је било наређено да то изврше са коњичким турмама под својом командом – трибун штитоноша Цела, који је као Барбатионов колега дошао да учествује у потхвату, забранио да надгледају пут којим треба да се врате Германи. 7. Незадовољан тиме, генерал пешадије, страшљивац и упорни клеветник Јулијанове славе, свестан да је то заповедио на штету римске државе – што је Цела и признао – преварио је у извештају Констанција. Он је наиме измислио да су ови трибуни дошли, изговарајући се јавним послом у ствари да подбуњују војнике; због тога су им одузети чиновни и отпуштени су кућама

као цивили. 8. Тих дана и варвари који су се настанили с ове стране Рајне, заплашени доласком војски, вешто су затворили путеве – иначе тешко проходне и због природе тла нагнуте – огромним посеченим стаблима. Други су запосели острва која су у великом броју расута по реци Рајни и урлајући дивље и злослутно врећали су псовкама Римљане и Цезара. А он је, захваћен великом жестином, тражио од Барбатиона седам бродова – како би неколицину њих похватао. Барбатион је намеравао да од бродова састави мост и тако пређе реку, али их је све спалио, да не би морао да их да Јулијану. 9. Најзад, сазнавши од недавно ухваћене непријатељске извиднице да се због сушног лета река може прећи плићаком, Цезар је охрабрио лако наоружане војнике помоћних трупа и послао их са Баинобаудом, трибуном Корнута, да – уколико судбина буде наклоњена – изврше значајно дело. Они су, час напредујући пешке кроз плићак, час подмећући под себе штитове као чунове, доспели до најближег острва. Кад су изашли, поклали су као стоку и мушкарце и жене, без обзира на њихову старост. Домогавши се празних чамаца одвели су се њима, мада су били расклиматани, и тако су упали на више места; кад су се заситили убијања, натоварени богатим пленом, чији је један део однела река, – вратили су се читави. 10. Кад се за то сазнало, остали Германи почну да напуштају острва као несигурно прибежиште, и своје породице пресељавају у унутрашњост земље. 11. Одатле се враћа Јулијан, да обнови Три Таверне, утврђење које је недавно страдало у непријатељском нападу. Његовом обновом биће онемогућено да Германи продиру у дубину Галија. Посао је завршен пре очекиваног рока а набављена је и храна за браниоце, који ће ту бити смештени; излажући се опасности, војска је купила варварску жетву и обезбедила жито довољно за целу годину. 12. Но, Јулијан се није задовољио само тиме, па је сакупио још хране, која је могла да му потраје десетак дана. Наиме, војници су се слободније односили према оном што би сакупили сопственом десницом, а били су и веома озлојеђени што од хране која им је недавно стигла нису добили ништа, зато што је и њихов део дрско узео Барбатион, кад је недавно пролазио туда. Преостали део је сакупио на гомилу и запалио; да ли је то учинио из обести или по принципској наредби, као и многа друга неваљалства, до данас није разјашњено. 13. Међутим, свуда се проносио жамор да Јулијан није изабран да би Галије ослободио невоља, већ да би настрадао у жестоким ратовима; јер, и даље су га сматрали почетником који неће издржати ни звекет оружја. 14. Док су радови око војног логора све више напредовали, један део војске држао је пољске станице, а други је обазриво, у страху од заседа, скупљао жито. Међутим, маса варвара, претекавши својом брзином глас о свом покрету, напала је изненада Барбатиона и војску, којом је –

како је већ речено – он управљао, одвојен од галског бедема. Гонили су га све до Раурака, и још даље, отели му пртљак и највећи део запрега са гоничима, и затим се вратили. 15. А он је, као да се неки поход срећно завршио, послао војску у зимовник и вратио се на императоров двор да, као и обично, набеди Цезара за неко измишљено злодело.

ХИИ ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН НАПАДА СЕДАМ АЛАМАНСКИХ КРАЉЕВА КОЈИ СУ УГЊЕТАВАЛИ ГАЛИЈУ, И У БИТКИ КОД АРГЕНТОРАТА РАСТЕРУЈЕ ВАРВАРЕ

1. Кад се чуло за ову срамну претрашеност, аламански краљеви Конодомарије и Вестралп, Урије и Урсичин са Серапионом, Суомаријем и Хортаријем, сакупили су све своје снаге на једном месту, наредили да трубе зазвуче ратни знак и стигли до града Аргентората. Сматрали су да се Цезар, плашећи се најгоре, повукао, док је он тад настојао да обнови тврђаву. 2. А повећао им је самопоуздање и утицао да још више подигну главу, штитоноша пребег, који је плашећи се казне због учињеног злочина прешао на њихову страну, пошто се римски вођа у бекству био повукао. Он им је саопштио да је са Јулијаном остало само тринаест хиљада војника – а то је, у ствари, број оних који су њега следили – док је варварска дивљина подстицала ратнички бес. 3. Кад им је то више пута поновио, пуни самопоуздања упутили су своје посланике Цезару и, поручили му, доста ауторитативно, да одступи од земаља које захтева мечем и храброшћу. А он не знајући за страх, нити за бес и жалост, исмејао је варварску уображеност, а посланике задржао све дотле док су трајали радови на тврђави; и наравно увек постојан и са истом мером одлучности. 4. А све је подстицао и мутио, мешајући се неумерено свуда, краљ Конодомарије, зачетник опасног потхвата, са високо подигнутим обрвама, као човек кога често понесе срећа. 5. Јер, он је савладао и цезара Деценција после битке с неодлучним исходом, а порушио је и опустошио многе богате градове, и дуго времена је жарио и палио Галијама а да му се нико није супротставио. Његово самопоуздање било је порасло због недавног бекства војсковође који се истицао бројном и јаком војском. 6. Наиме, Аламани су запазили знаке на штитовима и по томе су знали да су војници који су препустили своју земљу шацци разбојника, они исти од којих су се више пута уплашени расули, бежећи на све стране и са доста губитака у људству. Цезар се због овог био озбиљно забринуо, јер је притиснут невољама – пошто га је напустио са друг у опасности –

морао да се, са својом малобројном, мада храбром војском, сукоби са многобројним варварима.

7. Већ су се заруменели сунчеви зраци, а трубе заједно зазвучале кад су пешадијске трупе изашле лаганим кораком. На њихов бок су се надовезале коњичке турме, међу којима су били оклопници и стрелци, убојити родови војске. 8. А будући да је удаљеност између места одакле је кренула римска војска и варварског бедема четрнаест леуга, то јест, двадесет једна хиљада корака, Цезар се с правом бринуо за добро и сигурност трупа. Када је позвао чаркаше, који су већ били кренули напред, и уобичајеним речима наредио да се стане, са урођеном благошћу обратио се војницима који су у полукругу стајали око њега:

9. „Брига за општи спас – да се најкраће изразим – а не тромост духа пожурје Цезара да вас подстакне и замоли, моји ратни другови, да, поуздавши се у зrelu снагу и храброст, радије бирамо опрезан, а не журан и неизвесан пут, како бисмо отклонили све што нас вреба. 10. Јер, као што младости доликује да буде предузетна и смела, тако, када прилике то захтевају, треба да буде и послушна и разборита. А шта је то што намеравам, изложићу у неколико речи, уколико ме подржи ваше здраво расуђивање и ваша праведна сриба. 11. Дан се већ ближи подневу, а нас, уморне од напорног пута, дочекаће мрачне и врлетне стазе; ноћ – будући да месец опада – биће без помоћи звезда; земља пред нама спржена је врелином, без икаквих залиха воде. Ако то још и можемо савладати, али шта ћемо радити ако се сјуре гомиле непријатеља, одморних и окрепљених храном и пићем? Удова ослабљених од глади, жеђи и напора, каквом снагом ћемо им се супроставити? 12. Пошто се и у најтежим неприликама много постизало благовременим распоређивањем снага и пошто би – уколико би прави савет благовремено био прихваћен – божански лекови понекад утврдили прилике које су се колебале, молим да овде поставимо страже и да отпочинемо, опкољени бедима и рововима. Кад се у међувремену окрепимо сном и храном, покренућемо у први освит зоре – нека да бог све ово – орлове, који ће тријумфовати, и победничке заставе.” 13. Али војници, не дозволивши му ни да доврши речи, шкргутањем зуба и ударањем копаља у штитове показивали су свој борбени жар. Захтевали су да их поведе на непријатеља који се већ могао видети, уздајући се у наклоност небеског божанства и у храброст, и у своју и свог срећног војсковође. И, као што ће исход показати, то је био неки добри дух који их је, све док је био присутан, подстицао на борбу. 14. Жустрини војника придружили су се, уз потпуну сагласност, виши официри и префект преторија, Флоренције²². Он је сматрао да је опасно док варвари стоје у гомили, али да се под повољним условима ипак треба борити. Ако се они распрше, говорио је да се неће моћи обузда-

ти огорчење војске, која је са урођеним жаром склона побунама; сматраће да им је ускраћена победа, и биће спремни да иду у крајност. 15. Самопоуздању су допринела и подсећања двојице наших војника, да су се, управо протекле године, Римљани били разлетели по широком прекорајнским областима, а да нико од варвара није виђен како брани своје огњиште или да им се супротставља, већ су, посекавши густо дрвеће, одасвуд били затворили стазе. Док је зимска звезда палила мразем, варвари су, повукавши се у дубину, једва остали живи. И, кад је император ушао у њихову земљу, нису се одупирали, већ су понизно молили за мир. 16. Али, нико није приметио да су се прилике промениле. Јер, тада им је с три стране претила пропаст: император их је притискао преко Реција, Цезар, сасвим близу, није им допуштао да се извуку, а њихови суседи, с којима непријатељи нису били у слози, само што им, стешњеним одасвуд, нису стали ногом за врат. Потом је император, склопивши мир, отишао, посвађани су се измирили и суседна племена поново су живела у слози, а срамно бекство римског војсковође повећало је жестину која је варварима по природи дата.

17. Положај Римљана погоршао се, међутим, на други начин. Два брата, краљевића, везана мировним уговором који су претходне године добили од Констанција, нису смели да се буне, нити да показују своје незадовољство. Убрзо, један од њих, Гундомат, који је био и јачи и поузданији, страдао је у заседи. Након тога цело његово племе удружило се са нашим непријатељем. И Вадомаријево племе – мимо његове воље – повезало се са варварским трупима, које су подстицале рат. 18. Пошто су се, дакле, сви, од оних највиших до најнижих, сложили да је згодан моменат за сукоб и нимало нису попуштали у духовној чврстости, изненада узвикну стегоноша: „Крени, Цезаре, најсрећнији од свих, куда те води повољна Фортуна; јер, кроз тебе осећамо како војују храброст и разум. Као срећан и храбар претходник крени пред нама и искусићеш шта ће све војник, под погледом ратничког вође који је сведок појединачних подвига – само нека помогне вишњи бог – извршити кад му се пробуди снага.” 19. На те речи војска је одмах кренула и стигла до једног брежуљка, покривеног већ зрелим усевима, близу реке Рајне. Са врха тог брежуљка три непријатељска извиђача су појурила на коњима, да јаве својима о доласку римске војске. А неког пешака, који их није могао следити, наши су спретно ухватили; он је саопштио да су Германи три дана и три ноћи прелазили реку. 20. Кад су наше војсковође спазиле да се они већ скупљају у полукруг, закопавши се у месту војници првог бојног реда, заставници и нижи официри²³ образовали су неразрушив зид; а из опреза, и непријатељи су се поставили лучно. 21. И кад су – као што је споменути пребег саопштио – видели коњицу постројену

насупротив нашем десном крилу, сав вишак коњичких трупа поставили су згуснуто, на своје лево крило. Њима су придружили војнике чаркаше и лаке пешаке, јер су околности без сумње захтевале такво обезбеђење. 22. Наиме, знали су да кад се борац на коњу, који једном руком држи узде и штит а другом замахује копљем сукоби с нашим оклопником, ма колико био спретан не може нашкодити борцу покривеном гвозденим оклопом. Усред бојног хука, кад свако пази само на оно што се тренутно дешава, пешак се прикраде пузећи и, пошто прободе бок коњу, обара неопрезног јахача и врло лако га убије. 23. Распоредивши се тако, образовали су своје десно крило, с тајним и скривеним замкама. А ова ратоборна и дивља племена предводили су Конодомарије и Серапион, који су се, својом моћи, истицали међу осталим краљевима. 25. Конодомарије, онај зли подстрекач целог рата, који је као перјаницу носио прамен боје ватре, смео и због снажних мишица пун самопоуздања, предводио је лево крило тамо где је претпостављао да ће се водити жестока битка. Огроман, виши од осталих на запенушалом коњу, издигнут да баци копље застрашујућих размера, истицао се сјајним оружјем и био ваљан војник и способан војсковођа. 25. А лево крило држао је Серапион, младић с тек израслом брадом, чија је способност ишла испред његових година. Он је био син Медериха, Конодомаријевог брата, за живота најлукавијег од свих људи. Младић се звао тако јер је његов отац, будући да су га дуго времена држали као таоца у Галијама, где је научио нешто од грчких мистерија, и име свог сина, који се домородачки звао Агенарих, променио у Серапион. 26. Њих су следили краљеви који су им били најближи по моћи, њих петорица, затим десет краљевића, дуг низ велможа и тридесет пет хиљада људи разних народности – делом најамника, делом добијених по уговору са суседима. 27. И већ су трубе страшно зазвучале, а римски војсковођа Север, који је водио лево крило, дошао је до ровова који су били пуну војника, одакле је требало да изненада искоче и све поремете. Али, Север је због заседе био на опрези и није покушао ни да се врати ни да иде напред. 28. Видевши то, Цезар, срчан у свим опасностима, окружен – као што је захтевао жар самог потхвата – са двеста коњаника, речју и гестом охрабрио је чете пешака да започну брз напад на више места. 29. Међутим, како растргнути редови и мноштво расуте војске нису дозвољавали да се свима истовремено обрати – а увек је избегавао да изазива завист, како не би изгледало да тражи за себе оно што је Август сматрао да припада само њему – не чувајући се, док су поред њега летеле непријатељске стреле, подстицао је на јуначка дела и познате и непознате војнике овим и сличним речима:

30. „Стигао је, другови, прави час за борбу, који сам некад с вама прижељкивао и коју сте малопре, посежући за оружјем,

бунтовно тражили.” 31. Кад је стигао до оних који су стајали иза заставника, постављених у задњим бојним редовима, рекао је: „Ево, ратни другови, дуго очекиваног дана, који нас све тера да уклонимо раније мрље и да римској величини вратимо њен изгубљени углед. Ово су варвари, које дивљаштво и неумерени бес терају да јуре у сопствену пропаст, а које нашом силом треба да надвладамо.” 32. Друге опет, који су били извежбани дугим ратовањем, распоредио је погодније и подстакao оваквим охрабрујућим речима: „Подигнимо се, јунаци, и сперимо заједничком храброшћу срамну љагу која лежи на нашим трупaма. С том мишљу сам и прихватио, мада са оклевањем, звање Цезара.” 33. А онима који су неразборито тражили знак за битку и за које је претпостављао да ће узнемираним покретима упропастити дате команде, рече: „Молим вас да, жудећи за будућом победом, не укаљате славу тиме што ћете следити непријатеље, које треба натерати у бекство; исто тако, нека се нико не повлачи без крајње невоље. Јер, бегунце ћу без двоумљења оставити, а бићу са онима који буду секли непријатељска леђа, уколико то само буду чинили разумно и обазриво.”

34. Говорећи више пута ово и слично, поставио је већи део војске наспрам првог варварског реда. Кад ето, изненада се зачуше узвици аламанске пешадије, помешани са претњама. Једногласно су викали да краљеви треба да оставе коње и да буду с борцима, да не би, уколико би се десило штогод неповољно, напустили јадни народ и нашли решење у повлачењу. 35. Схвативши то, Конодомарије је одмах скочио с коње, а и остали су, угледајући се на њега, учинили исто, без оклевања; и нико од њих није сумњао у то да ће њихова страна однети победу.

35. Дакле, кад су звуци труба с обеју страна дали одређене знаке за борбу, дошло је до жестоког сукоба. Краће време бацали су копља, а Германи су журно – пре наглим него прорачунатим трком – витлајући оружјем у десници, налетели на наше коњичке турме. Док су дивље шкргутали зубима, косе су им лепршале застрашујуће, мимо обичаја дивљака, и сијао им је неки гнев у очима. Насупрот њима постојани војници, заклањајући главу штитовима, извлачили су мачеве или витлали оружјем које прети смрћу, и тиме претрашили непријатеље. 37. А кад се у пресудном тренутку битке коњица одлучно постројила у ескадроне, а пешадија јаче утврдила своје бокове градећи прочеље збијеним штитовима, дигли су се облаци густе прашине и трчало се на све стране. Наши су час одолевали, а час попуштали, док су неки варвари, иначе вешти борци, ослањајући се на колена настојали да обдасе непријатеља. Али, крајњом одлучношћу дошло је до борбе прса у прса и штит је ударао у штит, а небо је одјекивало од гласних узвика и победника и палих. И док је лево крило у згуснутим редовима напредовало и моћном снагом од-

било све чете Германа које су надирале, наши коњаници на десном крилу су се, мимо очекивања, у нереду повукли. И док су први бегунци ометали последње, ови су нашли заштиту у крилу легија и зауставивши се обновили битку. 38. А то се десило из следећег разлога. Док се обнављао бојни ред, коњаници-оклопници, видевши свог команданта лакше рањеног и неког свог друга како пада низ коњски врат, притиснут тежином оружја, разбежали су се куд је ко стигао. И пореметили би пешаке, газећи их, да ови нису били згуснути и да, ослањајући се једни на друге, нису остали непокретни. Но, кад је Цезар издалека видео да коњаници налазе спас у бекству, подстакне коња да их, неком врстом бране, задржи. 39. Познавши га по грбу са пурпурним змајем – који је био причвршћен на врх другог копља и ширио се као змијска кошуљица – трибун једне турме је застао и пребледео, па престрашен отрчао да се бори. 40. И као што често бива у опасним ситуацијама, Цезар их је благо опоменуо: „Куда, рече, узмичемо, храбри јунаци? Зар не знате да бекство, које никад не пружа спас, показује глупост узалудног покушаја? Вратимо се нашим, бар као судеоници у будућој слави, уколико њих, који се боре за државу, неразборито не оставимо.”

41. Тим обзирним речима вратио је све војним обавезама, подражавајући донекле старог Сулу. Кад је он, наиме, извео војску против Митридатовог вође Архелаја, и она се уморила од жестоког боја, сви војници су га оставили, а он је утрчао у први бојни ред, зграбио заставу и бацио је на непријатељску страну, говорећи: „Идите, другови, ви који сте изабрани да делимо опасности, и онима који буду хтели да знају где је остављен војсковођа, одговорите без преваре: сам се у Беотији бори за све нас проливајући своју крв.”²⁴

42. Потом су Аламани, одбавивши и растеравши наше коњанике, навалили на први ред пешадије да би је, уништивши жељу за отпором, потиснули. 43. Али, кад је дошло до борбе прса у прса, дуго су се борили са подједнаком силом. Корнути и Брахијати, очврснули дугим војевањем, плашили су непријатеља већ самим покретима тела и испуштањем врло гласних ратних поклича: ова вика настаје у самом жару битке, почиње тихим шапатам, затим постепено расте и диже се као бујица која се ломи о грбене. Потом су, фијучући, полетела многа копља са свих страна и од равномерних покрета дигла се прашина која је заклањала видик, док се сукобљавало оружје с оружјем и тело са телом. 44. Али варвари, растурени услед жестине и беса, запалили су се као ватра и непрестаним ударцима мачева почели сећи састављене штитове којим су се, у виду корњаче, наши заклањали. 45. Сазнавши за то, Батави су са краљевима у брзом трку дошли у помоћ својим друговима, са застрашујућом четом,

како би оне опкољене извукли из крајње опасности, уколико им срећа помогне; и док су трубе страшно звучале, мушки су се борили. 46. Аламани пак, ушавши жустро у битку, дахтали су јако, као у налету беса, хотећи да одбаце све наспрам себе. Стрелице и копља без престанка су летели и гвоздене стреле одапињале, док је истовремено бодаж ударао у бодаж и мачеви расецали оклопе, а рањеници, док им још није истекла крв, устајали су да покушају да учине још неко сјајно дело. 47. Јер, сукобили су се на неки начин равноправни противници: Аламани, крупни и високи, наши војници вешти због дугог вежбања; они дивљи и у неред, наши мирни и на опрези; ови поуздавши се у храброст, а они у огромна тела. 48. Неколико пута су Римљани, потиснути са свог места притиском оружја, поново наваливали, а варвари, несигурни на уморним ногама, седали су на савијену леву потколеницу и нападали даље непријатеља, што је знак крајње упорности. 49. Изненада је искочио сплет жестоких поглавара, међу којима су били и краљеви и, уз пратњу пука, напали су наше чете пре осталих. Крчећи себи пут стигли су све до Прве легије²⁵, која је била смештена у средини – а овакав облик зове се *castra praetoria*.²⁶ Ту су наши војници, у густо састављеним редовима стајали непомично, чврсти као куле, и са још већом одважношћу, поново су започели бој; пажећи да се заштите од рањавања, покрили су се као мирмилони²⁷ и извученим мачевима секли су непријатељски бок, који су ови у ватреној срцби открили. 50. Непријатељи, у жељи да победе по цену живота, покушали су да пробију наше чврсто састављене редове. Али, пошто су непрестано трпели губитке, јер су их Римљани, одважнији, обарали, преостали варвари долазили су на места убијених. Но, слушајући честе јауке умирућих, стајали су укочено, збуњени и уплашени. 51. Најзад су, уморни од толиких невоља и сад већ склони бекству, пожурили да се што пре растуре по разним стазама – као што из дубина бесног мора, куд их одвуче ветар, морнари и путници журе да се домогну копна; а да је за то било више жеље него наде, признаће свако ко је био присутан. 52. Но, уз нас је било благонаклоно и добронамерно божанство и војници су секли с леђа непријатеље који су одступали. Искривљени мачеви понекад нису могли да наносе ране, па су војници отимали стреле од самих варвара и њима урањали у њихову утробу. И нико од ових војника није утолио срцу њиховом крвљу нити заситио десницу многобројним убиствима, нити се смиловао и пустио оног који би га за то преклињао. 53. Тако је велики број непријатеља лежао смртно погођен и тражио смрт као најбржи лек. Други су били полумртви; њима се већ гасио дах и они су умирућим погледом тражили светло дана.

Некима су главе биле пресечене копљима, огромним попут греде, и висиле су држећи се још за грло; неки су на блатњавом и клизавом тлу пали у крв рањених и – мада су им тела била нетакнута оружјем гушили су се под гомилом оних који су се на њих обрушавали. 54. Кад се ово успешно окончало, победник је снажно наваливао, тако да су му већ и врхови мачева отупели од честих удараца, а сјајне кациге и штитови котрљали се око ногу. Варвари, натерани у смртну опасност, пошто због огромне гомиле лешева, нису могли да се повуку, потражили су једини преостали заклон – реку, која је такорећи додиривала њихова леђа. 55. Но, како су наши војници не знајући за умор у трку јурили бегунце, неки од ових, који су мислили да се пливачком вештином могу спасти, поверили су своје животе таласима. Због тога је Цезар – предвиђајући хитрим умом будућност – забранио, уз сагласност трибуна и војсковођа да се наши војници, гонећи непријатеља сувише жустро предају опасним вртлозима. 56. Потом се могло видети како војници, стојећи на обалама, гађају Германе разним врстама стрела; а онај ко би био смртно погођен, тежином свога тела падао би на дно реке. 57. И као у некој позоришној представи, док на сцени промичу зачуђујући призори, могло се видети како се неки неукли пливачи држе за веште пливаче; други су плутали као дебла, пошто су их они бржи напустили; неке је одвлачила речна струја и гутала силина реке, која као да се ломила; неки су пловили у штитовима и мењајући правац избегавали таласе који су се обрушавали, и тако након многих опасности стизали на супротну страну. Најзад се и безбојно корито реке запенило варварском крвљу, чудећи се свом неуобичајеном терету.

58. Док се то догађало, краљ Конодомарије пронашао је могућност за бекство: склизнувши са неколицином пратилаца низ гомилу лешева, пожurio је великом брзином у логор – који је смело подигао, у близини римских утврђења Трибунка²⁸ и Конкордије – да би се укрцао на чамце, већ одавно припремљене за случај опасности и да би се у тајности повукао. 59. Но, будући да је на своју земљу могао стићи само преласком реке Рајне, покрио је лице, да га не би препознали, и обазриво се повукао. А кад се већ приближио обали, обилазећи бару у којој се мешала вода из мочвара, коњ му је нагазио на меку и блатњаву земљу и оборио га. Мада је био крупан, одмах је пожurio у заклон оближњег брега. Али чим су га препознали – наиме, није се могао сакрити јер га је издала велика претходна слава – сместа је кохорта, трчећи задихано, пошла за трибуном. Наоружани војници опколили су шумовити брег и обазриво га окружили, плашећи се да начине пробој, како не би упали у тајну заседу, скривену

у шумској тами. 60. Видећи то, притешњен страхом до крајњих граница, Конодомарије изађе и преда се. А двеста његових пратилаца и три најближа пријатеља, сматрајући да је злочин живети после краљеве смрти, или пак не умрети за краља ако тако судбина додели, предали су се као заробљеници. 61. Па, како су варвари по природи понизни у несрећи, а савим друкчији у добру, и краља су вукли као туђег роба збуњеног од страха; језик је држао за зубима, свестан своје кривице. Потпуно се разликовао од оног који је – пошто је дивљим и жалосним злоделима повредио пепео Галија – много и страшно претио. 62. Када се ово уз помоћ вишњег божанства окончало, и како се дан већ примицао крају, звук рога повукао је војску уназад, мада мимо њене воље. Утаборили су се близу обале Рајне, утврдили вишеструким редом штитова и окрепили храном и сном.

63. У овој битки погинуло је двеста четрдесет три Римљанина и четири команданта: Баинобауд, трибун Корнута, такође и Лаипсо и Инокентије, вође оклопника, затим неки трибун на располагању, чијег се имена не сећам. А код Аламана избројано је шест хиљада лешева који су покривали бојно поље, док су таласи реке носили безбројне гомиле мртвих. 64. Тада је Јулијана, пошто је био бољи од своје судбине и вреднији својим заслугама него влашћу, цела војска једнодушним узвицима назвала августом. Но, он је корио војнике да поступају олако и тврдио, заклињући се, да се томе није надао, и да не жели титулу августа. 65. И да би весеље због успешног исхода било још веће, сазвао је скупштину и у присуству свих наредио да му доведу Конодомарија. А овај, најпре сагнут, а потом понизно прострт по земљи, молио је за милост аламанским језиком: наређено му је да се смири. 66. После неколико дана одведен је на императоров двор, а одатле је послат у Рим. Ту је, у касарни за странце, умро од старачке изнемоглости.

67. После таквих и толиких подухвата са срећним исходом, неки Констанцијеви дворани оптужили су Јулијана – да би забавили императора – и назвали га подсмешљиво Викторин²⁹ом, зато што је, извештавајући постепено о походима којима је командовао, често саопштавао да је победио Германе. 68. Претерујући у празним хвалама и у показивању очевидних и јасних ствари, учинили су да се император узохоли – чему је он и по својој природи нагињао и што год се по земљином шару догађало, приписивали су његовој срећној звезди. 69. Тако је, понесен празним речима ласкаваца, у едиктима које је повремено издавао, много тога дрско слагао, пишући да се он сам – иако није ни присуствовао догађајима – и борио и победио, и уздигао племенске краљеве који су молили за милост. И ако се, на пример за

време његовог боравка у Италији неки војсковођа храбро борио против Персијанаца, Констанције је – и не помињући га у врло дугом тексту – посланице украшене лавором слао на пропаст провинција.³⁰ У њима је са одвратном разметљивошћу наводио себе као једног од првих у боју. 70. Најзад, постоје његове речи похрањене у државним архивама; то су хвалисави извештаји у којима приповеда и уздиже себе до неба. Иако је у време битке од Аргентората био удаљен четрдесет станица, описујући бој он тврди да је управљао стројем, стајао међу заставницима и натерао варваре стрмоглавце у бекство, као и, нетачно, да је њему – о срамоте – доведен Конодомарије. А ћути о славним Јулијановим делима, које би скоро и покопао, кад би Фама знала да ћути о великим делима, чак и кад их многи затамњују.

1. Цитат из Цицероновог *Oratora*, 43, 147.
2. Овде је оштећен топоним; може се помишљати да је у питању *Arbor felix*, место на југу Боденског језера.
3. Ово су данашња места Стразбур, Брумат, Саверне, Селц, Спир, Вормс и Мајнц.
4. Слично поређење Амијан прави и доцније, говорећи о Хунима, XXI 2, 4, али без помена мрежа на гробовима. Оне су понекад стављене у случајевима где је постојао страх од повампирења покојника.
5. Ликургова ретра представља најстарији спартански закон; Амијан га је очевидно помешао са Солоновим законима, који су у Атини били изложени на таблицама.
6. Изрека је сачувана у збирци *Dicta Catonis*, уп. Gal. т. I стр. 269., нап. 291.
7. Овај податак Амијан је могао наћи код Квинтилијана, *Inst.* 11, 2 како сматра Gal т. I, стр. 270, нап. 295.
8. Грчка пословица, која се у разним варијантама налази и код више римских писаца.
9. Полицајци су се огрешили о правило понашања, по коме се пред цара излази са покривеним рукама.
10. Индиктион од Диоклецијана означава период од петнаест година, за који се утврђује порез.
11. Није јасно шта се под *res nitentes* подразумева; може се нагађати да је реч о царском двору на Палатину, или о предметима од драгоценог метала. Службеник задужен за *res nitentes*, међутим потврђен је у спису *Notitia dignitatum* осс. 4, 17.
12. Трећи Митридатов рат трајао је од 74. до 64. г. пре н.е. и завршен је поразом Митридата. Он је у овој тврђави, на граници између провинција Понта и Велике Арменије скривао своје благо, али је, након његовог бекства, његова жена предала трвђаву Помпеју.
13. Уп. напред, XV 3, 7.
14. Вероватна допуна овог оштећеног имена је *Lucillianus* квестор царске палате под Јулијаном и таст будућег цара Јовијана.
15. Анији су једна од најбогатијих и најутицајнијих римских аристократских породица. Средином IV в. двојица њихових припадника по женској линији примају хришћанство и постају вође хришћанске мањине у Сенату.
16. Хионити су кавкаски народ, у променљивим односима са Персијанцима. Еусени су можда живели на јужно обали Црног мора, где је потврђено истоимено место.
17. Тако је поступио Јулије Цезар, покушавајући да пређе Јадранско море, уп. Плутарх, *Цезар*, 38, 2 - 3.

18. Клаудије II, назван после победе Готски, учинио је то пред одлучујући бој са Готима, 269. г.

19. Реч је о Галерију, пред битку у којој је победио персијског краља у Великој Арменији.

20. Анегдота из Плутархове биографије Пира, гл. 23.

21. О овом обелиску биће речи у књ. XVII 4, 1.

22. Флоренције је врло утицајан комес Констанција II; у цареву име писао је епископу Атанасију молећи га да се врати у Александрију. На основу тога може се препоставити да је био хришћанин. Са Јулијаном је био у доста рђавим односима, јер је притискао његове галске поданике, како показују даљи догађаји. После Јулијановог проглашења за августа, Флоренције је пребегао Констанцију, који га је именовао преторијанским префектом и конзулом за 361. г.

23. Војне термине из раније римске историје - *antepilani*, *хастати* и *ординум прими* Амијан користи у новом, нешто измењеном значењу. Антепилани одговарају борцима првог реда уопште, *хастати* су исто што и *dracoenarii*, заставници, а *primi ordines* су нижи официри, за разлику од трибуна, виших официра.

ХVII КЊИГА

(357–358.год.)

I ПРЕШАВШИ РАЈНУ ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН РАЗАРА И ПАЛИ АЛАМАНСКА СЕЛА; ОБНАВЉА ТРАЈАНОВО УТВРЂЕЊЕ И ДАЈЕ ДЕСЕТОМЕСЕЧНО ПРИМИРЈЕ ВАРВАРИМА.

Тако су се завршили ови разноврсни догађаји, о којима је управо било речи. А млади Марсов штићеник, пун самопоуздања – јер је Рајна после битке код Аргентората мирно текла – наредио је, забринут што се птице сурово госте телима палих, да сви, без разлике буду сахрањени. Пошто је разрешио дужности легате који су му пре битке, како рекосмо, пренели неке дрске поруке, вратио се у Три Таверне. 2. Наредио је да се одатле превезу у Медиоматрик сви¹ заробљеници и сав плен и да се чувају до његовог повратка. Сам је намеравао да оде у Могонцијак,² да начини мост, пређе реку и потражи варваре у њиховим крајевима, пошто ниједног није оставио у нашим. У томе га је спречило противљење војске, али спретним и лепим речима успео је да је придобије. Љубав према њему, која је након доживљеног искуства била још ватренија, подстакла их је да радо прате садруга у сваком труду, и вођу сјајног угледа, навикнутог да већи напор – како се јасно показало – наметне себи него војнику. Убрзо су стигли до поменутог места, прешли реку преко састављеног моста и заузели непријатељску земљу. 3. А варвари, притешњени овако великим подухватом, јер нису очекивали да ће их неко узнемирити у тихом склоништу, куд су се повукли, забринуте су размишљали – на основу пропасти других – каква их судбина чека. Претварајући се да траже мир, како би избегли удар првог напада, упутили су посланике са притворном поруком, која је изражавала њихову једнодушну постојаност у савезу. Али – не зна се с којим циљем – на брзину су променили мишљење и натерали неке посланике да дођу у брзом трку; они су нашима претили жестоком ратом, уколико не напусте њихову земљу.

4. Пошто је обавештен о томе из поузданих извора, Цезар је у први ноћни сумрак укрцао око осамсто војника на мале, брзе барке. Требало је да они узводно пређу две хиљаде корака, да се искрцају и, што год нађу, да униште огњем и мачем. 5. Уредивши то тако, повео је – тек што је грануло сунце – орну војску, на више места, јер су се по врховима брда видели варвари. Али, нису ни на ког наишли, пошто су се варвари, предвидевши то, већ били повукли. У даљини су се видели велики облаци дима, који су показивали да су наши продрли у непријатељске крајеве и да их разарају. 6. А то је потресло душе Германа. Они су напустили заседе које су по уским и сеновитим местима поставили нашим и прешли су преко реке по имену Мен, да помогну својим рођацима.

7. И као што често бива у тренуцима недоумице и збуњености, престрашени, с једне стране, налетом наше коњице, а са друге неочекиваним нападом пешадије која се довезла баркама, брзо су, познавајући терен, нашли спас у бекству. Пошто су се они распршили, војници су слободно наступали и плачкали виле, богате стоком и плодовима, никог не штедећи. Кад би извукли заробљенике, спалили би све домаћинство, на римски начин брижљиво устројено. 8. Прешли су отприлике десет миља пре него што су стигли близу шуме, застрашујуће због грозне таме. Ту су дуго стајали, оклевајући, јер су од пребега сазнали да ће непријатељи кроз неке тајне разгранате подземне ровове, где буде zgodно, отети већину војника са бока. 9. Најзад су се одважили и кренули пуни самопоздања, али су на стазама наишли на разне препреке, посечене церове, букве и огромне јеле. Стога су обзриво пошли даље, али како се могло напредовати само уз дуга и тешка обилажења, једва су успели да обуздају љутњу која им је обузимала срца. 10. Но, због оштрине климе безуспешно су се трудили и то уз највеће опасности. Како је јесења равнодневица већ била прошла и снегови који су пали у том крају покривали су и брда и поља, предузели су једно значајно дело. 11. Хитро су, без икаквог отпора, обновили утврђење, које је Трајан подигао на аламанској земљи,³ желећи да га назове својим именом, а које је већ било жестоко нападано. Ту су привремено поставили браниоце и отимали су варварима храну из уста. 12. А они, сматрајући да све то ради на њихову пропаст, брзо су се скупили и, уплашени да ствар не узме маха, упутили су преговараче који су, преклињући, са крајњом понизношћу молили за мир. Пошто је на све начине проверио њихове планове и навео многе прихватљиве разлоге, Цезар им је одобрио мир у трајању од десет месеци. Наиме, својим врло проницљивим умом досетио се да логор – који је мимо очекивања заузет без тешкоћа, треба утврдити оруђем за зидине и снажним ратним справама. 13. Уздајући се у овај уговор, најзад су дошла три врло стара, дивља краља. Они су и даље били престрашени, јер су припадали онима који су послали помоћ јадницима побеђеним код Аргентората. И заклели су се свечано, према обичају своје отаџбине, да неће започињати буне нити дирати тврђаву, већ да ће чувати савез до одређеног дана, јер су наши тако одлучили; чак ће на раменима носити жито, уколико им браниоци ставе до знања да им је потребно. А и једно и друго су чинили јер им је страх умртвио лукавство.

14. У овом значајном рату, који се може поредити са пунским и тевтонским, али који је с обзиром на губитке био лакши за римску државу, Цезар се истакао успехом и срећом. И може се веровати онима који су из зависти измислили да је Јулијан све

ово постигао јер је више волео да славно падне у боју него да буде убијен на сличан начин као његов брат Гал; и да није подједнако одлучно, чак и после Констанцијеве смрти, наставио да се истиче сјајним подвизима тако нешто могао је и очекивати.

II ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН ОПКОЉАВА ШЕСТО ФРАНАКА, КОЈИ ПУСТОШЕ ДРУГУ ГЕРМАНИЈУ, И ГЛАЉУ ИХ ТЕРА НА ПРЕДАЈУ.

1. Уредивши то добро, према тадашњим околностима, вратио се у зимовник, где су га чекали даљи напори. Север, генерал коњице, идући преко Агрипине и Јулијака у Реме, напао је снажне франачке одреде, који су са шесто лако наоружаних војника, како се касније испоставило, пустошили незаштићене области. А ево шта је подстакло њихову смелост на злочин; будући да је Цезар био заузет у аламанским областима и нико им се није супротстављао, сматрали су да ће моћи да се домогну богатог плена. Но, због страха од војске која се већ враћала, заузели су два напуштена утврђења и одатле осматрали шта би се могло догодити. 2. Узбуђен овим преокретом и нагађајући како ће се ствари одвијати уколико не дође до сукоба, Јулијан је задржао војску и распоредио је за опсаду... поред којих тече река Моза. Цела педесет четири дана, тј. у месецу децембру и јануару, оклевало се са опсадом, јер су се варвари одупирали са невероватном упорношћу и одлучношћу. 3. Домишљати Цезар, из бојазни да варвари у ноћи без месечине не би упали преко залеђене реке, наредио је да војници на извиђачким баркама крстаре реком од заласка до изласка сунца и да, разбивши слојеве леда, онемогуће сваки упад. Захваљујући томе варвари су се, изнурени глађу, бдењем и крајњим очајањем, сами предали и одмах су упућени на Августов двор. 4. А мноштво Франака је изашло да их избави из опасности. Но, кад су сазнали да су ове заробили и да их спроводе, ни на шта више се нису одважили, већ су се вратили кућама. Завршивши овај подухват, Цезар се вратио у Паризије, да ту проведе зиму.

III ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН ОДЛУЧУЈЕ ДА ПОМОГНЕ ГАЛИМА КОЈЕ СУ ПРИТИСЛИ ПОРЕЗИ

1. Пошто смо очекивали да ће бројна племена сакупити велику силу против нас, трезвени вођа је наслућивао ратне неизвесности и био притиснут великим теретом брига. Надао се да ће се у току примирја – ма колико да је кратко и пуно немира –

поседници опоравити од тешких губитака, па је разрезао порезе. 2. И кад је преторијански префект Флоренције све израчунао – или се бар претварао – и захтевао да све што недостаје за главарину буде надокнађено насилним одузимањем,⁴ Јулијан је изјавио, знајући за ту праксу, да ће пре дати живот него дозволити да до тога дође. 3. Наиме, он је знао да је овакво прикупљање – или да кажем тачније одузимање – често нанело неизлечиве ране провинцијама, доводећи их до крајње немаштине. То је, како ће се касније показати, готово упропастило Илирик.⁵ 4. На ово је префект преторија узвикнуо да не може поднети да тако изненада буде проглашен непоузданим, он, коме је Август поверио целокупну ствар. Јулијан га је благо умирио и прецизним и тачним рачунима показао да не само да имају довољно средстава од главарине за снабдевање потребним намирницама него да она чак и претичу. 5. Но, ипак му је, након дужег времена, Флоренције донео индикционални вишак. Али Јулијан није прихватио ни да прочита нити да потпише, већ га је бацио на земљу. На то га је Август – кога је о овом догађају обавестио префект – писмом опоменуо да не поступа тако двосмислено, јер ће изгледати да нема поверења у Флоренција. Јулијан му је одговорио да треба бити задовољан ако провинцијалци, који су са свих страна опљачкани, дају бар редовне порезе, а не тражити ванредне, који се никаквим молбама не могу исцедити од људи у оскудици. И тада је чврсто и једнодушно одлучено да убудуће нико не покушава да Галима неправедно узме више од утврђеног. 6. Тражећи мимо уобичајене праксе, Цезар је успео да му префект повери разрез у Другој Белгики, притиснутој разним недаћама; објашњавао је да тако ни префектов ни намесников службеник неће моћи утеривати од некога новац. Ова олакшица помогла је онима које је примио под своје окриље и они су доносили порез пре одређеног дана, не чекајући да им га затраже.

IV ПО ЗАПОВЕСТИ КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА ПОСТАВЉА СЕ ОБЕЛИСК НА ВЕЛИКОМ ЦИРКУ У РИМУ. О ОБЕЛИСЦИМА И ХИЈЕРОГЛИФИМА.

1. Док се тако почињало са обновом Галија, а Орфит по други пут био префект,⁶ подигнут је обелиск на Великом цирку у Риму. О њему ћу нешто рећи, јер је погодан тренутак. 2. Град основан у старо доба, некад славан по масивним зидинама и по стотину улазних капија, оснивачи су назвали „стоврата Теба”. По томе називу провинција се и сад зове Тебаида. 3. Њу су, на почетку картагинског ширења, разориле пунске војсковође у

изненадном нападу. Потом је обновљена, а онај персијски краљ Камбиз – сиров и жељан туђег догод је био жив – напао ју је, пошто је продро у Египат, да би ту опљачкао непроцењиво благо, не штедећи чак ни заветне поклоне божанствима.⁴ Док је он са пљачкашима бесно јурио, саплео се о широку одећу, пао и повредио се готово смртоносно на сопствени бодеж, који је носио причвршћен уз десну бутину и који је, због изненадног пада, искочио из корица.⁵ Дуго времена после тога, Корнелије Гал, намесник Египта у време Октавијанове владе, исцрпео је град многим пљачкама. Кад су га по повратку оптужили због крађе и пљачке провинције, бацио се на свој уперени мач, страхујући од жестоко разљућених нобила, којима је император дао на разматрање тај предмет. То је исти онај песник Гал – ако се не варам – кога је, оплакујући нежним стиховима, опевао Вергилије у завршном делу *Буколика*.

6. У овом граду, наставши се међу огромним удубљењима и гомилом различитих кипова који представљају египатска божанства, видели смо више обелиска, од којих су неки били оборени и оштећени. Стари краљеви, када би у рату покорили нека племена, или из поноса због срећног и повољног стања у држави, наређивали су да се обелисци изрежу из планинских жила – трагајући за њима чак код најудаљенијих народа на свету – и онда су их усправљали и посвећивали вишњим боговима као знак побожности. 7. А обелиск је врло тврд камен, који се у облику некаквог чуња диже на велику висину и, да би био налик зраку,⁶ постепено се тањи, прелазећи из квадратне основе у узан врх, углачан руком уметника. 8. Безбројне знаке, пак, назване хијероглифи, које видимо урезане са свих страна обелиска, упознали су ауторитети првобитне мудрости.⁷ 9. Наиме, вајали су многе врсте птица и животиња, чак из другог света, да би до следећих нараштаја допрла и проширила се успомена на њихова достигнућа. То су казивали завети који су краљеви обећали и испунили. 10. А стари Египћани нису писали као сада – када одређен број јасних слова изражава све што може замислити људски ум – већ су појединачна слова служила као појединачне именице и глаголи, а понекад су слова означаавала целе реченице. 11. Смисао овог уочљив је већ на основу ова два примера: сликом јастреба означавају појам природе, јер природне науке уче да међу овим птицама уопште нема мужјака; а сликом медоносне пчеле означавају краља, показујући да владар треба, поред пријатности, да има и урођену жаоку; сличних примера има врло много.

12. А будући да су ласкавци по свом обичају потхрањивали Констанцијеву надменост, без престанка су брујали како је Октавијан Август из египатског града Хелиопоља, пренео два обелиска од којих је један постављен на Великом цирку, а други на

Марсовом пољу.¹⁰ Али тај недавно довучени обелиск,¹¹ није се усудио ни да дотакне, нити да га помери, уплашен његовом величином. Нека знају необавештени да је тај стари владар, преневши остале, оставио нетакнут овај обелиск зато што је био посвећен богу Сунцу, као посебан дар, и како је био учвршћен у светилишту сјајног храма – у које се није могло доспети – штрчао је као шиљак, виши од свега. 13. Но, Константин га је, не обазирјући се на то, истргао из основе. Сматрао је, да неће учинити светогрђе уколико из једног храма пренесе ово чудо у Рим који је храм целог света. А оставио га је да лежи на земљи док не буду спремне справе за превоз. Кад је превезен Нилом, и кад су га искрцали, у Александрији саграђена је лађа дотле невиђене величине, коју је требало да покреће триста весала. 14. Побригнувши се за то, поменути владар је преминуо, а са извршењем тога се оклевало. Најзад је укрпан на лађу и преко мора и токова Тибра, који као да се плашио да сâм неће моћи, текући уз опасност по себе, да донесе до зидина својих штићеника ово што му је послао готово непознати Нил. Обелиск је искрпан у Александровом селу, удаљеном три миље од града. Ту је постављен на ваљке,¹² пажљиво превучен преко луке Остије и државног базена, и донесен на Велики цирк. 15. После тога требало га је још само подићи што је изгледало једва, или никако остварљиво.¹³ До опасних висина повезана је дебела и дугачка ужад са усправним гредама (могао си видети праву шуму оруђа) налик многострукој грани, како застире небо својом густином. Њима је обухваћено оно брдо исцртано сликовним писмом које је по мало, преко огромног празног простора затегнуто. Дуго је тако обелиск висио, док је више хиљада људи котрљало камење налик воденичном и најзад је постављен наред Цирка. На њега је одозго стављена бронзана лопта са блиставим златним листићима. Али, њу је одмах дотакла сила божанског огња, па је зато скинута; а причвршћена је бронзана представа бакље, такође са златним листићима, која је светлела као велики пламен.

16. Будућа поколења пренела су друге обелиске, од којих се један диже у Ватикану, други у Салустијевим вртovima, а два у Августовом маузолеју.¹⁴ 17. Овај текст урезан је хијероглифима на старом обелиску који смо видели на Цирку. Следећи Хермапионову књигу, прилажемо његов грчки превод:¹⁵

Превод почиње с југа. Први ред гласи:

18. Хелиос краљу Раместу: дао сам ти да срећно владаш над целом земљом, ти, кога Хелије воли. И Аполон, моћни и истинољубиви Херонов син, рођен од бога, оснивач васељене, кога је Хелије изабрао, моћни краљ Рамест, Аресов син, коме је захваљујући његовој способности и храбрости подређена цела земља. Краљ Рамест, вечни Хелијев син.

Други ред:

19. Моћни Аполон, који седи на истини, господар Дијадеме, који је прославио Египат, свој посед, који је украсио Хелијев град и створио остали део света и веома почаствовао богове који су подигнути у Хелијевом граду, кога Хелије воли.

Трећи ред:

20. Моћни Аполон, Хелијев син, свесјајни, кога је Хелије изабрао и јаки Арес обдарио. Његова добра остају за сва времена. Њега Амон љуби, њега који је испунио храм плодовима палми и коме су богови подарили дуг живот. Аполон, моћни Хермов син, Рамест, краљ васељене, који је сачувао Египат победивши друге народе, кога Хелије воли, коме су богови подарили дуг живот, владар весељене, Рамест вечно жив.

Други ред с друге стране:

21. Бог Хелије, велики владар неба. Поклонио сам ти живот којег се не можеш заситити. Аполон, моћни господар Дијадеме, неупоредиви, он који је у овом краљевству подигао кипове богова, господар Египта, и украсио Хелијев град исто као и самог Хелија, господара неба. Завршио је добро дело Хелијев син, вечно живи краљ.

Трећи ред:

22. Бог Хелије, господар неба, краљу Раместу: обдарио сам те силом и влашћу над свима, ти, кога су истинољубиви Аполон, господар времена, и Хефест, отац богова, изабрали због Ареса. Краљ свељупки, Хелијев син, кога Хелије воли.

Први ред са истока:

23. Велики бог Хелијевог града, небесни моћни Аполон, Херонов син, кога је Хелије заволео, коме богови указују част, који влада над целом земљом, кога је Хелије изабрао, моћни краљ захваљујући Аресу, кога Амон воли, и свесјајни, који си одабрао вечног краља итд.

V КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ И ПЕРСИЈСКИ КРАЉ САПОР БЕЗУСПЕШНО ПРЕГОВАРАЈУ О МИРУ, ПИСМИМА И ПРЕКО ИЗАСЛАНИКА

1. У време конзуловања Дацијана и Цериалиса,¹⁶ док се све разборито и брижљиво уређивало у Галијама, страх од претходних догађаја ослабио је варварске упаде. А персијски краљ и даље је био у пограничним областима најудаљенијих племена, и већ је са Хионитима и Геланима,¹⁷ најжешћим од свих бораца, склопио уговор о савезништву. Намеравао је да се врати у своју земљу кад је примио Тамсапорово писмо,¹⁸ којим му јавља да римски владар тражи и моли за мир. 2. Стога, пошто је подозре-

вао да се тиме само искушава снага краљевства, прихватио је термин „мир“, али је, разумејући се, поставио тешке услове. Упутивши са поклонима легата по имену Нарзеса, послао је Констанцију писмо – никако не одступајући од урођене охолости – чији је смисао, како смо обавештени,¹⁹ био овај:

3. „Ја, Сапор, краљ краљева, садруг звезда, брат Сунца и Месеца, упућујем много поздрава своме брату, цару Констанцију. Радујем се и задовољан сам што си се вратио, најзад, на најбољи пут и што си упознао неподмитљиви суд правичности, искусивши сам до каквих пропасти је некада доводила упорна жеља за туђим. 4. Дакле, будући да изражавање истине треба да буде слободно и отворено и да онима на високим положајима доликује исто говорити и осећати, изнећу свој предлог у мало речи, имајући на уму да сам ово што ћу рећи већ више пута поновио. 5. Чак и ваши стари извори сведоче да су моји преци држали земље све до реке Стримона и до македонских граница. Умесно је да ја то захтевам – да не буде надмено ово што тврдим – јер по сјају и по низу одличних врлина стојим испред старих краљева. И докле год ми допире сећање, никад ништа нисам учинио због чега бих се кајао, а у томе сам се вежбао од ране младости. 6. Стога морам да повратим Арменију са Месопотамијом, која је моме деди одузета лукавом преваром. А овакво начело које ви разматљиво усвајате, код нас никад неће бити прихваћено: јунаштвом или преваром, без разлике, сви ратни успеси заслужују похвале. 7. Најзад, уколико желиш да поступаш по исправном савету, занемари ту малу област, која увек доноси тугу и крв, да би осталима безбедно владао. Помисли, разумно, и на то да вештаци у лечењу понекад спаљују, режу и одсецају поједине делове тела да би преостали делови добро служили. А то чине и животиње: када приметите зашто су – великим трудом – ухваћене у кљуса, одговарајући део тела губе својом вољом, да би од тада могле да живе без страха. 8. Ево шта јасно изјављујем: ако се ово моје посланство врати без успеха, пожурите, кад прође зимски одмор – опасан свом силом и темељећи наду у успех на Фортуни и на повољним условима – да би стигао докле год разум допушта.”

9. После дужег одмеравања овог писма, мирне душе (како се каже) и разумно је овако одговорио:

10. „Победник на земљи и мору, ја, Констанције, вечни Август, упућујем много поздрава свом брату, краљу Сапору. Радујем се твоме добром здрављу, као будући пријатељ, уколико желиш, али одлучно одбацујем твоју неукротиву похлепу, која је све већа. 11. Тражиш Месопотамију као своју, а исто тако и Арменију, и саветујеш да се од целог тела одузму неки удови, да би се његов спас ставио на чврсту подлогу у будућности. Но, то

је смешније него што се може потврдити икаквом сагласношћу. Чуј, дакле, истину, која није затамњена никаквим смицалицама, већ јасна и неподложна застрашивањима и празним претњама. 12. Мој преторијански префект,²⁰ мислећи да предузима дело корисно по државу, преговарао је са твојим војсковођом, преко неких безначајних посредника, о миру. Ми не одбацујемо и не одбијамо овај мир: нека само буде прикладан и частан и нека ништа не одузме нашем поносу и величанству. 13. Јер, погрешно је и лудо сад кад нас је низ догађаја (нека се умире завидљиве уши) овако многоструко обасјао и кад се, пошто су уништени тирани, цео римски свет нама покорава, предати области које смо, чак и сабијени у тесне границе Оријента²¹, дуго чували нетакнуте. 14. Па нека престану, молим, ужаси којима нам се по обичају прети. Јер није у питању тромост, већ умереност, због које смо понекад радије прихватили него наметали битке. И кад год смо нападнути, бранимо своје, духом најхрабрије оданости, знајући из искуства и из књига, да је понекад – мада ретко – римска сила поклекнула у боју, али да у целом свом ратовању заиста никад није претрпела пораз.”

15. Ово посланство отпуштено је, а да ништа није постигло. Наиме, шта се и могло одговорити на краљеву разудану похлепу. После неколико дана уследило је ново посланство, са комесом Проспером, трибуном и нотаријем Спектатом и, на Мусонијанов предлог, Еустатијем филозофом, као мајстором убеђивања. Они су носили императорова писма и поклоне, у настојању да неким лукавством успоре Сапорове припреме, док се уз натчовечанске напоре не утврде северне провинције.

VI ЈУТУНГЕ, АЛАМАНСКО ПЛЕМЕ, РИМЉАНИ УБИЈАЈУ И РАСТЕРУЈУ ПО РЕЦИЈАМА, КОЈЕ СУ ОВИ ПЉАЧКАЛИ.

1. Усред ових неизвесних догађаја, Јутунзи – део Аламана, који се граничи са италичким областима – пренебрегли су мировни споразум, који су били добили на велике молбе, и бесно су почели пљачкати Реције; чак су, мимо обичаја, покушали и са опсадом градова. 2. Барбатион, који је унапређен на место Силвана, у чин магистра пешадије, послат је са снажном војском да их одбије. Мада непредузимљив, био је вешт на речима. Подигавши борбеност војника, жестоко је поразио бројне непријатеље, тако да је један мали део, који се из страха од опасности дао у бекство, једва утекао, и своју земљу угледао са сузама и плачем. 3. У овој битки, како се тврди, учествовао је и храбро се понео заповедник коњичке турме Невита, који је касније постао конзул²²

VII НИКОМЕДИЈА РАЗОРЕНА У ЗЕМЉОТРЕСУ; НАСТАНАК ЗЕМЉОТРЕСА.

1. Тих дана непрестаним ударима страшног земљотреса уздрмани су многи градови и планине по Македонији, Азији и Понту. Међу примерима разноврсних несрећа, истиче се пропаст Никомедије, метрополе Битиније, чији ћу удес укратко и тачно испричати.

2. У први освит дана 24. августа, скупиле су се масе црних облака и застрле дотле ведро небо. Како је замагљен сунчев сјај, нису се могли распознати оближњи предмети, чак уколико бисте им се сасвим примакли. Тако, пошто је очима одузет поглед, на земљу је легла густа тмина помешана са прљавштином. 3. Потом, као да је само божанство завитлало смртоносне муње и ветрове, који су се дизали са крајњих тачака света. Налетало је мноштво бесних олуја, од чијег се удара чуло како стењу планине и како се ломи разбијена обала. За овим су следили ковитлаци и стубови воде са застрашујућим земљотресом, што је из темеља срушило град и предграђа. 4. А будући да су куће због нагнутости брда већином клизиле, оне су падале једне преко других, док је све бучало због огромног рушења. Истовремено високи врхови одјекивали су од разних узвика оних који траже супружнике, децу и друге са којима су везани сродством. 5. Најзад је после другог, а много пре тј ећег часа, небо, сад већ чисто и јасно, открило дотле скривене гомиле пострадалих. Једни су, притешњени великом снагом камења које се котрљало одозго, пострадали под његовом тежином; други су били до грла затрпани рушевинама, из којих би се могли избавити да им је неко помогао, али су умирали лишени сваке помоћи; неки су висили прободени врховима стабала, која су штрчала. 6. Једним ударом убијени су многи, до недавно људи, који су се сада могли видети као измешане гомиле лешева. Нагнута прочеља кућа повукла су неке неповређене унутра, где ће умрети од страха и глади. У оваквом удесу је и Аристенет – однедавно викар дијецезе коју је Констанције назвао *Пиетас*, у част своје жене Еусебије – испустио дуго мучену душу. 7. Други, изненада притиснути великом масом, још и сад су покривени њеним теретом; неки опет, разбијених глава, пресечених рамена или голени, на граници између живота и смрти, преклињали су за помоћ оне који су исто то подносили и, упркос многим молбама, били напуштени. 8. А могао је остати читав велики број јавних и приватних зграда, такође и људи, да се није нагло распламсала жестока ватра и током пет дана и ноћи сажегла што год је могло да гори.

9. Мислим да је сад време да се наведу претпоставке које су о земљотресу стари сакупили. Наиме, у тајну истине не само да није продрло ово наше опште незнање, већ ни вечне, даноноћне расправе природњака још нису исцрпене. 10. Отуда се поштују обредне и свештене књиге, и свештеници брижљиво надгледају да се не погреша при жртвама умирницама, тако што би се један бог назвао именом другог, јер се још не зна који од богова тресе земљу. 11. Наиме, земљотреси се догађају – према мишљењима између којих се Аристотел зноји и мучи – или у уским шупљинама земље, које ми на грчком називамо *σφύγγαι* (сиринге), под честим притиском вода које надлазе; или то можда бива. како тврди Анаксагора, снагом ветрова који продиру у дубину земље. Кад се они сукобе са чврстом, окорелом масом, немају куда да провале, већ потресу оне делове тла под које су се, пуни влаге, подвукли. Отуда се може приметити да све док се земља тресе, не осећа се код нас никакво дување ветрова, јер су они задржани у најдубљим одсечима земље. 12. Анаксимандар тврди да се на земљи због великих летњих суша, или због натапања кишом, отварају велике пукотине, кроз које снажнo продира спољни ваздух, и да се његовим жестоком дувањем потреса земља и покреће се из сопствених седишта. Због тога ужаси ове врсте догађају се или кад је ваздух прегрејан или кад су падавине преобилне. Стога су Нептуна, који има моћ над воденом стихијом, стари писци и теолози назвали Еносигеос (сушилац земље) и Сисихтон (земљотресац).

13. А земљотреси настају на четири начина: или су то кључања која у дубини узбуркавају земљу и истерују огромну масу, на горе као што су у Азији испловили Делос и Хијера и Анафе и Родос, у ранијим вековима често називан Офијуса и Пелагија, и који је некад обливен златном кишом; па Елеусина у Беотији и Вулкан у Тиренском мору и неколико острва. Или су то „нагнути потреси”, који јуре укосо једном страном и савијају градове, планине и зграде, или, опет, трусови са пукотинама, који изненада, великим потресом, отворе ждрело и прогутају делове земље. То се десило са једним острвом у Атлантском океану, већим од Европе, и са острвима Хелике и Бура у Крисејском заливу, такође са градом Сакумом у италијанској области Циминији. Они су потонули у дубоке бездане Ереба и тамо их скрива вечна тама. 14. Поред ових трију врста земљотреса, постоје и „ричући” земљотреси, чија се претећа тутњава чује кад се распада састав елемената и они прескачу на ову страну или поново падају кад се земља смири. Тада, у ствари, ломљава и стењање земље одјекују као воловска рика.

Али, вратимо се започетом казивању.

VIII ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН ПРИХВАТА ПРЕДАЈУ ФРАНАЧКОГ ПЛЕМЕНА САЛИЈА. ЈЕДАН ДЕО ХАМАВА УБИЈА, ДРУГИ ДЕО ОДВОДИ У РОПСТВО, А ОСТАЛИМА ДОДЕЉУЈЕ МИР.

1. Цезар је, међутим, проводио зиму у Паризијима и са великим трудом радио на томе да претекне Аламане. Они се још нису били ујединили, али су, захваћени безумљем после битке код Аргентората, сви били дрски и дивљи. И тако се, чекајући месец јули, кад почињу галски походи, дуго мучио у недоумици; наиме, није могао кренути пре лета, када се из Аквитаније, чим попусте хладноћа и мразеви, довози жито. 2. Али, како брижљиво размишљање готово увек побеђује све тешкоће, Јулијан је, преврћући по памети многе различите науме, најзад схватио да треба одмах не сачекавши право годишње доба, да неочекивано крене на варваре. Учврстивши се у тој намери, натоварио је на леђа својих орних војника жита за двадесет дана, од оног из зимовника; било је припремљено тако да траје дуже време, као „букелат”,²³ како то каже народ. Уздајући се у ту залиху, кренуо је после других ауспиција – као и претходни пут – сматрајући да ће за пет или за шест месеци моћи да изведе два хитна и неопходна похода. 3. После ових припрема, отишао је најпре Францима, оним који се обично зову Салији и који су се једном дрско усудили да учврсте своја станишта на римском тлу, код места Токсандрије.²⁴ Кад је стигао у Тунгре, дође му посланство горе поменутих. Они су мислили да је император још у зимовнику и нудили су мир под овим условом: да их, док они мирују, као на својој земљи, нико не узнемирава и не злоставља. Пошто је потпуно размотрио предлог и насупрот њему поставио сложене услове, отпустио је те посланике обдаривши их и рекавши им да ће се задржати у овим крајевима док се они не врате. 4. Али, кад су они кренули, пошао је одмах за њима; пославши Севера као вођу дуж обале, изненада их је све напао, погодивши их као ударом грома. И док су они више преклињали него што су се одупирали, Јулијан је победу окренуо у пригодну благод, и прихватио је њихову предају, заједно са децом и иметком. Хамаве²⁵, који су се упустили у сличан подухват, напао је истом брзином, један део њих је побио, а друге, који су се оштро одупирали и били заробљени, бацио је у окове. Неке, који су дрхтали у струглавог бекству, пустио је да оду некажњено кућама, да не би војску замарао дугим маршем. Убрзо, они су послали легате да моле и да бране њихове интересе; свима њима, простртим на земљи под његовим погледом, дозволио је мир, под условом да се безбедно врате кућама.

IX ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН ОБНАВЉА ТРИ УТВРЂЕЊА НА МОЗИ, КОЈА СУ ПОРУШИЛИ ВАРВАРИ. ВОЈНИЦИ КОЈИ ТРПЕ ГЛАД НАПАДАЈУ ГА УВРЕДАМА И ПРЕТЊАМА.

1. Док се све то догађало по његовој жељи, будним настојањем журио је, да на сваки начин обезбеди добробит провинција. Стога је размишљао о благовременој оправци трију утврђења која су у низу стајала на обалама Мозе, већ одавно разрушена упорним нападима варвара. И одмах су обновљена, пошто је на извесно време одложено оружје. 2. А будући да разумна брзина чини намеру сигурном, одвојио је део намирница за седамнаест дана, који су војници носили на леђама, и похранио га у самом логору; надао се да ће тај одузети део надокнадити хамавским усевима. 3. Но, десило се сасвим друкчије. Усеви још нису били сасвим зрели, а војска, потрошивши храну коју је носила, нигде није налазила нову. Претећи најгорим, нападали су Јулијана псовкама и поругама, називајући га азијским Грчићем, варалицом и глупаком који се прави мудар. И као што обично бива, неки од војника, изразито спретан у говору, бунио се овим и сличним речима: 4. "Куда нас то вуку, сад кад смо изгубили наду на боље? Некад смо подносили муке и најтежа искушења, кроз снег и планине по окрутном мразу. А сада – о срамоте – када смо непријатељу ставили нож под грло, гинемо од глади, на најсрамнији начин. 5. И нека нас нико не држи за подстрекаче буна. Тврдимо да говоримо само за голи живот, не тражећи злато нити сребро, које одавно нисмо ни дотакли ни видели; тако нам је ускраћивано као да смо осуђени да смо против државе поднели толике напоре и опасности".

6. Разлог незадовољству заиста је био оправдан. Јер, усред толиких догађаја вредних хвале и усред толиких невоља и неизвесних часова, војници, исцрпљени напорима у Галији, нису примили ни награду ни редовну плату, откако је Јулијан онамо послат. А то стога што ни сâм Јулијан није нигде могао набавити новац, а Констанције није дозвољавао исплату по уобичајеном реду. 7. А јасно је да се ово догађало пре из лукавства него из шкртости. Када би неко, према војничком обичају, тражио нешто новца да обрије браду, Цезар би му дао нешто ситнине. Тад би га Гаудентије, тадашњи нотар, напао клеветама и увредама. Гаудентије је већ дуго боравио у Галији, истражујући Јулијанове поступке. Јулијан ће касније наредити да се он убије, што ћемо изложити на одговарајућем месту.²⁶

Х АЛАМАНСКИ КРАЉЕВИ СУОМАРИЈЕ И ХОРТАРИЈЕ ВРАЋАЈУ ЗАРОБЉЕНИКЕ И ДОБИЈАЈУ МИР ОД ЦЕЗАРА ЈУЛИЈАНА.

1. Пошто се метеж најзад смирио, не без улагивања различите врсте, преко понтонског моста прешли су Рајну и ступили у аламанску земљу. Тад је Север, магистар коњице, дотле ратоборан и предузимљив, одједном попустио. 2. Он, који је толико пута све заједно и појединачно подстицао на јуначка дела, сада је одговарао од борбе и изгледао као кукавица достојан презира. Можда се плашио смрти која долази, као што пише у књигама Тагеса и Вегоје: они које ће ускоро ударити гром, ослабе толико да не могу чути ни грмљавину ни другу јачу буку. Мимо обичаја, тако је споро напредовао у путу да је водиче, који су ишли испред њега брзим темпом, застрашио, претећи им најгором казном уколико не буду сви заједно, по договору, тврдили да слабо познају терен. Плашећи се тежине казне, они од тада уопште нису напредовали. 3. Усред тог одуговлачења, аламански краљ Суомарије неочекивано је надирао са својом војском. Он је раније био жесток и суров у наношењу губитака Римљанима, али тада се понадао неочекиваној добити, уколико му дозволе да задржи своје власништво. И будући да је његов наступ, као и израз лица, деловао молећиво, дочекали су га и позвали га да се охрабри и орасположи не постављајући никакве услове, он је на коленима молио за мир.

4. И добио га је, уз опроштај прошлих поступака, под условом да врати наше заробљенике и да, према потреби, снабдева нашу војску храном. Требало је да попут осталих обичних предузимача²⁷ прима потврде за испоруке. А уколико их не покаже на време, нека зна да ће поново бити изложен пропасти. 5. Кад је то тако праведно уређено и спроведено без сметњи, требало је тражити земљу другог краља, по имену Хортарије. Како није изгледало да било шта недостаје, осим војсковођа, Цезар је наредио skutarija трибуну Нестики и Хариетону, човеку необичне храбрости, да му на сваки начин ухвате и доведу заробљеника. Убрзо су ухватили и довели младог Аламана, који је обећао да ће показати путеве, уколико га пусте на слободу. 6. Тако је он ишао напред, а војска за њим, све док им се на путу нису препречила посечена висока стабла која су им почела сметати да иду напред. Најзад су другим, заобилазним путем стигли до циља. Све војнике обузео је ратни бес, палили су поља, отимали стоку и убијали људе без икакве милости, уколико би се одупирали. 7. Погођен овим невољама краљ је, посматрајући многобројне легије и згаришта спаљених села, сматрао да су то стигли последњи удари судбине, и сам је почео молити за милост. Уз

заклетву и проклињање самог себе – уколико заклетву не одржи – обећао је да ће учинити што му буде наређено и да ће вратити све заробљенике. На овоме је увелико радио, али је ипак више људи задржао, а мањи број њих вратио. 8. Кад је то сазнао, Јулијана је обузео оправдан гнев. И, кад је краљ по обичају дошао да прими поклоне, Јулијан је задржао четири његова пратиоца, у чију се снагу и верност краљ највише уздао, и није их пустио све док се сви заробљеници нису вратили. 9. А кад је позван на разговор са Цезаром, пред којим се, дршћући, поклатио до земље, надвладан изгледом победника, морао је прихватити један тежак услов. Наиме, што је после толиких Јулијанових успеха било и разумљиво – морао је да обнови градове које су варвари силом разорили и да из својих залиха, односно од својих поданика набави кола и сав потребан материјал. Пошто је ово обећао и потврдио заклетвом – уколико учини неко кривоклетство треба да плати крвљу – дозвољено му је да се повуче у своје области. А нису га могли натерати, као Суомарија, да донесе жито, јер је његова земља била потпуно опустошена, па се ништа није могло наћи. 10. Тако су ови, некад дивљи и надмни краљеви, навикнути да се богате пљачкајући наше, ставили у јарам римске власти своје, сад већ укроћене, вратове. И, као да су рођени и одгајани у нашим областима, које плаћају порез, спремно су се покорили заповестима. Пошто је то на овај начин решио, и војску распоредио по уобичајеним местима, Цезар се вратио у зимовник.

XI ПОСЛЕ УСПЕШНОГ ГАЛСКОГ ПОХОДА, ЦЕЗАРА ЈУЛИЈАНА ЗАВИДЉИВЦИ НА ДВОРУ КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА ИСМЕВАЈУ И НАЗИВАЈУ МЛАКОЊОМ И КУКАВИЦОМ.

1. На Констанцијевом двору брзо се сазнало за ово јер је Цезар као дворски службеник био обавезан да извести Августа о свим догађајима. Сви моћници у палати, искусни и вешти у ласкању, окретали су на шалу и смех оно што је било исправно замишљено и успешно изведено, дошаптавајући без мере неслазне изразе: „досађује са својим победама ова коза, не човек”, исмејавали су Јулијана због браде, називајући га „брбљивом кртицом”, „мајмуном у пурпуру”, „грчким неспретњаковићем” и још многим сличним именима. Они су као прапорци одзвањали у ушима принципа, који је томе био склон. Покушавали су да Јулијанове врлине униште бесрамним речима, нападајући га као млаког, бојажљивог и као ленштину, који велича своја дела киченим фразама. А то се није догађало први пут. 2. И као што обично бива велика слава је подложна зависти, па читамо како је злоба измишљала мане и грешке – ако и нису постојале – чак и

сјајним војсковођама. А то су чинили људи завидни због њихових величанствених дела. 3. Тако је Кимон, Милтијадов син, оптуживан више пута, мада је код Еуримедонта, реке у Памфилији, уништио огромну персијску силу и натерао народ, увек понет охолошћу, да понизно моли за мир.²⁸ Исто тако, зловни такмаци оптуживали су Сципиона Емилијана као непредузимљивог, мада су уз његова настојања срушена два врло моћна града, која су упорно радила на пропасти Рима.²⁹

4. Па чак су и против Помпеја неправични клеветници много тражили, али како нису ништа нашли што би се могло кудити, скренули су пажњу на ове две смешне и безначајне појединости: то што је Помпеј имао обичај, још од детињства, да се једним прстом чеше по глави и што је већ дуже време носио завој на потколеници да би сакрио ружан чир. Тврдили су да оно прво чини јер је распуштен, а друго јер је жељан преврата; при том су, уз слаб доказ, тврдили да није важно који део тела је обмотао знаком краљевског достојанства. И то све против таквог човека, од кога нико није био ни храбрији ни обазривији према отаџбини, како сјајно потврђују докази³⁰.

5. Док се ово догађало, у Риму је Артемије вршио дужност префекта, уместо Баса, који је умро чим је био изабран за префекта града. Његову управу потресале су буне и немири, а није било ничег значајног што би вредело приповедати.

ХИ КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ ПРИМОРАВА САРМАТЕ, НЕКАДАШЊЕ ГОСПОДАРЕ, А ПОТОМ ИЗГНАНИКЕ, КАО И КВАДЕ, КОЈИ СУ ПУСТОШИЛИ ПАНОНИЈЕ И МЕЗИЈЕ, ДА ДАЈУ ТАОЦЕ И ВРАТЕ ЗАРОБЉЕНИКЕ; ИЗГНАНИМ САРМАТИМА ВРАЋА СЛОБОДУ И ЗАВИЧАЈ, И ПОСТАВЉА ИМ КРАЉА.

1. Август, који је у међувремену мирно проводио зиму у Сирмију³¹, сазнао је, из честих и озбиљних извештаја да Сармати и Квади, зближени суседством и сличним обичајима, упадају са расутим четама у Паноније и у једну од Мезија.³² 2. Они су спретнији у засадама, него у отвореној борби; копља су им дугачка, а оклопи начињени од иструганих и углачаних рогова, повезаних степенасто, као на ланеној одећи. Углавном користе уштројене коње, да се ови не би узбудили и отели кад угледају кобиле, или да не би у заседи, честим рзањем, одали јахаче. 3. Они јуре по огромном простору, пратећи друге, или им окрећу леђа; јашу брзе, а послушне коње, док у поводу воде још једног

или чак два коња да би им, измењујући их, окрепили снагу и наизменичним одмором сачували свежину.

4. И тако је, после пролећне равнодневице, император сакупио снажну војску и кренуо, вођен срећном звездом. Кад је стигао на најпогодније место, преко моста начињеног од бродова прешао је реку Дунав, који је због отапања леда био у порасту, и ушао у варварске земље да их пустоши. Овим журним маршем претекли су варваре који су посматрали велику ратничку војску – с обзиром на годишње доба нису веровали да је такву могуће скупити – која их је притисла до грла. Не усуђујући се ни да узму даха, нити да стану, него избегавајући неочекивану пропаст, сви су се дали у бекство. 5. Многи чији је корак спутао страх, настрадали су. А они које је од смрти спасла брзина, сакривени у тамним планинским удолинама видели су како им пропада од мача отаџбина, коју би свакако били спасли да су се одупрли истим жаром којим су се разбежали. 6. Ово се догађало у оном делу Сарматije који је окренут према Другој Панонији.³³ А са подједнаком храброшћу вртлог наше војске пустошио је све на шта је наишао и око Валерије, палећи и отимајући варварске залихе. 7. Погођени и овом великом невољом, Сармати су одустали од скривања и, претварајући се да ће затражити мир, размишљали су да крену на наше у троструком реду, тако да ови нити ће моћи напредовати оружјем, нити ће се уклањати од рањавања, нити ће кренути у бекство, што је последњи излаз у шкрипцу. 8. У свим овим опасностима учествовали су и Квади јер су често били нераздвојни савезници Сармата у пљачкању. Али, ни њима није помогла спремност и одлучност, док су јуришали у очевидне опасности. 9. Наши су поубијали већину, а део оних што су се могли спасти повукли су се на брежуљке који су им били познати. Такав исход подстакао је снагу и дух наше војске и она је, сабивши се у гушће редове, пожурила у краљевство Квада.³⁴ А ови су, плашећи се губитака – поучени претходним искуством – слободно дошли пред лице владара, који је према овим и сличним предлозима био благ, да понизно моле за мир. Онога дана који је био одређен за утврђивање услова, Зизаис, крупан, млад човек, упутио је Сармате, постројене као за борбу, да сада моле; угледавши императора, одбацио је оружје и, простревши се пред њим, са прсима на земљи, лежао је без даха. А пошто је изгубио глас због страха, тада кад је требало молити, побудио је још веће милосрђе и у више наврата покушао је, док га је ропац прекидао, да објасни шта у ствари они траже.

10. Најзад се повратио и на заповест се подигао; клечећи на коленима вратила му се и моћ говора, те је молио за милост и опроштај грехова. Утом је пуштена и маса осталих да моле, али њихова уста затворио је неми страх, због опасности која је и

даље претила. Када је Зизаису наређено да устане, он им је дао дугоочекивани знак да моле. На то су сви побацали штитове и копља и пружили руке, преклињући и проналазећи више начина да понизношћу мољења превазиђу свог краљевића. 11. А он је, са осталим војницима, био довео и вазалне краљеве, Румона, Зинафра и Фрагиледа, и велики број поглавица³⁵, да исто то моле, надајући се повољном исходу. Они, понети радошћу што су спасени, прихватили су терет обавеза да ће надокнадити штету коју су учинили. Осим тога, радо су понудили римској власти и себе, заједно са својим иметком, женама и децом, као и целом својом земљом. Заповеђено им је да без страха задрже своја станишта и да врате наше заробљенике. Довели су и тражене таоце и обећали да ће се од тада спремно покоравати наредбама. 12. Охрабрени овим примером благости, долетеле су и племенске вође, краљевић Арахарије, са свим својима, и истакнути поглавица Узафер. Први од њих био је на челу Трансјугитана и Квада, а други на челу Сармата, који су им суседи и врло слични по варварству. Цар је спречио да се они у гомили, претварајући се да утврђују уговор, изненада дочепају оружја; у том циљу је наредио, растуривши масу, да они који су молили за Сармате, постепено одступе, док се разматра ствар Арахарија и Квада. 13. А ови су, по свом обичају, стајали пред њим повијених леђа. И, како се нису могли оправдати за велика злодела, плашећи се смртне казне, дали су тражене таоце; на шта их раније нико није могао натерати. 14. Кад се с њима правично и поштено споразумео, дозволио је Узаферу да изложи своје молбе, док се Арахарије упорно бунио и тврдио да мир који је он закључио мора да важи и за Узафера, савезника – премда нижег ранга – који је био навикао да се поковава његовим наредбама. 15. Но, кад је ово питање расправљено, Сарматима је наређено да се ослободе стране власти. Будући увек римски клијенти, захвално су прихватили да дају таоце, као залог очувању мира. 16. После тога почео је стизати огроман број племена и краљева који су, чувши да је Арахарије некажњено отпуштен, преклињали да им се отклони мач са грла. И на сличан начин и они су добили мир који су тражили. Синове угледних великаша, који су тражени као таоци, довели су чак из најудаљенијих крајева краљевства, брже него што се може и помислити. И као што је било одлучено, вратили су наше заробљенике, што им је причињавало исту такву жалост као и губитак њихових људи. 17. После ових наредби Римљани су се побринули за Сармате, достојне пре сажалења него непријатељства. А невероватно је колико им је среће донео следећи случај, тако да се доиста може прихватити оно мишљење да владарева воља побеђује или обликује судбину. 18. Некад су моћни и богати били становници овог краљевства, али су се њихови робови тајном завером наоружали и припреми-

ли за злочин. Па, као што варвари одувек сматрају да је право у сили, победили су господаре којима су по суровости били једнаки, а бројем јачи.³⁶ 19. А они, пошто им је страх помео разум, побегли су ка Виктохалима, доста удаљеним од њих. Сматрали су, наиме, да је боље покоравати се браниоцима у несрећи, него служити робове. Оплакујући тај свој удес, примљени су под нашу заштиту, пошто су тражили милост и захтевали гарантује за своју слободу. Дирнут неправдом, цар их је сазвао и, обративши им се благим речима, пред очима целе војске наложио им да се не покоравају ником осим себи и римским вођама. 20. И како повратак слободе доноси и више титуле, начинио је краљем оног Зизаиса, који је свакако био погодан за знамења нарочитог положаја, а који је био и веран, као што су показали догађаји. После ових славних дела, ником није допуштено да се повуче пре него што се, према одлуци, врате наши заробљеници. 21. Пошто је тр у варварској земљи окончано, логор је померен у Бригетион,³⁷ да би и ту спирали крв и сузе, остатке рата Квада, који су узнемиравали те области. Њихов краљевић Витродор, син краља Видуарија, и Агилимундус, његов вазални краљ, као и остали прваци и поглавице, који су стајали на челу различитим народима, видећи војску у срцу краљевине, на свом родном тлу, бацили су се под ноге војника и, задобивши опроштај, поступили по наређењу. Предали су своју децу као таоце, као знак да прихватају постављене услове. Потом су се, извукавши мачеве, које поштују као божанства, заклели да ће остати верни.

XIII КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ ПОШТО ЈЕ ИЗВРШИО ВЕЛИКИ ПОКОЉ МЕЂУ ЛИМИГАНТИМА, САРМАТСКИМ РОБОВИМА, ПРИСИЉАВА ИХ ДА СЕ ОДСЕЛЕ СА СВОЈИХ СТАНИШТА; ПОТОМ ДРЖИ ГОВОР СВОЈИМ ВОЈНИЦИМА.

1. По срећном завршетку овог догађаја – како смо изложили – за добро државе било је неопходно да се бојни редови одмах пребаце Лимигантима, сарматским робовима. Јер они су некажњено извршили велику неправду и многа злодела. Па, као да су заборавили претходне догађаје, кад су нападали Слободни Сармати, и они сами су ухватили погодан час да упадну преко римске границе, сагласни у овом неваљалству са својим господарима и непријатељима. 2. Донета је одлука да се Лимиганти казне блаже него што је захтевала величина злочина: да ће бити довољно ако се преселе далеко и тако изгубе могућност да пљачкају наше. Сем тога, свест о злочинима које су дуго времена

вршили, опомињала их је да се не упуштају у опасности. 3. Подозревајући да ће се према њима окренути терет борбе, они су истовремено припремали и замке и оружје, и молбе. Но, чим су угледали војску, као погођени громом и помишљајући на најгоре, молили су да им се поштеде животи и обећали су годишњи данак, снажне младиће и робове. Били су спремни – како су показивали гестовима и изразом лица – да прихвате чак и пресељење, уколико им то буде заповеђено; у ствари, уздали су се у заштиту коју је пружало само место, где су, истеравши господаре, чврсто поставили своја огњишта.

4. А кроз ове земље пробија се Тиса и кривудавим током улива се у Дунав. Док је сама, она тече слободније и лагано оплакује дуге и широке просторе. Близу ушћа сужава их у теснац и коритом Дунава брани становнике од упада Римљана, а од варварских упада штити их препреком коју представља она сама. Овде је тле већином влажно и натопљено, због река које надолазе; мочварно је и покривено врбама, па је стога неопроходно, осим онима који добро познају терен. Поред тога, у близини ушћа Тисе, налази се ада око које тече моћнија од двеју река и одваја је од копна.

5. Дакле, на подстицај владара, са урођеном надменошћу стигли су на ову страну обале.³⁸ То су учинили, како је исход показао, не да би извршили оно што им је наређено, већ да не би изгледало да су се уплашили присуства војске. Стајали су тако, пркосно, показујући да су се приближили зато да би одбили заповести. 6. Император, предвиђајући и сам такав изазов догађаја, тајно је распоредио војску у јединице са више редова и невероватном брзином опколио је варваре, који се још нису покренули. Онда је стао на узвишен насип и, заштићен гардом, благо је упозорио Лимиганте да не дивљају. 7. Али, они су се двоумећи се, ломили између различитих намера: лукавством помешаним са бесом хтели су да покушају и са борбом, а и са молбама. И, припремајући напад на наше изблиза, намерно су бацали штитове далеко да би, прилазећи да их поново узму, крали простор, а да то не личи на превару. 8. Већ је дан прелазео у вече, кад је сунце, клонећи се заласку, опоменуло да се прекине са оклевањем; и војска је са подигнутим заставама кренула у жесток напад на непријатеља. Они пак, поређани у згуснуте бојне редове, усмерили су свој напад на самог цара, који је стајао, како је речено, на узвишенијом месту; гледали су га претећи, пуштајући при том дивље крике. 9. А гневна војска није могла да поднесе њихов безумни бес и док су они, како је речено, оштро претили императору, поставила се у облику клина – што обични војници зову „свињска глава” – и разнела их у жестоком нападу. И док су на десном крилу пешаци сасећали гомиле пешака, на левом крилу коњаници су се бацили на окре-

тне коњичке одреде. 10. Преторијанска кохорта, опкољавајући брижљиво Августа, најпре је нападала браниоце спреда, а потом и бегунце с леђа. Док су падали, са ненадмашним пркосом, варвари су ужасним урликањем показивали да не жале толико што умиру, колико што се наши веселе. Осим погинулих, многобројни непријатељи лежали су сломљених голени – и стога без могућности да побегну – други опет са одсеченим рукама, неки нетакнути мачем, али притиснути тежином оних који су падали одозго, и сви су подносили своје муке у потпуној тишини. 11. Нико од њих, усред разних патњи, није молио за милост, нити је одбацио мач, нико није молио за брзу смрт, већ су, држећи се грчевито оружја, као да су срасли с њим, сматрали да је боље да их победи туђа сила, него пресуда сопствене савести. А покаткад се чуло како мрмљају да нису заслужили од судбине то што им се десило. И тако су, у року од пола сата прошли кроз све опасности битке и толико је много варвара лежало на земљи, да је сама победа казивала како се ту водила битка.

12. Чим су непријатељски народи сатрвени, извучени су из скромних колиба и доведени у гомилама рођаци погинулих, различитог пола и старости. Напустивши ранији начин живота, дошли су тако до најниже робовске послушности и, после кратког времена, могле су се видети само гомиле лешева и поворке заробљених. 13. И док су плодови победе подстицали борбени жар, војска је стала да уништава оне који су били напустили битку или су се скривали у колибама. Кад су стигли до њих, војници, жедни варварске крви, разбацивали су лаку сламу и убијали дезертере; ником од њих кућа, макар саграђена и од најчвршћих греда, није спасла живот. 14. Најзад, кад је већ све било спаљено и када се нико више није могао сакрити, јер све оно што је могло заштити било је уништено, људи су у својој тврдоглавости или умирали захваћени ватром, или, избегавши пламен, излазили и, спасивши се једне врсте смрти, бивали оборени на тле непријатељским мачем. 15. Ипак су се неки, бежећи од стрела и великог пожара, бацали у вртлог оближње реке, у нади да ће се вештим пливањем докопати обале. Већина њих је потонула и удавила се, док су други били прободени копљима, тако да се крв обилно разливала и пенио се надошли ток реке. Тако су Сармате уништила два узрока: бес и храброст победника. 16. Након свега овог одлучено је да се свима одузме свака утеха и нада на живот. И, пошто су им запаљена огњишта и заробљене породице, заповеђено је да се сакупе барке како би се пронашли они које је од наше војске одвајала супротна обала. 17. И да не би малаксала бојна готовост, одмах су се укрцали на ске леко наоружани војници. Вођени скровитим стазама, заузели су склоништа Сармата, које је преварио њихов изненадан долазак, јер су видели чамце свог племена и познати начин

веслања. 18. Али кад су по светлуцању копаља схватили да им се приближава оно чега су се плашили, повукли су се у заклон мочварног земљишта. Но, војници су их упорно следили и многе од њих побили, победивши на месту за које се није веровало да се ту може са сигурношћу зауставити, нити ишта постићи.

19. Пошто су Амицензе готово уништили и распршили, кренули су без оклевања на Пинкензе, који се тако зову по граничним областима; њих су учиниле обазривим несреће њихових савезника, за које су сазнали захваљујући непрестаним гласинама. Да би их савладали – било их је напорно пратити јер су били расути у разним правцима, а праћење је отежавало и наше слабо познавање терена – затражена је помоћ од Тајфала и Слободних Сармата. 20. Али, како су помоћне чете због конфигурације тла биле раздвојене, војска је изабрала за себе област уз Мезију, Тајфали су држали област најближу својим седиштима,³⁹ док су Либерии заузели земљу насупрот својој. 21. Лимиганти, претрашени примерима оних подјармљених и потучених, дуго су оклевали двоумећи се да ли да нападну или да моле за милост, будући да су и за једно и за друго постојали озбиљни разлози. Под притиском збора старца, на крају је ипак победио предлог да се предају. Тако је разним победничким паллама придодато и преклињање оних који су оружјем освојили слободу. А преостали део је уз молбе – презирући нератоборне господаре као савладане – савио вратове пред много јачим од себе. 22. Пошто им је, дакле, држава јамчила безбедност, изашли су из закона које су им пружале планине. Неки су сишли у римске логоре, расуте по пространим пољима, заједно са родитељима, децом и женама, и безначајним иметком који су у журби стигли да дограбе. 23. И тако су они за које се сматрало да ће пре изгубити живот него прихватити нову земљу – будући да су распуштено безумље сматрали слободом – пристали да се покораву наредбама; прихватили су друга станишта, мирна и безбедна, која неће моћи лако да мењају нити да се тамо муче ратовима. Примивши дакле, ту одлуку – како је бар изгледало – мало су мировали, а потом их је урођена жестина нагнала на погубни злочин, што ћемо саопштити на погодном месту.⁴⁰ 24. Након овог повољног исхода догађаја, заштита Илирика је с разлогом била удвостручена. Император се ухватио у коштац са два великим тешкоћама и обе их савладао. Уместо вероломних племена настанио је прогнана – мада су и она по непоузданости била готово једнака; али ће се ипак понашати са више поштовања, пошто су најзад враћени у завичај. Као врхунац милости, није им поставио за краља неког безначајног човека, већ оног кога су сами хтели начинити краљем и који се одликовао снажним духом и телом.

25. После низа успешних дела, Констанције, уздигнут изнад сваког страха уз једнодушну сагласност војника, по други пут је назван „Сарматски“, према имену покорених. Већ се спремао за одлазак кад је, окупивши све кохорте, центурије и манипуле, стао на трибунал и, окружен бојним знацима и орловима, као и четом бројних великодостојника, општом благонаклоношћу, обратио се војсци овим речима: 26. „Сећање на славна дела, јунацима драже од сваког задовољства, подстиче ме, верни браниоци римске државе, да споменем – водећи рачуна о скромности – шта смо, уз помоћ божанства које нам је доделило срећу да победимо, учинили и пре боја и у самом жару битака. А шта може тако лепо и тако вредно да се преда успомени потомства, него да се војник похвали окретношћу у акцији, а вођа разумним плановима? 27. Илирик је прегрмео бес непријатеља који су у таштој надмености презирали наше одсуство, док смо штитили Итале и Гале. Разним упадима пустошили су области уз границе, прелазећи реке час у издубљеним чамцима час пешке. Нису се, наиме, уздали у борбу, оружје или снагу, већ су се навикавали на разбојништва из потаје, разним лукавствима и замкама, чиме су још од свог настанка задавали страх нашим прецима. Све ово, будући далеко, подносили смо како се то могло поднети, надајући се да ће деловање наших војсковођа спречити лакше нападе. 28. Но, како је њиховом обешћу зло постајало све веће и довело до погубних и честих разарања провинција, утврдили смо прилазе Речијама, сталном стражом осигурали безбедност Галија и, не остављајући никакву опасност за леђима, дошли смо у Паноније – тако је било угодно вишњем божанству – да утврдимо пољуљано. Кад смо све припремили, као што знате, и кад је пролеће освојило, ухватили смо се у коштац са огромним теретом послова. Најпре, кренули смо да саставимо мост из делова, а да мноштво стрела не угрози његову изградњу. Кад се то без много муке завршило, угледавши непријатељске земље, прегазили смо их, док су Сармати, не штедећи животе, упорно покушавали да се одупру. Но, потукли смо их без губитака, а сатрли смо и Кваде, који су са истом обешћу, да би помогли Сарматима, јурили на редове наших славних легија. После тешких губитака, усред налета и задиханих претњи, они су искусили колико вреди наша храброст и, одбацивши заштиту оружја, везали су руке иза леђа. Схватајући да им је једини спас у молбама, клекли су пред ноге милостивог Августа, за чије су битке чули да су често имале срећне исходе. 29. Чим смо њих одстранили, победили смо и Лимиганте, сличном храброшћу. Многе смо поубијали, а остали су, да би се склонили пред опасношћу, били приморани да потраже заклон у мочварама.

30. Кад се и ово срећно окончао, дошло је време прикладне благодати. Лимиганте смо присилили да се одселе у удаљене

области, да не би касније наносили зло нашим; многе смо и поштедели. На чело Слободних Сармата ставили смо Зизаиса, и он ће се показати веран и поуздан. Сматрали смо да је боље изабрати краља варварима, него наметнути га; а тиме смо и повећали свечаност, јер су га они претходно изабрали и прихватили као племенског вођу. 31. Тако смо из само једног похода заслужили четвороструку награду, и ми и држава. Најпре, осветили смо се опасним разбојницима, а потом, ви ћете у изобиљу имати ратних заробљеника. Јер, јунаци треба да буду задовољни оним што су у зноју заслужили својим десницама. 32. Наше могућности су велике, наши трезори су пуни, а наши напори и храброст сачували су нетакнуто наследство свих; то је било у складу са намерама доброг владара и у складу са срећним успесима. 33. Најзад, и ја пред собом носим непријатељски плен, са називом – по други пут – Сарматски⁴¹, који сте ми ви, осећајући сви исто, по заслуги – кажем то без лажне скромности – доделили.” 34. После оваквог завршетка говора, цела скупштина је, живље него обично и са већом надом на бољитак и добит, веселим узвицима упућивала похвале императору; заклињући се, по обичају, богом да Констанције не може бити побеђен, војници су се вратили у шаторе. Пошто се цар довезао у двор⁴² и два дана се одмарао, вратио се у Сирмиј са тријумфалном поворком, док су се војни одреди повукли у одређена седишта.

XIV РИМСКО МИРОВНО ПОСЛАНСТВО ВРАЋА СЕ ИЗ ПЕРСИЈЕ НЕЗАВРШЕНА ПОСЛА, ЈЕР САПОР ЗАХТЕВА АРМЕНИЈУ И МЕСОПОТАМИЈУ.

1. Тих дана Проспер, Спектат и Еустатије, посланици који су били упућени Персијанцима, како смо већ поменули, стигли су у Ктесифонт, пред краља, који се тамо био вратио. Предајући му царско писмо и поклоне, тражили су мир, под условом да се задржи тадашње стање. И водећи рачуна о упутствима, нигде нису одступали од интереса римске државе ни од њене величине, чврсто заступајући став да пријатељски савез треба тек да се потврди, под условом да се ништа не предузима што би пореметило положај Арменије или Месопотамије. 2. Ту су се дуго задржали, а кад су видели да краљ врло упорно ради на томе, да до мира не дође, осим уколико му се не призна власт над овим земљама, вратили су се незавршена посла. 3. Након тога, краљу су послали комеса Луцилијана и тадашњег нотара, Прокопија, да захтевају исто и са сличном упорношћу, а Прокопије је касније, притешњен жестоком невољом, подигао буну.⁴³

1. *Mediomatrici* (дан. Metz) у ствари је име племена којим је означен њихов главни град Диводурум у Првој белгијској провинцији.

2. *Mogontiacum*, Мауенс на Рајни, један је од главних градова Прве Германије.

3. Идентификација овог Трајановог утврђења није сигурна; могуће је да је реч о дан. месту *Haddernheim*, уп. Gal. т. II, стр. 163 нап. 13.

4. Реч је о порезу одређеном 357. год.; Флоренције очевидно хоће да задржи износ пореза одређен ранијим индиктионом, 342. г. (уп. књ. XVI нап. 10). Међутим, овај износ је превисок за оплљачкано становништво, које није могло да плати потпуно ни претходни порез. Флоренције чак хоће да извуче и заостали неплаћени део пореза, посебним тзв. супериндиктионом, али је за то потребан потпис самог цара.

5. Вероватно да овде Амијан алудира на стање у Илирику крајем седамдесетих година, описано у последњим књигама *Res Gestae*.

6. Орфит је по други пут био префект Рима 357–359. г.; он је дочекао Констанција приликом његове посете Риму, описане у XVII књ.

7. Амијан ово извештава свакако по Херодоту (књ. III 64).

8. Обелиск се правио од ружичастог асуанског гранита; посвећен култу бога сунца Ра, зато обликом и треба да личи на сунчев зрак.

9. Амијан овде наводи уобичајено мишљење, слично оном у Диодора (III 3, 5), да су једино свештеници знали хијероглифе и да су њихово познавање преносили с колена на колено.

10. Први обелиск данас је на *Piazza del Popolo*, а други на *Monte Citorio*.

11. Овај обелиск довучен је из храма Рамзеса II у Карнаку; данас је у Сан Ђовани у Латерану.

12. Израз *chamīcus* означава дрвени ваљак преко кога су се, клизећи, вукле лађе на море.

13. Опис направа за дизање даје подробно Витрувије, *De architectura*, 2, 5.

14. Први од наведених, из Хелиополиса, и данас је у Ватикану; други, који се налазио у Салустијевим вртovima, данас се налази на *Piazza della Trinità dei Monti*. Два обелиска – без хијероглифа – били су пренети по Веспасијановој заповести и постављени пред Августов маузолеј; сада су на *Piazza del Quirinale* и *Santa Maggiore*.

15. Реч је о обелиску из Хелипоља, сада на *Piazza del Popolo*. Текст, написан под Рамзесом II (XIII в. пре н.е.) превео је у Августово време преводилац по имену Хермапион.

16. Они су били конзули 358. г. Датијан је хришћанин из Антиохије, који је своју каријеру почео под Константином. Нератије Цереалис је ујак Констанција Гала и брат Вулкација Руфина, конзула 347. г.

17. Хионити, иранско племе, у ово време живе у Бактријани, а Гелани на североистоку Персије.

18. Тамсапор је сатрап који је имао важну улогу и у преговорима (уп. напред, XVI, 9, 3) и у рату с Римљанима (уп. даље, 18, 6). Његово име састављено је од префикса там („јаки“) и владаревог, Сапор.

19. О садржају писца Амијан је највероватније био обавештен од Спектата, једног од преговарача.

20. Реч је о Флавију Стратегију Мусонијану, који је био префект Оријента 354 - 358. г. После неуспеха у преговорима на његово место је дошао Хермоген.

21. Алудира се на време после Константинове смрти, кад је Констанције делио власт са браћом Констансом и Константином и имао под управом само источне провинције.

22. Варварин Невита направио је веома успешну војничку каријеру поставши заповедник коњице под Јулијаном (уп. XXI 8, 1 и 3), а конзул са Мамертином 362. г.

23. „Букелат“ је врста двопека.

24. Салији су се сместили између реке Мосе (Мезе) и Рајне, тј. у Токсандрији.

25. Хамави су живели при доњем току Рајне, западно од реке.

26. Уп. даље, књ. XXII, 11, 1.

27. Реч је о *susceptores*, скупљачима пореза у новцу и натури, подељеним по групама, зависно од врсте дажбина коју су примали.

28. После велике Кимонове победе на Еуримедонту, 468. г., где је нарочито страдала персијска флота, формално још увек није био закључен мир између Грка и Персијанаца.

29. Сципион Емилијан (син конзула Емилија Паула, а усвојеник Сципиона Африканца) освојио је Картагину 146. и шпански град Нуманцију 133. г. пре н.е.

30. Ову оптужбу Амијан заснива на Плутарховим биографијама Помпеја и Цезара.

31. За време посете Риму, Констанције је сазнао за упаде Квада и Сармата преко северне границе Царства. Стога је 29. маја кренуо из Рима (уп. XVI 10, 20–21) и стигао у Сирмиј (Ср. Митровицу) где се припремао за рат. Сармати су иранско племе, за које Херодот наводи да живе источно од реке Дон; доцније су се померили на запад, и у IV в. н.е. део њих налази се између Тисе и Дунава, области која је ван граница Римског царства. Квади су германско племе, које живи западно од Сармата.

32. Мисли се на Moesia Prima, данашња централна Србија.
33. Тај део окренут је према данашњем Срему.
34. Римљани гоне Кваде на север, према њиховом краљевству око дан. Будимпеште.
35. Овде Амијан наводи сарматску хијерархију, чији су термини само приближно преведени на латински, па стога и на српски језик. Зизаис је владар, *regalis*, а под њим су *subreges*, вазални краљеви и, потом, *optimates*, прваци, поглавице вероватно појединих племена.
36. Сармати робови (Лимиганти) дигли су се против Сармата Аргараганата 334. г. и потиснули их на север. Тако су се они нашли притиснути између Квада с једне и Лимиганата с друге стране. Констанције их је тога ослободио и ставио под римску заштиту.
37. Бригетион је значајна римска база на Дунаву у Вале-рији (дан. Szöpu код Коморна), насупрот краљевству Квада.
38. Римљани су прешли Дунав највероватније код Акуминкума (Сланкамена), а Лимиганти су се повукли преко Тибискуса (Тамиша). Прихватили су да пређу реку, коју су држали Римљани и ту се приметнула битка.
39. Тајфали, племе блиско Готима, живели су на левој обали Дунава, у дан. Румунији.
40. Амијан не каже тачно где су се преселили Лимиганти. Но, после неког времена они су опет дошли до римске границе и упадали у провинцију Валерију, в. даље, XIX, 11 1.
41. Констанције је први пут добио титулу *Sarmaticus Maximus* још док је био цезар, 335. г.
42. Царска вила могла се налазити у Акуминку.
43. О Прокопијевој узурпацији в. даље, XXVI, 6.

ХVІІІ КЊИГА

(358–359.год.)

I ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН БРИНЕ ЗА ДОБРОБИТ ГАЛА И СТАРА СЕ ДА СВИ ПОШТУЈУ ПРАВО.

1. То се догађало једне исте године у разним крајевима света. А у Галији се стање било поправило; браћа Еусебије и Хипатије уздигнути су конзулским звањем, док се Јулијан прославио низом успеха. Одложивши у зимовнику на неко време ратне бриге, старао се о благостању провинција, предузимајући много тога корисног. Брижљиво је надгледао да се неко не преоптерети порезима, да, злоупотребивши положај, не посегне за туђим и да не добијају висока звања они чија су се имања повећала у несрећама државе, као и да ниједан од судија који се удаљи од правде не остане некажњен. 2. У том циљу прекидао је расправе када је то захтевао значај парнице или личности, пресуђујући непристрасно шта је праведно, а шта неправедно. 3. И будући да су многи његови поступци били за похвалу, биће довољно изнети бар један пример како је поступао и говорио. 4. Нумерија – кратко време пре тога намесника Нарбонске Галије – који је оптужен да је лопов, саслушавао је јавно на суду, са неуобичајеном, цензорском строгошћу, допуштајући да присуствују они који то желе. Кад се овај бранио од оптужби порицањем и ни у чему се није дао збунити, строги говорник Делфидије, нападајући га жестоко, узвикнуо је, раздражен недостатком доказа: „Да ли ће, сјајни Цезаре, ико икада бити проглашен кривим, ако буде довољно порицати? „Јулијан је на то разборито одговорио: „А да ли ће неко моћи бити невин, ако је довољно оптужити?“ Такви су и томе слични бројни примери његове човечности.

II ЦЕЗАР ЈУЛИЈАН ПОПРАВЉА ЗИДОВЕ ОНИХ УТВРЂЕЊА НА РАЈНИ, КОЈА ЈЕ БИО ПРИМИО. ПРЕЛАЗИ РАЈНУ, ПУСТОШИ НЕПРИЈАТЕЉСКИ ДЕО АЛАМАНИЈЕ И ПРИСИЉАВА ПЕТ АЛАМАНСКИХ КРАЈЕВА ДА МОЛЕ ЗА МИР И ДА ВРАТЕ ЗАРОБЉЕНИКЕ.

1. Јулијан је намеравао да хитно крене у поход, јер је сматрао да су неки окрузи Аламана непријатељски и да ће се они дрзнути на крупне потхвате, уколико сами не буду поражени, другима за пример. Међутим, двоумио се којим путем и колико брзо да, – чим се укаже разумна могућност – претекавши гласине, изненада упадне у њихове крајеве. 2. Најзад, пошто је размишљао о многим различитим плановима, одлучио се на

нешто што ће се завршити повољно. Хариобауда, трибуна на располагању,¹ познатог по храбрости и поверењу, тајно је послао краљу Хортарију, који је с нама већ био у миру. Хариобауд је лако могао доћи до граница оних које је требало напасти и тако сазнати чиме се баве, јер је одлично знао варварски језик. 3. Кад је Хариобауд храбро кренуо на извршење свог задатка сâм Јулијан је – чим је годишње доба било погодно за то – сазвао војску са свих страна и кренуо у поход. Сматрао је да је најважније то, да пре ватре битака уђе у градове који су пре тога разорени, да их прими и утврди; затим да уместо старих, изгорелих амбара, сагради нове, у које би се сместило жито, које се редовно допремало из Британије. 4. И једно и друго је завршио пре него што се ико надао: наиме, и житнице су брзо подигнуте и у њих смештено обиље жита, и заузето је седам градова: Херкулова кастра, Квадрибургијум, Трицензима и Новесијум, Бона, Антенак и Винго.² Ту се, неким срећним случајем, изненада појавио префект Флоренције, водећи део војске и носећи залихе хране довољне за дужи временски период. 5. Пошто је ово постигао, преостало је још да се оправе зидови примљених градова, док га још нико не омета. А према јасним задацима, очигледно је да се варвари у таквим околностима покоравају државној доброту, и то из страха, а Римљани вођи, и то из љубави. 6. Према уговору из претходне године, краљеви су послали на својим колима велику количину грађе потребне за утврђивање. А војници помоћних трупа, који су увек презирали радове ове врсте, овај пут су их прихватили захваљујући Јулијановим љубазним речима. Тако су вукли на плећима, не жалећи се, грађу дугу педесет и више стопа и са највећом ревношћу помагали су у изградњи. 7. И док су се радови привођили крају, вратио се Хариобауд и сопштио оно што је открио. После његовог доласка, напрегнувши снаге, сви су дошли у Могонцијак. Ту су се Флоренције и Лупицин, Северов наследник, упорно залагали да се пређе преко саграђеног моста. Но, Цезар се одлучно супротставио томе, тврдећи да не треба угњетавати умирене земље, јер често се догађа да се због дивљаштва војске, која пустоши све на шта наиђе, нагло прекине савез. 8. Међутим, сви Аламани, које је нападала војска, сматрали су да је опасност близу и претећи су опоменули краља Суомарија, нашег пријатеља, да, држећи се претходног уговора, спречи Римљанима прелаз; наиме, његови окрузи су се протезали до супротних обала Рајне. Пошто је он тврдио да се не може сам одупрети, близу Могонцијака скупило се мноштво варвара да великом силом спречи војску да пређе реку. 9. Тако је Цазарев предлог изгледао погодан због два разлога: да се не узнемиравају умирене земље и да се мост не везује уз

опасност по живот многих људи – јер се томе опиру ратоборни варвари – већ да се иде на место које је најпогодније за састављање моста. 10. Али, непријатељи су то брзо схватили и лагано су наступали дуж супротне обале. Кад су из далека видели да наши постављају шаторе, и сами су проводили ноћи без сна, будно мотрећи да наши не пређу реку. 11. Но, кад су наши дошли до одређеног места, отпочинули су, опкољени насипом и јарком. А Цезар је, посаветовавши се са Лупицином, наредио неким трибунима да опреме три стотине лако наоружаних војника, а да они уопште нису знали шта треба радити и куда треба ићи. 12. Сакупивши их у већ одмаклој ноћи, укрцали су их на четрдесет барки, колико их је ту било. Заповеђено им је да плове дуж реке, ћутке, задржавајући чак и весла, да варваре не би пробудио шум таласа; спретношћу духа и тела, требало је да се ови војници дочепају супротне обале, док непријатељи мотре на наше ватре.

13. Док се ово журно изводило, краљ Хортарије, наш савезник од раније, без намере да изврши преврат, позвао је – будући пријатељ и са својим суседима – на гозбу све краљеве, принчеве и вазалне владаре. Према домородачком обичају, задржао их је на вечери све до треће страже.³ Управо кад су се разилазили, наши су, изненада наишли на њих. Али, никога од њих нису ни убили ни заробили, јер су, захваљујући томе што је био мрак, насумице побегли, онамо куд их је одвео кас њихових коња. Стога су наши поубијали послугу и робове, који су пешке следили господаре, осим ако неког није спасао мрак. 14. Најзад, сазнавши за прелаз Римљана – који су тада, као и у ранијим походима, размишљали како да олакшају напоре уколико пронађу непријатеља – краљеви са својим племенима су се помели. Они су брижљиво мотрили да се не подигне мост, али их је захватио ужасан страх и разбежали су се на све стране; савладавши необуздан бес, журили су да превезу даље своје породице и имовину. Чим су отклоњене све тешкоће, мост је сagraђен, и пре него што су домороци у то поверовали, наша војска је без икаквих сметњи прешла у Хортаријево краљевство. 15. Али, пролазећи кроз област непријатељских краљева, спаљивали су и пустошили све на шта су наишли напредујући неустрашиво кроз непријатељску земљу. Запалили су ограде трошних кућа и поубијали мноштво људи, док су једни падали, а други преклињали за милост, стигли су у област која се зове Капелатији или Палас.⁴ Ту, где камени међаши раздвајају Римљане и Бургунђане, постављени су логори, како би Макријан и Хариобауд, краљеви и рођена браћа, били без страха примљени.

Осећајући да се приближава опасност, они су забринуте дошли да моле мир. 16. После њих, стигао је одмах и краљ Вадомарије, који је пребивао наспрам Раурака. Он је предао писмо цара Констанција, којим се он веома препоручује; стога је љубазно примљен, као што је и доликовало, јер га је у своје време император примио као клијента римске државе. 17. Макријан и његов брат такође су примљени међу заставе и орлове; Макаријан се дивео различитим украсима на оружју и људима, какве је тад први пут видео, и молио је за свој народ. А Вадомарије, који је с нашим често у додиру – будући близу границе – такође се чудио изгледу сјајне опреме, али се сетио да је сличну видео у раној младости. 18. Најзад, после дугог већања, и Макријану и Хариобауду дат је мир, уз сагласност свих. А Вадомарију, који је хтео да се побрине за своју сопствену сигурност и који је дошао у име посланства да као посредник моли мир за краљеве Урија, Урсицина и Вестралпа, није се могло одмах одговорити јер су варвари превртљиве вере па после нашег одласка могли би се поново оснажити, незадовољни миром који су добили преко других. 19. Али, када су они сами послали легате – пошто су им спаљене жетва и кривињаре, а многи од заробљеника убијени – тако су преклињали, као да су они то учинили нашим, те су добили заслужени мир, под условима који су били слични претходним. Нарочито се настојало на томе да врате све заробљенике које су уграбили приликом својих бројних упада.

III ЗАШТО СУ БАРБАТИОНУ, МАГИСТРУ ПЕШАДИЈЕ, И ЊЕГОВОЈ ЖЕНИ, ПО ЗАПОВЕСТИ КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА ОДСЕЧЕНЕ ГЛАВЕ.

1. Док се уз бригу вишњих богова поправљало стање у Галијама, на Августовом двору дошло је до новог преврата, који је од незнатног почетка нарастао до жалости и несреће. У кући Барбатииона,⁵ тадашњег маистра пешадије, пчеле су изаткале јасно видљив рој. Он се о томе брижљиво посаветовао са познаваоцима предзнака: одговорили су му да то предсказује велику опасност. Овакво нагађање је проистекло отуд што се ове бубе, кад саграде своје куће и сакупе благо, истерују димом и громогласном звуком цимбала. 2. Барбатиион је имао жену, по имену Асирија, која није била ни обазрива ни ћутљива. Када је Барбатиион кренуо у поход, обузета многоструким страхом због оног што се сећала да јој је проречено, и подстакнута женском таштином, позвала је слушкињу, вешту тајној азбуци, коју је наследи-

ла од Силвана. Написала је мужу писмо у зао час, тобоже плачући и преклињући га да после Констанцијеве блиске смрти, када се буде – што се она нада – успео на власт, не одбаци њу због брака са Еусебијом, тадашњом краљицом која се лепотом тела истицала међу многим женама. 3. Ово писмо послала је тајно, колико је то било могуће. Али слушкиња, која је писала по диктату господарице, побегла је, кад су се сви вратили из похода и у првим ноћним часовима однела Арбитиону,⁶ копију; пошто је топло примљена, предела је хартију.

4. Поуздавши се у овај доказ, Арбитон је – будући спреман на зло дело – доставио ствар владару. По обичају, са потером се није одуговлачило. Барбатион је признао да је примио писмо, а недвосмисленим доказом утврђено је да га је његова жена написала, и обома је одсечена глава. 5. Пошто су они кажњени, дуго је трајала истрага и мучени су још многи, и криви и невини. Међу њима је био и Валентин, прво заповедник гарде, касније трибун. Као саучесник он је био неколико пута мучен, међу многим другима, али је преживео, јер уопште није знао шта се догађало. Као накнаду за неправду и опасност, добио је звање дукса за Илирик. 6. А овај Барбатион био је примитиван, набусит човек; многи су га мрзели, због тога што је вероломно издао цезара Гала, док је био на челу царске гарде. Међутим, после његове смрти, понет охолошћу због високог војног звања, слично је смишљао и против цезара Јулијана, због чега су га често презирали поштени људи, брбљајући многе непријатне оптужбе у широм отворене Августове уши. 7. Он свакако није знао стару, мудру Аристотелову изреку, који је, шаљући краљу Александру свог ученика и рођака Калистена, овом више пута саветовао да што ређе и што пријатније говори човеку који носи на језику власт над животом и смрти. 8. Не треба се чудити што људи некад разликују корисно од штетног, када сматрамо да је њихов ум близак небеском; чак и животиње, лишене разума, понекад виде своју вредност у потпуној тишини, као што показује овај свима познат пример. 9. Када дивље гуске напуштају исток и због врућине лате у западне области, кад почну да прелазе Таурус, богат орловима, оне, плашећи се тих моћних птица, затворе кљунове каменчићима да им не би ни највећа невоља измамила крик. А када у брзом лету пређу ова брда, испуштају каменчиће и тако безбедније путују.

IV ПЕРСИЈСКИ КРАЉ САПОР СПРЕМА СЕ ДА СВИМ СНАГАМА НАПАДНЕ РИМЉАНЕ.

1. Док су се у Сирмију брижљиво спроводиле ове истраге, страшна Фортуна истока зајечала је трубама које су означиле опасност. Наиме, персијски краљ, уз помоћ дивљих племена која је морао да умири, а горући претераном жељом да повећа царство, опремио је оружје, војску и комору. Поверивши своје планове подземним божанствима, питао је за савет о будућности сва пророштва. Кад их је довољно сакупио, бавио се мишљу да у рано пролеће нападне целу земљу. 2. Кад су се о овом пронели гласови, а потом и сигурне вести, све колебљиве обузео је велик страх од наступајућих несрећа. А дворска радионица, ударајући – како се каже – и дању и ноћу у исти наковањ, по жељи евнуха, нападала је пред сумњичавим и плашљивим царем Урсицина, као да има страшно Горгонино лице. Понављали су ово и томе слично да је, после Силванове погибије, као у недостатку бољих поново послат да надгледа источне крајеве, и да је том приликом помишљао на још више положаје. 3. Овим ружним и претераним улагивањем, многи су настојали да придобију наклоност Еусебија, тада настојника ложнице, који је, уколико треба рећи истину, имао много утицаја на Констанција; Еусебије је жестоко угрожавао живот поменутог команданта коњице из два разлога: јер једини од свих није имао потребе за његовом помоћи, и јер није уступио свој завичај, Антиохију, коју је овај врло упорно захтевао.

4. Он је, као змија из које извире обиље отрова и која мноштво младунаца, што тек пузе, подстиче да чине зло, слао тек одрасле момке као собаре. Требало је да они, користећи се службом и личном владаревом животу, нежношћу увек дечачког гласа милују цареве сувише отворене уши и да сруше, тешком зломом, добар глас оног храброг војника: убрзо су и учинили то што им је заповеђено. 5. Негодујући против ових и њима сличних, лепо је похвалити старог Домицијана који је додуше – потпуно различит од оца и брата, спомен на своје име упрљао неизбрисивом одвратношћу – али и осветлао једним сасвим добро применљивим законом који је строго забрањивао да се у оквирина римске државе кастрирају дечаџи. А да се тако није десило, ко би могао поднети масу њих, кад их је тешко поднети и неколицину. 6. Поступали су, међутим, опрезно, да не би – како је измишљао Еусебије – Урсицин, поново позван, из страха све помутио. Њега, наиме, ако се укаже прилика, треба убити.

7. Док су они ово, скривали, растрзани недоумицама, ми смо се мало задржали код Самосате, некад славног града краљевства Комагене. Ту су, изненада, допрли до нас чести и поуздани гласови о новом преокрету, о чему ће касније бити речи.

V ПРОТЕКТОР АНТОНИН СА СВИМ СВОЈИМА БЕЖИ СА ПОРУ И ТЕРА ГА НА РАТ ПРОТИВ РИМЉАНА, ЧЕМУ ЈЕ ОН И САМ ТЕЖИО.

1. Неки Антонин, најпре богат трговац а потом финансијски службеник дукса Месопотамије и, најзад, гардиста, био је разборит човек и познат у свим овим крајевима. Али, натеран лакомошћу неких људи да плати велику глобу, препирао се са моћнима; осећао је како га све више ломе неправдом, јер су они, који су решавали случај били склони да га реше у корист моћнијих, да „не би ишли уз ветар”. Стога је почео са финансијим улагањем: признао је дуг, који је уговором пренет на фиск¹. И, сад већ спреман на нешто крупније, истраживао је у потаји све делове државе. Како је знао писмо оба језика, обавештавао се где се налазе који војници, и колико њих, бележио је и где треба да крену у време похода, а такође се неуморно распитивао да ли ће бити довољно оружја, намирница и осталих ратних потреба. 2. И кад је Антонин сазнао поверљиве податке за цео Исток – а већи део војске и новца за њихове плате били су распоређени на Илирик, где је цар био задржан важним пословима – већ се био приближио рок за даривање новца који је, натеран силом и страхом, признаницом потврдио да дугује. Притиснут опасностима са свих страна, јер га је ради наклоности повериоца, комес трезора непријатно пожуривао, одлучио је, с великим напором, да пребегне Персијанцима, заједно са женом, децом и са свим својима. 3. А да би преварио граничаре, купио је по повољној цени имање у Хијаспиди, месту које оплакује река Тигар. Захваљујући том изуму, нико се више није усуђивао да тражи разлог доласка поседника са бројном пратњом, у области тик уз римску границу. Сем тога, преко поузданих слугу, вешти у пливању, имао је често тајне разговоре са Тамсапором, који је тад, као намесник, управљао свим областима, преко реке и кога је познавао од раније. Пошто су му из персијског логора послали у помоћ спретне момке, укrcан је на бродић, са свим што му је било драго у кући и прешао је реку у мрклој ноћи, слично, али са спротном намером, од Зомира,² оног издајника Вавилонa. 4. Пошто је Месопотамија доведена до овог стања дворска чета, певајући стару песму, да би нас упропастила, пронашла је најзад прилику да нашкоди најхрабријем јунаку; зачетник и подстрекач била је група евнуха који, дивљи и зли, немајући друге породице, воле једино богатство, као најдраже кћери. 5. Одлучено је тако да се као командујући источних провинција пошаље Сабинијан, излапео и врло богат старац; неспособан за рат и непредузимљив, због своје безначајности никада није добио достојанство. Одлучено је такође да се Урсичин врати на двор, као

наследник Барбатиона, у звању главнокомандујућег пешадије; ту ће овог „жудног подстрекача преврата“, како су га набеђивали нападати моћни и страшни непријатељи. 6. Док се ово догађало у Констанцијевом логору, као у бурдељу или на позоришној сцени, и док су се делиоци положаја за новац размилели по кућама моћних, Антонин је доведен у краљев зимовник, где је радо примљен. Почаствован је достојанством ношења тијаре, чији носиоци добијају место и за краљевским столом. Они код Персијанаца имају и право да на скупштинама говоре, саветују и излажу своје мишљење. Тако он није „чакљама ни конопцима“ (како се каже), односно, увијеним и скривеним, заобилазним путем, кренуо против државе, већ пуним једрима. Подстицао је краља, као што је некад Махарбал пребацивао Ханибалу лењост, и стално му је говорио да може победити, али да не зна да се користи победом. 7. Наиме, будући да је добро одгојен и како је био у току свих догађаја, наишао је на будну пажњу слушалаца пријемчивих на чешкање ушију, који га нису гласно хвалили, већ су му се у тишини дивили, попут хомерских Феачана. Подсећао је на догађаје пре четрдесет година када је изгледало – после непрестаних ратних пореза, нарочито после пораза код Хилеје и Сингаре, где се водила она жестока ноћна битка и наши били убијени у страшном покољу – као да је неки свештеник-фецијал раздвајао борце – Персијанци, иако победници још нису били стигли до Едесе и до мостова на Еуфрату; уздајући се у моћ оружја и сјајне успехе, требало је да дотле прошире државу, утолико пре што се у дугим грађанским ратовима римска крв лила на обе стране. 8. Тако и слично је говорио трезвени пребег, усред гозби на којима се код Персијанаца, као код старих Грка, саветује о војним припремама и другим озбиљним стварима. Краља је запалио до усијања да, чим прође зима, покрене војску, уздајући се у моћ своје среће, а обећао је да ће он сâм верно помагати у много чему.

VI МАГИСТАР КОЊИЦЕ УРСИЦИН ОПОЗВАН ЈЕ СА ИСТОКА И КАД ЈЕ ВЕЋ ДОШАО ДО ТРАКИЈЕ, ШАЉУ ГА НАЗАД У МЕСОПОТАМИЈУ. ВРАТИВШИ СЕ ТАМО, ИЗВИЂА ПРЕКО МАРЦЕЛИНА САПОРОВ ДОЛАЗАК.

1. Отприлике у исто време Сабинијан, понесен изненадном влашћу коју је добио, ушао је у провинцију Киликију. Свом претходнику дао је принцепсово писмо, којим се овај позива да пожуре на двор како би у часу велике невоље преузео вишу службу; да је Урсичин боравио чак у Тули,⁹ због овог значајног догађаја морао би бити позван; он је, наиме, због дугог искуства,

најбоље познавао некадашњу персијску војну науку и ратну вештину. 2. Кад се глас о томе пронео по провинцијама, сви слојеви градског становништва настојали су да задрже браниоца свих, учесталим представкама и аklamацијама и вукући га, такорећи, за руку. Сећали су се да им је био додељен да их штити, са четом троме и лење војске, а да ништа није изгубио током десет година. Истовремено су се плашили за своје животе јер су чули да ће, у ово непоуздано доба, када он оде, доћи потпуно неспособан човек. 3. Верујемо – и нема сумње – да Фама брзо лети ваздушним путевима. Она је открила наше поступке Персијанцима, који су тад донели најважније одлуке. Наиме, након дужег колебања, око различитих предлога, одлучили су, држећи се Антониновог савета, да – пошто је Урсичин удаљен, а нов командант био достојан презрења – заобиђу опасно опседање градова и да упадну преко Еуфрата; потом да иду даље и да заузму провинције – претекавши брзином Фаму – које од Галијенових ратова нису узнемираване, и које су се обогатиле, захваљујући дугом миру.¹⁰ Антонин је обећао да ће лично, уз божју помоћ, као најпогоднији бити на челу похода.

4. Како у сви похвалили план и једногласно га прихватили, сакупили су се и током целе зиме припремали оно што је било неопходно: намирнице, војску, оружје и све остало што је захтевао скорашњи поход. 5. Ми смо се у међувремену задржали мало с ову страну Таура и, журећи по заповести ка Италији, стигли смо до реке Хебра, која силази са планина Одриса. Ту смо примили владареву поруку којом нам заповеда, занемарујући сваку опрезност, да се вратимо у Месопотамију, без пратње и без предузимања било каквог озбиљног потхвата, јер је сва власт била пренета на другог. 6. А то су наместили зли мајстори власти да би се то, уколико се Персијанци не постигавши успеха врате у своју земљу, приписало храбрости новог команданта; а ако се срећа окрене против нас, Урсичин ће бити оптужен као издајник отаџбине. 7. Узнемирени тако и у недоумици, дуго смо оклевали; а кад смо се вратили, суочили смо се са уображеним Сабинијаном, човеком осредњег раста, скученог и уског духа, који је једва могао да без срамног страха буде на гозби, а камоли да издржи бојну вреву. 8. Међутим, наши извиђачи су поуздано тврдили да код непријатеља све ври од припрема, а то се подударало и са изјавама пребега. И док је онај човечуљак губио време, ми смо већ били близу Низибиса, како бисмо припремили оно што је потребно, односно како бисмо спречили Персијанце да крену на небрањен град. 9. И док се унутар зидова журило са припремама, дим и ватре су непрестано светлуцали, од Тигра, преко Кастра Маурорум, Сисаре и осталих пограничних места, и сијале у низу до града, постављене гушће но обично, показујући

да су непријатељске пљачкашке чете прешле реку и упале у нашу област. 10. Стога смо их, да не би заузели путеве, претекли у брзом галопу. А кад смо прешли две миље, видели смо насред поља згодног дечака са огрлицом, који је, отприлике, имао осам година, како плаче; био је, како рече, син неког племића, а мајка га је, док је претрашена бежала од непријатељске напасти, оставила самог, укоченог од страха. На заповест вође, који се смиловао и сажалио на њега, ставио сам дечака на коња и одвео га у град, мада су градске зидине већ биле опкољене и пљачкаши су кружили на широком простору. Плашећи се невоља опсаде, спустио сам дечака у полузатворена бочна врата и у брзом трку, као без душе, пошао сам ка нашој чети, и мало је недостајало да будем ухваћен.¹¹

12. Наиме, непријатељска ала пратила је Абдигалда, неког трибуна, који је бежао са посилним, и ухватила је слугу, али им је господар умакао. Док сам ја пролазио у брзом трку, питали су га који је то вођа дошао, а кад су чули да је малопре у град ушао Урсицин, да иде ка планини Изали, убили су заробљеника, и сакупљени у групу следили су нас без одмора. 13. Пошто сам их, захваљујући брзом коњу претекао, код оронулог утврђења Амудис стигао сам наше, који су се ту одмарали, док су коњи били раштркани по ливади. Испруживши широко руку и завртевши увис крајеве огрчача, дао сам убичајен знак да је непријатељ ту и придружио сам се нашим у заједничком налету, иако ми је коњ већ био уморан. 14. Али, плашила нас је ноћ пуна месечине и огромна равница, која није пружала никакав заклон, уколико би то захтевао хитан случај, јер се није видело ни дрвеће ни жбуње ни било шта осим ниске траве. 15. Смислили смо, да упаљену светиљку ставимо на коња и привежемо је да не падне, затим да пустимо животињу, саму без јахача, да иде улево, а ми да кренемо планинским странама удесно; циљ тога био је да Персијанци, верујући да лојана бакља осветљава пут вођи који лагано наступа, држе тај правац; и да нисмо урадили тако, били бисмо, опкољени и пали заробљени, у руке непријатељу. 16. Избегавши тако опасност, стигли смо у неко шумовито место звано Мајакарيره, засађено лозом и воћем, а које је добило име по хладним изворима. Становници су се били склонили, само смо у удаљеном склоништу нашли скривеног војника. Када су га довели пред војсковођу, он је из страха говорио различите ствари и стога је изазвао подозрење; пошто смо га застрашили, открио је целу истину; саопштио је да је рођен код Паризија у Галији и да је служио војску у коњичком одреду. Али, плашећи се освете због неког давнашњег злочина, пребегавши је Персијанцима. Пошто је његово понашање било ваљано оженио се ту и подигао децу. Често су га слали као уходу нашим и углавном је

јављао тачне вести. А сада су га послали прваци Тамсапор и Ноходар, који су довели гомиле пљачкаша, и он се враћао да им јави шта је сазнао. Након тога, допунивши извештај оним што је знао да се догађа у разним крајевима, био је убијен.

17. Затим смо, док су бриге и невоље нарастале, брзим ходом за времена стигли у Амиду,¹² град касније славан по несрећи. Кад су се наши извиђачи вратили, у унутрашњости једног тоболца открили смо кожу исписану тајним писмом, коју им је Прокопије – а раније сам рекао да је то био легат кога смо послали са комесом Луцилијаном – поверио да нам уруче. Он нам је на скривен начин саопштавао да се не прави озбиљно питање уколико носиоци буду ухваћени и уколико се растумачи смисао списка. 18. „Удаљивши грчке посланике – можда и зато да би их убили – дуговеки краљ¹³ није се задовољио Хелеспонтом већ ће, повезавши мостовима Граник и Риндак,¹⁴ прећи у Азију, да би је напао са бројним племенима. По природи он је љут и врло суров, а подстакао га је и запалио наследник некадашњег римског владара Хадријана¹⁵; уколико се не буде чувала, Грчка је пропала и оплакана.” 19. Ова порука је значила да је персијски краљ прешао реке Анзабу и Тигар, на подстицај Антонина, и да тежи да завлада целим Истоком. Кад су ово, јер је било веома замршено, једва прочитали, донели су разборит план. 20. У то време сабрап Кордуене, која се покоравала персијској власти, био је Јовинијан, тако назван на римском тлу. Као младић он је тајно пристајао уз нас, стога што је као талац дуго боравио у Сирији и обузет лепотом слободних студија жарко је пожелио да нам се врати. 21. Послали су ме њему, заједно са једним поузданим центурионом, како бисмо поуздано сазнали шта се догађа; ишао сам преко планинских беспућа и стрмих теснаца. Пошто ме је видео и препознао, Јовинијан ме је љубазно примио, а разлог свог доласка поверио сам само њему. Са једним ћутљивим познаваоцем тих крајева послао ме је ка високим лицима, врло далеко оданде. Са тог места човек оштрог вида јасно уочава најситније појединости, педесет миља унаоколо.

22. Ту смо се задржали цела два дана, а кад је трећи пут грануло сунце, угледали смо под собом земље свуд укруг – што ми зовемо хоризонтом – пуне безбројних чета, испред којих је ишао Краљ, блештећи у сјајној одори. С његове леве стране ишао је Грумбат, краљ Хионита, средовечан и смежураних удова, али величанственог духа и чувен због многих значајних победа. Десно је ишао краљ Албана, њему раван по рангу и узвишен по части; потом разне вође, који су се истицале угледом и влашћу, а њих је пратило мноштво ратника свих чинова, који су изабрани између јунака суседних племена и честим невољама били увежбани да издрже терет похода. 23. Докле ћеш нам,

Грчка пуна легенди, приповедати о трачком граду Дориску, где је војска по групама стављена у ограду и тако бројана?¹⁶ Међутим ми, опрезни, или, да тачније кажем, плашљиви, никако не прелазимо преко оног што веродостојна сведочанства несумњиво и засигурно показују.

VII САПОР УЛАЗИ У МЕСОПОТАМИЈУ СА КРАЉЕВИМА ХИОНИТА И АЛБАНА. РИМЉАНИ САМИ ПАЛЕ СВОЈА ПОЉА, СЕЉАКЕ УТЕРУЈУ У ГРАДОВЕ И КАСТЕЛИМА И ЗАКЛОНИМА УТВРЂУЈУ ОВОСТРАНУ ОБАЛУ ЕУФРАТА.

1. Пошто су краљеви прошли Ниниву, велики град у Адијабени и, пошто су заклавши жртвене животиње на мосту преко Анзабе, добили повољна предсказања, прешли су реку врло весели. А ми, претпостављајући да остало људство једва може продрети у наше области, већ након три дана вратили смо се сатрапу и захваљујући његовом гостопримству ту смо се одморили и опоравили, прелазећи преко напуштених и пустих места, вођени великом утехом – невољом – вратили смо се одатле брже него што се могло очекивати. Храбрили смо духове наших, који су били у неизвесности, обавештавајући их да су краљеви без икаквог обилажења прешли један понтонски мост. 3. Одмах су, дакле, брзи коњаници били послати Касијану, дуксу Месопотамије, и Еуфронију, тадашњем намеснику провинције, да приморају сељаке да са породицама и свом стоком пређу на сигурнија места и да што пре напусте Каре, место ограђено slabим зидовима. Поред тога, нека запале сва поља, да непријатељу не остане обиље летине. 4. Заповести су без оклевања биле испуњене: запаљена је ватра и огромна снага којом је беснела тако је сажегла све жито, чије су стабљике већ биле набрекле и позлаћене, и младу траву, тако да се од обала Тигра па све до Еуфрата није могло видети ништа зелено. Тада су изгореле и многе животиње, понајвише лавови, који овим местима страшно дивљају, и који или страдају или ослепе на следећи начин.

5. Међу трском и грмљем месопотамских река лутају безбројни лавови, потпуно безопасни због благих зима које су ту врло умерене. Али, кад се ваздух запали сунчевим зрацима, у крајевима сажеженим врућином раздражује их јара и мноштво комараца, којих су пуне све те области. И пошто ови инсекти нападају очи – јер су влажне и сјајне – сакупљајући се око трепавица, лавови, пошто дуго трпе муке, потапају се у рекама, у

које беже тражећи лека, или изгубивши очи, које чешући их ископају ноктима, потпуно подивљају. А кад се то не би догађало, цео Исток би био пун ових звери.

6. Док су поља горела – како је већ речено – трибуни послати са гардистима учврстили су онострану обалу Еуфрата утврђењима, оштрим кољем и свим врстама заклона, стављајући ратне справе на погодно место где је река имала мало вирова. 7. Док се са овим журило, Сабинијан, „одлично” изабрани управник опасног рата, у тренуцима када је требало одвратити заједничке опасности, шетао је гробљем у Едеси,¹⁷ као да се нимало не плаши, јер је склопио мир са мртвима. Водећи лагодан живот, забављао се у тишини војничким извођењем пириха, уз ударање такта, уместо глумачким представама. А и сâм потхват и место извођења били су пуни предсказања; јер смо током векова научили да овакве ствари, непријатне и да се кажу и да се чине, мора избегавати сваки поштен човек, јер најављују будуће потресе.

8. У међувремену краљеви су прошли Низибис као безначајно место; а како су пожари због различите суве грађе били све чешћи, бежећи од несташнице сточне хране, кренули су травнатим долинама према подножју планина. 9. Док су ишли ка граду Бебасу и одатле према граду Константино, која је удаљена стотину миља, све је венуло због непрестане суше; једино се у бунарима налазило мало воде. Дуго су се двоумили шта да раде; ипак, уздали су се у то да ће њихове издржљиве трупе успети да пређу реку, но тад су од једног поузданог извиђача сазнали да је Еуфрат надошао због отапања снегова, да су се његови вирови широко разлили и да се никако не може прећи газом. 10. Требао је све ускладити према могућности прилика, јер су тако, мимо очекивања, били лишени наде и намере коју су имали. У стању препуном опасности сазван је хитно савет и наређено је Антонину да изнесе своје мишљење. Он је саветовао да се одмах скрене удесно, да би се у дужем заобиласку користили сви плодови родне земље, који су још нетакнути, с обзиром на то да је непријатељ ишао право. Под Антониновим вођством стигли би до два утврђена места, по имену Барзала и Клаудијас, где је река уска, јер је близу свог извора, па се лако може прећи, и плитка је, јер још није нарасла од притока. 11. Саслушавши и похваливши саветодавца, заповедили су да их води куда зна, а све чете, скренувши са раније утврђеног правца, следиле су га док је крчио пут.

VIII ПЕРСИЈАНЦИ ТЕРАЈУ У БЕКСТВО СЕДАМСТО КОЊАНИКА ИЗ ИЛИРИКА; УРСИЦИН БЕЖИ НА ЈЕДНУ, МАРЦЕЛИН НА ДРУГУ СТРАНУ.

1. Кад смо то сазнали поузданим извиђањима, одлучили смо да пожуримо у Самосату и да, прешавши реку¹⁸ и прекинувши мостове код Зеугме и Каперсане, одбијемо непријатељске нападе, уколико нас послужи срећа. 2. Али десила се ужасна срамота, коју треба прекрити потпуним ћутањем. Наиме, око седамсто коњаника из два одреда, послати недавно из Илирика као помоћ Месопотамији, иначе млитави и кукавице, држали су под заштитом ове области. Но, плашећи се ноћних заседа, удаљавали су се увече од јавних путева, када управо треба највише чувати све пролазе. 3. Приметивши то, док су ови били обузети вином и сном двадесет хиљада Персијанаца је прешло реку, под вођством Тамсапора и Ноходара, а да нико није надгледао пут, и наоружани сакрили се, иза високих брежуљака у близини Амиде. 4. Ускоро – како је већ речено – док смо журили да одемо у Самосату по још нејасној јутарњој светлости, са једне високе осматрачнице заслепио нас је сјај блештећег оружја. Узбуђено вичући да је непријатељ ту и дајући знак којим се обично подстиче на борбу, застали смо у згуснутом бојном реду; сматрали смо да не треба бежати, јер су гониоци већ били на видуку, а ни сукобити се с бројним непријатељем, који је имао јачу коњицу, већ да се треба чувати сигурне смрти.

5. Најзад нас је крајња невоља натерала да се сукобимо јер су, док смо оклевали шта да чинимо, неки наши гинули, јуришајући на слепо. И док су обе стране јуришале, Урсицин је препознао Антонина, који је смело предводио чету; грдио га је прекоревајући га и називајући га издајником и неваљалцем. А он, бацивши тијару коју је носио на глави као знак највише части, скочио је с коња и савио се, готово додирујући лицем земљу, поздравио га је, називајући га заштитником и господарем, с рукама на леђима, што је код Асираца држање молиоца. 6. „Опрости ми, рече, моћни војводи, што сам склизнуо – из нужде, не својом вољом – у ово што сам знао да је злочин. Моји повериоци, као што знаш, натерали су ме на то, а њиховој грамзивости није се одупрла ни узвишена срећа каква је твоја, која брани моју несрећу.” Говорећи то, отишао је из нашег видокруга не окрећући се, већ је, док је одлазио, из поштовања ишао уназад, показујући прса. 7. Док се све ово догађало у року од пола сата, наша заштитница, која је држала врх брега, узвикнула је да нам се друга група оклопника приближава иза леђа великом брзином. 8. И као што обично бива у тешким тренуцима, двоумили

смо се коме треба поћи у сусрет, па смо се под притиском огромног мноштва расули на све стране, где је коме било згодно. И док је свако настојао да се извуче из велике опасности, тако раздвојени помешали смо се с непријатељским чаркашима. 9. Па, презирући жељу за животом, храбро смо ступили у бој, али су нас потиснули све до обала Тигра. Неки су се, гурнути оданде, стрмоглавили и заплетени оружјем висили су у речним плићацима; неке су прогутали вртлози; једни су се сукобили с непријатељем и борили се са различитим исходом, а други опет, уплашени густим четама, тражили су најближе успоне планине Таура.

10. Међу њима су препознали и нашег вођу,¹⁹ окруженог гомилом бораца, како на брзом коњу одлази заједно са трибуном Ајаделтом и са још једним посиљним. 11. А мени је, док сам се удаљен од мојих другова питао шта да радим, пришао гардиста Веринијан; бутина му је била прободена стрелом. Кад сам покушао, на колегин захтев, да је извучем, одасвуд ме је опколила персијска претходница. Кренуо сам у трку, као без даха, ка граду који се налазио на стрмини, с оне стране с које смо били нападнути, и приступачан само једним врло уским прилазом; због воденичног камења, усеченог у брдо и густо постављеног, прилаз је био још више сужен. 12. Помешани с Персијанцима, који су у истом налету журили с нама ка узвишењу, после чега смо све до изласка сунца стајали непомично, толико збијени да лешеве, подупрти мноштвом, нису могли наћи простор где би се срушили. Тако је неки војник, са одсеченом главом, коју је на равне делове расцепио снажан ударац мача, стајао испред мене као клада, јер је одасвуд био сабијен. 13. И док су из заклона летеле многе стреле са свих врста справа, нас су од ове опасности штитили оближњи зидови. Ушавши, најзад, на споредна врата, затекао сам пун град, јер су се из суседства слили у њега и мушкарци и жене. Случајно се, наиме, управо тих дана у подграђима одржавао уобичајен годишњи сајам са страном робом, што је повећало број придошлих сељака. 14. Ту су се мешали различити узвици; једни су оплакивали умрле, други су били смртно рањени, а многи су дозивали разне сроднике, које нису могли да виде због гужве.

IX ОПИС АМИДЕ И КОЛИКО ЈЕ ТУ БИЛО ЛЕГИЈА И КОЊИЧКИХ ОДРЕДА, КАО ЗАШТИТА

1. Овај град, некад сасвим мали, Констанције је, још као цезар, опколио великим кулама и зидовима – у исто време кад је сазидао и град Антонинупољ – да би грађани имали сигурно

уточиште. Направивши ту и оставу опсадних справа, учинио је град страшним за непријатеља и хтео да га назове својим именом. 2. Град с јужне стране оплакује окука Тигра, који се по маља ту у близини; тамо где се супротставља југоисточном ветру, окренут је према равници Месопотамије; тамо где је изложен северцу, близу је реке Нимфеја и у сенци врхова Таура, који раздвајају транстигританска племена од Арменије; насупрот Зефиру, додирује Гуматену, област богату и плодну јер се добро обрађује, а ту је и село Абарне, познато по топлим изворима лековите воде. А у самом центру Амиде, под тврђавом, тече богат извор, додуше питке воде, али која некад, због врућине, лоше мирише. 3. Овом граду била је увек, одређена као заштита, Пета партска легија,²⁰ са коњичким одредом мештана, који није био за потцењивање. Али, тада су шест легија, прелазећи брзо деонице пута, претекле мноштво Персијанаца, које је надолазило, и стале су уз чврсте зидине. То су били војници Магненција и Деценција, које је по завршетку грађанских ратова цар, као превртљиве бунтовнике, натерао да иду на Исток – а тамо се не треба ничег плашити осим ратова с непријатељем; ту су биле и тридесета легија и десета легија, „Фортенсис“, као и чаркаши и извиђачи,²¹ са Елијаном, тада већ комесом. Као новајлије, на подстицај поменутог вође – тада још гардисте – ови војници излетели су из Сингаре, како смо испричали, и поубијали на спавању многе Персијанце. 4. Ту је била и већина комеса-стрелача, односно коњички одред у ком служе угледни варвари, који се међу осталим одликују моћним оружјем и снагом.

Х ДВА РИМСКА КАСТЕЛА ПРЕДАЈУ СЕ САПОРУ

1. Док се то догађало у време неочекиваног покушаја првог напада, краљ је са народом и племенима која је водио, скренуо десно с пута за Бебасу, идући – према Антониновом савету – кроз места Хоре, Мејакарيره и Харха, као да ће заобићи Амиду. Кад је дошао близу римских утврђења, од којих се једно зове Реман, а друго Бусан, сазнао је од пребега да је ту пренето на чување велико благо, будући да су то јака и сигурна утврђења. Додали су и да се ту налази лепа жена са малом ћерком и драгоценим стварима; она је била жена неког Краугасија, из Низибиса, који је потицао из сталежа градских већника и због доброг гласа и моћи уживао поштовање. 2. Журећи, дакле, да грамзиво отме туђе, у срчаном нападу крене на тврђаве. А браниоци, укочени од изненађења и притешњени различитим оружјем, предали су се заједно са оним који су се били склонили у

тврђаву. И, кад им је заповеђено да сиђу, одмах су донели кључеве од врата. Пошто су отворени прилази граду, све што год је било сакупљено, опљачкано је; извлачене су жене укочене од страха, и деца у загрљају мајки – она су тако већ на почетку детињства искусила тешке невоље. 3. Распитујући се чија је оно жена, краљ је сазнао да је Краугасијева, те јој је дозволио да без страха приђе, без бојазни да ће над њом бити учињено насиље. Видео ју је покривену црним зарем до усана и благонаклоно потврдио да ће поново наћи мужа и да неће бити обешчашћена. Чуо је, наиме, да је муж воли жарком љубављу и мислио је да ће овом женом као наградом моћи да плати издају Низибиса.

4. Пронађене су такође и неке девојке према хришћанском обреду посвећене божанском култу; заповедио је да не сме нико да их такне и да их нико не омета у вршењу службе на уобичајен начин.²² Он се свакако претварао да је милостив, да би се сви они који су били претрашени његовом суровошћу и окрутношћу, драговољно вратили, пошто схвате, на основу ових примера, да је величину своје среће умерио човечношћу и љубазним понашањем.

1. *Tribunus vacans*, трибун који је привремено без јединице, служио у генералштабу у специјалним мисијама.

2. Јулијан је кренуо из Париза на север, ка ушћу Рајне и одатле се спуштао заузимајући седам наведених градова.

3. У римској војсци ноћ се делила на четири ноћне страже које су трајале по три часа.

4. Ова имена највероватније нису латинска, а област је свакако погранична.

5. Барбатион је наследио Силвана на овом највишем чину у царству. Процес се одиграва у Сирмију 358 -359 г., при царевом повратку из похода против Сармата.

6. Флавије Арбитион, који је био обичан војник под Константином, постао је *magister equitum praesentalis*, што је друга по рангу функција у царству. Очевидно се надао да замени Барбатина, али је то место добио Урсицин.

7. Фиск је царска лична благајна.

8. Амијан алудира на казивање Херодота (III 153-160). Зопир, Мегабизов син, сам се унаказио пре него што је из персијског табора отишао и предао се Вавилонцима, којима је испричао да му је то учинио цар Дарије. Захваљујући том лукавству, примљен је у Вавилону, и док је Дарије нападао отворио је двоја врата и пустио Персијанце у град.

9. Туле је најудаљеније северно острво у Атлантику за које су стари знали; није сигурно да ли га треба идентификовати са Исландом или Мејнландом, највећим од Шетландских острва.

10. Реч је о провинцијама Кликији, Сирији и Еуфратензис, које је Сапор I задобио победом над римским царем Валеријаном, 260, г., а повратио их је палмирски владар Оденат цару Галијену, 260-263. г.

11. Ово је једно од ретких места где писац *Историје* говори о себи; љупка анегдота коју нам је забележио слика га као племенитог и осећајног човека.

12. Амида је град на Тигру, дан. *Diyarbêkir*, главно утврђење у Месопотамији. Опис града следи даље, у погл. 9, а опсада и пад Амиде описане су у књ. XIX.

13. Циља се на Сапора, рођеног око 310, чија је влада била дуга.

14. Граник је река у Тројади, славна по победи Александра Македонског над Персијанцима 334. г. пре н.е. Риндак је река у Фригији, чувена по Лукуловој победи над понтским краљем Митридатом 74 -73. г. пре н.е.

15. Хадријанов наследник био је Антонин Пије (138-161).

16. Тако је бројао Ксеркс своју војску при преласку у Тракију, уп. Херодот VII књ. 59.

17. Едеса је велики хришћански центар у Озроени, а на гробљу које спомиње Амијан били су сахрањени бројни хришћански мученици.

18. Урсицин намерава да пређе реку Еуфрат, остављајући тако Месопотамију и Озроену.

19. Урсицин је кренуо путем дуж Тигра, па преко планине Таурис, потом је преко Еуфрата стигао у Малу Јерменију, уп. даље, XIX 8, 12.

20. Пету партску легију основао је Диоклецијан и била је стални гарнизон Амиде.

21. *Superventores* и *Praeventores* су лако наоружане коњичке трупе; прве су коришћене у изненадним нападима, а друге као извиђачи.

22. Хришћани су током целе Сапорове владе трпели жестоке прогоне.

ХІХ КЊИГА

(359.год.)

I САПОРА, ДОК ПОДСТИЧЕ АМИЋАНЕ НА ПРЕДАЈУ, БРАНИОЦИ ГРАДА НАПАДАЈУ СТРЕЛАМА И КОПЉИМА. ДОК ТО ИСТО ПОКУШАВА КРАЉ ГРУМБАТ, УБИЈАЈУ МУ СИНА.

1. Радујући се што су наши жалосно поробљени и очекујући сличне успехе, краљ је изашао одатле и, лагано напредујући, стигао је трећег дана у Амиду. 2. Кад је сванула зора, све што је било у видокругу бљештало је због сјајног оружја, а коњица под оклопима прекрила је поља и брда. 3. Седећи на коњу виши од осталих, краљ је ишао испред свих чета, носећи на глави уместо дијадеме златан лик овнујске главе, присут драгим камењем; а чинила га је величанственим пратња многобројних достојанственика и вођа разних племена. Видело се јасно да ће речима искушавати браниоце зидина, јер је према савету Антонина, журио на другу страну. 4. Али је вишње божанство – како би невоље римске државе затворило у једну област – довело краља до прекомерне гордости, због чега је поверовао да ће, чим га виде, сви бити преплашени као без душе, и да ће доћи да га понизно моле. 5. Дојахао је до врата уз пратњу краљевског одреда. А кад се он пун самопоуздања приближио, да му се чак и лице могло јасно разазнати, због украса на себи постао је мета стрела и осталих пројектила. Он би и страдао, да га прашина није сакрила од нападача те је побегао, са краљевском одећом растргнутом поготком; а то ће касније проузроковати смрт безброј људи. 6. Због тога је, разљућен као да су то светогрдни људи који обесвећују храм, и изјављујући да је окаљан господар толиких краљева и племена, увелико настојао на припремама за рушење града. И кад су га најмоћније војсковође молиле да, обузет гневом, не одустане од славних потхвата, био је умирен њиховом благом молбом и одлучио је да се следећег дана браниоци подстакну на предају. 7. Стога, чим је свануо дан, краљ Хионита Грумбат упутио се са четом орних пратилаца ка зидинама, да срчано учини услугу господару. Али, кад га је вешти извиђач опазио како долази, чим је био надохват оружја, завртео је балисту и погодио Грумбатовог сина, дечака у првој младости, који се држао оцу уз бок – а међу вршњацима истицао се виткошћу и лепотом тела – пробивши му и оклоп и груди. 8. Због овог удеса сви његови сународници су се дали у бекство, али су се убрзо вратили, из оправдане бојазни да ћемо отети његово тело. Нескладним узвицима подстакли су бројна племена на оружје, и кад су се сукобили, летеле су стреле одасвуд, као град. И приметно се жесток бој. 9. После крвавих борби које су се продужиле све до краја дана, и кад је већ пала ноћ, преко гомила убијених и

преко потока крви једва је извучено тело које је с муком било брањено, као што су се некад код Троје жестоко сукобили, у борби без даха, око друга тесалског вође¹. 10. Та смрт ожалостила је двор и сви прваци, заједно са дечаковим оцем, били су погођени овим изненадним губитком. Проглашена је обустава свих послова и младића, вољеног и поштованог због племенитог рода, жалили су према обичају свог народа. Наоружаног као и обично, изнели су га и поставили на велико и узвишено постоље². Око њега је прострто десет постеља на којима су били кипови покојника, тако брижљиво извајаних да су били слични телима већ сахрањених људи. И током седам дана, по шаторима и по јединицама људи су давали даћу играјући и певајући неке жалосне тужбалице, оплакујући тако младог принца. 11. А жене су тужним нарицањем и уобичајеним плакањем опевале народну наду, која је покошена у цвету младости. Тако се често могу видети Венерине свештенице како наричу на Адонисовим³ свечаностима – а религије пуне тајни уче нас да је то представа сазрелих усева.

II ПЕРСИЈАНЦИ ОПСЕДАЈУ АМИДУ И НАПАДАЈУ ЈЕ ДВА ПУТА У ТОКУ ДВА ДАНА.

1. Пошто је тело спаљено, кости су стављене у сребрну урну, за коју је отац одлучио да се однесе и преда очинској земљи. Потом је одржан врховни савет и решено је да се подметне ватра и спали град, како би се умилоствиле сени погинулог младића. Ни сâм Грумбат није дозвољавао да се, иде даље, а да се не освете сени његовог јединца. 2. Пошто су се два дана одмарали и дозволили војсци да пљачка широка поља богата усевима, као и у миру, опасали су град петоструким редом штитара. А у освит трећег дана блиставе трупе коњаника испуниле су све докле је могао да допре људски поглед и напредујући лаганим кораком заузеле су места која су им била додељена коцком. 3. Персијанци су опсели зидине целом дужином. Део који је гледао на исток припао је Хионитима – тамо је, на нашу несрећу, погинуо младић – Кусенима⁴ је одређен јужни бок, док су северни чували Албани. Наспрам западних одреда постављени су Сегестанци⁵, најжешћи од свих бораца; са њима су лагано ишле страшне гомиле слонова, лица дигнутих увис, набораних тела и натоварени наоружаним људима – застрашујући приказ, који је по ужасу изнад свих других, како смо често причали. 4. Посматрајући тако безбројне људе, дуго сакупљане да запале римски свет, који су се окренули да нас униште, напустили смо наду у

спас и почети тражити само славан крај живота; а то смо сви желели. 5. Од изласка до заласка сунца, бојни редови стајали су као приковани, не мичући се, тако да се није чуо ни глас ни рзање коња. И, повукавши се у истој формацији у којој су дошли, опоравили су се храном и сном, а у преосталом делу ноћи, на позив труба, опасали су страшним појасом град, који ће ускоро доживети пропаст. 6. Само што је Грумбат, по обичају својих предака, бацио копље умочено у крв – као што ради наш феџијал⁶ – војска је, звечећи оружјем, полетела на зидине. Одмах је жалосна ратна врева постала још жешћа, брзим напретком одредâ који су са жаром јуришали против наших, што су се жилаво и упорно одупирали. 7. Тако су многим непријатељима сломљене лобање и смрскани су камењем баченим из скорпиона; неки су, прободени стрелама или погођени кољима, закрчили пут својим телима, док су други, рањени, тражили савезнике у стрмоглавом бекству. 8. Ништа мање погребâ и смрти није било ни у граду где је густ облак стрела својим мноштвом застирао небо, а ратне справе које су Персијанци поседовали од заузимања Сингаре, наносиле су ране многим. 9. Но, браниоци су, сакупивши снагу, поново кренули у бој, који су били напустили, и у превеликом жару одбране падали су смртно рањени или су се, повређени, котрљали и обарали оне који су стајали у близини, или су, удова прободених копљем, али још увек живи, тражили спретне људе који би их извукли. 10. И тако је један покољ смењивао други, да их чак ни вечерња тама није умањивала, јер су се са великом упорношћу борили на обе стране. 11. Стога се пробдело под теретом оружја, а брегови су одјекивали од узвика који су се дизали одасвуд. Наши су узносили врлине цезара Констанција, као господара државе и целог света, а Персијанци су Сапора називали шаханшахом и перозем, што у преводу значи „краљ над краљевима” и „победник у ратовима”⁷. 12. Пре него што је свануо дан скупиле су се на дати знак трубе безбројне чете, као јата птица, подстакнуте на жесток бој. И докле год се могло видети, у дужину и у ширину, по пољима и долинама, ничег другог није било осим светлуцавог оружја дивљих племена. 13. Ускоро се дигла бојна врева и сви су слепо појурили, док је са зидова летело огромно мноштво стрела и, колико се може проценити, ниједна није била бачена узалуд, јер су падале посред густих гомила људи. Док су нас окруживала толика зла, нисмо – како рекох – жудели да спасемо живот, већ да храбро умremo. И од изласка до заласка сунца, нигде се борба није решила, а водила се више жаром него разумом. Чак су и застрашујући крици повећавали нашу жестину, због које ретко ко да није био рањен. 14. Најзад је ноћ учинила крај покољу и

дала зараћеним странама, zasiћеним невољама, дужи предах. А кад нам је дозвољен одмор, оно мало снаге што нам је преостало докрајчили су непрестани напор и несаница. А застрашујући су били крв и бледило самртника, којима се због скученог простора није могла пружити ни последња људска утеха. Наиме, у невеликом граду било је затворено седам легија и дошљака оба пола, грађана и других војника, чији се укупан број попео на двадесет хиљада. 15. Свако је, дакле, издао ране према својим могућностима и према лековима које је имао на располагању. Неки, озбиљно рањени, искрвавили су и издисали у агонији. Други, прободени шиљцима, лежали су по улицама и кад би издахнули, бацали су њихова тела. Лекари су забрањивали да се лече неки, чији су удови били искасапљени, да не би новим повредама наносили бол измученој души. А они који су истргли стреле, због тог опасног потеза трпели су муке теже од смрти.

III УРСИЦИН УЗАЛУД ПОКУШАВА ДА НОЋУ ИЗНЕНАДИ ОПСАЂИВАЧЕ, АЛИ ТОМЕ СЕ ОДУПИРЕ ЗАПОВЕДНИК КОЊИЦЕ САБИНИЈАН

1. Док су се код Амиде борили са великим жаром, Урсицин је жалио што зависи од суда другог човека, вишег по положају у војној команди. Али чак и тад је опомињао Сабинијана – који се сувише често задржавао на гробљу – да сакупи све лако наоружане војнике и да тајним путевима пожуре у планинско подножје. Уз помоћ лако наоружаних ухватили би, свугде где срећа дозволи, страже и напали на спавању непријатеља, који је у великом луку окруживао зидине, или би честим излетањима скретали пажњу оних који су упорно остајали при опсади. 2. Али Сабинијан је одбацио ове предлоге као опасне, и јавно је показивао царско писмо којим се јасно заповеда да се уради све што се може, али да се чувају животи војника. Међутим, у дну срца је скривао оно што му је више пута на двору поверено, да онемогући свог претходника, жељног славе, да буде похваљен, чак и уколико би то користило држави. 3. Па уколико би провинцијама претила пропаст, нека се не помене овај ратник као творац или учесник неког значајног потхвата. И тако, погођен овим невољама, слао нам је више пута извиђаче, мада се због густо постављених стража ни у један град није могло лако ући. Па иако је покушавао разним средствима, ништа није постигао, као лав, страшан због великог и застрашујућег тела, који се не усуђује да ослободи опасности своје младунце, ухваћене у мрежу, због тога што је без ноктију и без зуба.

IV У АМИДИ ХАРА КУГА, АЛИ СЕ ЗБОГ СЛАБЕ КИШЕ ЗА ДЕСЕТ ДАНА СМИРУЈЕ. О УЗРОЦИМА И ВРСТАМА КУГЕ

1. А у граду, у коме је моштво расутих лешева по улицама онемогућавало сахрањивање, појавила се куга, уз толико других зала; хранила се погубном заразом учрвљалих тела, врућином и различитим слабостима становништва. Сад ћу укратко изложити како настају болести ове врсте. 2. Славни философи и лекари тврде да кугу изазива претерана хладноћа или топлота, влага или сувоћа. Отуда становници мочварних и влажних места трпе кашаљ, очне и друге болести. Насупрот томе, становници жарких подручја суше се од грозница. А колико је ватра као материја ефикаснија од осталих, толико је суша брза да све упропасти. 3. Отуда, кад се Грчка мучила у десетогодишњем рату, да странац који је растурио краљевски брак не би избегао казну, почео је помор ове врсте и многи су страдали од стрела Аполона, који је сматран Сунцем. 4. И као што излаже Тукидид⁸, несрећа која је на почетку рата намучила Атињане тешким обликом болести, постепено се ширила на Атику, пузећи чак до жарких области Етиопије. 5. Други мисле да ваздух – а то се често догађа и са водом – загађен смрадом лешева или нечим другим, веома погоршава здравствене услове; такође и изненадна промена ваздуха изазива лакше болести. 6. Неки опет тврде да се ваздух згусне због великог испаравања земље и да, не допуштајући телима да испаравају, убија тако неке људе. Зато животиње, које су – за разлику од човека – савијене јармом, умиру кад настане таква болест, а то сведочи и Хомер, а после њега и многи докази. 7. Прва врста куге зове се пандемска: она честим врућицама напада људе који живе у сувим крајевима. Друга се зове епидемска, а она напада у одређено доба године, доводи до слабљења вида и изазива опасну слину; трећа је заразна, такође сезонска, али доноси смрт брзином птичјег лета. 8. Ова погубна куга напала је становнике и неколицина њих, које је гушила гомила, умрла је од претеране врућине. Најзад су у ноћи, која је уследила након десетог дана, слабе кише растуриле тежак, згуснут ваздух и вратиле здравље људима.

V АМИДУ НАПАДАЈУ И ОКОЛО ЗИДОВА И, ПОД ВОЂСТВОМ ПРЕБЕГЛИЦЕ, КРОЗ ПОДЗЕМНЕ ПРОЛАЗЕ

1. Усред ових догађаја Персијанци су без одмора опасивали град заклонима од лозовине; почели су да дижу насипе, а дизали су и куле са окованим прочељима, на чијим су врховима

постављене поједине балисте, да отерају браниоце са истурених места. Истовремено нису престајали лаки окршаји између праћкаша и стрелаца. 2. Са нама су биле – као што смо рекли – две Магненцијеве легије, доведене недавно из Галије, и заједно са храбрим и окретним људима, погодним за битке на равном. Али за ратна лукавства која нас муче, не само да су били непогодни већ су и сметали; они, наиме, нису помагали ни око стројева, ни око градње справа. Ревносно су излетали и срчано се борили, враћајући се са све мањим бројем људи, а користили су – како се каже – колико у градском пожару користи вода коју је један човек донео у шаци. 3. Најзад, пошто су затворена врата и трибуни им забранили, нису могли изаћи, па су шкргутали зубима као звери. Но, наредних дана истакли су се успесима, о чему ћемо још говорити. 4. На удаљеним зидовима на јужној страни, која гледа на реку Тигар, налазила се кула која се дизала увис и под којом је зјапила стрма провалија, те се у њу није могло гледати без страшне вртоглавице. Одатле су издубљеним подземним сводовима водиле степенице, од подножја планине до заравни на којој је смештен град; отуда се из речног корита тајно црпла вода – нешто слично и тако вешто углачано, видели смо и у другим утврђењима те области, која су уз реке. 5. Кроз таму ових места, где због литица није било страже, неки пребег из града, који се одметнуо на супротну страну, повео је са собом седамдесет персијских стрелаца, што су се у краљевској чети истицали вештином и поузданошћу; под заштитом тишине тог удаљеног места изненада су се, усред ноћи, појединци попели до трећег спрата куле. Сакривени ту, ујутру су изнели огртач црвене боје, што је био знак да почиње битка. Кад су видели да њихове трупе са свих страна надолазе и окружују град, испразнили су и побацили пред ноге тоболце, и у ватри узвика бацали су великом вештином стреле. И ускоро су густе бојни редови нападали град много жешће него дотад.

6. У међувремену смо ми, несигурни и колебајући се са ким да се сукобимо – са онима који су наваљивали одозго или са мноштвом које се попело степеницама и већ хватало саме наше заклоне – поделили послове и преневши пет лакших балиста⁹, поставили их наспрам куле. Одатле смо бацали дрвене стреле, што смо брже могли, и понекад смо погађали и двојицу одједном. Неки су падали, озбиљно рањени, а други су, у страху од машина које су фијукале, стрмоглавце бежали и гинули растрзаних удова. 7. Постигавши на брзину све ово и преневши машине на обичајена места, мало сигурније смо бранили зидине од напада са свих страна. 8. И будући да је злочиначко лукавство пребеглице повећавало неспокојство војника, они су, као да силазе у равницу, уложили сву снагу мишића да бацамо различито

оружје. Тако су, док се дан ближио подневу, растурени непријатељи одлучно одбијени; у страху од рана они су се повукли у шаторе, оплакујући смрт многих својих другова.

VI УПАД ГАЛСКИХ ЛЕГИЈА ПОГУБАН ЗА ПЕРСИЈАНЦЕ

1. Тако је Фортуна дунула неким дашком спаса, јер се тај дан завршио без губитака, уз велики пораз непријатеља; преостало време смо се одмарали, да бисмо повратили снагу. Идућег јутра угледали смо са тврђаве безбројно мноштво, које је по заузимању тврђаве Зиата¹⁰ кренуло у непријатељску земљу. А у то место, иначе врло снажно утврђење – у пречнику достиже десет стадија – било је побегло много света.

2. Тих дана су заузета и друга утврђења и након што су запаљена, из њих је изведено више хиљада људи који су, као будуће робље, пратили непријатеља. Међу њима било је много стараца и жена већ у поодмаклој доби и пошто су многи били малаксали и исцрпљени због дугог пута, остављани су ту са преломљеним цеваницама и потколеницама. 3. Галски војници, посматрајући ове жалосне поворке, захтевали су – видно узбуђени, – да им се дозволи да се сукобе с непријатељима. Трибунима и центурионима прве класе, који то нису дозвољавали, претили су смрћу уколико их и даље буду у томе спречавали. 4. Па као што звери, изазиване у кавезима и разјарене још више страшним смрадом, ударају о покретне преворнице у нади на бег, тако су и војници лупали мачевима врата, за која смо већ рекли да су била затворена. Веома су се плашили да не би – уколико град буде порушен – и они сами страдали без икаквог славног потхвата; или, уколико би град избегао опасност па не би имало шта да се спомиње да су учинили достојно галске срчаности. Они су, додуше, често излетали и покушавали да спрече непријатеља који је градио насип: неке су успели да помету, али су и сами слично доживели. 5. Ми смо, међутим, били у недоумици и колебали смо се шта треба ставити насупрот њиховом бесу. Најзад смо решили да је најбоље – а Гали су то једва прихватили – да им се, пошто се више нису могли обуздати, дозволи да нападну непријатељске страже. Оне нису далеко од домаћаја стрела и уколико продру страже, наставили би даље: било је најме јасно да ће, уколико успеју у томе, нанети непријатељу велике губитке. 6. Док се то припремало, зидови су срчано брањени у борбама разних врста, напорима и бдењем, и бојним справама распоређеним да одасвуд бацају камење и стреле. Али, персијски пешаци су саградили два висока насипа и полако припремали напад на град. Насупрот њиховим, наши су уз велики труд поди-

гли две високе гомиле, које су достизале непријатељске и могле издржати врло велику тежину бораца. 7. У међувремену су се Гали, нестрпљиви због одлагања, наоружали мачевима и секирама и изашли на споредна врата; приметили су да је ноћ тамна, без месеца, и молили су небеску заштиту да им божанство буде радо и наклоњено. И, кад су задржавајући дах, пришли близу, у жестоком трку поубијали су неке из извиднице, а стражаре, који су чували логоре споља, не плашећи се ничег сличног побили су на спавању; у потаји су размишљали да изненада нападну и краљево седиште, ако се укаже прилика. 8. Но, ипак се чуо, мада тихо, бат корака и уздисање убијених. И, пошто су се многи пренули из сна и позивали на оружје, наши војници су стали у месту, не усудивши се да иду даље. Наиме, није разумно јурити у директну пропаст пошто су пробудили оне којима су правили заседу, јер су већ са свих страна били опкољени узаврелим персијским четама. 9. Насупрот њима Гали, несаломиве телесне снаге и смелости, секли су непријатеље мачевима, колико су год могли. Али, како је део њихових људи био оборен или био погођен густим стрелама које су одасвуд летеле, и тако цео терет опасности скупљен на једно место, пожурили су да се повуку пред непријатељским четама које су стигле у трку; а да при том нико није окренуо леђа. Повлачили су се као по такту; полако су потискивани ван бедема, и пошто нису могли задржати густе чете које су их нападале, и подстакнути звуком војних труба постепено су се повлачили. 10. И док су из града одјекивали многи рогови, врата су се отворила да приме наше, уколико буду успели да дођу дотле. Ратне справе су фијукале а да нису избацивале никакве пројектиле, како би непријатељска претходница – која након погибје другова није знала шта се догађа у позадини – открила зидове насупрот градским бедемима и омогућила нашим храбрим јунацима да безбедно стигну до врата. 11. Захваљујући том лукавству, Гали су – додуше у мањем броју – у освит дана ушли унутра; неки су били теже а неки лакше рањени. Четири стотине њих је изгубљено те ноћи; и то није био Рес,¹¹ и Трачани, који су лежали испред тројанских зидова, већ персијски краљ кога брани сто хиљада ратника, а кога би они убили у самом његовом шатору да се није супротставио јачи удес. 12. Официрима који су их водили у храбре потхвате, након освојења града, по царевој заповести, постављене су статуе са оружјем, у познатом делу Едесе; оне су све до данас сачуване нетакнуте. 13. Кад је светлост дана открила покојнике и кад су међу лешевима пронађени поглавари и сатрапи, различити крици и плач указивали су на разне удесе, и одасвуд се чуло нарицање и жалопојке краљева, који су схватили да су Римљани продрли напавши страже пред зидинама. Због тога је, уз општу

сагласност, одређено тродневно примирје и ми смо добили краatak предах.

ВИИ ТОРЊЕВИ И ДРУГЕ СПРАВЕ ПРИВУЧЕНИ СУ ГРАДСКИМ БЕДЕМИМА, АЛИ ИХ РИМЉАНИ ПАЛЕ

1. Потом су ти народи, погођени и љути због ових догађаја, напустили свако одлагање и одлучили да реше опсаду справама, будући да је њиховом снагом слабо напредовала. Подставивши крајњи борбени жар, сви су журили да славно умру или да разарањем града освете погинуле. 2. А припреме су завршене на опште одушевљење и, кад се појавила зорњача, почели су приближавати разне врсте справа са гвозденим кулама, са чијих су врхова балисте растеривали браниоце који су се испод њих борили. 3. И већ се забелео дан, а гвоздени оклопници у густим редовима застрли су цео видокруг. Ова војска није ишла у неред, као раније, већ лаганим тактом који је давала труба. Нико није истрчавао напред, а сви су били покривени надстрешницама за ратне машине и држали су испред себе штитове од плетеног прућа. 4. Али, кад су персијски пешаци стигли на домашај стрела, иако су подметали штитове једва су успевали да избегну стреле бачене са зидова, и напуштали су бојни ред, будући да ниједан пројектил није падао у празно; па и катафрактари¹² су се, ослабљени, повлачили, што је нашим подигло дух. 5. Ипак, пошто су непријатељске балисте постављене на кулама окованим гвозђем, били су у предности над оним ниже постављеним – а због неједнаке висине, и различити резултати су били – и нанели су нашим многе кржаве ране. Но, како је већ падао мрак, обе стране су отпочинуле, а највећи део ноћи утрошен је на размишљање како се супротставити тако погубној опасности. 6. Након много премишљања донели смо одлуку – чије извршење је брзина учинила сигурним – да балистама супротставимо четири шкорпиона.¹³ Но кад смо их брижљиво пренели и поставили, што је било врло тешко извести, свануо нам је најтужнији дан: он нам је показао страшне персијске чете и уз њих крда слонова, од чијег рикања и огромних тела се не може видети ништа страшније. 7. Па пошто смо са свих страна били притешњени оружјем, справама и зверима, гвоздене праћке шкорпиона бацале су из заклона округло камење, прекидале спојеве кула и рушиле наглавачке балисте и њихове инжењерце, тако да су неки страдали и без рана, а други су били сатрвени великом тежином обрушеног камења; слоновима су били снажно потиснути, окружени ватром коју смо одасвуд бацали на њих; пошто им је захватила тела, кренули су уназад, тако да их гоничи нису могли зауставити. Но, мада су справе биле спаљене, борбе нису

престале. 8. Наиме и сâм персијски краљ, који никад није био обавезан да присуствује борбама, потресен овим несрећним прекретом, улетео је, новим и дотле непознатим поступком, у најгушће редове обичних бораца. Али, пошто је издалека падао у очи због мноштва телохранитеља, био је мета гомиле стрела. И како су многи из његове гарде пали, он се повукао, пролазећи од једне до друге послушне чете. Најзад, на крају дана је – а да га ни поглед на гомиле мртвих и рањених није уплашио – дозволио кратак одмор.

VIII ПЕРСИЈАНЦИ НАПАДАЈУ АМИДУ ПРЕКО ВИСОКИХ НАСИПА, САСВИМ БЛИЗУ ЗИДИНА. МАРЦЕЛИН ПОСЛЕ ОСВАЈАЊА ГРАДА БЕЖИ, И СТИЖЕ У АНТИОХИЈУ

1. Ноћ је прекинула битку те смо мало одспавали. А кад се забелео дан краљ је, пун гнева и бола и не водећи рачуна о правичности, подстицао људе на остварење својих планова. И кад су спаљене справе, како рекосмо, непријатељ је и даље изазивао борбу, преко високих насипа уз бедеме, а наши су се са насипа подигнутих изнутра, колико су их могли направити и прислонити, истом снагом, но уз велике тешкоће, одупирали. 2. Крвава битка је дуго трајала и нико, ни са једне стране, није изгубио жељу да се бори. Али кад је битка дошла дотле да је судбина обеју страна зависила од једног неизбежног догађаја, срушила се гомила коју су наши дуго градили, као да је уздрмана неким земљотресом. И тако је простор који је зјапио између зида и конструкције саграђене споља заравњен, као неким проходним насипом или мостом пребаченим преко њега. То је непријатељима отворило пут, без икаквих препрека, док је највећи број наших војника, пригњечен, ослабљен или одбачен одозго, престао да се бори. 3. Ипак, са свих страна јурили су да одбију тако изненадну опасност и у тежњи да што пре стигну, људи су се међусобно заплитали, док је смелост непријатеља расла самим успехом. 4. На краљеву заповест, дакле, свима је дозвољено да пљачкају, припасани су мачеви за борбу изблиза и, како се крв у великом покољу свуда лила, јаркови су испуњени телима, чиме је проширен пут. У жестоком јуришу непријатељска војска испунила је град и, кад је већ одбачена свака нада на одбрану или на бекство, убијала је као стоку и ратнике и становништво, без обзира на пол. 5. И тако, док је падао мрак, а многи наши се – мада им Фортуна није била наклоњена – још увек у збијеном реду борили, ја сам, скривен са још двојицом у једном удаљеном делу града, под заштитом ноћне таме побегао на задњи улаз, који нико није чувао. Захваљујући снажљивости у пустом кра-

ју и уз помоћ брзих сапутника, најзад сам стигао до десете миље. 6. Ту је била станица у којој смо се мало одморили, мада смо журили да наставимо пут, јер сам ја већ био савладан претераним ходом на који, као рођени племић,¹⁴ нисам био навикао. Овде сам видео нешто страшно, што ми је, тако уморном, ипак донело олакшање. 7. Један од слугу седео је на неоседланом и незаузданом коњу који је јурио, и да не би склизнуо, поводац којим га је водио, чврсто је, по обичају везао за леву руку. Али ускоро је пао са коња и, како није могао да раскине чвор, растргнут је, вучен кроз беспуће и планине, и само је тежина леша задржала животињу задихану од трка. Ухвативши коња, послужио сам се његовим леђима у прави час, и са мојим друговима стигао сам до извора сумпорне бање, веома топле. 8. И пошто смо се због врућине и жеђи споро кретали, дуго тражећи воду, одједном смо угледали дубоки бунар. Али, нити се могло сићи у њега, због дубине, нити је било конопца. Најзад смо, поучени крајњом нуждом, исекли ланену одећу коју смо носили на дуге комаде. Од њих смо исплели огромно уже, на чији смо крај причврстили крпу, коју је под кашигом носио један од нас; бачена с конопцем натопила се водом као сунђер и ми смо лако угасили жеђ коју нас је мучила. 9. Одатле смо брзо стигли до Еуфрата, с намером да пређемо на супротну обалу скелом, која је на том месту од давнина постојала. 10. Кад угледасмо издалека римски одред у нeredу, са коњичким знацима, како га гони мноштво Персијанаца, нападајући изненада, нејасно одакле, слеђа војнике у маршу. 11. Тај пример навео нас је да поверујемо да они, „рођени од земље”, нису изашли из земљине утробе, већ да су рођени са изузетном брзином. И, пошто су се неочекивано могли видети на разним местима, звали су их „посејани”, и сматрало се, као што старина увек претерује са бајкама¹⁵, да су искочили из земље. 12. Збуњени тиме, и пошто је у брзини једина могућност спаса, кроз честар и шуме кренули смо у високе планине и стигли у Мелитену, град Мање Арменије. Нашавши вођу и придруживши му се већ на поласку, поново смо угледали Антиохију, кад се томе више нисмо надали.

IX У АМИДИ СУ НЕКИ ОД РИМСКИХ ВОЈСКОВОЂА ПОГУБЉЕНИ, А НЕКИ БАЧЕНИ У ЛАНЦЕ. КРАУГАСИЈЕ ИЗ НИЗИБИСА ПРЕЛАЗИ ПЕРСИЈАНЦИМА, ИЗ ЖЕЉЕ ЗА ЗАРОБЉЕНОМ СУПРУГОМ

1. А Персијанци, будући да се појавило сурово сазвежђе Козорога и јесен већ клонила крају, били су спречени да крену даље у унутрашњост, те су намеравали да врате у своју земљу и

заробљенике и плен. 2. Ипак су почели да убијају, и да пљачкају освојени град, а комес Елијан и трибуни, који су дуго бранили зидине и умножили погибије Персијанаца, злочиначки су разапети. Јакоба и Цезија, службенике у финансијској администрацији команданта коњице, као и неке гардисте, провели су са рукама везаним на леђима. А људе с ону страну Тигра, које су с уобичајеном марљивошћу тражили, све до једног су посекли, без разлике, од најнижег до најугледнијег. 3. За то време Краугасијева жена, сачувавши неуклањану част и поштована као угледна госпођа, туговала је што ће овај други свет видети без мужа, мада је било знакова да се може надати и вишем положају. 4. Бринући се тако за своју добробит и предвиђајући невоље, била је растрзана двоструком бригом, јер се гњушила и удовиштва и новог брака. Стога је једног свог врло поузданог слугу, који је добро познавао Месопотамију, тајно послала у Низибис, преко планине Изале, између заштитних утврђења Мариде и Лорне; поверила му је тајну о растављеном животу, и да жели да јој муж, кад чује шта се догодило, дође да живе заједно и срећно. 5. Снабдевен овим порукама, брзи путник је шумовитим стазама и кроз шибље пожurio да стигне у Низибис. Претварао се да нигде није видео своју госпођу и да је она можда погинула; он је, као побегао из непријатељског табора и прешао тако као неважан човек; а Краугасија је обавестио о свему шта се десило. Овај му је убрзо обећао да ће се, чим то буде безбедно могао учинити, радо придружити супрузи, и слуга оде, носећи жени жељену вест. Кад је она то чула, замолила је, преко сатрапа Тамсапора, краља да заповеди уколико се пружи прилика пре него што изађе из римске земље, да се њен муж милостиво прими под његову власт. 6. И тако је, мимо очекивања свих, странац изненада отишао – а био је дошао по праву повратка – па убрзо опет нестао, без ичијег знања. Дуксу Касијану био је сумњив тако брз одлазак, а исто тако и осталим тамошњим високим поглаварима. Они су нападали Краугасија и претили му смрћу, вичући да без његове воље човек није могао ни доћи ни отићи.

7. А он, плашећи се оптужбе због издаје, и забринут да се због одласка пребега не сазна да је његова жена жива и да се према њој понашају с поштовањем, претварао се да жели брак са другом угледном девојком. Па тобоже желећи да припреми све што је потребно за свадбену гозбу, изађе до виле које се налазила на осам миља од града и подстакавши коња, побегне групи Персијанаца пљачкаша, за које је унапред обавештен да ће ту доћи. Пошто су га предусретљиво примили, јер су га по његовим речима препознали, петог дана предали су га Тамсапору. Овај га је одвео краљу, где је добио све своје благо, родбину и жену, коју је пре неколико месеци био изгубио; а налазио се на

другом месту, одмах иза Антонина, како каже славни песник, „најближи, али после великог размака”.¹⁶ 8. Антонин, сигуран у своје способности и искуство, био је успешан у свему што би предузимао захваљујући добрим упутствима; Краугасије је по природи био једноставнији, али ипак исто тако познат. Ето, то се десило не много доцније. 9. Краљ је, међутим, деловао безбрижно и био је задовољан разарањем града. Но у дну срца озбиљно се жестио, сећајући се да је у невољама приликом опсаде често трпео болне губитке и да је сам изгубио много више људи него што је заробио наших, или што их је у разним биткама побио, што се више пута десило и код Низибиса и Сингаре. Слично и кад је Амида мноштвом оружја опседана седамдесет три дана, изгубио је тридесет хиљада бораца. Њих ће касније избројати Дисценес, трибун нотарa, утолико лакше што се лешеве наших људи, чим су ови били посечени, одмах распадају и отичу, тако да се после четири дана не може распознати лице ниједног мртваца. Међутим, тела убијених Персијанаца осуше се као дебла, и не натопе се ни течном водом ни изливеном сукрвицом, што је последица оскудног начина живота, а и великих врућина у њиховој земљи.

X РИМСКИ ПЛЕБС СЕ БУНИ УПЛАШЕН НЕСТАШИЦОМ ЖИТА

1. Док су се на крајњем Истоку, дешавали ови метежи, Вечни град је живео у страху од наступајуће несташнице жита. У очекивању глади као најгорег од свих зала, плебс је својом претећом силом, притискао Тертула, тадашњег префекта, што је било неразумно. Јер, није од њега зависило да ли ће време бити погодно и храна се превести лађама. Удеси на мору, тежи од уобичајених, и олује са супротним ветровима вратили су их у најближе заливе али због велике опасности, плашили су се да уђу у Августову луку.¹⁷ 2. Због тога је Тертул био често узнемираван бунама и, пошто је плебс преко мере дивљао – јер му је претила смртна опасност – сматрао је да више не постоји никаква нада за спас. Па народу који се жестоко бунео, али који је био и навикнут да има обзира према несрећнима, пружи два синчића и плачући рече: 3. „Ево, ваши суграђани (нека богови вишњи далеко отклоне овај предзнак) поднеће исто што и ви, ако не засија боља срећа. Уколико дакле, мислите да се ништа тужно не може десити, када дечаци нестану, нека они одмах буду у вашој власти. Сажаливши се, народ је ућутао – и по својој природи склон благи – мирно чекао судбину која ће доћи. 4. И ускоро, по промисли божанства – које је Рим од колевке увећало и обећало његову вечност – док је Тертул приносио

жртву код Остије, у храму Кастора, море се умирило и ветар је окренуо на благи југо, а лађе су под пуним једрима ушле у луку и напуниле житнице пшеницом.

XI САРМАТИ ЛИМИГАНТИ НАПАДАЈУ ЦАРА ПРЕТВАРАЈУЋИ СЕ ДА ТРАЖЕ МИР, АЛИ СУ УЗ ВЕЛИКЕ ГУБИТКЕ БИЛИ ПОТИСНУТИ

1. Усред ових догађаја пуних неизвесности, Констанција, који је владао из Сирмија, још увек на зимском одмору, узнимавале су застрашујуће и озбиљне вести, које су му саопштавале управо оно чега се највише плашио. Наиме Лимиганти Сармати – који су, како смо раније изложили, протерали своје господаре из дедовске и очинске земље – постепено су напуштали места која су им претходне године била додељена у интересу државе, да не би, с обзиром да су били непоуздани, штогод предузели против ње. Они су били заузели пограничне области и слободно лутали њима, по свом урођеном обичају, и све би могли пореметити, уколико одмах у томе не буду спречени. 2. Цар је сматрао да ће, ако одложи потхват, они ускоро још дрскије нападати, па је скупио са свих страна мноштво војске спремне за рат и, мада још није било освојило пролеће, кренуо је у поход. Био је пун самопоуздања, имајући на уму две ствари: војска је прошлог лета задобила богат плен, па ће се, надајући се сличном, живо заложити за повољан исход; друго, Анатолије,¹⁸ који је тад управљао префектуром Илирика, дотерао је све што је било потребно, још пре реченог дана, а да никог није оштетио. 3. Никад, наиме, северне провинције нису под управом неког префекта цветале као тада, што је свима познато. Исправљајући, вешто и добронамерно, злоупотребе, и одбацујући велике трошкове поштанске службе, због којих су затворене безбројне куће, олакшао је лепом одважношћу пореске обавезе.¹⁹ Тако би становници тих области живели безбедно и заштићено, пошто су уклоњени многи спорови, да нису касније нарочити намети, мрских назива, неправедно повећани и то преко пореских обвезника и скупљача; први су тежили да за себе придобију власт, а други су се надали да ће стећи сигурност, кад се сва имања истроше, тако да је на крају дошло до проскрипције и самоубистава сиромаша. 4. Дакле, да би се потхват што пре извео, император је кренуо са мноштвом ратне опреме и стигао, како је већ речено, у Валерију. Некада је то био део Паноније, али сада је образован као провинција и назван тако у част Диоклецијанове кћери Валерије.²⁰ Распоредивши војску под шаторе на обалама реке Дунава, осматрао је варваре. Они су још пре његовог доласка, под видом пријатељства,

намеравали да за време оштре зиме тајно упадну и опљачкају Паноније, док пролећна топлота још није отопила снегове и река се свугде може прећи; наши су, међутим, боравак под ведрим небом тешко подносили. 5. Стога је цар одмах послао Лимигантима два трибуна са тумачима, и питао их уљудно због чега су оставили своја огњишта која су им дата кад су их тражили после склапања мира и савеза, и зашто су се раштркали на разне стране и, мимо заповести, угрожавају наше границе. 6. Они су навели неке празне и неуверљиве разлоге, јер их је страх терао да лажу, и молили су милост од владара, преклињући га да отклони непријатељство, да им дозволи да пређу реку и дођу к њему, како би му изложили све неугодности; спремни су, уколико он тако одлучи, да прихвате земље доста удаљене, свакако у оквиру римске државе и да, поштујући мир као своју спасоносну богињу, прихвате назив и обавезе трибутара. 7. Сазнавши ово по повратку трибуна, император, одушевљен што ће се посао, који је сматрао нерешивим, без тешкоћа обавити, примио је све варваре. Био је запаљен жељом да има што више, на шта је утицала и гомила ласкаваца, галамећи без мере да ће, кад утихну спољни ратови и на свим странама буде мир, задобити многобројне пролетарије²¹ и моћи ће да се спроведе врло обимно регрутовање, а провинцијалци ће радо дати злато уместо трупа; но, та нада је више пута отежала положај римске државе. 8. Потом, направивши бедем близу Акуминкума²², подигли су насип у виду трибунала, док је бродовима који су возили неке лако наоружане легионаре, заповеђено да надгледају ток реке уз обале, са Инокентијем, геометром који је био творац овог плана; ако осете немир код варвара, чија је пажња усмерена на другу страну, нека их изненада нападну с леђа. 9. А Лимиганти, мада су схватили да се нашим жури, претварали су се да ништа не виде и стајали су погнутих леђа, смишљајући у дну душе нешто сасвим друго од оног што су показивали ставом и речима.

10. Видећи цара, који се већ спремао да им се са узвишења обрати благим речима и размишљао да им говори као својим будућим поданицима, један од њих, понесен дивљим бесом, бацио је своју ципелу на трибунал и узвикнуо „марха, марха“, што је њихов бојни поклич. Њега је следило разуздано мноштво, са изненада подигнутом варварском заставом и, урлајући дивље, кренули су на самог владара. 11. А он, гледајући са висине, видео је већ блиску опасност, пошто је све било препуно руље која жури тамо-амо, са извученим копљима и мачевима. Па, помешавши се са непријатељским и својим војницима, који нису распознавали да ли је он војсковођа или обичан војник, и како није било времена за оклевање и за попуштање, он узјаше хитрог коња и побегне у брзом галопу. 12. Малобројни пратиоци,

док су покушавали да одбију непријатеља који се пресипао преко њих као ватра, или су страдали од рана или су били приковани за тле тежином оних који су наваљивали одозго. Отет је краљевски престо са златним јастуком, а да се нико није супротставио. 13. Чим се прочуло да је император доведен до руба пропасти и да је још увек у опасности, војска је решила да му што хитније притекне у помоћ. Сматрали су, наиме, да је његов живот угрожен, и смелим држањем, и мада само упола покривени, бацили су се, уз ратничке узвике, у гомиле варвара спремних да погину. 14. И да би храброшћу спрала срамоту, ватрена чета наших улетела је спремајући освету вероломном непријатељу; поубијала је све на које је наишла, газећи без милости и живе и полу-мртве и погинуле. Тако су се нагомилале хрпе мртваца пре него што се војска заситила убијања варвара. 15. У ствари, бунтовници су потиснути тако што су једни поубијани, а други се из страха разбежали; један део њих надао се спасу узалудним молбама, али су их сасекли многобројним ударцима. Пошто су тако уништени, рогови су зазвучали повлачење; погинуо је и мањи број наших, јер су у жестоком нападу, страдали одупирући се бесном непријатељу, открили незаштићене бокове, па их је смрт однела. 16. Између осталих, погинуо је и Цела, трибун skutariја; он се на почетку сукоба први бацио усред сарматске гомиле.

17. После тих крвавих догађаја, пошто је ради безбедности војника спровео све оно што су захтевали хитни разлози, Констанције се вратио у Сирмијум, осветивши се вероломном непријатељу. И журећи са припремама које су у том тренутку биле неопходне, кренуо је одатле и стигао у Константинопољ. Тако је сада био близу Истока и могао би да залечи несрећу која се догодила код Амиде, да обнови војску појачањима и да се подједнаком снагом одупре нападима персијског краља. Било је наиме јасно да ће краљ – уколико га не одврати небеско провиђење и велико настојање многих људи – оставити Месопотамију себи иза леђа и покренути бојне заставе у далеке крајеве.

ХП МНОГЕ ОПТУЖУЈУ И КАЖЊАВАЈУ ЗБОГ УВРЕДЕ ВЕЛИЧАНСТВА

1. Усред ових брига, као по неком обичају из старина, уместо за грађанске ратове, зазвучао је рог који је означавао тобожње злочине за увреду величанства. Да би се спровела истрага о њима, послат је онај нотар Пауло²⁵, кога ћу често морати да спомињем. Он је био вичан крвољочном лукавству, па као учитељ гладијатора за смртоносне игре у амфитеатру, тако је и

он добијао зараду помоћу справа за мучење. 2. Наиме, пошто је његова намера да наноси зло била стална и чврста, набеђивао је невине да прихвате кривицу, како би његова трговина била успешна. 3. А поводе за бескрајне истраге пружио је једноставан и наиван случај. У најудаљенијем делу Тебаиде, постоји место Абид. Ту је било пророчиште бога кога тамо зову Беса²⁴ и које је од давнина откривало будућност, а околне области одавале су му поштовање старинским обредима. Будући да су неки сами долазили, а неки слали списак својих жеља преко других и са прецизно формулисаним молитвама питали су за савет божанства; хартија или кожа са њиховим питањима остајале су понекад у светилишту и пошто су на њих дати одговори. 5. Неке од њих злонамерно су послате цару. А он, како је био ускогруд, пречуо би неке друге, врло озбиљне ствари, а у томе је био, што се каже врло осетљивог уха, сумњичав и ситничав, и запалио би се као лав. Сместа је наредио да Пауло што пре крене на Исток, и овластио га да, као познати вођа и искусан у тим стварима, изврши саслушање према свом нахођењу. 6. Задужење је добио и Модест, тада још комес за Исток, погодан за ове и сличне послове. А Хермоген са Понта, префект преторија, мимоиђен је, јер је био сувише благе нарави.

7. И, као што је наређено Пауло пожуре, пун самртних јаука и дахтања и, пошто му је дата слобода да оклевета велики број људи, довођени су, такође из целог света, и људи ниског и људи племенитог рода; једни од њих били су везани оковима, а други исцрпљени казном затвора. 8. А за посматрача сурових кажњавања изабран је Скитополис, град у Палестини. Он је из два разлога био погоднији од осталих, јер је био скровит и јер се налазио на пола пута између Антиохије и Александрије, одакле су многи били доведени на суђење. 9. Међу првима доведен је Симплиције, син Филипа, бившег префекта и конзула, оптужен због тога што се причало да се распитивао о наслеђу царства. Цар је налогом наредио да се Симплиције мучи, јер без обзира на пређашњу оданост, никад није опраштао кривицу и погрешку. Но, Симплиција је одбранила сама судбина, те је неповређеног тела кажњен далеким прогонством. 10. Затим Парнасије, бивши префект Египта, човек једноставне нарави, доведен је у опасност јер је оптужен за кривицу која захтева смртну казну, и такође протеран у изгнанство; наиме, често су га чули да прича како је, кад је остављао ахајски град Патрас – где је имао очинско огњиште – да би преузео друге државне дужности, видео у сну многе фигуре у трагичним костимима, које га прате. 11. Потом је доведен на суд Андроник, познат по својим слободним студијама и славним песмама. Како је био непоколебљивог духа и никакве оптужбе га нису могле сломити, јер се стално срчано

правдао, пуштен је на слободу²⁵. 12. Исто тако је приведен и филозоф Деметрије, са надимком Китра²⁶, старина чврста и духом и телом; оптужен да је више пута приносио жртву, што није могао порећи, тврдио је да је то чинио од ране младости како би умилостивио божанство, а не да би тиме постигао виши положај а није ни знао неког ко то чини. Дуго је тако мучен на „коњићу”, али држао се до краја постојано, никако не мењајући исказ; неустрашиво је увек исто говорио и дозвољено му је, као невином, да оде у Александрију, одакле је потицао. 13. Њега и неколицину других је праведна судбина, помоћница истине, извукла из смртне опасности. Али, злочини су се низали један за другим, ширећи до краја своје замршене сплетове; неки су умиralи растрзаних удова, други су кажњени одузимањем добара. Јер Пауло, који је дошаптавао окрутне приче, извлачио је равнодушно, као из оставе, различите клевете и злочине и од његовог мига зависио је спас свих који су упали у ове процесе. 14. Јер, ако је ко носио о врату лек за грозницу четвртачу, или за неку другу болест, или ако су га злонамерни потказали да је увече прешао преко надгробног споменика, сматрали су га за тровача или за оног ко сакупља страхоте гробова и празне сенке душа, које туд лутају, и страдао би као кривац који заслужује смртну казну²⁷. 15. И даље се ствар водила тако као да су ради цареве пропасти многи узнемиравали Кларос, дрвеће Додоне и некад славно дelfско пророчиште. 16. Стога је дворска чета смислила срамне и ласкаве лаже: тврдила је да ће цар бити изузет од општих зала и гласно викала да је његова судбина увек била сјајна и моћна и да је руководила рушењем непријатељских покушаја. 17. А неко ко исправно мисли неће замерити на томе што су ови случајеви озбиљно испитивани. Нећемо такође порицати да живот законитог владара, заштитника и браниоца добрих, од кога се очекује спас за многе, треба заштитити заједничким настојањем свих поданика. Да би се то добро спровело, у одбрани нападнутог величанства, Сулини закони²⁸ не изузимају од истраге, чак и кржаве, никог, без обзира на иметак. 18. Али, не доликује разуздано се радовати жалосним случајевима, да не би изгледало да су они поданици краљеве својевољности, а не законите власти. Треба се угледати на Цицерона, који је како сам кажем, кад је био у прилици да поштеди или да нашкоди, тражио разлоге опраштања, а не кажњавања, што је особина сталоженог и разборитог судије.

19. У то време се код Дафне, оног љупког и сјајно уређеног предграђа Антиохије, родило чудовиште. Било је страшно и погледати га и причати о њему: дете са две главе, са двоструким зубима и брадом, са четири ока и са два врло мала уха. Ово наказно новорођенче, предсказивало је да ће и држава доћи у

рђаво стање. 20. Оваква чудовишта се често рађају и предсказују исходе разних догађаја; будући да се предзнаци не ублажују обредом, јавно, као у старини, пролазе неопажено и о њима се не говори.

XIII КОМЕС ЛАУРИЦИЈЕ СПРЕЧАВА РАЗБОЈНИШТВА ИСАУРИЈАЦА

1. У то доба Исауријци су већ дуже мировали, после догађаја о којима је већ било речи²⁹, и након покушаја да освоје град Селеукију. Постепено се враћајући у живот, као што у пролеће измиле змије из рупа, сишли су са стрмих и беспутних планина, сврстали се у густе чете и крађом и разбојништвом почели мучити своје суседе. Као прави планинци, варали су осматрачнице наших војника тако што би се лако, по свом обичају, раштркали по стењу и густишу. 2. Њима су послали намесника Лауриција, коме је дата титула комеса, да их смири, силом или убеђивањем. Човек разборит и уљудан, чинио је то више претњама него силом, тако да се за све време његове управе није догодило ништа што би било вредно пажње.

1. Мисли се на борбу око Патрокловог тела, који је био Ахилејев пријатељ (*Илијада*, XVI)

2. По овом опису види се да Хионити не припадају Зороастриној религији, која је забрањивала сахрањивање као и спаљивање мртвих да се не би упрљала природа.

3. У лепог Адониса заљубиле су се истовремено Афродита и Персефона, богиња доњег света. Било је одлучено да он једну трећину године проводи са једном, другу трећину са другом богињом, а трећу како сам жели (а то је опет било с Афродитом).

4. Оштећено је име народа, које се чита *Cuseni* у најновијем издању *Res gestae*. Ово племе живело је источно од Персијанаца.

5. Сегестанци, потомци Сака, живели су источно од Персије, а западно од Инда.

6. Фецијали су римски свештеници у чију надлежност је спадао и ритуал објаве рата и склапања мира.

7. *Пероз* је уствари персијско краљево име и титула која значи „победник”.

8. Чувени Тукидидов опис куге у Атини налази се у његовом *Пелопонеском рату*, књ. II 52.

9. Балиста је справа („метаљка”) којом се на непријатеља избацује камење и сл.

10. Тврђава Зиата налазила се око 50 км северно од Амиде.

11. Поновно поређење са опсадом Троје: трачког краља Реса убили су Одисеј и Диомед (*Илијада* IX, 465-525).

12. *Catafractarii* (или *clibanarii*) су коњаници потпуно заштићени панциром, на персијски начин.

13. *Scorpio* (или онагер, „дивљи магарац”) је такође справа којом би се завитлао и отпустио камен, а описана је детаљније у XXIII књ. 4, 4.

14. *Ut insuetus ingenuus* – једино место где Амијан спомиње своје порекло, захваљујући коме је и био припадник одабране царске гарде, *protectores domestici*.

15. Амијан мисли на легенду о тебанском краљу Кадму; он је по савету богиње Атине посејао у земљу зубе змије коју је убио и одједном су из земље искочили наоружани „посејани” људи.

16. Цитат из Вергилијевог *Енеиде*, 5, 320.

17. Август је први планирао изградњу ове луке, зване *Portus*, у Остији али је она изграђена тек под царем Клаудијем.

18. Анатолије је био префект Илирика од 357–360. г, у време ратова са Сарматима. Због тешке ситуације у овим крајевима, три дијецезе, Панонија, Дакија и Македонија биле су издвојене из префектуре Италије и дате на управу посебном префекту.

19. Трошкови јавног поштанског саобраћаја био је велика пореска обавеза градова, који су на својој територији морали да обезбеде станице за одмор и за промену коња. Саобраћај кроз Илирик био је нарочито жив, јер су ти путеви повезивали источни и западни део Царства.

20. Валерија је формирана одвајањем источног дела провинције Прве Паноније; границу на југу, према Другој Панонији, чинила је Драва.

21. Израз *proletarii* означава људе без имовине.

22. *Acumincum* се налазио код дан. Сланкамена.

23. О његовом надимку *Catena* в. напред, књ. XV, 3, 4.

24. Беса је старо, ниже, египатско божанство, нарочито популаран у грчко доба. Као бог – заштитник налази се на амулетима, а приказиван је и како игра или свира.

25. Андроник је многобожац из Египта, који је после пуштања отишао у Константинопољ.

26. Деметрије је филозоф; надимак у значењу „шаљивчина”, дао му је Јулијан.

27. Констанцијев закон из 356. г. забрањивао је бављење разним врстама магије, под претњом смртне казне.

28. Закони донети под диктатором Сулом, (82-79. пре н.е) допуњени су под Јулијем Цезаром, а нарочито пооштрени у позној антици.

29. Уп. напред, XIV 2.

XX КЊИГА

(360.год.)

I ЛУПИЦИНА, АРМИЈСКОГ ГЕНЕРАЛА, ШАЉУ С ВОЈСКОМ У БРИТАНИЈУ, ПРОТИВ СКОТА И ПИКТА

1. Тако је био ток догађаја у Илирику и на Оријенту. А за време десетог Констанцијевог и трећег Јулијановог конзулата, у Британији су дивља племена Скота и Пикта својим упадима прекршила склопљени мир; пустошили су погранична места и задавала страх провинцијама исцрпљеним због многих протеклих несрећа. Цезар Јулијан, међутим, проводио је зиму у Паризијама, растрзан разним бригама. Он се плашио да крене у помоћ прекоморским крајевима, како је раније, као што смо изнели,¹ учинио Констанс, да Галије, оставши без владара, не би биле препуштене Аламанима, који већ крећу у сурове борбе. 2. Стога је одлучио да тамо упуту Лупицина, тадашњег генерала армије, врло ратоборног и искусног у војним стварима, како би овај убеђивањем или силом направио тамо ред. Лупицин је, иначе, имао уздигнуте обрве као рогове и, што кажу, бучао је са трагичке котурне², а дуго се могло расправљати да ли је више шкрт или окрутан. 3. Одмах је, дакле, поменути вођа кренуо са лако наоружаним одредима Херула и Батава, и са две мезијске легије, и стигао у Бононију усред зиме. Пошто је набавио бродове и укрцао сву војску, помоћу повољних ветрова стигао је до Рутупија, на супротној обали, а одатле продужио у Лундиниј, како би одатле, предузимајући према приликама потхвате, пожurio на бојиште.

II УРСИЦИН, ПЕШАДИЈСКИ ГЕНЕРАЛ ПРИ ДВОРУ ОКЛЕВЕТАН ЈЕ И ОТПУШТЕН

1. Док се ово догађало, Урсичин се, после пада Амиде, вратио у цареву службу као командант пешадије; он је, како смо раније³ рекли, наследио Барбатиона. На њега су навалили клеветници, најпре сејући шапатом увреде, а потом јавно подмећући измишљене злочине. 2. Цар, који је доносио одлуке углавном према њиховом мишљењу, јер је био отворен према сплеткарењу, одредио је Арбитиона и магистра официја Флорентија, да испитају због чега је град разорен. 3. Но, они су одбијали очевидне и вероватне разлоге плашећи се да не увреде Еусебија, тадашњег настојника царске ложнице, уколико прихвате доказе који су јасно показивали да се то догодило због Сабинијанове непрестане спорости. Стога су, одвраћени од истине, истраживали нешто празно и далеко од суштине ствари. 4. А окривљени, погођен том неправдом, рече: „Мада ме цар презире, значај предмета је такав да се може испитивати и судити само према

пресуди самог принцепса. А он нека зна – као по неком предсказању – да, докле год жали за оним што се десило код Амиде, а што је он сазнао из непоузданих извора, и докле год се буде поводио за мишљењем евнуха, ни сâм својим присуством ни са свом војном силом неће моћи да помогне Месопотамији, којој на пролеће прети разарање.” 5. Кад су ове речи пренете Констанцију, а успут је још доста и додато са злонамерним тумачењем, он се разбесни преко мере. Не расправљајући о проблему нити откривајући оно што је већ измицало његовом знању, он је дозволио да Урсичин буде оклеветан и заповедио је да га искључе из војне службе и пошаљу у пензију. На његово место великим скоком је унапређен Агилон, бивши трибун варварских трупа и штитарá.

III ПОМРАЧЕЊЕ СУНЦА. О ДВА СУНЦА. УЗРОЦИ ПОМРАЧЕЊА СУНЦА И МЕСЕЦА. О РАЗНИМ МЕСЕЧЕВИМ ПРОМЕНАМА И ФАЗАМА

1. У то време у источним областима могло се видети небо застрто тамном маглом, а од првог освита дана па све до поднева непрестано су сијале звезде. То је појачавало страх јер, кад се небеско светло скрило и његов круг потпуно нестао из погледа људи, они страшљиве душе сматрали су да се Сунце помрачило на дуже време. Но, оно се појавило најпре у облику месечевог рога, потом се повећавало до половине месеца и најзад се сасвим вратило. 2. А то се иначе не догађа тако очевидно, осим када се Месец, после свог неједнаког пута, врати на почетак путање, након одређеног временског раздобља, то јест када се пун Месец нађе у оквиру истог сазвежђа, у потпуно правој линији испод Сунца, застане мало у тачкама које се у геометрији зову делови делова⁴. 3. И мада обртање и кретање обеју звезда – како су приметили истраживачи појава које се могу разумети – допире, пошто се месечева путања заврши – до једне исте тачке, са увек истим растојањем између себе, ипак се Сунце никад не помрачи тих дана, већ само кад се Месец, као помоћу неког виска, нађе између ватрене лопте и наших очију. 4. Укратко, Сунце се тад помрачи и сакрије свој сјај, па оно и месечева лопта, најнижа од свих звезда, путујући заједно, а чувајући сопствене путање и одржавајући разлику у висини, близу једно другом – како је то учено и лепо изложио Птоlemeј⁵ – дођу у тачке које ми Грци називамо *αναβιβάζοντας* и *καταβιβάζοντας* *ἐκλειπτικοὺς συνδεσμούς*⁶, тј. чвор помрачења. Уколико додирну површине блиске овом чвору, помрачење ће бити делимично. 5. Али, ако стоје у самим тачкама које чврсто повезују успон и силазак, небо се прекрије

густом тмином тако да, због згуснутог ваздуха, не можемо да видимо ни ствари у непосредној близини. 6. А сматра се да се два Сунца виде уколико се облак дигне више него обично, па сјаји због близине вечне ватре и образује другу сјајну лопту, као помоћу чистог огледала.

7. Прећи ћемо сад на излагање о Месецу. Јасно и очигледно помрачење Месец трпи кад је округао и у пуном сјају, насупрот Сунцу, од чије је лопте удаљен сто осамдесет степени, тј. налази се у седмом знаку. И мада се то догађа при сваком пуном Месецу, ипак не долази увек до помрачења. 8. Али, пошто он стоји у близини Земљине путање и најудаљенији је од неба и целе његове лепоте, подвуче се понекад под сунчеву лопту која га обасјава и краће време бива невидљив, због Земљине сенке у облику купе, која стоји између њих; тада га обмота тмина, јер Сунце, прекривено кривином ниже лопте – пошто је Земља између њих – не може да га обасја. А разним разматрањима установило се да Месец нема сопствену светлост. 9. Кад се у истом знаку сретне са Сунцем у правој линији, помрачи се, као што је речено, и потпуно му се изгуби сјај, а то се грчки зове *σύνωδος*. 10. Међутим, сматра се да се Месец рађа када малом косином, као са виска, има Сунце изнад себе. Али његова појава, још врло танка, постаје видљива смртнима тек када Месец, напустивши Сунце, стигне до другог знака. Продуживши даље, већ јаче сија, а зове се, због облика рога, *μηνόειδης*. Ако пак настави да се удаљава од Сунца те стигне до четвртог знака, добија већу светлост и постаје *διχόμηνις*, што означава облик полукруга. 11. Продужујући даље већ раздвојено, стиже до петог знака, показујући обострано савијен облик, јер са обе стране има грбу. А кад буде стајао тачно насупрот Сунцу, сијаче пуном светлошћу, задржавајући се у седмом знаку. Док је још у том знаку или мало даље, смањује се, и тај положај зовемо *ἀπρόκρουσις* а те облике понавља и опадајући. А у многим учењима једногласно се тврди да се само између два млада месеца може видети помрачење.

12. Међутим, пошто смо рекли да се Сунце окреће час у етеру, а час у доњим световима, треба знати да небеска тела, у односу на Васиону, не могу ни да зађу ни да изађу, већ то само тако изгледа нашем погледу који се образује на Земљи; она, кретањем неког унутарњег духа, виси у простору, а у поређењу с Васионом величине су једне тачке. И кад се гледају звезде причвршћене за небо, а њихов поредак је вечан, понекад се несавршеном људском погледу чини да оне напуштају своја места. Но вратимо се својој замисли.

IV ЦЕЗАРА ЈУЛИЈАНА ГАЛСКИ ВОЈНИЦИ, ЗА КОЈЕ ЈЕ КОНСТАНЦИЈЕ ЗАПОВЕДИО ДА МУ СЕ ОДУЗМУ И УПУТЕ НА ИСТОК, ПРОТИВ ПЕРСИЈАНАЦА, НА СИЛУ ПРОГЛАШАВАЈУ АВГУСТОМ У ЛУТЕЦИЈИ ПАРИЗИЈА, ГДЕ ЈЕ ПРОВОДИО ЗИМУ

1. Док је Констанције журио да помогне на Истоку, где су Персијанци свакога дана могли напасти – како су тврдили пребеглице, а с тим су се слагали и извиђачи – узнемиравала су га велика Јулијанова дела. Глас и слава о њима проширили су се причањем разних народа, који су проносили велику славу Јулијанових напора и дела: пошто је срушио неколико аламанских краљевина, повратио је галске градове које су варвари били опустошили и спалили, и обавезао их да плаћају трибут и порез. 2. Узбуђен због овог и плашећи се да то не узме маха, а на подстицај – како причају – префекта Флоренција, послао је трибуна и секретара Деценција. Требало је да он одмах од Јулијана одузме помоћне трупе, Херуле и Батаве и Келте, заједно са Петулантима, да из осталих јединица узме три стотине војника и да им нареди да пожуре, како би били у стању да почетком пролећа крену на Парћане. 3. Лупицин, за кога се још није знало да је прешао у Британију, био је задужен да натера помоћне трупе и одред од три стотине војника да што пре крену. А Синтули, тадашњем надзорнику царске штале, било је наређено да узме најспретније људе из Скутарија и варварских одреда и да их лично доведе. 4. Јулијан је хутке прихватио ово, препуштајући све процени моћнијег од себе. Но, преко следећег ипак није могао прећи: да они који су оставили огњишта преко Рајне неће трпети никакве тегобе, јер су дошли под уговором да их никада не воде у земље преко Алпа. Треба се плашити, тврдио је он да варварски војници, добровољци, навикнути да под оваквим договорима прелазе нама, убудуће то неће чинити. Али, говорио је узалуд.

5. Јер, трибун није водио рачуна о Цезаревим примедбама и покуравао се Августовим заповестима. образујући чету од најспремнијих и најјачих лако наоружаних бораца, кренуо је с њима, уливши им наду на добит. 6. И будући да се Цезар питао шта радити са преосталим трупима за које је заповеђено да се пошаљу, преметао је по глави различите планове. Схватио је, наиме да треба брижљиво извршити задатак, јер су га, с једне стране, притискали сурови варвари, а с друге, значај заповести. Како је одсуство генерала коњице повећавало неизвесност, пожуривао је префекта – који је био отишао у Вијену, наводно због снабдевања житом, а у ствари да би избегао војни метеж – да му се врати. 7. Држао се, наиме, свога извештаја, за који се сматрало

да га је пре неког времена послао – да из одбране Галија треба повући борбене јединице, које су већ застрашиле варваре. 8. Кад је префект примио Цезарево писмо, у коме га овај моли да се брзо врати како би својим саветима потпомогао државу, врло упорно је то одбијао. Дух му је био збуњен због страха, јер је писмо јасно поручивало да префект не сме да се одваја од владара у јек великих опасности. У писму је стајало и то, да уколико Флоренције буде оклевао да поступи по налогу, Јулијан ће од своје воље одбацити владарске знаке; сматрао је наиме, да је славније да крене у сусрет смрти по заповести, него да буде одговоран за пропаст провинција. Али, победила је упорна намера префекта, који је уз велику препирку одбио да се покори оном што се од њега разумно захтевало. 9. Усред ових одлагања, због одсуства Лупицина и префекта, који се плашио војних немира, Јулијан, лишен помоћи саветника, а колебајући се око одлука пуних опасности, сматрао је да је најбоље учинити следеће: на уобичајен начин заповедио је да све трупе изађу из места у којем су зимовале и да журно крену. 10. Чим се за то сазнало, неко је у логору Петулантa кришом бацио на земљу увредљиво писмо у којем, између осталог стоји и ово: „Нас терају на крај света као кривце и осуђене, а наши драги, које смо крвавим борбама ослободили из претходног ропства, поново ће служити Аламанима.“ 11. Кад је овај текст донет и прочитан у главном штабу, Јулијан, мада је сматрао да су тужбе оправдане, наредио је да војници са породицама крену на Исток, дозволивши им поштанска кола. И док су се двоумили којим путем треба ићи, на предлог Деценција одлучио је да сви дођу у Паризије, где је и даље боравио Цезар. Тако је и учињено. 12. Док су долазили, Цезар им је ишао у сусрет хвалећи, по свом обичају, оне које је познавао, помињући њихова храбра дела. Благим речима подстакао их је да брзим маршем пожуре Августу, чија велика власт далеко досеже, где ће добити награде сасвим достојне њиховог труда. 13. Па да би почастии ове, који далеко путују, позвао је официре на гозбу и рекао им да траже оно што желе. А они, примљени тако љубазно, отишли су тужни, опхрвани двоструким болом, јер их нека сурова судбина одваја од благог владара и од родне земље. Обузети тим немиром, разишли су се у своје сталне логоре.

14. Чим је пала ноћ, дошло је до отворене побуне. Духови су се узнемирили, као да сваког појединачно погађа ова неочекивана ствар. Окренули су се оружју и насиљу и са великом буком сви су кренули у двор, опколили га тако да нико није могао да изађе и страшног виком извикивали су Јулијана као августа. Упорно су захтевали да им се он покаже и, мада присиљени да чекају док не сване дан, најзад су га натерали да изађе. Кад су га видели, удвостручила се вика, и са чврстом решеношћу назвали

су га августом. 15. А он се одупирао упорној намери појединаца, час показујући да се љути, час пружајући руке, молећи и преклињући их да се, после толико срећних победа, не догоди нешто ружно и да неприлична непромишљеност и рушилаштво не подстакну неслогу. Кад су се најзад умирили, благо им се обратио овим речима:

16. „Нека мало престане гнев, молим. Оно што тражите може се лако постићи и без свађе или буне. Будући да вас задржава драга отаџбина и да се плашите туђине на коју нисте навикли, вратите се одмах својим кућама, а да нисте видели ништа – јер то и не желите – од прекоалпских земаља. А ја ћу то на задовољавајући начин оправдати код Августа, који је врло увиђаван и приступачан разлозима.”

17. После тога викали су и наваљивали са свих страна, са подједнаким жаром и уз велику вику целог збора, која је била помешана са претњама и увредама; Цезар је био присиљен да пристане. Постављен је на штит неког пешака и тако издигнут, и усред опште вике, проглашен је за августа. Тражили су да изнесе дијадему, али је он говорио да је нема; затим су тражили накит његове жене, за врат или главу. Како је он тврдио да није, као први предзнак, да носи женски накит, тражили су коњски опршњак да би, крунисан, имао бар бледу слику више моћи. Али, пошто је он тврдио да је и то недолично, неки човек по имену Мауро, касније комес – који је рђаво водио ствар код теснаца Суки⁷ – а тадашњи водник Петулант⁸, скинуо је ланац себи са врата,⁸ који је носио као заставник, и смело га ставио Јулијану на главу. А он, нашавши се у крајњој невољи и схвативши да ће опасност избећи само ако се не буде опирао, обећао је свима по пет златника и по фунту сребра.⁹ 19. После тих догађаја, био је притиснут бригом ништа мањом него раније и слутио је у души шта ће се догодити. Није носио дијадему, нити се усуђивао да се игде појави, или да предузме ништа од оног што је било врло хитно. 20. Али када се Јулијан повукао у тајно скровиште, застрашен разним догађајима, један од дворских декуриона¹⁰ – а то је почасни положај – журно је дошао у логор Петуланта и Келта, узбуђено вичући да се десио сраман злочин и да је онај кога су претходног дана прогласили августом, тајно убијен. 21. То су чули и војници, које је подједнако покретало и познато и непознато. Део њих је витлао копљима, док су други претили голим мачевима и у трку, са разних страна, као што то обично бива у неприпремљеном налету, брзо су заузеле краљевску кућу. Узбуњени дивљом буком, стражари и трибуни и комес дворске гарде, Екскубитор, уплашени издајничком превртљивошћу војника, разбежали су се у страху од изненадне смрти.

22. Видећи да влада потпуни мир, војници су стајали неко време у тишини, наоружани. Кад су их упитали шта је разлог неочекиваног и изненадног метежа, дуго су ћутали, будући у неизвесности око владаревог живота. И нису се разишли, све док нису били пуштени у салу за пријем, и видели цара како блиста у владарској одећи.

V ЈУЛИЈАН АВГУСТ ДРЖИ ВОЈНИЧКУ СКУПШТИНУ

1. Ово су чули и они који су, као што смо рекли, под вођством Синтуле кренули напред и са њим се безбедно вратили у Паризије. Издата је наредба да се следећег дана окупе сви у логору, и принцепс је наступио свечаније него обично; попео се на трибунал, окружен бојним знацима, орловима и заставама, док су га штитиле оружане трупе кохорти. 2. Стојећи мирно неко време, док је одозго гледао узбуђена и весела лица присутних, обратио им се гласно, једноставним речима, да би га могли схватити:

3. „Тешко стање тражи и захтева, храбри и поуздани браниоци мене и државе, који сте заједно са мном често излагали животе опасности ради – одржања провинција – кад сте већ свог Цезара чврстом руком подигли на врх свих почаста – да укратко додирнем неколико питања, како би се нашли прави, мудри лекови у овој измењеној ситуацији. 4. Откако сам, будући сасвим млад, све до лица огрнут пурпуром – као што знате – и поверен, уз пристанак богова, вашој заштити, никад нисам одустао од намере да исправно живим. С вама сам се истакао у сваком напору, пошто су се расула дрска племена, разорени градови и поубијано безброј хиљада људи, и мало шта је остављено получитава, а да безмерна несрећа није прешла преко њега. А сматрам да је сувишно да понављам колико пута смо по оштрој зими и под суровим небом, у време када нема потхвата ни на копну ни на мору, одбили дотле непокорене Аламани и сломили њихову снагу. 5. Али није право да се ово заобиђе нити да се прећути. Кад је код Аргентората¹¹ свануо онај најсрећнији дан, који је Галијама донео сталну слободу, ви сте – док сам ја јурио међу кишом стрела – ослањајући се на храброст и дуго искуство, надвладали непријатеље који су јурили нагло, као бујица, било да сте их оборили оружјем било да су се утопили у речним дубинама. А наших је мало преживело и њихове погребне смо почастовали похвалним говорима, радије него жалашћу. 6. После таквих и толиких напора, мислим да потомство неће ћутати о вашим заслугама за државу, које су познате већ свим племенима, ако оног кога сте украсили високом чашћу власти budete

храбро и озбиљно бранили, у случају да се догоди нешто неповољно. 7. Да би се, пак сачувао ред и награде храбрих јунака остале неокаљане и да се не би до почаст долазило тајним сплеткарењем, пред вашом поштованом скупштином изјављујем да никоји цивилни службеник нити војни заповедник неће добити више звање уз нечију помоћ, мимо заслуга, а онај који буде покушао да за неког другог тражи више, отићи ће осрамоћен.” 8. Овим обећањем били су охрабрани нижи чиновни војске у нади на више. Будући да су већ дуго били лишени напредовања и награда, устали су и копљима ударили о штитове, са великом буком и готово једногласно одобравали су цареve речи и планове. 9. И одмах, да се не би пореметио предвиђени план и да не би пропустили ни тренутак, Петулант и Келти су молили за интенданте¹², да се пошаљу у провинције које им је одредио на управу. Не постигавши то, отишли су, ни увређени ни жалосни. 10. А император је причао својим блиским пријатељима да је оне ноћи, која је претходила дану проглашења за августа, видео некога у сну, онако како се обично приказује Геније државе,¹³ и да му је тај пребацио следеће: „Одавно, Јулијане, тајно надгледам предворје твоје куће, желећи да уздигнем твоје звање, и неколико пута сам отишао одбијен. Ако ме ни сада не примиш, по сложеној одлуци многих, отићи ћу потиштен и тужан.”

VI САПОР ОПСЕДА И ЗАУЗИМА СИНГАРУ. СА ПОМОЋНОМ КОЊИЦОМ И ДВЕ ПОСАДНЕ ЛЕГИЈЕ, ГРАЂАНИ СУ ОДВЕДЕНИ У ПЕРСИЈУ. ГРАД ЈЕ РАЗОРЕН.

1. Док се у Галији дешавало све ово, уз много напетости, онај дивљи персијски краљ, кога је Антонин после Краугасијевог доласка двоструко више подстицао,¹⁴ горео је од жеље да запоседне Месопотамију. Док је Констанције с војском био далеко, он је прешао Тигар с великом снагом и оружјем. Кренуо је да освоји Сингару, која је била добро снабдевена војском и свим потребама, како су мислили они који су стајали на челу те области. 2. Кад су њени браниоци из далека видели непријатеља, одмах су затворили капије и храбра духа распоредили се по кулама и круништима, сакупљајући камење и ратне справе. Пошто су све већ били припремили, стајали су сви наоружани и спремни да одбију мноштво, уколико би покушало да дође под зидине. 3. И када је краљ дошао и када његови великаши, којима су дозволили да приђу, нису успели да благим речима придобију браниоце за цареву намеру, дао је војсци један дан одмора.

Чим је свануло, као знак дигнута је пламена застава и опкољен је град. Неки су носили лествице, неки састављали справе, а многи су, покривени заклонима од винове лозе и прућа, тражили пут до темеља зидина, с намером да их оборе.

4. Насупрот томе, становници града стајали су на високим круништима и издалека одбијали, камењем и свим врстама стрела, оне који су жестоко стремили унутра. 5. Борба се водила неколико дана са променљивим успехом, и на обе стране било је много убијених и рањених. Најзад, у ватреном боју, кад се већ ближило вече, међу многим справама довучен је и огроман „ован“, који је честим ударцима потресао округлу кулу, где је град, како смо већ саопштили, био проваљен у претходној опсади.¹⁵ Народ се скупио око ове куле и борило се изблиза, а бакље са запаљеним боровим гранама и ватреним стрелама долетеле су са свих страна да упале претеће зло, док су одасвуд падале густе стреле и кугле. Ипак, све изуземе бранилаца надвладао је врх „овна“, који је пробијао спојеве камења, недавно наслаганог и због влаге недовољно чврстог. 7. Док се још увек борило мачем и пламеном, кула се срушила и пут у град се отворио, јер су се браниоци због велике опасности растурили и напустили место. Персијске чете су одасвуд, са страшном грајом појуриле и, пошто се нико није супротстављао, испунили су све делове града. Побито је мало, ту и тамо, а остали су, по Сапоровој наредби, ухваћени живи и превезени у најудаљеније крајеве Персије. 8. Овај град чувале су две легије, Прва Флавија и Прва партска, као и већи број тупа састављених од тамошњег становништва, затим коњичке помоћне чете, које су ту, због изненадне невоље, биле затворене. Све њих, као што рекох, водили су везаних руку, а да нико од наших није притекао у помоћ. 9. Наиме, већи део војске чувао је под шаторима Низибис, који је био веома удаљен. А иначе, кад год се Сингара налазила у опасности нико јој никад није могао помоћи, јер је због несташице воде сва њена околина сушна. И, мада су преци згодно поставили утврђење, тако да су се покрети непријатеља могли лако уочити, ипак је оно било штетно по римску државу, пошто је више пута освајано уз велике губитке бранилаца.

VII САПОР ОСВАЈА ГРАД БЕЗАБДЕ, КОЈИ БРАНЕ ТРИ ЛЕГИЈЕ. ОБНАВЉА ГА И СНАБДЕВА ПОСАДОМ И НАМИРНИЦАМА, АЛИ БЕЗУСПЕШНО НАПАДА ТВРЂАВУ ВИРТУ

1. Разоривши град, краљ је мудро избегао Низибис, сећајући се, свакако, оног што је тамо неколико пута претрпео. Кренуо

је десно, бочним стазама, у Безабду – коју су стари оснивачи звали и Фениха – с намером да је освоји, силом или слатким обећањима којима би завео браниоце. Било је то јако утврђење, уздигнуто на благом брежуљку чије су се падине спуштале ка обалама Тигра; како је терен низак и изложен опасностима, утврђење је опасно двоструким зидом. Ради његове заштите упућене су три легије: Друга Флавија и Друга арменска, као и Друга партска, са многобројним забдиценским стрелцима, на чијем се тлу – а они су тад били наши поданици – ова тврђава налазила. 2. У првом налету, дакле, са четом коњаника под сјајним оружјем, сâм краљ, надвисујући остале, објахао је логор, дошавши смело све до ивице јарка. Но, како је постао мета и стрела честих хитаца балиста, повукао се заклоњен оружјем које је поређано као корњачин оклоп. 3. Ипак када је савладао гнев, послао је, као што је уобичајено, гласнике, љубазно подстичући опседнуте да у брзи за своје животе и будућност прекину опасу благовременом предајом и да, отворивши капије, изађу и стану, као молиоци, пред победником народа. 4. Браниоци зида напустили су гласнике да приђу близу; поштедели су им животе, стога што су видели да они са собом воде угледне људе, заробљене код Сингаре.

Из обзира према њима, нико није одапео стрелу, али нису одговорили ни на мировну понуду. 5. Потом је закључено примирје на цео дан и ноћ, али пре почетка следећег дана сви Персијанци су жестоко навалили на бедем, оштро претећи и вичући. Чим су стигли до самих зидина, борили су се са грађанима који су се жестоко одупирали. 6. А због овог су и многи Персијанци били рањени. Наиме, једни су вукли лествице, а други заклоне од плетеног прућа и као слепи јурили су унутра; а било је рањених и међу нашим. Јер, облаци стрела које су летеле, погађали су војску која је збијено стајала, а после заласка сунца, обе стране су се разиле са подједнаким губицима. Кад је следећег дана свануло, борили су се још жешће него пре, док су овде-онде јечале трубе и около се виделе велике гомиле мртвих пошто су се обе стране упорно бориле. 7. Но, следећег дана, кад је, после многих погибија, уз опште одобравање дат одмор и кад је велики страх опколио град, мада ни Персијанци нису имали мање разлога за бојазан, првосвештеник хришћанске вероисповести гестовима и знацима показивао је да жели да изађе. Пошто му је дата реч да ће му бити дозвољено да се читав врати, дошао је све до краљевог шатора. 8. Кад му је дата могућност да каже шта жели, саветовао је благим речима Персијанце да се врате својим кућама, после толиких губитака на обе стране; а тврдио је да ће их можда бити још. Али, узалуд се трудио, говорећи ово и много још тога, јер му се супротстављала махнита краљева охо-

лост; Краљ се наине непрестано заклињао да неће стићи пре него што разруши тврђаву. 9. Но, епископа су осумњичили, безразложно, како мислим, да је у тајном разговору поучио Сапора који део зидина да нападне, јер су танке и слабе изнутра. Али, ово је на крају изгледало ипак могуће, јер су после тог разговора непријатељске справе одлучно ударале по несигурним местима, која су се клатила јер је све ту било труло, и то се радило са злурадом обешћу, као да нишанције познају унутрашњост.

10. И мада су уске стазе отежавале прилаз зидовима, а припремљене греде су тешко напред покретане, јер су се људи плашили стрела и камења које су браниоци рукама бацали. Ипак, и балисте и скорпиони нису престајали да дејствују: први су одапињали стреле, други ваљали многобројно камење, нешто од тога је запаљено, намазано смолом и битуменом. Како је то непрестано падало низ обронак, справе су стајале као причвршћене дубоким коренима, а прецизно бачене ватрене стреле и бакље палиле су их. 11. Па опет, било је мртвих на обе стране. Ипак су жешћи били нападачи, у жељи да пре зиме освоје град – утврђен и природним положајем и јаким грађевинским радовима – јер су веровали да се краљев гнев друкчије неће моћи умирити. Стога, ни толика проливена крв, ни толики број смртно рањених, није остале одвратио много од сличне одважности. 12. Дуго су се борили трпећи губитке и најзад изложили себе смртној опасности, али су их потрес справа и киша тешког камења, као и различита запаљива средства спречавали да напредују. 13. Међутим, један „ован“, виши од осталих, покривен влажном воловском кожом – због чега се мање плашио ватре или стрела – идући испред осталих, стигао је, уз велике напоре, до зида. Ударајући својим великим врхом у спојеве камења, срушио је већ раздрману кулу. Како је она пала са великом буком, изненадним рушењем одбацила је оне који су стајали на њој. Тако су ови, смрскани или затрпани, неочекивано нашли смрт. А наоружано мноштво је појурило, пронашавши сигуран успон. 14. Потом је одасвуд загрмео тутањ Персијанаца, чије је урликање уливало страх побеђенима. Унутар зидина водила се оштра борба, са гомилама наших и непријатеља, који су се борили прса у прса. Како су им тела била збијена, а са свих страна повађени мачеви, није био поштеђен ни онај који би се супроставио. 15. Најзад, под великим притиском и пошто су дуго одолевали претећој најезди, под тежином огромне масе бораца, опседнути су се расули на све стране. После тога су мачеви разбеснелог непријатеља секли све на шта су наишли. Убијана су мала деца, истргнута из крила мајки, као и саме мајке, а да нико није водио рачуна о томе. Усред ових догађаја, то тако

опасно племе, жељно пљачке, вратило се, размеђући се, у свој логор, натоварено свим врстама плена и водећи огромну масу заробљеника. 16. А краљ, понет обесном радошћу, пошто је дуго горео од жеље да заузме Фениху, веома погодну тврђаву, није отишао пре него што је поправио и учврстио уздрмани део зидина; обилно ју је снабдео намирницама и поставио војни одред племенитог порекла, чувен по ратној вештини. Плашио се, наиме, тога што се заиста и догодило – да Римљани, који су тешко подносили губитак великих утврђења, не опреме велику силу и не опседну га. 17. Потом се још више понео и понадао се да ће све на шта крене моћи и задобити.

Освојивши неколико безначајних утврђења, одлучио је да крене на Вирту, врло стару тврђаву, за коју се верује да ју је саградио Александар Македонски; она се налазила у најудаљенијем делу Месопотамије, али је била опкољена вијугавим зидовима, са удубљењима и испупчењима, и због различитих испуста неприступачна. 18. Пошто је покушао свим средствима да је заузме, час придобијајући браниоце обећањима, час претећи им најокрутнијим казнама, неколико пута се спремао да подигне насип и да приђе са опсадним машинама. Али, како је претрпео више губитака него што их је задао, најзад је напустио залудни потхват и отишао.

VIII АВГУСТ ЈУЛИЈАН ОБАВЕШТАВА АВГУСТА КОНСТАНЦИЈА О ДОГАЂАЈУ У ПАРИЗИЈАМА

1. Ово се догађало те године, између Тигра и Еуфрата. Констанције је сазнао за то од честих гласника, док је проводио зиму у Константинопољу. Плашећи се парћанских упада, са нарочитом бригом утврдио је источну границу свим ратним справама, сакупио оружје и регрутовао војску. Легије је појачао тако што је довео снажне младиће који су се истакли постојаношћу у боју током источне кампање. Поред тога, затражио је од Скита помоћне трупе, уз надокнаду, или као доказ пријатељства да би, кад гране пролеће, кренуо из Тракије и одмах заузео угрожена места.

2. У међувремену Јулијан је поставио зимски логор у Паризијама. Оклевао је, забринут, плашећи се исхода оног што је започео; после дугог размишљања закључио је да Констанције никад неће пристати на оно што је већ учињено, јер није довољно ценио Јулијана, сматрајући га незнатним и достојним презрења. Размотривши, дакле, застрашујући почетак преврата, одлучио је да пошаље Констанцију гласнике, да га извести о

оном што се догодило. Дао им је и одговарајућа писма, у којима отворено саопштава и објашњавао шта се догодило и шта треба даље чинити. 4. Мислио је, додуше, да је овај о томе већ доста сазнао из извештаја Деценија, који се још раније вратио, као и од собара који су недавно туда прошли из Галија и Цезару донели део пореза. И мада је саопштавао о променама, није писао непријатељским ни дрским речима, да не би изгледало да се одједном узохолио. Смисао писма је био овакав: 5. „Ја сам остао веран своме ставу, како понашањем тако држећи се споразума; док је он трајао, увек сам гајио исто осећање, што се јасно видело по многим мојим делима. 6. Још кад си ме начинио цезарем и бацио у страшни прасак битака, задовољан што је власт пренета на мене, као веран поданик пунио сам ти уши честим вестима о успешним потхватима. Никад нисам помињао опасности по свој живот, мада је јасно, према сигурним доказима, да сам увек био виђен као први у борбама са Германима, посвуда расутим и измешаним, а да сам био последњи у одмору од напора. 7. Али, уз твоје љубазно допуштење да кажем, ако уопште има шта ново, како ти мислиш, то је да је војска – сатирући своје животе без икакве добити, у многим тешким ратовима, и нестрпљива због тога што јој је заповедник другог ранга – испунила једну своју давнашњу одлуку. Сматрала је, наиме, да никакву надокнаду за своје дуготрајне напоре и победе не може добити од Цезара.

8. Њиховој сриби што им се не дају виши чиновни и што не добијају годишњу плату, придружила се неочекивана заповест, да иду у земље крајњег истока – а то су људи навикли на хладне области – који треба да се одвоје од деце и жена и да се повлаче тако без хране и одела. 9. Уплашио сам се, признајем, повукао сам се и сакрио, и докле год сам могао тражио сам спас у сакривању и тајности. Али, кад већ није било никаквог спаса, опасан зидом слободне савести – да се тако изразим – изашао сам напред и стао пред лице свих, сматрајући да метеж могу умирити својим ауторитетом или лепим речима. 10. Али, војници су били необично узбуђени, до те мере да, кад сам покушао да њихову упорност победим молбама, одмах су ме смртно угрозили нападима изблиза. Најзад, побеђен, размишљао сам сâм са собом да ће, уколико ме прободу, други драговољно прихватити проглашење за владара и пристао сам, сматрајући да ћу тако моћи умирити војну силу. 11. Овакав је редослед догађаја, који, молим, благонаклоно прими. Немој сматрати да се десило нешто другачије и не допусти злобницима, навикнутим да подстакну одлуке владара у своју корист, штетна дошаптавања. Већ, одагнавши ласкање, хранитељку мана, окрени се правичности, најбољој од свих врлина и добронамерно прими подједнака

звања, као што предлажем, будући да сам ово размотрио у души, те се одлучио за корист Рима и нас, који смо здружени крвним сродством и врхунцем среће. 12. Опрости ...¹⁶ оно што тражи разум, не желим толико ја да се то оствари, колико да ти потврдиш као корисно и исправно, а потом сам спреман да са жаром прихватим твоје налоге. 13. Оно што је неопходно да се учини, изнећу уkratко. Набавићу шпанске коње за кола и извештан број младих Лета, као помоћ Гентилима и Скутаријима; они су потомци варвара с ове стране Рајне, или поданика, који су прешли на нашу страну.

И на ово се заветујем до краја живота, не само драге воље, већ доиста и желим да то учиним. 14. Твоја милост даће нам преторијанске префекте познате по правичности и заслугама. Природно је да остале службенике, војне заповеднике и пратиоце унапређујем ја, према свом нахођењу. Глупо је, наиме, не спречити оно што се може спречити, а то је да војници буду придружени цару чије навике и вољу не познају. 15. Ово могу да тврдим без икакве сумње: Гали, измучени тешким удесима, не могу, ни драговољно ни силом, пребацити регруте у далеку туђину јер би им се омладина готово сатрла; тако могу пропасти од очајања због оног што им прети у будућности, као што се могу ожалостити сећајући се претходних догађаја. 16. Није zgodно ни да се одавде позивају помоћне трупе које ће се супротставити Парћанима, јер варварски упади досад нису могли бити спречени, а – уколико допушташ да кажем истину – овим провинцијама, по којима непрестано ударају невоље, потребна је помоћ споља, и то јака. 17. Подстичући на ово писао сам, како сматрам, исправно и у својим захтевима и у молбама. А добро знам – да не кажем нешто охолије него што приличи мом положају – колико пута се тешко стање, већ изгубљено и оплакано, окренуло на боље слогом вођа који су наизменично попуштали један другом. То је јасно и из примера наших предака, владара који су овако или слично размишљали да би пронашли некако пут срећног и задовољног живота и да би потомству оставили пријатну успомену на себе”. 18. Овом писму је придодao и друго, тајно, које је требало кришом предати Констанцију: оно је било пуно прекора и увреда, а није било могуће испитати његову садржину, нити би, да је то и било могуће, доликовало да се то објави¹⁷. 19. За извршење овог задатка изабрани су људи од значаја, дворски управник Пентадије и Еутерије, тадашњи настојник царске ложнице. Пошто предају писмо, требало је да извести о свему што су видели, ништа не сакривајући, и да храбро поступају у наредним догађајима. 20. У међувремену, мржња према започетом делу порасла је због бекства префекта Флоренција¹⁸, који је, предсказујући немире због сазивања вој-

ника – како се причало – намерно отишао у Вијену. Као разлог свог одласка навео је снабдевање намирницама, а Цезар се и иначе грубо опходио према њему и плашио га. 21. Потом, кад је чуо да се Јулијан успео на положај августа, уплашио се, због мале или никакве наде на живот и, будући већ далеко, избавио се опасности којих се прибојавао. Оставио је сву родбину и отишао. Лагано прелазећи пут, стигао је у Константинопол. Да би показао да је недужан, окривљивао је Јулијана, као бунтовника, за многе злочине. 22. После његовог одласка, Јулијан, размисливши добро и мудро и желећи да се зна да би га он поштедео и да је остао, заповедио је да се Флоренцијава породица и имање, нетакнути, превезу на Исток, дозволивши им употребу јавног превоза.

IX КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ НАРЕЂУЈЕ ЈУЛИЈАНУ ДА СЕ ЗАДОВОЉИ ЗВАЊЕМ ЦЕЗАРА, АЛИ ГАЛСКЕ ЛЕГИЈЕ ТО УПОРНО ЈЕДНОДУШНО ОДБИЈАЈУ

1. Посланици су их следили са ништа мање труда и, носећи собом оно што смо рекли, били су врло ревностни у путу. Али кад су стигли до виших чиновника, злонамерно су задржани а трпели су дуга и тешка задржавања у Италији и Илирику, пре него што су, најзад, прешли Босфор. Напредујући малим дневним одељцима пута, затекли су Констанција како се још задржао код Цезареје у Кападокији; то је славни град, који се раније звао Мазака, а био је погодно смештен у подножју планине Аргеја. 2. Кад су посланици уведени, пружили су му писма. Чим их је прочитао, император је плануо неуобичајеним гневом и, гледајући их попреко, тако да су били на смрт преплашени, наредио је да изађу, не питајући их више ништа и одбијајући да их слуша. 3. И, мада је био страшно потресен, мучила га је двострука неизвесност, да ли да нареди да јединице у које је имао поверења крену на Персијанце, или на Јулијана. Пошто је дуго оклевао и одмеравао савете, приклонио се одлуци оних који су га правилно упућивали и наредио је да се крене на Исток. 4. А одмах је отпустио посланике, одлучивши да његов квестор Леона са писмом, које му је дао, пожуре Јулијану у Галију. Писмом је потврдио да не прихвата никакве промене, већ да обавезује Јулијана – уколико му је стало до спаса свога и својих – да остави охолу надутост и задржи се у оквирима цезарске власти. 5. Па да би лако спровео своје намере застрашивањем, као знак да се узда у своју велику моћ, унапредио је Небридија, цезаревог квестора, на место Флоренција, преторијанског префекта, а секретара Феликса у магистра официја, затим је извршио и неке

друге измене. Наиме, Гомоарија, Лупициновог наследника, унапредио је у генерала војске,¹⁹ кад се још ништа није знало о оном што се догодило. 6. И тако је Леона, ушавши у Паризије, био примљен као частан и разборит човек. Следећег дана када је принцепс изашао на трг пред мноштво војника и народа, које је намерно позвао, наредио је да му пружи писмо на трибунал, на којем је стајао да би се више истицао. Одмотавши завој едикта, који му је послан, почео је да га чита из почетка. Кад је стигао до места где се каже да Констанције не одобрава догађаје јер сматра да је Јулијану довољна цезарска власт, одасвуд су се чули страшни узвици:

7. „Август Јулијан”, јер је тако одлучила управа провинције, и војска и држава, додуше обновљена али још увек у страху од поновних варварских упада. 8. Саслушавши то, Леона се неповређен вратио са Јулијановим писмом које је исто то казивало, а једино је Небридију дата префектура. Због тога је, наиме, и Цезар у писму отворено рекао да то одговара и његовој жељи. За магистра официја, већ раније је сам одредио Анатолија, који је пре тога био задужен за одговара на молбе. Изабрао је и неке друге, који су му се чинили корисни и поуздани. 9. Док су се ствари овако одвијале, Јулијан је још био у страху од Лупицина, мада је овај тада због посла био у Британији. Пошто је то био човек охол и надмен, постојала је бојаза да ће, уколико сазна за новости преко мора – подстицати људе на побуну. Стога је послат нотар у Бононију²⁰ да брижљиво осматра и да спречи сваког ко покуша да пређе мореуз. Захваљујући тој мери, Лупицин се вратио пре него што је ишта од овог чуо, па није могао проузроковати никакву побуну.

Х АВГУСТ ЈУЛИЈАН НЕОЧЕКИВАНО НАПАДА ФРАНКЕ АТУАРИЈЕ И, ПОШТО ЈЕ ВЕЛИКИ БРОЈ ЊИХ ЗАРОБИО ИЛИ ПОГУБИО, НА ЊИХОВУ МОЛБУ ДАЈЕ ИМ МИР

1. Јулијан, међутим, радостан због вишег звања на коме се сада налазио и због верности војника – а да се они не би опустили и да он не би био оптужен за немар и лењост – послао је легате Констанцију и кренуо преко границе Друге Германије. Снабдевен свим што је захтевао подухват, приближио се граду Трицензими. 2. Прешавши на том месту Рајну, изненада је упао у област Франака, по имену Атуарији, немирног племена које је и тада слободно упадало преко галске границе. Њих је изненада напао, јер се нису плашили никаквог непријатељства и осећали су се потпуно безбедни. Како су их штитили каменити и тешко проходни путеви, никад још, колико су се сећали, није на њихо-

ву територију ушао неки владар. Јулијан их је победио без много муке; велики број је заробио и убио. Они који су преживели молили су га за мир и он им га је дао по свом нахођењу, сматрајући да ће то користити и становницима уз границу. 3. Вративши се истом бројном до реке, брижљиво је испитао погранична утврђења, поправио их и стигао све до Раурака. Пошто је повратио места која су варвари претходно заузели и држали их као своја, учврстио их је уз много труда и преко Бизонтија отишао у Вијену, да ту презими.

XI АВГУСТ КОНСТАНЦИЈЕ НАПАДА СА ВОЈСКОМ БЕЗАБДУ И ПОСЛЕ НЕУСПЕХА ОДЛАЗИ. О ДУГИ

1. Ето шта се догађало у Галијама. Док се то мудро и успешно спроводило, Констанције је позвао арменског краља Арсака и, пошто га је врло љубазно примио, опоменуо га је и подстакао да нам и даље буде поуздан пријатељ. 2. Чуо је, наиме, да га је персијски краљ више пута искушавао преварама, претњама и лукавствима, како би прекинуо римско савезништво и укључио се у персијске планове. 3. А Арсак се стално заклињао да ће пре изгубити живот него погазити реч, и са својом пратњом врати се у своје краљевство. После тога није се усудио да ишта прекрши од оног што је обећао; Констанције га је многоструко обавезао на захвалност доброчинствима, међу којима се истиче нарочито то што му је дао за жену Олимпијаду, ћерку Аблабија, некадашњег преторијанског префекта и вереницу његовог брата Констанса. 4. Пошто је отпустио краља из Кападокије, преко Мелитене, града у Малој Арменији, Лакотене и Самосате, прешао је Еуфрат и стигао у Едесу. Ту се задржао дуже времена, чекајући да се са свих страна сакупе чете војника и велике количине намирница; а после јесење равнодневнице кренуо је у Амиду. 5. Кад је дошао близу зидина покривених пепелом, заплакао је уздахнувши и сетивши се страдања које је претрпео овај јадни град. Случајно се ту задесио Урсул, чувар благајне, који је болно узбуђен узвикнуо: „Ех, са колико жара су војници бранили градове, а благајна царства нема средстава којима би могла да исплати војничка следовања!” Ових горких речи војска се сетила касније, код Халкедона и тражила је његово погубљење²¹ 6. Одатле је напредовао у згуснутим редовима и кад је дошао у Безабду разapeо је шаторе и опколио их високим бедемом и јарком. Затим је, јашући око логора, из казивања многих сазнао да су учвршћена и оправљена места која су пре тога страдала због старости.

7. И да би поправио све што је требало поправити још пре бојне ватре, послао је разборите људе да поставе две врсте услова: да се браниоци зидина врате својима, напустивши туђе, без проливања крви, или да пређу под римску власт, уз награде и унапређења. А како су они то одбили, са урођеном одлучношћу, будући да су племенитог порекла и очврсли у опасностима и напорима, припремили су све што је потребно за опсаду. 8. У згуснутим редовима војска је, уз подстицаје труба, орно наступала бедемима града. Кад су се легије скупиле у различите „корњаче”, почели су напредовати мало сигурније, и покушали су да поткопају зидине. А како су их, док су прилазили, гађали одозго свим врстама стрела, размакао се спој штитова и почели су да узмичу, јер су и трубе свирале повлачење. 9. После примирја које је потрајало један дан, трећег дана ујутро војници су се брижљивије заклонили и, уз гласне повике, покушали су успон са свих страна. Мада су браниоци крили под покривачима од кострети – да их не би опазио непријатељ – ипак, кад год је то било потребно, храбро су помањали деснице и камењем и стрелама нападали оне испод. 10. А како су људи са врбовим плетри-ма храбро ишли напред и били већ близу зидина, браниоци су бацали одозго бурад и млинско камење и одломке стубова, под чијим су огромним теретом опсађивачи падали; њихови покривачи су се распали, са страшним раздеротинама и они су се уз највећу опасност извукли. 11. Десетог дана од почетка опсаде, кад је нада наших у успех опала и све испунила жалост, одлучено је да се донесе велики „ован”, који су Персијанци, пошто су њиме разорили Антиохију, пренели код Кара и ту оставили. Кад су га наши изненада спазили и вешто поправили, обесхрабрили су тиме опседнуте, који су били готово спремни да спас траже у предаји, али им се повратила храброст, те су припремали средства насупрот претећој справи.

12. После тога, није им недостајало ни предузимљивости ни замисли. Наиме, док су стари, растављени „ован” намештали за што лакши превоз, свом вештином и снагом, и док су га нападачи штитили врло чврстим покровцем, артиљерија, густо камење и погоци из праћки рањавали су многе на обема странама. Масивни насипи су брзом градњом расли и опсада је сваки даном постајала све опаснија. Многи наши војници страдали су зато што су се борили пред очима цара и надали се награди, а да би се могли препознати скидали су кациге са глава, те су их лако погађали вешти непријатељи. 13. После тога, дане и ноћи проводили су у бдењу, што је допринело да обе стране постану обазривије. А Персијанци су били престрашени насипом који се већ дизао високо, и огромним стројем, иза којег су наступали мањи. Настојали су највећом снагом да их све спале и стално су

бацали запаљиве пројектиле и ватрене стреле. Али, све је било узалуд, јер су справе углавном биле покривене влажним кожама и тканинама, док су неке биле брижљиво намазане стипсом, тако да кад ватра падне на њих не може им нашкодити. 14. Пошто су их, великом храброшћу, примакли, Римљани су их бранили, мада врло тешко; и из жеље да се домогну града презирали су претећу опасност. 15. С друге стране браниоци, кад се највећи „ован“²² већ приближио да удари кулу, дугим конопцима задржали су у вештој замци његову гвоздену главу која штрчи – и која заправо има облик овнујске главе – тако да није могао да се враћа уназад да узима залет, нити да честим ударцима знатније погоди зидове; сем тога, сипали су и врелу смолу. Довучене справе су дуго стајале, изложене ударцима камених блокова и стрела. 16. И, како су насипи порасли још више браниоци су већ очекивали пропад, уколико не буду на опрезу, и јурнули су у одважан и опасан подухват: изненада су излетели на капију и напали наше прве редове; великом снагом бацали су на стројеве бакље и гвоздено посуђе с ватром. 17. После битке са променљивом срећом, највећи број је био одбачен натраг на зидине, а да ништа нису постигли. Убрзо су Римљани, са насипа које су подигли нападали Персијанце који су стајали на истуреним местима – стрелама, из праћки и ватреним пројектилима, који су летели кроз покровце на кулама. Али, већином су падали без успеха, јер је било spremних људи који су гасили ватру.

18. И како се на обе стране број бораца смањивао а Персијанци били потиснути до крајњих граница, покушали су – пошто им боља помисао није падала на памет – да уз брижљиве припреме изјуре из тврђаве. Мноштво војника – у већем броју него што је било наређено – начинило је изненадан јуриш и унело ватру међу борце; гвоздене корпе пуне ватре бацали су дрвена постројења, затим грање и све друго што је угодно за потпалу. 19. Будући да су тамни облаци дима замаглили поглед, труба је звала у бој и легије су, згуснуте, наступале брзим кораком, а борбени жар им је све више растао. Кад су дошли на дохват руке, изненада су бацили бакље и запалили све стројеве, осим оног највећег. Њега су – покидавши ужад која је била бачена са зидина и која га је обмотала – храбри јунаци, уз велики напор, полуспаљеног једва извукли. 20. А кад је ноћна тмина учинила крај борбама, војсци је дат кратак одмор. Пошто се опоравила са мало хране и сна, пробудила се на позив заповедника. Далеко од зида уклонили су опсадне стројеве, припремајући се за борбу на високим насипима, који су већ били саграђени и који су надвисивали зидове. Да би браниоце зидина лако одбили, на самим врховима насипа поставили су две балисте; веровало се да плашећи се њих нико од непријатеља неће

смети ни да провири. 21. Пошто су то успешно спровели, пред саму зору постављен је троструки бојни ред наших и, док су им се перјанице на кашигама претећи тресле, а многи вукли лествице, покушали су напад на зидине. И већ је звечало оружје и трубе, и са подједнаким жаром борили су се на обе стране, у срчаном сукобу. Како се римска војска даље протезала, видела је да се Персијанци сакривају због страха од справа постављених на насип, и ударала је „овном” кулу, а са мотикама, секирама и гредама приближавале су се и лествице, док су са обеју страна летели густе пројектили. 22. Ипак, много више су рањавали Персијанце разни погоци балиста, који су са саграђених рампи долетали у правој линији. Стога су Персијанци помислили да им је већ дошао судњи час и јурнули су у сигурну смрт; разделивши терет борбе како је невоља захтевала, оставили су војнике да чувају зидине, а једна јака чета је, отворивши тајно задња врата, излетела са исуканим мачевима, док су их следили остали, који су носили скривену ватру. 23. И док су Римљани час гонили оне који се повлаче, час се супротстављали нападачима, људи који су, сагнути и пузећи, носили жар у посудама убацивали су жеравице у спојеве насипа, који су били начињени од грана различитог дрвећа, од рогози и свежњева трске: чим би сува потпала ухватила пламен ово би се одједном запалило, а војници би се, уз велику опасност, извлачили са неоситећеним оружјем. 24. Кад је наступајуће вече учинило крај борби, обе стране су се повукле на кратак починак. А император је преметао и одмеравао у себи различите замисли. Неопходни разлози терали су га, већ дуже времена, да разруши Фениху, утврђење које је као несавладава препрека стајало на путу непријатељским упадима; но од тога га је одбијало поодмакло доба године. Одлучио је да остане ту и да се бори, сматрајући да ће Персијанци због несташице хране можда попустити. Но, десило се друкчије него што је мислио. 25. Док су се они тако без жара борили, небо се овлажило и дошли су кишни облаци са претећом тмином. Непрестане кише су натопиле тло па је меко, лепљиво блато све пореметило, у тој области богатој травом. Поврх свега, удари грома и муње застрашивали су плашљиве људске душе.

26. Сем тога, непрестано се указивала дуга. А како долази до ове појаве, укратко ћемо изложити. Топла испарења из земље и пара од влаге образују облаке. Одатле се расипају у ситне капи које сунчеви зраци учине сјајним; оне се брзо крећу насупрот самој огњеној лопти и образују дугу. Она је зато савијена у велики лук, јер се простире изнад нашег света који, према учењу природне науке, стоји на две полулопте. 27. Њена прва боја је, како то види смртно око, жута, друга је златна или јарко жута, трећа црвена, четврта пурпурна, а последња је плава, помешана

са зеленом. 28. У тој лепој мешавини показује се, како сматра људски ум, зато што се најпре види њен први, разређени део, који је исте боје као ваздух унаоколо. Следи јаркожута, то јест мало живља од жуте; трећа је црвена, јер је тачно наспрам сунчевог сјаја, па сразмерно са способношћу примања ваздуха сабира најчистији сунчев сјај из околине; четврта је пурпурна, јер густе капљице, кроз које сија светлост зрака и преко којих и настаје ова појава, показују боју сличну ватри, а ова боја, што се више расипа, прелази у плаву и зелену. 29. Неки сматрају да се дуга тада показује свету када сунчеви зраци продру кроз густе облак, који лебди високо, и убаце у њега чисту светлост. Како она не налази излаз, заобли се и сија од превеликог трења, а боје које су најближе белој, сабира од сунца које је изнад; зеленкаста боја долази због сличности са облацима, који су виши. То се догађа и у мору, где су таласи који ударају у обалу бели, а они даљи су, без икаквог мешања, плави. 30. А пошто је дуга знак промене времена, како рекосмо, она после сувог времена дотерује масе облака, или обрнуто, наоблачено небо мења у ведро и пријатно. Стога често читамо код песника да Ириду тада шаљу с неба, јер је потребно променити постојеће стање ствари. Постоје још многа различита мишљења, која је, сад сувишно набрајати, јер журимо да се вратимо тамо одакле смо скренули од тока приповедања.

31. Због ових и сличних разлога император је био разапет између наде и страха. Како је зима постајала све тежа, требало се плашити заседа у беспутним крајевима, и побуна огорчених војника. Поврх свега, његов брижан дух мучила је помисао што се враћа не истрајавши у намери, кад су, такорећи, већ била отворена врата богате куће. 32. Због свега тога император је напустио узалудни покушај и вратио се у Сирију, да проведе зиму у Антиохији, трпећи тешке муке. Јер, губици које су нам нанели Персијанци нису били лаки, већ страховити, за дуго оплакивање. Наиме, као да је неки кобни положај звезда управљао различитим догађајима, тако да је Констанција, док се борио с Персијанцима, увек пратила рђава срећа. Стога је желео да победи бар преко својих војсковођа, што се, како се сећамо, неколико пута и догодило.

1. У некој од изгубљених књига *Историје*; реч је о Констансу, брату Констанција II и догађајима из 343. г.
2. Специјална обућа врло високог ђона коју су носили трагички глумци да би били виши и уочљиви.
3. Уп. књ. XVIII 5, 5.
4. Мисли се на делове степена, одн. минуте.
5. У делу *Mathematike syntaxis*, VI 6.
6. Тј. еклиптички чворови који се пењу и силазе.
7. Превој Суки налази се између планина Naemus (Балкан) и Родопи; детаљнији опис даје Амијан у XXI 10.
8. Torquis, torques – увијен ланац који се носи као украс око врата.
9. То је тзв. донатива, поклон који дели новоизабрани владар; тиме Јулијан дефинитивно прихвата своје нелегално проглашавање за августа. Ову титулу узео је у фебруару 360. г.
10. Три декуриона, као цареви ађутанти, заповедали су тридесеторицом силентиарија, који су одржавали ред пред царским одајама.
11. О битки код Аргентората уп. напред, XVI 12.
12. Астиурији су задужени да примају сакупљене намирнице и да их потом распоређују војницима.
13. Сличан опис даје и сам Јулијан у свом говору Атињанима (284 Д) мада не спомиње изричито Генија, већ само „знаке” које је тражио и добио од богова.
14. О њему в. XVIII 10, 1.
15. То се догодило 348. г., а описано је у једној од изгубљених књига.
16. После коруптне прве речи, која у неким рукописима гласи *ignosce*, следи лакуна (опет не у свим рукописима), за чију поуну нема засад одговарајућег предлога.
17. Ово је једно од места које говори о Амијановим историографским принципима; очевитно његово начело истинољубивости овде уступа пред извесним, можда погрешно схваћеним, моралним скрупулама.
18. Флоренције је 361. год. постао конзул и преторијански префект у Илирику, уп. XXI 6, 5.
19. *Magister armorum*, чешће називан *magister militum*; док су за време Константина била два маистра, *peditum i equitum*, Констанције им је додао још тројицу, по једног за Галију, Илирик и Оријент.
20. Данашњи Bolougne.
21. О томе в. напред, XXII 3, 7–8.
22. Ратна справа „ован” јасно је већ и на овом месту насликана; детаљан опис различитих опсадних и ратних справа Амијан даје у XXIII 3, 4.

XXI КЊИГА

(360–361.год.)

І ЈУЛИЈАН АВГУСТ ПРОСЛАВЉА У БЕЧУ ПЕТОГОДИШЊЕ ИГРЕ. КАКО ЈЕ САЗНАО ДА ЋЕ КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ УСКОРО УМРЕТИ. О РАЗЛИЧИТИМ НАЧИНИМА ПРЕДСКАЗИВАЊА БУДУЋНОСТИ

1. Док је Констанције био заузет преко реке Еуфрата тешким ратним усудом, Јулијан је боравио у Вијени. Проводио је дане и ноћи у утврђивању планова за будућност, онолико колико је то дозвољавала његова скромна снага. Његово самопоуздање је расло, али се стално двоумио да ли да покуша да придобије Констанцијеву сагласност или да га изненада нападне, како би га преплашио. 2. Премишљајући брижљиво о томе, бојао се следећег: Констанција као окрутног пријатеља и Констанција као честог победника у грађанским ратовима; а још више његову душу забрињавао је случај брата Гала, кога је упропастила сопствена немарност, заједно са преварама и кривоклетством неких људи. 3. Неколико пута се, ипак, подигао упркос многим недаћама, сматрајући да ће бити много безбеднији ако се јасно покаже као непријатељ онемо чије је потезе, као разборит, лако предвиђао, и плашећи се да не би, под видом лажног пријатељства, био преварен тајним замкама. 4. Не обраћајући пажњу, дакле, на писмо које је Констанције послао по Леони, и не прихватајући унапређење, према Констанцијевој одлуци, ни за ког сем за Небридија, дао је, у својству августа, петогодишње игре. Сада је носио раскошну дијадему, са сјајним драгим камењем, док је на почетку владавине имао јефтину круну и, налик на управника вежбалишта био огрнут пурпуром. 5. Тада је послао у Рим и посмртне остатке супруге Хелене, да буду сахрањени у предграђу на Номентинском путу, где је покопана и Галова жена Констанција,¹ Хеленина сестра. 6. А будући да су Галије биле умирене, његову жељу да нападне Констанција оштрио је и подгревао дух који је наслуђивао, на основу многих предзнака – у које се разумевао – као и на основу снова, да ће Констанцијев живот ускоро бити окончан.

7. Па, пошто ученом и у сва знања упућеном владару злобници приписују рђаве вештине у предсказивању будућности,² треба се ускоро осврнути и на то, како је једном ученом човеку запала у део и та – не лака – научна дисциплина. 8. Дух свих елемената, као вечних тела, увек и свугде има моћ предосећања и оним што добијамо преко различитих дисциплина чини нас судеонцима у дару прорицања; и када се елементарне силе умире различитим ритуалима, снабдевају смртнике пророчким речима, као из непресушних жила извора. Каже се да њима руководи богиња Темида; она се зове тако јер открива будућност

из оног што је одређено законом судбине – што се на грчком језику каже *τεθεμενα* – а стари теолози стављају је у ложницу и на трон Јупитера, творца животне снаге. 9. Аугурије и ауспиције не добијају се према суду птица – то, ваљда, ни луд не би помислио, већ летом птица управља бог, тако да звук кљуна или крило у лету, бурном или лаганом, предсказује будућност. Добро божанство воли, наиме, било да то људи заслужују или што је дирнуто њиховом љубављу, да им се на овај начин открије оно што их чека. 10. Они који верују у предсказања преко утробе животиња, која се може показати у безброј облика, такође знају шта ће се догодити. А учитељ ове дисциплине је неки Тагес,³ који је, као што се прича, виђен како је, у етрурским областима, изненада искочио из земље. 11. Оно што ће доћи открива се и онда када људска срца узавру и говоре божанске речи. Јер сунце, душа света, како кажу природњаци, наше духове распршује из себе као искре, и кад их жестоко запали, чини их свесним будућности. Због тога Сибиле⁴, кажу, често горе, јер их пали велика сила ватре. Поред тога, много значи и јака гласова и знаци на које се наиђе, па громови и муње и путање звезда. 12. Вера у снове била би чврста и несумњива да се њихови тумачи понекад не варају у нагаћању. А снови – како тврди Аристотел – поуздани су и сигурни када је човек у дубоком сну, а очна зеница се не помера, већ гледа право. 13. А будући да празним говором свети-на често, због неупућености, овако мрмља, да, ако постоји нека вештина предсказања, зашто онај који ће пасти у рату или претрпети ово или оно, не зна то унапред. Довољно је рећи да и граматичар понекад каже нешто погрешно, а музичар нескладно отпева и да лекар не зна лек; али због тога нису престале да постоје ни граматика, ни музика, ни медицина. 14. Стога је сјајно и ово, као и друго, рекао Тулије: „Знацима богови показују будућност. Ако у томе неко погреши, то није учинила природа богова, већ људско тумачење”.⁵ Па да не бих, што се каже, прешао својим говором преко мере и досадио будућем читаоцу, вратимо се планираном казивању.

II АВГУСТ ЈУЛИЈАН СЕ У ВИЈЕНИ ПРЕТВАРА ДА ЈЕ ХРИШЋАНИН, КАКО БИ ПРИДОБИО НАРОД, И НА ПРАЗНИК СЕ МОЛИ БОГУ, У ЦРКВИ МЕЂУ ХРИШЋАНИМА

1. Док је у Паризијима Јулијан, још као цезар, тресао штитом у разним вежбањима на пољу, осовине којима је штит био спојен раздвојиле су се и остала је само дршка, коју је задржао, снажно је тресући. 2. И кад су се сви присутни уплаши-

ли тога као рђавог предзнака, рекао је: „Молим да се нико не плаши: држим чврсто оно што сам држао.” Исто тако, кад је једном код Вијене доцкан легао да спава, бистре главе, усред страшне ноћи појавила се нека сјајна прилика и док још није био сасвим будан, изрецитовала му следеће херојске стихове, понављајући их више пута; поуздавши се у њих, он је сматрао да му не предстоји више никаква тешкоћа:

Кад Зевс до границе славног Водолије дође,
а Кронос стигне до двадесет петог ступња Девице,
Констанције, цар Азије, тад ће имати
тежак и жалостан крај драгог живота.⁶

3. Тако није предузимао ништа што би изменило тадашње стање, већ је мирног и спокојног духа сређивао све на шта је наишао; постепено је јачао, тако је пораст снаге одговарао повећању његовог звања. 4. Па да би му сви били склони, а нико противан, претварао се да припада хришћанској религији, од које је још раније тајно отпао; са неколико тајних саучесника, бавио се гатањем према утроби животиња и према лету птица, као и осталим вештинама по обичају обожаваца богова. 5. Али, да би то сакрио, на дан празника, који хришћани славе у јануару и зову га Богојављење⁷, дошао је у њихову цркву и пошто се свечано молио Богу, удаљио се.

III ВАДОМАРИЈЕ, КРАЉ АЛАМАНА, КРШЕЋИ САВЕЗ, ПУСТОШИ ГРАНИЦЕ ПРЕКО СВОЈИХ ИЗАСЛАНИКА И СА НЕКОЛИЦИНОМ ЉУДИ УБИЈА КОМЕСА ЛИБИНОНА

1. У време док се ово догађало, приближавало се пролеће, а Јулијана је потресла неочекивана вест и бацила га у тугу и жалост. Сазнао је, наиме, да су Аламани кренули из Вадомарије-ве области – одакле се после склапања савеза није надао ничем непријатном – да пустоше крајеве у суседству Реције; не штедећи никога растурили су се по широком простору, и пљачкали. 2. Да то не би поново изазвало рат, послао је неког комеса Либинона, са одредима Келта и Петуланата, који су с њим проводили зиму, да среде стање, како је налагао разум. 3. Кад је стигао до града, варвари су га издалека угледали и, помишљајући већ на битку, посакривали су се у долинама. Охрабривши војнике – који су, мада малобројни, били ипак обузети жарком жељом за борбом – необазриво је напао Германе. На почетку боја погинуо је Либинон, први од свих. Његова смрт подигла је смелост варвара,

а Римљане навела да освете вођу; заподенула се упорна борба и под притиском велике масе, наши су се распршили, пошто је неколицина њих била убијена или рањена. 4. Са Вадомаријем и његовим братом Гундомадом, такође краљем, Констанције је, као што је већ речено, закључио мир.⁸ После тога Гундомад је умро, а Констанције, сматрајући да је Вадомарије поуздан, учинио га је скривеним и успешним извршиоцем својих тајних наума. Ако се може веровати само гласинама, писао му је да напада области уз границу, претварајући се како је прекршио споразум, да Јулијан, плашећи се тога, никуда не крене да не би оставио Галије без заштите. 5. Покоравајући се томе – ако се може веровати – Вадомарије је извршавао ово и слично. Он је од најраније младости био вешт да невероватним начинима обмане и превари, што је касније, као намесник Феникије,⁹ и доказао. Али, самим током догађаја сарадња је била прекинута. Наиме, стражари су ухватили бележника кога је Вадомарије послао Констанцију. Претраживши га, нашли су Вадомаријево писмо, у коме је, поред осталог, писало: „Твој цезар се не држи дисциплине”. А иначе је Јулијана у писмима називао господарем, августом и богом.

IV ЈУЛИЈАН АВГУСТ, ПРЕОТЕВШИ ВАДОМАРИЈЕВО ПИСМО КОНСТАНЦИЈУ АВГУСТУ, ЗАРОБИО ГА ЈЕ НА ГОЗБИ; ПОШТО ЈЕ НЕКЕ АЛАМАНЕ ПОБИО, А НЕКИ СУ СЕ САМИ ПРЕДАЛИ, ОСТАЛИМА ЈЕ НА ЊИХОВУ МОЛБУ ДАО МИР

1. Сматрајући да је то опасно и несигурно и да ће из тог букнути погубно зло, све мисли је усмерио на једно и пожurio да Вадомарија будући да је без страже, отме силом. Да би тако осигурао и себе и безбедност провинције, смислио је следећи план. 2. Послао је у ове крајеве секретара Филагрија, каснијег комеса Оријента.¹⁰ Поуздавао се у његову разборитост, коју је од раније познавао и – између осталог што је овај требало да уради, а што је налагало хитно стање ствари – дао му је писмо са потписом и наредио да га не отвара и не чита све док не види Вадомарија с ове стране Рајне. 3. Филагрије је отишао, како је наређено, и кад је стигао бацио се на различите послове. Вадомарије је прешао реку, као да влада мир и да нема чега да се плаши, и претварајући се да ништа не зна о променама. Видевши да је ту и заповедник војске, измењао је с њим неколико речи, као и обично, па да на растанку не би изазвао никакво подозрење, обећао је да ће доћи не његову гозбу, на коју је био позван и

Филагрије. 4. А он, чим је ушао и угледао краља, сетио се цареве наредбе и, извинивши се неком озбиљном и хитном ствари, вратио се у шатор; прочитао је писмо и, пошто је сазнао шта треба да ради, вратио се и легао са осталима за сто. 5. Када се гозба завршила, снажно је зграбио Вадомарија и предао га војном заповеднику, на чување у логору, прочитавши му писмо с наредбама. Вадомаријеви пратиоци морали су да се врате, јер за њих није било никаквих заповести. 6. А краљ је одведен у принципсов логор и, изгубивши већ сваку наду на милост, сазнао је да је ухваћен секретар и да је обелодањено оно што је он сам писао Констанцију; међутим, Вадомарије је само послат у Хиспаније, чак без икаквог прекора. Наиме, пазило се с великом бригом, на то да, уколико се Јулијан повуче из Галија, овај дивљи краљ не поремети, без отпора, стање у провинцијама, које је с тешком муком доведено у ред. 7. Понет овим успехом – што је краљ, чијег се поласка у далеке земље плашио, ухваћен брже него што се надао – Јулијан је, мада бриге нису попуштале, одлучио да крене на варваре. А они су, како рекосмо, убили комеса Либинона заједно са неколицином војника. 8. И да глас о његовом доласку не би одвео варваре у још удаљеније области, прешао је Рајну ноћу, у муклој тишини, заједно са групом лако наоружаних војника из помоћних трупа. Тако је опколио непријатеље који се ничег нису плашили. Кад су се они због звекета непријатељског оружја пробудили и почели да траже своје мачеве и стреле, Јулијан је сместа долетео и многе поубијао. Неке, који су преклињали за милост и нудили плен, примио је као заробљенике, а осталима на њихову молбу дао је мир, јер су обећали да ће се чврсто држати споразума.

V ЈУЛИЈАН АВГУСТ ОБРАЋА СЕ СВОЈИМ ВОЈНИЦИМА, ТЕРА ИХ ДА МУ СЕ ЗАКУНУ НА ВЕРНОСТ, ЈЕР НАМЕРАВА ДА ЗАРАТИ С КОНСТАНЦИЈЕМ

1. Док се ово одлучно спроводило, Јулијан, размишљајући колике је муке грађанског рата изазвао и мудро закључујући да ништа није тако погодно за неочекиване потхвате као брзина, сматрао је да је најбоље да јавно призна своје одметништво. Несигуран у погледу верности војника, прво је тајним ритуалом умирио Белону, а онда је бојном трубом сазвао војску на скупштину; и, док је стајао на каменом постољу већ се јасно видело да му се вратило самопоуздање а говор који је одржао био је јаснији него обично:

2. „Већ дуго, храбри моји саборци, ћутећи размишљах и схватам да ви, збуњени великим збивањима, чекате да вам се открије план како бисте предстојеће догађаје могли проценити и од њих се сачувати. Наиме, више доликује војнику, стасалом у великим и славним делима, да слуша него да говори, а заповеднику потврђене правичности да не мисли на друго сем на оно што је вредно похвале и одобравања. Стога ћу одбацити опширност, да бих завршио оно што сам започео, а ви благодонаклоно саслушајте то што ћу укратко изложити. 3. С вама сам по вољи вишењег божанства, још од најраније младости одбијао упорне нападе Аламана и Франака, и њихову непресушну пљачкашку страст. Толико пута сам, заједничким трудом, учинио могућим прелаз преко Рајне римским четама, стојећи непомичан пред бучним гунђањем и жестоким налетима снажних варвара, поуздајући се, дакако, у потпору ваше храбрости. 4. Галије, сведоци напора које смо поднели, сада опорављене од дугих и тешких пустошења, пренеће потомству кроз векове ова достигнућа. А сада кад сам, овлашћен вашом одлуком и натеран неопходношћу стања, доспео до врхунца, до августовске титуле, уз помоћ божју и вашу, ако ми срећа буде наклоњена, тежићу још вишем; отворено истичем да војска, која се прославила правичношћу и величином оружја, сматра да сам у миру благ и умерен, а у честим ратовима против сједињених варварских чета разуман и обазрив. 6. Да бисмо предупредили неповољне догађаје, следите, сједињени у души, исправан – како мислим – пут моје намере. Будући да је неповредивост државе у складу с нашим плановима и вољом и будући да су илирске области без веће заштите, кренимо путем без препрека и заузмемо, у међувремену, крајње делове Дакије, а одатле ће нас добри успеси научити шта треба даље радити. 7. Молим да се на ово, према обичају срчаних војсковођа, закунете и обећате трајну слогу. А ја ћу се марљиво трудити и старати да се ништа не ради непромишљено нити лењо и показашу, ако ко буде питао, своју чисту савест, јер ништа нећу предузети нити покушати осим оног што доприноси заједничком добру. 8. А за ово нарочито преклињем и молим: пазите да неко од вас, у налету ватреног заноса, не нанесе штету приватним лицима; мислите на то колико су нас прославили безбројни покољи непријатеља, као и напредак провинција и њихов спас, који је већ познат по примерима срчаности. 9. Царев говор, који је примљен са одобравањем – као неко пророчанство – покренуо је и узбудио скупштину војника. Жељни преврата, једнодушно су се сагласили и, мешајући застрашујуће узвике са дивљим лупањем у штитове, називали су Јулијана великим и истакнутим вођом и, као што су сами искусили, успешним укро-

титељем варварских народа и краљева. 10. Свима је заповеђено да се званично зајакну на верност и примавајући мачеве својим вратовима, заклели су се – понављајући речи заклетве и проклињући себе уколико је прекрше – да ће све поднети и пролити крв за њега, ако буде потребно. 11. Само један од њих је одбио, одлуком више одважном него разборитом, префект Небридије. Он је изјавио да се ни на који начин не може обавезати заклетвом против Констанције, чијим је многим и честим добротворствима задужен. 12. Чувши то, војници који су стајали у близини жестоко су се разбеснели и појурили да га убију, али га је цар, пред чија је колена пао, заштитио огртачем. Међутим, кад се вратио у палату и видео да му је Небридије изашао у сусрет и да лежи преклињући за милост, и моли га да му пружи десницу, да би му отклонио страх, рече: „А шта ћу онда сачувати за пријатеље, ако теби дам руку? А што се тебе тиче, иди безбедно.” Чувши то, он се неповређен повукао у свој дом у Етрурији.¹¹

13. Пошто је предузео мере које је захтевала величина потхвата, Јулијан је, знајући колико је важно претицање и пресретање у бурним временима, издао је наредбу¹² о путу у Паноније. Подигавши војни логор и заставе, потпуно се предао неизвесној Фортуни.

VI КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ ЖЕНИ СЕ ФАУСТИНОМ; УВЕЋАВА ВОЈСКУ НОВИМ ПОЈАЧАЊИМА; ПОКЛОНИМА ПРИДОБИЈА ПОДРШКУ КРАЉЕВА АРМЕНИЈЕ И ХИБЕРИЈЕ

1. Време је да се вратимо уназад и да укратко испричамо шта је урадио Констанције, који је зимовао у Антиохији, док се у Галији догађало оно што смо већ изложили. 2. Међу многим угледним личностима којима је наређено да поздраве цара, кад дође, били су и неки истакнути трибуни. Кад је, дакле, по повратку из Месопотамије, Констанције био заузет овом обавезом, пришао му је неки бивши трибун, Амфилохије Пафлагонац. Он је војевао још под Констансом, а био је осумњичен да је посејао узроке неслоге међу браћом¹³. Усудивши се да приђе нешто дрскије, као да и њега треба пустити да на сличан начин искаже послушност, препознат је и спречен у томе. Док су многи бучали и викали да он не треба даље да гледа светлост дана, будући да је окорели издајник, Констанције, блаже него обично, рече: „Престаните да наваљујете на човека кога, додуше, сматрам кривим, али чија кривица још није јасно доказана. А сетите се и тога

да, што год се овако догоди преда мном биће кажњено пресудом саме савести, од које се не може сакрити. И тако су се разишли. 3. Следећег дана, за време игара у циркусу, Амфилохије је, по обичају, седео на месту наспрам царевог. Но, изненада, када је почела очекивана битка, дигла се граја, и поломила се ограда на коју се он с другим људима наслањао, те је он заједно са осталима пао. Али, док је мали број њих лакше повређен, он је једини изгубио живот, због унутрашњих повреда. А Констанције се томе обрадовао, као да има способност да предсказује будућност.

4. У то време изабрао је за жену Фаустину,¹⁴ пошто је пре тога изгубио Еусебију, чија су браћа била конзулари Еусебије и Хипатије. Она се међу многима истицала лепим телом и понашањем и, мада на високом положају, била је човечна; њеном оправданом наклоношћу, како смо већ рекли,¹⁵ Јулијан је спасен и проглашен за цезара.

5. Ових дана и Флоренције је поднео извештај, пошто је отишао из Галије плашећи се преврата. Он је послат на место Анатолија, недавно преминулог преторијанског префекта за Илирик. Заједно са Тауром, преторијанским префектом за Италију, примио је знаке највише државне службе.¹⁶

6. Но, без обзира на све, наставило се са припремама справа за спољне и унутрашње ратове и са повећањем коњиичких одреда. Са подједнаким настојањем пописивана су појачања легија, спровођењем регрутације по провинцијама. Овим су оптерећени сви сталежи и занимања, јер су морали набавити одело, оружје и справе, па чак и злато и сребро, и обиље намирница, као и разне врсте запреге. 7. А будући да су се плашили јаког напада персијског краља – који је због тешке зиме био сатеран, у своје области, а сада је настало благо годишње доба – Римљани су упутили посланике с великим даровима краљевима и сатрапима у областима преко Тигра, да их опомену и подстакну да нам буду одани и да не покушавају никакве лажи и преваре. 8. Пре свих Арсак и Мерибан, краљеви Арменије и Иберије, који би наносили штету римској ствари, били су поткупљени сјајним оделима и разноврсним поклонима, како би се у нестабилним збивањима одметнули од Персијанаца.

9. Усред толико хитних догађаја, Хермоген је умро, а на место префекта је унапређен Хелпидије. Рођен у Пафлагонији, прост по изгледу и по језику, био је једноставне природе, незлобив и благ. Јер, кад је Констанције наредио да се пред Хелпидијем мучи неки невин човек, молио је мирно да га разреши власти и да се, владаревом одлуком, она додели другом, коме више одговара.

VII КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ, КОЈИ ЈЕ ТАДА БОРАВИО У АНТИОХИЈИ, ПРЕКО СЕКРЕТАРА ГАУДЕНЦИЈА ЗАДРЖАВА АФРИКУ ПОД СВОЈОМ ВЛАШЋУ. ПРЕЛАЗИ ЕУФРАТ И ПРИБЛИЖАВА СЕ С ВОЈСКОМ ЕДЕСИ

1. Констанције, забринут због предстојећих тешких послова, двоумио се шта да предузме. Много се и дуго колебао: да ли да крене издалека на Јулијана, или да одбије Парћане који су већ претили да ће прећи Еуфрат. Најзад, после оклевања и честог саветовања са војсковођама, решио је да – пошто заврши или бар умири претходно започети рат не остављајући иза леђа никога ко би га могао угрозити – прелети преко Илирика и Италије и да ухвати Јулијана на самом почетку његовог потхвата, како је мислио, као ловачки плен. Тако је, наиме, стално говорио, да би умирио страх својих људи. 2. Ипак, да не би поступао сувише млако, или да не би изгледао да је занемарио други фронт, ширио је свуда страх од свог доласка. И, плашећи се да у његовом одсуству непријатељи не провале у Африку – која је за владаре у свим приликама била погодна – послао је, као да намерава кренути из источних крајева, морем секретара Гауденција, који је, како смо већ поменули, неко време уходио Јулијана у Галији. 3. Надао се да ће Гауденције увек послушан, све извршити, из два разлога: јер се плашио супротне стране, коју је увредио, и зато што је журио да искористи ову прилику како би се препоручио Констанцију, за кога је без трунке сумње веровао да ће бити победник. Наиме, нико се тада није одвајао од овог општеприхваћеног гледишта. 4. Кад је Гауденције стигао тамо, сећајући се владаревих упутстава, обавестио је писмом комеса Кретиона и остале војсковође шта треба да раде. И, прикупивши одасвуд моћне одреде, превео је лако наоружане чаркаше из обе Мауретаније и помно надгледао супротне обале Аквитаније и Италије. 5. Констанције се није преварио у овом плану, јер догод је био жив, нико од непријатеља није дотакао те земље. Додуше, сицилијанску обалу, од Лилибеја до рта Пахина¹⁷ чувала је многобројна војска, која би брзо прешла, уколико би се пружила прилика. 6. Тако је Констанције наредио да се, према стању ствари, учини и ово и друго мање важно, што је сматрао корисним. У међувремену је сазнао, преко писама и гласника војсковођа, да су се персијске чете ујединиле и да су, под вођством охолог краља, већ стигли близу обала Тигра, смишљајући како да га пређу. 7. Узбуђен због овог, Констанције је сместа изашао из зимовника како би могао дејствовати изблиза и како би предупредио будуће догађаје. Сакупивши коњицу и најбоље пешачке трупе, у које се поуздао, прешао је Еуфрат понтонским мостом, код Каперсане, затим продужио у Едесу, град утврђен и

добро снабдевен намирницама. Ту је остао све док га извиђачи или пребеглице нису обавестили о покретима непријатељске војске.

VIII ЈУЛИЈАН АВГУСТ, ПОШТО ЈЕ УРЕДИО ПРИЛИКЕ У ГАЛИЈИ, КРЕЋЕ КА ОБАЛИ ДУНАВА И ДЕО ВОЈСКЕ ШАЉЕ КРОЗ ИТАЛИЈУ И РЕЦИЈЕ

1. У међувремену, Јулијан је напустио Раураке, урадивши оно што смо већ саопштили. Салустија је унапредио у префекта¹⁸ и вратио га у Галије, Германијану је наредио да заузме Небридијево место док је Невити поверио положај генерала коњице, плашећи се Гомарија, старог издајника, за кога је чуо да је, као вођа скутарија, издао свог принцепса Ветраниона¹⁹. А Јовију, кога смо спомињали у опису Магненцијевих дела²⁰, пове-рио је квестуру, Мамертину управу над царским поклонима, а Дагалаифу командовање гардом. И многе друге, за чије је заслуге и верност знао, поставио је, по свом нахођењу, за војне заповеднике.

2. Намеравао је да крене преко Марцијанских шума и путевима у близини реке Дунав. Али, будући да је био врло несигуран у себе због изненадних промена, плашио се да га не нападне мноштво народа, потцењујући га што је с малом пратњом. 3. И да се то не би десило, побринуо се за вешт план. Распоредивши чете, оне са Јовином и Јовијем послао је познатим путевима Италије. Друге је поверио Невити, магистру коњице; они су се раштркали по различитим путевима Реција и, стварајући утисак велике бројности, све су испунили страхом. Тако је својевремено поступио и Александар Велики, а потом и друге веште војсковође, када су то прилике захтевале. 4. Такође је овима на одласку саветовао да иду обазриво, као да ће се одмах сусрести са непријатељем, и да ноћу постављају страже да их не би... нападали и узнемиравали.

IX ТАУРО И ФЛОРЕНЦИЈЕ, КОНЗУЛИ И ПРЕТОРИЈАНСКИ ПРЕФЕКТИ, БЕЖЕ ПРЕД ЈУЛИЈАНОМ АВГУСТОМ, ЈЕДАН КРОЗ ИЛИРИК, ДРУГИ КРОЗ ИТАЛИЈУ. ЈУЦИЛИЈАН, КОМАНДАНТ КОЊИЦЕ, КОЛИ СЕ ПРИПРЕМАО ДА СЕ ОДУПРЕ ЈУЛИЈАНУ, БИВА ПОТУЧЕН

1. Пошто је све, како изгледа, било добро организовано, журио је да крене даље, онако како је често упадао у варварске области, поуздајући се у низ успеха од раније. 2. Кад је дошао до

места где је, како је сазнао, река била пловна, попео се на бродиче којих је ту, срећом, било у изобиљу, и коритом реке, колико је то било могуће, тајно је пловио. Нису га опазили стога што се трпељиво и храбро лишавао боље хране, задовољивши се са мало једноставног јела. Пролазио је поред градова и утврђења, угледајући се на изванредну изреку старог Кира, који је, свративши у гостионицу и на питање гостионичара шта треба да спреми за обед, одговорио: „Само хлеб, јер се надам да ћу ручати близу реке.”

3. Но, Фама, која, како кажу, на хиљаду језика надува истину, проширила се и разгласила по целом Илирику – да долази Јулијан, који је с бројном војском покорио многе краљеве и племена у Галији. 4. Узрујан због те вести, преторијански префект Таурис, као да бежи од државног непријатеља, брзо се повукао и, путујући државним поштанским колима уз честу промену коња, прешао је Јулијске Алпе, водећи са собом, Флоренција, такође префекта. 5. А комес Луцилијан²¹, који је командовао војском ове области и боравио тада у Сирмију, био је такође узнемирен извесним показатељима о Јулијановом кретању. Сакупио је војнике, колико је за тако кратко време било могуће позвати из оближњих станица, и намеравао је да се одупре Јулијану, кад дође. 6. Али овај, као муња или блештећи гром, журећи хитро ка одредишту, чим је стигао до Бононије, удаљене од Сирмијума деветнаест миља – месец је опадао па је највећи део ноћи био таман – искрцао се изненада из барке. Одмах је послао Дагалаифа, са лако наоружаним војницима, да позове Луцилијана, а уколико се овај буде опирао, нека га довуку. 7. Луцилијан је тада још спавао и кад је, пробуђен буком и звекетом, видео да је опкољен непознатим људима, схватио је свој положај. Престрашивши се кад је чуо царско име, покорио се наредбама, мада потпуно против своје воље. И генерал коњице, до малочас охол и пркосан, поступио је по туђем нахођењу. Стављен на коња, доведен је принцепсу као обичан заробљеник, једва чувајући присебност престрашеног духа. 8. Но, чим је угледао Јулијана и чим је схватио да му се пружа прилика да се поклати пурпуром, повратио се и, сигуран за свој живот, рекао: „Необазриво си и слепо, царе, поверио себе, са малом пратњом, туђим областима.” Јулијан се горко осмехнуо, рекавши му: „Те разумне речи чувај за Констанција. Јер ја ти нисам пружио царске знаке као саветнику, већ да би престао да се плашиш.”

Х ЈУЛИЈАН АВГУСТ ПРИМА ПОД СВОЈУ ВЛАСТ СИРМИЈУМ, ПРЕСТОНИЦУ ЗАПАДНОГ ИЛИРИКА, ЗАЈЕДНО СА ПОСАДОМ. ЗАУЗИМА СУКЕ И ПИШЕ СЕНАТУ ПРОТИВ КОНСТАНЦИЈА

1. Пошто је удаљио Луцилијана, сматрао је да не треба ништа одлагати, ни успоравати. Овако смео и пун самопоуздања, кренуо је брзо ка граду који је, како је сматрао, већ био покорен. Кад се приближио пространим предграђима, која се далеко пружају, гомила војске и људи сваке врсте одвела га је у двор, уз много бакљи и цвећа и уз много жеља за срећу, називајући га августом и господарем. 2. Обрадован овим догађајем и предзнаком, и учвршћен у нади на будућност – да ће, као у овој многољудној и славној метрополи бити примљен и у другим градовима као спасоносна звезда – приредио је следећег дана трке колима, на велико задовољство народа. Кад је свануло треће јутро, нестрпљив због одлагања, прелетео је државним путевима, заузео посадом Сукe – а да се нико није усудио да му се супротстави – и поставио Невиту, као поузданог човека да их надгледа. А сада је згодно да се у кратком екскурсу опише положај овог места.

3. Врхунци високих планина Хема и Родопа стешњени су један уз други. Прва планина се уздиже од самих обала Дунава, а друга од ове стране реке Аксија²². Оне се спуштају валовитим бреговима у теснац који дели Илирик од Тракије. С једне стране гледају на Средоземну Дакију и Сердику, а с друге на Тракију и Филипопол, велике и славне градове. Као да је сама природа знала да ће околна племена доћи под римску власт, превој је обликован тако да се некад скровито отварао између сабијених брда. Но, кад је касније наша моћ порасла до величине и сјаја, отворен је пут чак и за кола; но, понекад се прилаз могао и затворити да би се одбили напади великих вођа и народа. 4. А део који је окренут Илирику лако се може савладати, јер се постепено уздиже, па је незаштићен. Међутим, део окренут Тракији одсечен је стрмим нагибом, па је отуда тешко пењати се неравним стазама, чак и када то нико не спречава. Испод ових високих масива, на обе стране лежи пространа равнина. Горња се пружа све до Јулијских Алпа, а доња је толико отворена и равна да је насељена без икаквих препрека све до Мореуза и до Пропонтиде²³. 5. Пошто је то хитно средио у таквим околностима и оставио тамо магистра коњице, император се вратио у богати град Наис. Одатле је без сметњи могао да издаје наредбе у своју корист. 6. Тад је и Виктора, писца историје, кога је видео у Сирмију и наложио му да отуд дође, учинио намесником конзуларом Друге Паноније и почаствовао га бронзаним кипом.

Виктор је због своје трезвености био човек достојан угледа, а много касније постаће и префект града²⁴.

7. Јулијану је сад већ порасло самопоуздање и, не верујући у то да ће се моћи сложити с Констанцијем, написао је Сенату оштро писмо, пуно оптужби против Констанција, приписујући му и нека срамна дела и мане. Кад су то прочитали у већници – а Тертул је и даље био префект – дошла је до изражаја благонаклоност племства, заједно са лепом одважношћу. Наиме, сви су у један глас повикали: „Тражимо поштовање за твога творца”²⁵. 8. Тада је грдио и спомен на Константина као смутљивца и мењача закона и обичаја, примљених из старине. Отворено га је оптуживао, сувише неукусно и лакоумно, да је први од свих уздигао варваре до конзулата и конзулске одоре. И мада је требало да избегава оно што је жестоко нападао, Мамертину је ускоро придружио у конзулату Невиту, који ни по рангу, ни по искуству, ни по гласу, није био сличан оним којима је Константин поверио највишу власт. Напротив, био је неодгојен и примитиван и, што је најгоре, на високом положају био је страшно окрутан.

ХІ ДВЕ КОНСТАНЦИЈЕВЕ ЛЕГИЈЕ, КОЈЕ СУ КОД СИРМИЈУМА ПРЕШЛЕ ЈУЛИЈАНУ АВГУСТУ, И КОЈЕ ЈЕ ОН ПОСЛАО У ГАЛИЈУ, ЗАУЗИМАЈУ АКВИЛЕЈУ УЗ ПРИСТАНАК СТАНОВНИШТВА И ЗАТВАРАЈУ ВРАТА ПРЕД ЈУЛИЈАНОВОМ ВОЈСКОМ

1. Док је Јулијан размишљао о свему овоме и док је бринуо о важним и озбиљним стварима, саопштена му је страшна и неочекивана вест, да су се неки људи дрзнули на ужасна дела, која могу да угрозе његово сјајно напредовање, уколико их он не спречи у томе. И ево, укратко ћемо то саопштити. 2. Две Констанцијеве легије заједно са кохортом стрелаца, које је он затекао код Сирмијума, а у чију верност је још сумњао, послао је у Галију, под изговором да су томе неопходне. Оне су се лагано кретале, а због дужине пута и због страха од Германа, дивљих и сталних непријатеља, подстакнуте су на побуну; а зачетник и подстрекач тога био је Нигрин, трибун коњичке трупе, рођен у Месопотамији. Завера је договорена путем тајних разговора а учвршћена дубоком тишином. И кад су стигли у Аквилеју, снажну и богату, окружену jakim бедемима, изненада су је, са непријатељским намерама, затворили. Становништво им је помагало у побуни, плашећи се и самог Констанцијевог имена. 3. Затворивши улазе и поставивши наоружане људе на куле и бедеме, припремали су се за скорашњи сукоб. У међувремену су

живели без обавеза и слободно, и били су толико смели због овог злочина, да су чак подстицали становништво Италије да приђу Констанцијевој страни, која ће победити.

XII ОПСАДА АКВИЛЕЈЕ, КОЈА ПРИСТАЈЕ УЗ КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА; САЗНАВШИ ЗА ЊЕГОВУ СМРТ, ПРЕДАЈЕ СЕ ЈУЛИЈАНУ

1. Јулијан је сазнао за то док се још налазио у Наису, не плашећи се никаквих непријатељстава с леђа. Читао је и слушао да је овај град неколико пута био опседан, али да ипак никад није био порушен, нити се икад предао. Стога је пожурио да га великим настојањем, било преваром било разним врстама ласкања, придобије за себе, пре него што се изроди нешто крупније. 2. Стога је наредио да се Јовин, магистер коњице, који је, идући преко Алпа већ био стигао у Норик, брзо врати и да на сваки начин угуши побуну која је планула. И да ништа не би недостајало, заповедио је и да се задрже сви војници који пролазе кроз тај град, који прате дворске трупе или трупе под заставом, да би, већ према својој снази пружили помоћ.

3. Уредивши то, убрзо је сазнао за Констанцијеву смрт²⁶ и, прелетевши Тракију, ушао је у Константинопол. И како су му често говорили да ће ова опсада бити више дуга него страшна, одредио је за њу Имона и друге пратиоце. Заповедио је још да Јовин напусти то место, јер то захтевају прече потребе. 4. Тако је Аквилеја опкољена двоструким редом штитова, а војсковође су сматрале да треба различитим говорима, ласкавим и претећим подстаћи браниоце на предају. Па пошто је много тога речено и с једне и са друге стране, а упорност се продужила до у бескрај, разишли су се без договора. 5. И будући да се више ништа сем битке није очекивало, обе стране су се окрепили сном и храном. Чим је свануло, зазвучао је звук труба и подигао их на узајамно убијање; дижући вику, они су пожурили, више жестоко него разборито. 6. Нападаци су носили испред себе кровове и густо плетене заклоне. Напредујући лагано и обазриво, покушали су да мноштвом гвоздених справа поткопају темеље зидине. Многи су вукли лестве удешене према висини зидова и, кад су их већ готово дотакли, један део њих се срушио под камењем које се котрљало одозго, а део је погођен стрелама које су фијукале. Идући уназад, они су повукли за собом и остале, које је страх одвратио од наума да се боре. 7. Овај први сукоб подигао је морал опседнутих, који су се понадали бољем па нису много држали до оног што је остало. Одлучна срца на погодним местима постави-

ли су ратне справе и неуморно су држали страже, предузимајући и остале заштитне мере. 8. Насупрот томе, опсадници, мада забринут и уплашен због неуспеха, да не би изгледали млаке кукавице – пошто силом нису могли напредовати, будући да су се већ окушали у отвореној борби – прешли су на средства опсадне вештине. Но, пошто нигде нису могли наћи згодно место за покретање „овнова“, нити за подешавање машина и за копање подземних пролаза, а пошто је река Натесион протицала близу града, уследило је лукавство које је, заједно са оним старим, вредно дивљења. 9. Журно су саградили дрвене куле, које су биле више од непријатељских утврђења, и поставили их на три чврсто везана брода. На њима су стајали војници који су са подједнаким жаром, сакупивши снаге, изблиза настојали да разбију браниоце. А испод, из отвора кула, изашли су лако наоружани војници и пребацивши мостиће, које су раније саставили, пожурили су да пређу. Радили су заједнички, тако да су се они који су стајали горе са обе стране, узајамно нападали стрелама и камењем, да би ови који су прешли мостове, без икакве препреке, порушили део зидина и отворили прилаз у унутрашњост града⁷⁷. 10. Али, овај разборити потхват завршио се неочекивано. Наиме, кад су довучене куле, на њих су бацане запаљиве стрелице, замочене у смолу, као и трске, грање и разне запаљиве ствари. А куле, захваћене ватром која се брзо ширила, и под теретом оних који су немирно стајали на њима, нагле су се и пале у реку. Неки од војника погинули су на самим њиховим врховима, погођени издалека оружјем. 11. Пешаци, после смрти својих другова помораца, били су остављени на цедилу и сатрвени огромним камењем, сем малог броја њих које су брзе ноге кроз непроходне стазе спасиле од смрти. На крају, пошто се борба продужила до вечери и по правилима дат је знак за повлачење; војска на обе стране разишла се и преостали део дана провела је у различитом расположењу. 12. Наиме, тужбалице опсадника који су жалили за друговима, учвршћивале су браниоце у нади да ће их савладати, мада су и сами оплакивали губитке, додуше малобројне. Ипак се није журило и, пошто су добили целу ноћ за обнављање снаге одмором и храном, на позив трубе обновљена је борба у освит дана. 13. Неки су изнад глава подигли штитове, да би се лакше борили, други су, као и раније, носили на раменима лестве и, трчећи у жестоком нападу, излагали груди ударцима многих стрела. Једни су наваљивали да сломе гвоздене преворнице врата, али су с друге стране били нападани ватром или су гинули смрскани камењем са зидина. Неки су смело покушали да пређу јарак, али због изненадних напада оних који су из потаје искакали на задња врата неопрезно су страдали, или су се, рањени, повукли. А повратак у зидине био је безбедан и бедем пред њима

подупрт је бусењем, па је бранио од сваке опасности оне у заседи. 14. И мада су браниоци – који осим зидина нису имали других помоћних средстава – били надмоћнији у погледу издржљивости и ратних вештина, ипак војска сакупљена из бољих јединица није могла да трпи одлагање. Она је опколила сва подграђа, брижљиво испитујући где би могла, силом или лукавством, да начини отвор и да продре у град. 15. Кад се показало да је то немогуће, због многих тешкоћа, почело се, доста немарно, са опсадом. А опсадне трупе напустивши стражарнице и постаје пљачкале су оближња поља, па су имали свега у изобиљу; велики део плена давали су и својим друговима. Стога су, уз доста јела и пића, омлитавили. 16. Обавештен о овоме од Имона и његових сабораца, Јулијан, који је и даље боравио у Константинопољу, саветовао им је домишљат лек за невољу. Одмах је послао Агилона, магистра пешадије, иначе врло познатог, јер је сматрао да ће непријатељи кад виде угледног човека и сазнају од њега за Констанцијеву смрт, престати са опсадом. 17. У међувремену, да се опсада Аквилеје не би прекинула, а будући да су сви покушаји били узалудни, одлучио је да се жестоки браниоци жеђу натерају на предају. Али, кад су водоводи пресечени, а они се одупирали и даље са једнаком храброшћу, уз велики труд окренут је ток реке. Но, и то се је показало узалудним. Јер, кад су смањене могућности за расипање воде за пиће, они које је затворила сопствена непромишљеност, живели су штедљиво, задовољавајући се водом из бунара.

18. Док се ово догађало, са исходом који смо већ изнели, стигао је Агилон – како му је било наређено – и заштићен густо постављеним штитовима храбро је пришао близу. Рекао је много тога тачног, известио их о Констанцијевој смрти и о Јулијановом учвршћењу власти, али су га непрестано ућуккивали, додуше без погрда²⁸, као лажова. Нико му није веровао док је причао шта се догодило, све док нису, зајамчивши му безбедност, одвели само њега у утврђење где је поновио, под свечаном верском заклетвом, оно што је већ саопштио. 19. Чувши то сви су, отворивши врата после дуге тескобе, појурили да весело прихвате мирољубивог вођу. Па, правдајући се, нудили су као зачетника читавог безумног поступка, Нигрина, а с њим и неколицину других. Тражили су да се они казне, за злочин увреде величанства и да се тако оклони несрећа са града. 20. После неколико дана, кад је случај брижљиво испитан пред Мамертином, преторијанским префектом, Нигрин је, као најжешћи подстрекач рата, жив спаљен. А после њега су већници Ромул и Сабастије, за које је доказано да су, без обзира на опасности, сејали неслогу – кажњени смрћу одсецањем главе. Остали су отпуштени као не-

вини, јер их је на ратне ужасе натерала невоља, а не жеља. Тако је наине, одмеривши правду, одлучио милостиви и благи император.

21. А ево шта се догодило касније. Јулијан се тада још налазио у Наису, обузет дубоким бригама и плашећи се много чега са обе стране. Бојао се, наине, да би војници, затворени у Аквилеји, изненадном побуном могли заузети пролаз у Јулијским Алпима и он тако изгубио и провинције и потпору којој се свакодневно надао. 22. Плашио се такође источне војске, јер је чуо да су војници расути по Тракији, брзо сакупљени како би се супротставили изненадној сили и да су већ близу границе превоја Суки, под вођством комеса Марцијана. Но ипак је и сам, под сложним теретом претећих брига, поступио делотворно. Сакупио је војску из Илирика – сраслу са бојним прахом – која је била спремна да се у борбама придружи ратоборном војсковођи. 23. Није, у том бурном времену, занемарио ни интересе појединца. Слушао је њихове свађе и расправе, нарочито муниципалних већника, којима је био више наклоњен, па је многе неправедно оптеретио јавним дужностима. 24. Ту је Јулијан срео Симаха²⁹ и Максима, угледне сенаторе, које је аристократија упутила Констанцију као посланике. Њих је на повратку примио с почастима и, занемаривши неке значајније, поставио је Максима за префекта вечног града, уместо Тертула, а за љубав Руфина Вулкација, јер је знао да је то његов сестрић. Под његовом управом било је намирница у изобиљу и престале су жалбе народа, навикнутог да се често буни. 25. Тада је, да би унео сигурност у стање препуно бојазни и да би потхранио поуздање поданика, унапредио у конзуле Мамертина, преторијанског префекта за Илирик, и Невиту, који је недавно преко мере оптужио Константина као творца унапређења простих варвара.

ХІІІ САПОР ВРАЋА ВОЈСКУ КУЋИ, ЈЕР АУСПИЦИЈЕ ЗАБРАЊУЈУ РАТ. КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ, У НАМЕРИ ДА ДИГНЕ ОРУЖЈЕ ПРОТИВ ЈУЛИЈАНА, ОБРАЋА СЕ ВОЈНИЦИМА У ХИЈЕРАПОЉУ

1. Док се Јулијан налазио између наде и страха, предузимајући овакве и сличне мере, Констанције је боравио у Едеси, забринут због различитих извештаја својих извидника. Колебао се између два правца: час је спремао војску за пољску битку, а час, уколико би се пружила прилика, смерао другу опсаду Безабде. Разборито је настојао да не остави незаштитен бок Месопотамије, ако одмах крене на север. 2. А многострука одлагања

задржавала су га у овој неодлучности, будући да је с оне стране Тигра персијски краљ још чекао да му предсказања дозволе да крене. Јер, ако би овај прешао реку и нико му се не би одупро, без тешкоћа би продро до Еуфрата. Осим тога, чувао је војску за грађански рат и плашио се да је не изложи опасностима опсаде, јер је добро знао чврстину зидова ове тврђаве и способност њених бранилаца. 3. Ипак, да сам не би био пасиван и да га не би прекоревали због лењости, наредио је да Арбетион и Агилон, пешадијски и коњички генерали, брзо крену са великом војском. Њихов циљ није био да изазивају Персијанце на борбу, већ да онострану обалу Тигра повежу истуреним стражама да би осмотрили где ће силовити краљ навалити. Констанције је више пута додао опомену и писмену наредбу да се, брзо повуку уколико непријатељско мноштво почне да прелази реку. 4. Док су војсковође по заповести чувале пограничне области и осматрале тајне намере тог најпревртљивијег народа, сâм Констанције са већим делом војске брину се о хитнијим стварима, као да се припрема за борбу, а градове је штитио повременим испадима војске. Међутим, извидници и пребеглице, који су покатак долазили, доносили су супротне вести. Били су неупућени у погледу будућих догађаја, јер код Персијанаца код којих се чак поштује и бог Ћутања нико не зна за планове осим великодостојника, ћутљивих и поузданих. 5. Но, поменуте вође су непрестано позивале цара, молећи га да им пошаље помоћ. Тврдили су да неће моћи издржати напад жестоког краља уколико не окупе све снаге. 6. У току ових забрињавајућих догађаја, учестали су сасвим поуздани гласници, од којих се јасно и сигурно сазнало да је Јулијан прошао Италију и Илирик у брзом маршу, да је у међувремену заузео теснац Суки, да је позвао са свих страна помоћ, и да је очекује, како би уз потпору великог броја војника продро у Тракију. 7. Та вест је много ожалостила Констанцију. Тешило га је само једно: увек је побеђивао у грађанским ратовима³⁰. Ипак, садашње стање било је тешко за доношење одлуке. Решио се, као да је најбоље да постепено шаље војску јавним превозом, како би се што пре сусрела са претећом опасношћу. 8. Овај план прихваћен је уз општу сагласност и, као што је наређено, кренули су лако наоружани војници. Док је Констанције био заузет тиме, следећег дана стигне вест да се персијски краљ, са свом силом коју је био довео, вратио кући, јер су му предзнаци прекидали даљи потхват. Како му је то ублажило страх, опозвао је све осим оних који су били одређени за уобичајену заштиту Месопотамије, и одмах се вратио у Хијерапољ. 9. И тако, у неизвесности како ће се завршити започети подухвати, чим се скупила војска, позвао је све центурије, манипуле и кохорте³¹ на скупштину. Зазвучале су трубе и пољана се напунила мноштвом

војника. Констанције, да би их подстакао да спремније извршавају наредбе, попео се на узвишен трибунал, уз већу заштиту него обично, и овако им се обратио, узевши на лице ведар и самопоуздан израз:

10. „Бринући се увек да не учиним, ма и малим поступком или речју, нешто што се не слаже са неокаљаном честитошћу, ја сам, као онај опрезни кормилар који пред таласима исправља или савија крму, присиљен сада пред вама, најдражи моји другови, да признам своје грешке. Ако смем рећи истину, то је, у ствари, пре човечност, за коју сам веровао да ће користити заједничким интересима. Зато, да би се лакше схватило шта је повод за сазивање ове скупштине, саслушајте ме, молим, правично и благонаклоно. 11. У време кад се у несрећеним приликама упорно одржавао Магненције³², кога је срушила ваша храброст, уздигао сам Гала, мога брата од стрица, до положаја цезара и послао га да заштити Исток. Али, кад се он удаљио од правде многим злочинима – срамним да се виде и да се о њима говори – кажњен је судом закона. 12. Камо среће да се тиме задовољила завист, тај најљући подстрекач побуне, и нас жалостило само једно, али безопасно, болно сећање. А сад се десило и друго, усуђујем се рећи још жалосније од претходног, а што ће ваша урођена храброст и небеска помоћ савладати. 13. Јулијана сам – док сте ви побеђивали народе који су споља узнемиравали Илирик – послао да чува Галију. Он се осоколио због неколико лаких победа, које је постигао у полунаоружаним Германијама и, безумно се поневши, примио је у охоли савез нешто помоћних одреда, спремних, због њихове дивље природе и безнађа, на погибелћу смелост. Заверио се на штету државе и погазио правичност, мајку и хранитељку римске државе, која ће надуване духове одувати као прах и казнити их потом као осветница злодела. У то чврсто верујем, из свог искуства и поучен старином. 14. Шта, дакле, преостаје него да се супротставимо бури која се подигла и да брзином, као противсредством, слоимо растући бес рата, пре него што постане још јачи? А нема никакве сумње да је уз нас наклоност вишњег божанства, чијим се вечним судом кажњавају незахвалници. Мач безбожно припремљен треба окренути на пропаст оних који су се, већ уздигнути многим добротинствима, подигли уз пропаст невиних. 15. Јер, како мој дух предвиђа, и Правда, која ће помоћи праведним циљевима, тврдим да ће они, кад им се дође на рукомет, тако дрхтати од страха да неће моћи да поднесу ни жар ваших сјајних очију, ни први звук ваших бојних поклика.”

16. После ових речи, сви су били на његовој страни и, бесно витлајући копљима, пошто су одговорили многим благонаклоним изразима, тражили су да их одмах воде на бунтовнике.

Ови изрази наклоности променили су расположење императора, од страха у радост. Чим је распустио скупштину, наредио је да Арбитион³³ – за кога је по ранијим делима већ знао да је успешније од осталих у умиревању грађанских ратова – иде испред њега, са Ланцеаријима и Матиаријима³⁴ и са лако наоружаним трупамa. Требало је такође да се Гомоарије заједно са Летима³⁵ у теснацу Суки супротстави непријатељу који је долазио; он је био изабран између осталих због тога јер је Јулијану био непријатељ, пошто се овај у Галији односио према њему с презиром.

XIV ПРЕДЗНАЦИ СМРТИ КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА

1. У овим несрећним, бурним приликама, његова звезда је већ стајала и колебала се, и јасно показујући знацима, који само што нису говорили, да долази тежак крај живота. Наиме, плашиле су га и ноћне приказе, и све док није утонуо у сан видео је очеву сен како му пружа лепо дете; кад га је узео и ставио у крило, оно је истргло и бацило далеко лопту, коју је он држао у десној руци³⁶. А то је значило промену у држави, иако су овај знак тумачи објашњавали као повољан. 2. После тога признао је својим најближима да је као напуштен, јер је престао да види оно тајанствено, за шта је мислио да му се само повремено, нејасно јавља. Мислио је да је то неки дух, постављен као заштита живота и да га напушта зато јер ће он скоро отићи са овог света. 3. Јер, теолози кажу да се свим људима који дођу на овај свет придружује божанство ове врсте, које ће управљати њиховим поступцима, али не утичући на судбину. Оно је видљиво само малом броју људи, који су увећали и умножили своје врлине. 4. То су тврдила и пророчишта и славни писци. Међу њима је и комичар Менандар, код кога се могу прочитати ова два јампска стиха:

*Сваком човеку чим се роди,
придружи се демон, као тајни животни вођа*³⁷

5. Слично се може закључити и из вечних Хомерових песама, да нити су вишњи богови разговарали са јунацима, нити су били присутни и помагали борцима, већ су то боравили уз њих породични духови. Прича се да су се, ослањајући се на њихову изванредну помоћ, прославили Питагора, Сократ, Нума Помпилије³⁸, Сципион Старији³⁹ и, како неки мисле, Марије и Октавијан, који је први добио назив Август, затим Хермес Трисмегистос⁴⁰, Аполоније из Тијане⁴¹ и Плотин⁴². Он је покушао да расправља о овој тајанственој појави и да на узвишен начин

покаже којим почецима су ови генији повезани са душама смртника и примајући их, тако рећи, у своје крило, чувају их, колико је дозвољено, и уче вишем, уколико осете да су душе чисте и далеко од загађености грехом, у неокаљаном споју с телом.

XV КОНСТАНЦИЈЕ АВГУСТ УМИРЕ У ГРАДУ МОБСУКРЕНЕ У КИЛИКИЈИ

1. Констанције је тако журећи ушао у Антиохију. Као и обично, желео је да се крене у грађански рат. Кад је све било спремно, неумерено је журио да изађе, мада су многи, додуше само гунђањем, негодовали. Нико се, наиме, није усудио да јавно изрази неслагање или да га заустави. 2. Већ је била позна јесен кад је стигао у подграђе Хипокефал, удаљено три миље од града. У освит дана с десне стране пута угледао је леш убијеног човека како лежи откинуте главе, испружен према западу. Уплашен предзнаком, још одлучније је наставио – док је Судбина припремала његов крај – и стигао у Тарс. Ту га је ухватила лакша грозница. Но, сматрао је да ће путовањем моћи превазићи кризу ослабелог здравља, па је тешким путевима кренуо у Мобсукрене, што је последња станица Киликије идући одавде, а налази се у подножју планине Таура. Следећег дана је покушао да продужи, али га је задржала болест која се погоршавала. Постепено је јака ватра обузела његове жиле, тако да се његово тело није могло ни дотаћи: горело је као жеравица. И како је и дејство лекова затајило, удишући последњи пут, оплакивао је свој крај. И даље при чистој свести, кажу да је означио Јулијана као наследника своје власти. 3. Онда је, већ у самртном ропцу, заћутао и дуго се борио с душом која је већ хтела да оде. Умро је петог новембра, тридесетосме године владе⁴³, стар четрдесет четири године и неколико месеци. 4. После тога, позван је⁴⁴, са уздисањем, последњи пут, а затим се заорио лелек и плач. У царској одаји великодостојници су већали шта да раде и шта треба предузети. Неколицина је тајно покушала да се договори око избора императора, како се прича, на подстицај Еусебија, кога је на то натерала свест о сопственој кривици⁴⁵. Но, да би се Јулијан, који се налазио у близини, одупро покушају побуне, послали су му Теолаифа и Алигилда, тадашње комесе, да му јаве за смрт рођака. Требало је да га они замоле да без оклевања крене да преузме Исток, који је спреман да му се покори. 5. Међутим, проносили су се несигурни гласови и приче да је Констанције начинио тестамент у коме је, како рекосмо, одредио Јулијана за наследника, а онима који су му били драги дао завештања и поклоне. Оставио је

трудну жену, која је после његове смрти родила кћер названу по њему, а кад је одрасла удала се за Грацијана⁴⁶.

XVI ВРЛИНЕ И МАНЕ КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА

1. Истичући разлику између његових врлина и мана, биће прикладније да прво изложимо његове добре стране. Свугде је чувао достојанство царског звања, а узвишеног и широкогрудог духа, презирао је популарност. Био је врло шкрт у додељивању виших титула и, осим малог броја, није дозволио новости у повећању администрације. Никад није трпео охолост војника. 2. За време његове владе ниједан дукс није унапређен у ранг *clarissimus*. Били су, тога се чак и ми сећамо, *perfectissimi*⁴⁷. А није допуштао ни да се генерал коњице ставља насупрот управнику провинције, нити да се меша у цивилне послове⁴⁸. И сви војни и цивилни положаји гледали су увек на преторијанске префекте, према старом обичају, као на врхунац свих звања. 3. У очувању војске био је врло обазрив, често претерујући у испитивању заслуга. Положаје на двору додељивао је као да мери апотекарском вагом. Ако је требало да неко врши неку високу службу, никада није примљен на његов двор изненада, или непознат, већ би само онај ко је након десетогодишње службе био добро знан улазио у избор за генерала или управника трезора, или томе слично. Врло ретко се догађало да неко из војне пређе у цивилну службу, а и супротно, нико није стављен на чело војске а да с њим није прекаљен у ратној ватри. 4. Био је вредан изучавања науке, али будући да није био обдарен смислом за реторику, прешао је на писање стихова, но ту није дао ништа вредно. 5. Скромног и трезвеног начина живота, умерен у јелу и пићу, сачувао је тако добро здравље да су га ретко нападале болести, али су те биле опасне по живот; а да се то догађа телу ненавикнутом на раскош и распуштен живот, показују и искуство и тврдње лекара. 6. Задовољавао се кратким сном, већ према времену и приликама. Током целог свог живота био је тако чист да ни неко злонамеран не би могао бацити сумњу на његов лични живот. А тај грех, чак и ако се не утврди, злонамерници измишљају због неограничене слободе коју има врховна власт. 7. Био је необично вешт у јахању, бацању копља и прецизном гађању стрелом, као и у пешадијским вештинама. А прелазим преко тога – јер је већ више пута речено – да није никад јавно брисао уста или нос, нити пљувао, нити окретао лице на једну страну; и није никад у животу окусио воће.

8. Набројавши укратко добре особине, за које смо могли сазнати, сада ћемо навести његове мане. Док се у пословима

могао поредити са осталим просечним владарима, ако би пронашао макар и лажан и непоуздан доказ да неко тежи власти, испитивао би га без краја и не водећи рачуна о праведном и неправедном, тако да је чак превазилазио суровост Калигуле, Домицијана и Комода⁴⁹. Такмичећи се с њима у окрутности, он је на почетку своје владе из корена уништио све са којима је био у крвном сродству. 9. Невољама бедника који су били оптужени за непоштовање и за увреду величанства, доприносила је и његова строгост и љутина и сумње које су се на овај начин свуда шириле. Уколико би се тако нешто прочуло, бацао се на истрагу са више жестине него уљудности, и именовао је у овим суђењима немилосрдне испитиваче. Онима осуђеним на смрт настојао је да продужи самртне муке, ако је то природа дозвољавала, и у понеким деловима истраге био је суровији и од самог Галијена. 10. Наиме, Галијена су стварно угрожавали многим, честим заверама – Ауреола, Постума, Ингенуа и Валенса, са надимком Солунац⁵⁰, као и многих других, а цар је понекад смртну казну за злочине ублажавао; Констанције је, међутим, измишљене или сумњиве злочине настојао страшним мучењем да прикаже као сасвим сигурне. 11. А правду је у оваквим суђењима страшно мрзео, мада се трудио да изгледа као праведан и благ. Па као што из суве шуме полете варнице и благим дахом ветрова, у незадрживом лету стигну до села и угрозе их, тако је и он из најмањег повода правио низ зала. Био је потпуно супротан оном поштовања достојном владару, Марку Аурелију, који је, када се Касије у Сирији дигао на царски трон⁵¹, добио свежањ његових писама послатих саучесницима⁵². Међутим, пошто је ухваћен курир, цар је наредио да се она нераспечаћена спале да не би, кад сазна ко су завереници, замрзео неке људе и против своје воље. 12. И као што неки људи правилно закључују, већи знак врлине био би да се Констанције повукао с власти без проливања крви, него што ју је тако жестоко бранио. 13. Тако каже и Тулије, нападајући Цезареву окрутност у једном писму Непоту⁵³: „Срећа није ништа друго него успешност у часним стварима. Или да то објасним на други начин: срећа је Фортуна, помоћница добрих подухвата, а онај ко се тиме не служи, не може никако бити срећан. Дакле, у opakим и безбожним подухватима које је спроводио Цезар, није могло бити никакве среће. По моме суду, срећнији је Камил у прогонству, него у исто време Манлије⁵⁴, чак и да је могао – као што је желео – владати.” 14. Хераклит Ефешки то такође тврди помињући да су, променљивим ћудима Фортуне, слаби и непредузимљиви људи понекад надвладаласти истакнуте јунаке. А ово се посебно истиче међу сјајним похвалама, када власт, ставивши такорећи под ја-

рам бес и жељу да се буде окрутан и да се наноси зло, подигне славни трофеј на тврђави победничког духа.

15. Како је, међутим, овај владар у ратовима са спољним непријатељем често био потучен и потиснут, био је горд због успеха у грађанским борбама и поквашен страшним отровом унутарњих рана државе. На основу овог рђавог, а не праведног и уобичајеног повода, подигао је, уз велики трошак, тријумфални лук у Галији и Панонији, због пораза ових провинција. На њима су били натписи о његовим подвизима, да се чита о њему до год буду постојали ти споменици.

16. Био је преко мере под утицајем жена и евнуха танког гласа, и неких дворана, који су плјескали свакој његовој речи и ослушкивали шта ће он одобрити, или порећи, да би се могли сагласити с њим. 17. Горчину времена повећавала је незасита грамзивост порезника, који су му донели више мржње него новца. То се многим чинило нетолерантно, тим више што никад није саслушао жалбу, нити је бринуо да провинције не буду оштећене, мада су грцале под многим таксама и порезима. Поврх тога, лако је одузимао оно што је једном дао.

18. Хришћанску религију, чисту и једноставну, помешао је са бапским празноверицама. Више сложеним испитивањем, него озбиљним усаглашавањем, изазвао је бурне расцепе, који су се појачавали, јер их је он хранио борбом речи⁵. Наиме, гомиле црквених поглавара јуриле су на све стране јавним превозом на синоде⁶ – како их они зову – и док је свако покушавао да привуче цео ритуал на своју страну, покидане су тетиве поштанске службе.

19. Био је оваквог стаса и грађе: црномањаст, сјајних очију, оштра погледа, меке косе, уредно избријаних и лепо углачаних образа, дугог трупa од врата до бедара, а врло кратких и кривих ногу, због чега је био добар скакач и тркач.

20. Кад је тело покојног цара опрано, намазано и положено у ковчег, наређено је Јовијану, тада још царском гардисти, да га следи с краљевском пратњом у Константинопољ, где је требало да буде сахрањен близу своје породице. 21. Док је Јовијан седео у колима која су носила посмртне остатке, поклоњени су му, према поступку уобичајеном за царе, узорци војничке хране (коју они зову „проба“) показана му је и државна запрега и, по обичају, пресретала га је маса света. Ово и томе слично предсказивало је, додуше, Јовијану царску власт, али неуспешну и под сенком, будући да је управљао посмртном поворком.

1. Није сигурно да ли се Галова жена звала Константина или Констанција.

2. О Јулијановом сујеверју, које свакако проистиче из његовог многобоштва в. и даље у овој књ. 2, 4. Ко су ти који му то приговарају Амијан не каже; вероватно становници Антиохије, чијим поругама на свој рачун Јулијан одговара у спису *Мисологон*.

3. Овај начин гатања познат је и као *disciplina etrusca*, а гатари као *haruspices*. Тагес се спомиње и у XVII 10, 2.

4. Сибиле су пророчице из Куме (крај дан. Напуља), а тзв. Сибилске књиге су пророчке књиге које се чувају у Јупитеровом храму на Капитолу.

5. Уп. *Cic. De natura deorum II* 4, 12 и *De divinatione I* 52, 118.

6. Ове стихове, чији нам је аутор непознат, наводе готово дословце и грчки писци Зонара (XIII 11 с) и Зосим (III 9).

7. Празник Богојављење – *Epiphanía* (6 јан.) у раном хришћанству посвећен догађају када су мудраци са истока дошли и први пут видели новорођеног Христа.

8. Уп. XVIII 2, 19.

9. О томе в. XXVI књ. 8,2.

10. Био је комес Оријента под царем Теодосијем, 382.

11. Небридије касније, под царем Валенсом био преторијански префект, уп. даље, XXVI 7, 4, 5.

12. У оригиналу *per tesseram edicto itinere*; тесера је четвртаста таблица на којој је писана наредба или лозинка.

13. У тексту нејасно *inter + prioris fratres*. Мисли се на сукоб Констанцијеве браће, Констанса и Константина II око поделе територија, који се завршио Константиновом погибијом 340.г.

14. Не зна се ништа детаљније о Фаустини и њеном пореклу.

15. Уп. о томе напред, књ. XV 2, 8.

16. Мисли се на конзулат.

17. Лилибеј је на западу, а рт Пахин на југоистоку Сицилије.

18. Салустије је био конзул заједно са Јулијаном 363.г, уп. даље, XXIII, 1, 1.

19. О Невити уп. напред, књ. XVII 6, 3 са нап. Ветранион, *magister equitum*, био је проглашен за цара 350.г. Колебао се између Магненција и Констанција, коме се покорио и абдицирао.

20. О томе у једној од књига које нису сачуване.

21. Луцилијан, војни саветник, био је 354. *comes domesticorum* (заповедник *protectores domestici*, којима је припадао и Амијан). Овде видимо да је унапређен, а касније ће га његов зет цар Јовијан именовати за *magistra equitum et peditum*; погинуо је у Галији, в. XXV 10, 6–7.

22. Аксиј је дан. Вардар. Градови који се ниже спомињу, *Serdica* и *Philippopolis* су дан. Софија одн. Пловдив; грчко име

овај град је био добио по свом оснивачу, краљу Филипу II Македонском.

23. То јест до Дарданела и Мраморног мора.

24. Аурелије Виктор је писац царских биографија *Caesares*, од Августа до Констанција, које су нам сачуване. Био је префект Рима 388.г.

25. Сенатори се показују лојални према Констанцију и опомињу Јулијана да га је он уздигао на положај цезара. Амијан овде, такође, поступа као објективан приказивач и користи и изворе који Јулијану нису наклоњени.

26. Констанције је изненада умро, 8. новембра 361. у месту Мопсукрене близу Тарса у Киликији, уп. даље. гл. 15.

27. Ово је приближно значење нејасне, оштећене реченице.

28. „Без погрда” – ако се прихвати Зајфартово читање рђаво забележеног места у рукопису.

29. Позната римска породица Симаха била је присталица старе римске културне традиције и религије.

30. Тачно је да је Констанције за време своје дуге владавине успешно савладавао узурпаторе, а ту околност су он и његове присталице схватале као добар предзнак.

31. То су делови римске легије, која се састоји од десет кохорти, тридесет манипула одн. шездесет центурија.

32. Узурпатор Магненција Констанције је победио код Мурсе (Осијека), уп. XV књ. нап. 15.

33. О Арбетиону уп. XVIII књ. нап. 6. и даље. XXVI 8, 13 и 9, 4.

34. Матијарији су добили назив по оружју *mattium*, чији изглед нам није познат; *lansearii* су копљашаи.

35. *Laeti*, колони германског порекла, уп. XVI 11, 4. којим се често приказују цареви овог периода.

36. То је један од симбола царске власти – над целом земљом – са којим се често приказују цареви овог периода.

37. У оригиналу *μυσταγωγός* а то је у ствари свештеник који уводи некога и мистерије; цитирани стихови су из фрагментарно сачуваног дела Менандра, комедиографа хеленистичког доба.

38. Нума Помпилије, по традицији римски краљ, наследник Ромула; о њему в. Ливије, књ. I 18 и даље.

39. Сципион Африканац је победио Ханибала у одлучујућој битки код Заме, 202 г.пре н.е.

40. Хермес Трисмегистос је грчко име египатског бога Тота али је овде очевидно реч о списима о магији, мистици и сл., која су сматрана као откровења овог божанства; списи су настали у II–III в.

41. Аполоније из Тијане је познати маг и проповедник из I в.

42. Плотин је философ из Египта, оснивач неоплатонизма. Живео је у III в.н.е, а његово обимно дело подељено је на групе по девет и стога названо *Енеаде*.

43. Амијан ту рачуна и време кад је Констанције био цезар, под својим оцем; од Константинове смрти владао је, са браћом и сам, двадесет пет година.

44. Тзв. *conclamatio*: преминули се гласно зове да би се видело да ли је умро.

45. Еусебије, настојник царске ложнице под Констанцијем, био је умешан у Урсицинов пад, уп. XX 2, 3; касније је погубљен, XXII 3, 9.

46. Звала се Флавија Максима Фаустина и удала се за младог цара Грацијана, уп. XXIX 6, 7.

47. *Clarissimi* су највиши, сенаторски сталеж, у који су, осим синова сенатора улазили и нови чланови. *Perfectissimi* су по рангу испод њих.

48. Цивилни послови спадају у надлежност управника провинције, а војни у надлежност дукса.

49. То су римски цареви из I-II в.н.е, познати по суровости.

50. Галијен је владао од 253–260 са братом Валеријаном, а после његове смрти, сам, до 268.г. У то време било је врло много побуна; ово су узурпатори у Илирику, Галији, Панонији и Ахаји.

51. Авидије Касије прогласио се за цара уз подршку Египта и источних провинција, али је после неколико месеци убијен.

52. Ово је познато из Касија Диона, књ. LII 26, 38.

53. Овај цитат није нам познат из сачуваних Цицеронових дела.

54. Марко Фурије Камил је спасилац Рима од галског напада 387.г. пре н.е., али је био прогнан под оптужбом да је присвојио део плена. Марко Манлије је спасао Капитол приликом истог напада Гала; касније је због подршке нижим слојевима оптужен да тежи краљевској власти и убијен.

55. Мисли се очевидно на аријанску јерес, која је изазвала велике распре у хришћанској цркви; Констанције је био присталица аријанства.

56. Грчка реч *synodos* значи сабор.

XXII КЊИГА

(361–363.год.)

I ЈУЛИЈАН АВГУСТ ЗАСТАЈЕ У ДАКИЈИ, ЗБОГ СТРАХА ОД КОНСТАНЦИЈА АВГУСТА, И ТАЈНО ПИТА ЗА САВЕТ ГАТАРЕ И ВРАЧЕВЕ

1. Док су променљиви удеси Фортуне котрљали ове догађаје по разним крајевима земље, Јулијан је, усред многих послова у Илирику, непрестано испитивао утробе животиња и посматрао лет птица, настојећи да унапред сазна исход догађаја. Но, био је у недоумици због тамних и двосмислених одговора, и неизvestан у погледу будућности. 2. Најзад му је говорник Апрункул Гал – који је касније унапређен у управника Галије Нарбонске – будући врло искусан у тумачењу утробе животиња, јавио исход. Како је сам рекао, он је то сазнао посматрајући јетру, коју је видео прекривену двоструким омотачем. И мада се Јулијан плашио да је то измишљено према његовим жељама, због чега је био снуђен, сам је угледао много очигледнији предзнак, који је јасно указивао на Констанцијеву смрт. Наиме, истог оног тренутка кад је Констанције у Киликији умро, пао је војник који је десницом помагао Јулијану да се попне на коња. Кад је овај војник пао на земљу, Јулијан је узвикнуо, тако да су га многи чули, да је пао онај који га је подигао на високо место. 3. И мада је знао да је то добар предзнак, ипак је застао, као прикован својом чврстином, и задржао се унутар граница Дакије. Плашио се много чега, јер није сматрао разборитим да верује нагађањима, која су се можда могла извргнути у супротно.

II САЗНАВШИ ЗА КОНСТАНЦИЈЕВУ СМРТ, ЈУЛИЈАН ПРЕЛЕТИ ТРАКИЈУ, МИРНО УЋЕ У КОНСТАНТИНОПОЉ И БЕЗ БОРБЕ ПРЕУЗМЕ ЦЕЛО РИМСКО ЦАРСТВО

1. Под оваквим околностима, стижу му хитно упућени посланици да јаве за Констанцијеву смрт. Додали су и то да је на издисају означио Јулијана за наследника своје власти. 2. Кад је то сазнао, ослобођен љутих опасности и немира због ратних брига, виноу се увис, као на крилима. Сад је већ поверовао у предсказања те је, искусивши више пута да му је брзина користила у потхватима, наредио марш у Тракију. Подигавши места логор и прошавши превој Суки, стигао је у Филипопољ, некадашњу Еумолпијаду, док су га брзим темпом следили сви његови пратиоци. 3. Схватили су, наиме, да ће му власт, коју су ишли да отму у страху од смртних опасности, сада, мимо наде, припасти по праву. Па будући да гласине обично увећавају новости, Јулијан је пожурио одатле, још усхићенији, као на колима

Триптолема кога стари песници, због брзих окрета, представљају као да га ваздушним путевима вуку крилати змајеви; страشان и на копну и на мору, ушао је без икаквог оклевања у Хераклеју, звану Перинт. 4. Чим се за то сазнало у Константинопољу, појурио је свет, без обзира на старост и пол, као да ће видети неког послатог с неба. Трећег дана пре децембарских Ида, дочекао је тако што му је Сенат указивао поштовање, а народ му једнодушно плескао. Окружен трупима војника и грађанима, праћен је, као у бојном реду, док су погледи свих били не само упућени њему већ просто приковани за њега, са великим дивљењем. 5. Јер, изгледао је као биће из сна, овај тек одрастао младић, невелика стаса, који се већ истакао својим сјајним делима, и после крвавих уништења краљева и племена, пролазио из града у град неслућеном брзином. Растући снагом и влашћу где год је стигао, све је лако заузео брзином гласа који лети и најзад примио власт, која му је додељена уз божји пристанак, а да држава није претрпела никакве губитке.

III КОНСТАНЦИЈЕВЕ ПРИСТАЛИЦЕ БИВАЈУ КАЖЊЕНЕ ДЕЛОМ ОПРАВДАНО, А ДЕЛОМ НЕОПРАВДАНО

1. Убрзо потом Јулијан је унапредио преторијанског префекта Салутија Секунда и као поузданом човеку поверио му врховни надзор над спровођењем истрага. Прикључио му је и Мамертина, Арбитиона, Агилона и Невиту, као и Јовина, који је недавно унапређен у генерала коњице за Илирик. 2. Сви су они прешли у Халкедон и у присуству двојице војсковођа и трибуна трупâ, Јовијана и Херкулијана, надгледали, са много жучи, а не непристрасно и добронамерно, ислеђења, осим малог броја слушајева где су докази потврђивали да су оптужени криви. 3. Најпре су прогнали у Британију Паладија, бившег управника двора. Набедили су га да је код Констанција нешто плео против Гала, у време кад је, под овим цезаром, био управник двора. 4. Онда су протерали у Верцелум Таура, бившег преторијанског префекта; његово дело је пред судијама, које разликују праведно од неправедног, могло изгледати као да заслужује помиловање. Јер, шта је згрешио он који је, плашећи се буре, настојао да заштити свог владара. А одлуке против њега прочитане су уз велико ужасавање, у јавном протоколу који је почињао овако: „За време конзуловања Таура и Флоренција, кад су Таура довели спровођници.” 5. И Пентадија су увукли у сличну пропаст. Њему је замерано што је, кад га је послао Констанције, забележио стенографски одговоре Гала, који је – док му се ближио пад – био о

многима испитиван. Но, пошто је успео да се оправда, Пентадије је пуштен као невин. 6. Због сличне неправде је и Нигринијанов син Флоренције, тада управник двора, бачен на далматинско острво Боа². А један други Флоренције, бивши преторијански префект и у то време конзул, уплашен изненадним немирима у држави, спасао се заједно са женом од опасности. Дуго се потом скривао, и није могао да се врати све до Јулијанове смрти; ипак му је, у његовом одсуству, изречена смртна казна. 7. Слична судбина задесила је и Еуагрија, комеса приватне имовине, и Сатурнина, бившег намесника двора и Кирина, бившег секретара. Сви они били су прогнани. А смрт Урсула, комеса свете благајне, оплакивала је, како ми се чини, и сама Правда, указујући на цара као на незахвалника. Наиме, кад су Цезара послали у западне области, да их стегне свакојаком шкртошћу и да без икаквог овлашћења војницима дели новац, што је довело до већих немира војске, тај исти Урсул послао је по њему писма надзорнику галске благајне, којима наређује да се Цезару без оклевања да што год тражи. 8. Кад је он умро, Јулијан је био изложен многим прекорима и клетвама. Па сматрајући да је могуће оправдати се за непоправљив злочин, тврдио је да је тај човек убијен без његовог знања, и претварао се да је овога упропастио гнев војника који су се сећали шта је Урсул рекао – а раније смо то и навели³ – кад је видео срушену Амиду. 9. Стога је изгледало да се Јулијан плаши – или да не схвата шта је прикладно – кад је поставио Арбитиона непоузданог и уображеног, да руководи истрагама, док су остали, укључујући ту и легијске заповеднике, само присуствовали. А знао је да је Арбитион први од свих сметња његовом добру, као што се и могло очекивати од неког ко је имао великог удела у победама грађанског рата. 10. И мада се све ово није допадало његовим присталицама, ипак су следећи поступци спроведени ревносно и правично. 11. Наиме Аподемије, бивши службеник тајне полиције, који је, како смо рекли,⁴ прекомерно желео убиства Силвана и Гала, и секретар Пауло, звани „Катена”,⁵ кога су многи спомињали уздишући, живи су спаљени, претрпевши удес коме су се и могли надати. 12. Поред тога, судије су осудиле на смрт уображеног и суровог Еусебија,⁶ коме је било поверено старање над Констанцијевом ложницом. Он који се са дна успео до положаја са којег је издавао готово царске наредбе, постао је неиздржљив. Адрастија, која посматра људе, повукла га је, што се каже, за уво, опомињући га да живи исправније, а кад је он то одбио, стрмоглавила га је, као са неке високе стене.

IV ЈУЛИЈАН АВГУСТ ИСТЕРУЈЕ СА ДВОРА ЕВНУХЕ, БЕРБЕРЕ И КУВАРЕ. О МАНАМА ДВОРСКИХ ЕВНУХА И О СЛАБОЈ ВОЈНИЧКОЈ ДИСЦИПЛИНИ

1. После тога принцепс се окренуо дворским службеницима и уклонио је све који су то били или су то могли бити; али то није учинио као филозоф који се издаје за трагаоца за истином. 2. Наиме, могао се похвалити да је задржао бар оне пристojног понашања, макар и мали број њих, који су били познати као исправни. А треба признати да је највећи број њих хранио расадник свих мана, тако да су својим рђавим жељама заразили државу и повредили многе људе, и то више својим примером него слободом у чињењу зла. 3. Неки од њих обогатили су се пљачкајући храмове и њушећи добит у свакој прилици; и немајући мере у поклањању, отимању и одузимању попели су се из крајње неимаштине на врх баснословног богатства, навикнути да увек потежу за туђим. 4. Ту су били корени распуштеног живота, кривоклетства, небазирања на добар глас, а безумна охолост упрљала је њихову част срамним захтевима. 5. Усред тога расла је прождрљивост, а у дубоким вртлозима гозби, уместо победничког тријумфа, тријумфује се у јелу. Порасла је преко сваке мере употреба свиле и текстилних производа и постала је израженија брига за кухињу. Све више се траже простране, луксузно украшене куће – да је конзул Квинктије Цинцинат имао њиву те величине, изгубио би славу свог сиромаштва после диктатуре.⁷

6. Овим недостојним појавама придружује се и поражавајућа војна дисциплина. Уместо ратне песме, војска се све више занима нежним песмама, уместо камена, као некад, лежај војнику је сад перје и меки душеци. Чаше су им теже од мачева, јер су се стидели да пију из тестије. Тражили су и куће од мермера, мада је у старини забележено да је спартански војник строго кажњен што је дозволио да у ратно време буде виђен под кровом. 7. Тако је у ово доба војска била жестока и грабљива према својима, а лења и слаба према непријатељу па, домогавши се богатства улизивањем и доколицом, разумевала се до танчина у злато и разне геме, потпуно супротно оном што се доскора памтило. 8. Познато је, наиме, да је под царем Максимијаном Галеријем заузет табор персијског краља и да је неки обичан војник нашао парћанску торбицу у којој су били бисери; будући неупућен, он је бацио перле и отишао, задовољивши се само лепотом коже. 9. Десило се тих дана да је дошао берберин, кога су позвали да подшиша цара. Јулијан, видевши како је овај помодно одевен, изненади се и рече: „Нисам послао по благајника, већ по берберина”. Упитао га је, ипак, шта добија као храну, а

овај је одговорио: двадесет порција жита и толико сточне хране, што се у народу зове *capita*, и добру годишњу плату, не рачунајући многе обилне напојнице. 10. Отуда и све промене ове врсте, јер је Јулијан отпустио и куваре и послугу, навикнуту да прима уобичајену суму, и допустио им да иду куд хоће, јер му више нису били потребни.

V ЈУЛИЈАН АВГУСТ ОТВОРЕНО И СЛОБОДНО ИСПОВЕДА БОГОВЕ, ШТО ЈЕ РАНИЈЕ КРИШОМ ЧИНИО, И ХУШКА ХРИШЋАНСКЕ ЕПИСКОПЕ ЈЕДНЕ ПРОТИВ ДРУГИХ

1. И мада је Јулијан још од раног детињства био склон да поштује богове, што је више растао, горео је ватреном жељом за тим. Ипак је, плашећи се много чега, вршио обреде и све што је било с тим у вези, кришом, колико год је то било могуће. 2. Но, кад је успео отклонити свој страх, схватио је да је дошло време да слободно чини шта хоће и, откривши тајне срца, одлучио је да јасним и изричитим наредбама отвори храмове и примакне жртве олтарима, како би се обновило поштовање богова.⁸ 3. Па да би оснажио учинак својих наредби, позвао је у двор хришћанске великодостојнике, који се међусобно нису слагали и народ, такође подвојен, и учтиво их саветовао да умире своју неслогу и да свако, без икакве забране, слободно исповеда своју веру. 4. То је тако спроводио упорно да је са слободом расла и неслога, тако да се касније неће плашити једнодушности народа; а знао је да ниједна звер не мрзи толико људе, колико је већина хришћана нетрпељива међусобно. И често је говорио: „Чујте мене, кога су слушали и Аламани и Франци“, сматрајући да подражава речи оног старог принцепса Марка. Но, није опажао да се потпуно разликује од њега. 5. Наиме, Марка су, док је идући у Египат прелазео Палестину, пречесто узнемиравали смрдљиви и бунтовни Јудејци. А каже се да је он тужно узвикнуо: „О, Маркомани, о, Квади, о, Сармати, најзад сам нашао неког још немирнијег од вас.”

VI КАКО ЈЕ ЈУЛИЈАН НАТЕРАО ДА СЕ ВРАТЕ КУЋАМА БРОЈНИ ПАРНИЧАРИ ИЗ ЕГИПТА, КОЈИ СУ МУ ДОСАЂИВАЛИ И СМЕТАЛИ

1. У исто време, узнемирен разним гласинама, стиже известан број Египћана. То је народ пун супротности, увек расположен за замршену препирку, без које не може. Сем тога, врло су орни да траже натраг обештећење, уколико би ко нешто више

дао порезнику да би се ослободио дуга, или да би одлагањем олакшао оно што се од њега тражи, или да у страху, да би избегао казну, оптужује богаташе у истрагама због изнуђивања. 2. Сви они, сакупљени заједно и гракћући као чавке, непрестано су досађивали и самом принцепсу и преторијанским префектима, тражећи нешто од пре осамдесет година, што су, по њиховом тврђењу, дали многима, праведно или на други начин. 3. И како нису допуштали да се било шта друго ради, Јулијан је издао наредбу да сви они пређу у Халкедон,⁹ обећавши да ће и с ђм ускоро тамо доћи да би решио све њихове распре. 4. А кад су прешли, наложено је капетанима бродића који су прелазили с једне на другу страну мореуза, да се нико не усуди да превози Египћане. И пошто се на извршење брижљиво пазило, престало се са клеветамa и сви су се, пошто им се нада изјаловила, вратили кућама. 5. А потом је донет закон, као да га је диктирада с ђма Правда, којим се забрањује да се тражи бранилац на двору,¹⁰ који би се залагао за оне исплате за које је утврђено да су исправно примљене.

VII ЈУЛИЈАН У КОНСТАНТИНОПОЉУ ЧЕСТО ИЗРИЧЕ ПРЕСУДЕ У ВЕЋНИЦИ И ДОК ТУ УРЕЂУЈЕ ПРИЛИКЕ, ДОЛАЗЕ МУ РАЗНА ПОСЛАНСТВА ИНОСТРАНИХ НАРОДА

1. И тако су дошле јануарске Календе, када су конзуларни спискови примили имена Мамертина и Невите.¹¹ Принцепс се, међутим, понашао скромно; ишао је пешке са великодостојницима на њихово преузимање дужности. Неки су то хвалили, а неки су то сматрали извештаченим и јевтиним. 2. Потом, кад је Мамертин приређивао циркуске игре, робове које је требало ослободити уводио је, по обичају, помоћник магистра церемонија. А Јулијан је, као и обично, наредио да се поступа по закону. Но, одмах је опоменут да тога дана неко други суди¹² и, будући крив за погрешку, казнио је с ђм себе са десет фунти злата. 3. У међувремену је долазио у већницу и разматрао разне послове које су му многоструке промене у држави наметале. А кад му је једног дана, док је тако присуствовао неком спору, јављено да је дошао философ Максим из Азије,¹³ нелепо је поскочио и, заборављајући се, истрчао је пуном брзином и стигао далеко ван предворја. Па пољубивши га и прихвативши с поштовањем – неумесно наглашеним – увео га је унутра. Изгледало је да превише тражи празну славу, не мислећи на ону изреку славног Тулија,¹⁴ који такве људе слика, причајући овако. 4. С ђми они философи, чак и у књигама које пишу о презирању славе, бележе своје име, тако да у самој књизи, у којој презиру славу и углед, хоће да се славе и спомињу по имену.

5. Убрзо после тога, неприметно су му пришла двојица из тајне службе – од оних који су били отпуштени – и обећали су му да ће проказати Флоренцијево склониште, уколико им врати чинове.¹⁵ А он их изгрди назове их потказивачима. Додао је још да не приличи цару да се осврће на непоштена обавештења како би извукао човека који се сакрио у смртном страху и коме можда неће још дуго бити допуштено да се скрива, без наде на помиловање. 6. Свему томе присуствовао је Претекстат, сенатор сјајних способности и старинског достојанства, који се због сопственог посла случајно нашао у Константинопољу, а Јулијан га је по сопственој одлуци наименовао за намесника Ахаје, са проконзулским рангом. 7. И мада се тако помно бавио исправљањем неправилности у грађанским пословима, није запостављао ни војничке. Војницима је додељивао искусне команданте, и чак је све градове у Тракији обновио, и оне пограничне утврдио. Нарочито се старао да буде довољно оружја, одеће, плате и хране за трупе које су биле распоређене на обалама Дунава, и за које је чуо да будно и храбро одбијају налете варвара са супротне стране.

8. Кад је то тако уредио, а пошто није трпео лењост, по савету пријатеља крене на Готе у суседству, који су се више пута показали лажљиви и вероломни. Но, он је рекао да тражи боље непријатеље: за овакве су, наиме, довољно добри и галски трговци, који Готе свуда продају, без обзира на положај. 9. Док се он бавио овим и сличним стварима, међу народима преко граница пренео се глас како се Јулијан истиче храброшћу, трезвеношћу, ратном вештином, и свим осталим врлинама, и тај глас се постепено ширио и испунио цео свет. 10. Тај страх се ширио и по оближњим и по врло удаљеним областима, стога су, плашећи се његовог доласка и са свих страна почела пристизати посланства, брже него обично. Одовуд су народи с ону страну Тигра и Армени молили за мир, одонуд су индијска племена надмећући се поклонима слали – пре времена – своје поглаваре све до Дива и Серендива.¹⁶ С југа су се нудили римској држави Маури, а са севера и из пустињских области, кроз које протиче река Фасис, долазила су посланства од Босфорана¹⁷ и од других дотле непознатих народа, и молили су да им се дозволи да, уз плаћање годишњег пореза, мирно живе унутар граница своје отаџбине.

VIII ОПИС ТРАКИЈЕ И ЦРНОГ МОРА, ЦРНОМОРСКИХ ОБЛАСТИ И НАРОДА

1. Погодан је час, како мислим, пошто нас је овамо довела историја великог владара, да изложим јасно и веродостојно оно

што сам видео или читао о најудаљенијим крајевима Тракије и о црноморским областима.

2. Атос, она висока планина у Македонији поред које су једном прошле међанске лађе, и Кафереј, еубејски гребен, где је Паламедов отац Науплиј¹⁸ разбио аргивску флоту, раздвајају, мада врло размакнути, Тесалско море од Егејског.¹⁹ Оно постепено расте и надесно, где се широко простире, богато је острвима Спорада и Киклада, названих тако јер опкољавају Делос, славан по рођењу богова.²⁰ На левој страни запљускује Имброс, Тенедос, Лемнос и Тасос, а кад дува ветар, жестоко удара о Лезбос. 3. Одатле, текући у ковитлацу уназад, оплакује храм Аполона Сминтија и Тројаду и Троју, славну по смрти јунака. Гради Мелански залив окренут Зефиру, а на његовом почетку види се Протагорин и Демокритов завичај Абдера, крваво седиште Трачанина Диомеда. Ту је и долина којом Хебро тече у море, и Маронеја и Енос, који је под рђавим знамењима основао Енеја, али га је убрзо напустио и, под вођством богова стишао у стару Аусонију.²¹ 4. Одавде се Егејско море постепено смањује и утиче – као неким природним сједињавањем – у Црно море. Мешајући се са једним његовим делом, добија облик грчког слова ф, делећи Хелеспонт од провинције Родопе и тече поред Киносеме (где је, како се прича, сахрањена Хекуба), Коиле, Сеста и Калипоља. На супротној страни, тече поред гробова Ахила и Ајакса, поред Дардана и Абида, где је Ксеркс, повезавши бродове прешао пешке море, а потом поред Лампсака, који је Темистоклу поклонιο персијски краљ,²² и поред Париона, који је основао Јасионов син Парис. 5. Онда се савија полукружно на обе стране, широко раздвајајући земље и, кривудајућим током кроз Мраморно море, запљускује са источне стране Кизик и Диндиму,²³ светилиште Велике мајке, па Апамију и Кијус, где је Хилу...²⁴ и Астак, назван касније, по краљу, Никомедија. Ту скреће на запад и удара Херсонес и Егоспотаме – где је Анаксагора прорекао да ће камење пасти с неба²⁵ – и Лисимахију и град који је основао Херкул посветивши га успомени на свога друга Перинта. 6. И да би се потпуно и до краја сачувао облик слова ф, у самој средини круга је дугуласто острво Проконес и Безбик. 7. После најширег дела, море се поново сужава у теснац и текући између Европе и Битиније пролази поред Халкедона и Хрисопоља и неких безначајних места. 8. Његова лева обала окренута је луци Атирас, Селимбрији и Константинопољу, – старом Бизантију, атичкој колонији²⁶ – и рту Керас, на коме високо саграђена кула светли бродовима, а хладни ветар, који ту обично настаје, по њему се и зове Кератас. 9. Пошто се овако изломи и мешањем двају мора

заврши, постаје мирније и отвара се у водену површину, простирући се у дужину и у ширину докле год око допире. 10. Наиме, цела дужина његовог тока – као кад би се опловило острво – износи двадесет три хиљаде стадија, како тврде Ератостен и Хекатеј и Птоlemeј и остали брижљиви истраживачи оваквих питања. А по мишљењу свих географа има облик скитског лука везаног тетивом. 11. И тамо где ујутру сунце излази из Океана, затварају га Меотске мочваре;²⁷ а где увече залази, завршава се римским провинцијама; тамо одакле гледа сазвежђе Великог медведа, живе људи различитих језика и обичаја, а његов јужни део спушта се у благом луку. 12. На овом широком простору расути су грчки градови, које су скоро све, у различита времена основали атински колонисти Милећани. Њих је много раније међу Јонце довео Нилеј, Кодров син,²⁸ који се, како кажу, жртвовао за своју земљу у Дорском рату.

13. Крајеве лука представљају са обе стране два Босфора, трачки и кимерски, један спрема другог. Зову се Босфори по томе што је некада – како причају песници – Инахова кћи,²⁹ претворена у краву, њима прешла у Јонско море. 14. Десна кривина трачког Босфора почиње битинијском обалом, коју су стари звали Мигдонија. Ту су области Тинија и Мариандена и Бебрики, које је Полуксова храброст спасла од обесног Амика,³⁰ и далеко место где су харпије претећим летом задавале страх песнику Финеју.³¹ Дуж ових обала, кривудајући дугим заливима, реке Сангариј, Филис, Ликус и Реба уливају се у море. Насупрот њима су тамне Симплегаде, две стене уздигнуте са свих страна у виду стрме литице; у старо доба оне су се свом тежином наваљивале једна на другу и са страшним треском сударале, затим се брзо повлачиле назад и опет се враћале на оно што су ударале. Чак ако би и птица летела између ових стена које су се одвајале и сударале, никаквом брзином крила не би могла да се истргне да смрвљена не страда. 15. Али ове стене, – још откако је „Арго”, први од свих бродова, журећи у Колхиду да отме златно руно, неоштећен прошао између њих – стоје непокретне и, пошто је престало њихово жестоко љуљање, слепљене једна уз другу. Тако нико од људи који их данас гледају, не би веровао да су некад биле раздвојене, кад се у томе не би слагале све песме старих песника. 16. Иза једног дела Битиније пружају се провинције Понт и Пафлагонија, у којима су велики градови Хераклеја, Синопа, Полемониј, Амисос, Тиос и Амастрис – сви основани трудом Грка – и Керас, одакле је Лукул донео истоимено воће.³² Ту су такође и два острва, на којима су чувени градови Трапезунт и Питјунт. 17. Изнад ових места је пећина Ахерузиј, коју мештани зову Михопонтиј и лука Акона и реке Ахеронт (познат

и као Аркадиј), Ирис и Тибрис, уз кога је и Партениј, а сви се брзим током уливају у море. Овима је врло близу и река Термодонт, која тече с планине Армонија и провлачи се кроз Темискирејске шуме, где су се једном повукле Амазонке, натеране оваквом невољом. 18. Амазонке из давних времена, које су ишкрпље своје суседе изазивајући им непрекидне губитке и пустошећи им земљу крвавим упадама, желеле су сад још више и, оцењујући своје снаге већим него што је потребно за честе нападе на суседе, захваћене вртоглавом жудњом похлепе, пробиле су се кроз многе народе и заратиле с Атињанима. Но, будући да су у оштром сукобу разбијене на све стране, због незаштитених крила своје коњице, све су изгинуле.³³ 19. Када су за ту катастрофу сазнале оне које су, као неспособне за рат, биле остале код куће, нашле су се у најгорој невољи. Да би избегле страшне нападе суседа, који би им сад вратили мило за драго, прешле су у мирније области на Термодонту. Али, њихово потомство се затим доста намножило и са јаком војском своје многобројне омладине, вратило се у родни крај. Они су у потоња времена задавали страх различитим племенима. 20. Недалеко одатле, брдо Карамбис се благо уздиже према Великом медведу на северу; од овог брда је две хиљаде петсто стадија удаљен таурски рт Криуметоп. Од овог места је цела приморска обала, која почиње од реке Халис, издужена као права црта и има изглед тетиве, везане за крајеве лука. 21. Суседи ових области су Дахе, најжешћи од свих ратника и Халиби, први копачи и обрађивачи гвожђа. Иза њих су Бизари, који држе простране области, па Сапири и Тибарени и Мосинеки, Макрони и Филири, народи који нам нису познати, јер с њима немамо никаквог додира. 22. Недалеко од њих су гробови славних јунака, где су покопани Стенел, Идмон и Тифис. Први је био Херкулов друг, смртно рањен у рату с Амазонкама, други аугур Аргонаута, а трећи врло опрезан кормилар на истом броду.

23. Кад се заобићу поменути крајеви, наилази се на пећину Аулиј и поток Калихор. Назван је тако јер се Либер, савладавши после три године индијске народе, вратио његовом току и око његових зелених, сеновитих обала, обновио старе оргије и игре; неки сматрају да се ово празновање звало триетерика. 24. Иза ових области налазе се славни камаритски крајеви и река Фасис, која бучним током стиже до Колхиђана, потомака старих Египћана. Ту је и град Фасис, назван по реци, и Диоскуријас, познат још и данас, чији су оснивачи, по предању, возачи кола Кастора и Полукса, Спартанци Амфит и Керкије, од којих потиче и народ Хениоха. 25. Од њих нису много удаљени Ахејци, које су у давном рату с Тројом – не у оном кад се борило око Хелене (како неки писци износе) – јаки ветрови однели све до Понта.

Како су сви околу били непријатељски расположени према њима, и како за живот нигде нису пронашли миран крај, сместили су се по планинским литицама, увек под снегом и због оштре климе навикли су да живе излажући се опасностима и отимајући, због чега су постали преко мере сирови и дивљи. О Керкетима, који се на њих надовезују, не прича се ништа што је вредно спомена. 26. Иза њих живе становници кимеријског Босфора, где су милетски градови, а као мајка свих, Пантикапеј. Њега оплакује река Хипанис, бујна од сопствених вода и од притока. 27. Кад се продужи даље, простиру се Амазонке све до Каспијског мора. Оне живе око Танаиса (Дона), који извире међу кавкаским гребенима, тече кривудава и градећи многе заливе и раздвајајући Азију од Европе, нестаје у Меотском језеру. 28. Близу овога је река Ра, на чијим обалама расте истоимена биљка, чији се корен употребљава за многе лекове. 29. Преко Танаиса, пружају се Сауромате на широком простору, којим теку непресушне реке Марак, Ромбит, Теофан и Тотордан. Додуше, постоји и друга грана Сауромата, веома удаљена од ове; ови се пружају уз обалу која прихвата реку Корак и води је у Црно море. 30. У близини је Меотско језеро, великог обима, из чијих богатих извора силна вода продире кроз теснац Пантикап, у Црно море. На десној страни језера су острва Фанагор и Хермонаса, изграђена трудом Грка. 31. Око ове огромне и врло удаљене стајаће воде живе многа племена, сасвим различитих говора и обичаја: Иксомати, Меоти, и Јазиги, па Роксолани, Алани и Меланхлене и, уз Гелоне, Агатирси – код којих се налази обиље драгог камена адаманта – као и друга, потпуно непозната племена, најудаљенија од свих. 32. А близу леве обале Меотиде налази се Херсонес, пун грчких колонија. Тамошњи људи су смирени и тихи, раде плугом и прехрањују се плодовима са земље. 33. Не много далеко од њих су Таури, подељени у разна краљевства. Међу њима су, страшни по урођеној суровости Арихи, Синхи³⁴ и Напеји, којима је дуга слобода још повећала окрутност. Они су мору дали име „негостољубиво“, али се оно, у шали, назива „гостољубиво“, као што ми Грци за лудог кажемо да је „доброћудан“, за то да је „доброг савета“, а за Фурије да су „милостиве“.³⁵ 34. Они боговима посвећују људске жртве, а странце жртвују Дијани, која се код њих зове Орсилоха.³⁶ На зидове њеног светилишта прибијају главе побијених, као трајан спомен јуначких дела. 35. Овде, у таурској земљи, посвећено је Ахилу острво Леуке,³⁷ које је потпуно ненастањено. Ако се неко случајно и доведе тамо, кад види старе остатке и храм и дарове посвећене овом хероју, увече се бродовима враћа: кажу, наиме да се не може преноћити без опасности по живот. Ту има и извора, а легу се и беле птице, сличне зимороду. О њиховом пореклу и о биткама на Хелеспон-

ту говорићемо на одговарајућем месту. 36. На Таурики постоје и неки градови, међу којима се истичу Еупаторија и Дандаке и Теодосија, и неки мањи; они нису обесвећени никаквим људским жртвама.

37. Мисли се да се донде протеже врх лука. Његов преостали, благо извијени део, који лежи под Великим медведом, пратићемо све до леве обале трачког Босфора, како што је и ред. При том напомињемо да, док се лук код свих народа савија тако што се искривљује прут, само код Скита и Парћана се лук са обеју страна пење и савија на унутра – налик месецу кад опада – док средину лука дели права и заобљена ручица. 38. Дакле, на самом почетку овог одсека, тамо где се спуштају Рифејске планине, станују Аремфеји, људи праведни и познати по својој мирољубивости; поред њих теку реке Хрониј и Висула. Уз њих су Масагете, Алани и Саргете и доста других, непознатих, народа о чијем ни језику ни обичајима ми ништа не знамо. 39. Затим се, на доста великој раздаљини, отвара Каркинитски залив и река истог имена, и Тривијски гај, свето место ових крајева. 40. Следећи је Бористен, који извире у планинама Нерва, богат од самог почетка изворима, затим расте још и водама многих притока и меша се с морем, преламајући врхове таласа. На његовим шумовитим обалама је град Бористен и Кефалонес, и жртвеници посвећени Александру Великом и Цезару.

41. На далеком растојању одатле је полуострво које настањују Синди народ простог порекла, који су се после несреће својих господара у Азији, домогли и њихових жена и имања.³⁸ Испод њих је љупка обала коју домороци зову Ахилон пут,³⁹ а позната је по некадашњим вежбама тесалског вође. Ту близу је град Тир, феничка колонија, кроз коју тече река Тирас. 42. На средини лука, који је како рекосмо широко заобљен – хитар путник га пређе за петнаест дана – налазе се европски Алани и Костобоке и безбројна скитска племена, која стижу до земаља којима се не зна граница. Један мањи део ових племена храни се плодовима, а остали лутају широким пространствима. Они не знају уопште за плуг или сетву, већ, прљави и изложени хладноћи, једу гадно, као звери. Своје драге и своје убого покућство и заклоне, стављају на кола, покривена кором од дрвета и кад одлуче, без икаквих сметњи крећу даље, возећи се колима до места које им се свиђа.⁴⁰ 43. А кад се стигне до другог завоја, богатог пристаништима, којим се завршава облик лука, ту се помаља острво Пеуке. Око њега живе Трогодити и Пеуки, и друга мања племена, а ту је и Хистрос, некад врло моћан град, па Томи, Аполонија, Анхијалос и Одесос, и многи други градови на трачкој обали. 44. А река Дунав, извирући код Раурака и планина на граници према Рецији, протиче великим простран-

ствима и примивши шездесет – скоро све пловних – притока, пробија се кроз ову скитску обалу до мора, градећи ушће са седам рукаваца. 45. Први од њих је већ поменуто острво Пеуке, а – према грчком изговору – други је Наракустома, трећи Калонастома, четврти Псеудостома. Но, Борионстома и најзад Стеностома су доста мањи од осталих, док је седми блатњав, таман и налик на мочвару.

46. Сав Понт је, дуж целог тока пун испарења, са водом слањом од осталих мора и са честим плићацима. Наиме, ваздух се често згусне и отежа због испаравања влаге; велика количина воде од притока умирује море, и реке које се одасвуд уливају доносе муљ и блато и тако стварају плићак са наносима. 47. А познато је да из најудаљенијих крајева нашег мора долазе рибе у јатима у ово скровиште да се паре и да, захваљујући пријатним водама, изведу здравије потомство у заклоњеним шпиљама, овде врло честим, сигурно од прождрљивих морских животиња. Наиме ништа слично њима никад није виђено на Понту, осим малих и безазлених делфина. 48. Али, онај део Понтског залива који је шибан северцем и мразевима, тако стеже лед, да се верује да ни реке испод њега не теку. А по слабој и непоузданој површини не могу корачати ни људи ни животиње; ту ману никад не показује чисто море, већ само оно, помешано са речном водом. Но, будући да смо нешто даље отишли него што смо се надали, пожуримо преосталом излагању. 49. Као врхунац тадашњих радосних догађаја десио се и један, дуго очекиван, али одлаган због многих одуговлачења. Наиме, Агилон и Јовије, – касније квестор – јавили су да су браниоци Аквилеје, изморени дугом опсадом и сазнавши за Констанцијеву смрт, отворили капију и изашли. Предали су зачетнике буне, који су спаљени (како је раније изнето), а остали су сви добили опроштај и помиловање за преступе.

IX ЈУЛИЈАН АВГУСТ, ПОШТО ЈЕ ПРОШИРИО И УКРАСИО КОНСТАНТИНОПОЉ ОДЛАЗИ У АНТИОХИЈУ. УСПУТ ЈЕ НИКОМЕЂАНИМА ДОДЕЛИО НОВАЦ ЗА ПОПРАВКУ РАЗРУШЕНОГ ГРАДА И ПОСВЕТИО СЕ СУДСКИМ ПРОЦЕСИМА У АНКАРИ

1. Јулијан, понет успесима, већ је имао тежње веће од људских; сада је био ван сталних опасности јер му је – владару римског света – била наклоњена Фортуна, која је, носећи светски рог обиља, пружала сваку славу и успех. Претходним победничким титулама додала је још и то што, за време док је сам владао,

није узнемираван ни унутрашњим бунама, нити упадима варвара преко граница; а сви народи преставши са штетном и опасном жељом да стално проваљују, хвалили су га ватрено и са необичном наклоношћу. 2. Уредивши, дакле, после брижљивог размишљања, све што су прилике и време захтевали и подстакавши војнике, честим говорима и одговарајућом платом, да буду спремни на извршење оног што предстоји, пожurio је у Антиохију, праћен општом наклоношћу. Константинопољ је снабдео бројним појачањима: будући да је тамо рођен, поштовао га је и волео као свој завичај. 3. Прешавши, дакле, мореуз, прошао је поред Халкедона и Либисе, где је сахрањен Картагињанин Ханибал,⁴¹ и стигао у Никомедију. То је био град одавно на гласу, који су ранији владари уз велике трошкове проширили,⁴² тако да су га добри познаваоци, због мноштва прихватних и јавних зграда, сматрали равним једном кварту престонице. 4. Кад је Јулијан видео њене зидине како су се слегле у жалосне хрпе прашине,⁴³ показујући потресеност безгласним плачем, лагано је кренуо ка палати. Плакао је над њеном несрећом, утолико више што су већници и народ изашли у сусрет у оделу за жалост, док су пре тога били у пуном сјају. Неке од њих је и лично познавао, јер га је ту некад васпитавао епископ Еусебије, који му је био даљи рођак. 5. Овде је такође оставио доста средстава за поправку оног што је срушено земљотресом, па је преко Никеје стигао до границе Галогрчке.⁴⁴ Ту је направио заокрет надесно и окренуо ка Песинунту, да види светилиште Велике мајке. Из тог града је у другом пунском рату, следећи као упутство сибилске стихове, Сципион Назика пренео у Рим њен кип.⁴⁵ 6. О преношењу овог кипа у Италију и о материји с тим у вези, изложили смо нешто више у дигресији у оквиру дела цара Комода.⁴⁶ А зашто се град тако зове, у томе се писци историје не слажу. 7. Једни тврде да је богињин кип пао с неба, *αὐτὸ τοῦ πεσεῖν* (тако ми кажемо „пасти“) и да је град назван по томе. Други спомињу да је Тројев син Ил, краљ Дарданије, тако назвао место. А Теопомп⁴⁷ тврди да то није учинио Ил, већ Мида, некад најмоћнији фригијски краљ. 8. Поклонивши се, дакле, божанству и умилостививши га жртвама и заветима, вратио се у Анкиру. И док је одатле напредовао даље, узнемиравало га је мноштво људи. Једни су тражили да им се врати насилно отето, други с се жалили да су неправедно укључени међу сенаторе,⁴⁸ док су неки, не обазирјући се на опасност, настојали, до лудила, да своје непријатеље оптуже због увреде величанства. 9. Али, Јулијан је био строжи судија од Касија и Ликурга⁴⁹ и доказе у парницама је правично одмеравао, додељујући сваком своје. Нигде није скренуо од истине, а оштро се супротстављао клеветницима, које је мрзео, јер је као још неважна приватна личност више пута искусио злураду мржњу

многих људи те врсте, која му је угрозила и живот. 10. Па, мада постоје бројни примери његовог стрпљења у овом послу, биће довољно навести један. Неки човек је свога непријатеља, с којим је био у тешкој свађи, узрујано потказивао да ради против владара. Како цар то није прихватио, исто је понављао из дана у дан. Најзад, упитан кога оптужује, одговорио је да је то један богат грађанин. Чувши то, владар се насмеја и рече: „На основу којих показатеља си то закључио?” 11. А он ће: „Припрема себи пурпурну хаљину од свиленог огртача.” После тога, наређено му је да као подлац, који за тешку ствар оптужује другог подлаца, напусти палату ћутке и некажњено, но и поред тога, он ништа мање није на томе настојао. Јулијана је то досађивање тако заморило, да је, видевши у близини дворског благајника, рекао: „Заповеди да се овом опасном брбљивцу да пурпурна обућа да је однесе непријатељу који је, по његовим речима – колико се може разумети – сашео себи хаљину ове боје, да би овај схватио колико мало користе обичне крпе без велике моћи.” 12. Али, колико год ово било за похвалу и вредно да се добри владари угледају на то, толико је био непријатан и упечатљив други пример. Свако кога су градски већници тражили, макар имао привилегије и године војне службе и порекло сасвим добро, као и други, тешко је добијао пуну правду, стога што су се многи, плашећи се терета трошкова, испуљивали тајним подмићивањем и то високим сумама. 13. И тако је Јулијан продужио пут, а кад је стигао у Пиле, место које дели Кападокију од Киликије, примио је управника провинције Целза с пољупцем, јер га је познавао још од студија у Атини. Па, посадивши га у кола, довео га је са собом у Тарс. 14. Одатле је пожурио да види Антиохију, прелепу дијадему Истока, и стигао је, крећући се уобичајеном маршрутом. Приближавајући се граду, био је примљен уз јавне молитве, као неко божанство. Изненадили су га узвици велике масе, која га је поздрављала вичући да је он звезда која је обасјала Исток.

15. Тих дана, пошто се завршавала година, прослављен је Адонисов празник, по старом обичају. А он је био Венерин драган, како бајке причају, и страдао је од уједа дивљег вепра. Прослава је и симбол сазревања плода од цвета. Но, чинило се као рђав предзнак што, док император први пут улази у велики град и владарско седиште, одасвуд се чују јадиковке и кукњава. 16. Овде је дошао до изражаја један мали, али задивљујући доказ његовог стрпљења и благодсти. Он је мрзео неког Таласија, бившег помоћника секретара за петиције, због сплетки против брата Гала. Када је овоме забрањено да међу достојанственицима буде присутан и поздрави цара адорацијом, неки његови непријатељи са којима се свађао на форуму, сакупили су следећег дана гомилу

света и дошавши цару узвикивали су: „Таласије, непријатељ твога божанства, страшно нас је опљачкао.” 17. А Јулијан, нагађајући да би се овом приликом могао упропастити човек, одговорио је: „Знам да ми је тај о коме говорите дао прави разлог за увреду. Но, прикладно је да ви ћутите, док он мени, као моћнијем непријатељу, не да задовољштину.” И поручио је председавајућем префекту да не слуша њихову оптужбу пре него што се он сам не помири са Таласијем, што се ускоро и догодило.

Х ЈУЛИЈАН ПРОВОДИ ЗИМУ У АНТИОХИЈИ И СУДИ НЕ УЗИМАЈУЋИ ПРИ ТОМ ВЕРОИСПОВЕСТ КАО ОТЕЖАВАЈУЋУ ОКОЛНОСТ

1. Јулијан је ту проводио зиму по својој одлуци, али није био обузет никаквим недоличним задовољствима, којима цела Сирија обилује. Уместо одмора, посветио се судским парницама, а растрзале су га многе бриге, не мање него оне тешке у вези са ратом. Са изванредном ученошћу разматрао је како свако може да добије оно што му следује праведном пресудом: рђави да се зауздају умереним казнама, док би се невинима имање сачувало неокрњено. 2. И мада је у расправи понекад поступао неумесно, питајући у незгодном часу некога које је вероисповести, ипак се не налази ниједна његова пресуда која би одударала од правичног. И никад се не би могао оптужити да је због религије или било чега другог скренуо са стазе правде. 3. Наиме, такво суђење је пожељно и право, где се разним испитивањем околности разлучи праведно од неправедног. А Јулијан се чувао, као од стрме литице, да не скрене с правог пута. А то је могао да постигне стога што је, знајући да се по природи лако узбуђује, препуштао префектима и блиским људима да слободно савлађују његове испаде, и било им је дозвољено да га зауздавају пригодном опоменом. Јер, повремено је показивао да се жалости због погрешака и да се радује поправкама. 4. А кад су га браниоци у споровима наградили великим аплаузом, кажу да је, узбуђен, рекао ово: „Радовао бих се и то показао ако би ме хвалили они који су ме могли и прекорети, ако сам шта погрешно рекао или учинио.” 5. Уместо многих случајева благости коју је показао у судским процесима биће довољно да изнесемо овај један који није неумесан за ову сврху. Кад је у судницу уведена нека жена и кад је, мимо очекивања, угледала дворанина, свог супарника, како – мада је био отпуштен – носи појас,⁵⁰ бучно се жалила на овај дрски поступак. А император рече: „Настави жено, ако сматраш да си увређена. Јер, овај је опасан тако да брже упадне у бласто и мало може шкодити твојој парници.” 6. Због овог и

сличних поступака сматрало би се, а то је и он сâм непрестано говорио, да се за његове владе вратила на земљу она стара богиња Правде. А њу је, увређену људским пороцима, у небо био узнео Арат.⁵¹ Али, понекад је и Јулијан грешио, следећи сопствени суд, а не законе, и тиме је потамнео своју многоструку славу. 7. Потом је чак и многе законе поправио, изостављајући двосмислености, тако да су јасно казивали шта заповедају, а шта забрањују. Но, овај поступак је био немилосрдан и треба га прекрити ћутањем: забранио је да предају учитељи реторике и граматике, ако припадају хришћанској религији.

ХІ ГЕОРГИЈА, АЛЕКСАНДРИЈСКОГ ЕПИСКОПА, СА ЈОШ ДВОЈИЦОМ ЉУДИ, АЛЕКСАНДРИЈСКИ ПАГАНИ НЕКАЖЊЕНО ВУКУ УЛИЦАМА, РАСТРЖУ И СПАЉУЈУ

1. Тих дана су и државни секретар Гауденције – за кога смо напред рекли да га је Констанције послао у Африку, да би се супротставио Јулијану, као и Јулијан, бивши викар, ватрени присталица исте странке, били довучени у оковима и кажњени смртном казном. 2. Тад је и над Артемијем, бившим војним заповедником Египта, извршена смртна казна, јер су га Александријци теретили многим суровим злочинима. После тога је син Марцела, бившег заповедника коњице и пешадије, јавно погубљен, под оптужбом да је тежио царској власти. Поред тога, Роман и Винкентије, трибуни прве и друге школе skutарија, били су протерани, под кривицом да су радили на задобијању вишег положаја.⁵²

3. Кратко време након тога, Александријци су сазнали за смрт Артемија, кога су се плашили и окренули су срибу на Георгија, да се он не би вратио с тим чином, као што је претио. Он је, будући увређен, многим нанео зла и често их је, да тако кажем, уједао као змија. 4. За њега се прича да је рођен у ваљарској радњи код града Епифаније, у Киликији, и напредовао је на штету многих. Намештен је, како против његовог личног, тако и против општег добра, за епископа Александрије, града кога сопственим нагоном, чак и без разлога, често потресају немири и буне, о чему говоре и поуздана пророчанства. 5. Овако занесеним људским душама и сâм Георгије био је озбиљан подстрекач. Он је у Констанцијеве отворене уши сипао многе оптужбе, да се људи буне против његове власти. Заборављао је при том на своје звање, које саветује само оно што је праведно и благородно, и спустио се до посла достављача. 6. Између осталог, прича се да је злонамерно обавестио Констанција да је у поменутом граду све зграде које стоје на тлу подигао оснивач Александар, уз велике

државне трошкове, и да по праву оне треба да буду од користи државној благајни. 7. Тим рђавим поступцима додао је још и оно што га је мало доцније одвело у пропаст. Када је, враћајући се из владаревог двора пролазио поред дивног храма Генија – а био је, као и обично, опкољен светином – погледао је зграду и рекао: „Докле ће још стајати овај гроб?” Чувши то многи су, као погођени громом и у страху да он не покуша и тај храм да сруши, смишљали тајним заверама што год су могли против њега. 8. Кад, ето изненадне радосне вести о Артемијевој смрти. Сав народ је, понет неочекиваном радошћу, кренуо, шкрипећи зубима и уз страшне узвике, Георгију. Зграбивши га, газили су га, злостављали и мрцварили на разне начине и, расшечеривши га, убили.⁵³ 9. С њим су страдали и Драконтије, надзорник ковнице, и неки Диодор, у рангу комеса. Они су вучени конопцима привезаним за ноге, први зато што је срушио олтар који је недавно био постављен у ковници којом је управљао, а други зато што је, док је надгледао изградњу цркве, мало више шишао косу дечацима, сматрајући да то такође припада паганском култу. 10. Незадовољна тиме, подивљала маса је растргнула лешеве, ставила их на камиле, превезла их на обалу, и ту их спалила, а пепео бацила у море. Како су узвикивали, плашили су се тога да се покојницима, пошто им се сакупе посмртни остаци, не сагради храм. То се десило са неким који су, терани да се одрекну религије, претрпели смртну казну и све до славне смрти стигли неокаљане вере; стога се сад називају мученици. А ти јадни људи, који су вођени на окрутну казну, могли су се одбранити уз помоћ хришћана, да нису, сви без разлике, горели мржњом према Георгију. 11. Кад је цар за то сазнао, био је подстакнут да освети неизрециви злочин и већ је намеравао да изрекне најстрожу казну, али се умилоставио на молбу пријатеља. Пославши едикт, оштрим речима је изразио гнушање над почињеним злочиним и припретио најстрожим мерама уколико би се поново покушало нешто што забрањују правда и закони.

XII ЈУЛИЈАН СПРЕМА ПОХОД НА ПЕРСИЈАНЦЕ И ПИТА ПРОРОЧИШТЕ ЗА ИСХОД РАТА; САВ СЕ ПРЕДАЈЕ ПРОРИЦАЊУ И УБИЈА БЕЗБРОЈНЕ ЖИВОТИЊЕ

1. У међувремену, Јулијан је спремао поход на Персију, размишљајући већ дуго о томе снажним и узвишеним умом. Био је жестоко подстакнут на освету почињених злодела, јер је знао и слушао да је ово сурово племе готово шездесет година палило по Истоку, остављајући најстрашније спомене на покоље и отимања, што је често проузроковало пропаст наше војске. 2. А горео је двоструком жељом за ратовањем. Најпре, јер је у доко-

лици постајао нестрпљив и сањао о биткама и бојном рогу, а потом, што је у првом цвету младости био изложен борбама са дивљим племенима. Још тад је слушао молбе краљева и принчева, за које се веровало да их је лакше победити, него пружити руке у знак преклињања; а жудео је и за тим да одликовањима из славних победа дода назив „Парћански”. 3. Посматрајући како се, с великим трудом, врше журне припреме, лењи и злонамерни завидљивци викали су да је срамно и опасно што промена једног човека подстиче толике метеже у невреме. Стога су на сваки начин настојали да омету подухват. Говорили су у присуству оних за које су мислили да оно што чују могу пренети цару, а да ће он, ако у овој прекомерној срећи не поступа нешто умереније – према плодовима који раскошно бујају претераним изобиљем – ускоро пропасти због своје среће. 4. И мада су на томе дуго и много радили, узалуд су лајали око човека кога нису помериле тајне неправде, као што је био и Херкул, кога су напали Пигмејци⁵⁴ или дивљи Линћанин Тиодамант.⁵⁵ 5. Но, Јулијан, као човек узвишенијег духа од осталих, ништа мање није држао до важности похода и залагао се, са жаром и трудом, приликом заједничких припрема. 6. Ипак, сувише честим жртвовањем облио је олтаре огромном количином крви. Понекад је жртвовао по стотину волова и безбројна стада друге стоке, и беле птице ухваћене на земљи и у мору. Тако су готово сваког дана поједини војници навикнути на прост живот и храну са пуно меса и искварени жудњом за пићем, ношени на леђима пролазника, из државних храмова – где су се одавали гозбама које су пре за осуду него за одобравање – преко тргова у станове. То су пре свих били Петуланци и Келти, чија је дрскост у то време порасла преко мере. 7. А обреди и церемоније повећавали су се све више уз ново расипање, дотле неуобичајено велико. И сваком је, ко је изјављивао да уме да прориче, подједнако вештом и невештом, без ограничења или прописаних правила било дозвољено да тумачи одговоре пророцишта; исто тако и да гледа у утробу, што неретко открива будућност, у птице и у њихов лет и у какве друге предзнаке; а испитивали су их са разноврсношћу око које су се својски трудили.

8. Док се ово тако, као у мирно доба догађало, Јулијан, који се бринуо о многим стварима, почео је нови начин саветовања и помишљао на то да поново отвори жиле Касталијског извора.⁵⁶ Њега је, како се прича, цар Хадријан затворио великом гомилом камења, из страха – пошто је сам од тог извора сазнао да ће добити царску власт – да не би и неко други добио слично предсказање.⁵⁷ Призивајући бога, одлучио је да се тела, која су била около сахрањена,⁵⁸ пренесу одатле, уз обред каквим су и Атињани чистили Делос.⁵⁹

XIII ПОЖАР АПОЛОНОВОГ ХРАМА У ДАФНИ ЈУЛИЈАН НЕОПРАВДАНО ПРИПИСУЈЕ ХРИШЋАНИМА, И ЗАПОВЕДА ДА СЕ ЗАТВОРИ ВЕЋА ЦРКВА У АНТИОХИЈИ

1. У исто време, двадесетдругог октобра, огромни Аполон-ов храм у Дафни – којег је подигао онај бесни и дивљи краљ Антиох Елифан⁶⁰ – заједно са кипом, копијом Зевса Олимпијског у истој величини, изгорео је у изненадном пожару. 2. Срба због неочекиване пропасти овога храма, у страшном удесу, довела је цара дотле да је заповедио да се изврши истрага, строжа од уобичајене, и да се затвори већа црква у Антиохији. Јер, подозревао је да су то учинили хришћани, подстакнути завишћу, кад су видели да се око тог храма против њихове воље гради сјајан перистил. 3. А причало се, мада најтишим шапатам, да је свети-лиште спаљено из следећег разлога. Кад је философ Асклепијад – кога смо споменули у опису Магненцијевих дела⁶¹ – једва стигао до тог предграђа да би видео Јулијана, ставио је мали сребрни кип небесне богиње,⁶² који је обично носио са собом, пред ноге великог кипа и запаливши, по обичају, свеће, отишао је. Одатле су усред ноћи, кад никог није било ко би притекао у помоћ, полетеле варнице, и захватиле старо дрво. Појачана сувим ствари-ма, ватра је запалила све што је могла, мада се налазило на великој висини. 4. Те године, баш кад је почела зима, дошло је до застрашу-јуће несташице воде. Пресушили су неки потоци и извори, пре тога богати обилним приливом воде; ипак, касније су се сви обно-вили. 5. А другог децембра, баш у предвечерје, земљотрес је сру-шио остатак Никомедије, као и прилично велик део Никеје.

XIV ЈУЛИЈАН АВГУСТ ПРИНОСИ ЖРТВУ ЈУПИТЕРУ, НА БРДУ КАСИЈУ. ЗАШТО ЈЕ, ЉУТ НА АНТИОХИЈЦЕ, НАПИСАО „МИСОПОГОН“

1. Мада су ови догађаји бацили цара у тугу и бригу, ипак није занемаривао остале хитне послове, док му не дође жељно очекиван дан за борбу. Но, усред важних и озбиљних ствари, једно је било сувишно, а то је што је без оправданог разлога, а из жеље за популарношћу, настојао да се роба продаје јевтино. А то понекад, ако није одређено како треба, проузрокује несташицу и глад. 2. Антиохијски сенатори су тад отворено указивали да је немогуће спровести то што он заповеда. Али, Јулијан никако није одустајао од намере, подсећајући тако на свог брата Гала, само што није био крволочан. Због тога се разбеснео на њих, као

на потказиваче и тврдоглавце, и саставио је дело у коме их напада, а назвао га је „Антиохијац” или „Мисопогон”.⁶³ Ту је набрајао ружне поруге државе, а много тога је и додао истини. Касније је сазнао за многе шале на свој рачун и, присиливши себе да не обраћа пажњу на њих неко време, горео је унутарњим гневом. 3. Исмеван је, наиме, као Керкоп, кепец који шири своја уска рамена и прси се својом јарећом брадицом, корачајући величанствено као да је брат Ота и Ефијалта, чију висину Хомер уздиже до неба. Такође је називан „кољач”, уместо правосвештеник, чиме се алудирало на његово често приношење жртава. Такође је умесно окривљиван што, да би се показао, уместо свештеника дрско носи светиње и окружен женама, ужива у томе. И мада га је ово и слично вређало, ипак је ђутке задржавао узбуђење у души и даље вршио обреде. 4. А онда се дана одређеног за светковину, попео на брдо Касијус, које се, шумовито и заобљено, диже у висину и одакле се, кад петли други пут запевају, најпре види излазак сунца. И кад је принео жртву Јупитеру, изненада је угледао неког човека простртог на земљи, како понизним гласом моли за живот и за милост. Упитан ко је, човек је одговорио да је Теодот, бивши намесник Хијерапоља, који је са великодостојницима пратио Констанција из града. Ружно ласкајући, молио је овог, као сигурног будућег победника – уз лажне сузе и уздахе – да њима пошаље главу Јулијана, незахвалног бунтовника, на исти начин као што је около пронета Магненцијева глава. 5. Саслушавши то, император рече: „Чуо сам да си то рекао, јер су ме о томе многи известили. Него, иди безбедно кући, без икаквог страха, по милости принцепса који се – како је мудрац саветовао – труди, од своје воље и радо, да смањи број непријатеља и повећа број пријатеља. 6. Потом, кад је овај отишао и када је завршио свете обреде, донесоше му писмо управника Египта. Он извештава о истрајном и напорном тражењу бика Аписа; најзад су, после неког времена, успели да га пронађу а то је – по мишљењу становника тих области – срећан предзнак, који предсказује изобиље плодова и различита добра.

7. О овој ствари пригодно је дати мало објашњење. Међу животињама којима је од старина указивано поштовање, значајни су Мневис и Апис. Мневис је посвећен Сунцу – и о њему ништа вредно не може да се каже – а Апис Месецу. Апис је бик који се одликује урођеним белегама разних облика, а пре свега белегом у облику месечевог српа, на десном боку. Када Апис после одређене дужине живота, потопљен у свети извор, умре – а није дозвољено продужавати му живот, преко рока који одређују свете препоруке тајних књига – убија се, истим ритуалом и крва, која се пронађе са одређеним белегама, и жртвује се њему. После његове смрти тражи се други, уз општу жалост. Па, уко-

лико се пронађе неки са свим белегама, води се у Мемфис, град славан по честом присуству бога Ескулапија. 8. И када га посвећује стотина свештеника и кад, уведен у одају, почиње да бива светиња, прича се да јасним предсказивањима показује знамења будућих догађаја. А неке од оних који му прилазе, очигледно одбија неповољним знацима, као некада цезара Германика; кад му је овај нудио храну – како смо прочитали – окренувши се, прорекао је оно што се ускоро догодило.⁶⁴

XV ОПИС ЕГИПТА. О НИЛУ, КРОКОДИЛУ, ИБИСУ И ПИРАМИДАМА

1. Кад већ изгледа да саме прилике то захтевају, описаћемо укратко Египат – што смо већ учинили у историји владара Хадријана и Севера⁶⁵ – приповедајући понајвише оно што смо сами видели.

2. Египћане, најстарији од свих народа – осим што се о старину надмећу са Скитима⁶⁶ – окружује с југа Велики Сирт, рт Фикус и Борион, Гараманти и разни други народи. Тамо где су окренути истоку Египћани стижу до етиопских градова Елефантине и Мереје, до Катадупа⁶⁷ и Црвеног мора и до Сценитских Арабљана, које сада зовемо Сарацени. Према северу настављају се на велики простор одакле почиње Азија и сиријске провинције. На западу се граниче Исијским морем, које су неки звали и Партенијско.

3. Било би умесно дотаћи се мало и Нила, добротинитеља свих, којег Хомер назива Египтом, а потом приказати и друге ствари достојне дивљења. 4. Настанак извора Нила, како бар мени изгледа, остаће непознат и будућим поколењима, као што је био и досад. Па, како измишљања песника и несложна мишљења географа различито објашњавају ову нејасну појаву, изложићу укратко схватања оних која су, по мом мишљењу, ближи истини.⁶⁸ 5. Према тврђењу неких природњака, у северним областима се за време хладних зима све замрзне и заледе се велике количине снага. Оне, пошто их отопи жарко сунце, граде облаке тешке од течне влаге, које онда терају на југ етезијски ветрови. А верује се да ови облаци, под утицајем велике топлоте, дају Нилу огромне количине воде.

6. Други тврде да поплаве Нила у одређено доба године настају од етиопских киша, за које се прича да обилно падају у тим крајевима за време жарких врућина; но, чини се да оба објашњења одступају од истине. Наиме, прича се и да код Етиопљана киша никад не пада, или у врло ретким временским размацима.

7. Познатије је мишљење по коме док дувају продроми, а потом етезијски ветрови, непрестано четрдесет пет дана, одвраћају уназад ток Нила, задржавају његову брзину, и он набуја од надошлих таласа. И док дува супротни ветар, Нил расте све више, јер га с једне стране враћа снага ветрова, а са друге стране тера га напред брзи ток сталних извора и тако, растући увис, покрије све и преко ниских поља прелије се, тако да има изглед мора.

8. А краљ Јуба,⁶⁹ ослањајући се на пунске књиге, излаже да Нил извире у неком брду у Мауретанији, које је окренуто према Океану, и каже да је доказ то што се у тамошњим мочварама рађају рибе и биљке и животиње сличне оним у Нилу.

9. Нил тече кроз етиопску земљу под различитим именом, које су му, док путује светом, дали многи народи. Надолазећи својим пребогатим током стиже до катаракти – а то је стрмо стење – са кога, стрмоглављујући се, више јури него што тече. Због тога су Ати, који су некад живели у близини, услед сталне буке делимично изгубили слух и, натерани невољом, променили боравиште, за мирније.⁷⁰

10. Одатле Нил тече спорије и преко седам ушћа – од којих поједина и изгледају и служе као реке – улива се у море, не примивши у Египту ниједну притоку. А поред бројних рукаваца, који се одвајају од главног тока и уливају у друге, готово једнаке њима, седам је валовитих и пловних. Њима су стари дали следећа имена: Хераклеотик, Себенитик, Болбитик, Патмитик, Мендесиј, Танитик и Пелусијак.

11. Настајући тамо, како је већ речено, јури напред из мочвара, све до катаракти. Гради и многа острва, од којих за нека кажу да се протежу на толиком простору, да река поједине једва оставља за собом, и то тек трећег дана. 12. Од оваквих острва, два су чувена, Мероје и Делта, названа тако очигледно по троугластом облику слова. А кад Сунце почне да се вози кроз сазвежђе Рака, река расте све до Сунчевог проласка кроз Вагу⁷¹, текући надошлим током стотину дана. Затим опада, смањивши количину воде, и показује поља, раније проходна за лађе, а сад за коњанике. 13. И ако је превелик пораст воде, то наноси штету, као и ако надође мало. Наиме, натапајући дуго превеликом водом земљу, спречава обрађивање поља, док недостатак воде прети да изазове неплодност усева. Ниједан земљопоседник није никад пожелео да Нил нарасте преко шеснаест лаката. А ако пораст буде умерен, семе посејано на масном тлу враћа род готово седамдесет пута већи. Иначе, ово је једина река са које се не диже никакав ветар.

14. Египат је пребогат и многим животињама,⁷² копненим, воденим и другим, које живе и на земљи и у води, па се отуд зову

амфибије. У сувим крајевима пасу срндаћи, антилопе и spinturnicia,⁷³ смешни због потпуне ружноће, и друге чудовишне животиње, које не вреди набрајати. 15. Од водених животиња, има доста крокодила. То је опасна четвороножна немањ, навикла на обе средине, без језика, само са покретном горњом вилицом, густих зуба. На шта год наиђе, упорно напада, опасно уједајући; младе изводи из јаја, која су слична гушчијим. 16. И како је већ наоружан ноктима, кад би имао још и палчеве, био би довољно снажан да преврне и бродове; понекад, наиме, достигне дужину од осамнаест лаката. Ноћу мирује у води, дању се греје на земљи, пун поуздања у своју кожу, која је тако снажна, да се оклоп његових леђа једва може пробушити хицем оружја. 17. Али ове дивље животиње – као по неком војном уговору – мирују и уздржавају се од сваког зла за време седам празничних дана, у које свештеници из Мемфиса славе рођење Нила. 18. Осим оних који наћу смрт неким несрећним случајем, други страдају тако што им животиње које живе у истој реци зупчастим леђним перајима, а налик су на делфине, раздеру меке стомаке. Остали, пак, страдају на следећи начин. 19. Птичица трохил, док трага за мрвицама хране, умиљато лети око испружене животиње и дирајући јој пријатно образе, стигне мало-помало скоро до грла. Видевши то и водена животиња из рода ласице, продире кроз уста, путем који јој је отворила птица и раздеравши му стомак и растргавши виталне органе, пробија се напоље.⁷⁴ 20. Крокодил је смела звер према бојажљивим, али кад наиђе на храброг, сâм је врло плашљив. На копну има оштар вид. Прича се да за време четири зимска месеца не узима никакву храну.

21. У овим крајевима множе се и хипопотами, који су паметнији од осталих животиња, лишених сваког разума; налик су на коње, али имају раздељено копито⁷⁵ и кратке репове. А о њиховој вештини биће довољно да наведем два сведочанства. 22. Ова звер намешта свој лог међу високом трском, густом и рапавом. Непрестано тражи прилику за одмор, а кад је храна доступна, излази на поља да пасе. И кад већ почне да се сита враћа, идући уназад оставља многе трагове, да је ловци, који следе само један траг, не би лако пронашли и проболи. 23. Такође кад му, због претеране прождрљивости натекне стомак и он отежа, бокове и ноге ваља по свеже исеченој трски, да би крв која тече из рањених ногу, олакшала презасићеност храном; а повређене делове маже блатом све док ране не зарасту. 24. Ове чудовишне и раније ретке животиње, римски народ је први пут видео за време едилства Скаура,⁷⁶ оца оног Скаура – приликом чије одбране Тулије заповеда Сардима да се сагласе са мњењем целог света о тој племенитој породици – и од тада су током векова довођене. Сада се нигде не могу наћи, јер су, према

нагађањима становника тих крајева, због мноштва ловаца које их је узнемиравало, натеране да се преселе Блемијцима.

25. Међу египатским птицама, чија се разноврсност не може обухватити никаквим бројем, птица ибис је света, и посебно цењена. Она је корисна стога што за храну својим младима доноси змијска јаја, па уништавајући их, постиже да се прореди ово смртоносно зло. 26. Исте птице сусрећу се и са гомилама крилатих змија, које излазе из арапских мочвара, стварајући опасне отрове. Пре него што изађу их тих крајева, побеђују их у ваздушним биткама и прождиру их. А слушали смо да ове птице носе јаја кроз кљунове.

27. Египат такође храни безбројне змије, бесне, и опасне преко сваке мере: базилиске, амфизбене и скитале, аконгије дипсаде и випере, као и многе друге, а све њих далеко превазилази величином и лепотом аспис, која никад од своје воље не излази из корита Нила.

28. Многа велика дела вреди видети у овим крајевима; од њих је довољно навести неколицину. Свуда су саграђени храмови великих зидова. Пирамиде, убрајане у седам светских чуда, о чијој дугој и тешкој градњи прича Херодот,⁷⁷ јесу уздигнуте куле, преко сваке висине коју може створити људска рука; у основи су врло широке, а сужавају се у веома оштар врх. 29. Ово тело геометри зову тим именом стога, што се као вагра – коју ми зовемо *πῦρ*⁷⁸ издужује у чуњ. Њихова величина, будући да се пење на изузетну висину, постепено се смањује и, према законима механике, губи своју сенку.

30. Постоје такође и неки подземни ходници и завојити процеви. Како се прича, њих су људи, упућени у старе ритуале којим су предвиђали долазак поплава, и из бојазни да се церемоније не забораве, мучним копањем направили на разним местима. На издубљеним зидовима обликовали су многе врсте птица и дивљих звери и безбројне врсте животиња, а то називају хијероглифским писмом.⁷⁹

31. Затим је ту Сијена,⁸⁰ у којој за време солстиција, кад сунце продужава свој летњи пут, сунчеви зраци, обилазећи свако усправно тело, не дозвољавају сенкама да се пруже ван самих тела. Стога, ако неко учврсти усправно колац, или види дрво или човека у стојећем положају, опазиће да се губе сенке око спољних обриса. Тако и у Мерији, делу Етиопије који је најближи екваторијалном кругу, прича се да током деведесет дана сенке падају на супротну страну; стога се тамошњи становници зову Антискији.⁸¹

32. Но, будући да има много таквих чуда, која излазе ван оквира наше књижице, оставићемо их узвишеним умовима, а ми ћемо нешто изложити о провинцијама.

XVI О ПЕТ ЕГИПАТСКИХ ПРОВИНЦИЈА И О ЊИХОВИМ СЛАВНИМ ГРАДОВИМА

1. Египат је, како се прича, у стара времена имао три провинције: сâм Египат, Тебаиду и Либију.⁸² Њима су касније додате две, тако што је Аугустамника одвојена од Египта, а Пентапољ од Либије.⁸³ 2. Тебаида, дакле, осим многих славних градова има Хермопољ, Коптон и Антинупољ, који је Хадријан подигао у част свог љубимца Антиноја;⁸⁴ а нема никог ко није чуо за Тебу са сто капија.⁸⁵ 3. У Аугустамники је славни град Пелузиј, за који се прича да га је основао Ахилев отац Пелеј. Њему су богови наредили да се очисти у језеру које оплакује зидине овог града, када је после убиства брата Фока био гоњен ужасним ликовима Фурија. Овај град се зове и Касиј, а у њему је гроб Помпеја Великог,⁸⁶ познати су још и Остракина и Ринкорура.

4. У Либији Пентаполис налази се Кирена, стари али напуштен град, којег је основао Бат Спартанац,⁸⁷ па Птолемаида и Арсиноја – исто што и Теухира – и Дарнид и Береника, које називају Хесперидама.

5. У сувој Либији су, поред неколико малих градова, Паретониј, Херекла и Неапољ. 6. Сâм Египат, којим, још откако је припојен Римској империји, управљају префекти са краљевском влашћу,⁸⁸ дичи се великим градовима Атриб, Оксиринх, Тумис и Мемфис.

7. Али, Александрија је круна свих градова. Кресе је многа величанствена здања, захваљујући способностима архитекте Динократа, изврсног неимара. Док је градио широке и лепе зидове, у недостатку креча, који се тад једва могао наћи, посуо је брашном зидове свуд околу града: то је био предзнак да ће држава касније бити богата житом. 8. Тамо дува здрав поветарац, ваздух је миран и благ, а како показује искуство, скупљено током различитих година, готово да не прође дан, а да становници овог града не виде сунце на ведром небу.

9. Како је ова обала, са прилазима пуним замки и опасности, раније увлачила морепловце у бројне опасности, Клеопатра је изумела високу кулу – названу Фарос,⁸⁹ по самом острвцу на ком се налазила – са циљем да ноћу светли бродовима. Раније, док су долазили из Партенијског или Либијског мора, поред широких, ниских обала, не видећи никакве планинске висове нити обресе брда, насукали би се о меке, лепљиве гомиле песка и разбили. 10. Иста ова краљица саградила је невероватном брзином Хептастадиј, задивљујуће велики, из познатог разлога и потребе. Острво Фарос – где је, према надахнутом Хомеровом

причању,⁹⁰ живео Протеј са крдом фока – имало је обавезу да Рођанима плаћа порез. 11. Кад су они једном дошли да траже превелику суму, лукава жена, увек спремна на подвалу, повела је са собом у подграђе, под изговором да су празничне свечаности, те исте порезнике. Међутим, наредила је да се, радом без одмора, заврши посао; за седам дана, градећи насип у мору близу обале, добили су исто толико стадија као копно. Онда се она извезла у колима са коњима, и исмејала Рођане, јер они имају право на порез за острво, а не за копно.

12. Поред тога, ту су и величанствени храмови, високих кровова, међу којима се истиче Серапеум, кога слабе речи само умањују, али је, у ствари, предиван са својим атријима на стубовима и киповима који скоро дишу, а и многим другим уметничким делима је тако украшен, да – сем Капитолија, којим се поштовања достојни Рим пење у вечност – свет није ништа сјајније видео. 13. У њему су биле библиотеке непроцењиве вредности и сведочанства старих су једногласна да је седам стотина хиљада књига – скупљених непрестаним трудом краљева Птолемеја – изгорело док је град под диктатором Цезаром био пљачкан у Александријском рату.⁹¹

14. Дванаест миља удаљен одавде лежи Каноп, назван тако по Менелајевом кормилару, који је, према старом предању, ту био сахрањен. Место је веома љупко, подигнуто за разне забаве, а има лак и здрав ваздух, тако да се човеку, који борави тамо, чини – док често слуша ветрове како ђарлијају сунчаним дахом – да је негде ван нашег света.

15. Али, сама Александрија није се постепено повећавала, као други градови, већ је од самог почетка заузимала велики простор. Дуго су је мучили унутарњи немири док, после много година, за време цара Аурелијана, грађанске распре нису прерасле у убиљачке битке; срушених зидова, изгубила је највећи део области која се звала Брухиј и дуго била боравиште најугледнијих људи.

16. Одатле је Аристарх,⁹² изврстан зналац трновите граматичке грађе, па Херодијан,⁹³ најбрижљивији научни истраживач, и Сака Амоније,⁹⁴ Платинов учитељ, као и бројни писци многих чувених књижевних радова. Међу њима се истакао Дидим Халкентер,⁹⁵ чувен по широком и разноврсном знању. Он у шест књига – где понекад нелепо прекорева Тулија – подражава злорекне писце сатиричних песама, али, према суду учених људи, личи на псетанце које издалека лаје страшљивим гласом око лава који дивље урла. 17. И мада су, уз ове које сам споменуо, још и многи други са успехом радили, ипак ни сад у овом граду нису замрле различите науке. Наиме, још помало дишу и учитељи уметности; геометријски штапић открива што год је скривено; још код

њих није сасвим замукла музика, нити ућутала хармонија; неке – мада ретке – још загревају размишљања о кретању свемира и звезда, док се други разумеју у бројеве; сем тога, неколицина њих се бави науком, која показује пут судбине.

18. Из дана у дан се тако разграђава бављење медицином – од које се често, у овом нашем неумереном и неразборитом животу, тражи помоћ – да је (мада само дело најбоље препоручује) уместо сваког медицинског сведочанства, за препоруку стручног знања довољно рећи за неког да је александријски ђак.

19. Али доста о овом. А ако неко буде желео да са живом пажњом отвори бројне књиге о схватању божанства и о пореклу предсказања, наћи ће да је ово учење из Египта разнето по целом свету. 20. Овде су најпре људи, много пре осталих открили – како се то каже – клице разних религија и сад прве почетке светих обреда брижљиво чувају похрањене у тајним списима.

21. Наоружан овом мудрошћу, Питагора је, поштујући тајно богове, постигао да што год је рекао или желео, буде схваћено као неприкосновен суд. Он је често код Олимпије показивао и своју златну бутну кост⁹⁶, а повремено се могао видети како разговара са орлом. 22. Одавде је Анаксагора предсказивао будуће земљотресе и падање камења с неба, пипањем блата из бунара. А Солон је, уз помоћ мишљења египатских свештеника, донео праведне и умерене законе, који су и римском праву пружили велики ослонац.⁹⁷ Из ових извора, идући ка вишем и Платон⁹⁸ је, после посете Египту, постао Јупитеров такмац у узвишеном говору и служио на славном пољу мудрости.

23. Што се тиче људи, Египћани су понајвише црномањасте и тамнопути, доста суморног изгледа; витки су и суви, жестоки у свим покретима, свађалице и врло оштри у истеривању свог права. Код њих поцрвени онај ко, због утаје пореза, не покаже на телу бројне маснице од шибања. А никаква мучења се досад нису могла пронаћи, којим би се могао натерати отврдли разбојник овог краја, да мимо воље каже своје име.

24. Познато је и то – како сведоче стари анали – да је цео Египат раније био под старим краљевима, али кад су у поморској битки код Акција побеђени Антоније и Клеопатра,⁹⁹ заузео га је Август и дао му положај провинције. Суву Либију смо наследили вољом последњег краља Апиона, а Кирену смо добили са осталим градовима Либије Пентаполис, као Птоlemeјев дар.¹⁰⁰ Удаљивши се доста, вратићу се започетом реду излагања.

1. Триптолема, сина елеусинског краља Келеја, богиња Деметра је упутила у своје мистерије. Поред тога, дала му је семе жита, плуг и кочије, које су вукле змије, са задатком да људе научи земљорадњи.

2. То је дан. Чиово код Трогира.

3. Уп. напред, XX 11, 5.

4. Уп. напред, XV 5, 8.

5. О њему уп. XVI 5, 6.

6. О Еусебију в. XVIII 4, 3.

7. Цинцинат, Римљанин старог кова, оставио је плуг да би на челу римске војске победио Екве (458.г. пре н.е.); потом је вратио диктаторска овлашћења, и наставио да обрађује имање.

8. Јулијан је покушао да врати многобоштво као званичну религију. У томе није имао успеха, а хришћани су га прозвали „апостата” тј. отпадник, јер је у младости био хришћанин.

9. Халкедон се налазио преко пута Константинопоља, на азијској страни мореуза.

10. Реч је о адвокатима, који су као што се види, наплаћивали своје услуге и били доста утицајни на двору.

11. За 362.г. По обичају, нови конзули су приређивали игре и јавно ослобађали извештан број робова.

12. Вероватно сâм Мамертин; Јулијан глобом коју је себи одредио жели да се представи као владар који се покорава законима.

13. Да је Јулијан био с философом Максимом у пријатељским односима показују и сачувана Јулијанова писма упућена Максиму.

14. Цитат из Цицероновог говора *Pro Archia poeta* 11, 26.

15. Припадали су дворским четама, тзв. *scholae Palatinae*; о Флоренцију уп. горе, 3, 6.

16. Диви су живели на неко острву западно од Индије, Серендиви вероватно на Цејлону (који су Арапи звали Серандиб).

17. Мисли се на народе североисточно од Црног мора.

18. Паламед, грчки јунак под Тројом, оклеветан је и потом убијен; његова отац, Напулиј, из освете поставио је бакљу на литицу и тако навео грчку флоту да се разбије.

19. Тесалско море, познатије као Трачко, Амијан је овде приказао већим него Егејско. Детаљнија објашњења овог Амијановог одељка в. у М. Душанић, *Географско-етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина*, Београд 1986, стр. 45-50.

20. Према легенди на Делу су рођени Аполон и Артемида.

21. Аузонија је стари назив за Италију.

22. Оптужен због велеиздаје, велики атински државник Темистокло побегао је персијском краљу, који му је дао три града, међу њима и Лампсак, да га издржавају.

23. Ово место налази се у Фригији, близу Песинунта; Магна матер је други назив богиње Кибеле.

24. Ова лакуна може се допунити са ...уграбила нимфа (*ubi Nylam insecuta rapuit nymphā*, уп. Ролф). Хила је био Хераклов љубимац, али га је уграбила нимфа Дриопа, која се заљубила у њега и са својим сестрама одвела га у пећину.

25. О томе говоре и други антички писци (Плиније Старији, Страбон). Егоспотами су, иначе, познати као поприште последње битке у Пелепонеском рату, где су Лакедомонци победили Атићане.

26. Као оснивачи Бизантија наводе се, код других писаца различити градови; мало је вероватно да је то била Атина.

2. Меотске мочваре (или језеро) јесте данашње Азовско море.

28. Кодро је легендарни атински краљ, из времена дорске најезде, уп. Херодот V 76.

29. Кћи речног бога Инаха била је Ија, у коју се заљубио Зевс. Љубоморна Хера ју је претворила у краву. После дугог лутања по свету, Зевс јој је повратио људски лик и Ија се удала и родила сина Епафа чији је отац у ствари био Зевс.

30. Амик, Посејдонов син, који је живео на острву Бебрику, изазивао је странце на борбу песницењем, а уколико не би прихватили, бацао их са стене у море. Полукс је успео да, после дуге борбе, једним јаким ударцем убије Амика.

31. Песник Финеј је, по легенди, владао у источној Тракији. Богови су га ослепели, јер је сувише тачно погађао будућност; одвратне, крилате Харпије мучиле су га грабећи му храну са трпезе и загађујући је. Аргонаути су их отерали преко мора, а Финеј је заузврат упутио Аргонауте како да стигну до Колхиде.

32. То су биле трешње, које су и добиле назив по граду Керас.

33. Легенду о Амазонкама наш писац углавном наводи према Есхиловом *Окованом Прометеју*. О племенима око Црног мора (Дахе су погрешно лоциране; живели су источно од Каспијског језера).

34. Етник Синхи није иначе познат. Претпостављамо да га треба исправити у *Синди*. Становнике полуострва Синдике, писац не помиње у овом опису, а налазе се на источној обали Азовског мора.

35. Ова Амијанова тумачења еуфемизама су погрешна. Еумениде значи *милостиве*.

36. Овај Дијанин епитет иначе није нигде сачуван.

37. Острво Леуке није идентификовано.

38. Амијан спомиње причу која је сачувана у Јустиновој обради писца Помпеја Трога.

39. Ахилев пут (или тркалиште), чији је култ поштован у овим крајевима, спомиње се и код других писаца, али се различито лоцира, тако да се не може са сигурношћу утврдити где се налазио.

40. Овај кратки опис номадског начина живота Амијан ће развити приликом описа Хуна и Алана, књ. XXXI 2.

41. Неколико година после пораза Картагине у II пунском рату Ханибал је морао да напусти свој завичај. Побегло је Краљу Антиоку III у Сирију и подстицао га против Римљана. Међутим, Антиох је изгубио одлучујућу битку и Ханибал је опет морао да бежи. На крају је извршио самоубиство да не би био изручен Римљанима.

42. Ту се првенствено мисли на Диоклецијана, чија резиденција је била Никомедија, као и на Константина Великог.

43. Никомедија је страдала у земљотресу, уп. књ. XVII 7, 1–8.

44. Познатија под именом Галатија, у средишњем делу М. Азије.

45. То је било 204. г. пре н.е., а о томе говори Ливије у књ. XXIX 10, 11.

46. Тај део *Историје* је изгубљен.

47. Теопомп је грчки историчар из IV в. пре н.е., чија дела су нам позната само према одломцима других писаца.

48. Чин куриала, локалних сенатора био је почастан, а наметао је многе обавезе, тако да га нису сви радо прихватили.

49. Касије је био претор у Риму 111 г. пре н.е. познат као строг судија; Ликург није легендарни спартански законодавац, већ атински државник из IV в. пре н.е.

50. Појас је био знак службе коју је овај дворанин обављао; будући да је отпуштен, више није имао права да га носи.

51. То је, у ствари, описао песник Арат (III в. пре н.е.).

52. Они су били присталице протераног епископа Агана-сија, уп. књ. XV 7 и 10 са нап.

53. Очевидно је да је Јулијанова верска политика допринела оваквом и сличним агресивним поступцима пагана. Сам Јулијан, како се види из даљег текста, није казнио овај злочин.

54. Војска Пигмејаца напала је Херкула на спавању, али их је он све купио и ставио у лављу кожу коју је носио собом.

55. Херкул је заклао и појео говече из Тиодамантовог стада, а да се овај није бунио.

56. Тако се зове и чувени извор у Делфима, али се овај други налазио у Дафни, предграђу Антиохије.

57. Како извештава грчки писац Созомен (*Историја Цркве* V 19), Хадријан је бацио у извор лист ловора и кад га је извадио, нашао је на њему повољно пророчанство.

58. Ту су сахрањена тела хришћанских мученика, по наредби цезара Гала, да би се место осветило.

59. Делос је ритуално очишћен под Пизистратом (VI в. пре н.е.) и под Кимоном (V в. пре н.е.). Није се смело дозволити да ту неко умре, јер би то обесвестило острво, посвећено Аполону и Артемиди.

60. Антиох IV Епифан владао је Сиријом крајем III и поч. II в. пре н.е. Могуће је да је он само обновио и украсио овај храм, а да је оснивач Селеук Никатор, један од војсковођа Александра Великог, оснивач државе Селеукида. Кип Зевса олимпијског, који се спомиње у наставку текста, био је Фидијино дело.

61. Та књига *Историје* је изгубљена.

62. То је *Venus Urania*, поштована на Блиском истоку.

63. *Мисопогон* је сачуван и може се, поређењем са текстом који следи, рећи да је Амијан у приказу овог дела непристрасан.

64. Германик, популарни римски војсковођа, био је син Друза, брата цара Тиберија. Умро је 49.г. н.е. у Египту; отрован, како се сумњало на заповест свог стрица.

65. У једној од изгубљених књига. Детаљнији коментар о египатском ескурсу в. у М. Душанић, нав.д. 55–59.

66. Овај податак Амијан је највероватније преузео од Тимагена, кога наводи као извор на почетку ескурса о Галији, књ. XV 9–12.

67. Катадупи су живели код Нилових катаракти.

68. Поред Херодота (2. књ. 20–28), питањем извора и надоласка Нила баве се и други антички писци (Мела, Страбон). У целини, Римљани су ту следили грчке писце, а разумљиво је што ни једни ни други нису могли дати задовољавајуће објашњење ових појава.

69. Јубу, краља Мавретаније, победио је Јулије Цезар и водио га у тријумфу кроз Рим, али му је касније Октавијан Август вратио краљевство.

70. Име овог племена се не наводи нигде у ранијим изворима. Неки истраживачи (Th. Mommsen) тумачили су да је настало од грчког *ατοα* што значи глуви.

71. Од сазвежђа Рака до Ваге, значи од пролећне до јесење равнодневнице.

72. Амијанов приказ фауне у Египту ослања се на раније латинске писце Солина и Плинија Старијег.

73. Спинтурниција су врста мајмуна.

74. Реч је о ихнеумону, који, у ствари, уништава само крокодилова јаја.

75. Овде је у рукопису V изостављено *unguis habentes*; у Ролфовом издању је допуњено, што смо прихватили.

76. Ово се, вероватније, односи на М. Емилија Скаура, едила 58.г. н.е. који је, како и други писци говоре, приредио раскошне игре, на којима су били приказивани и хипопотами. Скауро, кога спомиње Амијан (едил 122.г.), био је сиромашан човек.

77. Херодот о томе говори у II књ; своје *Историје*, 124–137.

78. Ово етимологисање (*πυρ*, *πυραῖς*) не налазимо код Амијанових извора за опис Египта; могуће да је то његово лично домишљање.

79. То јест „свето писмо”, описано у књ. XVII 7, 11.

80. Сијена је данашњи Асуан.

81. *Ἀντι* значи насупротив, а *οκία* сенка. Амијан преузима од ранијих писаца гледиште да у Метроји сенке деведесет дана падају на јужну страну.

82. Египат је обухватио подручје доњег тока Нила, са делтом, Либија се простирала западно, а Тебаида у горњем току Нила.

83. Аугустамника је образована под царем Диоклецијаном, у источном делу делте Нила, и прелази мањим делом на Синајско полуострво. Пентаполис је формирана од западног дела Либије, четрдесетих година IV века.

84. Љубимац цара Хадријана, лепи младић Антиној, удавио се приликом једне шетње по Нилу; поред овог града (данас, Шеик Абадех), цар је организовао и годишње игре њему у част, а нађене су и многе Антинојеве статуе широм Царства.

85. Теба, стара египатска престоница, обновљена је под Птоломејевићима, кад је саграђен и чувени храм Deir el Medina.

86. Пошто је изгубио битку код Фарсале, 48.г. пре н.е., Помпеј се повукао у Египат, али је тамо убијен.

87. Кирена је, у ствари колонија острва Тере, али њени становници јесу пореклом Спартанци. О оснивању Кирене говори нам Херодот, књ. IV 147–159.

88. Египат је освојио и припојио Риму Октавијан Август, 29.г. пре н.е. Префекти Египта били су од посебног значаја, јер је Египат био житница Рима. „Краљевску власт”, како каже Амијан, они су имали у очима становништва, али се није тако могла означити римском административном терминологијом.

89. Кула светиља на Фаросу, сматрана је једним од седам светских чуда. Саграђана је под Птоломејем Филаделфом, разорена за време борби Цезара у Александрији, а Клеопатра ју је обновила.

90. У *Одисеји*, IV певање, ст. 400 и даље.

91. Како примећује Ролфе (стр. 301, нап.1), Амијан овде меша две библиотеке, у Брухију и у Серапејону. У Александријском рату је изгорела, како се рачуна, око 400.000 књига. Библиотека у Брухију разорена је тек у III в.н.е., а Серапејон 391.г.н.е.

92. Чувени граматичар Аристарх са Самотраке живео је у II в. пре н.е.

93. Херодијан Елије, последњи самостални језичар, живео је у II в. н.е.

94. Сака Амоније живео је у II–III в.н.е. Оснивач је неоплатонизма, чији је најистакнутији представник Плотин, писац *Енеада*.

95. Дидим Халкентер („бронзане утробе“) називан је тако због изванредне издржљивости и марљивости у раду. Живео је на преласку I в. пре н.е. и I в.н.е. Познато му је дело о грчким пословицама, као и критички спис о Цицероновом делу *О држави*, на које ниже алудира Амијан.

96. То спомињу и неки други антички писци. Сама ствар представља, како каже Ролф (стр. 306, нап 1), „једну од многих апсурдних фикција неоплатоничара“.

97. Солон је, у ствари, у Египту боравио касније, пошто је већ донео своје законе; сматра се да су се Римљани могли њима користити при објављивању свог првог писаног закона, *Leges duodecim tabularum*.

98. Platon је каснија допуна оштећеног места (...non) у рукопису.

99. Битка код Акција, рта у водама западне Грчке, одиграла се 31.г. пре н.е.

100. Реч је о Птоломеју Апиону, који је умро 96.г. пре н.е. Кирена је постала римска провинција нешто доцније.

XXIII КЊИГА

(363.год.)

I ЈУЛИЈАН АВГУСТ УЗАЛУДНО ПОКУШАВА ДА ОБНОВИ ОДАВНО СРУШЕН ХРАМ У ЈЕРУСАЛИМУ

1. Ето шта се догађало те године, да заобиђемо неважне ствари. Јулијан је већ трећи пут био конзул и, придруживши себи у ово звање Салустија, префекта Галија, четврти пут је почео да врши ову највишу дужност.¹ Изгледало је као новина придруживање приватне личности цару; нико се не сећа да се то десило после Диоклецијана и Аристовула.² 2. И како је настојао брижљиво да предупреди различите догађаје, жарким трудом је пожуривао многобројне припреме за поход и свуда је ревностно стизао. Трудећи се да великим делима остави спомен на своју владавину, размишљао је да, уз огромне трошкове, обнови некад сјајни јерусалимски храм; њега је, после многих крвавих битака, опседао Веспасијан, а потом Тит, који га је једва заузео.³ Бригу о извршењу поверио је Алипију из Антиохије, који је раније вршио службу пропрефекта Британије. 3. И мада се Алипије веома трудио око тога, а помогао му је и управник провинције, страшне ватрене лопте које су често налетале близу темеља, учиниле су место неприступачним за раднике, од којих су неки и изгорели. На овај начин их је ватра непрестано ометала, и посао је остао незавршен.

4. Тих дана је император почаствовао разним признањима посланике који су му били упућени из вечног града, а који су били доброг рода, и признати по заслугама и ваљаном животу. Наименовао је Апронијана за префекта Рима, Октавијана за проконзула Африке, Венусту је поверио управу над Хиспанијом, Руфина Аркадија је унапредио за комеса Оријента, на место свога ујака Јулијана, који је недавно умро. 5. Кад је све то урађено како је приличило, Јулијан се претрашио неким – потпуно тачним – предзнаком, како је показао исход. Наиме, кад је Феликс, државни благајник, изненада умро, због излива крви, а њега је следио комес Јулијан, народ је, гледајући јавне натписе, изговарао: Феликс, Јулијан, Август.⁴ 6. Томе је претходио још један страشان догађај. Наиме, тачно на први јануар, док се Јулијан пењао степеништем ка храму Генија,⁵ један из колегија свештеника, старији од осталих, изненада је пао – а да га нико није гурнуо – и неочекиваним удесом издахнуо. Присутни су – да ли због неспретности или из жеље за ласкањем – непоменули да то указује на старијег од два конзула, Салустија. Но, како се показало, знак је указивао да се приближава смрт старијем не по годинама, већ по рангу. 7. Поред тога, и неки други знаци су ту и тамо показивали оно што ће се догодити. Тако је на самом почетку припрема за параћански поход јављено да је Константи-

нопољ уздрман земљотресом. Они који су се разумевали у предзнаке објаснили су да то није повољно за владара који се спрема да упадне у туђу земљу. Стога су саветовали да одустане од тог покушаја. Тврдили су да овакве и сличне предзнаке треба занемарити само ако упада непријатељска војска, јер вечно правило је да се спас државе брани на сваки начин и свом снагом. Тих дана му је јављено писмом да су у Риму, како је заповедио, консултоване сибилске књиге и да оне недвосмисленим одговором забрањују да император те године излази ван границе.

II ЈУЛИЈАН ЈЕ ЗАПОВЕДИО ДА СЕ АРМЕНСКИ КРАЉ АРСАК ПРИПРЕМИ, ПА ПРЕЛАЗИ ЕУФРАТ, ЗАЈЕДНО СА ВОЈСКОМ И СКИТСКИМ ПОМОЋНИМ ТРУПАМА

1. Усред ових догађаја, посланства многих племена која су обећавала помоћ, била су љубазно примана и отпуштана. Владар је са лепим поуздањем одговарао да никако не приличи да странци бране римску државу; више одговара да њена сила штити пријатеље и савезнике, ако их невоља натера да моле за помоћ. 2. Наложιο је само Арсаку, арменском краљу, да сакупи јаке трупе и чека заповести, а ускоро ће сазнати куда треба да иде и шта треба да предузме. Затим, чим се разборитим намерама указала прилика пожурιο, претекавши глас о томе, да заузме непријатељску земљу. Још није било почело пролеће када је, пославши војним јединицама наредбу за покрет, заповедио да сви пређу Еуфрат. 3. Обавештени о томе, сви су изјурили из зимовника – као што је налагала писана заповест – прешли преко и, расути по разним станицама, чекали су принципсов долазак. А он је при поласку за Антиохију поставио за намесника Сирије неког Александра из Хелиопоља, примитивног човека и галамцију. И говорио је да није он лично заслужио тај положај, већ је право да Антиохијци, похлепни и свадљиви, добију таквог судију. 4. Кад је шаролика гомила сишла да му на одласку пожели срећан пут и славан повратак, молили су га да буде помирљивији и блажи. А он, пошто му се још није био смирио гнев због њихових прекора и увреда, суво је одговорио да их он више неће видети. 5. Јер, како је говорио, уредио је да се по завршетку похода врати преким путем у Тарс, у Киликију. Писао је и градоначелнику Меморију да му се у том граду припреми све што му је потребно. А то се убрзо и догодило. Наиме, његово тело је тамо пренето и уз скроман погребни обред сахрањено у предграђу, као што је и захтевао.

6. И већ је ојачало сунце када је кренуо, петог марта, и уобичајеним путем стигао у Хијерапољ. Кад је ушао на врата овог моћног града, портик са леве стране се одједном срушио и великом тежином црепова и опека смрскао педесет војника, а било је много и рањених. 7. Покупивши све трупе, журно је отишао у Месопотамију, да, пре него што стигне глас о покрету – на то је, наиме, врло брижљиво пазио – неочекивано заузме Асирију. Најзад је са војском и скитским помоћним четама, преко понтонских мостова прешао Еуфрат и дошао у Батне, град у Озроени, где је наишао на тужан предзнак. 8. Наиме, док је велика група коњушара чекала, као и обично, да прими сточну храну, близу врло високе гомиле плеве – јер се оне тако праве у тим крајевима – и док су многи грабили, та гомила се нагла и растурила. Затрпала је педесет људи који су страдали истом смрћу, под великом гомилом која се срушила на њих.

III ЈУЛИЈАНУ АВГУСТУ, НА ПУТУ КРОЗ МЕСОПОТАМИЈУ, ПОГЛАВАРИ САРАЦЕНСКИХ ПЛЕМЕНА НУДЕ ЗЛАТНУ КРУНУ И ПОМОЋНЕ ТРУПЕ. РИМСКА ФЛОТА ОД ХИЉАДУ СТО БРОДОВА СТИЖЕ ДО ЕУФРАТА И ПРЕМОШЋУЈЕ ГА

1. Кренувши одатле ожалосћен, дошао је брзим маршем у Каре, стари град, чувен по пропасти Краса и римске војске.⁶ Одатле се рачвају два краљевска пута која воде у Персију, леви кроз Адијабену, десни кроз Асирију. 2. Ту се задржао неколико дана да припреми све што је потребно, и да Луни – која се у овим крајевима поштује као божанство – принесе жртву према уобичајеном ритуалу. Прича се да је пред жртвеницима, не допустивши приступ сведоцима, тајно предао пурпурни огртач свом рођаку Прокопију и наложио му да смело заузме власт,⁷ уколико чује да је он погинуо међу Парћанима. 3. Овде је Јулијанова душа узнемирена сном који је предсказивао неки жалостан догађај. Стога су тумачи снова и он сâм, размотривши тадашње околности, изјавили да треба припазити на следећи дан, а то је био 19. март. И доиста, како се касније сазнало, те ноћи изгорео је Аполонов храм на Палатину, у вечном граду. А то се десило за време Апронијанове префектуре. И да није пружена многострука помоћ, огромна ватра била би захватила и Куманске књиге⁸.

4. Пошто је то тако уређено, а док је император распоређивао чете и организовао довоз намирница сваке врсте, извиђачи, стигавши без даха, јављају да су непријатељске коњичке трупе

изненада упале близу границе и отеле плен. 5. Погођен овом жестоком невољом, Јулијан упути тамо – како је и раније намеравао – тридесет хиљада војника изабраних, под оним истим Прокопијем и комесом Себастијаном, бившим заповедником Египта. Њима је наложио да се привремено задрже с ове стране Тигра и да све будно надгледају, да се не би што неочекивано десило на незаштићеном боку; знао је, наиме да се тако нешто често догађа. Наредио им је да се, ако то буде могуће, удруже с краљем Арсаком и да са њим прођу кроз Кордуену и Моксоену, да опљачкају Хилиокомум, богату област Медије⁹, као и друге крајеве; и да се сретну с њим док још буде у Асирији, да би му помогли у пресудном тренутку. 6. Пошто је то тако уредио, Јулијан је тобоже прешао Тигар. Наредио је да се тај пут брижљиво снабде намирницама, а сам је скренуо надесно. Пошто је провео мирну ноћ, ујутру је, као и обично, затражио свога коња. А кад му је доведен коњ по имену Бабилоније, погођен је хицем из оружја. И, док се ваљао по земљи због неиздржљивог бола, покидао је дивне украсе, са златом и драгим камењем. Због тог предзнака Јулијан је весело узвикнуо, уз аплауз присутних, да је Бабилон пао на земљу и да су му опљачкане све драгоцености. 7. Пошто је овај предзнак утврдио жртвовањем, стигао је у утврђен логор Давану, где извире река Балиас, која се улива у Еуфрат. Овде су се опоравили одмором и храном, и следећег дана стигли су до Калиника, јаког утврђења, врло погодног за разгранату трговину. Ту је двадесет седмог марта – када се у Риму славе свечаности у част Мајке богова, а кола којима се вози кип перу се, како се прича, у реци Алмон – извршен, по старом обичају, свети обред. И, Јулијан је провео ноћ у одмору и сну, ведар и радостан.

8. А следећег дана, кренуо је одатле ивицама речних обала, јер је вода расла због притока које су одасвуд стизале. Са наоружаном војском задржао се у некој станици под кожним шаторима. Ту су му поглавари сараценских племена, преклињући га на коленима, поклонили златну круну и као господару света и својих племена одали му све почасти. Љубазно су примљени, јер су били спретни у ратним лукавствима. 9. И, док им се он обраћао, стигла је флота – налик Ксерксовој¹⁰, оног моћног краља – под вођством трибуна Констанцинијана и комеса Луцилијана. Веома широка река Еуфрат била је потпуно закрчена, јер је у флоти било хиљаду теретних лађа, различите грађе, које су носиле обиље намирница, оружја и опсадних справа. Поред тога, било је и педесет ратних бродова и исто толико оних за склапање мостова.

IV ОПИСИ ОПСАДНИХ СПРАВА: БАЛИСТЕ, „ШКОРПИОНА” ИЛИ „ДИВЉЕГ МАГАРЦА”, „ОВНА”, ХЕЛЕПОЛИСА И ПЛАМЕНИХ СТРЕЛА

1. Сâм предмет казивања подстиче ме да – колико то може осредњи таленат – укратко опишем врсте ових справа, ради оних који их не познају. Најпре ћу објаснити својства балисте¹¹. 2. Јако гвожђе се причврсти између две осовине и затегне као велика греда. Из ове заобљене руде, која је у средини углачана, штрчи четвртаста палица, по дужини пробушена уским каналом и везана многоструким струнама од уврнутих жила. С тим су чврсто спојена два дрвена ваљка. Близу једног од њих стоји нишанција. Он пажљиво ставља у жлеб руде дрвену стрелу, за коју је причвршћен велики гвоздени шиљак. Кад то уради, одовуд и одонуд снажни момци жустро окрећу покретне ваљке. 3. Кад се струне до краја затегну и стрела стигне до самог врха, повучена унутрашњим ударом излети из балисте, и изгуби се из очију. Понекад због превелике усијаности светлуца, а често се дешава да, пре него што се стрела и опази, бол препозна смртну рану.

4. А овакав је изглед „шкорпиона”, којег сада називају „дивљи магарац”. Отешу се две греде, од церовине или храстовине, и мало се савију, да би личиле на грбе. Затим се споје као шиваћа машина, те се пробуше шире рупе с обе стране. Између њих, кроз рупе, повежу се јаки конопци који држе справу да се не распадне. 5. Из средине ових конопаца диже се извијено дрвено држаље, усправљено као руда у колској запрези. Оно је увезано чворовима конопца, тако да се може дизати и спуштати, а за његов врх причвршћене су гвоздене куке на којима виси праћка, од гвожђа и од кучине. Испред руде простре се велики јастук од иситњене, сабијене плеве, повезан снажним конопцима и постављен на гомилу земље или на наспиг од опеке. Наиме, уколико се овакав строј постави на камени зид, разнесе све на шта наиђе, и то жестоким потресом, а не својом тежином. 6. Када, дакле, дође до борбе, ставља се округао камен у праћку. Четири младића с обе стране окрећу уназад преворнице којима су везани конопци и савијају држаље да буде готово положено. Најзад нишанција, стојећи изнад, пресече јаким ударцем чекића руду која држи везове целог строја. Држаље је тако ослобођено, те одмах полети; наилазећи на меки јастук од плеве избацује камен, који ће смрвити све на шта налети. 7. Справа се назива „вртило” (*tormentum*), јер се врти за време разматавања, или „шкорпион”, зато што дуже време има усправљен „жалац”. У најновије време добила је надимак и „дивљи магарац” (*onager*),

јер када се дивљи магарци гоне у лову они копитама бацају камење иза леђа, тако да смрскају груди хајкача или, сломивши им кости, располуте и саме главе.

8. Сад долазимо до „овна“. Изабере се висока јела или црни јасен, за чији се врх причврсти дуго и јако гвозђе; то има изглед овнове главе која штрчи, и због тога је направа и добила тај надимак. А она је обешена између гвоздених руда које пролазе на обе стране и држи се везана о трећој руди као здела. Њу окреће уназад већи број људи, колико допушта величина главе, а онда се поново гура да смрска оно што се налази насупрот, и то врло снажним ударима, баш као што ован насрће и повлачи се. Често тако, кас под брзим ударима муње, зграде пуцају и руше се пошто им попусте састави зидова. 9. Ако овакве машине раде пуном снагом и најбоље утврђени градови се отворе – јер зидови остану без бранилаца – и тако се оконча одбрана. 10. Уместо ових „овнова“, који због честе употребе више нису на цени, начињен је строј, познат писцима историчарима, који ми Грци зовемо „хелеполис“ (заузимач градова). Због сталне употребе ове справе Деметрије, син краља Антигона, пошто је заузео Родос и друге градове, назван је Полиоркет¹². 11. А гради се овако: начини се огромна корњача, подупрта врло дугим гредама и причвршћена гвозденим клиновима. Прекрије се говећим кожама и сплетом свежих грана, а преко тога се поспе блато, да би се одбила ватра, камење и све друго што буде бачено.

12. На његову предњу страну учврсте се врло оштри вршци с три бразде, на које су окачени гвоздени тегови – тако нам сликари и вајари приказују муње – па што год погоди, сруши то клиновима који штрче. 13. Овом огромном масом управљају изнутра, помоћу точкова и конопаца бројни војници. Уједињеним снагама примичу справу слабијем делу бедема и, уколико браниоци одозго нису јачи, њоме разбијају зидове и отварају широке пролазе. 14. А ватрене стреле, врста оружја које се баца, праве се на следећи начин. Стрелица је од трске, покривена до вршка тракама гвозђа; личи на женски разбој на коме се тка ланено платно. Стрела се на средини пажљиво издуби и начини се више отвора, а у саму шупљину ставља се ватра са неким горивом.

15. Ако се стрела лагано отпусти са лабаво затегнутог лука – јер се брзим отпуштањем угаси – закачи се и непрестано гори. Ако се полива водом, то подстиче још жешћи пламен који се не може никако угасити, осим ако се одозго не набаци песак. Толико о опсадним справама, од којих смо неколицину описали. Сад се враћамо нашем излагању.

V ЈУЛИЈАН АВГУСТ ПРЕЛАЗИ ПРЕКО ПОНТОНСКОГ МОСТА КОД КЕРКУЗИЈА РЕКУ АБОРУ, ЗАЈЕДНО СА СВОЈИМ ОДРЕДИМА, И ОБРАЋА СЕ ВОЈСЦИ

1. Добивши помоћ од Сарацена, коју су врло предусретљиво били понудили, император је брзим маршем кренуо ка Керкузију. Почетком месеца априла ушао је у ову врло сигурну и вешто грађену тврђаву, чије зидине оплакују реке Абора и Еуфрат, градећи као неко острво. 2. Тврђаву, раније малу и слабу, Диоклецијан је утврдио високим зидовима и кулама, када је уређивао унутрашњи систем одбране у пограничним подручјима са варварима, документом ... да не би Персијанци упадали у Сирију, јер су неколико година раније нанели велику штету провинцијама. 3. Наиме, кад је у Антиохији, у мртвој тишини, неки глумац са својом женом изводио мим – нешто из свакодневног живота – а народ био очаран њеном љупкошћу, жена узвикну: „ Је ли то сан, или Персијанци?“. Окренувши се, цела маса распршила се, да би избегла стреле које су летеле са тврђаве. Тако је град запаљен и многи од оних који су шетали окол, као у мирно доба, били су побијени. Попаљена су и опљачкана најближа места, а непријатељ се вратио, наговарен пленом. Марсад, који их је случајно ту довео, на пропаст својих суграђана, жив је спаљен. А то се десило у време Галијена.¹³ 4. Јулијан је, међутим, борао у Керкузију, а цела војска и пратња требало је да преко понтонског моста пређу Абору. Ту је добио жалосно писмо од Салустија, галског префекта, који га је молио да обустави поход на Парћане, и преклињао га да не срља у пропаст тако преурањено, јер још није измолио наклоност богова. 5. Но, Јулијан је, занемаривши овог опрезног саветодавца, пун самопоуздања, ишао даље, јер никаква људска сила ни врлина нису могле постићи да се не догоди оно што је одредила судбина. Чим је прешао реку, наредио је да се сруши мост, како војницима у његовим јединицама не би остало наде за повратак.

6. Овде је такође виђен жалостан предзнак исте судбине: испружен леш неког интенданта, убијеног целатовом руком. Њега је префект Салустије зато осудио на смрт, јер је обећао да ће одређеног дана набавити додатне намирнице, али је због непредвиђених околности био спречен да то учини. Али, пошто је јадни човек већ убијен, наредног дана десило се управо оно што је он био обећао, друга флота довезла је обиље намирница. 7. Кренувши одатле, стигли смо до места Заита, што значи маслиново дрво.¹⁴ Ту смо видели још издалека уочљив гроб цара Гордијана, чија смо дела из најранијег дечаштва, као и његове врло успешне војне походе, и смрт издајством, описали на одго-

варајућем месту.¹⁵ 8. Када је Јулијан, са урођеним осећањем пијетета, принео надгробну жртву божанском цару, пожurio је ка Дуру, напуштеном граду. Али, угледавши издалека одред војника, стао је непомично, питајући се шта они носе. А они му поклонили лава огромне телесине, кога су изболи многим стрелама када је био кренуо према војсци. Понет овим предзнаком, као сигурним доказом за успешан исход, продужио је даље, измеђући се још више. Но, ношен неизвесним ветром судбине, исход се окренуо на другу страну. 9. Наиме, читамо и о двосмисленим пророчанствима, које су разјаснили тек завршни догађаји. Такво је било и оно делфско пророчанство, које је предсказало Крезу да ће, уколико пређе реку Халис, срушити огромно краљевство, или пророчанство које је – на увијен начин – Атињанима указало на море у борби против Персијанаца, као и пророчанство доцније од ових, тачно, али не мање двосмислено: „Кажем ти, Еакида, да Рим може(ш) победити”.¹⁶ 10. А етрурски гатари који су били у пратњи вештака за тумачење предзнака, кад им нису веровали да предзнаци спречавају овај поход, донели су ратне књиге и показали да је то знак који спречава владара да упадне – макар и праведно – на туђу територију. 11. Али, њих су исмевали философи који су се томе супротстављали, а чији се ауторитет тада поштовао; они су понекад били у заблуди, но врло упорни у стварима које су слабо познавали. А као веродостојан доказ да придобију поверење људи за своју науку, пружали су следеће. Пре овог случаја, и цару Максимијану,¹⁷ када је кретао на персијског краља Нарсеја, исто тако су донели убијеног лава и дивљег вепра. Победивши ово племе, он се вратио неповређен, а нико није помишљао да такав предзнак носи пропаст оном ко упада у туђу земљу, мада је Нарсеј први заузео Арменију, која је потпадала под римску власт. 12. Следећег дана, а то је био 7. април, док се сунце већ спуштало ка западу, изненада је због малог облака настао мрак и нестало светла и после претехних, учесталих муња и громава, један војник, по имену Јовијан, погођен је громом и пао је мртав, а са њим и два коња која је враћао са реке, где их је повео да их напоји. 13. Видевши то, Јулијан је послао по тумаче ових појава. Упитани о њима, са поуздањем су тврдили да овај предзнак забрањује поход, објашњавајући да је ова муња саветодавна; тако се, наиме, зову муње које саветују или које одвраћају од нечег. Стога се овога нарочито треба чувати, јер је страдао војник божанског¹⁸ имена, са војним коњима, а књиге о громовима налажу да места додирнута на тај начин не треба ни гледати ни газити. 14. Насупрот томе, философи су тврдили да сјај свете муње која се изненада појави не значи ништа, да је то струја снажнијег ветра који је неком силом потиснут наниже из ваздуха. Или, ако се отуд и

може сазнати нешто унапред, она предсказује да ће се моћ цара, који почиње славан поход повећати. Познато је, наиме, да се ватра, по својој природи, без икакве препреке диже увис.

15. Пошто је, како је напред речено, срушен мост и пошто су сви прешли, цар је сматрао најпречим да се обрати војсци која је без страха напредовала, поуздајући се у свог вођу. Пошто је дат знак трубама, скупиле су се све центурије, кохорте и манипули. Сам Јулијан стајао је на хумци, окружен венцем високог достојанственика, и ведрa лица и уз сложено одобравање присутних овако је говорио: 16. „Гледајући вас, храбри војници, вашу велику силу и готовост, одлучио сам да вам се обратим да бих објаснио са свих страна да ово није први пут – као што злонамерници мрмљају – да Римљани продиру у персијско краљевство. Да заобиђем Лукула, и Помпеја,¹⁹ који је преко Албана и Масагета, које сада зовемо Алани, продро и у земљу овог народа и стигао до Каспијског језера; знамо и да је Вентидије, Антонијев легат,²⁰ нанео овим крајевима безброј пораза. 17. Али, да оставим старину, изнећу оно што је пренело скорије предање. Трајан, Вер и Север вратили су се одавде као победници, у тријумфу. А вратио би се са истим сјајем и Гордијан Млађи, чији споменик смо овде са пијететом посетили – а он је код Ресаине надвладао и натерао у бекство персијског краља – да није завером Филипа, преторијанског префекта, коме је неколицина њих злочиначки помогла, усмрћен безбожном руком, на овом месту где је и сахрањен.²¹ Но, његове сени нису дуго лутале неосвећене, јер сви који су се били заверили против Гордијана – као да су њихова дела мерена на ваги Правде – страдали су смрћу пуном мука. 18. Те цареve, који су тежили вишем, гонила је жеља да изврше славна дела. А жалосна судбина освојених градова и неосвећена сен палих војника, па огромне штете и губици многих логора, подстичу нас на ово што смо наумили. Сви савезници сагласни су с тим да залечимо прошлост и да ојачамо сигурност државе са ове стране, и тако оставимо потомству да нас због тога велича. 19. Свугде ћу вам притећи, уз помоћ вечног божанства, као владар и војсковођа и саборац, уз, како мислим, повољне предзнаке. Али, ако ме променљива срећа икад изда у боју, задовољићу се тиме што сам се жртвовао за римски свет, као што су то учинили стари Курцији и Муцији и славна породица Дечија.²² Морамо да уништимо овај опасни народ, на чијим мачевима се још није осушила крв нашег рођака.

20. Наши преци утрошили су много година да би искоренили све што је сметало. Побеђена је Картагина у дугом и тешком рату, а наш славни војсковођа плашио се да би она могла преживети победу. Сципион је из темеља уништио Нуманцију²³, претрпевши многе невоље у току опсаде. Рим је срушио и Фиде-

не, да не би напредовале и постале такмац царству, а срушио је и Фалиске и Веје,²⁴ тако да стари извори с муком могу да нас убеди да су и ови градови некад били моћни. 21. Толико о разарањима у старини. Преостаје нам да савладамо жеђ за пљачком – која је често била погубна за римску војску – и нека свако наступа држећи се свога одреда, и када буде дошло до сукоба нека следи своје заставе сада, молим, уздигните своја срца, надајући се многим повољним стварима, јер ћете заједничком судбином поднети са нама све наредне тешкоће, са уверењем да правда увек иде заједно са победом.”

24. Пошто је завршио на овако погодан начин, војска је повикала у славу вође и понета надом на успех, подигавши увис штитове, узвикивала је да јој ништа неће бити тешко, нити ће јој шта представљати опасност под војсковођом који намеће више напора себи него обичним војницима. 25. Највише од свих су то показивале галске чете, веселим усклицима, сећајући се колико пута су под његовим вођством, док је он јурио од једне чете до друге, видели како једна племена пропадају а друга моле за милост.

VI ОПИС ОСАМНАЕСТ ВЕЋИХ ПРОВИНЦИЈА ПЕРСИЈСКОГ КРАЉЕВСТВА И ГРАДОВА СВАКЕ ОД ЊИХ, И ОПИС НАРОДНИХ ОБИЧАЈА

1. Ток догађаја, склизнувши овамо, захтева да се у брзој дигресији прикаже географски положај Персије, брижљиво прерађен према неколико описа народа; међутим, мало је дела у којима се износи истина, па и то с тешком муком. То, што ће наш текст бити мало дужи, допринеће потпуности сазнања. Наиме, ко год тежи претераној сажетости при описивању нечег непознатог, тражи шта би могао да изостави, а не оно што би јасније изложио.

2. Ово некад незнатно краљевство раније је – због разлога које смо често износили – називано многим именима. Када је код Вавилона судбина однела Александра Великог, добило је име по Парћанину Арсаку.²⁵ Он је био човек ниска рода, у младости вођа разбојника, али кад је, постепено, изменио начин

живота, успео се високо, низом славних поступака. 3. После многих сјајних јуначких дела, победио је Александровог наследника Селеука Никатора – коме је велики број победа дао такво име²⁶ – и, протеравши македонске трупе, живео је мирно, као владар и као благ судија својих поданика. 4. Најзад, пошто је све суседе покорио силом, или страхом, или праведним захтевима, и пошто је испунио Персију утврђеним градовима, таборима и кулама и постигао да се ње плаше сви околни народи, којих се раније она бојала, умро је мирном смрћу, у средњој животној доби. Највиши слојеви и прост народ надметали су се изричући заједнички захтев по којем је он, њиховим обредима, први од свих стављен међу звезде. 5. Отуда све до данас, преко мере охоли краљеви овог народа, дозвољавају да се зову браћом Сунца и Месеца. И као што наши императори воле и прижељкују назив „август“, тако је парћанским краљевима, раније безначајним и непознатим, срећним ауспицијама Арсака, порасло достојанство до највиших граница. 6. Због тога њега обожавају и поштују као божанство, а те почасте се протежу дотле да се и у наше време, при преузимању краљевске власти, нико не претпоставља Арсаковићу, ако се такав игде налази. У каквој било грађанској борби, које се код њих непрестано догађају, свако се као светогрђа чува да не повреди Арсаковића, било да је у питању наоружан, или приватни грађанин.

9. После ових догађаја и после дужег временског периода кад је, након владавине конзула, држава подведена под управу цезара, ова племена су се борила с нама, каткад с нерешеним исходом, каткад као побеђена, а понекад су одлазили и као победници. 7. А довољно је познато да је овај народ, победивши силом многа друга племена, проширио своју власт све до Пропонтиде и Тракије; али је због охолости вођа, који су са својим високим тежњама обесно надирали преко великих пространстава, био ослабљен огромним губицима. Први пут се то десило кад је Кир прешао Босфорски мореуз са невероватно великом војском, али га је поразила до ногу скитска краљица Томирида, жестока осветница својих синова.²⁷ 8. Потом кад је Дарије, а доцније и Ксеркс, напао Грчку променивши природне услове;²⁸ тад су изгубили скоро целу војску, и на копну и на мору, те су и сами једва успели да се врате. Нећемо ни спомињати ратове Александра и његов тестамент, којим се права целог народа преносе на једног наследника.²⁹

10. А сада ћу, колико је то разложно, укратко и сажето описати положај и особине земље. Ове области се налазе на великом простору, и у дужину и у ширину, и пружају се око Персијског мора, које има пуно острва и насеља. Кажу да је улаз у ово море толико узан да се са Карманијског рта Хармозонта без

тешкоће може видети други, кога мештани зову Машес, а који се налази на супротној страни. 11. Кад се прође тај теснац и кад се укаже ширина, плови се лако све до града Тередона, где се, после великог губитка воде, Еуфрат улива у море. Цео залив, има двадесет хиљада стадија и као да је длетом заобљен; обале су пуне градова и села, а густ је и поморски саобраћај. 12. Кад се, дакле, прође горепоменути теснац, стиже се до Карманијског залива, окренутог истоку. Тако се, на великој удаљености одавде, отвара јужни залив, по имену Кантик, а у близини је и други, који зову Халит, а окренут је Западу. Даље, пошто се прођу многобројна острва, од којих је само мали број познат, ови заливи се уливају у Индијски океан, који пре свих прима топлоту сунца чим се оно роди, а и сâм је превише топао. 13. И као што многи географи описују, таквог је облика цела поменута област. На северу, све до Каспијских врата, граничи се с Карусијцима и са многим скитским племенима, затим са Аримаспима, дивљим, једнооким људима. На западу допире до Арменије и до планине Нифата, затим до азијских Албана, Црвеног мора и Сценитских Арабљана, касније названих Сарацени. Јужно, гледа на Месопотамију. Према истоку, простире се до реке Ганга, који се, пресецајући индијску земљу, улива у Јужно море.

14. А у целој Персији највеће провинције, којим управљају витаксе (команданти коњице),³⁰ краљеви и сатрапи, – набрајати и многобројне мање тешко је и сувишно – јесу ове: Асирија, Сузијана, Медија, Персија, Партија, Карманија, Већа, Хирканија, Маргијана, Бактријана, Согдијана, Саке, Скитија испод Имауса³¹ и изнад исте планине, Серика, Арија, Паропанисаде, Дрангијана, Арахозија и Гедрозија.³²

15. Нама је од свих најближа Асирија, чувена по свом бројном становништву и по пространству, као и по разноврсним плодовима. Она је некад обухватала широке области и богате народе;³³ онда су сви добили једно име, и сад се цела земља зове Асирија. Ту се, поред обиља бобица и обичног воћа, појављује и битумен, у близини језера Сосингит.³⁴ У његовом кориту губи се Тигар, који затим, текући испод земље и прелазећи велику раздаљину, поново излази на површину. 16. Овде се ствара и нафта, лепљива као смола и слична битумену. Ако на њу стане птица, макар и на тренутак, онемогућен јој је лет; она тоне у дубину и пропада. А кад ова течност почне да гори, никакав други изум за гашење неће пронаћи људски ум, осим песка. 17. У овим крајевима такође се виде отвори у земљи, из којих се диже смртоносна пара, и која год животиња се нађе у близини, страда од страшнoг смрада. Кад би се овај кужни дим, који настаје у дубини сличној неком бунару, раширио по изласку из отвора, пре него што оде увис, својим неподношљивим мирисом начинио би од ових кра-

јева праву пустињу. 18. Отвор сличан овом видео се раније, како неки тврде, код Хијерапоља у Фригији. Из њега се дизао исто тако штетан дим, који је дуготрајним задахом уништавао све што му приђе близу, осим евнуха. А зашто се тако дешавало, оставимо природним наукама да објасне. 19. Такође се код храма Јупитера Азбамејског у Кападокији – близу града Тијане, где се прича да је рођен онај славни философ Аполоније³⁵ – може видети извор како тече из баре, која надође због обиља воде, али и саму себе упија, тако да се никад не прелије преко обала.

20. Унутар ове области је Адијабена, раније звана Асирија.³⁶ Она је дугом употребом прихватила ово име зато што се налази између пловних река Оне и Тигра, па јој се никад није могло прићи плићакком. Ми Грци, наиме, прећи кажемо *διαβαί-νειν*; стари су то бар тако објашњавали. 21. А ја кажем да у овим земљама постоје две реке са непресушеним током, Дијабант и Адијабант, које смо и сами прешли, помоћу повезаних сплавов. По њима је, како мислим, названа Адијабена, као што је, према Хомеру, Египат назван по великим рекама, и Индија, и Еуфратензис, раније Комагена, а исто тако и Хиберија по Хиберу (садашња Хиспанија), и провинција Бетика по значајној реци Бети. 22. У овој Адијабени је град Нин, који је некад имао власт над Персијом, а носи име некад врло моћног краља Нина, Семирамидиног мужа. Ту су и Екбатана, Арбела и Гаугамела, где је Александар, после различитих битака, у жестоком сукобу уништио Дарија.³⁷

23. У целој Асирији налазе се многи градови. Међу њима се истиче Апамија, раније звана Месена, па Тередон, Аполонија и Вологесија, и многи други. Али најсјајнија су и најпознатија ова три града: Бабилон, чије зидине је Семирамида битуменом саградила, док је тврђаву подигао још стари краљ Бел, и Ктесифонт, којег је у стара времена основао Вардан, а касније је краљ Пакор³⁸, оснаживши га зидинама и становништвом и давши му грчко име, начинио од њега алем-камен Персије. Сем њих, ту је и Селеукија, велико дело Селеука Никатора. 24. Кад су Селеукију опљачкале војсковође цара Вера (као што смо већ раније изнели), ишчупан је с постоља кип Аполона Комеја, и пренет у Рим;³⁹ свештеници су га поставили у храм палатинског Аполона. Прича се и да су војници, пошто је отет кип и запаљен град, претражујући храм нашли узан отвор и расекли га, у нади да ће пронаћи неку драгоценост. Али из те светиње, којој је прилаз био забрањен и која је била затворена халдејским мађијама, излетела је првобитна куга, која је свом силином проузроковала неизлечиве болести у време истог Вера и Марка Антонија, и цео

простор од персијских граница до Рајне и Галија, заразила бolestима и уништила смрћу.

25. Близу њих је земља Халдејаца, хранитељка старе философије, како кажу они код којих је прва засјала права вештина прорицања.⁴¹ Кроз ове крајеве теку реке моћније од других, поред оних које смо раније навели ту су: Марсес, Краљевска река,⁴² и Еуфрат, највећи од свих. Он се дели на три рукавца и сва три су пловна; тече око острваца и натапа, захваљујући сељачком труду, поља, спремајући их за плуг и за раћање плодова.

26. Са овим областима повезани су Сузијани, који немају много градова. Поред осталих, ту истиче се Суза – често краљевско седиште – па Арсијана, Селе и Араха. Други градови су мали и непознати. Међутим, многе реке теку кроз ова места; а међу њима се истичу Ороат, Харакс и Мозеј; оне се преко уских, песковитих ртова, који одвајају Црвено од Каспијског мора, преливају у многобројне баре.

27. Лево, све до Хирканског мора, пружа се Медија. За њу читамо да је, пре владавине Кира старијег и пре персијског ширења, била краљица целе Азије. Победивши Асирце⁴³, она је по ратном праву добила највећи део њихових крајева и дала им нови назив Агропатена. 28. То је страشان народ, по ратоборности одмах иза Парћана, који су једини у стању да их победе; а станују у земљи која има облик квадрата. Становници ових земаља насељавају огромна прострaнства, над којима су надвијени највиши врхови, Загрус, Оронт и Јасониј. 29. Они који живе на западној страни високе планине Корона, имају огромна житна поља и винограде, и задовољни су због плодности тла и због обиља бистрих извора и река. 30. Њихове зелене ливаде дају племенити сој коња, званих несеји. На њима, – како причају стари писци, и како смо сами видели – улазе у бој поглавари, возећи се врло разметљиво. 31. Тако је Медија пуна градова и села, зиданих као градови, са мноштвом становништва. Једноставно речено, то је најбогатије краљевско седиште.

32. У овим областима су и плодна поља Мага, о чијим странкама и занимањима – кад смо већ дотле дошли – умесно је рећи неколико речи. Најславнији творац великих идеја, Платон, учи да је магија, под тајним називом хагистија, најчистији облик богослужења. Њеном познавању је, у прошлим вековима, много додао од тајних халдејских вештина Бактријанац Зороастер,⁴⁴ а после њега мудри краљ Хистасп, Даријев отац. 33. Кад је он смело продро у непознате области горње Индије, стигао је до неке пусте горе, чијег су се мира и тишине били домогли узвишени умови Брамана. Из њиховог учења прихватио је – колико је могао схватити – рачунање кретања Земље и звезда, као и саме сакралне ритуале. Од тог што је научио, нешто је пренео на

маге, а они то, заједно са дисциплинама прорицања будућности, предају, сваки преко свог наследника, потоњим поколењима. 34. Од тада, током многих векова, све до данас, бројни чланови једне исте породице посвећују се служби богова. Причају (ако им се може веровати) да код себе, на вечном огњишту чувају ватру која је пала с неба⁴⁵ и чији је мали пламен, као добар предзнак некад био ношен пред азијским владарима. 35. Број мага је у давнини био мали и персијске власти су обично прихватале њихову помоћ приликом богослужења. А био је грех прићи жртвеницима или дотаћи жртву пре него што би маг, уз уводне молитве, извршио претходну либацију. Али, број мага се постепено повећавао, постали су снажан род коме су дали и своје име. Станују по кућама незаштићени зидовима, дозвољено им је да се служе својим законима, а због поштовања саме религије, држе их у великој части. 36. Из ове лозе мага, како наводе старе књиге, седморица су се, после Камбизове смрти, попела на персијски престо, али их је потиснула струја Дарија, који је задобио краљевску власт захваљујући рзању коња.⁴⁶

37. У овом крају прави се медско уље. Ако се њиме намаже стрела и лагано одапне са олабављеног лука (јер се брзим одапињањем оно скине), полако гори тамо где се забије. А кад неко покуша да уље скине водом, подстиче врућину гору од ватре; не може се угушити друкчије, осим набацивањем песка. 38. Уље се спрема на следећи начин. Људи томе вични припреме обично уље с неком травом и оставе га да одлежи и надође, док не повуче отров из те материје. Код Персијанаца постоји једна друга врста, слична врло масном уљу, које зову својим изразом „нафта”.

39. По овој земљи расути су многи градови, а од свих њих истичу се Зомбис, Патигран и Газака. По својој моћи и по величини зидова значајни су Хераклија, Арсакија, Еуроп, Киропол и Екбатана, а налазе се под планином Јасониј у земљи Сиромеђана. 40. Многе реке теку овим крајевима, а највеће од њих Хоасп, Гинд, Амард, Харинда, Камбиз и Кир. Овој великој и лепој реци име је дао – одбацивши оно претходно – Кир Старији, онај омиљени краљ, када је журио да заузме скитско краљевство, јер је и река снажна (што се причало и за њега) и јер, као и он, снажним налетом крчи себи пут и улива се у Каспијско море.

41. Иза њих, простирући се ка југу, лежи уз морску обалу стара Персија, богата ситним плодовима и урминим палмама, и мноштвом врло пријатних извора. Многе реке се преко ње уливају у горе поменути залив, а од њих највеће су Батродит, Рогоманиј, Брисоана и Баграда. 42. Градови у унутрашњости земље су већи – није јасно због чега на морској обали не граде ништа значајније – а међу њима је славни Персепол и Ардеја,⁴⁷ Хабро-

ат и Трагоники. Овде се виде само три острва, Табијана, Фара и Александрија.

43. У близини су Парђани, настањени северно, у пределима под снегом и мразом. Њихову земљу сече река Хоатрес, водом богатија од осталих. А ови градови су значајнији од других: Енунија, Мезија, Харакс, Апамија, Артакана и Хекатомпил. Дуж Каспијског мора па до Мореуза, има хиљаду и четрдесет стадија.

44. Становници ових крајева су дивљи и ратоборни; толико им пријају окршаји и ратови да се срећнијим од осталих сматра онај ко погине у борби. А оне који живот напуштају природном смрћу, исмевају поругама, као слабиће и кукавице.

45. Са источне и јужне стране на њих се надовезују „срећни” Арабљани⁴⁸, названи тако јер су богати плодовима, стоком, урминим палмама и многим врло пријатним мирисима. Десно, велики део њихове земље граничи се са Црвеним морем, а лево, са Персијским морем; народ је научио да користи предности и једног и другог. 46. Ту су и многобројна пристаништа и мирне луке, многа насеља и краљевске палате, раскошне и превише украшене, и врло здрави извори топле воде, затим велики број потока и река; то је здраво поднебље, тако да онај ко правилно процењује, не би пронашао да ишта недостаје људима за потпуну срећу. 47. И мада има доста градова по копну и у приморју, и бројних поља и долина, ипак се издвајају следећи градови: Геапол, Наскон и Бараба, затим Нагара, Мефен, Тафра и Диоскурида. Постоје, међутим, бројна острва уз обале оба мора, но није потребно набрајати их. Значајније од осталих је ипак Тургана⁴⁹, на којем је, кажу, огроман Серапидов храм.

48. Иза граница овог народа уздиже се Већа Карманија, са високим врховима. Она се простира све до Индијског мора, богата је плодовима са земље и дрвећа, но није толико позната као арапске земље. Међутим, подједнако обилује рекама и исто тако је због доброг тла плодна. 49. Познатије реке су: Сагареј, Саганис и Хидријак. Има и градова, додуше мањи број, али одлично снабдевених животним намирницама и робом за уживање. Међу њима се истиче Кармана, мајка свију, па Портоспана, Александрија и Хермупол.

50. Кад се крене даље, у унутрашњост, наилазе Хиркани, које заплускује истоимено море.⁵⁰ Ту мршава земља не прима семе, па се стога становништво мање бави земљорадњом, и живи углавном од разних врста дивљачи, које има у изобиљу. Ту се могу видети на хиљаде тигрова и других дивљих звери, о чијем сам начину хватања, колико се сећам, већ приповедао. 51. Али, становници ипак не занемарују плуг, већ сеју у неким деловима, где је земља масна, а има и растиња на местима погодним за то; многи живе од поморске трговине. 52. Овде су две врло познате

реке, по имену Оксус и Максера, које понекад препливавају тигрови, натерани глађу и неочекивано наносе штету оближњим местима. Осим мањих, Хиркани имају и неке јаке градове, два приморска, Соканду и Сараману, и у унутрашњости Азмурну и Сале; чувенији од свих је Хиркана.

53. Кажу да наспрам овог народа, према северу, живи побожно племе Абија, навикнуто да презире све што је пролазно. На њих, како Хомер песнички каже, милостиво гледа Јупитер са брда Иде.⁵¹

54. Следећу област, после Хиркана, задобили су Маргијани, окружени одасвуд високим брдима и тако одвојени од мора. И мада је ово, због недостатка воде, највећим делом пустиња, ипак постоје и неки градови; познатији од осталих су Јасониј, Антиохија и Нигеја.

55. Најближе крајеве овим држе Бактријанци, народ некад ратоборан и моћан, увек у непријатељству с Персијанцима. Све околне народе подвели су под своју власт и под своје име, а у стара времена њима су владали краљеви којих се плашио чак и Арсак. 56. Већи део ове земље, као Маргијана, удаљен је од обале, али је тло плодно, а стока која живи по пољима и планинама дебела је, великих и снажних удова. Такве су на пример камиле, које је довео Митридат, а које су Римљани први пут видели при опсади Кизика. 57. Више племена покорава се овим Бактријанцима, међу њима истичу се Тохари⁵², а земљу, попут Италије, натапају бројне реке. Од њих се најпре здружују Артамис и Зариасп, а исто тако Охус и Оргоман, који сједињени повећавају својим водама огроман ток Окса. 58. Има и овде градова, које секу разне реке, а као бољи истичу се Хатрахарта, Аликодра, Астатија, Менапила и сама Бактра, по којој су и краљевство и цео народ добили име.

59. Идући даље наилазимо на Согдијане, у подножју планина које зову Согдији. Између њих теку две пловне реке, Араксат и Димас, које јурећи преко долина и брда силазе у равницу и граде језеро по имену Оксија, пространо и у дужину и у ширину. Најчувенији градови су: Александрија, Киресхата и главни град Дрепса.

60. На њих се наставља дивљи народ Сака, који станује на тврдој земљи богатој само стоком, па зато и нема градова. Над њом се дижу планине Асканимија и Комед, у чијем се подножју, поред села званог Литинос Пиргос⁵³, пружа врло дугачак пут; идући њиме, трговци понекад стижу све до Сера.

61. Око падина и у подножју планина, званих Имави и Апурији, живе разни Скити, суседи азијских Сармата, унутар персијске земље; а допиру до крајњих области Алана. Они живе

некако одвојено, расту у самоћи, расути на великом простору, навикли на једноставну и сиромашну храну.

62. Ове области настанују и друга племена, за која – журећи другде – сматрам сувишним набројати их. Ипак треба знати да међу овим народима, неприступачним због непроходне земље, живе људи благе нарави и побожни, као што су Јаксарте и Галактофаги, које спомиње песник Хомер у овом стиху:

*Галактофага и Абија, најправеднијих људи.*⁵⁴

63. Међу збиља бројним рекама, које у овим крајевима природа или спаја са већим, или их својим током води у море, славне реке су Римус, Јаксарт и Даик. Но, имају само три града, колико је познато, Аспаботу, Хауријану и Сагу.

64. Преко ових двају земаља Скитија, у правцу истока, врхови високих брда у облику круга обухватају Саре, познате по пространој и богатој земљи. Они се на западу наслањају на Ските, а према северу и истоку надовезују се на снежну пустињу; према југу допиру све до Индије и Ганга. А тамошње планине зову се Аниба, Назавициум, Азмира, Емодон и Опуроко-ра. 65. Кроз ону равницу, одсечену одасвуд стрмим обронцима и кроз земљу која се широко простире, теку лагано две чувене реке, Оихарт и Баутис. А различита је природа појединих области: овде је широко и равно, а онде је све у благом паду; због тога је земља пребогата и житом и стоком, и воћем. 66. У овој ретко плодној земљи живе разни народи, од којих су Антропофаги, Аниби, Сизиги и Харди изложени северцу и мразу. Излазак сунца гледају Рабане и Азмире и, најславнији од свих Еседони, на које се са запада надовезују Атагора и Аспакаре. Према југу су, на падинама стрмих планина, Бете, чувени по градовима којих додуше нема много, али су велики и богати: највећи од њих, Азмира, Еседон, Аспарата и Сера су врло лепо и познати. 67. Сами Сери живе мирно, клонећи се оружја и битака. Као тихи и благи људи, воле мир и не сметају ником од суседа. Код њих је поднебље пријатно и здраво, ваздух је чист и дувају благи ветрови. Са свих страна су светлוצале шуме, а плодове са тог дрвећа они прскају водом и омекшавају их у неку врсту руна, па извлачећи одатле, врло танке нити, помещане с течном шћу плету их у прећу и тако праве свилу. А њу је раније користило племство, док је сада, без разлике, набављају и најнижи слојеви.

68. Сери су поштенији од других, воле миран живот и избегавају дружења са осталим људима. Када странци ради куповине свилених нити или чега другог прећу реку, Сери никако не одрећују цену изложене робе речима, већ само очима, и тако су уздржљиви да своје производе продају на својој земљи, а сами не купују ништа инострано.

69. Иза Сера живе Аријани, изложени нападима северца, кроз чију земљу протиче река Аријас, довољно велика да носи лађе; она гради велико језеро, названо истим именом. Ова Арија има и пуно градова, међу којима су чувени Витакса, Сармантина, Сотира, Низибис и Александрија, одатле до Каспијског мора има хиљаду петсто стадија пловидбе.

70. Одмах уз ову земљу су Паропанисаде,⁵⁵ окренуги Индима на истоку, а Кавказу на западу. Они живе на падинама планина куда тече, већа од осталих, река Гордомарис, која извире у Бактријани. Имају такође и неке градове, од којих су славни Агазака, Наулибус и Ортоспана, одакле пловидба, све до граница Медије, близу Каспијских врата, износи две хиљаде и двеста стадија.

71. На претходне се настављају Дрангијани, повезани брежуљцима. Њих заплускује река Арабиј, названа тако стога што онамо извире, а између осталих истичу се два града, Профтазија и Аријаспе, оба богата и славна.

72. Затим се, насупрот њима, види Арахозија, окренута надесно ка Индима. Ту извире река која је обилно натапа водом; иначе је много мања од Инда, највеће реке, по којем је и земља добила име. Та река прави и језеро, названо Арахотов извор. Овдашњи градови су, сем других, обичних, Александрија, Арбака и Хоаспа.

73. А у најдаљем крају Персије лежи Гедрозија, која надесно стиже до Инда, а плодна је захваљујући мањим рекама и Артабију. Ту се спуштају Арбитанске планине, у чијем подножју извире друге реке, које се уливају у Инд, губећи своја имена због величине његовог тока. Осим острва, и овде има чувених градова, али су Ратира и *Гинаикон лимен* („Женска лука”) чувенији од осталих.

74. Но да не бисмо, описујући детаљно најудаљеније крајеве персијског приморја, сувише удаљили од главног тока излагања, биће довољно да кажемо следеће: море које се пружа северно од Каспијских планина све до поменутог теснаца, има девет хиљада стадија, а јужно, од ушћа реке Нила до почетка Карманије, четрнаест хиљада стадија.

75. Међу овим многобројним народима разних језика, разликују се како људи тако и земља. Али, описаћемо уопштено њихов изглед и обичаје: скоро сви су витки, црмпурасти или бледи, оловне боје, мрких, љутих очију као у јарца, обрва полукружно заобљених и спојених, пристале браде и дуге, чупаве косе. Сви, без разлике, чак и на гозби и празницима, опасани су мачевима. Тукидид веродостојно бележи да су Атињани први одбацили овај стари грчки обичај.⁵⁶

76. Углавном се слободно препуштају љубави, тешко се задовољавају и великим бројем наложница, али не знају за испачену љубав према дечама. Зависно од иметка, свако склапа више или мање бракова; стога се код њих, због различитих љубавних веза, осећања расипају и губе. Међутим, богате и раскошне гозбе и жеђ за прекомерним пићем избегавају као кугу. 77. Код њих – сем за краљев сто – није одређен час обедовања, већ је стомак свакоме као часовник; на његову опомену једу шта нађу и нико, кад се засити, не узима прекомерно храну. 78. Необично су скромни и опрезни, тако да понекад идући кроз непријатељске баште или винограде, нити желе нешто нити додирују, из страха од отрова и враџбина. 79. Осим тога, тешко се може видети Персијанац како стојећи мокри или како се уклања ради природних потреба; тако брижљиво избегавају и ове и друге зазорне ствари. 80. Али, тако су распуштени и млитави, и лутају около гегајући се, па би се могло помислити да су слаби као жене. Међутим, они су врло оштри борци, опасни у борби издалека, мада су више спретни него храбри. Много празнослове, говоре махнито и жестоко, хвалисави су, строги и непријатни, прете и у добру и у злу; лукави су, охоли и окрутни, присвајају себи право над животом и смрћу робова и обичних плебејаца. Деру кожу са живих људи, у деловима или читаву. Послужи која им помаже, или служи око стола, није дозвољено да ишта каже, нити да пљуне; зато кад се простру коже, свима им завежу уста. 81. Веома се плаше закона, од којих се строгошћу истичу они против незахвалника и дезертера и други врло гнусни, по којима због кривице једног страдају и сви рођаци.

82. За вршење дужности судије одређују се искусни и разборити људи, којима нису потребни туђи савети. Стога они исмевају наш обичај да понекад стављамо речите људе, упућене у јавно право, иза леђа неуких судија. Али да један судија бива присиљен да седне на кожу другог, кажњеног смрћу због неправде, или је измишљено у старини, или је то некадашњи обичај, који се изгубио.⁵⁷

83. Бавећи се ратним вештинама, уз сталне војне вежбе и маневре, што смо више пута описивали, задају страх и великим војскама. Уздају се посебно у коњицу, у којој сви људи високог рода врло напорно вежбају. Пешаци су опремљени као мурмило-ни⁵⁸, а врше службу коњушара. Ово мноштво их увек следи, као да се налази у сталном ропству, а никад не прима ни новац ни поклон. Овај народ, одважан и обучен у ратним вештинама, покорио би још много племена, поред оних које је већ потпуно подвео под своју власт, да није стално раздиран и спољним и грађанским ратовима.

84. Већина њих се тако покрива одећом, сјајном и различитих боја, да – осим што остављају прорезе напред и са стране, па је тако покреће ветар – ништа се, од главе до пете, не може видети откривено. После победе над Лидијом и Крезом, научили су да носе златне наруквице и огрлице, геме и бисере, којих имају у изобиљу.

85. Преостаје да се укратко објасни настанак овог камена. Код Индијаца и Персијанаца налазе се бисери у великим, белим морским шкољкама; они се зачињу у одређено доба године, мешавином росе. Шкољке, наиме, желећи, неку врсту љубавног чина, хватају честим отварањем, влагу коју прска месец. Остајући тако трудне, носе по два или по три бисера, или унионе, назване тако јер шкољке, кад се отворе, дају понекад само један, али већи бисер. 86. А доказ да су ваздушног порекла, односно да не постају од морских материја, и да се не хране њима, јесте тај, што их јутарње капи росе, чине сјајним и округлим, док их вечерње, насупрот, чине неправилним, црвенкастим и, понекад, замрљаним. Зависно од квалитета упијеног, настаје под разним условима, мали или велики бисер. Врло често, шкољке се затварају из страха од грома и остају празне или рађају слабе и оштећене бисере или их, пак, губе абортусом. 87. Лов на шкољке је тежак и опасан и оне су врло скупе, јер избегавају посећене обале клонећи се, како неки нагађају, рибарских заседа; оне се крију по самотним хридима и склоништима морских паса. 88. А познато нам је да ова врста бисера, мада мање вредности, успева и скупља се у заливима Британског мора.

1. Четврти Јулијанов конзулат почео је 1. јануара 363.г.
2. То је било 285.г. Амијан јасно критикује овај Јулијанов поступак.
3. Јерусалим је заузет, после дугих уличних борби, септембра 70.г.н.е. Храм је опљачкан и сравњен са земљом, а Васпазијан и Тит прославили су у тријумфу победу над Јудејцима.
4. Неслана шала; после ове двојице магистрата, очекује се да умре и Јулијан.
5. То је храм Генија римског народа.
6. Марко Крас, члан Првог тријумвирата, заједно са сином Публијем доживео је катастрофалан пораз против Персијанаца у битки код Кара 53.г., где је и сам погинуо.
7. Прокопијевом покушају узурпације власти и о његовој погибији в. даље, XXVI 6.
8. Ове пророчке књиге (из града Куме, познате и као Сибилске) пренете су, по заповести Августа у Рим и похрањене у базу Аполонове статуе, у храму који је Август и саградио.
9. То су дан. Туркестан и Арменија. Хилиоком је у ствари у Асирији.
10. Амијан мисли на познати поход персијског краља Ксеркса против Грка, 480.г. пре н.е.
11. В. цртеже ових справа према Ролфу, стр. 312.
12. Деметрије Полиоркет, син Антигона, једног од генерала Александра Великог, био је најуспешнији освајач градова свог времена. Поражен у боју, умро је као заробљеник краља Селеука, 283.г.
13. Галијен је владао од 253–260.г.н.е.
14. Од персијске речи *zaitha* очевидно потиче и наше *зејтин* (старије *зајтин*).
15. У једној од изгубљених књига. Малолетни цар Гордијан III страдао је 244.г.н.е, у побуни за време персијског похода. О томе в. даље, 5, 17.
16. Амијан овде наводи најпознатије примере двосмислених одговора делфијске пророчице Питије: Лидијски краљ Крез је, заративши с персијским краљем Киrom, аиста срушио велико краљевство, али не Кирова, већ своје. У другом примеру, реч је о пророштву које је Атињанима, током рата с Персијанцима, саветовало да се бране „дрвеним зидовима”; Темистокле је схватио да је реч о бродовима. Најзад, кад је епирски краљ Пирхтео да зарати с Римљанима и обратио се делфијском пророцишту за савет, оно му је одговорило (у латинској верзији) *Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse*, што може значити „Кажем ти,

Еаков потомче, да можеш победити Римљане”, али и „Кажем ти, Еаков потомче, да те Римљани могу победити”.

17. Амијан мисли на Галерија, који је, као Диоклецијанов цезар извојевао велику победу над Нарсејем. Уп. и анегдоту у књ. XIV 11, 10.

18. Наиме, Iovianus је изведено од придева Iovius, „Јупитеров”.

19. Лукул, а потом Помпеј ратовали су у овим крајевима против потског краља Митридата VI и јерменског краља Тиграна, 74–64.г. пре н.е. Помпеј је први Римљанин који је ратовао у Закавказју; ту је успоставио низ краљевства, формално зависних од Рима.

20. Мисли се на ратовања Марка Антонија 36–34.г. пре н.е. О томе в. Плутархову биографију Антонија, 33–34.

21. Уп. горе, нап. 15. Амијанов податак је значајан нарочито стога што од њега једино сазнајемо да се одлучујућа битка одиграла код Ресане, града у Озроени.

22. О легендарним јунацима из породица Курција и Муција в. код Тита Ливија, *Историја Рима од оснивања града*, VII 6 одн. II 12. О Децију Мусу уп. напред, књ. XVI 10, 3.

23. То је Сципион Емилијан, усвојеник сина Сципиона Африканца; он је Нуманцију разорио 133.г. пре н.е. Славу му је донела победа у III пунском рату и разорење Картагине 146.г. пре н.е., захваљујући чему је добио и надимак *Africanus Minor*.

24. То су све догађаји из радне историје римске републике и њене борбе са етрурским градовима и околним племенима. О томе в. Тит Ливије, V 21–27.

25. Александар Македонски умро је у Вавилону 323.г. пре н.е. Са Арсаком почиње парћанска династија Арсакида, која влада од око 250.г. пре н.е. до 230.г.н.е. После њих на власт је дошла персијска династија Сасанида.

26. *Никатор* на грчком значи „Победник”. Арсак је, у ствари, победио Селеука II, сина Селеука Никатора.

27. Масагети, скитско племе, живели су источно од Каспијског језера; о овом догађају нешто друкчије ивештава Херодот (I књ. 205–214), који наводи само једног Томиридиног сина, Спаргаписа.

28. „Природни услови” промењени су тако што је Хелеспонт премостио понтонским мостовима, а на полуострву Атосу прокопао канал.

29. Александрови биографи не помињу његов тестамент; можда је Амијан дошао до овог податка захваљујући усменој традицији.

30. Амијан је тачно забележио персијски термин *витакса*; превео га је, међутим, само приближно, јер Римљани нису имали звање које би тачно одговарало *витакси*.

31. Имаус су Хималаји.

32. Попис персијских провинција дат је по реду, осим што се Арија налази западно, а не источно од Серике. Детаљније о персијском екскурсу в. у М. Душанић, *Географско-етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина*, Београд 1986, 66–75.

33. Поред Асирије у ужем смислу, обихватила је и Вавилонију и Месопотамију.

34. Није сигурна идентификација језера Сосингитис; могуће да је у питању грешка за *Thospitis*, али се то језеро не налази у Асирији.

35. Новопитагорејски философ, мистичар Аполоније из Тијане живео је I в.н.е. Сачувана нам је његова биографија, коју је написао Филострат.

36. Адијабена је тачно географски лоцирана; трба рећи да се Асирија тако зове већ код Плинија Старијег, *Nat. hist.* V 66.

37. Екбатана се налази у Месопотамији, како се тачно наводи нешто даље (паф. 39). Гаугамела је село близу Арбеле, где је Александар Велики победио персиску војску и натерао краља Дарија у бекство, 331.г. пре н.е.

38. Амијан је једини извор који наводи Вардана и Пакора као осниваче Ктесифонта. Стога се овај податак не узима као сигуран.

39. Потврђен је податак о томе да је Луције Вер (крај II в.н.е.) опљачкао Селеукију; други податак, о преносу кипа Аполона Комеја, налазимо само у нашег писца.

40. Позната је добро ова епидемија куге у време Марка Аурелија, коју су на запад пренели војници.

41. Такозвана „халдејска вештина” је астрологија.

42. „Краљевска река” је у ствари велики канал, о коме ће даље бити речи, XXIV, 6, 1.

43. То је било за време владавине Сарданапала, 876.г. пре н.е.

44. Зороастер одн. Заратустра је оснивач старе персијске религије. Година и место његовог рођења застрти су легендом.

45. Ова легенда има, ипак, реалну основу. Пламен је настајао од плина који је избијао из земље, а око ватре је прављено светилиште.

46. Седморица људи учествовала је у завери против узурпатора Смердиса, после чега је, захваљујући лукавству, на престо дошао Дарије. В. Херодота, III 70–88.

47. Чудно је зашто се не спомиње чувени град Пасаргаде; Ролф претпоставља да се ово име можда крије у облику *Ардеа*.

48. *Arabia Felix*, „Срећна Арабија”, јесте плоднији, јужни део Арабијског полуострва (дан. Јемен). Наш писац даје њен географски положај нетачно (као да се налази источно и јужно од Партије). Осим тога, ова дигресија нема прави разлог постојања у оквиру описа Персије. Очевидно је ту убачена као штиво о егзотичној земљи, које треба да забави читаоце.

49. Дан. Ормуз.

50. Хирканско море, названо по истоименом племену, у ствари је јужни део Каспијског језера.

51. У *Илијади*, XXIII 6; место је цитирано и нешто даље, пасус 62.

52. Опет нетачан податак: у ствари, Тохари су били покорили Бактријце.

53. *Lithinos pyrgos* на грчком значи камена кула. То је једна од станица на тзв. „свиленом путу”, који је водио до Сера (Кинеза).

54. *Илијада* XXIII, 6.

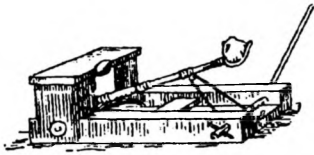
55. Паропанисаде: погрешно за Паропамисаде.

56. Тукидид то спомиње у књ. I 6, 1–3.

57. Овај детаљ, наводи Херодот, књ. V 25.

58. Врста гладијатора који су носили кацигу и штит, уп. раније, књ. XVI 12, 49.

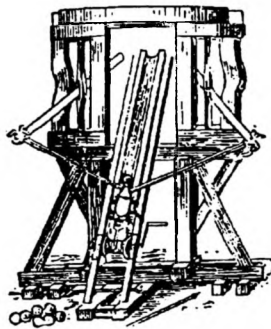
РАТНЕ СПРАВЕ

„ШКОРПИОН”

„ОВАН У КОРЊАЧИ”

„БАЛИСТА”

„КОРЊАЧА”

XXIV КЊИГА

(363.год.)

I ЈУЛИЈАН СА ВОЈСКОМ УЛАЗИ У АСИРИЈУ И СПАЉУЈЕ ТВРЂАВУ АНАТУ НА ЕУФРАТУ КОЈА МУ СЕ ПРЕДАЛА

1. Пошто је тако испробана готовост војске,¹ призвали су, уобичајеним узвицима и са подједнаким жаром, божанство за сведока да успешни владар не може бити побеђен. А Јулијан, сматрајући да потхват треба брзо окончати, скратио је ноћни одмор и наредио да трубе огласе покрет. Припремивши све што захтевају тешкоће опасног рата, прешао је, управо у освит дана, асирску границу. Узвишена духа, мимо свих осталих, јахао је поред војске и све их је подстицао да се такмиче с њим у храбром вршењу дужности. 2. Па, будући да је као војсковођа био обучен и искуством и знањем, а плашећи се да због непознавања места не упадне у скривене заседе – наступао је у формацијама у облику квадрата. Одредио је и хиљаду петсто извиђача да иду напред и они су пазили, крећући се обазриво на оба бока и испред центра, да их не би ко изненада напао. Он сâм је у центру водио пешаке, који су чинили главну снагу војске, а наредио је да се Невита са неколико легија на десном крилу, држи обала Еуфрата. Лево крило са коњичким четама предао је Аринтеју и Хормизди, да их у згуснутом реду воде преко равних поља и ливада. А задње чете водили су Дагалаиф и Виктор и, последњи од свих, Секундин, дукс Оздроене.² 3. Потом, да би непријатељима, ако би однекуд излетели или издалека осматрали, задао страх од већег мноштва него што је стварно било, развукао је размакнутиим одредима коње и људе, тако да су последњи били готово десет миља удаљени од стегоноша, који су били на челу. Прича се да је то ванредно вешто чинио Пир, онај епирски краљ. Он би на погодном месту поставио логор и изузетно лукаво распоређивао војску, тако да је изгледало да је има више или мање, већ како му је одговарало.³ 4. А пртљаг, слуге и посиљне и све врсте запреге, ставио би између два крила која су ишла у колони, да не би изненадним нападом били отети – што се често догађа – уколико су незаштићени. Флоти, међутим, мада је пловила реком која стално вијуга, није дозвољавао ни да заостаје ни да предњачи. 5. После дводневног марша стигли смо до напуштеног града који се налазио на обалама реке. Ту смо нашли многа стада јелена. Неки од њих прободени су стрелама, неки су побијени тешким веслима и сви људи су јели док се нису заситили. Но, највећи број јелена, навикнут на брзо пливање, ушао је у реку и захваљујући недостижној брзини избегао у њему позната пространства. 6. Затим се четири дана ишло лаганим кораком. У смирај дана, комес Луцилијан, по принципсовој заповести, послат је са хиљаду лако наоружаних војника на бродовима, да освоји тврђаву Анату; а њу, као и многе друге, оплакују воде Еуфрата. И као што је наређено, бродови, добро распоређе-

ни, опколили су острво, док је облачна ноћ скривала тајни потхват. 7. Али кад се разданило, неки човек је изашао по воду и, опазивши одједном непријатеље, подигао је буку и вику; својим гласним узвицима пробудио је браниоце и они су почели да се наоружавају. А император, чим је са неке високе осматрачнице пронашао место за логор, прешао је реку што је брже могао, под заштитом два брода. Следили су га многи бродови који су вукли опсадне справе. 8. Док се приближавао зидинама, схватио је да се ту не може борити без велике опасности и говором, час благим час строгим и претећим, подстицао је, браниоце на предају. Они су тражили да преговарају са Хормиздом и, намамљени његовим обећањима и заклетвама, очекивали су много од римског милосрђа. 9. Најзад су понизно сишли, водећи пред собом овенчаног вола, што је код њих знак да се прихвата мир. Одмах је спаљена цела тврђава, а Пузеј, њен префект – касније намесник Египта – почаствован је трибунским чином. Према свима осталим поступало се љубазно и они су са својим породицама и имовином пребачени у сиријски град Халкиду. 10. Међу њима је био неки војник који је, кад је некад Максимијан упао у персијску земљу, ту остављен болестан. У то време је, како сам каже, био младић коме је тек расла брада и по обичају тог племена оженио се са више жена и стекао бројно потомство, а сада је био погрбљени старац. Одушевљен, подстицао је своје на предају и кад је доведен нашим, тврдио је пред сведоцима да је још раније знао и прорицао да ће, готово као стогодишњак, почивати у римској земљи. После тога, Сарацени су довели веома расположеном принцепсу чаркаше непријатељских одреда и да би и даље слично поступали, награђени су, а потом отпуштени. 11. Идућег дана догодило се нешто непријатно. Наиме, настала је олуја, која је проузроковала ваздушне вртлоге и тако све пореметила, па су се многи шатори срушили. А већина војника изгубила је равнотежу, те су се и повили или падали наузнак. И још једна невоља десила се истог дана. Река се изненада излила преко обала и потопљено је неколико бродова са житом; јер, растргнуте су уставе које су биле начињене од камена, да примају или потискују воду за наводњавање. А да ли се то десило због лукавства непријатеља или због великог ветра, не зна се тачно. 12. Пошто је разрушио и запалио овај град, први од свих, и пребацио заробљенике, војска је сад већ стекла самопоуздање. Кличући принцепсу у знак признања, сматрали су да ће се и убудуће небесно божанство бринути о њима. 13. Но, онај ко пролази кроз непознате крајеве, мора се бринути због неочекиваног и страховати због различитих лукавстава и варки овог народа. Стога је император час био на челу трупа, час на зачељу, са лако наоружаним војницима. И, да не би искрсла нека скривена замка, претражио би долине и тамни честар, и претњама или

урођеном љубазношћу забранио војницима да се сувише распу или да оду сувише далеко. 14. Ипак, дозволио је да се непријатељске колибе и поља, богата сваком врстом усева, запале, пошто би свако себи прикупио потреба у изобиљу; и тиме би погоршао стање непријатеља, који за то није ни знао. 15. Јер, борци су радо користили оно до чега би дошли сами; сматрајући да су захваљујући својој храбрости пронашли нове житнице и, весели што имају хране у изобиљу, чували су залихе које су носили бродови. 16. А овде су неког припитог војника, који је несмотрено и без потребе прешао на другу обалу, непријатељи наочиглед наших заробили и убили.

II ПРОШАВШИ ПОРЕД НЕКИХ ТВРЂАВА И ГРАДОВА, А НЕКЕ НАПУШТЕНЕ ЗАПАЛИВШИ, ИМПЕРАТОР СПАЉУЈЕ ПИРИСАБОРУ, КОЈА МУ СЕ ПРЕДАЛА

1. Пошто се то тако завршило, стигли смо у тврђаву по имену Тилута, која се налази насред реке. Ово место је на великом узвишењу и од природе је опкољено као људском руком. Како је неприступачност места надјачавала снагу оружја, становници су позвани благим речима – како је и доликовало – на предају. Но, они су одговорили да је предаја неумесна. Чак су тврдили да ће то место, кад Римљани буду освојили унутрашњост, припасти победницима као додатак уз краљевство. 2. После тога, наши бродови су прошли поред самих зидина, док су их они посматрали непомично, са задивљујућим миром. Прошавши Тилуту, стигли смо до другог утврђења, по имену Ахајакхала, које је било утврђено самим током реке и стога приступачно. Добивши ту сличан одговор, продужили смо даље. Идућег дана смо, у пролазу, запалили тврђаву која је због слабих зидова била напуштена. 3. Следећа два дана прешли смо двеста стадија и стигли у место Бараксмалху. Даље, кад се пређе река, на раздаљини од седамнаест миља, налази се град Дијакира. То је град без становника, а пун жита и беле соли. Ту смо видели храм на врху високе куле и, пошто смо га спалили и побили неколико жена, које су се ту нашле, прешли смо извор у коме је кључао битумен и заузели Озогардану, коју су, у страху од доласка војске, становници такође напустили. Ту су нам показали трибунал цара Трајана.⁴ 4. Пошто је и овај град спаљен, дата су нам два дана за опоравак. А пред крај ноћи која је стигла за наредним даном, сурена – што је код Персијанаца највише звање после краља – и малех⁵ Подосакис, филарх асанитских Сарацена, познати разбојник, који је дуго свом жестином нападао наше границе, поставили су заседу Ормизди. А за њега су сазнали – није јасно како – да ће ићи у извиђање. Но, њихов покушај је пропао, јер је

река на том месту уска и сувише дубока да би се могла прећи. 5. У освит дана, кад су непријатељи већ били на видику – а тад смо их први пут видели, са блештавим кацигама и у застрашујућим оклопима – војници су кренули напред у страшном јуришу, и свом снагом ударили. И, мада су лукови снажно савијени, а светлוצави, сјај гвожђа повећавао страх Римљана, гнев је ипак повећао храброст и, покривени густо постављеним штитовима, наши су потиснули непријатеља. 6. Охрабрена овим почетним успесима, војска је дошла до села Мацепракта. Ту су се видели остаци полусрушених зидина, које су се у стара времена проте-зале великим простором и, како се говорило, штитили Асирију од спољних упада. 7. Овде се река дели, зато што се велика количина воде усмерава ка унутрашњости Бабилона, за потребе околних градова и поља; други крак, Наармалха, што значи краљевска река, тече поред Ктесифонта. На самом почетку ди-же се висока кула, налик на ону на Фаросу. Реку је прешла цела пешадија, преко брижљиво подигнутих мостова. 8. Коња-ници су, заједно са стоком, препливали укосе доста благе вирове; део њих се утопио, јер их је повукла река, а други су погинули од мноштва непријатељских стрела. Но, помоћне трупе, спремне на трчање, искочиле су и, јурећи за неприја-тељима који су бежали, пообарале су их на земљу као плен птицама.

9. Пошто смо тако славно обавили ово дело, дошли смо до града Пирисаборе, великог и многољудног, окруженог са свих страна реком. Објавивши зидине и место, император је започео опсаду, али врло опрезно, као да жели самим застрашивањем да одузме жељу за борбом. Пошто је више пута покушао да разговара и нико се није преокренуо, ни обећањима ни претњама, приступи-ло се опсади. Борци су у троструком реду опколили зидине, и првог дана су се, све до мрака, борили стрелама. 10. Браниоци, снажног духа и бројчано јачи, раширили су свуда по утврђењу простирке које су одбијале ударце стрела. Заштићени штитовима исплетеним од најчвршћег прућа, и покривени густим и jakim кожама, одупирали су се свом снагом. Изгледали су као да су од гвожђа, јер су плочице биле прилагођене појединим удовима и потпуно их покривале, штитећи тако целог човека. 11. Неколико пута су ревносно тражили да разговарају са Ормиздом, као са сународником и принцем, али кад би се он приближио, напада-ли би га увредама и погрдама као вероломног дезертера. Тако је највећи део дана прошао у доконом задиркивању, али у први сумрак приближене су разне машине и почело се са затрпа-вањем дубоких јарака. 12. Браниоци су то спазили на још неја-сном јутарњем светлу. А како је угаону кулу пробушио снажан ударац овна, напустили су двоструке зидине града и заузели кулу која их повезује. А она је подигнута на заравни стрме

планине чији се средњи део високо уздиже и има изглед округлог арголидског штита, осим на северу, где се прекида заобљеношћу па гребени избачени у реку Еуфрат још боље штите град. Ту се уздижу круништа зидова, начињена од битумена и печене цигле, а познато је да ниједна врста грађе није сигурна као ова. 13. Сад је војска смело прешла град, видећи да је празан – и започела оштру борбу против грађана који су са тврђаве одапињали стреле разних врста. Наиме, мада су ти браниоци били притиснути нашим катапултима и балистама, ипак су на утврђењима дизали своје снажно затегнуте лукове, чије су се кривине лагано дизале и спуштале – и кад су тетиве отпуштане снажним трзајима прстију, излетеле би стреле с гвозденим врховима, које су задавале непријатељима смртне ране. 14. Борба се водила у облацима камења баченог руком; ниједна страна није попуштала и одлучна, оштра битка се продужила све до заласка сунца, мада се завршила нерешено. Потом, следећег дана, пошто је борба била жестока, са много жртава на обе стране, подједнака снага држала је вагу победе у равнотежи. Император, журећи да окуша сву могућу срећу усред међусобног покоља, окружен јединицом у облику клина и заштићен од удараца стрела састављеним штитовима брзим упадом, са спретним саборцима, дошао је до непријатељских вратница, које су биле покривене дебелим гвозђем. 15. И мада су га, заједно са његовим саборцима, камењем, танима и копљима разних врста потискивали, он је честим узвицима подстицао своје борце, који су били спремни да продру кроз рупе на бочним вратима и тако омогуће прилаз. И није се повукао пре него што је увидео да ће бити срушен мноштвом стрела које су одозго бацане. 16. На крају се ипак повукао, са свим борцима, од којих је мали број био лакше рањен; он сâм није био повређен, али је био обузет руменилом стида. Наиме, читао је, раније, да је Сципион Емилијан, заједно са историчарем Полибијем, Аркађанином из Мегалопоља, и са тридесет војника, у сличном нападу поткопао врата Картагине.⁶ А веродостојност старих писаца брани ово скорашње дело. 17. Емилијан је, наиме, дошао наткривених врата, а сам је био безбено покривен каменом „корњачом”. И, док су непријатељи скидали комаде камења, упao је у град без бранилаца. А Јулијан је нападао отворено место и био с муком одбијен, тек кад је небо било прекривено комадима камења и пројектилима. 18. Ово је све изведено у журби и збрци и било је очигледно да су изградњу заштитних кровова и насипа реметили други, битнији послови. Стога је Јулијан наредио да се одмах направи справа звана „хелеполис”. Њоме се, како смо већ рекли,⁷ служио краљ Деметрије, који је назван Полиоркет, пошто је освојио многе градове. 19. Када су браниоци, пажљиво посматрајући, угледали ову огромну

масу, спремну да надвиси круништа високих кула, а одмеривши и одлучност опсађивача, изненада су почели да моле. Молећи подигнутим рукама римску заштиту, преклињали су да им се поштеди живот. 20. Кад су видели да су радови прекинути и да нападачи ништа више не предузимају, што је сигуран предзнак мира, тражили су да им се пружи прилика да разговарају са Ормиздом. 21. Кад су то постигли, Мамерсид, командант бранилаца, спуштен је конопцем и доведен пред цара, како је и захтевао. Пошто је њему и његовим друговима дато чврсто обећање да ће се живи и здрави вратити, дозвољен му је повратак. Чим је јавио шта је урађено, сав народ оба пола – пошто су сви њихови захтеви били прихваћени – утврдио је мир уз верске обреде, који потврђују верност. И отворивши врата, народ је изашао, узвикујући да им је са великим и милостивим Цезарем синуо анђео спаситељ. 22. Избројано је 2500 заробљеника, а преостало становништво је, предвиђајући опсаду, у малим баркама прешло реку, и разбежало се. У овој тврђави пронађено је обиље оружја и намирница. Узевши оно што им је било потребно, победници су остало запалили, заједно са самим градом.

III ЗА ДОБРО ОБАВЉЕНУ СЛУЖБУ ЈУЛИЈАН АВГУСТ ОБЕЋАВА СТО ДЕНАРА ПО ГЛАВИ ВОЈНИКА. КАД СУ СТАЛИ ДА НЕГОДУЈУ ЗБОГ МАЛЕ НАГРАДЕ, УМЕРЕНИМ ГОВОРМ ПРИЗИВА ИХ ЗДРАВОМ РАЗУМУ

1. После ових догађаја, већ наредног дана стигла је цару – док је мирно обедовао – црна вест. Персијски вођа Сурена изненада је напао три турме наше извиђачке коњице. Побио је мањи број људи, међу којима и трибуна, и отео једну заставу. 2. Јулијан, обузет дивљим бесом, сместа је полетео са наоружаном четом, потпуно безбедан управо због саме брзине. Растерао је пљачкаше, постиђене и збуњене, а преостала два трибуна је најурио, као неспособне и лење. Десеторицу одбеглих војника разрешио је дужности и, по старом закону, одредио им смртну казну. 3. Пошто је град спаљен, како је споменуто, Јулијан се попео на уздигнут трибунал. Захваливши се окупљеној војсци, позвао их је да и убудуће слично поступају, и обећао сваком војнику по стотину сребрњака. Но, кад је приметио да они негодују због малог износа, веома се озловољио и рекао: 4. „Зар не пливају Персијанци у обиљу свега? А ви се можете обогатити богатством овог народа, уколико будемо једнодушно и храбро поступали. Римска држава је од баснословно богате постала врло сиромашна – верујте, за бога – због оних који су, да би

повећали богатство, саветовали владаре да златом купују мир од варвара. 5. Државна благајна је опљачкана, градови напуштени, провинције опустошене. Ја немам ни средства ни рођачке везе које би ми помогле – мада сам племенитог порекла – ништа сем неустрашивог срца. И неће се стидети цар, који једино добро налази у образовању духа, да призна часно сиромаштво. Јер и Фабрицији,⁸ сиромашни иметком, водили су врло тешке ратове, али богате славом. 6. Све ово ви ћете у изобиљу имати уколико будете неустрашиво, поступали под божјим и мојим – колико то људски разум допушта – брижљивим вођством. А ако се одупрете и кренете према срамним побунама, као раније, онда хајдете, пожурите! 7. Као што доликује императору, ја ћу, пошто сам извршио толика дела, умрети стојећи, презревши живот, који ми може однети једна обична грозница. Или ћу, зацело, абдицирати, јер нисам живео тако да једном не могу бити приватан грађанин. А поносим се и веселим што су са нама најугледније војсковође, искусне у познавању свих ратних вештина.”

8. Овај смирени царев говор, између срећних и несрећних догађаја, умирио је војнике за извесно време. Повративши самопоуздање и у ишчекивању бољег, обећали су да ће бити послушни и покорни. Уз општу сагласност, уносили су до неба његов ауторитет и узвишеност душе. А то, када је искрено и од срца, обично се показује лаганим ударањем о штит.

9. После тога, војници су се повукли у шаторе и, колико су прилике дозвољавале, освежили се храном и ноћним одмором. А Јулијан је храбрио војску и тако што се, уместо рођацима, заклињао започетим великим потхватима: „Тако покорио Персијанце”, „тако обновио уздрмано Римско царство”. Прича се да је Трајан имао обичај да речи потврђује заклетвом: „Тако видео Дакију претворену у провинцију”, „тако прешао преко мостова Дунав и Еуфрат” и томе слично.

10. После тога, прешавши четрнаест миља, дошли смо до поља која су наводњавањем постала плодна. Персијанци, обавештени унапред којим путем ћемо ићи, подигли су бране и пустили да се вода разлије. 11. Стога, пошто је вода на широком простору била преправила земљу, војницима је следећег дана дат одмор, а цар је продужио сам. Савладавши многе опасности, начинио је више мостова, према могућностима, као и бродова, од дебала палми и тако је, не без тешкоћа, превео војску. 12. У овим крајевима многа су поља засађена виновом лозом и разним врстама воћа. Ту често расту и палме, на широком простору од Месене до великог мора,⁹ и то у огромним шумама. И куд год да се крене, стално се виде палмове гране са плодовима, од којих се врло много прави мед и вино. А причају да се палме жене међусобно и да им се пол лако може разликовати.¹⁰ 13. Прича се

још да женска дрвета зачну кад се на њих нанесе мушко семе, и да уживају у заједничкој љубави. А то је јасно отуда што се нагињу једни према другима, па их чак ни налети ветра не могу раздвојити. Уколико женска палма није оплођена мушким семеном, како то обично бива, она губи плод пре времена. А ако се не зна у кога је заљубљена женска палма, њено стабло је натопљено сопственим соком, а друго дрво, природно, прима у себе њен слатки мирис;¹¹ све то се сматра једном врстом сједињења.

14. Војска, заситивши се овде храном, прошла је поред многих острва и ту, где су се плашили несташице, дошло је до велике опасности од преједања. Најзад, непријатељи су их из заседе напали стрелама, на шта су и сами одговорили. Потом су стигли до места где се главни ток Еуфрата дели на више речица.

IV РИМЉАНИ РАЗАРАЈУ И СПАЉУЈУ ГРАД МАЈОЗАМАЛХУ

1. У овом крају одред бесних војника спалио је град, који су јудејски становници напустили због ниских зидина. Након тога, цар је продужио даље, пун самопоуздања, како је сматрао, због наклоности божанства. 2. Кад је стигао у Мајозамалху, велики град окружен јаким зидинама, побринуо се да шатори буду добро учвршћени, како персијска коњица не би растурила логор изненадним нападом. Јер, њена храброст на отвореним местима задавала је страх свим племенима. 3. Кад је то средио, Јулијан, окружен са неколико лако наоружаних војника, кренуо је пешке да брижљиво испита положај града. Али, упао је у опасну заседу и једва успео да се извуче из смртне опасности. 4. Наиме, десеторица наоружаних Персијанаца изашли су на тајна градска врата и, прелазећи на коленима најниже падине, изненадним јуришем напали су наше. Двојица њих, са извученим мачевима, кренула су на императора, који је због одеће био уочљив. Али, он је одбио њихове ударе високо постављеним штитом; покривен њиме, смело и одважно је забо мач у бок једног, док су другог цареви пратиоци усмртили многобројним ударцима. Остали су натерани у бекство – неки од њих су и рањени – док су она двојица опљачкани. Вративши неповређене другове, Јулијан је стигао у логор са пленом, где су га сви дочекали с великим весељем. 5. Торкват¹² је непријатељу, баченом на земљу, скинуо с врата златни ланац; Валерије, касније прозван Корвин,¹³ оборио је најхрабријег Гала уз помоћ врране, и ову славу предао је у наслеђе потомству. Не завидимо им, али овим старим споменима нека се дода и ово лепо дело.

6. Идућег дана подигнути су мостови и војска је прешла на другу страну. Логори су постављени на другом, повољнијем

месту и окружени су двоструким насипом. Јер, како рекох, плашили смо се отвореног простора. Потом је Јулијан започео опсаду града, јер је сматрао да би било опасно ићи даље, а оставити иза леђа оне којих се бојао. 7. Док су се вршиле припреме за овај велики потхват, непријатељски вођа, Сурена, напао је запрежну стоку која је пасла у палмовим шумарцима. Али, одбиле су га наше извиђачке кохорте и он се повукао уз незнатне губитке. 8. А становници двају градова – које су реке, опточивши их, начиниле острвима – уплашени и не уздајући се у сопствене снаге, упутили су се ка зидинама Ктесифонта. Један део ишао је кроз густе шуме, а остали, су се, отиснули у изгубљеним стаблима кроз оближње мочваре, сматрајући то јединим и најбољим спасом који им је преостало, да дугим путем, стигну у ту далеку земљу. 9. Неки од њих су се одупирали, те су их наши војници поубијали и, јурећи и сами на разне стране чуновима и баркама, доводили су друге као заробљенике. А било је, наиме, добро распоређено да коњичке турме, подељене по групама, настоје да довлаче плен, док пешаци опседају зидине. Пошто је и то срећено, војска се храни на рачун непријатеља, не оптерећујући нима-ло провинцијалце.

10. Сад је цар са највећом снагом наваљивао на град опасан двоструким зидом, и опколио га је троструким редом штитоноша, у нади да ће постићи циљ. Али, ма колико да је ту жеља неопходна, било ју је врло тешко остварити. Јер, прилаз је ода-свуд имао високе и завојите литице и због вијугавих прилаза био је врло опасан. Приступ су онемогућавале и куле, страшне због своје бројности и висине, а досезале су камени брег који се од природе уздизао на тврђави, док је равница, нагнута над реком, била утврђена снажним кулама. 11. Томе треба додати још једно зло, што се одбрана, јака чета, која је била опкољена, никако није могла приволети на предају, већ је одолевала, као да ће победити или да је посвећена праху отаџбине. Наши наспрам њих једва су се уздржали, и војска је све смелије наваљивала захтевајући битку, и то на отвореном пољу, у одлучном сукобу. И, кад је затрубило за повлачење, непрестано су досађивали ватреним настојањима да се непријатељ притисне. 12. Ипак је одлука наших вођа савладала ову крајњу напетост војске, па се свако прихватио одређеног посла. Овде су подизали високе насипе, онде су други поравњавали дубоке јаме, тамо су се опет градили заклони, дугачке стазе у издубљеној земљи, а занатлије су постављале опсадне справе које ће ускоро провалити са смртоносним фијуком. 13. Невита и Дагалаиф бринули су се за подземне прокопе са заштитним кровом, док је почетком напада и заштитом стројева од пожара или од експлозије руководио сâм император. И када су, уз велике напоре, завршене све припреме за

опсаду града, војска је захтевала битку. А војсковођа, по имену Виктор, вратио се све до Ктесифонта и, истраживши путеве, јавио да нема никаквих препрека. 14. Све војнике обузела је радост и порасло им је самопоуздање, те су наоружани чекали знак за борбу. 15. И већ су трубе звучале ратним звуком, а са обеју страна се дигла вика. Прво су, честим нападима и уз претеће узвике, критиснули Римљани непријатеља, који је са свих страна био покривен гвозденим плочицама, као танким перјем, и који је био пун одважности, јер су се стреле одбијале кад би удариле о клиско, тврдо гвожђе; а понекад би се састављени штитови, којим су се врло спретно покривали, као корњаче са неуобличеним луковима, размицали, због непрестаног кретања. На супротној страни, Персијанци су се упорно држали зидина и, колико су год могли, опирали су се и трудили да осујете и онемогуће смртоносне нападе.

16. Наиме, кад су опсађивачи, носећи испред себе врбове плетре, већ угрозили зидине, праћкаши и стрелци, и други који су котрљали огромно камење, покушали су бакљама и ватреним стрелама да их одбаце што даље. Онда су балисте – прилагођене за дрвене стреле, и окретане уз шкрипу – одапињале многобројне пројектиле, а шкорпиони, којима су управљале веште руке, избацивали су округло камење. 17. Више пута су се сукобили, док је, идући ка подневу, врућина расла и загрејано сунце жарило; затим, уморни од рада на стројевима и од бојног напора, повукли су се, сви исцрпљени и натопљени знојем. 18. Са истом решеношћу, непријатељске стране упорно су се бориле и следећег дана, на разне начине. Но, с обзиром да су им снаге биле подједнаке, разишли су се са неодлучним исходом. И доиста, цар је у свакој прилици био уз војнике и пожуривао рушење да не би, задржавајући се дуго око зидина, пропустио веће потхвате. 19. Али, у крајњој невољи ништа није тако безначајно да понекад, чак и мимо очекивања, не би могло да превагне у важној ствари. Наиме, као што се често дешава, зараћене стране су попустиле у борби и већ су биле спремне на раздвајање; тада су наши лагано ударили „овном”, који су малопре довукли; и срушила се кула виша од осталих, грађена врло солидном опеком. Док се рушила, уз огромну ломљаву повукла је и суседни зид. 20. Тада су се наизменично, са променљивим исходом, показивали, у сјајним делима, настојање нападача и ревност опседнутих. Јер, ништа није било тешко нашој војсци, захваћеној гневом и болом, и ништа није било тешко браниоцима, који су се борили за живот. Био је то дуг и жесток бој, и на обема странама проливано је много крви у покољима, и тек кад се дан завршио, попустило се пред умором.

21. Док се ово догађало, усред дана и наочиглед свију, императору, обузетом сталним надзором, стигла је једна вест. Наиме, легионари, којима су били поверени рудници, прокопавши подземне пролазе и подупрвши их гредама, продрли су до најдубљих темеља и били спремни да излете уколико он тако одлучи. 22. Мада је ноћ већ била поодмакла, појурили су на оружје уз звуке труба и пошто је дат знак да се крене у бој. Према плану, нападали су зид са обе стране, како браниоци – док јуре тамо-амо – да одбију опасност не би чули звекет оруђа којим се копа пролаз. Тако би изненада изронила чета куникуларија, а да се изнутра нико не супротстави. 23. Пошто је то тако уређено, отворили су се подземни пролази, док су браниоци били заузети, и излетео је Ексуперије, војник из Викторове јединице, а после њега трибун Магно и нотар Јовијан. Њих је пратило храбро мноштво. Најпре су поубијали оне које су нашли у просторији где је требало, пробијајући се, да изађу на светло. Притајивши кораке, поубијали су све стражаре који су, по варварском обичају, у песми уздизали праведност и срећу свога краља.

24. Мислило се да је сâм Марс – уколико закони дозвољавају да се божанства мешају са људима – помогао Лусцину када је нападао табор Луканаца.¹⁴ У то се веровало стога што је у јеку борбе виђен војник застрашујуће висине, како носи лестве. Следећег дана, кад је војска прозивана, он је тражен са посебним настојањем, али се није могао наћи; а да је у питању то био војник, он би се показао, будући свестан значаја свог дела. И тако се није сазнало ко је творца овог дивног дела, те су се прославили они који су храбро поступили и, по старом обичају, обдарени су опсадним венцима¹⁵ и похваљени пред скупштином војника.

25. Најзад, град без бранилаца, готов да падне, отвори многе прилазе и војска уђе. И на шта год се у налету наишло, без обзира на пол и године старости, све је однела сила разжарених војника. Неки су се, из страха од претеће смртне опасности, с једне стране од ватре, а с друге од мача, уз последњи плач својевољно бацали са зидина. Растргнутих удова, проводили су живот мучнији од смрти, све док их не би посекиле. 26. А извучен је жив Набдат, заповедник гарнизона, са осамдесет људи; кад је доведен, светли и благи император је заповедио да се он неповређен задржи. Када је по заслуги и залагању подељен плен, император, задовољан малим, узео је к себи немог дечака, који је гестовима и мимиком приказао много тога у чему је био вешт. Иако је он вредео три златника, император га је сматрао пријатном и драгом наградом за извојевану победу. 27. Од девојака које су заробљене у Персији – а биле су врло лепе, јер су ту жене све лепша од лепше, ниједну није хтео ни да погледа. Подража-

вао је, наиме, Александра и Сципиона Африканца, који су се тога клонили да их не би сломила страст, а иначе су се у свему другом истицали као људи који не подлежу напорима.

28. Усред ових окршаја наш инжењер – чијег се имена не сећам – случајно је стајао иза направе „шкорпион”. Како је одскочио камен који мајстор није чврсто наместио у праћку, одбацио га је наузнак, смрскавши му груди. Он испусти душу, а сви удови су му разнети тако да се нису могли препознати ни делови тела.

29. Потом, кад је император дошао, поуздани обавештајца јави да је у тамним, скривеним јамама око зидина разореног града непријатељска чета тајно наместила заседу како би, изненада искочивши одатле, напала наше с леђа. 30. Одмах су послали пешаке опробане храбрости да одатле истерају непријатеље. А они, пошто нису могли да подру кроз отворе нити да оне скривене измаме напоље, сакупили су сламу и грање и ставили то пред улазе у јаме. Отуд је продирао густ дим, све гушћи како је улазио у тесан простор. Неке је угушио, а неке, полуспаљене, натерао да крену у смртну опасност. И тако, савладавши све мачем и пламеном, војска се вратила у логор. Тако је римска снага и храброст срушила једну велику, многољудну варош, оборивши је у прах и рушевине. 31. После тог славног дела, прешли смо низом мостова преко река које су се стапале, и стигли до двеју тврђава, начињених од издубљених зграда. Ту ће краљев син, дошавши из Ктесифонта с великашима и великом војском, покушати да спречи комеса Виктора, вођу наше војске, да пређе реку; но, угледавши мноштво наших војника како долазе, повукао се.

V РИМЉАНИ ОСВАЈАЈУ И СПАЉУЈУ КАСТЕЛ, ДОБРО УТВРЂЕН ПОЛОЖАЈЕМ И ОДБРАМБЕНИМ РАДОВИМА

1. Хитајући тако даље, стигли смо до шума и поља, пуних различитих зрихих плодова. Ту смо наишли на палату, сазидану на римски начин и одлучили смо да је оставимо нетакнуту. 2. У овом истом крају налазила се велика, округла пољана ограђена ловором. Ту су држали дивље животиње одређене за краљеву забаву: лавове, вратова обраслих гривом, вепрове наоружане чекињама, медведе, дивље и бесне преко сваке мере, као и остале одабране звери, огромних телеса. 3. Од ове области, врло плодне и лепо обрађене... Кохе, коју зову Селеукија, није много удаљена. Ту је брзим радовима утврђен логор и сва војска се за два дана опоравила, захваљујући обиљу воде и сточној храни. А

владар је са извидницима кренуо напред и разгледао напуштен град, који је некад разрушио цар Кар.¹⁶ Извор који стално тече ствара ту велико језеро, а оно отиче у Тигар. Онде је видео, приковане на крст, многе рођаке оних који су предали град Пирисабору, о чему смо напред известили. 4. Ту је и Набдат, како сам сазнао, био извучен из скровишта, са још осамдесет људи, и био жив спаљен. Наиме, он је на почетку опсаде тајно обећао да ће издати град, али се борио врло жестоко и, задобивши неочекиван опроштај, поступио је толико дрско да је Хормизду напао свим могућим увредама. 5. А кад смо донекле узнапредовали, потресао нас је тужан догађај. Док су се три лако наоружане кохорте чаркаша бориле са персијским одредом, који је из града изјурио на изненада отворена врата, други нападачи, са супротне обале, одвојили су и поубијали стоку што нас је пратила, са неколико крмара, који су безбрижно ходали. 6. Цар је продужио даље, љут и бесан, и већ се приближавао области Ктесифонта, кад је наишао на висок, добро утврђен кастел. Одлучивши да га истражи, пришао му је и са малом пратњом објашао зидине, мислећи да га нико неће приметити. Али како се пренагљено нашао на домету стрела, није могао да се сакрије: одмах га је напао читав облак различитих стрела и страдао би од строја са зидова, да није рањен његов штитоноша, који се налазио уз њега. Он сâм се повукао, покривен густо постављеним штитовима, и избегао велику опасност.

7. Због тога је император, обузет дивљим бесом, одлучио да заузме тврђаву. А браниоци су чврсто решили да се одупру, јер су се уздали у положај, готово неприступачан, и јер су се надали да ће краљ са јаком војском, усиљеним маршем ускоро стићи. 8. И, пред крај друге страже, већ су били припремљени конопци и све остало што захтева опсада, када ноћ, изненада обасјана месечином, јасно откри све онима који су стајали на круништима. Брзо сакупљено мноштво људи изненада отвори капију и неочекивано нападне нашу кохорту. Побили су многе, међу којима је страдао чак и трибун, док је покушавао да одбије опасност. 9. За то време Персијанци, слично као и раније, нападну са супротне обале реке део наших и неколицину њих побију а друге похватају живе. Из страха, а и због тога што су мислили да су наишли на већи број непријатељских чета, наши су били неодлучни. Али, кад им се дух поново охрабрио, дограбили су усред тог метежа оружје. Уз звуке труба, војска је с претећим узвицима пожурила, а нападачи су се, престрашени, повукли без губитака. 10. А император, врло узбуђен и љут, вратио је у пешаке – што је тежа служба – оне из кохорте¹⁷ која је млако одбијала разбојнички напад и умањио им чинове. 11. После тога, желећи да сруши утврђење, где му је живот био доведен у опасност, сав труд и бригу је на то усмерио. Никако се није

одвајао од заставника да би, борећи се међу првим, био пример војсци у храбрим делима и да би, истовремено, посматрао и хвалио подвиге. И, пошто је дуго био изложен крајњим опасностима, овај кастел је, различитим оружјем и пројектилама и захваљујући сарадњи опсадника, био заузет и спаљен. 12. После тога, с обзиром на све тешкоће око претходних и предстојећих дела, дат је одмор војсци, исцрпљеној превеликим напором, и подељено јој је у изобиљу разних намирница. Међутим, одатле су брижљивије градили бедем, са густим кољем и дубоким шанчевима, јер су се, будући да су били близу Ктесифонта, плашили изненадних напада и разних замки.

VI ЈУЛИЈАН, ПОСЛЕ УБИСТВА ДВЕ ХИЉАДЕ ПЕТСТО ПЕРСИЈАНАЦА И НАКОН ГУБИТАКА ОКО СЕДАМДЕСЕТ ЉУДИ, МНОГЕ ВОЈНИКЕ ОДЛИКУЈЕ ПРЕД СКУПШТИНОМ ВЕНЦИМА

1. Одавде стигнемо до канала по имену Наармалха – што значи краљевска река – који је тада био пресушио. Раније се Трајан, а потом Север, с великом ревношћу био побринуо да се избаци земља и ископа врло широк канал како би, кад ту продре вода из Еуфрата, лађе њиме пролазиле у Тигар.¹⁸ 2. Чинило се најпотребнијим очистити те делове које су некад Персијанци, плашећи се сличне најезде, затрпали великом гомилом камења. Кад је тај канал очишћен и високим таласима уклоњене уставе, флота је била безбедна. Прешавши тридесет стадија, стигла је до корита реке Тигар, где је војска прешла преко подигнутих мостова и наставила пут ка Кохи. 3. Па да би после умора уследио потребан одмор, улогорили смо се на плодном пољу, пуном воћњака, лозе и зелених чемпреса. Насред поља био је леп и пријатан летњиковац, у чијим одајама су се, по тамошњем обичају, налазиле слике краља који у лову, на разне начине, убија звери. А код њих се ништа друго не слика и не ваја, осим разних покоља и ратова.

4. Пошто се све одвијало по плану, Август је сад већ смелије ишао у сусрет тешкоћама. Очекивао је много и од Фортуне, која га никад дотад није изневерила, па је често предузимао потхвате који су били на ивици разумног. Са већих бродова, који су преносили намирнице и стројеве скинуо је терет и на њих укрцао осам стотина војника, а крај себе је задржао јачи део флоте, коју је поделио на три дела. Један део, са комесом Виктором, послао је у сумрак да брзо пређу реку и заузму непријатељску обалу. 5. Војсковође, обузете великим страхом, покушале су заједничким молбама да то спрече, али нису променили царе-

ву одлуку. И као што је наређено, пет бродова, са подигнутим заставама, одмах је ишчезло из видокруга. А кад су стигли до обале, напали су их бакљама и непрестано бацали на њих све оно што гори. И лађе би се, заједно с војницима, запалиле да није император, жестоко узбуђен у срцу, узвикнуо да су му наши дали знак да су, како је и наређено, већ запосели обалу; и натерао је целу флоту да крене брзо веслајући. 6. Тим поступком су сачувани и бродови и преостала војска, мада су и даље са тврђаве бацали камење и разноврсне стреле. Но, после врло оштре битке, војска се попела уз високу, стрму обалу и тамо непомично стајала.

7. Историја се диви Серторију,¹⁹ који је препливао Рону под оружјем и у оклопу. И овом приликом су неки војници, у забуни и плашећи се да ту не остану – јер је знак већ био дат – пратили брзе бродове, држећи се чврсто за штитове, мале а удубљене, управљајући њима невешто кроз реку пуну вртлога. 8. Против њих, Персијанци су бацали коњичке турме снабдеване љуспастим оклопима. Трупe су биле тако згуснуте да је сјај чврсто сљубљених плочица при покрету тела засењивао вид непријатељу, а цело мноштво коња било је заштићено кожним покривачима. Као помоћ, постављени су одреди пешака који су се, покривени дугим, извијеним штитовима начињеним од пружа и сирове коже, кретали у густом поретку. Иза њих су слонови, као покретна брда, кретањем својих огромних телеса припремали пропаст онима који су се приближавали, заплашени ранијим искуством. 9. Према хомерском распореду,²⁰ император је поставио између редова најслабије пешаке да не би, постављени напред, измицали у нeredу и све повукли за собом, или, постављени иза свих јединица, без неког ко би их задржао, слободно окренули леђа. А сâм цар је, са лако наоружаним одредима, обилазио војску од првог до последњег реда. 10. Кад су, дакле, једни друге угледали, Римљани, блиставих кацага са крестима, махали су штитовима и, као у ритму анапеста,²¹ лагано напредовали; чаркаши су започели битку бацајући копља, док је брз вихор, који се одасвуд дизао, носио прашину увис. 11. И кад су одасвуд, по обичају, повикали, а бојна труба подстакла жестину јунака, овде-онде борило се изблиза, копљима и извученим мачевима, док је војска била безбедна од стрела, уколико је брже продирала унутра. Усред тога, Јулијан је хитао да пошаље помоћ потиснутим и да подстакне троме, одважно као борац и заповедник истовремено. 12. Најзад је први ред Персијанаца попустио, прво лаганим, затим убрзаним кораком и, идући уназад с врелим оружјем, ушли су у оближњи град. Наша војска их је следила, и сама изморена борбом од изласка до заласка сунца, у сувој равници; били су им за петама, гонећи их упорно, и све

су их стрмоглавце, заједно са Пиграном, Суреном и Нарсејем, најугледнијим војсковођама, сатерали ка зидинама Ктесифонта, гађајући их у леђа и у ноге. 13. И наши би провалили на градска врата, измешани са гомилом бегунаца, да није заповедник по имену Виктор, сâм рањен стрелом у раме, подигнутих руку, вичући, то спречио. Плашио се, наиме, да војнике, уколико брзо и неопрезно уђу унутар зидина и не нађу отуд излаз, не опколи велико мноштво непријатеља. 14. Нека стари песници опевају Хекторове битке и уздижу храброст тесалског вође,²² и нека дуги векови причају о Софану, Аминији, Калимаху и Кинегире,²³ сјајним врхунцима оних ратова; по општем признању, види се да тог дана храброст неких наших бораца није засјала ништа мање.

15. Кад је страх минуо, и даље окрвављена праведно проливеном крви, војска је газила по гомили непријатељских лешева. Окупивши се крај шатора цара, војници су га хвалили и захваљивали му што је, водећи рачуна више о туђој него о својој добробити – а да се није могло распознати да ли је војсковођа или војник – успешно водио бој, у ком је погинуло око две хиљаде и пет стотина Персијанаца, а наших свега седамдесет.²⁴ 16. А Јулијан, позивајући многе по имену – које је сâм као судија посматрао док су, чврста духа, извршавали нека славна дела – обдарио их је поморским, грађанским и војничким венцима. 17. Сматрајући да ће после овог уследити многи успеси, припремио је бројне жртве Марсу Осветнику. Од десет најлепших бикова доведених у ту сврху, девет је од своје воље, док још нису приведени олтару, пало тужно на земљу. А десети је растргао везове и с тешком муком је враћен; но, док је жртвован, показао је рђаве предзнаке. Видевши их, Јулијан је бесно узвикнуо и позвао Јупитера за сведока – да Марсу ништа више неће жртвовати. Доиста и није, јер га је ускоро однела смрт.

VII ИМПЕРАТОР, КАДА СУ ГА ОДГОВОРИЛИ ОД ОПСАДЕ КТЕСИФОНТА, ПРЕНАГЉЕНО НАРЕЂУЈЕ ДА СЕ СВИ БРОДОВИ СПАЛЕ И ПОВЛАЧИ СЕ ОД РЕКЕ

1. Потом је са првацима одржано саветовање о опседању Ктесифонта. Прихваћено је мишљење неколицине да би било сувише смело и неразумно напасти га, јер је град због самог положаја добро заштићен и неосвојив, а веровало се и да ће ускоро стићи краљ, са застрашујуће великом војском. 2. Победило је боље гледиште и обазриви владар, одобревши његову пробитачност, упути Аринтеја да са четом лако наоружаних војника пустоши околне области, богате усевима и стоком. С подједнаком ревношћу требало је да гони и непријатеље, који су се

расули и посакривали на само њима познатим стазама и скровиштима. 3. ...²⁵ Али Јулијан, увек пун жудње за нечим већим, није се обазирао на речи противљења и изгрдио је војсковође што га, због своје лењости и жеље за доколицом, саветују да остави већ готово освојено персијско краљевство. Са водичима, који су упркос рђавим предзнацима ишли напред, остављајући реку с леве стране, одлучио је да усиљеним маршем продре до путева у унутрашњости. 4. И заповедио је – као да је смртоносну бакљу подметнула Белона – да се спале сви бродови изузев дванаест мањих. Наложито је да се они одвезу колима, јер ће бити потребни за прављење мостова. Сматрао је да је то разумна наредба; у супротном, њихову флоту би користио непријатељ, а готово двадесет хиљада људи било би заузето вучом ових бродова и њиховим управљањем, што се дешавало од самог почетка похода. 5. Потом је изашло на видело оно што је, у страху, свако за себе мрмљао, да се војска неће моћи вратити до воде, уколико то буде потребно, због сувих предела и високих планина. И дезертери су под мукама признали да су преварили Римљане; зато је наређено да се сви скупе и да гасе ватру. Но, пошто се ватра била страшно разгорела и уништила већину бродова, успели су да спасу само дванаест, који су и били одређени да се сачувају. 6. У овој несрећи – која се могла избећи – флота је изгубљена. Ипак, Јулијан се уздао у сакупљену војску, јер се војници нису растурили; бројно јачи, ишао је ка унутрашњости, где је богата земља пружала храну у изобиљу. 7. Схвативши то, непријатељ је спалио биље и зреле усеве, да би нас мучио глађу. Пожари су нас спречили да напредујемо даље, и били смо присиљени да се задржимо у сталним логорима, док се ватра не угаси. А Персијанци су нас издалека нападали. Понекад би се намерно распршили, а понекад би се одупирали у густо постројеном реду. Кад се посматра издалека, изгледало је да су већ дошла краљева појачања, а то је требало да нас наведе на помисао да су управо стога њихови напади тако неуобичајено смели. 8. Император и војска жалили су се да не постоје могућности да се састави мост, будући да су бродови непромишљено изгубљени. А није се могао зауставити непријатељ који се приближавао, и на чије присуство је указивао блештави сјај оружја, вешто савијеног према појединим зглобовима. Поред свега, појавило се и друго, не мање зло, јер није стигла помоћ коју смо очекивали од Арсака и наших војсковођа, а разлоге томе већ смо навели.²⁶

VIII ИМПЕРАТОР, БУДУЋИ ДА НИЈЕ МОГАО ДА НАЧИНИ МОСТОВЕ, НИТИ ДА СЕ СПОЈИ С ДЕЛОМ СВОЈЕ ВОЈСКЕ, ОДЛУЧИО ЈЕ ДА СЕ ВРАТИ ПРЕКО КОРДУЕНЕ

1. Због свега тога, да би умирио забринуту војску, цар је заповедио да се на средину поставе заробљеници, ситни по природи, као готово сви Персијанци – уз то још омршавели због слабе исхране па, гледајући наше, рече: „Ево ових које ваша херојска срца сматрају за људе – као ружне козе, гадне због прљавштине; ови, као што показују бројни догађаји, бацају оружје и беже и пре него што су се ухватили укоштац.” 2. После ових речи, заробљеници су уклоњени и одржан је савет о нашем целокупном стању. И након многих различитих мишљења, светиња је почела неразумно да виче – како се треба вратити крајевима кроз које смо и дошли. Владар се томе одлучно одупирао, а и многи други су доказивали да то није могуће, ићи равницом без жита и сточне хране, у крајњој оскудици, док стрше остаци спаљених села. Сем тога, зимски снегови су већ натопили и навлажили сву земљу, а надошли потоци прелили се преко обала и журили као бујице. 3. Овове се прикључила још једна тешкоћа. У тим крајевима, врелим од сунчеве жаре, све је препуно ројева мува и комараца, чији лет замрачује светло дана, а ноћу треперење звезда. 4. И будући да људски разум није налазио никакво решење, колебајући се и дуго оклевајући, начинили смо олтаре и заклали жртвене животиње. Потом смо питали за савет божанства: да ли је боље да се вратимо кроз Асирију, или да лагано надирући поред планинског подножја изненада опустошимо Хилиокомум, у близини Кордуене. Али, кад је прегледана утроба жртава, ниједна могућност није била означена као повољна. 5. Пошто је уништена свака нада, одлучено је да се дочепамо Кордуене. Тако смо шеснаестог јула подигли логор и император је у освит дана кренуо напред. Но, појавио се неки дим, или узвитлана прашина, тако да се могло помислити да су то крда дивљих магарца. А њих има необично много у овим областима и заједно се крећу, како би, густо збијени, спречили жестоке нападе лавова. 6. Неки су мислили да то долази Арсак с нашим војсковођама, због гласина да император с великом силом опседа Ктесифонт. Неки су, пак, тврдили да су нам Персијанци препречили пут. 7. Усред тих недоумица, чете су позване трубом, да се не би десило нешто непредвиђено, и улогорили смо се у травнатој долини поред реке. Ту смо се безбедно одмарали, поставивши штитове у многострук круг. И због густе прашине, све до вечери није се могло разабрати шта је то, што се тако нејасно видело.

1. Амијан се враћа на проповедање о Јулијановом походу, које је прекинуо у XXIII 5.

2. За разлику од претходно наведених војсковођа, Секундин нам иначе није познат.

3. О томе в. Ливије, књ. XXXV 14, 9.

4. Амијан овде вероватно мисли на трибунал подигнут у време Трајана; Ролф не искључује ни могућност да је реч о споменику подигнутом после Трајанове смрти.

5. Титула *малех* означава филарха, одн. поглавара једног од дванаест племена, на која су Сарацени били подељени.

6. Сципион Емилијан заузео је Картагину 146.г. пре н.е; овом догађају присуствовао је историчар Полибије, али овај детаљ није описан у његовим *Историјама*, а ни код других писца.

7. В. напред, XXIII 4, 10–13.

8. Јулијан вероватно мисли на Гаја Фабриција Лусцина, јунака из рата против Пира, који је, премда сиромашан, одбио мито од Пира.

9. Месена је други назив за Апамију (уп. напред, XXIII 6, 43.), а под „великим морем” се подразумева Каспијско језеро.

10. О „мушким” и „женским” палмама говоре и ранији писци, Херодот (I 93, који сматра да семе са мушке на женску палму преносе инсекти), Плиније Старији и др.

11. Реченица је сувише сажета, али је смисао ипак јасан: мирис женске палме привуче мушко дрво, у које је она „заљубљена”.

12. Овај догађај, из борбе против Гала, познат је из Ливија, књ. VII 10 и, касније, из Аула Гелија, *Noctes Atticae* IX 13.

13. Уп. А. Гелије, IX 11. Надимак „Корвин”, потиче од латинске речи *corvus*, „гавран”.

14. Гај Фабриције Лусцин био је један од јунака из рата против Пира. Спасео је град Турије од сабелске опсаде, 282.г. пре н.е.

15. За заслуге приликом опсаде града додељивала се тзв. *corona muralis*, а *corona obsidionalis* (наведена у тексту) за случај када војсковођа ослободи опседнути град. Овде би, значи, пре одговарала *corona muralis*.

16. Марко Аурелије Кар владао је Римском империјом 282–283.г.

17. Амијан очевидно мисли на коњичку кохорту.

18. О спајању Еуфрата и Тигра каналом, под асирским краљевима, говори Херодот, књ. I 9. Покушај цара Трајана није успео, стога што је у то време корито Еуфрата било много више (уп. Касије Дион, књ. LXVIII 28).

19. Квинт Серторије, познати римски војсковођа из I в. пре н.е., као младић је после пораза Римљана од Кимбара и Тевтона,

рањен успео да преплива Рону. Ово је забележио Плутарх у Серторијевој биографији, гл. 3.

20. Види *Илијад* IV 297–300.

21. Анапест је метар који се састоји од две кратке и једне дуге стопе. У том ритму су ишли у бој Спартанци.

22. Под тесалским вођом подразумева се Ахил, мада је он, у ствари, из Епира.

23. Софан, Аминија и Калимах су јунаци из Грчко-персијских ратова, у борбама против Ксеркса (уп. Херодот, IX 74 и 75; VIII 93), а Кинегир, Есхилов брат, погинуо је на Маратону, у борби против Ксерксовог оца, персијског краља Дарија (Херодот VI 114).

24. Зосим, други историчар који описује Јулијанов поход, наводи сличне цифре: две и по хиљаде Персијанаца и седамдесет пет Римљана.

25. Овде се налази већа лакуна у тексту.

26. Уп. XXIII 2 и 3.

XXV КЊИГА

(363–364.год.)

I ПЕРСИЈАНЦИ НАПАДАЈУ РИМЉАНЕ КОЈИ НАПРЕДУЈУ, АЛИ ИХ ОВИ ХРАБРО ОДБИЈАЈУ

1. Ову ноћ, без икаквог сјаја звезда, провели смо као што обично бива у невољи и неизвесности тако, да се због страха нико није усудио да седне, нити да утоне у сан. А чим је свануо дан, сјајни кожни грудњаци, опточени гвожђем, и блештави оклопи, који су се видели издалека, показали су да су краљеве чете стигле. 2. Кад је војска то видела, узбудила се и појурила да се сукоби, јер их је раздвајала само мала река. Но, император их је зауставио. А недалеко од насипа заподенула се жестока битка између наше и персијске извиднице, и ту је погинуо Махамеј, вођа једне од наших чета. Његов брат Мауро – касније дух у Феникији – хтео је да му помогне и, када је убио братовљевог убицу, ширећи страх међу онима који су му били на путу, и сâм је рањен стрелом у раме; успео је да извуче из битке Махамеја, бледог због блиске смрти. 3. И кад су се обе стране умориле, због тешко подношљиве врућине и вишеструких борби, непријатељске чете најзад су одбачене и разбијене. Док су се наши враћали, Сарацени су их издалека следили, али их је страх од наше пешадије натерао да се повуку. Нешто доцније, заштићени персијском војском, безбедније су јуришали, с намером да одузму римску комору. Али, кад су видели цара, повукли су се ка помоћним четама. 4. Прошавши кроз овај крај, стигли смо до имања по имену Хукумбра. Ту смо се, мимо очекивања, за два дана опоравили, снабдевши се житом у изобиљу. Потом смо кренули даље, спаливши све осим оног што смо успели да понесемо са собом. 5. Следећег дана, док је војска лагано напредовала, Персијанци су изненада напали последње редове, који су тог дана имали задужење да држе на окупу задње одреде. И врло лако би поубијали наше да није најближа коњица то брзо схватила и, растуривши се по широкој долини, одбила велику опасност, задавши ране онима на које су наишли. 6. У овом окршају погинуо је Адацес, племић сатрап који је некад као посланик упућен цару Констанцију и био љубазно примљен. Кад је Адацесов убица донео Јулијану на поклон његово оружје, добио је ударје какво је и приличило. 7. Истог дана легије су се жалиле на коњички одред Терцијака, јер док су оне нападале непријатељске одреде који су били насупрот њима, коњаници су се мало-помало растурили, и тако смањили убојитост готово целе војске. 8. Због тога се император с правом наљутио и, одузевши им заставе и сломивши копља, заповедио је да сви они, за које је доказано да су побегли, наставе пут са комором и заробљеницима. А њиховог заповедника, који се једини храбро борио, ставио

је на чело друге турме, чији је трибун, како је доказано, срамно напустио битку. 9. Из војне службе отпуштена су још четири трибуна, због сличног срамног поступка. Император се задовољио овом благом казном, јер је имао у виду тешкоће које су нам претиле. 10. Одатле смо продужили седамдесет стадија, док се количина хране смањивала. Трава и жито су били спаљени, а сачувани су плодови и крма који су отети из пламена, колико је ко могао да понесе. 11. Кад смо оставили ово место и са војском стигли у област звану Маранга, пред зору се појавило огромно мноштво Персијанаца, са заповедником коњице Мереном, двојцом краљевих синова и бројним великашима. 12. Сви одреди били су у гвозденим оклопима; поједини удови били су покривени густо постављеним плочицама, тако да спојеви одговарају склопу удова, а маске на људским лицима биле су брижљиво прилагођене главама. Тела су тако била обухваћена металом и стреле које су падале могле су се забести једино у мале отворе, прилагођене очном луку, кроз који делимично може да се гледа, или где врхови ноздрва једва успевају да удахну. 13. Део војника, одређен за борбу дугим копљима, стајао је непомично – могло се помислити да су ухваћени бронзаним конопцима. Стрелци поред њих – а то племе се од малих ногу¹ истиче нарочитом поузданошћу у стрељачкој вештини – савијали су раширеним рукама савитљиве лукове, тако да су тетивама додиривали десну страну груди, док су им стреле висиле уз леву руку. Врхунском вештином, трзајем прст² ију, стреле су излетале уз оштар фијук, носећи смртоносне ране. 14. Слонове који су стајали иза стрелаца, страшног изгледа и ужасно разјапљених чељусти, једва би преживела нека страшљива душа. А њиховог урлања, мириса и необичног изгледа још више су се плашили коњи. 15. Гоничи слонова седели су на њима, док су им ножеви с дршком били везани за десну руку, због сећања на пораз код Низибиса. Наиме, уколико би побеснела животиња надвладала снагу управљача, он би снажним ударцем пресекао жилу која одваја врат од главе, да слон не би кренуо назад, на своје – као што се десило код Низибиса – и смрвио људе. Некад давно је Хаздрубал, Ханибалов брат, утврдио да се на тај начин најбрже одузима живот овој звери.³ 16. Иако смо гледали у њих с великим страхом, смели император, заједно са најугледнијим војсковођама, заштићен одредима наоружаних војника, као што је захтевала страшна непријатељска сила, распоредио је наше јединице у полукружном бојном реду, са савијеним крилима да би се тако сусрео са непријатељем. 17. И да напад стрелаца не би растурио наше редове, наредио је да се иде брзо, и тиме осујетио убојитост стрела. Кад је дат уобичајени знак за борбу, згуснути римски пешаци пробали су у жестоком налету збијене редове неприја-

теља. 18. У жестоком жару борбе, звук штитова и узвици људи, и суморно шиштећи звиждук стрела, трајали су без престанка, тако да је поље било покривено крвљу и лешевима. Више су падали Персијанци, који су у сукобу често били троји и тешко издржавали бој прса у прса, јер су били навикнути на бој издалека. И, када би осетили да им војска попусти, бацали би, повлачећи се, стреле, као кишу, и тиме одвраћали непријатеље од смелог прогона. Кад су, дакле, Парћани потиснути, притиском велике војне силе, дат је знак за повлачење и наша војска измучена ужареним сунцем, повукла се у шаторе, охрабрена за још веће потхвате. 19. Како је речено, Персијанци су у овој битки имали велике губитке, а ми прилично мале. Ипак, између разних несрећних удеса у боју, издваја се смрт ратника Ветраниона, који је водио легију Зијана.³

II Несташица намирница и крме мучи војску. Јулијан уплашен предзнацима

1. После тога, одређена су три дана за преговоре. И док је свако видао своју, или рану свог суседа, мучила нас је неиздржљива глад, јер смо били без хране. Будући да су жито и крма били спаљени, па је људима и стоци угрожен живот, велики део намирница, које је вукла стока комеса и трибуна, подељен је маси обичних војника, јер су већ били у крајњој оскудици. 2. А императору нису, по краљевском обичају, спремали раскошна јела, већ малу порцију каше, коју би појео у шатору – обед који би презрео и обичан редов. И што год је било потребно војсци, делио је по заједничким војничким шаторима, не штедећи себе. 3. Кад је, ипак, био принуђен на кратак починак, пун бриге и напетости, одагнао је – по обичају – сан, и по узору на Јулија Цезара седећи под шатором⁴ писао је нешто. У глуво доба ноћи осетио је присуство неког философа. Како је признао пријатељима, нејасно је видео онај лик Генија државе, кога је угледао и у Галији, када се успео до врховне титуле августа⁵. Сада су Генију велом покривени глава и рог обиља, док тужно излази из шатора. 4. И мада се у тренутку укочио од чуда, ипак, јачи од сваког страха, препустио је будућност одлукама богова. Оставивши лежај, сасвим разбуђен у ноћи која је већ поодмакла, моли се боговима да одагнају зло. Онда је почела да му се привиђа бакља налик звезди падалицы, која је нестала избраздавши део неба, а он је био обузет страхом да се то указала претећа звезда Марса.⁶ 5. Тај огњени сјај, који ми зовемо „јурећи“, никад не пада и не додирује земљу; а онај ко верује да тела могу пасти с неба, с правом се назива лаик или будала. Јер, до оваквих појава долази

из више разлога, од којих је довољно изнети неколико. 6. Неки мисле да варнице упаљене небеском силом не могу стићи далеко, јер се угасе; или, опет, да сноп светла, убачен у густе облаке, због оштрог споја производе варницу, или, пак, кад светло дође у додир с облаком. То онда добија облик звезде и пада, док га држи ватрена сила; малаксавши, због превеликог простора, разлаже се у ваздуху, прелазећи тако у материју због чијег се трења и загрејало.

7. Одмах су, пре свитања, позвани етрурски гатари и упитани су шта предсказује ова нова звезда. Они су опрезно одговорили да сада треба избегавати сваки потхват; показивали су како је у Тарквителијевим књигама,⁷ у поглављу „О богословљу“, написано да, ако се на небу види метеор, не треба приметити битку, или нешто слично. 8. Али Јулијан, презирући то као и многе друге предзнаке, молио је гатаре да бар одложе полазак за неколико сати. Но, кад они ни то нису постигли, – а како је император презирао целокупну вештину гатања⁸ подигнут је логор, јер је већ био свануо дан.

III ИМПЕРАТОР, ДА БИ ОДБИО ПЕРСИЈАНЦЕ КОЈИ ОДАСВУД НАВАЉУЈУ, СЛЕПО ЈУРИ У БОЈ, БЕЗ КОЖНОГ ОКЛОПА, И БИВА РАЊЕН. ПРЕНЕТ У ШАТОР, ОБРАЋА СЕ ЉУДИМА КОЈИ СТОЈЕ ОКОЛО И, ПОПИВШИ ЧАШУ ХЛАДНЕ ВОДЕ, УМИРЕ

1. Кад смо изашли одатле, Персијанци, плашећи се отворених битака између пешака, јер су тако више пута били надвладани, постављали су заседе. У потаји су чекали и са обе стране осматрали гомиле наших на путу; тако војници, прибојавајући их се, целог дана нису подигли насип, нити су се заштитили палисадом. 2. И док су бокови били сигурно заштићени и док је војска напредовала онако како је захтевала природа тла – у јединицама које су имале облик квадрата, или биле растегнуте – јављено је цару, који је управо ненаоружан обилазио претходницу, да су позадинске трупе изненада с леђа нападнуте. 3. Узбуђен овом несрећом, цар заборави на оклоп и, зграбивши у пометњи само штит, пожури у помоћ позадинцима. Али га одмах позову да се врати, јављајући му да је и претходница, коју је управо напустио, нападнута на исти начин. 4. Док је, не обазирјући се на опасност, журио да их прикупи, маса парћанске тешке коњице напада с друге стране центурије, снажно притискајући лево крило, које поче да попушта; наши су, наиме, тешко подносили задах и рику слонова и борили су се издалека, копљима и много-

бројним стрелама. 5. Но, док је принцепс јурио у прве, најопасније редове, наши лако наоружани војници су искочили и, кад су се Персијанци, а и слонови, окренули, гађали су их у леђа, бутове и ноге. 6. Јулијан, заборавивши да се чува, показивао је, подигнутим рукама вичући, да се непријатељ у страху разбежао и, подстичући бес гонилаца, смело се бацио у битку. Његови телохранитељи, који су се у страху растурили, викали су са разних страна да се клони масе бегунаца – као опасности од рђаво саграђеног крова – кад му, не зна се одакле⁹, коњаничко копље прободе кожу на руци и ребра, и забоду се у доњи режањ јетре. 7. И, док је десном руком покушавао да ишчупа копље, осетио је како му оштро гвожђе сече жиле на прстима; те паде с коња, а сви присутни дотрчаше и пренесоше га у логор, где му је пружена медицинска нега. 8. Убрзо је престао да се плаши, чим су му мало ублажени болови. И борећи се храбро против смрти, тражио је коња и оружје, да би повратком у бој обновио самопоуздање људи и како би се, показујући да је ван опасности, побринуо за спас других. Са сличним жаром је – мада под различитим околностима – и онај славни војсковођа Епаминонда, смртно рањен код Мantineје, упорно захтевао штит.¹⁰ И кад га је видео, весео је умро због страшне ране; он, који је без страха испустио душу, плашио се губитка штита. 9. Али Јулијанова снага није била једнака његовој вољи и како га је губитак крви измучио, лежао је непокретан. Изгубио је наду у спас кад је, упитавши, сазнао да се место где је пао зове Фригија. Јер, био је чуо да му је судбина одредила да тамо умре. 10. А кад је цар пренет у шатор, невероватно је с каквим и са коликим жаром су војници јурили да га освете, горећи од беса и бола; ударали су копљима о штитове, спремни чак и да умру, ако то судбина налаже. И мада су високи облаци прашине застирали вид, а врелина слабила живост удова, ипак су, готово обезглављени због губитка војсковође, не штедећи се јурили на непријатељско оружје. 11. Персијанци, с друге стране, са жаром су одапињали стреле, тако густо да их непријатељ није могао ни видети, док су слонови, који су лагано ишли испред њих, великим телима и страшним крестима, уливали страх стоци и људима. 12. А сукоб бораца, јаукање повређених, дахтање коња и звекет оружја, далеко су се чули. Најзад су се обе стране умориле и тамна ноћ прекинула је борбу.

13. Ту је изгинуло педесет персијских великаша и сатрапа и мноштво обичних војника; међу њима били су Мерена¹¹ и Ноходар,¹² силне војсковође. Нека се хвалисава старина чуди због двадесет Марцелових¹³ битака на разним местима; нека дода томе Сицинија Дентата,¹⁴ који је одликован мноштвом војничких венаца; нека се уз то диве Сергију, који је у разним биткама рањен

двадесет три пута – као што се прича – и чији је последњи потомак, Катилина,¹⁵ заувек упрљао сјај славних војних награда. А нама је жалост затамнила победничку радост. 14. Наиме, док се после повлачења вође свуда водила битка, десно крило војске било је исцрпљено, а Анатолије, тадашњи управник двора, био је убијен. Префект Салутије нашао се у смртној опасности коју је избегао захваљујући своме ађутанту, али је настрадао саветник Фосфорије, који се случајно ту нашао. Неки палатини и војници, прошавши многе опасности и заузевши утврђење оближњег кас-тела, успели су најзад, после три дана, да се споје с војском.

15. Док се то дешавало, Јулијан се лежећи у шатору, обратио онима који су, потиштени и тужни, стајали око њега: „Дошао је, другови, прави час за одлазак из живота, који ћу на захтев природе радосно вратити, као поштен дужник. Нисам, као што неки мисле, погођен и ожалошћен тиме, већ, поучен општим учењем философа да је дух срећнији од тела, схватам да кад год се боље стање раздваја од горег, треба се радије веселити, него туговати.” Додао је још и то да небески богови неким од најврлијих људи додељују смрт као највишу награду. 16. „И добро знам да је мени ово пало у део да не бих подлегао непремостивим тешкоћама, да никад не клонем и не паднем, свестан тога да болови погађају слабе, а повлаче се пред чврстим. 17. Немам због чега да се кајем, нити ме мучи сећање на неки злочин. И онда кад сам био сатеран у мрак и тескобу, и кад сам прихватио царску власт, сачувао сам, како мислим, неокаљану душу, као да је у сродству са боговима. Моја грађанска управа била је разумна, а завојевачке и одбрамбене ратове водио сам тек пошто бих размотрио разлоге. Срећа и успех не иду увек заједно, јер више силе задржавају право да одреде исход неког потхвата. 18. Сматрајући да је циљ праведне државе безбедност и благостање поданика, увек сам, као што знате, био склон мирним решењима, избегавајући у својим поступцима сваку осиноост, која квари и карактер и дела. Одлазим радостан, свестан тога да сам, где год ме је држава учинивши опасност бацила, као заповеднички родитељ стајао као камен, навикнут да газим вртлоге судбине. 19. И није срамно признати како сам одавно сазнао истинито пророчанство, да ћу погинути од мача. Зато славим вечно божанство јер не умирем од тајних завера, нити у мукама због дуге болести, нити смрћу осуђеника, већ сам, усред цветног пута пуног славе, заслужио овако сјајан одлазак из овог света. А са истим правом се сматра слабићем и кукавицом онај који жели да умре ако не мора, као и онај који бежи од смрти када је она неминовна. 20. Доста сам говорио, будући да ми животна снага опада. О избору новог цара обазриво ћу ћутати да не бих у незнању изоставио неког достојног, или да не бих именовао оног кога сматрам

вредним, а да неко други буде изабран стављен и да га тако доведем у озбиљну опасност. Као честит син државе, желим да се после мене нађе добар владар.”¹⁶

21. Рекавши то мирно, поделио је, опоруком, личну својину блиским пријатељима и позвао Анатолија, управника двора. А кад је префект Салутије одговорио да је овај „био срећан”, схватио је да је он убијен и горко је жалио смрт свог пријатеља презирући, узвишена духа, своју сопствену. 22. И док су сви присутни плакали, својим ауторитетом их је и тад прекоревао, говорећи да је недостојно оплакивати владара који се сједињује са небом и звездама. 23. На то су они ућутали а Јулијан је са философима Максимом и Приском повео сложену расправу о узвишености душе.¹⁷ Али, отвори му се широко бочна рана и навала крви онемогући му дисање. Затраживши и попивши чашу хладне воде, усред ноћи лако је преминуо, у својој тридесет другој години. Рођен је у Константинопољу, а као дете остао је сироче, после смрти оца Констанција – који је, пошто му је умро брат Константин, страдао међу многима који су се борили за престо – и мајке Басилине, такође из старе и племените породице.¹⁸

IV ЊЕГОВЕ ВРЛИНЕ И МАНЕ, ТЕЛЕСНИ СТАС И ИЗГЛЕД

1. То је био човек који је свакако имао херојски дух и који се истицао сјајним делима и урођеним достојанством. А будући да су, као што мудраци одређују, четири главне врлине умереност, разборитост, праведност и храброст,¹⁹ а њима се придружују још и друге, познавање војне вештине, достојанственост, срећа и племенитост, Јулијан их је неговао све, заједно и појединачно, са упорним настојањем.

2. На првом месту, истакао се неокаљаном чистотом, јер после смрти супруге, како је познато, никад више није помишљао на љубав. Имао је на уму оно што читамо код Платона²⁰, да је велики трагички песник Софокле, када су га упитали има ли још везе са женама, то порекао; додао је још да се радује што је умакао овој страсти, као некој обесној и суровој господарици.

3. Па да би ово гесло још јаче поткрепио, Јулијан је често наводио речи лиричара Бакхилида, кога је волео да чита, а по чијем тврђењу као што добар сликар даје лепоту лику, тако стид краси живот оног који стреми ка вишем. Јулијан, налазећи се у напону снаге и младости, избегавао је ово зло тако брижљиво, да нема чак ни сенке сумњи на неку страст, за шта би га, како се често догађа, оптуживала његова најближа послуга. 4. Ова умереност још је више расла, штедљивошћу у храни и у сну, којима се

шкрто користио, како у миру тако и у рату. Наиме, у миру је мера његових намирница била тако оскудна, да су се они који су је могли тачно одмерити, чудили – као да Јулијан намерава да узме философски огртач. А на разним походима могло се понекад видети како, по војничком обичају, стоји и узима скроман и прост обед. 5. Кад би се после кратког сна опоравило тело исцрпљено напорима, и он се пробудио, сâм је проверавао смену страже и стражарска места, а након овог озбиљног посла посвећивао би се наукама. 6. И кад би ноћна светла међу којима је радио могла речју да посведоче, свакако би потврдила колика је разлика између неких других владара и овог, за кога су знали да није попуштао задовољствима чак ни колико природа захтева. 7. Даље, било је много доказа његове мудрости, од којих ће бити довољно навести неколико. Био је одличан познавалац ратне вештине и грађанске управе; веома уљудан, од себе је тражио онолико колико је сматрао да га одваја од презира, с једне, и бахатости с друге стране; старији врлином него годинама, ревносан у свим судским истрагама, био је понекад и непристрастан судија; врло оштар као цензор у управљању понашањем људи; са мирним презиром богатства, није ценио ништа што је смртно. Најзад, говорио је како је срамно за мудраца да очекује похвале због тела, када има душу. 8. Много тога показује којим dobrим странама се одликовао у дељењу правде. Најпре, у просуђивању људи и догађаја био је строг, али не и суров. Затим, мане је сузбијао примерима неколицине, а такође је радије претио мачем него што га је користио.

9. Најзад, да изоставим многе појединости, познато је да је неке своје непријатеље, заверенике, јавно тако помиловао, да је урођеном благошћу исправио оштрину казне. 10. Његова храброст доказана је у многим биткама, као и његова издржљивост, приликом страшних мразева и врућина. Па како се телесна служба тражи од војника, а од цара духовна надмоћ, Јулијан је сâм оборио непријатеља, ударцем оружја у смелом сукобу, а више пута је сопственим грудима спречио наше да се повуку. Рушећи краљевства бесних Германа и претворивши у прах Персију, самопоуздање војника, борећи се у првим редовима. 11. О његовом познавању војне вештине говоре многи примери: опсаде градова и утврђења усред највећих опасности, бојни редови које је организовао на врло различите начине, војнички логори, постављени на здравом и безбедном месту, разумно распоређивање граничних стража и пољских постаја. 12. Ауторитет му је до те мере био велики да су га веома волели, али га се и плашили. И као садруг у опасностима и напорима и усред најжешћих борби, наређивао би да се кукавице казне, а као цезар заповедао је војницима и без плате и ови су се тада, као што је већ речено,

супротстављали дивљим племенима. Такође је, обративши се наоружаним војницима који су се бунили, претио да ће се повући у приватан живот, уколико се и даље буду бунили. 13. Најзад, уместо многих примера довољно је да се зна само ово. Пошто је галску војску, навикнуту на мраз и Рајну, осоколио обичним говором на војној скупштини, прешао је огромна пространства и провео је кроз сушну Асирију, све до међанских граница. 14. Његови успеси били су тако блистави да је, узнет некако на саме врхове среће – која је једно време била добра владарка – победничким налетима савладао бескрајне тешкоће. И кад је отишао из западних крајева, докле год је био жив, сви народи су миrowали као да их широм света умирује Меркуров²¹ штап.

15. Бројни су и сасвим поуздани докази његове великодушности. Неке од њих смо већ навели: умањење пореза,²² опраштање крунског новца,²³ отписивање многих дугова који су због дугог стајања нарасли, изједначење државне парнице са приватном, надокнада пореза и земље градовима, не рачунајући оне које су претходни магистрати тобоже легално продали. Затим, Јулијан никад није био жељан новца, за који је сматрао да га сигурније чува власник; наводио је понекад да је Александар Велики, упитан где чува благо, доброћудно одговорио: „Код пријатеља.”

16. Изложивши његове добре стране, за које сам могао сазнати, сада ћу прећи на набрајање његових недостатака, мада је о њима већ било говора. Био је прилично непостојаног карактера, што је савладавао исправном навиком да допушта да буде исправљен кад скрене с правог пута. 17. Био је доста говорљив и ретко кад је ћутао. Сувише је веровао познавању предзнака, тако да је у томе лично на цара Хадријана. Био је више празноверан него истински религиозан, јер је нештедимице жртвовао безбројну стоку.²⁴ Стога се сматрало (ако се врати из парћанског рата) да неће бити довољно волова; слично цару Марку,²⁵ о коме смо сазнали следећу анегдоту:

„Бели бикови поздрављају цара Марка:

Ако још једном победиш, ми сви пропадосмо.”

18. Уживао је у плескању светине, лаком на похвале чак и за најмању ствар, и из жеље за популарношћу настојао је да често разговара с обичним људима. 19. Па ипак, мада је то било тако, може се сматрати тачним оно што је сâм говорио: стара Јустиција, коју је, увређену пороцима људи Арат узнео на небо,²⁶ под Јулијановом владавином вратила се назад на земљу; само да није у понечем наступао својевољно, показујући се понекад нимало налик на себе. 20. Закони које је донео нису били тешки – осим малог броја изузетака – и јасно су наређивали шта да се чини, а шта се не сме чинити. Међу ове спада онај немилосрдни закон којим је забранио да учитељи хришћани предају реторику

и граматику, осим ако не пређу у паганску религију.²⁷ 21. Тешко подношљиво било је и то што је у муниципалним градовима дозвољавао да за већнике буду изабрани неки недостојни људи или варвари, који су од ове почаст, било по личним заслугама или по пореклу, били врло далеко.

21. Био је оваког стаса и удова. Средње висине, косе меке и као увијене, чупаве браде која се завршавала шпицом. Лепе очи су му биле пуне ватре и сјаја, што је показивало бистрину његовог ума. Обрве су му биле лепе, нос сасвим прав, уста мало већа, са опуштеном доњом усном, врат пун и повијен, рамена крупнија и широка. Од главе до пете био је сразмерних удова, и због тога је био снажан и брз тркач. 23. И будући да су га клеветали и набеђивали да је он изазвао нове ратне буре, на пропаст државе, треба да се зна да истина јасно показује да није Јулијан, већ Константин потпалио парћанску ватру, задовољивши се лако Метродоровим лажима, као што смо опширно изнели.²⁸ 24. То је довело до пропасти наших армија, до вишеструког заробљавања војних одреда, до паљења градова, заузимања или рушења тврђава, до исцрпљености провинција тешким наметима и до претњи Персијанаца, које су и остварили, тражећи све области до Битиније и обала Пропонтиде. 25. А у Галији, док је варварски бес узимао маха, кроз нашу земљу су се расули и Германи. Већ су били спремни да пређу Алпе и да пљачкају Италију, а људи су претрпели многе неизрециве патње. Осим суза и страха ништа није остало, а како је сећање на претходно било горко, очекивање оног што предстоји било је још теже. Све то је овај младић, послат у западне крајеве као Цезар, зачуђујуће брзо поправио, терајући краљеве као недостојне робове. 26. Тако је кренуо на Персију, да и Исток истим трудом обнови. Одатле би донео тријумф и почасну титулу, да су се с његовим намерама и славним делима сагласили планови богова. 27. И кад знамо да су потхватили упропастили неке необазриве људе тако да понекад, иако побеђени у рату или бродоломници на мору, траже исто и враћају се невољама којима су више пута подлегли. Има их који пребацују принцепсу да је поступио слично овима – мада је он свугде био победник.

V ЈОВИЈАН, ЗАПОВЕДНИК ЦАРСКЕ ГАРДЕ, У МЕТЕЖУ ЈЕ ИЗАБРАН ЗА ЦАРА

1. Након овога, није било места за јадиковке и плач. Побринувши се за царево тело колико су прилике и време дозвољавали, да би га сахранили тамо где је он већ био одредио,²⁹

војсковође су се сакупиле у освит следећег дана – а то је био двадесетседми јули. Окружени са свих страна непријатељима, позвали су заповеднике легија и коњичких одреда и саветовали се о избору владара. 2. У бурним настојањима дошло је до поделе: Аринтеј, Виктор и остали са Констанцијевог двора тражили су са своје стране неког способног; насупрот њима, Невита, Дагалаиф и галске вође гледали су да нађу таквог човека међу својим саборцима. 3. Док су се тако двоумили, једногласно су, по жељи свих, дошли до Салутија.³⁰ Он се изговарао болешћу и старошћу, а неки војник вишег ранга, одговарајући на његово одлучно одбијање, рече: „А шта бисте радили да вам је император поверио да у његовом одсуству – што се често догађа – ви водите рат? Зар не бисте, занемаривши остало, истргли војску из садашњих невоља? Урадите то и сада, и ако нам буде дозвољено да видимо Месопотамију, уједињени гласови обеју војски прогласиће вас законитим владаром.” 4. Усред ових оклевања – не тако дугих с обзиром на тако важну ствар – пре него што је донета одлука, неколицина људи се узбудила, као што се често догађа у крајње опасним приликама, и изабрала за цара Јовијана, заповедника доместика,³¹ кога су препоручивале извесне очеве заслуге. Он је, наиме, био син Варонијана, познатог комеса,³² који се недавно повукао из војне службе у миран живот. 5. А Јовијан чим је изненада доведен из шатора, обучен је у царску одору и ишао кроз чете, које су се спремале за полазак. 6. И будући да се војска пружала на четири миље, претходница је, чувши како неки вичу: „Јовијан август”, понављала исто, али много гласније; узбуђени због сличности имена – које се разликовало само за један глас³³ – закључили су да се Јулијан опоравио и да се вратио, и клицали су му као обично. Но, када се Јовијан појавио, повијен и виши од Јулијана, подозревајући шта се десило, сви су грунули у плач у кукњаву. 7. Ако би неки строг процењивач правде судио шта је то што је неразумно учињено, у одсудном часу, могао би с више права оптуживати морнаре који су, изгубивши капетана вичног пловидби, поверили управљање бродом, док бесне олуја и море, било ком садругу у опасности. 8. Пошто се све ово догодило, као неком слепом одлуком Фортуне, заставник Јовијана, којима је раније управљао Варонијан, пошто се није слагао с новим принципсом, док је овај још био приватна личност – као што је био и досадан клеветник Јовијановог оца – уплашио се непријатеља, који је превазишао обичне људе, и пребегаво Персијанцима. Чим је добио прилику да каже све што зна, саопштио је Сапору, који се већ приближавао, да је мртав онај кога се плашио и да је

узбуњена руља момака изабрала за цара, Јовијана, дотле протектора, човека који је сенка претходнику, спор и слаб. Кад је Сапор чуо оно што је у својим најбрижнијим молитвама желео, понет неочекиваном срећом дао је велик део краљевске коњице онима који су се борили с нама, и пожurio је да нападне нашу позадину.

VI РИМЉАНЕ, КОЈИ ЖУРЕ ДА СЕ ВРАТЕ ИЗ ПЕРСИЈЕ ПА НАПРЕДУЈУ НА ПУТУ, НАПАДАЈУ У ЧЕСТИМ ОКРШАЛИМА ПЕРСИЈАНЦИ И САРАЦЕНИ; РИМЉАНИ ИХ ОДБИЈАЈУ УЗ ВЕЛИКЕ ГУБИТКЕ

1. Док се то радило на обема странама, заклане су жртве за Јовијана и прегледане изнутрице. Објављено је да ће он све упропастити уколико остане унутар бедема, што је он и намеравао, али да ће бити победник уколико одатле крене. 2. Потом, управо док смо излазили, нападну нас Персијанци са слоновима који су ишли испред њих. Због њиховог страшног задаха није им се могло прићи, а коњи и војници су се у почетку помели. Али, Јовијани и Херкулијани,³⁴ убивши неколико звери, одлучно су се одупрли тешко наоружаној коњици. 3. Онда су легије Јовија и Виктора, притичући у помоћ својима у невољи, убили два слона и приличан број непријатеља. А борећи се на левом крилу погинули су храбри јунаци Јулијан, Макробије и Максим, трибуни легија које су тад држале прво место у војсци. 4. Сахранивши их онако како је време то дозвољавало, пред ноћ, журећи у утврђење по имену Сумер, препознали смо Анатолијево³⁵ тело како лежи; и њега смо журно сахранили. Овде смо прихватили и шездесет војника са дворанима који су, као што смо већ рекли, били нашли уточиште у празном утврђењу. 5. Следећег дана пронашли смо, колико је то место дозвољавало, пошироку раван на коју је постављен табор; она је била затворена као неким зидом у круг, осим једног отвореног излаза, а одасвуд су, као оштри шиљци, били учвршћени коци. 6. Видећи то, непријатељи су нас са висова нападали разним стрелама и дрским речима, као вероломне и као убице сјајног принцепса. Чули су, наиме, од пребега – јер су кружиле непроверене гласине – да је Јулијан убијен римском стрелом.³⁶ Најзад су се усудили неки коњички одреди да, проваливши преторијанска врата, дођу до шатора самог принцепса. Пошто су многе и поубијали и ранили, одбијени су са великом жестином. 8. Следеће ноћи кренули смо

даље и заузели место Харху. Били смо безбедни због речних насипа, саграђених људском руком – да Сарацени не би стално упадали у Асирију – те нико није узнемиравао наше трупе. 9. Кад смо превалили тридесет стадија, првог јула стигли смо у град Дуру.³⁷ Стока је била преморена, а јахачи су, идући пешке, све више заостајали; окружила их је гомила Сарацена и убрзо би настрадали да им није притекла у помоћ наша лако наоружана коњица. 10. А ови Сарацени су били непријатељски расположени према нама, јер им је Јулијан био забранио да примају плату и поклоне, као у ранија времена. Кад су му се пожалили, чули су само то да јуначки и будни император има гвожђе, а не злато. 11. У том месту провели смо четири дана, јер су Персијанци били упорни. Наиме, они су нас све време пратили, и због честих напада морали смо се повлачити. Кад бисмо застали да се боримо, они би се постепено повлачили и исцрпљивали нас дугим оклевањем. И као што обично бива, они који се плаше најгорег радују се и измишљеном – па се пронео глас да наша граница није далеко и војска је, вичући преко мере, захтевала да јој се дозволи да пређе Тигар. 12. Њима се супротставио император са војсковођама, и, показујући набујалу реку – пошто је већ била изашла звезда Сиријус – молио да се не излажу опасним вртлозима. Тврдио је да има доста непливача и да су непријатељске чете заузеле на више места обалу надошле реке. 13. Али ово више пута поновљено упозорење показало се узалудним и војска је, гласно вичући у бучној препирци, претила да ће доћи до најгорег. Јовијан је преко воље пристао да Гали, помешани са северним Германима, први од свих уђу у реку да би се, ако њих одвуче моћна река, сломила упорност осталих или да би се, уколико ови пређу живи и здрави, смелије покушао прелаз. 14. За овај потхват одабрани су спретни људи, који су у најранијем детињству научили у свом завичају да препливају велике реке. И кад је ноћ пружила прилику за скривање, као да су истовремено избачени са тетиве, заузели су супротне обале пре него што се то могло очекивати. Прегазивши и убивши највећи број Персијанаца који су били распоређени да чувају обалу, али их је осећај безбедности уљуљкао у сан, наши су уздигнутим рукама и машући огртачима показивали да је њихов одважни потхват успео. 15. Видећи то издалека, војска жељна да пређе реку задржана је тако што су техничари обећали да ће начинити мостове повезивањем мешина од коже закланих животиња.

VII ЗБОГ ГЛАДИ И ОСКУДИЦЕ, ЈОВИЈАН АВГУСТ СКЛАПА СА САПОРОМ НЕОПХОДАН, АЛИ ВРЛО СРАМАН МИР, ПРЕДАВШИ МУ ПЕТ ОБЛАСТИ, ЗАЈЕДНО СА НИЗИБИСОМ И СИНГАРОМ

1. Док су се вршили ови узалудни покушаји, краљ Сапор – још док се налазио далеко, а и кад је дошао близу – сазнао је истините вести од извиднице и пребега, о храбрим делима наших и о срамним поразима својих, као и то да никад није толико слонова убијено, колико за његове владе. Такође је сазнао да је римска војска исцрпљена сталним напорима и да се после смрти славног војсковође она не брине за свој спас, већ, како је сама говорила, за освету, те да је спремна да тешкоће због садашњег положаја оконча или потпуном победом или славном смрћу. 2. Због тога су га сколиле многе страшне мисли: знао је да се војска расута свуда по провинцијама, може скупити обичном наредбом,³⁸ као и то да је његов народ, после огромних губитака, изbezумљен од страха; истовремено је сазнао да је у Месопотамији остала не много мања римска војска. 3. Али оно што је надасве тиштало његов забринуту дух јесте што је пет стотина људи неповређено препливало набујалу реку, поубијало стражу и подстакло своје другове на сличан смели потхват. 4. У међувремену, мостови се нису дали саставити, јер су их страшни валови кидали. А војници, пошто су појели све што се могло жвакати и искористивши све што се могло искористити за јело, провели су два жалосна дана. Бесни и разјарени због глади, журили су радије у смрт од мача, него у смрт од глади, што је најбеднији начин умирања. 5. Но, ипак је вечно небесно божанство било уз нас и Персијанци су, мимо нашег очекивања, упутили посланике. Сурену и једног другог великаша, ради уговарања мира. Наиме, сами Персијанци били су клонули духом, јер је готово у свим биткама римска војска била јача и из дана у дан све више их је разбијала. 6. Поставили су тешке и замршене услове, претварајући се да ће милостиви краљ, из хуманих разлога, дозволити да се остаци војске врате, уколико Цезар, са првацима, буде извршио оно што он заповеда. 7. Као одговор на ово, послати су Аринтеј и префект Салутије. Али, док се до танчина расправљало о томе каква одлука да се донесе, прошла су четири дана, мучна због гладовања и гора од сваке казне. 8. Да је цар, пре него што су ови послати, искористио ово време и постепено изводио војску из непријатељске земље, свакако би стигао да заштити Кордуену³⁹, нашу богату област, удаљену стотину миља од места где се ово одиграло. 9. Краљ је упорно захтевао, како сам каже, своју земљу, коју му је отео још

Максимијан. У ствари, како су показали преговори, тражио је, као откуп за нас, пет транстигританских области: Арзанену, Моксоену, Забдицену, као и Рехимену⁴⁰ и Кордуену са петнаест кастела, затим Низибис и Сингару и Кастра Маурорум,⁴¹ једно врло погодно утврђење. 10. И мада је корисније борити се и десет пута само да се нешто од овога не би предало, гомила ласкаваца вршила је притисак на бојажљивог цара, помињући потајно страшно Прокопијево име.⁴² Тврдили су да ће он уколико се сазна за Јулијанову смрт – врати са целокупном војском, којом је управљао, лако изазвати преврат без ичијег супротстављања.⁴³ 11. Подлежавши овим погубним речима, сувише често понављаним, Јовијан је, без оклевања, предао све што је тражено. Тешко је примио то што ће Низибис и Сингара, без становника, прећи под власт Персијанаца. Наиме, било је дозвољено да се из тих изгубљених утврђења Римљани врате у места под нашом управом. 12. За овим је следило нешто страшно и безбожно, а то је да након склапања оваквог уговора Арсаку, нашем увек верном пријатељу, не помогнемо против Персијанаца, чак ако то и буде молио. То је смишљено са двоструком намером: да се казни човек који је по наредби цара⁴⁴ разорио Хилиоком, и да би остала могућност да се туда тајно упадне у Арменију. Тако се касније догодило да исти Арсак жив буде ухваћен⁴⁵ и да, усред свађа и немира, највећи део Арменије, уз међанску границу и Артаксату, заузму Парћани. 13. Пошто је закључен овај срамни споразум, а да се не би учинило нешто противно уговору, дати су са обе стране угледни људи као таоци – Немота и Виктор и Беловедије,⁴⁶ заповедници чувених јединица, с наше стране, а са супротне стране Бинесес, из реда угледних великаша, и још три позната сатрапа. 14. Тако је склопљен мир на тридесет година и потврђен светим заклетвама. Док смо се враћали другим путевима, јер смо места уз реку избегавали као неравна и тешка, мучила нас је оскудица у води и храни.

VIII ПРЕШАВШИ РЕКУ ТИГАР, ПОСЛЕ ДУГЕ, ВЕЛИКЕ ОСКУДИЦЕ У ЖИТУ, КОЈУ СУ ХРАБРО ИЗДРЖАЛИ, РИМЉАНИ НАЈЗАД СТИЖУ У МЕСОПОТАМИЈУ

1. А мир који је дарован под видом хуманости, извргнуо се у пропаст за многе. Исцрпљени глађу до последњег даха, неки су неопажено узнатрели, али су их прогутали речни вртлози пошто нису били вични пливању. Друге, који су савладали тала-се и стигли до обале, ухватили су Сарацени или Персијанци (које су недавно, како сам рекао, разбили Германи) и побили их

као стоку или их одводили даље, да би их продали у ропство. 2. А кад је звук труба дао јасан знак да се пређе река, страшно је с каквим су се жаром људи слепо бацали у крајњу опасност. Свако је себе претпостављао осталим и журио да избегне многе страхоте. Један део је прешао на сплавовима, састављеним на брзу руку, држећи коње, који су овде – онде пливали. Други су седели на мешинама, а неки су, користећи у невољи разна средства, укосо улетали у таласе који су се обрушавали. 3. Сâм император превезао се са неколицином људи на малим баркама, за које смо рекли да су остале пошто је спаљена флота. Наредио је да те лађице возе тамо и натраг, док се сви не превеземо. Најзад смо – осим оних који су се утопили – сви прешли на супротну обалу; наклоношћу вишњег божанства и после многих тешкоћа спасли смо се опасности. 4. Док нас је притискао страх због претећих опасности од коњаника – извидника сазнали смо да Персијанци, далеко ван нашег видокруга, праве мост. Хтели су после склапања мира и савеза, кад престану ратни немири, да нападну наше болесне људе док необазриво буду наступали, као и већ одавно изморену стоку. Али, кад су схватили да су откривени, одустали су од својих злочиначких намера. 5. Ослобођени ове бриге, пожурили смо усиљеним маршем и стигли близу Хатре, старог града усред пустиње, одавно напуштеног. Њега су у разна времена нападали ратоборни цареви Трајан и Север да би га разорили, али су заједно са својим армијама били готово уништени, као што смо већ напред изнели описујући њихова дела. 6. Овде смо чули да се равница простира на седамдесет миља и да се у сувим пределима не може наћи вода, осим слане и прљаве, а за јело ништа осим зеља, пелена, змајевог корена и друге врсте дивљег биља. Судове које смо носили напунили смо слатком водом и, заклавши камиле и другу стоку, снабдели смо се храном, макар на грешан начин.

7. На путу који је трајао шест дана није се нашала ни трава, као утеха у крајњој оскудици. А Касијан, војни заповедник Месопотамије и трибун Мауриције – који је с тим циљем још раније послат – стигли су у персијско утврђење по имену Ур и донели храну коју је војска са Прокопијем и Себестијаном на челу, оскудно живећи, уштедела. 8. Други Прокопије, нотар, и Меморид, војни трибун, – послати су у земље Илирика и Галије да јаве за Јулијанову смрт и за избор Јовијана на високи положај августа. 9. Принцепс је поручио и то да Луцилијан, његов таст, који је по истеку војне службе отишао у пензију, а у то време боравио у Сирмију, прими по његовој наредби заповедништво над коњицом и пешадијом, које је био предао, и да пожури у Медиолан. Требало је да утврди још несигурно стање и – што је било још опасније – да се супротстави уколико би искрсле неке

нове тешкоће. 10. Томе је император додао и тајну поруку у којој налаже Луцилијану да неке одабране људе, чија је предузимљивост и верност, поведе са собом да би му помогли, уколико то прилике буду захтевале. 11. Сем тога, разборитом одлуком наименовао је Малариха – који је боравио у Италији као приватно лице – за наследника Јовина, тј. за заповедника коњице у Галији, и послао му ознаке тог звања. При том је имао на уму двоструку корист: да се уклони способан војсковођа – који је стога подложен подозрењу – и да човек чије су тежње скромније, кад дође до вишег звања, настоји уз велики труд да утврди несигуран положај свог добротвора. 12. Онима који су били одређени да то изврше, наређено је да низ догађаја прикажу у лепшем светлу и да, куд год ишли, усаглашено шире вести о том да је парћански поход срећно окончан. Нека журе, додајући у путу ноћи данима, и нека управницима и војним заповедницима провинција предају поруке новог цара и нека тајно испитају шта ови мисле о томе. Нека се брзо врате са одговорима да би се, пошто се сазна шта се догађа у удаљеним областима, благовремено припремили планови како да се власт учврсти. 13. Међутим Фама, најбржи гласник несрећних догађаја, претекла је ове посланике. Летећи кроз земље и народе, највише од свих је погодила тешком жалосћу грађане Низибиса. Кад су сазнали да је њихов град предат Сатору, чијег гнева и непријатељства су се плашили, подсећали су се колико је губитака претрпео, покушавајући више пута да освоји њихов град. 14. Наиме, јасно се видело да су источне земље могле прећи под власт Персије да се овај град, на погодном месту и јаким зидова, није одупро. Иако несрећни и обузети великим страхом за будућност, грађани су се ипак могли одржати слободни надом, да ће император, својом вољом или придобијен њиховим молбама, задржати град у тадашњем стању, као најјачи бедем Истока.

15. Док су се свуда проносиле разне гласине о току догађаја, војска је потрошила оно мало хране коју смо, како сам рекао, били довели. Нужда би нас натерала и на људско месо, да неко време нисмо имали месо убијених животиња; но последица тога било је бацање оружја и пртљага. А умирало се од глади толико да, уколико би се негде нашао један модии жита, што се догађало ретко, продавао се за десет златника, и то се сматрало повољном ценом. 16. Кренувши одатле, стигли смо у Тилсафату, где су нам се придружили – као што су прилике захтевале – Себастијан и Прокопије, са војним трибунима и принципима који су им били поверени за чување Месопотамије. Љубазно примљени, наставили су пут са нама. 17. После тога, убрзавши ход, император је, жељно гледајући Низибис, поставио стални логор ван града – мада су га људи усрдно молили и преклињали да уђе и одседне

у палати, како то доликује владару. Али он је упорно одбијао, јер га је било стид да борави у граду који ће предати гневном непријатељу. 18. Ту је у сумрак Јовијан, први међу свим нотаријима – за кога смо рекли да је приликом опсаде града Мајозамалхе побегао са осталима кроз рудник – ухваћен на вечери. Одведен је на пусто место, наглавачке бачен у празан бунар и засут мноштвом камења, које је бацано одозго. То је свакако учињено стога што је, после Јулијанове смрти, и он сâм помнут међу малим бројем оних који су достојни царства. А после Јовијановог избора није се понашао нимало скромно, већ се чуло да шапуће о неком послу, а повремено је позивао војничке старешине на гозбу.

IX БИНЕСЕС, ПЕРСИЈСКИ ПЛЕМИЋ, ПРИМА ОД ЈОВИЈАНА НИЗИБИС, НЕОСВОЈЕН ГРАД, ГРАЂАНИ ПРОТИВ СВОЈЕ ВОЉЕ МОРАЈУ ДА НАПУСТЕ ЗАВИЧАЈ И ДА СЕ ОДСЕЛЕ У АМИДУ. ПРЕМА УГОВОРУ, ПЕРСИЈСКИМ ВЕЛИКАШИМА ПРЕДАТО ЈЕ ПЕТ ПРОВИНЦИЈА, СА ГРАДОМ СИНГАРОМ И СА ШЕСНАЕСТ УТВРЂЕЊА

1. Сутрадан је Бинесес, један од Персијанаца, за кога смо рекли да се истицао међу осталима, пожуривао да се испуне краљеве наредбе, захтевајући одмах оно што је обећано. Уз дозволу римског владара ушао је у град и на врх тврђаве истакао заставу свог народа, објављујући жалосну вест о сеоби грађана из завичаја. 2. А кад је свима било наређено да напусте град, они су, плачући и пружајући руке, молили да их не присиљавају на одлазак. Тврдили су да могу сами да бране домове, без државног снабдевања и војске. Довољно су се поуздали у помоћ Јустичије, у коју су се често уверили, будући да имају намеру да се боре за отаџбину. А то је понизно молио и народ и градски савет, али су говорили у ветар, јер је император (наводећи то као разлог, а у ствари се плашио нечег другог) избегавао да прекрши заклетву о миру. 3. Тада је Сабин, који се истицао богатством и пореклом међу својим суграђанима, одговорио вештим речима, како су и Констанција док је беснео велики рат, победили Персијанци. И он, натеран с неколицином људи на бекство до неутврђеног места Хибите, живео је ту од коре хлеба коју је испросио од неке старе сељанке. Но, до последњег даха своје владавине ништа није изгубио, а Јовијан који је био на почетку владавине, напустио је одбрану провинција чији су зидови још од старине стајали неоштећени. 4. Али, ништа од траженог није се остварило, јер је император упорно остајао веран заклетви. А кад је, дуго

одбијајући круну,⁴⁷ најзад био присиљен да је узме, неки Силван, судски бранилац, смело је узвикнуо: „Нека те тако, царе, крунишу и остале државе.” Огорчен овим речима, император је наредио да у року од три дана напусте град сви који се ужасавају садашњег стања. 5. И тако је одредио војнике који су их терали и претили смрћу, уколико би неко одбио да изађе. И у свим деловима града чуо се само глас ожалашћених: жене су чупале косу, јер су, као избеглице, морале да напусте дом у ком су рођене и одрасле; мајка која је остала без деце или обудовела жена теране су далеко од гробова својих драгих; јадни народ плачући је грлио огњишта и кућне прагове. 6. Онда су се разни путеви напунили људима који су ишли куд је ко могао. У журби су многи кришом понели своје драгоцености за које су мислили да их могу возити. Много вредног намештаја су оставили, у недостатку запрега. 7. На овом месту си ти, Фортуне Римске државе, с правом оптужена јер си, док су олује потресале државу, истргла кормило од владара искусног у управљању и предала га младићу кога нису одликовала никаква значајна дела те га стога не треба ни корити ни хвалити. 8. Ипак, ово је добре људе коснуло до дна срца, што је цар плашећи се такмаца за власт и имајући на уму да су се многи уздигли преко Галије и Илирика журио да тамо стигне глас о његовом доласку на власт, и под плаштом избегавања кривоклетства починио злочин недостојан владара. Наиме, издао је Низибис, који се још од времена Митридатове владе одупирао свим силама да Персијанци заузму Исток. 9. Јер никада, како мислим, од постанка Рима, не може се наћи у летописима да је император или конзул предао и један део наших земаља непријатељу. Чак ни повраћај земље коју су отели непријатељи није доносило почаст тријумфа, већ само проширење територије. 10. Отуда су тријумфи били ускраћени и Публију Сципиону,⁴⁸ иако је повратио Хиспанију, Фулвију, који је освојио Капуу после дугих борби,⁴⁹ и Опидију, он је, после борби са различитим исходом, натерао на предају Фрегелане,⁵⁰ тада наше смртне непријатеље. 11. А ово нас уче стари, да су савези склопљени срамно и у крајњој нужди, пошто су се обе стране заклеле прописаним речима, раскидани уз обнову рата. Тако су у старо доба код Каудинског кланца,⁵¹ у Самнију, легије протеране испод јарма, затим када је Албин у Нумидији смислио злочиначки мир⁵² и кад је Манцин због журног и срамног споразума предат Нумантинцима.⁵³

12. Потом, пошто су грађани исељени а град предат, послан је трибун Констанције да утврђења са околином преда персијским првацима. А Прокопије је послат са Јулијановим посмртним остацима, да их, према његовој опоруци, сахрани у предграђу Тарса. 13. Он је кренуо ради сахране, али чим је тело

покопано, отишао је и нико није могао да га пронађе, иако је помно тражен. Тек много доцније, одједном се појавио у Константинопољу, обучен у пурпур.

Х ИЗ СТРАХА ОД ПРЕВРАТА ЈОВИЈАН БРЗО ПРОЛАЗИ КРОЗ СИРИЈУ, КИЛИКИЈУ, КАПАДОКИЈУ И ГАЛАТИЈУ. У АНКИРИ УЗИМА КОНЗУЛАТ СА СИНОМ ВАЛЕРИЈАНОМ. ПОСЛЕ ТОГА НАПРАСНО УМИРЕ У ДАДАСТАНИ

1. Пошто је то тако урађено, преваливши пут, стигли смо у Антиохију. И као да је божанство било увређено ту су се из дана у дан могле видети многе страшне ствари, које су према тумачењу вештака предсказивале жалостан исход. 2. Наиме, статуа цезара Максимијана, која је била постављена у предворју краљевске палате, изненада је испустила бронзану лопту начињену у виду земљиног шара,⁵⁴ коју је држала; у већници су застрашујућом шкрипом шкрипале греде, док су дању виђане комете,⁵⁵ чију суштину зналци природе различито тумаче. 3. Неки мисле да се оне тако зову јер су то звезде скупљене од многих у једну, које прскају ватру изувујану као коса.⁵⁶ Други сматрају да се оне пале сувим испарењима из земље, која се постепено пењу увис. Неки... да зраци Сунца који јуре, ако их густ облак спречи да сиђу наниже, згуснувши се, и сами шире сјај и показују светлост која се људском оку чини попут звездане. А, опет, по мишљењу неких, ова врста светла се појављује онда када се облак подигне више него обично, и запали се због близине вечне ватре; или су, зацело, то неке звезде, сличне осталим, чији настанак и орбиту и време проласка људски дух не познаје. Још много другог се може читати о кометама код познавалаца науке о свемиру, али нас излагање, које жури другим правцем, спречава да о томе даље говоримо.

4. Цар се задржао неко време у Антиохији, притиснут теретом разних брига, али га је терала невероватна жеља да иде даље. Стога, не штедећи ни стоку ни војску, креће усред зиме, иако су – како рекох – многи предзнаци били неповољни. Он уђе у Тарс, славни киликијски град, о чијем смо постанку већ говорили.⁵⁷ 5. Иако се веома журио да отуд крене, одлучио је да украси Јулијанову гробницу.⁵⁸ Она се налазила ван гада, на путу који води у теснац планине Таурус. А да је неко тад праведно просудио, Јулијанове остатке и пепео не би требало да гледа Кидно, мада је то врло лепа и бистра река, већ да их ради вечне славе његових дела заплускује Тибар, који сече вечни град и протиче поред споменика старих царева. 6. Онда је кренуо из

Тарса и после дугих маршева стигао у Тијану, кападокијски град. Ту су га срели нотар Прокопије и трибун Меморид, који су му изложили редослед догађаја. Почели су, како ред захтева, од момента кад је Луцилијан ушао у Медиоланум, са трибунима Сениаухом и Валентинијаном, које је водио са собом; сазнавши да је Маларих одбио да прихвати понуђени положај,⁵⁹ пожурио је трком у Реме. 7. И, као да влада потпуни мир, појурио је – да подбије ноге, како се каже – и неочекивано, мада прилике још нису биле сигурне, бацио се на испитивање рачуна интенданата. А онај, свестан својих превара и кривице, побегао је у војску. Измислио је да је Јулијан још жив и да се побунио неки човек нижег ранга. А војска, коју су његове лажи жестоко подјариле, убије Луцилијана и Сениауха. Валентинијана, који ће убрзо постати цар, преплашеног, у недоумици куда да бежи, спасао је његов домаћин Примитив. 8. За овим жалосним вестима следило је и нешто пријатно, да су стигли војници које је послао Јовијан – названи, по војничком жаргону, „главе” јединица⁶⁰ – који су јавили да је галска војска мирно прихватила Јовијана за императора. 9. Сазнавши то, император Валентинијану, који се с њима био вратио, повери на управу другу јединицу Скутарија, а Виталијан, војник из јединице Херула, придружен је доместицима; он ће доста касније бити почаствован звањем комеса, али ће врло рђаво проћи у Илирику. У Галију је одмах послат Аринтеј, са писменим упутством за Јовина, да упорно настоји да сачува своје место. Јовину је поручено и да казни зачетника побуне, а да коловође у оковима пошаље на двор. 10. Пошто је ово – јер је било хитно – урађено, цар је примио у Аспуни, малом граду у Галатији, заповеднике галских трупа. Пошто су ушли у већницу и пошто је љубазно саслушао новости, које су донели, и наградивши их, наредио им је да се врате у јединице. 11. Кад је император ушао у Анкиру, где је, колико је то време дозвољавало, било припремљено све што је потребно за свечаност, започео је конзулат, узевши за колегу свог сина Варонијана, још малог дечака.⁶¹ Његов плач и његово упорно одбијање да га носе, у курулској столици, како је обичај, предсказивали су оно што ће се убрзо догодити. 12. Одавде је, брзим кораком, Јовијана повукао дан предодређен за крај живота. Наиме, чим је стигао у Дадастану – место које раздваја Британију и Галатију – исте ноћи је нађен мртв. О разлозима његове смрти појавиле су се многе сумње.⁶² 13. Прича се да није могао поднети штетан мирис недавно окречене собе, или да је умро због тога што му је глава отекала због велике количине изгорелог угља, или можда због претеране прождрљивости, што је изазвало болест желуца.

А умро је у тридесеттрећој години. Мада је живот завршио као и Емилијан Сципион,⁶³ знамо да ни о смрти првог ни другог није вођена истрага.

14. Јовијан је корачао са достојанственим покретима тела. Израз лица био му је весео, очи сиве. Био је толико висок и крупан да се дуго није могла наћи краљевска одећа која би му одговарала. Желео је да подражава Констанција, па је понекад поподнева проводио у озбиљном раду; а имао је обичај да се јавно шали са људима који су му блиски. 15. Био је присталица хришћанске вероисповести, којој је понекад био и доброчинитељ.⁶⁴ Скромног образовања и доброћудан, брижљиво је бирао великодостојнике, што се може видети на основу неколицине њих које је унапредио. Но, био је прождрљив и уживао је у вину и женама; те мане би можда исправио после добијања царског достојанства. 16. А причало се да је Варонијан, његов отац, опоменут у неком сну, већ унапред знао шта ће се догодити. То је поверио двома поузданим пријатељима, додавши и то да ће он сâм добити конзулску одећу. Али, иако је погодио прво, није могао стећи и друго. Чуо је за велику срећу свог сина, али га је претекла смрт у томе да га и види. 17. Како је старцу у сну проречено да ће неко тог имена добити највише звање, Варонијан, његов унук, тад још дете проглашен је, како смо већ рекли, за конзула заједно са оцем, Јовијаном.

1. О томе сведочи још Херодот (I књ. 136), који каже да су персијске дечаке од пете године учили трима стварима: да јашу, користе лук и стрелу и да говоре истину.

2. То налазимо код Ливија, XXXVII 49, 1 и д.

3. *Zianni* су иберијско племе, по коме се звала ова легија.

4. Плутарх у Цезаревој биографији (гл. 17) бележи да је Цезар путујући у колима или носиљци диктирао момку за то одређеном, као и да је јашући диктирао писма.

5. О Генију в. напред, XV 5, 10.

6. Уп. напред, XXIV 6, 17.

7. Књиге се тако зову по свом аутору Тарквитију, кога можда треба идентификовати са Тагесом, поменутим у XVII 10, 2. Уп. и нап. Ролфа уз ово место.

8. Ова тврдња није тачна – видели смо раније на више места, нарочито у опису Јулијановог проглашења за августа, да је он придавао нарочиту пажњу тумачењу предзнака добијених уз утроба животиња. Уп. и наредну главу, пар. 9.

9. Амијан овде даје објективан приказ Јулијанове смрти; с њим се слажу и други историчари. Изузетак је пагански ретор Либаније, који каже да је Јулијана убио неки хришћанин из римске војске. Да је сумња у то постојала, види се из даљег текста *Историје* 6, 6.

10. Епаминонда је погинуо у битки код Мантинеје, 362.г. пре н.е., која је вођена између двеју грчких коалиција. О томе в. Ксенофонт, *Хеленска историја*, VII 25. Овај детаљ наводи се код каснијих писаца, уп. Корнелије Непот, *Епаминонда* 9, 3.

11. Уп. горе, 1, 11.

12. Ноходар је споменут у XVIII 6, 16.

13. Марцел је чувени војсковођа из Другог пунског рата, освајач Сиракузе.

14. Луције Сициније Дентат је узор храбрости и врлине најстаријих Римљана; подаци о њему прекривени су легендом.

15. Катилина, осиромашени племић, сковао је заверу да се домогне власти, 63.г. пре н.е. Међутим, Цицерон га је открио, а Катилина је нешто доцније погинуо у борби.

16. Опис Јулијанове смрти упадљиво подсећа на Платонов опис Сократове смрти, што не треба схватити само као последицу књижевног утицаја на Амијана.

17. Јулијан, као и неки пре њега, следи пример Сократа који је, испивши отров, разговарао са пријатељима о бесмртности душе.

18. Басилина је била кћи преторијанског префекта Јулијана.

19. Ове врлине наводи као главне Цицерон у делу *De officiis*, I 5, 15.

20. Уп. Платон, *О држави*, књ. I 329 Б–Ц.

21. У оригиналном тексту *caduceus* је гласнички штап бога Меркура, који је био гласник богова, заштитиник трговаца, путника и др.

22. *Coronarium* – крунски новац поклањале су цару провинције приликом његовог тупања на престо. Та сума могла је бити врло висока.

23. О Јулијановом олакшању пореза у Галији в. напред, XVI 5, 14.

24. Јулијан је, покушавајући да врати старе обреде, инсистирао и на жртвовању разних животиња. Да је у томе претеривао, види се и по његовим речима у *Misopogoni*, 362.

25. Мисли се на цара Марка Аурелија, који је владао 161 – 180. г.н.е.

26. Ово је већ поменуто у књ. XXII 10, 6 уп. нап. 51.

27. Још општрије то Амијан замера Јулијану напред, књ. XXII 10, 7.

28. Амијан је то изнео у некој од изгубљених књига. Философ Метродор навео је, према неким изворима, лукавством цара Константина да зарати с Персијанцима. Аутор овде невешто покушава да скине с Јулијана кривицу због неуспелог похода.

29. То је место Тарс у Киликији, уп. напред, XXIII 2, 5.

30. *Salutius Secundus Saturninus* био је преторијански префект Оријента; у делу се спомиње више пута.

31. Амијан Јовијана на овом месту назива *domesticorum ordinis primus*, заповедник царске гарде. Према Хијеронимовој *Хроници* он је *primicerius*, чин иза комеса и трибуна.

32. Он је био заповедник одреда *Јовијана* (основаних под Диоклецијаном, чији је атрибут био *Jovius*), уп. ниже, 8.

33. Амијан овде чак повећава сличност ова два имена, занемарујући разлику између вокала *о* и *у*.

34. *Herculiani* су одреди названи према Диоклецијановом савладару Максимијану, чији је атрибут био *Herculius*.

35. Анатолије је био *magister officiorum*, управник двора, поменуто напред, 3, 14.

36. Ове гласине Амијан не наводи приликом описа Јулијанове смрти, напред, 3, 6.

37. Ова Дура налази се на другој обали Тигра и не треба је мешати са оном у Месопотамији, поменутој раније.

38. У тексту *tessera*, дакле таблица на којој је бележена наредба, лозинка и сл.

39. Уп. XVIII 6, 20.

40. Област под именом Рехимена није нам позната.

41. Сингара и *Castra Maurorum* наводе се у XVIII 5, 7 (XX 6), одн. XVIII 6, 9.

42. Према непровереним тврдњама, Јулијан је рођака Прокопија прогласио за свога наследника, XXIII 3, 2–3. Међутим, Јулијан то пред своју смрт није потврдио. Амијан то као гласине наводи још једном, XXVI 6, 2.

43. Прокопије се у то време још скривао. О покушају његове узурпације в. даље, XXVI 6, 3–5.

44. Уп. XXIII 3, 5.

45. О томе в. даље, XXVII 12, 3.

46. Ова имена можда нису тачно забележена, а могуће је и да недостаје име четвртог таоца, како претпоставља Ролф.

47. Мисли се на крунски новац, уп. нап. 22.

48. Хиспанију су у време Другог пунског рата, после погибије Гнеја и Публија Сципиона, Картагињани поново заузели; повратио је Римљанима Сципион, касније назван Африканац.

49. Капуа је град на југу Италије, који се био одметнуо од Рима под утицајем Ханибала.

50. Римљани су основали колонију *Fregellae*, североисточно од Рима, према Самниуму, двадесетих година IV в. У великом самнитском рату привремено су је изгубили, да би је повратили 313.г. пре н.е.

51. Римљани су претрпели велики пораз од Самнићана у Каудинском кланцу 321.г., кад су приморани да прођу *sub iugum*, „испод јарма”. В. Ливије, књ. IX 6, 1.

52. Током рата против нумидског владара Југурте, 111–106.г. пре н.е. О томе в. Салустије, *Југуртин рат*, гл. 38.

53. Нуманција је град у Шпанији који се побунио против Римљана; Војсковођа Манцин склопио је с Нуматинцима мировни споразум који Рим није признао, већ је Манцина, за казну, вратио Нуматинцима, као заробљеника. Ови су то, међутим, одбили. Град је заузео тек Сципион Африканац, 133.г., после дуге опсаде.

54. Овакву лопту, коју држи Галерије Максимијан, начињену од профира, пронашао је у Гамзиграду (*Felix Romuliana*) и идентификовао цара Д. Срејовић. Уп. и књ. XXI 14, 1 са нап.

55. О томе в. Плиније, *Naturalis historia* II 91 и д.

56. Коса се на грчком каже *κόμη*. Амијан у овом одељку наводи мишљење Аристотела и перипатетичара, као и ранијих грчких философа.

57. Тарс је споменут у опису источних провинција, XIV 8,3.

58. Према неким познијим писцима, Јулијаново тело касније је пренето у Константинопољ.

59. Положај заповедника коњице, уп. горе 8, 11.

60. У тексту *capita*, општи термин за заповедника разних војничких јединица.

61. Ово је неувобичајен поступак, јер је Варонијан тада имао тек око годину дана. Јовијан га, очевидно, већ означаје као свог наследника.

62. Наиме, остао је нејасан узрок Јовијанове смрти. Сумње које Амијан наводи срећу се и код других савремених писаца. Јовијан је умро фебруара 364.г.

63. Сципион Емилијан, чувени римски војсковођа и прогнаник аграрних реформи Тиберија Граха, нађен је мртав једно јутро у својој соби, а да узрок смрти никада није пронађен.

64. Јовијан је укинуо Јулијанове едикте против хришћана.

XXVI КЊИГА

(364–365.год.)

I ВАЛЕНТИНИЈАН, ТРИБУН ДРУГЕ ШКОЛЕ ШТИТОНОША, У ОДСУСТВУ ЈЕ ИЗАБРАН ЗА ЦАРА У НИКЕЈИ, УЗ ОПШТУ САГЛАСНОСТ ВОЈНИХ И ЦИВИЛНИХ ВЛАСТИ

1. Изложили смо уз велики труд редослед догађаја све до граница нашег сећања. Потом је било умесно повући се од најпознатијег градива да би се избегле опасности које су често скопчане са истином,¹ и да не бисмо морали да трпимо неразумне критичаре дела које стварамо. Они се, наиме, буне као да су лично повређени, уколико се заобиђе шта је цар говорио на вечери или уколико се изостави због чега су се војници сабрали крај застава; и да није требало у многостраном опису земаља ћутати о малим утврђењима, и што нису наведена имена свих који су дошли у канцеларију градског претора. Критикују и многе сличне ствари које нису у складу са начелима историје, јер та начела захтевају да се подробно обрађују главна питања, а не да се бавимо неважним ситницама. А кад би неко хтео да све то сазна, могао би се исто тако надати да ће побројати и ситне честице које лете кроз празан простор, а које ми зовемо атоми. 2. Плашећи се тога, неки стари писци нису за сви живота објавили податке о различитим догађајима, које су китњасто изложили – што и поуздани сведок Тулије тврди у једном писму Корнелију Непоту.² Стога, презирући простачко незнање, пожуримо излагању.

3. Ови ужасни и сурови удеси дошли су до жалосног краја, после смрти три цара у кратком размаку. Тело преминулог императора балзамовано је и послато у Константинопољ да се сачува међу посмртним остацима царева. Војска је, међутим, продужила у Никеју, мајку битинских градова. А поглавари војне и цивилне управе, притиснути многим јавним пословима – док су неки од њих гајили и празне наде – тражили су около озбиљног и искусног човека за владара. 4. Тако су гласине, захваљујући тајном сашаптавању неколицине, дотакле име Еквиција, тада трибуна прве школе штитоноша. Како се он високим достојанственицима није допадао, јер је био непријатан и неуљудан, унеколико је предност дата Јовијановом рођаку Јануарију, који је држао целу војну управу Илирика. 5. Кад је и он одбачен, јер је боравио далеко, као погодан и одговарајући за то што се тражило изабран је, под божанским надахнућем, Валентинијан, заповедник друге школе штитоноша, против кога није било ниједног гласа. Он је био остављен код Анкире да их, како је наређено, касније стигне. И како се нико из државне власти није супротстављао, послати су гласници да га обавесте да што пре дође. И десет дана нико није управљао државним кормилом,

што је и прорекао гатар Марко, прегледајући животињску утробу у Риму. 6. У међувремену, да се не би десило нешто што би било супротно оном што је већ одлучено, и да војска, која је често превртљива, не би усмерила избор на неког од присутних, постарао се Еквитије, заједно с Леоном, који је тада под Дагалаифом, заповедником коњице, водио рачуноводство војних јединица, а после као управник двора сејао смрт. Као Панонци³ и присталице изабраног цара, они су се трудили да сачувају одлуку војске, и у томе су успели. 7. Кад је Валентинијан на позив дошао, ради испуњења задатка... као што су му дали на знање предзнаци или снови који су се понављали, није желео да буде виђен нити да изађе у јавност следећег дана. Наиме, избегавао је поновљени дан месеца фебруара,⁴ који је тад почињао, а за који је сазнао да је више пута био несрећан за римску државу. О овом дану даћу поуздана објашњења.

8. Стари познаваоци кретања Земље и звезда, међу којима се истичу Метон,⁵ Еуктемон,⁶ Хипарх⁷ и Архимед,⁸ дефинишу годину као време за које се изврши окретање Сунца. Оно, према вечном закону, прође небесне знаке који се на грчком језику зову зодијаки, и по истеку 365 дана и ноћи врати се на исту тачку. Тако, ако је кренуло два степена од Овна, по истеку рока враћа се на исто место. 9. Али сасвим тачно време године завршава се са наведених 365 дана и ноћи и још са шест сати, тачно у подне, а почетак следеће године наступа шестог часа, до вечери. Трећа година почиње од прве страже и траје до шестог часа ноћи. Четврта тече од поноћи до јутра. 10. Али како би овакво рачунање са разним почецима године – једна година почиње од шестог часа дана, друга од шестог часа ноћи – довело до збрке у целој науци, и јесењи месец понекад би постао пролећни,⁹ одлучено је да се оних шест сати, који се за четири године скупе у двадесетчетири сата, додају као један дан и ноћ. 11. Пошто се о свему овом дубоко промислило и с тим су се сагласили многи научници, постигнут је један јасан почетак годишњег тока, а не нејасан и неодређен. Од тада је небесно рачунање без икакве грешке, а месеци се држе одређеног годишњег доба. 12. Римљани дуго ово нису знали, све док им се краљевство није надалеко проширило. Током многих векова они су били заплетени у нејасности и тешкоће, а утонули су у још дубљу таму грешака откако је свештенству дата дозвола да умеће дане. Они су слободно, помажући тако порезнику или парничару, по свом нахођењу скраћивали или продужавали рокове. 13. А од почетка су се појавиле и многе друге погрешке, али сматрам да је сувишно набрајати их. Следећи Грке, Октавијан Август је исправио забуну и средيو ове недоследности; након дугог већања, прихватио је размак од дванаест месеци и шест сати, време за које

сунце, у вечном кретању, обиђе станишта дванаест звезда и заврши раздобље од једне године.¹⁰ 14. Ово рачунање, познато као „бисектилно” утврдио је уз божју помоћ Рим, који ће живети кроз векове. Сад пожуримо ка преосталом излагању.

II ПОЗВАН ИЗ АНКИРЕ, ВАЛЕНТИНИЈАН БРЗО СТИЖЕ У НИКЕЈУ. ПО ДРУГИ ПУТ ЈЕ ПОНОВО ЈЕДНОГЛАСНО ИЗАБРАН ЗА ИМПЕРАТОРА И, ОВЕНЧАН ДИЈАДЕМОМ И ПУРПУРОМ, ПРОГЛАШЕН ЗА АВГУСТА; НАКОН ТОГА ОБРАЋА СЕ ВОЈСЦИ

1. Већ је био прошао дан, неповољан – како су неки мислили – за почетак великих послова, и приближавало се вече. На Салутијев подстицај и уз очевидну сагласност свих, одлучено је, под претњом смрћу, да нико од људи са вишег положаја не сме да наступа јавно следећег јутра. Бојали су се, наиме, да ће неко од њих покушати да се домогне власти. 2. Кад је – на жалост многих које су мучиле празне амбиције – прошла ноћ и освануо дан, сва војска се скупила на једном месту. А кад је стигао у логор, Валентинијан је пуштен да се попне на високо саграђен трибунал и, као на изборној скупштини, добром вољом присутних као достојан човек проглашен је за владара Царства. 3. Одмах је огрнут владарским плаштом, крунисан и гласно поздрављен као август. Уз много похвале, које је могла изазвати пријатна новост, спремао се да каже већ смишљени говор. Но, чим је дигао руку, да би лакше говорио, настане велик жамор. Центурије и манипули и сви припадници кохорти лупали су у штитове и одлучно су наваљивали да се одмах изабере и други император. 4. Мада су неки сматрали да је то учинила мањина коју су подмитили они одбачени кандидати, да би радили у њихову корист, изгледа да за то мишљење ипак нема основа. Јер, чули су се једногласни узвици не оних поткупљених, већ великог мноштва, које је телом исту ствар. Били су, наиме, уплашени скорашњим искуством о пролазности високог положаја. Онда је жамор војске прешао у страшну вику и изгледало је да следи велика побуна. Завладао је страх од дрскости војске, која понекад одједном крене на погубна злодела. 5. А Валентинијан, који се тога плашио више од осталих подигавши брзо десницу, као владар пун самопоуздања, усуди се да неке изгрди као дрске бунције те без икаквог прекидања изложи оно што је био припремио.

6. „Радујем се, најхрабрији браниоци провинција, и тврдим, и увек ћу тврдити, да ми је ваша врлина – мени који нити сам се надао нити томе тежио – поверила, као најбољем од свих,

управу над римском државом. 7. То што је било у вашој руци, док још није био изабран управљач државом, спровели сте успешно и сјајно, узвисивши до највише почасти оног који је од ране младости па до зрелог доба, као што знате, живео часно и чисто. Стога, молим, мирно саслушајте излагање једноставним речима, о томе шта сматрам да треба спровести на општу корист. 8. Да је потребно узети колегу као садруга у власти, за све случајеве које многи разлози захтевају, нити се двоумим нити одбијам, јер сам човек који се плаши мноштва брига и разних промена околности. Али, свим силама треба тежити слози, којом расту и најмање ствари. А то ће се лако постићи уколико ваше стрпљење, заједно с правичношћу, дозволи мени слободу у стварима које су моја брига. 9. А ја се надам, даће Фортуна, помоћница у добрим наумима, да нађем – колико могу брижљиво тражећи да извршим и спроведем – разумног савладара. Јер, као што мудраци уче, не само у власти, где су највеће и најчешће опасности, већ и у свакодневним приватним пословима, туђинца треба примити за пријатеља кад га разуман човек процени, а не процењивати га кад је већ постао пријатељ. 10. То вам обећавам уз наду на боље. А ви задржите своју чврстину у делању и своју верност и, док траје зимски одмор, обновите снагу духа и тела, да бисте ускоро примили оно што вам припада поводом мог наменовања за августа.”¹¹ 11. Завршивши говор, утолико значајнији што је пратио високо звање које је неочекивано стечено император је све придобио за своја гледиште. Његов став следили су и они који су раније, најжешћим речима тражили нешто друго. Тако су Валентинијана, опкољеног орловима и заставама и окруженог свитом разних војних родова – већ застрашујућег изгледа – одвели у краљевске одаје.

III О АПРОНИЈАНОВОЈ ПРЕФЕКТУРИ ГРАДА РИМА

1. Док својевољна судба ређа променљиве удесе на Истоку, Апронијан¹² управља вечним градом, као правичан и строг судија. Усред неодложних брига којима је ова префектура често била притиснута, најпре се постарао за то да троваче – мада су се већ били проредили – похвата и подвргне истрази. Пошто би отворено признали да су некеме нашкодили и пошто би одали саучеснике, кажњавани су смрћу. И тако је овом пропању неколицине, остале – ако се где ко крио – заплашио сличном судбином. 2. Кажу да је то тако ревносно спроводио стога што, кад је Јулијановом одлуком био унапређен, бораваћи још у Сирији, на путу изгубио једно око. Подозревајући да је жртва недозвољених вештина упорно је истраживао, са разумљивом, али повеликом

увређеношћу – ове и сличне случајеве. Стога се неким чинио преоштар када је неколико пута за време трка у амфитеатру, где се скупља маса света, истраживао највеће злочине. 3. Најзад, после много казни изречених на овакав начин, возару Хиларину је доказана кривица¹³ и он је признао да је свога још недораслог сина упућивао у вештину прављења отрова. Поучавао га је у тајним вештинама, које су законом забрањене, да му, без ичијег знања, помаже тајним средствима. Стога је кажњен смрћу. Али он, пошто га је целат лабаво држао, изненада се отргне и побегне у хришћанску капелу. Када је одатле извучен, одесечена му је глава. 4. Али и даље се настојало да се ово и слично сузбије и нико, или мали број њих, упућен у ова злодела, избегао је општој пажњи. У следећем раздобљу, међутим, дуготрајно одсуство кажњавања потхранило је ове грозне радње, и распуштеност је порасла до те мере да је неки сенатор осуђен што је подражавајући Хиларина, поверио свога роба, малте не писаним уговором, зналцу рђавих вештина да би га научио тајним злоделима. Но, избегао је казну захваљујући богатом миту, како је разглашено причама које су кружиле. 5. А овај исти човек, када је ослобођен, није се трудио да спере са себе неку мрљу, мада је требало да се стиди свога живота и своје кривице. Него, као да је међу многим порочним људима једини без икакве кривице, сео је на коња са сјајним оглавом и јурио калдрмом; још и сад вуче за собом гомилу робова у жељи да нечим новим скрене пажњу на себе. Чули смо да је тако и славни Дуилије, после оне чувене поморске битке¹⁴ приуштио себи то, да се после вечере врати кући с трубачем, који је пред њим тихо свирао.

6. Ипак, под овим Апронијаном владало је право обиље свих потребних ствари, тако да није било чак ни тихог гунђања због недостатка намирница, што се у Риму стално догађа.

IV ВАЛЕНТИНИЈАН УЗ ПРИСТАНАК ВОЈСКЕ УЗИМА ЗА САВЛАДАРА У ХЕБДОМУ,¹⁵ У КОНСТАНТИНОПОЉУ СВОГА БРАТА ВАЛЕНСА, УПРАВНИКА КОЊУШНИЦЕ У НИКОМЕДИЈИ

1. А у Британији, као што рекосмо, Валентинијан је био изабран за принцепса. Пошто је наредног дана, дао знак за полазак сазвао је прваке, као да ће следити разумне савете, а не оно што сâм буде хтео, и упитао је кога би требало да узме за савруга у власти. Док су сви ћутали, Дагалаиф, тадашњи заповедник коњице, смело одговори: „Ако волиш своје”, рече, „најбољи императору, имаш брата; ако волиш државу, тражи неког другог кога ћеш огрнути пурпуром”. 2. На те речи он се увреди, али то

није показао. И, кријући шта смера, ушао је брзим маршем у Никомедију, а 1. марта прогласио је свога брата Валенса за управника коњушнице и дао му трибунски чин. 3. Потом, кад је дошао у Константинопољ, размишљајући много сам са собом и сматрајући да га велики и хитни послови већ надвлађају, закључио је да се не сме оклевати. И 28. марта довео је у предграђе Валенса, и уз сагласност свих јер нико се није усуђивао да се томе супротстави, прогласи га августом. Украсивши га царским инсигнијама и овенчавши му чело дијадемом, врати се с њим у истим колима, као са легитимним судеоником у власти, који је као подређени био послушан, како ће показати даљи ток нашег излагања.

4. Тако је ово сређено без ичијег ометања; Но, тада оба цара обузе грозница. Када је ојачала нада на оздрављење – а будући успешнији у истраживању него у сређивању ствари – повере строгу истрагу о узроку болести грубом Далматинцу Урсацију, управнику двора, и Вивенцију из Сисције, тадашњем квестору. Пронеле су се наиме гласине да су хтели приказујући како су им нашкодиле тајне враџбине, да изазову мржњу према успомени на Јулијана и на његове пријатеље. Али, то је лако оповргнуто, јер није нађен никакав доказ, чак ни речју о мени завере. 5. У то време као да су то целом Римском царству трубе зазвучале ратну песму и најдивљија племена дигла се и почела упадати преко граница које су им најближе. Аламани су истовремено пљачкали Галију и Рецију, а Сармати и Квади Панонију; Пикти, Саксонци, Скоти и Атакоти мучили су Британију сталним невољама, Аусторијанци и друга мавританска племена упадала су у Африку жешће него иначе, а Тракију је пљачкала разбојничка гомила Гота. 6. Персијски краљ кренуо је са великом војском на Арменију, журећи да је врати под своју власт. Желећи да се оправда рекао је да после смрти Јовијана, с ким је склопио савез и мир, ништа не би требало да стоји на путу да поново добије оно што је, како је доказивао, и раније припадало његовим прецима.

**У ДВА ИМПЕРАТОРА ДЕЛЕ МЕЂУ СОБОМ
ВОЈСКОВОЂЕ И ВОЈНЕ ЈЕДИНИЦЕ. УБРЗО
ЈЕДАН ЗАПОЧИЊЕ КОНЗУЛАТ У МЕДИОЛАНУ,
ДРУГИ У КОНСТАНТИНОПОЉУ.
АЛАМАНИ ПЉАЧКАЈУ ГАЛИЈУ.
ПРОКОПИЈЕ ДИЖЕ БУНУ НА ИСТОКУ**

1. Пошто су провели мирну зиму, у свему сложни цареви – један поносан због именовања, а други, бар привидно, придружен у тој почаст – прелетевши Тракију стигли су у Наис. У предграђу по имену Медијана, које је на три миље од града,

поделили су између себе војсковође, јер ће се ускоро растати. 2. Валентинијану, према чијем мишљењу је ствар и сређена, припао је Јовин, кога је Јулијан био унапредио за врховног заповедника коњице Галије,¹⁶ као и Дагалаиф, кога је за генерала армије унапредио Јовијан. Одрешено је да на Исток Валенс прати Виктор, који је и сâм унапређен одлуком горе поменутог цара, и њему је придружен Аринтеј. А Лупицин, кога је на сличан начин унапредио Јовијан, као врховни заповедник коњице надзирао је источне области. 3. Тада је и Еквитије стављен на чело илирској војсци – још увек не као магистер,¹⁷ већ као комес. И Серенијан, који је претходно био удаљен из службе, враћен је, будући Панонац, и додељен Валенсу као заповедник гарде. Пошто је то тако сређено, подељене су и војне јединице. 4. После тога ушавши у Сирмиј, браћа су поделила престонице – према одлуци моћнијег од њих – и Валентинијан је отишао у Медиоланум, а Валенс у Константинопољ. 5. Као префект Оријентом је управљао Салутије, а Италијом, са Африком и Илириком, Мамертин; галским провинцијама управљао је Германијан. 6. Цареви су, дакле, боравили у поменутим градовима и први пут узели конзулске одоре. А те године римска држава погођена је тешким губицима. 7. Аламани су, наиме као непријатељи нападали германску границу чешће него обично, из следећих разлога. Када су њихови изасланици послани у штаб да приме одређене дарове, као што је било уобичајено, дати су им мањи и јевтинији. Они, примивши их, бесно их побацију, као да су им испод части. Због тога се Урсације, тадашњи управитељ двора, бесан и примитиван човек, грубо понео према њима. А они, вративши се, преувеличали су цео догађај и подбунили ова дивља племена, као презрена и понижена. 8. Отприлике у ово доба, или мало касније, Прокопије је на Истоку подигао буну. То је, заједно са претходним, јављено Валентинијану око првог новембра, док се налазио на путу за Паризије. 9. Он нареди да Дагалаиф požури и пресретне Аламани, који су се, опљачкавши оближња места, без губитака повукли. Што се тиче угушивања Прокопијеве побуне, пре него што се она распламса, цара су растрзале брига и неизвесност. Нарочито је био узнемирен јер није знао да ли Прокопије настоји да задобије престо зато што је Валенс већ мртав, или је он још жив. 10. Наиме, Еквитије је примио извештај трибуна Антонија, заповедника војске у Средоземној Дакији, који само напомиње да је чуо за тај догађај. Сâм Еквитије још ништа поуздано није био сазнао, и једноставно је обавестио принцепса о том шта се збива. 11. Сазнавши то, Валентинијан је унапредио Еквитија у чин генерала и наредио му да се врати у Илирик, да опасни побуњеник, пројуривши Тракију, не би са непријатељском војском напао Панонију. Јер, био је

веома уплашен скорашњим искуством, сећајући се како је Јулијан не обазирјући се на победника у грађанским ратовима,¹⁸ изненада и неочекивано, невероватном брзином прелазио из града у град. 12. Али његову жарку жељу да се врати умањивали су савети пријатеља, који су га опомињали и молили да не излаже Галију варварима, који су претили уништењем, и да не оставља провинције без праве заштите. Томе су се придружиле и молбе изасланства из познатих градова, да их у тешким и неизвесним приликама не напушта без обезбеђења; он би већ својим присуством могао да их спасе од опасности, јер би његово славно име улило страх Германима. 13. Најзад, размисливши о томе шта је најкорисније у овој ситуацији, прихватио је мишљење већине, понављајући да је Прокопије непријатељ само његовом брату, а Аламани целој римској држави. И реши да не иде никуд ван граница Галије. 14. Стигао је све до Рема и, плашећи се да би Африка могла бити нападнута, одредио је Неотерија, тада секретара, а касније конзула,¹⁹ да оде да је заштити. С њим је послао и Масаукона, градског официра, због тога што је овај, служећи под својим оцем, некадашњим комесом Кретионом, познавао добро ова опасна места. С њима је послао и Гауденција, официра штитоноша, поузданог човека кога је дуже време познавао.

15. Како су у исто време одасвуд зазвучале жалосне трубе, изложићемо поједине догађаје на одговарајућем месту. Сада ћемо описати догађаје на Истоку, а потом варварске ратове, будући да се доста тога дешавало у исто време, и на Истоку и на Западу. Поступићемо тако да не бисмо – журећи с једног места на друго – све измешали и замрсили ток догађаја до потпуне нејасноће.

VI ПРОКОПИЈЕВ ЗАВИЧАЈ И ПОРЕКЛО, ЊЕГОВЕ НАВИКЕ И ЧИНОВИ. ГДЕ СЕ СКРИВАО ЗА ВРЕМЕ ЈОВИЈАНА И КАКО ЈЕ ПРОГЛАШЕН ИМПЕРАТОРОМ У КОНСТАНТИНОПОЉУ

1. Прокопије је рођен у славној породици у Киликији, где се и школовао. Због тога што је био рођак Јулијану,²⁰ каснијем цару, истицао се још од првог јавног наименовања. И, пошто је био непорочног живота и понашања, мада повучен и ћутљив, дуго је служио као државни секретар и трибун и већ је био доспео до највиших положаја. Променом прилика после Констанцијеве смрти он је, као царев рођак, стремио ка вишем и ушао је у ред комеса. Према томе било је јасно да ће он, ако смогне снаге, бити тај који ће пореметити јавни мир. 2. Кад је Јулијан кретао на Персију, оставио је у Месопотамији јаку вој-

ску, са Прокопијем и Себастијаном, који је добио исто звање. Прокопију је наложио – како се кришом проносила неизвесна вест, за чију истинитост нико није јамчио – да поступи према приликама и, уколико осети да римска власт попустила, нека се постара да се сâм што пре прогласи царем. 3. Прокопије је то спровео поступајући уљудно и обазриво, а кад је сазнао да је Јулијан, смртно рањен, умро и Јовијан постао владар државе, проширила се неистинита вест да је Јулијан на самрти изјавио како жели да се Прокопију повере кључеви управе државом.²¹ Уплашен да би га због тога могли убити без суда, склонио се од погледа јавности. Нарочито је био престрашен после убиства Јовијана, начелника секретарâ, кога је неколицина војника после Јулијанове смрти именовала као достојног власти и за кога је чуо да је подвргнут мучењу до смрти. 4. И будући да је сазнао како га помно траже, отишао је у пусте, удаљене области, да би избегао последице велике мржње. Потом, чувши да Јовијан брижљиво трага за његовим скровиштем, а будући већ сит живота звери – наиме, збачен је са високог положаја на нижи, а мучила га је чак и оскудица хране у пустим пределима, и недо-стајао му је разговор с људима – притиснут крајњом невољом, заобилазним путем стигао је на територију Халкедона.

5. Пошто му се ово уточиште учинило сигурним, сакрио се код свог поузданог пријатеља, извесног Стратегија, који је од дворског гардисте постао сенатор. Често је кришом одлазио у Константинопол, према сведочењу тога истог Стратегија, који ће бити испитиван за време истраге саучесника. 6. Наиме, као неки вешт шпијун, непрепознатљив због потамнелог лица и мршавости, сакупљао је гласине, које су бивале све учесталије – јер је садашње стање обично човеку непријатно – како многи оптужују Валенса да гори од жеље за отимањем туђег. 7. На његову суровост као погубни подстрекач надовезао се његов таст Петроније, бивши заповедник легије Мартенса, који је, брзим узлетом, неочекивано постао патриције.²² Он је био ружан и телом и душом и преко мере је жудео да пљачка до голе коже, све без разлике криве и невине. Њих је после грозних мучења осуђивао на четвороструке окове, утерујући дугове још од време-на цара Аурелијана²³ и горко жалећи ако би неког пустио не-кажњеног. 8. Његовој неподношљивој ђуди треба додати следеће док се богатио наносећи бол другима, био је неумољив и суров, тврдог срца и неспособан да прими било какво образло-жење, или да га пружи. Био је омраженији од Клеандра, за кога читамо да је, као префект под царем Комодом,²⁴ у свом безумљу уништио срећу многих људи; био је гори од Плаутијана, пре-фекта под Севером,²⁵ који би због своје прекомерне надмености све довео до расула, да није погубљен осветничким мачем. 9. Ови

жалосни поступци под Валенсом су, на Петронијев подстицај, довели до затварања многих угледних кућа. У очекивању горе, и провинцијалци и војници, који су подједнако трпели, моли-твама, мада тајним и неизговореним, уз опште уздахе тражили су промену садашњег стања, уз помоћ вишњег божанства.

10. То је Прокопије из прикрајка посматрао, помишљајући да ће, кад се коло среће окрене, лако заузети врховну власт. Стајао је у заседи као дивља звер, спремна да скочи чим угледа нешто што може да зграби. 11. Док је он горео од нестрпљења, случај му је у прави час дао повољну прилику. Кад је крајем зиме Валенс пожурио у Сирију и кад је већ прешао у битинску земљу, војсковође га извести да се Готи, племе још непокорено и стога врло дивље, договарају да упадну у трачке крајеве. Сазнавши за то, а да би без сметњи стигао тамо куд је кренуо, заповедио је да се на места, за која се плашио да ће их варвари напасти, пошаље довољно појачање, коњаника и пешака. 12. Кад се принцеп већ прилично удаљио, Прокопије, исцрпљен дугим невољама и сматрајући чак и саму смрт милосрднијом од зала која га притискају, одједном баци коцку, ризикујући свакојаке опасности. Не плашећи се више да ће претрпети најгоре, изгубивши разум, крете се на врло смео подухват. Дивитензи и Млађи Тунгрикани, који су, поред осталих, били одређени за хитну службу у Тракији, задржали су се, као и обично, два дана у Константинопољу.²⁶ Преко неких познаника из тих јединица Прокопије је пожурио да их подмити, а будући да је опасно и тешко говорити са свима, изабрао је само неколико поверљивих. 13. А они, надајући се великим наградама обећају, под свечаном заклетвом, да ће учинити све што он жели. Обећали су му и наклоност својих сабораца, на које су могли да утичу приликом саветовања, јер су се истицали и платом и заслугама. 14. И, као што је било, чим су сунчеви зраци обасјали дан, Прокопије, обузет различитим мислима, крене у Анастасијино купатило, названо тако по Константиновој сестри. Знао је да је ту стационарна војска, а саучесници у његовим тајним намерама обавестили су га да су га на ноћном састанку сви подржали. Пошто су му драговољно, под заклетвом зајамчили безбедност, примљен је, чак са почастима, на збор подмитљивих војника, али су га држали као неког заробљеника. Као некад преторијанци, који су после Пертинаксове смрти подржали Јулијана,²⁷ јер је нудио већу награду ако дође на власт, тако су и ови, надајући се разноврсној добити, бранили Прокопија, који се трудио да се домогне злосрећне власти. 15. И тако је стајао, измршавео, да помислиш да долази из доњег света. А како нигде није пронађен пурпурни огртач, био је обучен у тунику извезену златом, као дворски

службеник, но од пета до бедара је личио на дечака из школе за пажеве; држао је копље, а у левој руци мали комад пурпурне тканине. Тако се на позоришној сцени понекад изненада појави нека дивна шаљива фигура. 16. Попевши се, на тако смешан начин, на најбешчаснију од свих почаста, обратио се творцима доброчинства удворичким улагивањем. Пошто им је обећао велико благо и почаста, као први добитак од своје владавине, кренуо је напред у народ, заштићен великим бројем наоружаних војника. Ишао је усправно усред уздигнутих застава, окружен штитовима који су страшно звекетали, злокобно се сударајући; из страха да га неко одозго не погоди камењем или комадима опеке, војници су спојили штитове изнад самих креста шлемова. 17. Док је он бојажљиво ишао напред, народ није ни негодовао, нити је показивао наклоност. Ипак, људи су били загрејани пријатношћу због неочекиване промене – што је углавном простом свету урођено. Били су подстакнути и тиме што су, како рекосмо, мрзели Петронија, јер се богатио насиљем и јер је већ одавно забрањене послове и магловите дугове прошлости износио на видело, шкодећи припадницима свих слојева. 18. Кад се, дакле, Прокопије попео на трибунал, сви су се укочили од запрепашћења; због суморне тишине помислио је да вртоглаво иде у смрт. Удови су му дрхтали, што га је омело у говору, те је дуго стајао без речи. Најзад је почео нешто да говори, испрекиданим, самртничким гласом, правдајући се блиским сродством са царском породицом. Уз тихи шапат одобравања поткупљених, а потом уз бучне узвике светине, неприкладно је проглашен императором те је журно отишао у курију. Како ту није било никог од угледних сенатора, већ само неколицина људи нижег стајежа, он журно уђе у палату, ногом која није слутила на добро.²⁸

19. Неки људи се зацело чуде што се владавина достојна подсмеха, која је почела тако нагло и непромишљено, завршила страшном несрећом по државу. Они не знају за раније случајеве и мисле да се то десило први пут. 20. Тако је Андриско из Адрамитена, човек врло ниског порекла, доспео до имена лажног Филипа, и македонским ратовима додао и трећи тежак рат.²⁹ Тако, док је у Антиохији боравио цар Макрин, Хелиогабал Антонин појавио се у Емеси. У неочекиваном налету Максимиана, убијен је Александар са мајком Мамејом.³⁰ Тако је и у Африци Гордијан Старијан брзо доведен на власт, али притешњен тешкоћама и опасностима са свих страна, завршио је живот са омчом око врата.³¹

**VII ПРОКОПИЈЕ БЕЗ ПРОЛИВАЊА КРВИ
СТАВЉА ТРАКИЈУ ПОД СВОЈУ ВЛАСТ.
КОЊАНИКЕ И ПЕШАКЕ КОЈИ ПРОЛАЗЕ КРОЗ
ТРАКИЈУ ПРИДОБИЈА ОБЕЋАЊИМА,
А ЈОВИЈЕ И ВИКТОРЕ, КОЈЕ ЈЕ ВАЛЕНС ПОСЛАО
ПРОТИВ ЊЕГА, ПРИДОБИЈА ГОВОРОМ**

1. Тако су, дакле, продавци простих јела, чувари или бивши чувари палате и војници који су се повукли у миран живот, делом по позиву, а делом својевољно, учествовали у неизвесностима овог неуобичајеног потхвата. Неки опет, држећи да је све сигурније од тадашњих прилика, кришом су побегли из града и брзим кораком отишли у царев табор. 2. Све њих је у брзом трку прешао Софронијан, тадашњи нотар, а потоњи префект Константинопоља, и стигао до Валенса. Овај се управо спремао да крене из Цезареје кападокијске, пошто су жарке врућине Киликије већ уминуле, да би стигао у резиденцију у Антиохији. Испричавши му ток догађаја, окрене Валенса, који је у недоумици – како то обично бива – био збуњен и узбуђен, ка Галатији, да би још врелу ситуацију зграбио у своје руке. 3. Док је он журио усиљеним маршем, Прокопије је с најбрижљивијим трудом даноноћно радио. Показивао је неке подметнуте гласнике који су, вешти у лукавству, тврдили да долазе једни са Истока, други пак из Галије, и измишљали да је Валентинијан мртав; говорили су да је сад све отворено новом, другом владару. 4. И будући да преврати, смело изведени, понекад морају да се брзо осигурају, а да се не би изоставило нешто што улива страх, одмах су Небридија, из Петронијеве странке – који је недавно унапређен на место Салутија, преторијанског префекта – као и Цезарија, префекта града Константинопоља, баčili у окове. А наређено је да се о граду са уобичајеном надлежношћу стара Фронимије, а да управник двора буде Еуфрасије; обојица су били Гали, чувени по свом образовању у лепим уметностима. Војна управа поверена је Гомоарију и Агилону, који су враћени у службу; то је био неразуман чин, што ће доказати њихови издајнички поступци³². 5. Но, плашили су се да ће комес Јулије, заповедник војске Тракије, ако сазна за побуну кренути из оближњих станица да савлада побуњенике. Стога су смислили успелу превару. Натерали су Небридија – који је још био у затвору – да напише писмо. Наводно, према Валенсовој наредби, Јулије треба да се обрачуна са варварима; позван је у Константинопољ и ту је задржан у заточеништву. Овом лукавом преваром ратоборна трачка племена придобијена су без крви и била су од велике помоћи дрским бунтовницима. 6. Пошто је то успешно спроведено, Араксије је, измоливши то од двора – а као да му је помогао у томе зет

Агилон – постао преторијански префект. И многи други добили су различите послове на двору или управу над провинцијама, неки против воље, а други нудећи се и добијајући то митом. 7. И као што то често бива у грађанским борбама, испливали су неки људи са дна, терани очајањем или вођени слепим амбицијама, а неки други, иначе племенитог порекла, срушили су се са највиших врхова у смрт и прогонство. 8. Кад је захваљујући овим и сличним поступцима изгледало да се странка учврстила на власти, преостало је да се скупи јак одред војника. И лако су постигли и оно што је понекад осујетило друштвене преврате, чак ако су почели смело и били оправдани. 9. Они одреди пешака и коњаника који су били позвани у поход пролазили су кроз Тракију. Примили су их љубазно и дарежљиво, а кад су се сви сакупили, већ су личили на војску. Намамљени великодушним обећањима, заклели су се Прокопију на верност, уз тешку казну уколико прекрше завету. Обећали су да ће бити поуздани и да ће га бранити својим животима. 10. А пронађен је врло згодан начин да се они придобију – Прокопије је носио около ћерчицу Констанција³³ – чију су успомену поштовали – претварајући се да му је близак род. Искористио је још један повољан моменат, што је Фаустина, мајка девојчице, случајно била присутна кад је примао неке од царских инсигнија. 11. Овоме је додао још нешто, што је требало брижљиво и журно обавити. Изабрана је неколицина брзоплетих и смелих људи, да крену и освоје Илирик. Они се нису ослањали ни на шта осим на своју обест и, разуме се, на златнике са ликом новог владара, а покушавали су да подмите и другим средствима. Но Еквитије, војни заповедник ове области, ухватио их је и казнио смрћу. 12. Затим, плашећи се нечег сличног, заузео је три најужа прелаза, којима се могу заузети северне провинције: прелаз кроз Приобалну Дакију,³⁴ други, најпознатији, кроз Суке³⁵ и трећи, по имену Аконтизма³⁶ кроз Македонију. Овим мерама предострожности узурпатор је разочаран у својој празној нади да ће се домоћи Илирика, и изгубио је доста материјалних средстава за рат.

13. Док се то догађало, Валенс, погођен страшном вешћу враћао се у Галатију. Кад је чуо шта се десило код Константинопоља, продужио је несигурно и са страхом. А како му је изненадан страх помео и начин расуђивања, духом је пао толико ниско да је чак размишљао да одбаци царску одору, као тежак терет. То би свакако и учинио да га од те срамне помисли нису одвратили пријатељи. Охрабрен саветима способнијих људи, заповедио је да напред крену две легије – по имену Јовији и Виктори – да би напали побуњенике у њиховом логору. 14. Док су се они приближавали, сâм Прокопије, вративши се из Никеје, где је недавно био отишао, пожурџи у Мигд – место које заплускује река Санга-

риј – заједно са Дивитензима и измешаном масом дезертера које је за кратко време био прикупио. 15. Легије су већ кренуле једна на другу да се сукобе, кад усред стрела које су летеле с обеју страна, искочи Прокопије на средину, као да је тиме хтео да изазове непријатеља. Захваљујући доброј срећи, на супротној страни препозна неког Виталијана, за кога је знао да се колеба, и поздравивши га на латинском, љубазно га позове. Пруживши му десницу, пољуби га, док су се сви наоколо чудили томе. 16. Затим рече: „Зар је то”, рече, „она стара верност војске и заклетве потврђене поузданим верским обредима? Зар ви желите, храбри јунаци, да због никоговића потежете толико својих мачева? Да прости Панонац дрма и тресе целим светом, он, који се никад не би усудио ни да помисли да се домогне власти, а ми да уздишемо над вашим и нашим ранама? Радије следите најузвишенију лозу оног који диже оружје, не да би отео туђе, већ да би обновио у целини дедовску величину.” 17. Због ових благих речи смекшали су сви који су дошли да се жестоко боре. Оборивши орлове и заставе, добровољно су му пришли и уз страшне узвике – које варвари зову „barritus”³⁷ проглашен је за императора. Скупивши се око њега, као што је био обичај, једнодушно су се сложили и отпустили га у логор, призивајући, по војнички, Јупитера за сведока да ће Прокопије бити непобедив.

VIII ПОШТО СУ НИКЕЈА И ХАЛКЕДОН ОСЛОБОЂЕНИ ОПСАДЕ, БИТИНИЈА ПАДА ПОД ВЛАСТ ПРОКОПИЈА, А ПО ЗАУЗИМАЊУ КИЗИКА И ХЕЛЕСПОНТ

1. За овим успехом побуњеника следио је један још срећнији. Наиме, трибун Румиталка, који је био прешао на Прокопијеву страну и добио управу над дворем, размотривши озбиљно план, прешао је са војницима море и дошао код места које се раније звало Дрепан, а сада Хеленопољ.³⁸ Одатле је муњевитом брзином заузео Никеју. 2. Ради опсаде овог града Валенс је, са стручњацима за ову врсту борбе, послао бившег генерала и краља Аламана, Вадомарија, а сам је продужио у Никомедију. Кренувши одатле, настојао је са великом војском да заузме Халкедон, са чијих зидина су му стизале погрде и подсмешљиви узвици: „Сабајаријус”. А „сабаја” се прави од јечма или жита, које се претвара у течност, и то је пиће³⁹ сиромашног света у Илирику. 3. Изморен нестацицом хране и огромном упорношћу бранилаца, спремао се да оде. Кад они, који су у међувремену били затворени у Никеји, излете, отворивши неочекивано врата. Пошто су поубијали велики број опсађивача, они, су под вођ-

ством храброг Румиталке пожурили са жаром напред, да опколе с леђа Валенса, који још није био напустио, предграђе Халкедон. Они би своју намеру и остварили да гласине о томе нису стигле до цара, који тако сазнаде за претећу опасност. Брзим повлачењем поред Сунонског језера⁴⁰ и хитрим преласком преко многих завоја реке Гал, изиграо је непријатеља, који га је узалуд пратио. Захваљујући том случају и Битинија је прешла под власт Прокопија. 4. Кад се усиљеним маршем Валенс вратио у Анкару, сазнао је да са Истока долази Лупицин,⁴¹ са војском која није за потцењивање. Како су му наде на успех порасле, пошаље свог најбољег заповедника, Аринтеја,⁴² да се супротстави непријатељу. 5. Кад је овај дошао до Дадастане, где је, како рекосмо, умро Јовијан, изненада спази наспрам себе Хиперехија с војском. Он је пре тога био снабдевач заповедника, тј. слуга његовог трбуха и грла; њему је, као пријатељу, Прокопије поверио да води помоћне трупе. Но Аринтеј, показујући презир према могућности да победи у боју тако недостојног човека, а уздајући се у свој ауторитет и крупан стас, заповеди непријатељима да вежу свог заповедника. И тако је он, та сенка од команданта, заробљен рукама својих људи.

6. Док се све ово догађало, неки Венуст, службеник државне благајне под Валенсом, био је, доста раније, послат у Никомедију, да злато примљено на име плате за војску расуту по Истоку, подели појединачно војницима. Сазнавши за онај несрећни догађај, схватио је да прилике нису повољне па се брзо склонио у Кизик, са новцем који је био примио. 7. Ту се случајно нашао и Серенијан, тадашњи заповедник царске гарде, који је послат да чува трезор. Како је град свуд унаоколо имао непремостиве зидове, а био је познат и по старим споменицима, чувао га је уздајући се у трупе које су на брзу руку сакупљене. А Прокопије је одредио јаке снаге за освајање овог града да би, задобивши Битинију, припојио и Хелеспонт. 8. Међутим, циљ није постигнут, јер су опсађени често обарали на земљу нападаче стрелама, танима и копљима. А захваљујући вештим борцима затворен је и прилаз луци, снажним гвозденим ланцем везаним на оба краја. Тако непријатељски бродови, чак и они са кљуном, нису могли да продру унутра. 9. Уз велике напоре и војника и војсковођа, који су сви били исцрпљени од жестоких борби, трибун Алисо, истакнут и вешт борац, прекинуо је ланац на следећи начин. Повезавши три брода, начинио је од њих „корњачу”: у првом реду, на веслачким клупама, стајали су наоружани људи, са густо састављеним штитовима изнад глава; они иза њих били су мало повијени, а трећи још више сагнути, тако да су последњи готово чучали, чинећи тако грађевину за-

својеног облика. У биткама под зидовима ова врста направе има за циљ да стреле и камење, када у њу ударе, клизећи низ косину оду као киша. 10. Тако је Алисо неко време био заштићен од удара копаља. А будући да је био човек крупног, снажног тела, подметнувши дебло, снажно је секиром ударио онај ланац и раскинуо га тако да се отворио широк пролаз. Захваљујући томе, град је остајао незаштићен, изложен нападу непријатеља. С тог разлога, кад је касније погубљен зачетник целе буне, и кад су сурово кажњаване његове присталице овај исти трибун је, захваљујући том сјајном делу, сачувао живот и војни чин. Доста касније страдаће у Исаурији, прободен руком неког разбојника.

11. Кад му је ратном срећом отворен Кизик, Прокопије је сместа пожурио тамо. Помиловавши све који су му се одуприли, наредио је да се једино Серенијан баци у окове, да се одведе у Никеју и врло брижљиво чува. 12. Проконзулску власт је доделио Ормизди, одраслом младићу, сину оног краљевића Ормизде, а тиме, по старинском обичају, и грађанску и војну управу. А он је, по природи благ, благо и поступао. Али кад су војници, које је кроз беспуће Фригије послао Валенс, изненада хтели да га ухвате, избегао је то тако храбро, и успео је да на брод, спремљен за хитне случајеве, укрца и жену, која га је пратила, и замало да није била заробљена. Та богата матрона, племенитог рода, славна по угледу и чврстини духа ће касније извући мужа из велике опасности. 13. Овом победом Прокопије се понео више него што приличи човеку, не знајући да ко год је срећан, окретом Фортуне може пре вечери постати најнесрећнији човек. Заповедио је да се Арбитинова кућа, пуна драгоценог намештаја, коју је дотле штедео као своју, јер је припадала његовом присталици, потпуно опљачка. Био је љут стога што је више пута позивао у себи Арбитиона, но овај је одлагао долазак, изговарајући се невољама због старости и болести. 14. И мада се узурпатор плашио озбиљних последица, ипак је, без икаквог отпора и уз сагласност свих могао да уђе у источне провинције; јер оне су биле жељне промене, будући сите тешке власти, под којом су тада живеле. Тако би придобио и неке градове Азије и прикупио људе веште у извлачењу злата, потребног за борбе, које ће бити жестоке и честе; но он је лењо оклевао и отупио, као што отупи оштри мач. 15. Тако је у своје време римски народ, нашавши се у крајњој опасности више пута позивао у помоћ Песценија Нигра.⁴³ Али, док је он дуго оклевао у Сирији, победио га је Север, у заливу код Иса у Киликији, где је и Александар победио Дарија. А кад је побегао у неко предграђе Антиохије, убио га је обични војник.

IX ПРОКОПИЈА НАПУШТАЈУ ПРИСТАЛИЦЕ У БИТИНИЈИ, ЛИКИЈИ И ФРИГИЈИ, ПРЕДАЈУ ГА ВАЛЕНСУ, КОЈИ МУ ОДСЕЦА ГЛАВУ

1. То се дешавало средином зиме, за конзуловања Валенти-нијана и Валенса.⁴⁴ Али кад је почетком пролећа ова највиша власт пренета на Грацијана,⁴⁵ тада још приватно лице, и на Дагалаифа, Валенс је, сакупивши трупе и припојивши им Лупи-цина с јаким помоћним одредима, журно кренуо у Песинунт; то је град који је некад припадао Фригији, а сада Галатији. 2. Обезбедивши га трупима, како се не би десило нешто непредви-ђено, продужио је у Ликију стеновитим путем поред подножја високе планине Олимп. Хтео је да тамо нападне успаваног Гомо-арија. 3. Али, многи су му пружали упоран отпор, нарочито због следећих околности. Његов противник – како је већ речено – свуда је у носилци водио са собом малу Констанцијеву кћер, и у маршу у бојном реду. С њом је била и њена мајка Фаустина. Тако је подстицао војнике да се храбрије и са жаром боре за потомство цара, са којим је, како је тврдио, био у сродству. Тако су некад и Македонци пред борбу с Илирима, свога краља, који је био још дете, остављали у колевци иза бојног реда како би се храбрије борили, страхујући да он не буде заробљен.⁴⁶ 4. Овом довитљиво смишљеном лукавству, император је нашао мудру противмеру, у приликама које су се колебале. Позвао је бившег конзула Арбитиона, који је већ дуго био у пензији, да му дође, како би поштовање према Константиновом генералу умирило жестину побуњеника. И заиста се тако десило. 5. Наиме, кад се он, који је од свих био старији и по чину и по годинама, седе главе достојне поштовања, појавио пред многим који су на-гињали вероломству, назвао је Прокопија државним разбојни-ком, а војнике који су следили његову грешку, назвао је сино-вима и судеонцима у ранијим напорима. Молио их је да више слушају њега, као родитеља, кога знају по успешим походима, а не да угађају бедном неваљалцу који ће ускоро бити остављен на цедилу и тако пропасти. 6. Сазнавши то, Гомоарије је видео да може преварити непријатеља и безбедно се вратити тамо одакле је дошао. Користећи се приликом што је царев табор био у непосредној близини, пређе му, тобоже као заробљеник, претва-рајући се да је изненада опкољен мноштвом непријатеља.

7. Захваћен жестином, Валенс је продужио у Фригију и код Наколије две стране су се сукобиле. Док је исход битке био неизвестан, Агилон је, издајнички, неочекивано прешао непри-јатељу. То су учинили и многи други, тресући копљима и маче-вима; прешли су цару са заставама, носећи окренуте штитове,

што је јасан знак предаје. 8. Кад се ово десило, мимо очекивања свих, Прокопије се дао у бекство, будући да су нестали сви изгледи за спас. Кренуо је у скровишта околних шума и планина, а за њим су ишли Флоренције и трибун Бархалба, који је био познат из жестоких ратова још у време Констанција, а на зло га је навела невоља, а не сопствена воља. 9. Већ је био прошао добар део ноћи, а месец, који је увече био изашао, сијао је до јутра, повећавајући страх. Како ниоткуда није било наде за спас, Прокопије, не знајући шта да ради – као што често бива у крајњој невољи – жалио се на Фортуну, као тешку и жалосну. Док је он тако био утонуо у разноврсне бриге, изненада га вежу његови саборци, и у освит дана одведу у табор и предају га цару, ћутљивог и укоченог. Одмах му је одсечена глава, и тако су престали вртлози грађанских нереда и ратова. Овоме је сличан пример Перперне, који се, убивши на гозби Серторија,⁴⁷ помогао за кратко време власти. Када је извучен из жбуња где се скривао, предат је Помпеју, на чију заповест је убијен. 10. У истом налету гнева убијени су сместа, без размишљања, Флоренције и Бархалба, који су довели Прокопија. Јер, да су издали законитог владара, сама богиња правде с правом би их осудила на смрт. Али, пошто су предали бунтовника и рушиоца друштвеног мира – како се говорило за Прокопија – требало им је дати велику награду за њихово хвале вредно дело.

11. Прокопије је завршио живот са четрдесет година и десет месеци. Висок стасом, смеђ, није рђаво изгледао; ишао је увек гледајући у земљу. По повученом и суморном држању био је сличан оном Красу, за кога Луцилије и Цицерон тврде да се само једном насмејао у животу. Али, што је чудно, током целог живота није био крволочан.

Х ГАРДИСТА МАРЦЕЛ, ПРОКОПИЈЕВ РОЂАК, И МНОГИ ПРИПАДНИЦИ ЊЕГОВЕ СТРАНКЕ КАЖЊЕНИ СУ СМРТНОМ КАЗНОМ.

1. Отприлике у то време гардиста Марцел, Прокопијев рођак, заповедао је гарнизомом код Никеје. Кад је чуо да су војници издали Прокопија и да је овај убијен, усред страшне ноћи продро је неопажено у палату где је био затворен Серенијан, и убио га. А његова смрт спасла је многе. 2. Јер да је овај човек – који је горео од жеље да наноси зло и по природи био сиров – преживео победу проузроковао би пропаст многих људи; по својој ћуди био је близак Валенсу с којим је био у сродству по оцу, а сем тога познавао је тајне жеље цара, који је био склон окрућности. 3. Чим је убио Серенијана, Марцел је у брзом налету заузео Халкедон. Уз помоћ неколицине, које је на злочин

навело њихово неваљалство и очајање, доспео је до сенке једне смртносне владавине. Наиме, преварио се у двама стварима: да ће три хиљаде Гота, које су њихови сад већ умирени краљеви послали као помоћ Прокопију – јер се овај позивао на сродство с Константијем – моћи, уз малу новчану накнаду, да преведе на своју страну, и друго, што није знао за догађаје у Илирику.

4. Усред ових тако узбудљивих догађаја, Еквитије је из поузданих извора сазнао да се тежиште целог рата пренело у Азију. Сишавши кроз Суке, настојао је свом снагом да ослободи Филипопољ, стару Еумолпијаду, коју су држале непријатељске трупе. То је био врло погодан град, који би прикрио његове намере уколико би био присиљен да иде у Хемимонт, како би чете, остављене позади, одвео Валенсу; наиме јш није био сазнао шта се догодило у Наколији. 5. А кад је мало затим чуо да је Марцел лакомислено преузео власт, послао је одважне и предузимљиве војнике да га ухвате и да га, као окривљеног роба, затворе у тамницу. Након неколико дана изведен је одатле и погубљен, избоден жестоко са свих страна, а слично су доживеле и његове присталице. Марцелова једина заслуга је у томе што је уклонио Серенијана, окрутног као Фаларис;⁴⁸ Прокопију је био одан, јер се празно претварао да познаје злокобне вештине. 6. Смрћу вође, завршени су ужаси рата, а многи људи били су кажњени чак строже него што су захтевале њихове грешке и злодела. То нарочито важи за браниоце Филипопоља, који су себе и свој град с тешком муком предали и то тек кад су видели да Прокопијеву главу носе у Галију. 7. Ипак, неки су захваљујући утицајним молиоцима, кажњени блаже. Међу њима је био и Араксије, који је добио префектуру кад су прилике биле најжешће, а кажњен је прогонством на острво – захваљујући посредовању свог зета Агилона – а и одатле је после извесног времена пуштен. 8. Еуфрасије и Фронимије, које су послали на запад, препуштени су одлуци Валентинијана. Еуфрасије је ослобођен, а Фронимије протеран на Херсонес. Он је кажњен строже, јер је био близак божанском Јулијану, чије су сјајне врлине умањивала оба брата владара; међутим, нису му били ни приближно равни.

9. Овове су следили други, много тежи догађаји, страшнији него у биткама. Наступио би целат, справе за мучење, крвава испитивања, без обзира на животну доб или звање, припадника свих слојева и класа. Под изговором мира поступало се срамно, ...док су сви проклињали злосрећну победу, тежу од било код грађанског рата. 10. Јер, изједначени услови усред оружја и труба олакшавају опасност, а сила ратничке храбрости или уништи што заузме, или га оплемени; смрт – ако дође – нема

никакво срамно значење, већ једноставно собом доноси крај живота и бола. Али, кад се нечастиве намере приказују као право и закон, и судије заседају лицемерно заклоњени иза Катонових и Касијевих сентенција, а све што се ради ради се по вољи једне уображене величине, и од њеног ћефа зависи живот и смрт приведених, тада долази до брзе смртне казне. 11. А ако је у то време било ко у било чему нешто вредео, и ако је био близу краљевске власти, и горео од похлепе да отима другом, макар сасвим невином, приман је као рођак и пријатељ који треба да се обогати на рачун туђе несреће. 12. И сáм император био је склон да чини зло, да прима тужиоце и слуша погубљена потказивања и без мере ужива у разноврсним смртним казнама. Он није знао за ону Тулијеву изреку, која каже да су несрећни они који мисле да им је све допуштено.⁴⁹ 13. Та непомирљивост у иначе сасвим праведној ствари, али у срамној победи, изложила је многе невинне људе мучењима – или су стављени на справе за мучење, или су падали под ужасним ударцима целата. А њима – да је то природа допуштала – више би доликовало да су у боју десет пута погинули него што су избодени с обе стране, без икакве кривице. Жалећи се на судбину, претрпели су смртну казну, претходно растргнутих тела, што је горе од сваке смрти. 14. Кад се угасила суровост, савладана несрећама које је изазвала, најистакнутији људи су кажњени проскрипцијама, изгнанством и другим казнама које неким изгледају лакше, мада су тежобне. А да би се неко обогатио, лишаван је своје очевине неко други племенитог рода и можда богатији по заслугама и теран у прогонство где га је сатирала туга, или је спадао на просјачки штап. И није постојао никакав начин који би спречио та погубна злодела, све док се цар и његова околина нису заситили блага и крви.

15. Док је узурпатор – чија смо дела и пропаст изложили – још био жив, 21. јула, за првог конзулата Валентинијана с братом, изненада је дошло до ужасних природних појава широм света, о каквим нам не говоре ни приче ни веродостојна историја прошлости. 16. Тек што је свануо дан, појавиле су се честе и жестоке муње и громови, а потом се затресла и уздрмала сва чврста земља, а море се повукло као да је одгурнуто, таласима који су се ваљали уназад. Како је откривен морски бездан, могле су се видети разне врсте морских животиња задржане у муљу; простране долине и брда које је природа створила под огромним дубинама, тада су – може се рећи – први пут гледали зраке сунца. 17. Многи бродови били су стога као везани за копно, а многи људи су се раштркали по незнатним остацима мора, да би рукама сакупљали рибе и њима сличне врсте. Но бучно море, као

потиштено због повлачења, поново се дигло и кроз вреле плићаке жестоко ударило острва и широке просторе на копну и сразнило безбројне грађевине по градовима и другим просторима. Тако је у жестоком сукобу природних сила промењено лице света показивало чудновате призоре. 18. Наиме, пошто се вратила огромна маса воде, кад се најмање очекивало, потопила је и усмртила више хиљада људи. А због вртлога струја које су се враћале, неки бродови, пошто је опала набрекlost овлажене грађе, могли су се видети упропашћени, с мртвим телима настрадалих у бродолому, како леже полеђушке или наузнак. 19. Други велики бродови, натерани бесним ветровима, насукали су се на врхове кућа – како се десило у Александрији, а неки су бачени готово две миље далеко од обале, као што смо ми видели један, распукнут од дуготрајног труљења, пролазећи поред лаконског града Мотоне.

1. Амијан је, како види из ових редова, хтео да заврши *Историју* XXV књигом. Занимљиви су и разлози које наводи за то: опасно је истинито описивати догађаје за живота владара. Такође видимо да је наш аутор добио доста критичких примедби. Одговарајући на њих, он изричито износи своје историографске поставке.

2. Цицерон то пише у неком писму, које нам није сачувано.

3. Дакле, као Валентинијанови земљаци. О његовом пореклу в. даље, XXX 7, 2 где се наводи да је Валентијанан рођен у Цибалама, дан. Винковцима.

4. По реформи Јулија Цезара, сваке четврте године два дана су се рачунала као 24. фебруар.

5. Метон из Атине познат је по реформи календара који је примењиван у Грчкој, почев од 423.г. пре н.е. па до Јулијанске реформе.

6. Еуктемон је грчки астроном и физичар, Метонов пријатељ и сарадник на реформи поменутог календара.

7. Хипарх је најчувенији грчки астроном, који је живео у II в. пре н.е. Усавршио је астрономске инструменте и дао врло прецизне прорачуне даљине и величине Сунца и Месеца, као и дужине године.

8. Архимед, славни математичар и физичар из II в. пре н.е. Такође се бавио прорачунавањем величине и међусобне раздаљине небеских тела.

9. Да би се то избегло, у Цезаровој реформи додата су два месеца 46.г. пре н.е.

10. Августове исправке су ситне (в. Светоније, *Augustus* 31, 2), али основа реформе је Цезарева.

11. Цареви су, приликом свог избора, војницима давали поклон у новцу (*donativa*).

12. Апронијана је Јулијан именовао префектом Рима 363.г, уп. XXIII 1, 4.

13. Он је, као и многи други возачи, тровао коње својих ривала.

14. Гај Дуилије је победник Картагињана у поморској битки у Првом пунском рату, код Мила, близу Сицилије, 260.г. пре н.е.

15. Хебдом је квартал у Константинопољу.

16. Уп. напред XXI 12, 2.

17. За *magistra armorum* је именован нешто доцније, уп. 11.

18. Мисли се на Констанција II.

19. Неотерије је био конзул 390.г.

20. Прокопијева и Јулијанова мајка су биле сестре.

21. Уп. напред, XXV нап. 42.

22. *Patricius* је у позној антици почасно звање, које су добијали бивши преторијански или градски префекти, генерали армије или конзули.

23. Аурелијан је владао 270–275.г. То би, дакле, били дугови стари стотинак година.

24. О њему в. *Историју* Диона Касија, књ. 72, 12–13. Комод је владао 180–192.г.

25. В. исто, књ. 75, 14–16. Септимије Север владао је 193–211.г.

26. То су учинили да би се одморили и припремили за поход.

27. У борбама после Комодове смрти 192.г.н.е за цара је изабран Пертинакс, који је убрзо убијен, а после њега је изабран Дидије Јулијан, који је такође убрзо страдао. На власти се задржао тек Септимије Север.

28. Очеvidно се мисли на леву „баксузну” ногу.

29. Римљани су, добивши рат против македонског краља Филипа V и, потом, против његовог сина Персеја, 167.г. пре н.е. поделили Македонију на четири дела. До новог рата дошло је 149.г. када је Македонце побунио Андриск, који се издавао за Филиповог унука. Пошто су га победили, Римљани су Македонију начинили својом провинцијом.

30. Александар Север, последњи из династије Севера, убијен је 235.г.н.е. На власт је дошао Максимин Трачанин, са којим почиње доба војничких царева.

31. Гордијан I био је намесник Африке, где је и проглашен за цара, после устанка против Максимиана. После његовог самоубиства и убиства његовог сина Гордијана II, за цара је изабран његов малолетни унук Гордијан III, о коме Амијан говори у XXIII 5, 17.

32. О томе в. даље, 9, 6–7.

33. Позноантичка провинција *Dacia Ripensis* налази се уз десну обалу Дунава, између Прве и Друге Мезије.

34. Констанција, кћи Констанција II рођена је као посмрче (уп. XXI 15, 6); касније је удата за цара Грацијана, уп. ниже 9, 3.

35. О превоју Суки в. напред, XXI, 10.

36. Аконтизма, пролаз између Тракије и Македоније, уп. даље, XXVII 4, 8.

37. *Barritus* су бојни усклици Гала и Германа, како се види из XVI 12, 43. Ову реч су примили и Римљани.

38. Хеленопољ је тако назван по Константиновој мајци.

39. „*Sabaia*” је, очевидно, нека врста пива. Реч је сачувана и код св. Јеронима.

40. Сунонско језеро налази се недалеко од Никомедије.

41. Лупицина је Јовијан унапредио за *magister equitum*, в. напред XXVI 5, 2. Због заслуга у борби против Прокопија, био је именован конзулом за следећу годину.

42. О Аринтеју в. напред XXV 52 и 7, 7.

43. Песценије Нигер, намесник Сирије, био је после Пертинаксове смрти извикан за цара. Септимије Север га је, после неколико битака, коначно савладао 194.г.

44. То је било 365.г.

45. Грацијан, Валентинијанов син и будући цар, именован је за конзула са непуних седам година.

46. Ову анегдоту бележи Јустин (III в.н.е.) који је дао латинску верзију Трогове *Историје* VII књ. 2, 5 и д.

47. Серторије, пошто га је Сула проскрибовао, самостално је управљао Шпанијом. Уз њега су били многи Римљани. Његов саборац Перперна, издајнички га је убио (72.г. пре н.е.), али је после и сам страдао, по налогу Помпеја.

48. Тиранин Фаларис, познат по својој окрутности, владао је Акрагантом на Сицилији, у VI в. пре н.е.

49. Цицерон нешто слично каже о Цезару у *De officiis* II 8, 27: *ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria*.

XXVII КЊИГА

(365–370.год.)

I АЛАМАНИ, РАЗБИВШИ У БОЈУ РИМЉАНЕ, УБИЈАЈУ ВОЈСКОВОЂЕ ХАРИЕТОНА И СЕВЕРИЈАНА

1. Док се у источним крајевима, као што смо већ рекли, збивају ови различити догађаји, Аламани су, после тешких рана и губитака које су претрпели у сукобу са Јулијаном цезарем, поново прикупили снаге. Мада слабији него раније, ипак су – због горе изнетих разлога¹ – уливали страх поново упадајући преко галских граница. Одмах после првог јануара, када је у тим леденим крајевима беснела сурова зима, ушли су у великом броју, у бојном реду и кретали се без икаквих препрека. 2. На први део њих кренуо је Хариетон, тада комес обеју Германија с војском спремног за борбу. За саборца у походу узео је Северијана, такође комеса, слабог и старог човека, који је код Кабилоне заповедао јединицама Дивитенза и Тунгрикана. 3. Потом су спојили своје војске и врло брзо начинили мост на речици, кад су угледали у даљини варваре. Римљани су нападали стрелама и другим лаким оружјем, на шта су они одлучно узвраћали хицима. 4. А кад су се војске сукобиле и када је дошло до борбе извученим мачевима, наш бојни ред је пробијен непријатељским нападом и наши нису имали могућност ни да се одупру ни да храбро нападну. Обузети страхом, сви су се дали у бекство, кад су видели да је Северијан пао прободен одапетом стрелом. 5. Најзад и сáм Хариетон, док је оне у повлачењу храбро задржавао и телом и прекорним речима и док је покушавао да тим својим смелим задржавањем збрише стид и срам, падне прободен смртоносном стрелом. 6. После његове погибје, отета је застава Ерула и Батава,² коју су варвари, играјући, увредљиво дизали увис и показивали је. Она је поново задобијена тек после велике борбе.

II ЈОВИН, ГЛАВНОКОМАНДУЈУЋИ КОЊИЦЕ У ГАЛИЈИ, НЕОЧЕКИВАНО НАПАДА ПРВИ И ДРУГИ ДЕО АЛАМАНА. ТРЕЋИ ЊИХОВ ДЕО ПОБЕЂУЈЕ У БОЈУ КОД КАТАЛАУНА, ГДЕ ЈЕ УБИО ШЕСТ ХИЉАДА И РАНИО ПЕТ ХИЉАДА НЕПРИЈАТЕЉА

1. Вест о овом поразу примљена је уз велику жалост. Да би поправио стање, послат је Дагалаиф из Паризија, али је он дуго оклевао, изговарајући се тиме да не може напасти тако раштркане варваре. Убрзо је опозван, да би са Грацијаном, тада приватном личношћу, преузео конзулске ознаке; а упућен је Јовин,

главни заповедник коњице. Он се припремио и снабдео врло пажљиво и пазећи на бокове своје војске, стигао близу места Скарпоне. Ту је, изненадио велико мноштво варвара и пре него што су се наоружали, уништио их за кратко време. 2. Док су се војници одушевљено радовали због победе без губитака, њихов сјајни заповедник их је повео да униште и други део непријатељске војске. Лагано идући, сазнао је од поузданих извиђача да се разбојници, пошто су опљачкали оближња имања, одмарају крај реке. Док је прилазио долини, скривен густим дрвећем, видео је како се неки купају, неки се, по њиховом обичају, чешљају, а неки опет пију. 3. Користећи погодан тренутак, изненада трубама да знак и упадне у разбојнички логор. Германи, пак, нису могли ништа сем да их засипају празним претњама и виком. Победник их је толико притискао да им није дозволио ни да се домогну расутог оружја, нити да саставе бојни ред, и крену у напад. Тако су многи погинули, прободени копљима и мачевима, не рачунајући оне који су се дали у бекство или се сакрили на уским, густо обраслим стазама.

4. После овог успеха, до кога је доспео храброшћу и срећом, Јовин је са још већим самопоуздањем повео војнике на преостали, трећи део непријатељске војске. Послао је напред опрезну извидницу, хитро подигао логор и убрзаним маршем стигао до Кателауна. Ту је затекао целу непријатељску војску, спремну за битку. 5. Одредивши мере одбрамбеном насипу, тако да одговара месту, допустио је војницима, колико је време дозвољавало, да се одморе и нахране. А у освит зоре поставио је на отвореном пољу бојни ред. Постројио га је тако вешто да је изгледало да су Римљани бројем равни непријатељу, а у ствари било их је мање, мада су по снази били исти. 6. Дакле, кад је трубама дат знак и кад је почела борба изблиза, Германи су застали, преплашени страшним изгледом блиставих застава. Кад је то мало попустило, брзо су се повратили и борба се продужила све до ноћи. Наши војници, који су жешће нападали, добро вођену битку крунисали би победом без губитака да се није Балхобауд, трибун тешко наоружане гарде, човек хвалисав и тупоглав, у нереду повукао, кад се већ ближило вече. Да су за њим кренуле и преостале кохорте, и да су напустиле бој, исход би био толико жалостан да нико од наших не би преживео, да јави шта се десило. 7. Али, војници су се срчано и храбро одупрли, и показали се тако моћни, да су ранили четири хиљаде непријатељских војника, а шест хиљада њих поубијали, док сами нису изгубили више од хиљаду двеста људи и само двеста је било рањено. 8. А кад је пала ноћ, битка је прекинута. А кад су се одморили, сјајни војсковођа је у освит дана повео војску постројену у облику квадрата. Чим је сазнао да су варвари у току ноћи

тајно побегли, сигуран од заседа пратио их је отвореним, равним пољем, газећи полумртве и везане, који су умирали у великим боловима, јер су им се ране од хладноће стезале. 9. Одатле је продужио даље, али се вратио будући да никог није нашао. Онда је сазнао да је непријатељски краљ са нешто војске заробљен и да су га Аскариси³ – које је био послао другим путем да опљачкају аламанске шаторе – разапели на крст. Љут због тога, одлучио је да казни трибуна који се усудио да то учини, не тражећи дозволу од виших власти. И био би га казнио да није јасним сведочанствима утврђено је да је страшни злочин почињен у налету војске.

10. После ових сјајних дела, њега на повратку у Паризије сусретне цар⁴ и убрзо га прогласи за конзула; очевидно је његову радост увећало и то што је тих дана примио Прокопијеву главу, коју му је послао Валенс.

11. Осим ових, вођени су у разним деловима Галије и многе друге битке, али мање вредне помена. Но, сувишно је говорити о њима, јер нити је њихов исход био од неког значаја, нити доликује да се историјско излагање оптерећује безначајним ситницама.

III О ТРИ ПРЕФЕКТА ГРАДА РИМА – СИМАХУ, ЛАМПАДИЈУ И ВИВЕНТИЈУ⁵ И О БОРБАМА, ПОД ОВИМ ПОСЛЕДЊИМ, ИЗМЕЂУ ДАМАСА И УРСИНА ЗА РИМСКИ ЕПИСКОПАТ

1. У то време, или нешто раније, појавила се у Тускији Анонарији нова врста знамења, за које ни вештаци за предсказања нису знали шта ће одатле изаћи. Наиме у граду Писторији, око трећег сата, магарац се наочиглед многих попео на трибунал и чуло се како непрестано њаче. Сви присутни запрепастили су се, као и они којима су то други испричали. И нико није могао да погоди шта ће се десити, све док се предсказање није остварило. 2. Наиме Теренције, рођен у том граду, човек ниског порекла, млинар, као награду за то што је изручио бившег префекта Орфита, окривљеног због проневере, управљао је овом провинцијом у звању намесника. Охрабрен тиме дрско је изазивао неред; како се причало доказано је да је варао у неком послу с поморцима, и страдао је од руке целата у време Клаудијеве управе Римом⁶.

3. Али много пре него што се десило, Апронијана је наследио Симах, вредан да се уврсти у светле примере учености и скромности.⁷ Његовим трудом свети град био је снабдевен обиљем свега, више него обично, а дичио се и раскошним мостом⁸ који је, по одлуци узвишених владара и на велику радост

грађана, поклонии граду; но, они су се показали незахвални, како се врло јасно показало. 4. Наиме, после неколико година запалили су његову дивну кућу у транстибарској општини, љути због тога што је неки прост плебејац измислио – без икаквог доказа и сведока – да је Симах рекао како ће радије сопственим вином гасити креч, неко га продати по цени по којој народ очекује.

5. После Симаха, префект града постао је Лампадије, бивши преторијански префект, човек који би се увредио ако га не би хвалили, чак и кад плуне, као да је и то чинио вештије од других; ипак, понекад је био строг и исправан. 6. Кад је као претор приредио величанствене игре и врло дарежљиво делио поклоне, није могао да савлада незадовољство светине, која често захтева да се обдаре и недостојни. И да би показао како је великодушан и како презире масу, позвао је неке сиромаше из Ватикана⁹ и поклонии им вредне дарове. 7. А као доказ његове сујете, да не идемо даље, довољно је изнети само ово – додуше мало – али ипак нешто чега треба да се чувају државни службеници. По свим градским општинама, које су разни владари украсили о свом трошку, исписивао је своје име и то не као обнављач, већ као да их је подигао. Кажу да је и цар Трајан patio од ове мане, због чега су га у шали називали „зидни коров“¹⁰. 8. Као префект, узнемираван је честим побунама. Највећа од њих је била кад се скупила најгора светина и бацајући бакље и ватрене стреле запалила његову кућу, која се налазила близу Константиновог купатила. Кућа би и изгорела да нису дотрчали суседи и рођаци и отерали нападаче, гађајући их камењем и опекама са врха куће. 9. Сâм Лампадије, претрашен тим насиљем на почетку побуне која је расла, повуче се до Мулвијског моста, за који се прича да га је саградио Скауро Старији¹¹, да тамо сачека крај побуне, која је свакако имала свој узрок. 10. Наиме, док је подизао нове грађевине или обнављао неке старе, није наредио да се трошкови покрију из уобичајених пореза. Већ, уколико је било потребно гвожђе или олово, или бронза или нешто слично, службеници који су се претварали да су купци отимали би разну робу, не плаћајући ништа. Брзим бекством једва је успео да избегне гнев разљућених сиромаша, који су се жалили због честих губитака.

11. Њега је наследио Вивенције, бивши дворски канцелар, честит и разборит Панонац. Његова управа била је мирна и блага, и било је свега у изобиљу. Али и њега су узнемиравале крваве побуне несложног народа, због следећег узрока. 12. Дамас и Урсин жудели су преко сваке мере да се домогну епископске столице и због тих тежњи дошло је до тешког окршаја, у којем је било рањених и мртвих на обе стране. Пошто није могао то ни да заустави ни да ублажи, Вивенције се под притиском великог

насиља повукао у предграђе. 13. А у борби је победио Дамас, уз помоћ странке која га је подржавала. Познато је да је у Сицини-новој базилици,¹² где су се скупљали припадници хришћанског обреда, једног дана нађено стотину седам лешева, и након тога једва је умирен народ, који је дуго беснео.

14. Кад је реч о хвалама градског живота, ја не поричем да они који су га жељни треба да се боре за њега свом снагом. А кад то постигну, биће обезбеђени тако да ће се обогатити поклонима матрона и возити се у колима, лепо обучени и приређивати тако обилне гозбе које превазилазе краљевске трпезе. 15. Они би доиста могли бити срећни кад би презрели велики град, где су изложени пороцима, кад би живели угледајући се на неке претке из провинције, који су скромно јели и пили, једноставно се облачили и гледали у земљу. А то све представља их и Вечном божанству, и његовим правим верницима, као чисте и поштовања достојне људе. Ово ће бити довољно за дигресију, а сад се вратимо излагању догађаја.

IV ОПИС НАРОДА И ОПИС ШЕСТ ПРОВИНЦИЈА ТРАКИЈЕ И ЊИХОВИХ СЛАВНИХ ГРАДОВА

1. Док су се у Галији и Италији дешавали већ поменути догађаји, у Тракији почињу нови покрети. Наиме Валенс, да би удовољио братовљевој жељи, до чијег мишљења је држао, дигао је оружје на Готе, подстакнут праведним разлогом, што су послали помоћ Прокопију, кад је почињао грађански рат. Било би, дакле, уместо, у краткој дигресији брзо прећи рану историју и положај ових крајева.

2. Опис Тракије био би лак, кад би се пера старих писаца усагласила. Али, будући да њихова нејасноћа и разлике не доприносе истинитости којој тежи ово дело, довољно је да изложимо оно чега се сећамо да смо лично видели.

3. Вечно сведочанство Хомера обавештава нас да су се ове земље некад пружале преко великих питомих поља и високих брда. Хомер приказује¹³ и како одатле почињу да дувају ветрови северац и зефир, што или је измишљено, или је раније врло широк простор сматран отацбином разних племена која су носила трачко име. 4. Један део насељавали су Скордисци,¹⁴ сада врло далеко од тих области. Они су некада били окрутни и дивљи и (како нас старина извештава) приносили су заробљенике на жртву Белони и Марсу, и жудно испијали људску крв из испражњених лобања.¹⁵ Римска држава, која је због њихове суровости претрпела много невоља у биткама, на крају је изгубила целу војску, заједно са командантом.¹⁶

5. Али, како данас видимо, ова земља, у облику полумесеца, представља слику лепог театра. На западном врху, сабијен између стрмих планина, пружа се теснац Суки, који дели Тракију од Дакије. 6. Леви део, окренут северним звездама, затварају висови планине Хем, и Истар, који оплакује римску обалу текући поред многих градова, војних логора и утврђења. 7. На десну (то јест. јужну страну) пружају се гребени Родопа, а тамо где се диже звезда Даница, Тракија се завршава мореузом. Он тече валовито из Црног мора, продужава, опадајући ка Егејском мору и ту између земаља ствара тесан мореуз. 8. Но на источном углу надовезује се на македонску границу, уским, стрмоглавим пролазом, који се зове Аконтизма. Врло близу њему је поштанска станица Аретуза – где се може видети гроб Еурипида, славног по узвишеним трагедијама – као и Стагира, где је, како знамо рођен Аристотел, који је по Тулијевим речима, лио златну реку.

9. Ове крајеве су у давна времена такође држали варвари, различитих језика и обичаја. Поред осталих, по дивљој суровости запамћени су Одриси, толико навикнути да пију људску крв, да кад не би ухватили непријатеља, сами би на гозбама, пошто се засите јела и пића, потезали мачем на своја тела, као да су туђа.¹⁷ 10. Али, када је римска држава ојачала и кад су конзули били у пуној моћи, Марко Дидије¹⁸ је, великом одлучношћу, покорио ова племена, која су дотад неукроћена лутала, без културе и закона. Друз их је сатерао у оквире њихових граница, а Минуције их је, у битки код реке Хебра – која тече са високих планина Одриса – потукао до ногу. Преживеле је, у жестоком сукобу, уништио проконзул Апије Клаудије. А градове на Босфору и Мраморном мору заузела је римска флота. 11. После њих дошао је Лукул император, који се први сукобио са дивљим племеном Беса и који је у истом налету потукао Хемимонтане, упркос њиховом жестоком отпору. Под његовом претњом, све области Тракије прешле су под власт наших предака и тако је, после опасних похода, придобијено шест провинција за државу.¹⁹ 12. Прва спреда, гранична с Илириком, зове се Тракија у ужем значењу. Њу красе велики градови Филипопол (стара Еумолпијада) и Бероја. После ње је Хемимонт, са Хадријанопољем, који се раније звао Ускудама, и са Анхијалом, великим и богатим градом. Потом Мезија, где је Марцијанопољ, назван тако по сестри владара Трајана, па Доростор, Никопол и Одес. Одмах уз њих је Скитија, у којој су славни градови Дионисопол, Томи и Калатија. Најдаљу, Европу, поред мањих градова красе, Апри и Перинт, касније назван Хераклеја. 13. На њу се надовезује Родопа, са Максимијанопољем, Маронејом и Еном, који је Енеја основао и напустио и, после дугих лутања, вођен повољним знамењима, стигао у Италију.

14. Познато је – што се сталним причањем разгласило – да староседеоци, који живе на високим планинама поменутих крајева, превазилазе нас здрављем и снагом и неким предусловима за дужи живот. Сматра се да је с тим у вези њихово уздржавање од претеране хране и врелих купки, и што им прскање хладном росом, као трајном свежином, стеже тело. Сем тога, имају чист и пријатан ваздух²⁰. Такође први од свих осете зраке сунца – већ по својој природи животодавне – док још нису загађени мрљама људског односа. Али, вратимо се започетом.

V АВГУСТ ВАЛЕНС РАТУЈЕ ПРОТИВ ГОТА, КОЈИ СУ ПОМОГЛИ ПРОКОПИЈУ У БОРБИ ПРОТИВ ЊЕГА, И НАКОН ТРИ ГОДИНЕ СКЛАПА С ЊИМА МИР

1. Кад је побеђен Прокопије у Фригији и када је умирена унутрашња неслога, Готима²¹ је послат заповедник коњице, Виктор. Требало је да открије зашто је тај народ, који је пријатељ Римљанима и с којима је везан дугим миром, пружио помоћ узурпатору у рату против законитих владара. А они, да би се оправдали, показали су писмо поменутог Прокопија, у којем саопштава да му као рођаку Константинове породице припада царска власт. Стога су држали да њихова погрешка заслужује опроштај. 2. Кад је то сазнао из извештаја оног Виктора, Валенс, не обазирјући се на њихово празно извињење, кренуо је да их нападне. Они су били обавештени о његовом доласку још кад је, почетком пролећа, скупио војску и улогорио се код тврђаве по имену Дафне.²² Саставивши мост од дасака положених на пролазе по бродовима, прешао је Дунав без икаквог отпора. 3. И како, крећући се у разним правцима, није срео никог кога би могао победити или престашити, веома се осмелио. Јер, сви су се уплашили од војске која се, сјајно опремљена, приближавала и повукли су се у планине Сера.²³ А оне су стрме, и неприступачне свима осим оних који их добро познају. 4. Па, да не би утрошио цело лето и вратио се не учинивши ништа, послао је Аринтија, заповедника пешедије, са трупима које су грабиле плен. Он је ухватио један број породица, пре него што су, лутајући равницом, стигли до завојитих стрмени. Постигавши само то што је срећа дала. Валенс се вратио са војском жив и здрав, не задобивши и не наневши ни једну рану.

5. Следеће године покушао је са истим жаром да нападне непријатељске земље. Али, спречили су га појачани вртлози Дунава. Тако је остао код села Карпа, где је поставио стални логор, све до јесени. Одатле се вратио у Марцијанопол, где је

провео зиму, будући да ништа није могао учинити због високог водостаја. 6. Са истом упорношћу је и треће године саставио бродове ради преласка реке и код Новидуна упао у варварске земље. Непрекидно марширајући напао је ратоборно племе Гретунга, који живе прилично далеко. Атанарик, тада најмоћнији владар, који се одважио да се одупре са трупима за које је веровао да су довољно јаке, после лакших борби дао се у бекство, у страху од најгорег. Сâм Валенс вратио се у Марцијанопољ, погодан – за тамошње прилике – да се у њему проведе зима.

7. После различитих удеса у трогодишњем рату, стекли су се услови за његов завршетак. Најпре, стално владарево присуство увећало је страх непријатеља. Затим, забрана трговине довела је варваре у крајњу оскудицу, тако да су често слали посланике да моле за милост и мир. 8. Император, мада необразован, био је ипак у стању да правилно процени ствари, пре него што је пао у погубне мреже ласкаваца и нанео држави пораз, који ће се увек оплакивати. Сада, бринући се за опште добро, одлучио је да склопи мир. 9. Са римске стране послати су Виктор и Аринтеј, који су тада заповедали коњицом, односно пешадијом. Кад су они донели поуздан извештај да Готи прихватају предложене услове, одређено је прикладно место за склапање мира. Атанарик је тврдио да је везан страшном заклетвом, под претњом изопштења, и да му је отац забранио да икад ступи на римско тле, тако да га на то нико није могао натерати. А како је било недостојно и просто да император прелази на његову територију, добри познаваоци су одлучили да се бродови веслима упуте ка средини реке; на једном ће бити цар са гардом, на другом варварски владар са својима и ту ће се склопити мир, како је већ утаночено. 10. Кад је то обављено и када су узети таоци, Валенс се вратио у Константинопољ. Ту ће и Атанарик, кад га група рођака буде истерала из земље, умрети природном смрћу и биће сахрањен по нашем обичају, са свечаном пратњом.²⁴

VI УЗ САГЛАСНОСТ ВОЈСКЕ ВАЛЕНТИНИЈАН ПРОГЛАШАВА СВОГ СИНА, ГРАЦИЈАНА, АВГУСТОМ; ДЕЧАКА, ОГРНУТОГ ПУРПУРОМ, ПОДСТИЧЕ НА ХРАБРА ДЕЛА И ПРЕПОРУЧУЈЕ ГА ВОЈСЦИ

1. У међувремену Валентинијана су мучиле тешке болести, тако да је био на ивици живота. А Гали који су били у царевом служби, после тајног договора тражили су за владара Рустика Јулијана, тада *magistra memoriae*.²⁵ А он, као захваћен неким лудилом, био је попут звери жедан људске крви, што се показало

кад је владао Африком као проконзул. 2. Наиме, као префект града²⁶ – а док је њиме управљао и задесила га је смрт – био је присиљен да буде благ и милостив. А на тај положај – као да није било достојних људи – успео се јер је у то несигурно време владао страх од узурпатора²⁷. 3. Насупрот овим, друга група људи, са вишим циљевима, била је наклоњенија Северу, тадашњем заповеднику пешадије, као погодном да достигне царску титулу. Јер, мада је био груб и страшан, ипак је био подношљивији, и у сваком погледу бољи од претходно поменутог.

4. Док су се ови планови безуспешно ковали, цар се опоравио, захваљујући многим лековима. Сматрајући да је за длаку избегао смрт, наумио је да Грацијана, свог сина, који је био близу пунолетства,²⁸ окити царским инсигнијама. 5. Припремивши све и придобивши за то војску, изашао је у поље и попео се на трибунал. Окружен сјајем великодостојника, узео је дечака десницом, довео га на средину и јавним говором препоручио га војсци као будућег цара:

6. „Повољан знак ваше оданости према мени је што носим ову царску одору, којом сам одликован испред осталих, многих и славних људи. Уз вас који сте учествовали у мојим плановима, и уз вашу сагласност са мојим жељама, предузећу у добар час једно богоугодно дело, док божанство, уз чију ће вечну помоћ и римска држава чврсто стајати, обећава успех. 7. Примите, храбри јунаци, молим вас, благонаклоно нашу жељу, имајући на уму да ово што желимо оправдава и крвно сродство. Ми не желимо само да вас о томе обавестимо, већ и да се то прихвати као корисно за вас. 8. Овог Грацијана, мога већ одраслог сина, који је дуго живео међу вашом децом, ви волите као спону између нас. Да би свуда обезбедио јавни мир, намеравам да га придружим себи у звању августа, ако наклоном вишњег божанства и воља вас, као сувереног народа, потпомогне намеру очинске љубави. Он није, као ми, од пелена одгајан строгим начином живота, нити је вежбао у издржавању тешкоћа, и није – као што видите – вичан Марсовој прабини. Али, славом своје породице и сјајним делима предака он ће се, да не чује зло, још више уздићи. 9. Како мени изгледа – а о том често размишљам – његов карактер и тежње, мада он још није сасвим одрастао, јесу овакви: на почетку младости, будући васпитан хуманистичким наукама и вештинама, биће у стању да праведним судом оцени вредност исправних и погрешних дела. Радиће тако да ће поштени људи знати да их он разуме. Јуриће напред за славним делима, држећи се војничких застава и орлова; подносиће снег, мраз, жеђ и бдење; уколико буде потребно, браниће логор и ризиковаће живот за спас

другова. А што је прва и највиша дужност родољубља, он ће бити у стању да воли отаџбину као очински и дедовски дом.”

10. Још није ни завршио говор, кад војници, саслушавши његове речи уз радосно одобравање, у журби да претекну један другог као учесници у добром и радосном догађају, прогласише Грацијана за августа, уз одобравајуће ударање оружјем и уз гласне узвике. 11. На тај приказ Валентинијан се још више охрани и силно развесели. И, пољубивши сина, украси га круном и одором, која је знак највишег положаја. Онда се обрати сину, који је у сјају царских ознака, пажљиво слушао говор, и рече:

12. „Сад, мој Грацијане, имаш на себи царску одору, којој смо се сви надали, а по мом мишљењу и мишљењу наших сабораца, добио си је под срећним знацима. Буди спреман, дакле, на тешкоће хитних потхвата, као очев и стричев колега, и привикни се да без страха, са пешачким трупима, продиреш преко замрзнутог Дунава и Рајне, стојећи поред својих војника; да за оне којима владаш положиш крв и душу и да на уму имаш само оно што се тиче интереса римске државе. 13. Ови савети су за сада довољни, а и касније нећу престати са упутствима. А и вас остале храбри браниоци државе, молим и преклићем да још недораслог императора, повереног вашој верности, служите са поузданом љубављу.”

14. Ове речи сви су свечано потврдили, а Еупраксије (Мавар из Мауретаније Цезариензис), у то време секретар царске администрације, пре свих је узвикнуо: „Грацијанова породица то заслужује.” Одмах је унапређен у чин квестора и оставио је многе примере лепе поузданости, на углед честитим људима. Никад није изневерио свој неустрашиви карактер, већ је увек био постојан, као закони, за које знамо да говоре једно исто у многим различитим случајевима.²⁹ И он је, утолико пре, остајао уз праведну ствар коју би предузео, уколико би га император – када му је он указивао на оно што је право – нападао и претио му.

15. После тога, сви су устали да хвале старог и новог императора, а нарочито дечака који је освајао сјајним очима, лицем и дражесном лепотом тела и ванредним својствима душе. По томе, могао се поредити са најодабранијим старим царевима, да су то дозволили судбина и његови најближи, који су његову још неучвршћену врлину затамнили рђавим поступцима. 16. А у овој ствари Валентинијан је прекорачио обичај установљен од старина, јер је врло дарежљиво, прогласио не цезаром, већ августом, и свога брата и свог сина.³⁰ Нико није пре њега придружио себи на власти колегу у истом чину, осим цара Марка,³¹ који је Вера, брата по усвојењу, учинио садругом, без икаквог умањења царске власти.

VII БЕС, ДИВЉАШТВО И ОКРУТНОСТ ВАЛЕНТИНИЈАНА АВГУСТА

1. Једва да је прошло неколико дана како је ово сређено, по жељи владара и војника, кад је Авицијан, бивши намесник³², оптужио Мамертина, преторијанског префекта,³³ за плљачку државе и имовине; а овај се вратио у Рим, куда је био отишао да исправи неке злоупотребе. 2. Због тога је на његово место дошао Вулкације Руфин, човек савршен у сваком погледу, који је изгледа желео да буде узор часне старине, али никад није пропуштао прилику да се обогати, само ако се то могло прикрити. 3. Чим је задобио цареву наклоност, постигао је да се Орфит, бивши префект града, ослободи из прогонства³⁴ и врати дому, пошто му је надокнађен иметак. 4. Валентинијан, човек очевидно суров, у почетку владе трудио се – како би ублажио суд о својој строгости – да држи под контролом своје дивље испаде. Ипак, погубни пороци су постепено слободно избијали – увећани жестоким бесом који је кипео – на пропаст многих. А мудраци кажу да је то дуготрајни чир душе, понекад и непрекидан, који обично настаје због слабости ума. Они то потврђују уверљивим доказима: да су гневу више склони болесни него здрави, више жене него мушкарци, старци више него младићи, и људи опрхвани недаћама више него срећни.³⁵

5. У то време је посебно одјекнула, поред уморства неких људи из нижих слојева, смрт Диокла, бившег комеса благајне Илирика; Валентинијан је наредио да се он спали, због неког мањег престоупа. Такође је имала одјека и смрт Диодора, бившег државног агента, затим смрт три службеника викарија Италије. Они су сурово убијени, јер се на њих Валентинијану жалио комес, зато што је Диодор тражио – а на то је имао право – помоћ закона. Службеници су се, са своје стране, усудили да комеса, док је полазио на пут, опомену да по налогу судије одговара пред законом. Сећање на ове жртве негују још и сад хришћани из Милана³⁶, а место где су сахрањени зову „Код невиних”. 6. Потом, у судском процесу неког Панонца Максенција, кад је судија с правом пожуривао извршење смртне казне, цар је заповедио да се поубијају декуриони из трију градова. Но, умешао се Еупраксије, тадашњи квестор, речима: „Поступај милосрдније, честити царе, јер све за које заповедаш да се убију као криви, хришћанска вера ће поштовати као мученике (тј. оне који су божанству драги).”³⁷

7. Еупраксијево велико самопоуздање следио је префект Флоренције па, кад је чуо да је цар, за неки престоуп који се могао опростити, обузет гневом заповедио да се убију по три декури-

она из више градова, рекао је: „А шта ће бити ако неки град не буде имао толико декуриона ?” „Између осталог, треба додати да се убију, кад их буде било толико”. 8. За овим је следио поступак страшан и да се учини и да се о њему прича. Наиме, уколико би цару неко дошао да би се склонио од моћног непријатеља који му суди, и да тражи да му се одреди други судија, у томе не би успео, већ би био препуштен ономе кога се плашио, мада је за промену пружао много оправданих разлога. Чуло се још нешто страшно је, уколико би сазнао да неки дужник, притиснут немаштином, не може да врати дуг, цар би наредио да се убије.³⁸ 9. Овакве ствари неки уображени и надути цареви раде слободно, јер не пружају прилику пријатељима да исправе њихове намере или дела, док их се непријатељи, због њихове огромне моћи, плаше. А не може се исправити зло код оних који сматрају да је највећа врлина учинити све што се пожели.

VIII ПИКТИ, АТАКОТИ И СКОТИ, УБИВШИ ДУКСА И КОМЕСА, НЕКАЖЊЕНО ПЉАЧКАЈУ БРИТАНИЈУ. КОМЕС ТЕОДОСИЈЕ, РАСТЕРАВШИ ИХ, ОДУЗИМА ИМ ПЛЕН

1. Док је Валентинијан из Амбијана пожурио у Тревере, погодила га је тешка вест: да је Британија варварском завером доведена до крајњег сиромаштва. Некторид, комес приморске области, био је убијен, а дукс Фулофауд опкољен непријатељским заседама. 2. Саслушавши то са правим ужасом послао је Севера, тада комеса гарде, да исправи рђаве догађаје, ако срећа буде дала повољну прилику. Али, он је нешто доцније опозван, а Јовин³⁹ ... кад је дошао у те крајеве, дозволио им је да се брзо повуку, јер је намеравао да тражи помоћ јаким војних трупа. Тврдио је, наиме, да то захтевају тадашње невоље. 3. Најзад, због многих страшних ствари које су се непрестано проносиле о том острву решено је да се тамо хитно упутити Теодосије,⁴⁰ познат по врло успешним ратним походима. Он је узео храбре младиће из легија и кохорти и пожурио је, праћен великим очекивањима.

4. Будући да сам обрађујући историју цара Констанса описао, колико сам могао, плиму и осеку океана и положај Британије, сматрам сувишним да понављам оно што је већ једном речено⁴¹; тако се и Хомеров Одисеј код Феачана⁴² ужасава понављања, као нечег веома досадног. 5. Стога је довољно рећи да су у то време Пикти били подељени на два племена: Дикалидоне⁴³ и Вертурионе, ту су још и Атакоти, ратоборно племе, затим Скоти, – који су, лутајући широким пространим, много

пљачкали. Галиканске области⁴⁴ пустошили су Франци и Саксонци, који су се с њима граничили; упадали су куд је ко могао, копном или морем, пљачкали, палили и убијали све које би заробили.

6. Да би то спречио – уколико би Фортуна пружила прилику за то – успешни војсковођа је кренуо на сâм крај света. Стигао је на обале Бононије, коју од простране земље наспрам ње одваја узак мореуз, море се ту стално диже на страшним таласима и поново тоне као равница, не представљајући никакву опасност за морнаре. Ту је мирно прешао мореуз и искрцао се у Рутупије⁴⁵, мирном пристаништу на супротној обали. 7. Кад су ту стигли Батави и Херули, Јовији и Виктори, одреди у чију се снагу могао поуздати, кренуо је ка Лундинију, старом граду који је касније назван Августа. Распоредивши људе на многа места, напао је непријатељске чете, које су лутајући унаоколо пљачкале и биле већ натоварене тешким пленом. Разјуривши брзо оне што су гонили везане људе и стоку, отео им је плен опљачкан од сиротог становништва које је било обавезно да плаћа порез. 8. Кад им је све то било враћено, осим незнатног дела, подељеног исцрпљеним војницима, ушао је уз овације у град, који је пре тога био утоњу у највеће невоље, а опоравио се одједном, пре него што се спас и могао очекивати.

9. Понет срећним исходом, Теодосије трага за сигурним плановима, како би кренуо у нове успехе. Боравио је ту, неодлучан у погледу будућности, јер је на основу признања заробљеника и из казивања пребега сазнао да се овај народ, сиров и дивљи, састављен из разних племена и расут на широком простору, може победити једино лукавим преварама и изненадним нападом. 10. Најзад је издао проглас, којим обећава помиловање дезертерима те их позива натраг у службу, као и многе друге који су лутали тамо-амо на широком простору. Опоменути и подстакнути тиме, многи су се вратили, а Теодосије се решио тако тешких брига. Како би управљали Британијом као пропрефекти тражио је да му се пошаљу Цивилис, човек жестоке ћуди, али правичан и исправан, и Дулциције, војсковођа који се истицао познавањем ратних вештина.

IX МАВАРСКА ПЛЕМЕНА ПУСТОШЕ АФРИКУ. ВАЛЕНС ЗАУСТАВЉА РАЗБОЈНИШТВО ИСАУРА. О ПРЕТЕКСТАТОВОЈ ПРЕФЕКТУРИ ГРАДА

1. То се догађало у Британији. Али и Африку су, још од почетка Валентинијанове владе, мучили бесни варвари⁴⁶, који су дрско упадали, спремни за покоље и пљачку. Стање се још више

погоршавало војничким немаром и жељом да се дочепају туђег, у чему је предњачио намесник по имену Роман. 2. Бринући се за будућност, био је прави уметник у томе да мржњу усмери на друге. Због његових сурових поступака многи су га мрзели, нарочито стога што се журио да надмаши непријатеље у пустошењу провинција. При томе се поуздао у пријатељство Ремигија, тадашњег управника двора, који је цару слао лажне и противречене извештаје. Тако цар, упркос великој бризи – коју је по свом мишљењу показивао – дуго није знао за жалосне губитке становништва Африке. 3. Потпун ток догађаја у тим крајевима, као и смрт намесника Руриција и посланика, још неке тужне догађаје, брижљиво ћу описати кад за то дође време.

4. А будући да је прави тренутак да кажемо, шта мислимо, отворено ћемо рећи да је Валентинијан први од свих царева повећао надменост војника, на штету општег добра, подижући њихове чинове и моћ. И што је нарочито било за жаљење, и приватно и јавно, то је неумитна строгост којом је кажњавао грешке обичних војника, а штедео оне са вишим чиновима⁴⁷. Тако су се ови, као да су им преступи допуштени, одлучивали на срамна и погубна дела. И зато су били уображени, јер су сматрали, без разлога, да од њиховог мига зависи благостање свих. 5. Стари законодавци, да би умањили њихову надменост, сматрали су да понекад чак и невинне особе треба да претрпе смртну казну. А то се често догађало кад, због мноштва преступа, неки невини људи неправедном судбином бивају кажњени. То се дешава понекад и у приватним п. рницама.

6. А у Исаурији, разбојници су се у гомилама растурили по околним областима. Узнемиравали су богате виле, разузданом пљачком, и мучили су Памфилију и Киликију великим упадима. Како је приметио Мусоније, тадашњи викар Азије, а пре тога учитељ реторике атичким дијалектом у Атини, њих нико није обуздао те су уништавали све одреда. Ожалостљен таквим стањем а будући да је раскошан живот ослабио војску, сакупио је нешто полунаоружаних трупа – које зову диогмити⁴⁸ – и покушао је да нападне један одред пљачкаша, уколико се за то укаже прилика. Прелазећи неком уском, увијеном и стрмом стазом, упао је у заседу из које није било спаса, и ту је убијен, заједно са онима које је предводио. 7. Преко мере горди због овог успеха, разбојници су дрско напредовали у свим правцима. Најзад су позвали и наше трупе, и, убивши неколицину, сатерали су их у каменита планинска скровишта. Но, пошто ту нису могли ни да се одморе, ни да нађу довољно намирница, настојали су да преговорима дођу до мира. То су им саветовали Германикополитани,⁴⁹ чије је мишљење, као код заставника у борби, за њих било пресудно. Пошто су дали таоце, како је тражено, остали су дуго времена мирни, не усуђујући се ни на какво непријатељство.

8. У међувремену Претекстат је брижљиво водио префектуру града Рима,⁵⁰ часно и поштено, јер поштењем се одликовао још од ране младости. Он је постигао оно што ретко коме полази за руком: да не изгуби љубав грађана, а да сачува углед. То није баш уобичајено према судијама, јер они уливају страх. 9. Својим ауторитетом и праведним одлукама, заснованим на истини, стишао је немир који су изазвале распре хришћана. И после изгнанства Урсина завладао је мир, који је највише одговарао жељама римских грађана, а слава сјајног градоначелника, који је учинио много од тога корисног, расла је. 10. Наиме, уклонио је све менијене⁵¹ чија градња у Риму је била забрањена још старим законима, одвојио је од светих зграда приватне, које су са овима биле неприкладно повезане. Одредио је заједничке мере за тежину градским општинама, јер се друкчије није могла спречити похлепа многих, који су по својој жељи састављали ваге. У вођењу судских спорова постигао је пре свега то – што хвалећи Брута износи Тулија⁵² – да, иако се није трудио да стекне наклоност, све што је чинио било је.

Х ВАЛЕНТИНИЈАН АВГУСТ ПРЕЛАЗИ РАЈНУ, У КРВАВОМ БОЈУ ПОБЕЂУЈЕ АЛАМАНЕ, КОЈИ БЕЖЕ У ВИСОКЕ ПЛАНИНЕ

1. Отприлике у то време⁵³ Валентинијан је обазриво – како је сâм сматрао – кренуо у војни поход. А аламански кнез по имену Рандо, настојећи да оствари своје дуго припремане планове, тајно се са лаким трупам, ради пљачке увуче у Могонцијак, који је био без посаде. 2. И, како је срећом била прослава неког хришћанског празника⁵⁴, неометано је одвео, без одбране, и мушко и женско становништво, уз доста покретног иметка.

3. Није прошло много времена кад римској држави неочекивано засја нада на боље дане. Наиме, краљ Витикабије, Вадомиријев син – додуше слабашан и болешљив, али одважан и храбар – против нас је често палио ратни пламен. Стога су увелико радили на томе да га смакну. 4. И будући да је више пута био изазван, а ни на који начин се није дао победити, лишен је живота преваром једног службеника, а на подстицај наших људи; после његове смрти непријатељски упади су нешто ослабили. Међутим убица, у страху од казни, које би уследиле ако се открије злочин, брзо се пребацио на римско тло.

5. Након тога, припреман је брижљиво, уз окупљање разнородних трупа, поход на Аламани, који ће бити тежи од уобичаје-

них. То је одлучно захтевала јавна безбедност, јер се осећао страх од напада вероломног племена које је лако обнављало снагу. И војска је била загрејана за то, јер због понашања непријатеља, који су час били понизни и час претили најгорим, готово да није имала мира. 6. Дакле, скупило се са свих страна велико мноштво војске, која се брижљиво снабдела оружјем и храном. Позван је и комес Себастијан, са илирским трупамa, којима је заповедао. Чим је време отоплило, Валентинијан је заједно са Грацијаном прешао Мајну. Не примећујући никог, поделио је трупе на формације у облику квадрата. Он је стајао у средини, а генерали Јовин и Север чували су бокове с обе стране, да их не би неко напао. 7. Испред су ишли добри познаваоци путева и испитујући прилазе, напредовали су полако кроз земљу која се надалеко простирала, док су војници жељни боја, претећи шкргутали, као да су већ нашли варваре. И будући да је прошло неколико дана, а да нису срели никог ко би им се одупро, а све житнице и куће, што су се виделе, уништила је прождрљива ватра, коју су потпалили одреди кохорти; остала је само храна коју су због неизвесног тока догађаја били принуђени да чувају. 8. После тога, цар је кренуо даље али нешто спорије. Кад је дошао близу места званог Солициниј, застао је, као пред неком препреком, добивши од извиднице поуздан извештај да су у даљини видели варваре. 9. А они, схвативши да им не преостаје ништа сем да се бране, брзим нападом, уздајући се у познавање краја, једногласно су се сложили и заузели врло високу планину.⁵⁵ Она је одасвуд била стрма и неприступачна, осим са северне стране, где има лаку и благу падину. Пошто смо ту, по обичају, поставили заставе, са свих страна су се чули повици на оружје, али је војска, на заповест цара и војсковођа, послушно стајала чекајући да се дигне застава: то је био знак да је дошао час за битку. 10. Дакле, будући да није било времена за оклевање – с једне стране застрашујуће нестрпљива војска, с друге, ужасна дрека Аламана – потреба за брзим деловањем довела је до следеће одлуке: да Себастијан се својим људима заузима северну страну планине, за коју смо рекли да је приступачна и да, ако се прилика пружи, без велике муке побије Германе у бекству. Одлука је спроведена у дело, а Грацијан, чије године још нису биле за ратне напоре, задржан је у позадини, са Јовијановим трупамa. А Валентијан, као опрезан и сигуран војсковођа, откривене главе посматрао је центурије и манипуле; не упутивши ниједног од великодостојника у тајни потхват, пустио је велики број официра. И са неколицином сабораца, чију ревност и верност је познавао – пожurio је да осматра подножје брда. Говорио је –

пошто је био врло уображен – да може наћи други пут ка стрним странама, поред оног који је испитала извидница. 11. И тако, док се пробијао кроз непознате, беспутне мочваре и баре, замало да није страдао у изненадном налету одреда скривеног у заседи; прибегавши крајњем решењу у невољи, подбо је коња и узмакао кроз клизаво блато. Избегавши смртну опасност, која је била тако близу, нашао је уточиште у окриљу својих легија. А његов собар, који је носио његову кацигу украшену златом и драгим камењем, као да је заједно с њом пропао у земљу и касније се никако није могао пронаћи, ни жив ни мртав.

12. Потом је војсци дат одмор, да би се мало опоравила. И кад је дигнута застава, чиме се уобичајено позива на бој; уз подстицај претећег звука труба, бојни ред је кренуо у смели напад. Испред свих, на самом почетку опасне битке, спремно су кренула два изабрана младића, Салвије и Лупицин, један штитом, други из одреда гентила⁵⁶, подстичући на бој страшним ратним узвицима. Витлајући копљима, дошли су до препреке од камења и, док су их Аламани одбијали, а они покушавали да се повуку на узвишења места, стигла је сва сила наше војске и под њиховим вођством, попела се, крећући се с великим напором кроз непроходна места обрасла дивљим жбуњем, на врло висока узвишења. 13. Затим су обе стране, обузете жестином, покушале да се сукобе са упереним шиљцима. Одовуд наша војска, искуснија у ратној вештини, одонуд смели, али неопрезни варвари, сукобили су се прса у прса. Наша војска, развијајући се у ширину, заокружила их је на оба крила и убијала их, престрашене од вике, рзања коња и од труба. 14. Но, они су ипак повратили самопоуздање и одупрли се, и успех у боју се постепено изједначио. А борило се са не малим напором, уз велики број мртвих на обе стране. 15. Најзад, непријатељи су разбијени, захваљујући борбеном жару Римљана. И, пометени од страха, измешали су се последњи бојни редови са првим. И док су, бежали, наши су их гађали копљима и сулицама. Најзад, док без даха трче, откривају гониоцима бутине, потколенице и леђа. На крају, пошто су многи побијени, Себастијан – који је, заједно са одредима за помоћ био смештен у залеђу планине – побио је део бегунаца, опколивши их са откривеног бока. Остали су се разбежали и уточиште нашли у својим скровиштима у планинама. 16. У овој борби погинули су и неки наши угледни људи. Међу њима био је и Валентинијан, главнокомандујући царске гарде, и Натуспардо, из одреда skutarija, који је био толико добар борац, да су га поредили са старим Сицинијем и Сергијем.⁵⁷ Пошто су се тако окончали ови различити догађаји, војници су се вратили у зимовнике, а цареви у Тревере.

ХІ О ПРОБОВОМ ПЛЕМЕНИТОМ ПОРЕКЛУ, О ЊЕГОВОМ БОГАТСТВУ, ПОЧАСТИМА И КАРАКТЕРУ

1. У то време умро је Вулканије Руфин, док је био на власти, а из Рима је позван Проб⁵⁸, да предузме преторијанску префектуру. Он је у римском свету био познат по племенитом пореклу, по угледу и великом богатству; некад је поседовао имања широм света, а да ли су стечена поштено или не, није на нама да судимо. 2. Њега као да је на крилима носила урођена срећа, како то кажу песници. Час га је приказивала као добродушног човека, који уздиже пријатеље, а понекад као суровог сплеткароша који наноси зло окрутном мржњом. И мада је за живота био моћан захваљујући издашном дељењу поклона и захваљујући сталном заузимању високог положаја, понекад је ипак био бојажљив према одважнима, а надмен према бојажљивим. Тек кад би му се вратило самопоуздање, изгледао је као да грми са трагичке котурне, а кад би дрхтао, био је нижи од папуче.⁵⁹ 3. И као што риба избачена из своје средине не може дуго да дише на сувом – тако је и он венуо без префектуре. А био је присиљен да их врши због сплетки великих фамилија, које, у превеликој похлепи, никад нису биле невинне; те, да би постигле многе ствари некажњено, гурале су свог патрона у државне послове. 4. Ипак, мора се признати да он, захваљујући племенитости своје душе, никад није заповедио клијенту или робу да учини нешто недопустиво. Напротив, уколико би неко од њих признао да је извршио неко злодело, бранио га је без обзира на част и поштење, и не истражујући ствар, па макар се томе противила сама богиња правде. Ту ману Цицерон је критиковао овако: „Каква је разлика између оног ко наговара на дело и оног ко га одобрава? Или, каква је разлика између тога да ли желим да се нешто догоди, или се радујем учињеном?”⁶⁰ 5. Био је сумњичав и затворен у себе; понекад се горко подсмевао, а понекад ласкао, да би нанео зло. 6. Имао је и оно што је очигледно рђаво у таквих карактера, нарочито кад се сматра да се то може прикрити; био је толико немилостив и строг да, када би наумио да неког повреди, нико га не би могао приволети да опрости грешку; тако су његове уши биле затворене не воском, већ оловом. На врхунцу власти и богатства, био је пун зебњи и брига, и стога је увек патио од лакших болести.

Такав је био ток догађаја у западним крајевима.

XII РИМЉАНИ И ПЕРСИЈАНЦИ СЕ БОРЕ ОКО АРМЕНИЈЕ И ХИБЕРИЈЕ

1. Краљ Персије, онај дуговеки Сапор,⁶¹ од самих почетака своје владавине уживао је у пљачкама. А после смрти цара Јулијана, и након срамног мировног споразума,⁶² једно време представљао нам се као пријатељ. Али је убрзо погазио уговор са Јовијаном и напао Арменију, да би је ставио под своју власт, као да је престао да важи споразум. 2. Најпре је разним врстама преваре наносио мању штету моћном и многољудном народу, тако што је неке оптимате и сатрапе узнемиравао, док је на друге ударао изненадним упадима. 3. Затим је прорачунатим ласкањем, помешаним са кривоклетством, преварио самог краља Арсака. Позвавши га на гозбу, заповедио је да се повуче до скривених задњих врата. Ту су му, везаном сребрним ланцима, избодене очи – што се код њих сматра као мала утеха кажњеним великодостојницима – а потом је протеран у утврђење звано Агабану, где је након мучења погубљен. 4. Затим – да не би остало нешто што није укаљано преваром – истерао је Сауроматеса, кога је римска држава одредила да управља Хиберијом, и власт над тим народом пренео је на неког Аспакуреса. Чак му је дао и дијадему, да би увредио нашу државу. 5. Извршивши тако ова гнусна дела, поверио је Арменију евнуху Килаку и Арабану, које је некад примио као пребеге. Први од њих је претходно био префект овог народа, а други, како се прича, главни заповедник војске. Њима је наложио да се потруде да униште Артогерасу, град јак и зидинама и људством, јер се ту чувало Арсаково благо и његова жена са сином. 6. И одлучено је да војсковође започну са опсадом. Но тврђави која се налазила на стрмој планини, тада још стврднутој од снега и мраза, није се могло прићи. А евнух Килак, спретан у улагивању код жена, заједно с Арабаном срећно је стигао до самих зидина, пошто му је претходно дата реч да ће му бити поштеђен живот. И када је, на свој захтев, пуштен унутра са другом, претећи је саветовао браниоцима и краљици да брзом предајом ублаже Сапора, врло немилостивог човека. 7. После тога измењено је још доста речи, а жена је оплакивала страшну несрећу свог мужа. Онда се ови опасни подстрекачи издаје умиљостиве и промене план. Подстакнути надом на велику добит, тајно су наредили да се ноћу, у одређено време, изненада отворе градска врата, да излети јак одред војника и неочекивано нападне непријатељски бедем. А сами су обећали да ће се побринути да се овај покушај прикрије. 8. Потврдили су то заклетвом, и изашли. И тврдећи да су опсађени тражили два дана да размисле шта треба предузети, довели су опсађиваче у

стање опуштености. Онда су се, за време ноћних стража, кад сви безбедно спавају дубоким сном, отворила градска врата и младићи су брзо изашли. Са извученим мачевима, нечујним ходом, изненада су упали у логор, где се нико није плашио напада. Ту су побили многе без икаквог отпора. 9. Неочекивана превара и ненадана погибија Персијанаца проузроковале су велике неспоразуме између нас и Сапора. Томе је допринело и то што је Арсаковог сина Папа, који је по мајчином наговору са неколицином људи изашао из тврђаве, примио цар Валенс. Он му је предложио да остане у Неокесареји, познатом граду на Понту Полемонијаку,⁶³ где је требало да слободно живи и да се образује. Охрабрени овим хуманим поступком, Килак и Арабан упутили су посланике Валенсу, тражећи од њега помоћ, као и то да им исти овај Пап буде краљ.

10. Но, за извесно време помоћ им је ускраћена, а Папа је дукс Теренције вратио у Арменију⁶⁴. Ту је требало да влада народом, без икаквих краљевских ознака; о томе смо из оправданог разлога водили рачуна да нам не би пребацивали због кршења уговора о миру. 11. Кад је сазнао за сам ток догађаја, Сапор се преко мере разљутио и не кријући се, са великом војском пустошио је и пљачкао Арменију. Уплашени његовим доласком, Пап, Килак и Арабан, не очекујући више никакву помоћ, повукли су се у високе планине, које раздвајају нашу територију од Лазике.⁶⁵ Ту, у дубоким шумама и завојитим брежуљцима скривали су се пет месеци, настојећи да онемогуће различите краљеве подухвате. 12. А он, схватајући да узалуд улаже напор док сијају зимске звезде, спалио је воћке и утврђења, која је заузео силом или издајом, и опколио са свом својом војском Артогерасу. И, после битака за различитим исходом, када су браниоци већ били исцрпљени, провалио је у град и спалио га, а Арсакову жену је извукао одатле и одвео је. 13. Због тога је у те крајеве послат комес Аринтеј, са војском. Требало је да он помогне Арменима, уколико би Персијанци покушали да их по други пут нападну. 14. У међувремену је Сапор, који је био веома лукав и, према потреби, понизан или охол, под видом будуће сарадње опоменуо преко тајних гласника Папа како се не брине о себи јер, као краљ, у ствари служи Килаку и Арабану. Заведен ласкањем, Пап их је, убрзо убио и њихове главе послао Сапору, као знак покорности. 15. Како се вест о овој несрећи надалеко пронела, цела Арменија би пропала, будући без одбране, да се Персијанци нису уплашили Аринтејевог доласка. Стога су одложили поновни упад, задовољивши се тиме што су цару упутили легате са захтевом да се овај народ не брани, јер су се споразумели краљ и Јовијан. 16. Ови предлози су одбијени и Сауромацес, који је – како смо већ рекли – био истеран из

краљевства Хиберије, враћен је са дванаест легија и са Терентијем. Кад је био близу реке Кира, Аспакурес га је замолио да, будући да су рођаци, владају заједно. Објашњавао је да се он сам не може повући и прећи на римску страну, стога што је с друге стране, код Персијанаца, још увек његов син, кога држе као таоца. 17. Кад је цар то чуо, да би ублажио немире који су из овог могли проистећи, пристао је на поделу Хиберије тако да је по средини граничи река Кир⁶⁶. Сауромацес би задржао област која се граничи са Арменијом и Лазима, а Аспакурес део уз Албанију и Персијанце.⁶⁷ 18. На то је Сапор, разљућен, викао да према њему недолично поступа, јер се Арменима помаже мимо одредби уговора, а посланство, које је упутио ради исправљања овог уговора, није ништа постигло; штавише, без његовог пристанка и знања, одлучено је да се подели краљевство Хиберије. И као да је затворио врата пријатељства, почео је да тражи помоћ од суседних народа. Поред тога, припремао је своју војску да, чим се време пролепша, сруши све што су Римљани за себе изградили.

1. Због рђавог поступка према њиховим посланицима, в. напред, XXVI 5, 7.

2. Ерули и Батави су дворске трупе, као и ниже (2,2) поменути Аскарари.

3. Дворске трупе.

4. Цар, мисли се на Валентинијана, који се налази у западном делу царства. Јовин је био конзул 367.г.

5. Треба читати *Viventius*, како се види даље, у 3,11, а не *Inventius* (као Ролф).

6. Клаудије је био префект града 374.г. „Предзнак” – магарца на трибуналу, свакако треба схватити као недостојну личност на високом положају.

7. Породица Симаха једна је од најугледнијих и најученијих паганских породица у Риму. Постоји мишљење да је у њихов круг био уведен и наш писац. Симах овде поменут, је отац Квинта Аурелија Симаха, писца и конзула 391.г.

8. Овај стари мост, звани *pons Aurelius* одн. касније *Antoninus*, касније је обновио Валентинијан, а Симах га је само „посветио”.

9. На брду Ватикану налазила се црква испред које су се скупљали просјаци.

10. Овај Трајанов надимак није нам познат из ранијих извора; тек у *Epitome de Caesaribus* наводи се да је Константин назвао Трајана у шали „зидни коров”, јер му се име налазило на многим зградама.

11. Скауро, цензор 110.г. пре н.е. обновио је овај мост, који је свакако постојао већ крајем III в., како сведочи Ливије (XXVII 51,2).

12. Сцининова базилика је дан. црква *Santa Maria Maggiore*.

13. Уп. *Илијад*у IX 5.

14. Скордисци су, заправо, још одавно сабијени на доста мали простор у Доњој Панонији.

15. Овај податак, да Скордисци пију из лобања својих непријатеља, Амијан је највероватније преузео од Феста, кога иначе користи. Сличан обичај имали су и скити, како наовди Херодот, IV 65. Међутим, не треба то посматрати као знак крволочности, већ као магијски обред.

16. Амијан овде погрешно интерпретира податке о поразу М. Порција Катона 114.г. пре н.е., који тад, међутим, није погинуо.

17. Не знамо где је писац нашао овај податак, у чију веродостојност, како нам се чини, не треба сумњати.

18. Име Марка Дидија треба вероватно исправити у Тита Дидија, који је потврђен као намесник Македоније крајем II в. пре н.е. Детаљније о целом одељку в. у Ф. Папазоглу, *Средњобалканска племена у предримско доба*, Сарајево 1969, 226–254.

19. Писац сада даје кратак историјат римског освајања трачких области, према историчару Фесту: после Дидија следе Ливије Друз, Минуције Руф, Апије Клаудије Пулхер и М. Теренције Варон Лукул, који је Трачане дефинитивно победио 73. г. пре н.е. Термин *Imperator*, који стоји уз његово име, употребљен је или као ознака највишег војног чина („генерал”), или се односи на његову императорску акламацију.

20. Објашњење о разлозима доброг здравље Трачана очевидно је под утицајем философа Посејдонија, који сматра да психофизичке особине и појединаца и народа, па чак и хемијских елемената зависе од климе.

21. Племена која Амијан зове општим именом Готи, сада су у Дакији, на левој обали Дунава. Са племеном Теруинга (Остроготи) Валенс је ратовао 366–369.г.

22. Тврђава Константинијана Дафне саграђена је на Дунаву, у Другој Мезији, приликом Константиновог или Констанцијевог утврђивања дунавског лимеса.

23. Планине Сера иначе непознате, треба тражити у дан. Румунији.

24. Атанарик се касније показао лојалан према Римљанима. Цар Теодосије примио га је пријатељски у Цариграду и, кад је Атанарик 381.г. умро, приредио му величанствену сахрану. Стога су Готи остали Теодосијеви саборци, уп. Зосим IV 34.

25. *Magister memoriae* био је један од царевих секретара и правни саветник.

26. Префект Рима је био 388, а проконзул 371–372.

27. *Tyrannus* код Амијана означава узурпатора; Овде се мисли на Максима, који је убио Грацијана 383.г. и владао пет година западним делом Царства.

28. Грацијан је тада, у ствари, имао тек девет година.

29. Ово је дато према Цицерону, *De officiis* II 12,41.

30. Ову промену у наслеђивању престола, од изабраног наследника који није царев потомак (Диоклецијан), до царевог остављања престола у наслеђе свом сину. Амијан добро уочава. Престајање са праксом именовања цезара, што такође наш аутор подвлачи, означава прекид са Диоклецијановом замисли смене на престолу.

31. Марко Аурелије је тако поступио са Луцијом Вером, поштујући жељу претходног владара, Антонина Пија, који га је био адаптирао.

32. Авицијан је био намесник у Африци.

33. Мамертин је био на дужности у Илирику, Африци и Италији. Уп. напред, XXVI 5,5.

34. О Орфиту, префекту Рима, било је речи напред, 3,2.

35. Ово тумачење преузето је можда од Сенеке, *De Ira* I 13,15 и II 19,4.

36. Милано је био седиште викара Италије и епископско седиште.

37. Грчка реч *μαρτυρ* значи сведок. Амијанова интерпретација овде изненађује, поготово што даје тачно значење у XXII 11,10. Није искључено и да је ово тумачење каснија интерполација.

38. Мисли се на дуг царској благајни. У најраније доба, према *Закону XII таблица* таква казна је и била предвиђена, али је већ у време републике то укинуто.

39. Текст је овде оштећен, недостаје седам слова и нема прихваћене убедљиве допуне.

40. Ово је Теодосије Старији, трибун, а касније *magister equitum*, отац Теодосија, будућег римског цара. О његовим делима биће речи у наредним књигама.

41. Књига посвећена Констансу није нам сачувана. После погибије старијег брата, Константина II, који га је био напао, Констансу су припале области које су биле под управом Констанција II, Галија, Шпанија и Британија. Њима је Констанс владао, поред средишњег дела империје, 340–350.г. У његово време било је доста немира у Британији, те је Амијан имао разлога да се на томе задржи и да, успут, начини дигресију о географском положају Британије.

42. *Одисеја*, XII 452–453.

43. Дикалидони су друго име за Каледоне, како их називају ранији писци. Остала племена је Амијан већ спомињао.

44. Галиканска обала је насупрот Британској.

45. *Вопониа* је дан. Булоња, а *Rutupiae* дан. Ричбороу.

46. Описани догађаји у Африци десили су се 364–368.г.

47. Ово је лично Амијаново гледиште, које одудара од других извора. Уп. и XXX 5, 3. Могуће је да је наш писац имао нека обавештења, или личне разлоге за свој став.

48. Диогмити су војна полиција у грчким градовима, која штити јавни ред.

49. Овај град (дан. Ерманак) основао је римски војсковођа Германик, син Друза Августовог пасторка.

50. Уп. напред, 3, 11.

51. „Менијане” су балкони или колонаде, назване тако по свом творцу Менију, цензору из IV в. пре н.е.

52. Амијан наводи Цицерона, *Orator* 10, 34.

53. Амијан се враћа на рат са Аламанима, год. 368.

54. Како се ово догађа у пролеће, претпоставља се да је поменути празник био Ускрс.

55. Касније, у XXVIII 2,5 наводи се Пирус као име ове планине. По неким мишљењима, то је *Heilige Berg*, код Хајделберга.

56. *Gentiles* су коњичке трупе и чији су припадници варварског порекла.

57. Сициније и Сергије су стари римски јунаци, које Амијан помиње и у XXV 3, 13.

58. Гај Аниције Петроније Проб је врло образован Римљанин који је заузимао истакнуте положаје у римској држави. Као префект Илирика, Италије и Африке, највише је боравио у Сирмију. Умро је око 390.г.

59. То јест од комичара, који не носе ципеле с високим ђоном, као трагичари. Овде се мисли и на два стила, узвишени, трагички и нижи, у комедији.

60. Цитат из Цицеронових *Филипика*, II 12, 29.

61. Сапор II сада има око седамдесет година.

62. Мир је склопио Јовијан, уп. *непред*, XXV 7, 9–14.

63. *Pontus Polemoniacus*, на југоисточној обали Црног мора, издвојен је као провинција под Диоклецијаном.

64. О његовој даљој судбини в. књ. XXX 1.

65. Лазика, област на источној обали Црног мора, названа по племену Лазаја (раније Колхида).

66. Данас је то река Кура, у Грузији.

67. Хибаерија се налазила северно од Арменије, источно од Лазике, а западно од Албана, персијских савезника.

XXVIII КЊИГА

(369–372.год.)

І У РИМУ СУ МНОГИ СЕНАТОРИ И ЖЕНЕ СЕНАТОРСКОГ РОДА ОПТУЖЕНИ ЗА ТРОВАЊЕ, БЛУД И ПРЕЉУБУ И ЗАТИМ ПОГУЉЕНИ

1. Док код Персијанаца – како смо већ рекли – краљева превртљивост доводи до неочекиваних немира, и у источним крајевима се поново покрећу ратови, шеснаесте године, или нешто више после смрти Непотијана¹, Белона је, беснећи по вечном граду, све жарила и палила. Покренута најбезазленијим разлозима, изазвала је жалосне погибије – камо среће да их прекрије вечни заборав! А уколико се некад случајно покуша са сличним злочинима, више ће се нанети штете општим примерима, него самим злоделима. 2. И мада ме оправдан страх одбија од тога да детаљно причам о овим кривим догађајима, многобројним и различитим, ипак ћу, уздајући се у разборитост садашњице, укратко изнети све вредно помена², чега се сећам. А неће ме мрзети да сажето изложим и оно чега се плашим, а што се десило у старини.

3. У првом персијском рату, кад су Персијанци опљачкали Азију, опседали су и Милет великом силом³. Претећи браниоцима мучењем и смрћу, довели су их до таквог стања да су сви били погођени великим несрећама. Изгубивши своје најближе, пошто су покретну имовину побацали у ватру, сакупили су се, надмећући се у томе ко ће се пре бацити на заједничку ломачу отаџбине која је пропадала. 4. После тога, Фриних је у трагичарском надахнућу обрадио овај догађај и у театру то приказао Атињанима. Кратко време су га слушали са задовољством, али, кад је позоришна представа постала сувише жалосна, гневни народ казнио га је глобом.⁴ Мислили су, наиме, да он то не чини да би их утешио, већ да би их осрамотио и прекорео због оног што је драги град претрпео, не примивши никакву помоћ од свог оснивача, те да зато ову жалост неприкладно опева у позоришној представи. Наиме, Милет је атинска колонија, коју је међу осталим Јонцима основао Нилеј, Кодров син, за кога се прича да се у дорском рату жртвовао за отаџбину.⁵

5. Но, вратимо се теми. Максимин, који је раније имао звање замника префекта Рима, био је ниског порекла, а рођен је у Сопијани⁶, граду у Панонији. Отац му је био писар у служби намесника, иначе потомак Карпа, које је, подигавши их са старих станишта, Диоклецијан преселио у Панонију.⁷ 6. Максимин је после скромног школовања у слободним вештинама и након безначајног бављења адвокатуром, управљао Корзиком и Сардинијом, а потом Тускијом.⁸ Како се његов наследник дуго задржао на путу, он сам је, иако му је поверена служба снабдевања Рима

житом, ипак задржао управу над провинцијом и у почетку управљао обазриво, из више разлога: 7. Прво, што су му у ушима још звониле пророчке речи оца, који је био необично вешт да протумачи значење лета или певања птица, да ће стићи до високог положаја, али да ће, по казни, умрети од мача. Друго, што се домогао једног човека са Сардиније, кога је после сам, како су кружиле гласине, упропастио лукавим преварама. А тај човек је био веома добар зналац у призивању злих духова и у тумачењу порука душа умрлих. Док је он био жив, Максимин је, из страха да га неко не изда, био попустљив и благ. Треће, што будући налик змији, гмижући под земљом и по ниским местима, није могао да изазове већи број смртних случајева. 8. А почетак, одакле се виноу даље, следио је из овог. Хилон, бивши викар, и његова жена Максима, жалили су се код Олибрија, у то време префекта града, тврдећи да је неко покушао да их усмрти отровом. Постигли су да осумњичени – Серик, мајстор у прављењу оргуља, рвач Азболије и гатар Кампензис – одмах буду ухваћени и бачени у окове. 9. Али, ствар се отезала, због дуге и озбиљне Олибријеве болести. Нестрпљиви због одлагања, они који су започели спор упутили су писмо, молећи да се тај случај повери префекту за снабдевање житом. То је, ради бржег решавања, и дозвољено. 10. Добивши тако прилику да наноси зло, Максимин је излио урођену суровост из окрутног срца; то често чине звери у амфитеатру, кад најзад провале на задња врата и ослободе се. А док се ствар прелиминарно разматрала, са више страна, неки људи пошто су им бокви избраздани батинама, навели су имена појединаца из виших слојева, који су користили вештине наносења зла преко својих клијената, и људи са дна, познатих као злочинци и потказивачи. Паклени судија, прелазећи, како се каже, преко својих овлашћења⁹, обавестио је цара злонамерним извештајем да се погубна злодела која су у Риму починили многи људи, могу истражити и казнити само строгим казнама. 11. Кад је цар то сазнао, разљутио се, будући да је више жесток него истрајан противник порока. И, у једној наредби за овакве случајеве, коју је по својој вољи спојио са кривицом увреде величанства – одредио је да се сви они које је по старом праву и по одлуци ранијих царева требало изузети од крвавих истражних поступака – уколико је то потребно, подвргну мучењу. 12. Па, као да му је моћ удвостручена и уздигнута, Максимин је у Риму могао умножити несреће, јер је одређен да замењује префекта. А да би истраживао овакве случајеве, који су се на пропаст многих гомилали, узео је себи за колегу секретара Леона, касније управника двора; иначе је био Панонац, пљачкаш гробова, а из зверских чељусти надирала му је суровост; био је жедан људске крви ништа мање него сам Максимин. 13. Максиминава скло-

ност ка наношењу зла порасла је са доласком његовог колеге, као и са ласкавим указом о високом звању. Тако, увијајући од радости ногама овамо-онамо, изгледало је да не хода, већ да игра; настојао је да подражава брамане који – како неки наводе – између олтара лебде над земљом.¹⁰ 14. И већ су трубе зазвучале, као позив у пропаст грађана и сви су се укочили од страха због безнадежног стања. А међу многим суровим и немилосрдним делима, чија се разноврсност ни број не могу сагледати, истицала се смрт адвоката Марина. Он је оптужен да је магијом покушао да придобије за брак неку Хиспилу и, кад је проверена веродостојност доказа, кажњен је смрћу.

15. А будући да мислим да ће неки од оних који ће ово можда читати, брижљивим истраживањем открити и приговорити да се ово десило пре, него оно, или да је нешто што су они видели изостављено, довољно је рећи следеће. Није достојно излагања све оно што се десило међу простим светом. А ако је неопходно да се то исприча, не би били довољни ни спискови из државне архиве, толико је било страшних зала; раскинутих узда, неки нови бес мешао је највише и најниже, будући да је било јасно да се не треба плашити суда, већ укидања судова. 16. Тада је сенатор Цетег¹¹ оптужен за прељубу и одсечена му је глава, а Алипије,¹² младић племенитог рода, протеран је због неког малог преступа, док су неки људи из нижих слојева јавно погубљени. У њиховим несрећама свако је видео слику сопствене опасности, и причињавали су му се мучитељ, окови и мрачне одаје. 17. У то време суђено је чак и Химетију, човеку изванредног карактера, а сазнали смо да је ток суђења био овакав. Кад је као проконзул управљао Африком, картагинске залихе хране биле су већ на измаку. Он им је продао жито из амбара намењено римском народу, а нешто доцније, кад су усеви родили у изобиљу, без одлагања је надокнадио целу количину. 18. Будући да је десет модија продавано сиромашнима за по један златник, он сâм је купио тридесет, а добит од разлике у цени послао је у царску благајну. Валентинијан, подозревајући да је он послао мање него што је требало, казнио га је тако што му је одузео део имовине. 19. И, да би се његова несрећа увећала, у исто време десило се и ово, исто тако страшно. Амантије, тада најпознатији врачар, оптужен је тајном доставом како га је онај Химетије унајмио да приноси жртве ради неких злих радњи. Доведен је на суд и, мада је увртан на справи за мучење, упорно је порицао кривицу. 20. Док је он све то порицао, донели су из његове куће тајне списе, међу којима је био и подсетник, писан Химетијевом руком. Химетије га је молио да изведе свечани и свети обред, како би му се цареви смиловали. А на крају писма могао се прочитати прекор цару, да је лаком и суров. 21. Када су Валенти-

нијана судије обавестиле о томе, приказујући догађаје још горим, он је наредио да се ствар крајње брижљиво испита. А Фронтин, саветник поменутог Химетија, оптужен да је саставио молбу, ишибан је, и пошто је признао кривицу, прогнан је у Британију. Амантију је, међутим, изречена смртна казна и он је погубљен. 22. После ових догађаја, Химетија су довели у град Окрикулум да га саслушају Ампелије, префект града и викар Максимин. Пошто је било јасно да ће бити погубљен, искористио је прилику и кришом затражио заштиту од цара. И, служећи се његовим именом као прибежиштем, сачувао је живот. 23. Кад је цар упознат с тим, препустио је случај сенату. Одмеривши му кривицу по правди и сазнавши истину, сенат га је прогнао у Даламацију, у место Бое.¹³ Али, тешко су примили цареву љутњу; он се, наиме, жестио због тога што је човеку за кога је предложио смртну казну одређена блажа казна. 24. Због овог и многих сличних догађаја, који су се десили неколицини људи, сви су почели да се плаше. И да се не би нагомилавале невоље, због многих зала која су се скривала и зато постепено ширила – одлуком нобила упућени су посланици цару. То су били Претекстат, бивши префект града, бивши викар Венуст и конзуларни намесник Минервије. Требало је да моле цара да казне не буду теже од злочина и да сенатори не буду подвргнути мучењу, мимо уобичајене и дозвољене праксе. 25. Кад су посланици уведени у собу за пријем и то изнели, Валентијан је порицао да је донео такву одлуку и викао да је оклеветан. Али, квестор Еупраксије му је мирно противречио и захваљујући његовој храбрости укинута је сурова наредба, која је оштрином превазилазила све друге.

26. Тих дана је Максимин подвргао строгој истрази Лолијана, младића ком је тек пробијала брада, иначе сина бившег префекта Лампадија. Мада је био још незрео и склон младалачком расуђивању, он је оптужен да је написао књигу о враћинама. Како се веровало да ће бити послат у изгнанство, он се, на очев подстицај, обратио молбом цару. На његову заповест доведен је пред царски суд – како се каже, из дима у ватру – предат намеснику Бетике, Фалангију и убијен је смртоносном руком целата. 27. Поред њих, оптужени су и Тарасије Бас, касније префект града¹⁴, и његов брат Каменије; оптужени су и Марцијан и Еусафије, сви из сенаторског staleжа. За њих се говорило да помажу возача Аухенија и да су његови саучесници у тровању. Уз сумњиве доказе, они су ослобођени – како се говорало – захваљујући Викторину, блиском Максимином пријатељу. 28. Чак су и жене имале доста удела у сличним таквим несрећама. Наиме, неколико припадница овог пола, високог порекла, погубљено је под срамном оптужбом због прељубе или због враћина. Међу њима, познате су Кларитас и Флавијана. Овој

другој, док су је водили на погубљење, стргнута је хаљина и није јој дозвољено да задржи довољно тканине да покрије интимне делове тела. Због тога је целат оптужен да је учинио страشان злочин, и жив је спаљен. 29. И сенатори Пафије и Корнелије признали су да су се осрамотили због злочиначке употребе отрова, те су убијени према одлуци тог истог Максимиана. Иста судбина задесила је и управника ковачнице новца. А горе поменутог Серика и Азболија терао је да именују као саучеснике кога хоће; задавши реч, обавезао се да их неће казнити ни ватром ни мачем – и погубио их је ударцима тешког олова. После тога, послао је на ломачу врачака Кампенза, јер у овом случају није био везан никаквом заклетвом.

30. Погодан је час, како мислим, да изложим узрок који је одвео Агинатија стрмоглавце у пропаст. Он је био потомак старе племените породице – како се упорно говорило, али за то нема веродостојних докумената. 31. Надмен и охол, Максимин, тада префект за снабдевање житом, ослањао се на снажне подстрекаче своје дрскости. Ишао је тако далеко да је презирао Проба, највећег међу државницима, који је тада, у чину преторијанског префекта, владао провинцијама. 32. Агинатије се због тога љутио и жалостио се што у истраживању Олибрије њему претпоставља Максимиана, мада је он сâм викар Рима. О томе је кришом, у поверљивом писму, обавестио Проба, да би се онај ташти човек, који се препирао са узвишеним и заслужним, потиснуо, уколико се Проб буде сложио с тим. 33. Ово писмо – како неки тврде – Проб је послао Максимину, плашећи га се као човека већ упућеног у злочине и оданог цару. А о овом писму нико ништа није знао, осим његовог доносиоца. Прочитавши писмо, онај човек је тако побеснео да је одмах покренуо сва средства против Агинатија, као змија коју је неко непознат ранио. 34. Затим је уследило нешто друго, што је још више повезано са сплеткама, и што је и срушило оног Агинатија. Наиме, Максимин је оптужио покојног Викторина да је за живота продавао његове одлуке – мада је од њега тестаментом добио вредан поклон; са сличном обешћу претио је, оптужбама и парницама, и Викториновој жени Анепсији. 35. А она, у страху од тога и да би се заштитила, уз помоћ самог Максимиана, измислила је да му је њен муж у опоруци коју је недавно саставио, оставио три хиљаде фунти сребра. Обузет претераном похлепом – јер му ни ова мана није била страна – он је тражио половину њеног наследства. Но, ни тиме се није задовољио, па је смислио нешто друго, што је, како је сматрао, и поштено и сигурно: да не би изгубио прилику која му нуди богато наследство, Викторинову пасторку, Анепсијину ћерку, запросио је за свога сина. И то је, уз женин пристанак, одмах утаночено.

36. Овим и сличним жалосним делима прљао се лик вечног града. А онај човек, чије се име спомиње само са уздахом, ишао је напред изазивајући пропаст многих судбина, прелазећи преко законом одређених граница. Прича се, наиме, да је на једном удаљеном прозору увек имао обешено уже, чији је крај као да је нешто... везивао¹⁵; и, мада није било доказа, могао је да нашкоди многим људима. Понекад би строго наређивао да се Муцијан и Барбар, његови службеници, вешти у превари, истерају напоље. 37. Они опет, као да су се радовали несрећама којим су – како су се претварали – били притиснути, и увећавали су окрутност судије. Тврдили су, понављајући то често, да никакав други лек није остао оптуженима осим да припаднике вишег сталежа оптужују за велике злочине; кад их тако повежу са својим, лако ће добити ослобађајућу пресуду. 38. Због тога су биле оковане руке многима, са немилосрдношћу која је прелазила све границе, док су се племићи могли видети погружени и у одећи за жалост. И нико од њих се није могао окривити док су, поздрављајући га, готово дотицали земљу савијеним телом. И, често су чули тог разбојника са зверском душом како виче да се против његове воље нико не може прогласити невиним. 39. За овим речима следило је одмах и извршење, које би уплашило и људе сличне Нуми Помпилију и Катону. Наиме, и даље се поступало тако да су се лиле сузе и над туђим невољама. А то се у разним непријатним животним приликама често догађа. 40. Овај гвездени судија био је толерантан само у једном случају. Наиме, понекад би попустио молбама и некога поштедео. Но, то је пре мана, како се може прочитати код Цицерона: „Ако је беснутољив, то је највећа строгост, а ако попусти пред молбом, онда је то највећа непостојаност; ову ипак, као мање зло, треба претпоставити строгости.“¹⁶ 41. После тога Максимин је, као пре њега Леон, добио наследника и био примљен на царски двор. Унапређен је у преторијанског префекта, али није био ништа блажи, чак је наносио и више зла, попут змије базилиске. 42. У то време, или нешто раније, видело се како су процветале метле којим су чишћене одаје племства. А то је предсказивало да ће се на високе положаје уздићи људи најпрезреније врсте.

43. И мада је време да се вратимо на излагање започетог, ипак ћемо се – не ометајући уопште ток догађаја – задржати мало не неправедним поступцима вице-префекта града Рима. Наиме тако су, по Максиминовој жељи, поступали чиновници, као да су његови лични службеници. 44. После њега дошао је Урсицин, човек доста благ. Мада се трудио да буде разборит и уљудан, он је потказао Есају и остале затворене због прељубе с Руфином; да су наводно покушали да Марцела, њеног мужа, свргну с положаја државног агента, оптужујући га за увреду

величанства. Због тога су Урсицина, као спорог и неподесног за споровођење оваквих ствари, сменили са положаја. 45. Њега је наследио Симплиције из Хемона, некада Максиминов учитељ граматике и саветник. Он није био уображен и понизан, али је уливао страх својим погледом искоса, а умереним речима смишљао је страшне ствари многима. Најпре је убио Руфину, и све оне који су били саучесници у прељуби, или су за њу знали, а које је – како смо већ рекли – одао Урсицин. Потом је побио још многе, без обзира на то да ли су криви или невини. 46. У крвавом надметању био је раван Максиминову, свом предводнику, и настојао је да га превазиђе у сечењу грана племенитих породица. Подражавао је старог Бусириса, Антеја и Фалариса, тако да је изгледало да му недостаје само агригентски бик.¹⁷

47. Усред тих тако вођених поступака, нека матрона, Хеси-хија, била је, због намераваног злочина, предата неком службенику на чување у кући. У страху од многих сурових поступака, она је притиснула лице на перјану постељину, на којој је лежала, и тако, затворивши нос да не улази ваздух, издахнула. 48. Овом се прикључило и једно друго, ништа мање зло. Наиме Еуменије и Абијен, обојица из реда сенатора, били су под Максимином оптужени због недоличног понашања према угледној госпођи Фаусијани. После смрти Викторина, уз чију помоћ су безбедно живели, били су уплашени због доласка Симплиција, чије се намере, злочини и претње нису разликовали од Максиминових, те су се повукли у тајно скровиште. 49. Кад је Фаусијана кажњена, и они су оптужени, а кад су позвани едиктима, још брижљивије су се стали скривати док је Абијен дуго боравио код Анепсије. И како неочекивани догађаји често погоршају жалостан удес, Анепсијин роб, по имену Сапаудул, жалостан што му је супруга ишибана, отишао је ноћу и доставио целу ствар Симплицију. Онда су послати чувари и потказане извукли из скровишта. 50. Абијен, оптужен још и за срамно дело – јер се говорило да га је нанео Анепсији – кажњен је смрћу. Но жена, у нади да би могла отклонити казну и спасти му живот, тврдила је да се бавила злим вештинама и да је у Агинатијевој кући претрпела насиље. 51. Симплиције је злонамерно јавио цару о свему што се догодило. На двору се налазио и Максимин, Агинатијев непријатељ, а разлог томе смо већ навели. Максиминова мржња расла је са порастом његове моћи и он је жарко молио цара да потпише смртну пресуду Агинатију. И овај зли и моћни подстрекач је то лако постигао. 52. Сада Максимин, плашећи се терета још веће мржње ако човек патрицијског порекла страда због одлуке Симплиција, који је био његов саветник и пријатељ, задржао је код

себе мало царски налог. Колебао се и двоумио кога да одреди као поузданог и ефикасног извршиоца овог суровог наума. 53. Најзад, будући да се слични људи обично лако саставе, пронађен је неки Гал, по имену Дорифоријан, смео до безумља. Пошто је он обећао да ће овај посао извршити за најкраће време, Максимин се побринуо да му се додели звање викара Рима, и предао му је Августово писмо са упутством. Овом дивљем, сировом човеку наређено је да брзо и без икаквих сметњи уклони Агинатија, који ће можда покушати да побегне, уколико се ствар буде одлагала. 54. Дорифоријан је, како му је и наложено, пожурио у Рим, преваљујући у току дана велика растојања. На почетку своје управе, распитивао се врло помно каквом силом би, без ичије помоћи, убио сенатора из угледне породице. Сазнао је да је Агинатије већ одавно пронађен и да га држе под стражом у споственој вили. Онда је удесио да њега и Анепсију лично испита, и то усред ноћи, кад је скучени људски дух обично ослабљен страхом. Међу безбројним примерима које пружа Хомер, Ајакс је радије желео да страда по дану, него да трпи још и страх који доноси ноћ.¹⁸ 55. И будући да је судија – тачније речено злочиначки разбојник – водио рачуна само о оном што је обећао, све је спроводио са претеривањем. Заповедивши да се Агинатије стави под истрагу, наложио је да се уведе цело крдо целата. И док су ланци жалосно звекетали, целати су мучили затворенике – сасвим ослабеле због дуге запуштености – до последњег даха, да би сведочили против господара; а милостиви закони забрањују да се тако поступа према оптуженима за прељубу. 56. Најзад, кад су мучењем, готово смртоносним, извукли из једне робиње речи оптужбе, наредио је, не размотривши веродостојност исказа, да Агинатија одмах воде на погубљење. Није саслушан ни када је гласно зазивао царска имена, већ је зграбљен и погубљен, а истом пресудом убијена је и Анепсија. Док је Максимин тако поступао сам или преко посланика (ако се налазио далеко), вечни град је оплакивао погребе. 57. Али, остале су последње клетве побијених. Наиме – као што ћемо касније на правом месту рећи¹⁹ – и сâм Максимин, узохоливши се неподношљиво под царем Грацијаном, по пресуди је погубљен мачем. Симплиције је убијен у Илирику, а Дорифоријан је, под оптужбом која носи смртну казну, бачен у тамницу Тулијанум.²⁰ Али, на мајчин савет, цар га је одатле извукао, а када се овај враћао кући, убио га уз страшно мучење.

Но, вратимо се тамо одакле смо скренули. Такве су биле, да тако кажем, прилике у Риму.

**II АВГУСТ ВАЛЕНТИНИЈАН ЦЕЛУ ГАЛСКУ ОБАЛУ
РАЈНЕ ОБЕЗБЕЂУЈЕ ТВРЂАВАМА, КАСТЕЛИМА
И КУЛАМА. АЛАМАНИ УБИЈАЈУ РИМЉАНЕ КОЈИ
СУ ГРАДИЛИ УТВРЂЕЊЕ ПРЕКО РАЈНЕ.
ПО ЗАПОВЕСТИ ЦАРА ВАЛЕНСА УНИШТЕНИ СУ
РАЗБОЈНИЦИ МАРАТОКУПРЕНИ, У СИРИЈИ,
ЗАЈЕДНО СА ДЕЦОМ И НАСЕЉИМА**

1. Валентинијан, међутим, имајући на уму многе корисне ствари, утврђивао је великим градовима целу Рајну, од почетка Реције све до бучног океана. Подизао је узвишена утврђења, кастеле и куле, размештене на погодним местима, дуж целе Галије; понекад је чак постављао грађевине и преко реке, која додирује варварске крајеве. 2. Најзад, схвативиши да високо и сигурно утврђење, које је сам основао од првих почетака – а поред кога тече река Ницер²¹ – може постепено да се сруши због силног удара валова, помишљао је чак да скрене ток реке. Пошто је нашао људе веште у радовима на води, покренуо је ово тешко дело, са великом војном силом. 3. Наиме, дуго времена спајани су хрстови балвани и постављани у корито реке. Но, мада су увезивани неколико пута у велике свежњеве, снажни вртлози су их растрзали и уништавали.

4. Ипак, победило је цареву упорно настојање и труд његових послушних војника, који су радећи често били до грла у води. Најзад, не без опасности по неке од њих, одбрамбено утврђење, отргнуто је од притиска немирне реке, и сада је јако.

5. Весео и поносан због тог и сличних потхвата, настојао је да спроведе оно што је корисно²² за државу – с обзиром на годишње и временске прилике – а што је у складу са царским дужностима. И сматрајући да је то најприкладније његовом науму, одлучио је да се одмах подигне тврђава на другој страни Рајне, на планини Пиру²³, у варварској земљи. Па да би брзина учинила сигурним извршење посла, наредио је дуксу Аратору – преко Сиагрија, тада нотара, а касније префекта и конзула²⁴ – да покуша да се помогне овог места, док свуда влада мртва тишина. 6. Дукс, као што је наређено, одмах са нотаром пређе тамо. Таман је почео да копа темеље, са војском коју је био повео, кад за његовог наследника одредише Хермогена. Тада дођоше и неки Аламани, очеви оних талаца које смо, према уговору о дугом и трајном миру, држали као драгоцену залогу. 7. Они су на коленима преклињали да Римљани, чију срећу је вечна верност узнела до неба, не дозволе да их заведе опака грешка и да, не водећи рачуна о сопственој безбедности, погазе уговор и предузму један нечастан потхват. 8. Али, то су говорили узалуд, јер их уопште нису слушали. И како нису чули ништа благо ни умирујуће,

отишли су, оплакујући удес својих синова. Само што су отишли, навали гомила варвара иза скровитог превоја оближњег брда. Они су чекали – како се могло разумети – да се да одговор њиховим првацима. И нападајући полуголе војнике, који су тад носили земљу, хитро су их убијали исуканим мачевима; чак су међу њима посечена и два дукса. 9. Није остао нико жив, ко би могао да јави шта се десило, осим Сиагрија. Пошто су сви страдали, он се вратио у седиште, али је одлуком разљућеног цара отеран, те се вратио својој кући. Сматрао је да је овако строгу пресуду заслужио само зато што је једини остао жив.

10. У међувремену, по Галији су јурили на све стране бесни и дивљи разбојници, који су многе уништавали. Осматрајући прометне друмове, бацали су се, без разлике, на све што је доносило корист. Поред многих других који су страдали у тим заседама, ухваћен је на препад, а потом убијен, Константијан, надзорник царских штала, Валентинијанов шурак, а Цереалисов и Јустинин брат.

11. А далеко одатле као да су саме фурије подстицале на сличне подухвате, Маратокупрени²⁵, жестоки разбојници, лутали су свуда унаоколо. Настањени у селу истог имена, близу Апамије у Сирији, били су бројни и вешти у преварама. Задавали су страх јер су се прерушени у цењене трговце или војнике, кретали без икаквих сметњи и нападали богате куће, имања и градове.

12. А нико није могао да се сачува од њиховог неочекиваног доласка, јер нису имали унапред одређен циљ, већ су ишли на разна, удаљена места и упадали тамо куд год их ветар нанесе; из истог разлога – јер су непредвидљиви – и Саксонци уливају страх више од осталих непријатеља. Сједињени, они су уништили имовину многих и, подбодени бесом који су распалили, довели су до жалосних страдања, будући да су крви били жедни колико и плена. Ипак, да не бих приповедањем ситница омео прави ток мога дела, изложићу само овај њихов погубни подухват. 13. Гомила ових безбожних људи, преобучени у службенике државне благајне, а један од њих и као сам управник, ушла је у вечерњем сумраку у град, уз жалосну вику гласника. Опсели су богату кућу неког угледног грађанина, као да је проscribeован и осуђен на смрт, и покупили драгоцено покућство, јер запрепашћена и престрашена послуга није могла да брани господара. Побивши доста њих, у брзом трку су се вратили, док још није свануло. 14. Али када је донет плен, многи људи заситили су се плачке, која је била прекинута нападом царске војске. Потиснути, страдали су сви до једног, чак су погубљена и њихова деца, да се не би угледала на своје родитеље. Порушене су им куће, које су биле богато саграђене, на туђи трошак. Ето, то је следило изложеним догађајима.

III ТЕОДОСИЈЕ ОБНАВЉА БРИТАНСКЕ ГРАДОВЕ, КОЈЕ СУ ОПЉАЧКАЛИ ВАРВАРИ, ПОПРАВЉА КАСТЕЛЕ И ПРИПАЈА ОСТРВУ ПРОВИНЦИЈУ ВАЛЕНЦИЈА

1. Теодосије,²⁶ војсковођа славног имена, пун одважности, кренуо је из Аугусте – коју су стари звали Лундиниј – са војском коју је брижљиво увежбао, и тако је узнемиренем Британцима помогао у невољи. Унапред је осигурао места погодна за заседе против варвара, и ништа није наређивао војницима пре но што би својим живим умом промислио. 2. Тако је, испуњавајући све дужности вредног војника и вршећи надзор као славан војсковођа, растерао и натерао у бекство различита племена, која је обест, подстицана некажњавањем, гонила да нападају римску земљу. Из темеља је обновио градове и утврђења, која су претрпела многострука оштећења, и обезбедио им дужи период мира.

3. Али, док се он тиме бавио, догодио се тежак злочин, који би прерастао у озбиљну опасност, да није угушен у самом почетку. 4. Неки Валентин, пореклом из панонске Валерије, човек охол, шурак оног злочиначког викара, а потом и префекта Максимиана, био је због тешког злочина прогнан у Британију. Ту се, нестрпљив због доколице, као дивља звер, бадио на нове, опасне планове против Теодосија, кога није подносио и за кога је сматрао да се једини може одупрети његовим злочиначким намерама. 5. Ипак, мотрећи околу и тајно и јавно, док му је расла огромна похлепа, подбуњивао је изгнанике и војнике, обећавајући им, према тадашњим приликама, привлачне награде за одважна дела. 6. Већ се било приближило време извођења плана, кад је предузимљиви и одважни војсковођа, обавештен о томе из одговарајућих извора, и спреман у узвишеној души да оне откривене казни смртном казном, предао дуксу Дулцицију Валентина, са неколико његових најближих саучесника. Но, својим војничким знањем, којим је превазилазио савременике, могао је да предвиди будућност, те је забранио да се завереници подвргну истрази, да се не би страх проширио на многе друге и да не би оживели управо угушени немири у провинцијама.

7. Чим је отклонио ову опасност, почео је да поправља многе неопходне ствари. Пошто је било јасно да га Фортуна ни у једном потхвату није напустила, почео је, како рекосмо, да обнавља градове и тврђаве и да штити границу стражарама и граничним постајама. Тако је повратио провинцију коју су непријатељи били подвргли под своју власт, и вратио је потпуно у претходно стање. Како је сам јавио, она има законитог управника

и од сада се зове Валенција²⁷ по принцепсовој одлуци, који је готово тријумфовао од радости, када је обавештен о овој драгоцености новости. 8. ... Усред ових важних догађаја, племе које се зове Аркани,²⁸ који постоје од старине – а о њима смо понешто рекли у делима цара Констанса, постепено се препуштало пороцима и покренуло са својих станишта. Очевидно су били придобијени великим пленом, који су или примили или им је само био обећан, па су више пута одали варварима шта се догађа међу нама. А њихова дужност је била да јаве нашим војсковођама о покретима околних племена, која су ишла тамо-амо по широким просторима.

9. И тако је Теодосије, још пре него што је сјајно уредио горе наведене послове, позван на двор. Оставио је провинције, које су просто играле од радости, прославивши се многим важним победама, као некад Фурије Камил или Курзор Папирије.²⁹ У знак наклоности, сви су га испратили до мореуза, који је прешао уз лаки ветар, и тако стигао до цареве свите. Ту је дочекан радосно и уз похвале, и постављен је на место Јовина – који је био сувише спор – као командант коњице.

IV О ОЛИБРИЈЕВОЈ И АМПЕЛИЈЕВОЈ ГРАДСКОЈ ПРЕФЕКТУРИ³⁰ И О МАНАМА РИМСКОГ СЕНАТА И НАРОДА

1. Дуго сам био удаљен од правог стања у престоници, те се нагомилало доста спољњих догађаја, али ћу се сад вратити кратком излагању о томе. Почећу од Олибријеве префектуре, која је била врло мирна и блага. Он сâм никад није одступио од човечности, и увек се трудио да му се никад не поткраде нека неправедна реч или дело. Строго је кажњавао клевете, секао камате где год је могао, разлучивао праведно од неправедног, и био добар судија, умерен према својим потчињенима. 2. Али све то је замрачивала мана, која додуше ништа није шкодила јавној служби, али је представљала мрљу на високом звању. Наиме, у приватном животу био је склон сваком задовољству и проводио се у позоришту и љубави, мада не и у забрањеним или родоскрвним уживањима.

3. После њега, Римом је управљао Ампелије. такође склон уживању, а родом из Антиохије. Бивши настојник двора, потом два пута проконзул, стигао је доста касније, до високог звања префекта. Изврстан у многим стварима, био је изнад свега способан да придобије за себе народ; понекад је ипак био и строг, али није истрајавао у одлуци. И он би успео да поправи, макар

малим делом, апетит за јелом и срамну жељу за пићем, да се није упустио у разврат и тако изгубио добар глас. 4. Наиме, био је донео одлуку да се крчме не отварају пре четвртог сата, и да обичан свет не сме да загрева воду,³¹ тако да до одређеног доба дана ашчија не може да понуди кувано месо на продају; такође се није смео видети угледан човек како јавно нешто жваће. 5. Ови срамни поступци, и други још гори, преко којих се стално прелазило, постали су толико разудани и жестоки, да ни онај Епименид Крићанин – кад би, као што то бива у бајкама, поново оживео и дошао међу нас – не би сâм могао да очисти Рим; толика је љага неизлечивих грехова притискала већину становника.

6. Најпре ћемо, колико то прилике дозвољавају, изложити грешке племства, а потом плебса, сажимајући догађаје у кратак екскурс. 7. Неки се због сјајних и славних имена – како мисле – хвале и уздижу до неба, јер се зову Ребури и Флавонији, Пагонији и Гереони, као и Далији са Тарацијима и Ферасијима, и многим другим са звучним именима која указују на племенито порекло. 8. Неки, пак, блистају у свиленој одећи, као да их воде у смрт или – да изоставим ове рђаве предзнаке – као да их, сакупивши оружје, док је војска пред њима, бучно следи мноштво робова, уређено по манипулима. 9. Такви, уз пратњу педесетак слугу, када уђу у округле просторије по купатилима, претећи вичу: „Где су, где су наше слуге?” а кад чују да се изненада појавила нова проститутка или нека нова блудница међу градском светином, или нека стара крава исслуженог тела, такмиче се ко ће први стићи до ње. Па, гладећи придошлице срамним ласкањем је толико уздижу, као Парћани Семирамиду или Египћани Клеопатру или Каријци Артемисију или Палмирани Зенобију. А ово дозвољавају потомци оних у чије је време цензорском одлуком кажњен сенатор, који се усудио да пољуби жену пред њиховом ћерком, јер се то тад сматрало непристојним.³²

10. Неки од ових, када човек хоће да се с њима поздрави загрљајем, измичу главу, попут претећих бикова, само да их не би пољубили. А ласкавцима пружају колена или руку да их пољубе, сматрајући да је то овима довољно за срећан живот; а сматрају да су према странцу показали сву могућу љубазност и пристојност – чак и ако их је случајно нечим обавезао – ако га питају које купатило или извор користи, или у чијој је кући одсео.

11. И тако су они, по свом мишљењу, озбиљни и негују врлине. Али, уколико чују да је неко јавио да долазе однекуд коњи и цокеји, тако бржино га следе у стопу и распитују се, као што су њихови преци с дивљењем гледали браћу Тиндариде,³³ када би све испунили весељем, објавивши оне своје древне победе.

12. Њихове домове посећују неки брбљивци, који уз разна домишљања одобравају богатом домаћину и плескају свакој његовој речи, подражавајући шаљива ласкања паразита у комедијама. Па, као што ови надувавају хвалисаве војнике, приписујући им, као такмацима старих јунака, опсаде и борбе против неколико хиљада непријатеља, тако они – дивећи се конструкцијама стубова, причвршћених на високу фасаду и зидовима блиставим од дивне боје камена – уздижу ове газде међу бесмртне. Некад се на гозбама чак траже теразије, да би се измериле изнете рибе, птице или хрчци. Њихова тежина се више пута истиче, као дотле невиђена, и непрестано је хвале, тако да то досади присутнима, нарочито када уз њих стоји тридесет бележника са писаљкама и малим таблицама и то записују; тако изгледа као да недостаје још само школски учитељ.

14. Неки, опет, мрзе науку као отров, а Јувенала и Марија Максима³⁴ врло брижљиво читају, и у крајњој доколици не прихватају се ничег другог до овог. А зашто, није наше да о томе судимо. 15. Требало би, међутим, с обзиром на величину славе својих потомака, да читају много различитих ствари. Требало би и да чују како је Сократ, осуђен на смрт и одведен у тамницу, замолио оног ко је вешто изводио песму лиричара Стесихора, да га томе научи, док још има времена. Кад га је музичар упитао шта ће му то кад ће прекосутра умрети, одговорио је: „Да бих тако умро сазнавши нешто више.”³⁵

16. Међу њима се налази и мали број строгих осветника престапа, тако да, ако роб нешто касније донесе топлу воду, заповеде да му ударе тридесет шиба. Али, ако он намерно убије човека, и многи захтевају да се казни као кривац, господар узвикне: „Шта ради тај мангуп, познат по својим неваљалствима? Ако се опет усуди да тако нешто учини, биће кажњен.”

17. А за врхунац пристојности сматра се да је боље убити и нечијег брата, него одбити позив на гозбу. Јер, сенатор сматра да је лишен богатог наследства ако не дође онај кога је једном позвао, па и то тек пошто је подуже одмеравао одлуку.

18. Неки од њих, ако крену нешто даље да виде своја имања, или да лове о туђем труду, мисле да су начинили пут колики и Александар Велики или Цезар. Или уколико се са Авернског језера шареним баркама одвезу у Путеоле,³⁶ то је Дуилијева борба, нарочито ако се усуде да то учине у врелој сезони. А уколико се између позлаћених лепеза спусте муве на скут свилене хаљине, или ако кроз прорез на висећој завеси продре зрачак сунца, жале се што се нису родили као Кимеријци.³⁷ 19. Потом, кад долазе у Силваново купатило или у лековите Мамеине бање, како ко изађе из воде, обрише се врло танким

ланеним убрусом. Затим, попустивши притискаче одеће, брижљиво бира одећу која сија дискретним сјајем – а понели су је довољно за једанаесторо људи. Најзад, избравши нешто, обуче се и стави на прсте прстење по мери, које је, да се не би оштетило од влаге, чувао слуга.

20. А уколико неки ветеран из принцепсовог круга оде у пензију, због поодмакле доби, окружи га такав круг... обожавалаца... да се он чини као заповедник тишине, јер остали ћутећи слушају приче... Само он, као *pater familias* говори шта хоће, или прича занимљивости, углавном вешто варајући.

21. Неки од њих – додуше ретки – избегавају назив *коцкар*, већ радије желе да их зову *teserariji*,³⁸ а између тих израза је разлика толика колика је између лопова и лупежа. Ипак, треба признати да, док су сва пријатељства у Риму млака, само коцкарска су везана истинском наклоношћу и чврстином, као да су прекаљена ратним напорима; отуда се могу наћи у овим групама тако сложни људи, да помислиш да су браћа Квинтилији³⁹. И тако можете видети неког безначајног човека, који познаје тајне коцкарске вештине, како хода озбиљно и жалосно – као Катон, који је изненада и мимо очекивања одбио претуру⁴⁰ – и то само зато што је на некој великој гозби или скупу неки бивши проконзул добио важније место од њега.

22. Други пак опседају богаташе, старе или младе, удовце или нежење, па чак и оне који имају жене или децу – јер се у том погледу не опажа никаква разлика – и невероватним лукавствима придобијају их да направе опорукe. А они, када уреде своју последњу вољу и оставе нешто овима, који се смеју њиховим тестаментима, одмах умиру; тако се не може помислити да је до тога дошло игром судбине, нити се лако може доказати болест, а њиховим погребима нико не присуствује.

23. Неки, који су добили чинове, макар осредње, иду уздигнуте главе, скрећући поглед од ранијих познаника – да помислиш да се вратио Марцел, пошто је заузео Сиракузу.

24. Многи од оних који поричу постојање виших сила на небу, не излазе у јавност нити обедују, нити сматрају да се довољно брижљиво могу окупати пре него што пажљиво размотре све дневне новости и сазнају, на пример, где је знак Меркура или колики део сазвежђа Рака заузима Месец пролазећи небеским сводом.

25. Неко опет, ако види да му поверилац упорно захтева повратак дуга, обраћа се кочијашу, који је дрско и бесрамно спреман на све, да се побрине да се овај оптужи као тровач; и он ће бити ослобођен тек кад врати меницу и уз велике трошкове. Поред тога, кочијаш ће га ставити у затвор и као „добровољног

дужника”⁴¹ и неће га ослободити све док не призна оно што се од њега тражи.

26. На другом месту жена досађујући сваки дан, што каже пословица, к’о шваба трала-ла, тера мужа да направи тестамент. А то што чини жена, настоји упорно и муж. Обе стране доводе веште адвокате – један је у спаваћој соби, а његов ривал у трпезарији – и треба да се договоре о спорним питањима. Затим следе тумачи хороскопа, који се једни другима супротстављају: док једни дарежљиво обећавају префектуре и погребе богатих матрона, други саветују женама да спреме оно што је неопходно за сахрану мужева, јер им то ускоро предстоји;... Рим⁴² и, како каже Тулије: „Не знају у људским односима ни за шта добро, осим ако то није корисно: пријатеље воле као домаће животиње, од којих се надају да ће имати велику добит.”⁴³

27. Када траже нешто на зајам, можеш их видети у папучама, као Микона или Лахета, а кад су приморани да то врате, онда су као на котурнама и тако охоли, да помислиш да су то Хераклиди Кресфонт и Темен.⁴⁴ Толико о сенату.

28. Хајдемо сад ка лењом и доконом пуку. Неки међу њима, босоноги, истичу се славним именима, каква су Месори, Статарији, Семикупе, Серапини, па Кикимбрик са Глутурином и Трула, Луканик са Порклаком и Салсула⁴⁵ и безброј других. 29. Они живот проводе у вину, коцкању, борделима, уживању и представама; њихов храм, скупштина и сва нада њихових жеља је Циркус Максимус. Тако се могу видети многе групе људи по трговима, раскршћима, улицама и састајалиштима, како се свађају, доказујући – како то обично бива – један једно, а други друго. 30. Неки, међу онима који су живели у изобиљу, и због дугог живота уживају углед, често вичу, заклињући се борама и седом косом, да ће држава пропасти ако у предстојећој трци, цокеј за кога сви навијају, не излети први из преграде и не обиђе изблиза мету са омађијаним коњима.⁴⁶ 31. И ту, где је иначе крајња небрига, чим забели толико очекивани дан трка, док још није јака сунчева светлост, сви у гомилама наврат-нанос журе, тако да претичу и сама кола која ће се тркати. И многи од њих проводе бесане ноћи, растрзани бригама о исходу трке.

32. Ако одатле одете у неко јефтино позориште, глумци се звиждуцима терају са позорнице, уколико новцем нису умирили прост народ. Али, ако нема буке, као код племена Таура⁴⁷, вичу да странце – на чију помоћ су се увек ослањали и тако опстајали – треба истерати из града, називајући их ружним и бесмисленим именима. А то веома одудара од тежњи и жеља овог старог народа, чије се многе духовите и допадљиве изреке памте. 33. Сад су се, међутим, досетили да, уместо гласног бодрења, људи који су се скупили да плескају глумцу, који казује епилог, или

дресеру, покеју, и свакој фели глумаца, вишим и нижим чиновницима па чак и матронама, непрестано вичу: „Покажи им!” А шта то треба да им покаже, нико не уме да објасни.

34. Многе међу овима привлачи обилна храна, још док долази мирис при спремању јела, и пискави гласови жена, које од ране зоре, као паунови који креште од глади, стоје на врховима прстију око лонаца и грицкају нокте док се јело не охлади. Други пажљиво посматрају узбуркано полусирово месо, док се кува, да помислиш да то Демокрит са анатомима претражује расечене животиње и да учи на који се начин може потомство лечити од унутрашњих болести.

35. Оволико ће бити довољно о приликама у граду. Врати-мо се сад оном што је у провинцијама изазвало многе невоље.

У САКСОНЦЕ У ГАЛИЈИ, ПОСЛЕ СКЛОПЉЕНОГ ПРИМИРЈА, РИМЉАНИ НАПАДАЈУ ИЗ ЗАСЕДЕ. ВАЛЕНТИНИЈАН, ОБЕЋАВШИ ДА ЋЕ СПОЈИТИ ВОЈСКЕ, ШАЉЕ БУРГУНЂАНЕ НА АЛАМАНЕ. ОНИ, РАЗОЧАРАНИ И ПРЕВАРЕНИ, ПОУБИЈАВШИ СВЕ ЗАТВОРЕНИКЕ, ВРАЋАЈУ СЕ КУЋИ.

1. У време трећег конзуловања царева, упадне мноштво Саксонаца.⁴⁸ Савладавши тешкоће Океана, хитро су кренули ка римској граници, носећи нам често губитке. Буру њиховог првог налета задржао је комес Нанијен, који је био надлежан за те крајеве, и који се у дугим ратним напорима доказао као војсковођа. 2. Али тада, сусревши се са племеном спремним на смрт, пошто су му неки војници страдали, а он био рањен, оценио је да се неће моћи одупрети честим окршајима. Обавестио је императора о томе шта би требало учинити и постигао је да дође магистер пешадије Север, како би му помогао у тешкој ситуацији. 3. А он је довео довољно војске, и чим је стигао, распоредио ју је по јединицама. Охоле варваре тако је престрашио и помео још пре битке, да се нису ни супротстављали, већ су, засењени сјајем застави и знакова, молили за милост и мир. 4. Пошто су више пута мењали планове, склопљено је примирје онда када је изгледало да ће то користити држави. Према условима, узет је велик број младића, способних за војску, а Саксонцима је дозвољено да се повуку, и да се врате одакле су дошли. 5. Док су се они, сад већ без страха, спремали за повратак, тајно су послати пешаци, који су поставили заседу у једној скривеној долини, одакле су их, док пролазе, лако могли напасти. Али, десило се сасвим друкчије од оног што се очекивало. 6. Узбуђени, кад су чули непријатеље да долазе, неки војници су искочили пре вре-

мена. Чим су их видели, варвари су злокобно повикали и наши, док су журили да се утврде, ударе у бекство. Но, ипак су стали и прибравили се; у крајњој невољи сакупили су снагу – мада не сву – и били су присиљени да се боре. Али, доживели су прави покољ и погинули би до једног да им јединица коњаника-оклопника – која је била заузела места с друге стране пута, близу раскршћа да би напала варваре у пролазу – узнемирена јауцима и виком, није живо притекла у помоћ. 7. Онда је дошло до жестоког сукоба и Римљани су, охрабривши се, са свих страна опколили и напали непријатеља и, извукавши мачеве, почели их сећи. Нико од њих није могао поново да види кућно огњиште, јер ником није дато да преживи покољ. И мада би неки правичан судија осудио ово дело као ружно и вероломно, ипак, кад се овај чин одмери, неће сматрати нечасним што је уништена злочиначка банда разбојника, кад се за то указала прилика.

8. Пошто је то тако срећно окончано, Валентинијан је, размишљајући о разним плановима, био скољен бригом и невољом. Премисљао је много, како да сломи дрскост Аламана и краља Макријана, који је без краја и конца узнемиравао римску државу. 9. Јер, овај дивљи народ, иако је од свих почетака био изложен различитим несрећама, ипак је неколико пута обнављао снагу, те је изгледало као да вековима није уопште нападан. Император се најзад, после неколико планова, одлучио да их помоћу ратоборних Бургунђана уништи, са великом силом младих људи који су уливали страх свим суседима. 10. Више пута је и писао њиховим краљевима, преко позуданих и поверљивих људи, и наговарао их да у одређено време нападну Аламане. Обећавао је да ће и сам прећи Рајну и препречити пут бегунцима, престрашеним због неочекиване војне силе.

11. Царева писма примљена су са одобравањем, из два разлога. Прво, што Бургунђани знају да су они потомци Римљана из старих времена,⁴⁹ Затим, што су се често препирали с Аламанима због солана и граница. Они су, дакле, послали одабране трупе, које су дошле све до обала Рајне, још пре него што су се сакупиле наше јединице. А како се император задржао због оправки утврђења, уливали су нашим огроман страх. 12. Кад ни Валентинијан није дошао договореног дана, нити се ишта од обећаног остварило, упутили су посланике у царев штаб. Тражили су да им се пошаље заштита, да не би док се враћају кући, изложили непријатељу незаштићена леђа. 13. Кад су осетили, по оклевању и изговорима, да им се неће изаћи у сусрет, отишли су жалосни и увређени. Кад су за то сазнали њихови краљеви, бесни што су послужили за подсмех, поубијали су све заробљенике и вратили се у завичај.

14. Код њих се краљ зове *хендинос*. Он се, по старом обичају, повлачи са трона ако се под њима поколеба ратна срећа, или уколико земља не да обиље усева; исто тако и Египћани за удесе ове врсте окривљују своје владаре. С друге стране, врховни свештеник свих Бургунђана зове се *синист*, и није подложен оваквим променама положаја, као краљеви.

15. Користећи ову погодну прилику, Теодосије – тадашњи генерал коњице – напао је преко Реције Аламане, горе поменуто племе, које се из страха било разбежало. Поубијао је доста њих, а заробљенике је, на цареву заповест, послао у Италију. Ту су добили плодне округе, и сад као наши поданици живе на обалама реке Поа.⁵⁰

VI ПРОВИНЦИЈЕ ТРИПОЛИС, ЛЕПЦИТАНИ И ОЕНСИ СТРАДАЈУ ОД АУСТОРИЈАНАЦА. ПРЕВАРОМ РИМСКОГ КОМЕСА, ТО ЈЕ СКРИВАНО ОД ВАЛЕНТИНИЈАНА, И ОСТАЛО ЈЕ НЕКАЖЊЕНО

1. Одавде – селећи се, такорећи, на други крај света – поћимо ка несрећама афричке провинције Триполиса,⁵¹ које је, како мислим, оплакала и сама Јустиција. А како је дошло до тога да оне букну као пламен, показаће моје јасно излагање. 2. Уз ову границу налазе се Аусторијанци, варвари, увек спремни на брзе упаде, навикнути да живе од убијања и пљачке. Пошто су се неко време били смирили, вратили су се урођеној склоности, ка немирима, а као оправдање, наводе следеће разлоге. 3. Неки Стахао, њихов сународник, у време мира слободно је вршљао нашом територијом и радио ствари противне законима. Најважније је било то што је покушавао разним преварама да изда провинцију, како су показала веродостојна сведочења. И због тога је кажњен спаљивањем.

4. Као дивље звери подстакнуте бесом, излетели су Аусторијанци из својих станишта, да, као саплеменици, освете његову – како су сматрали – неправедну смрт. А у то време Јовијан је још био император. Плашећи се да дођу до Лепциса⁵², града са јаким зидинама и бројним становништвом, у току три дана улогорили су се у његовом најбогатијем предграђу. Убијајући сељане, које је укочио изненадни страх – или их натерао да побегну у пећине, спалили су доста ствари, које нису могли понети са собом. Из пљачке су се вратили са огромним пленом, водећи као заробљеника Силву, угледног грађанина, кога су слушајно, са породицом, нашли у пољу.

5. Лепцитани, престашени овом изненадном несрећом, тражили су заштиту – пре још већег зла, које прети варварском жестином – од Романа, комеса Африке, који је недавно био постављен. Кад је он стигао, водећи војску, замољен је да у овим рђавим приликама притекне у помоћ. Он је изјавио да ће подићи логор само уколико добије намирница у изобиљу и четири хиљаде опремљених камила. 6. Сироти грађани, запрепаштени овим одговором, тврдили су да после пустошења и паљевина нису у стању да обезбеде тако огромна средства, да би за узврат добили лек за своје тешке губитке. И тако је комес провео ту, обмањујући их, четрдесет дана, ништа не предузимајући, и онда је отишао.

7. Изневерени у својој нади, Триполитанци, плашећи се најгорег, на дан сабора, који се одржава једном годишње, изабрали су за посланике Севера и Флацијана. Требало је да они однесу на поклон Валентинијану златне кипове Викторије, поводом његовог ступања на престо, и да му смело испричају о жалосном пустошењу провинције. 8. Кад је Роман то сазнао, послао је најбржег коњаника Ремигију, управнику двора, свом рођаку и саучеснику у плачкама. Замолио га је да се побрине да се царском одлуком истрага о овој ствари повери викару Викентију и њему. 9. Легати су стигли на двор и примљени су код цара, где су усмено изложили оно што су претрпели; пружили су и званични допис, у ком је описан цео догађај. Кад је то прочитао, цар није поверовао ни извештају управника двора, којим се одобравају Романови поступци, ни посланицима, који су догађаје приказивали супротно. Обећана је пуна истрага, али је она одложена, јер се због забава међу моћницима често запостављају високе дужности.

10. Док су Триполитанци, у зебњи и дуготрајној бризи, очекивали неку помоћ од царевој војске, поново су на њих навалиле варварске хорде, пуне самопоуздања због претходног успеха. Јурили су Лепцитанским и Оејским пољем,⁵³ убијајући људе. Са огромним гомилама плена повукли су се, посекавши многе декурионе, међу којима су нарочито угледни били свештеник Рустичијан и едил Никасије. 11. А овај упад се није могао одбити зато што је надзор над војним пословима, који је на молбу посланика поверен намеснику Рурицију, убрзо пренет на Романа. 12. Одмах је у Галију послат гласник да јави о претрпљеном поразу, што је веома наљутило цара. Стога је послао у Африку трибуна и секретара Паладија, да однесе плату коју су дуговали војсци расутој по Африци, и да, истовремено, веродостојно извести о догађајима у Триполису.

13. Али, док се оклевало због преговарања и због чекања на одговор, Аусторијанци су се узохолили због двоструког успеха и

долетели су као птице грабљивице, које крв још више распали. Поубијали су све – осим ако је ко успео да се спасе бекством – и однели су сав плен, који су претходно били оставили, посекавши при том дрвеће и лозу. 14. Тада је и неки Михон, угледан и моћан грађанин, ухваћен у подграђу, али им је умакао пре него што су га везали. Али, како је био хром, није успео да побегне и бацио се у празан бунар. Одатле су га, са пребијеним ребром, варвари извукли и довели до самих градских врата, где га је милостива жена откупила. Извукли су га конопцем на бедем, где је после два дана умро. 15. Онда су дивљи пљачкаши постали толико обесни да су напали зидине самог Лепциса, који је одјекивао од жалосног нарицања жена, које су биле ван себе од страха, јер их никада раније непријатељ није држао под опсадом. Пошто су опседали град осам дана непрекидно, не постигавши ништа – чак су и неки од опсадника били рањени – повукли су се покуњено кући.

16. Због тога грађани, у страху за свој живот, прибегну последњем средству. Док се још нису били вратили легати, упутили су Јовина и Панкратија да веродостојно извести цара о оном што су видели. Претходно су ова двојица испитали легате, Севера, који се налазио у Картагини, и Флацијана, шта су све радили, и сазнали су да им је наређено да извести викара и комеса. Север је ту умро, мучен страшном болешћу, а горе поменути посланици пожурили су усиљеним маршом на двор.

17. Кад је после тога Паладиј ушао у Африку, Роман је већ био обавештен због чега је дошао. И да би се обезбедио, поручио је војним заповедницима, по људима упућеним у његове тајне, да Паладију, као моћном и блиском најважнијим људима на двору, сачувају највећи део новца који је донео. Тако је и учињено. 18. Обогативши се, овај је одмах отишао у Лепцис. А да би, истрагом дошао до истине, повео је у ове опустошене крајеве два угледна и речита грађанина, Ерехтија и Аристомена, који су му слободно износили невоље, и своје и својих суграђана. 19. Кад су му они све отворено показали и кад је видео тужну провинцију у пепелу, вратио се, прекоревајући Романа због пасивности. Претио је да ће цару најверније изнети све што је видео. А Роман, љут и озлојеђен, рече да ће и он ускоро извести како је Паладиј, који је послат као неподмитљив секретар, целу војничку плату употребио у своју корист. 20. Паладиј, будући свестан преступа, сагласио се са Романом. И вративши се на двор, безбожним лажима преварио је Валентинијана, изјављујући да се Триполитанци без разлога жале. Стога је поново послат са Јовином, последњим од посланика – Панкратије је, наиме, умро у Треверу – да заједно са викаром установи вредност другог посланства. Осим тога, цар је наредио да се одсеку језици

Ерехтију и Аристомену, јер су, како је Паладије тврдио, говорили нешто из зависти.

21. Како је одлучено, секретар је следио викара, и стигао је у Триполис. Кад је то сазнао, Роман је онамо послао свога гардисту, и саветника Цецилија, који је пореклом из те провинције. Уз њихову помоћ – није јасно да ли подмићивањем или преварама – окупљени грађани су сви оптуживали Јовина, одлучно тврдећи да му ништа од онога што је пренео цару, они нису поверили. Ова неправда је постајала све тежа и дошло се дотле, да је Јовин, признавши да је лагао императора, довео свој живот у опасност. 22. Паладије је, по свом повратку, обавестио о томе Валентинијана. Овај, по природи строг, наредио је да се Јовин, као главни кривац, и Целестин, Конкордије и Луције, као саучесници у делу, казне смрћу; намесник Руриције, пак, да се казни смрћу као лажљивац, а то стога што су у његовом извештају, како се могло прочитати, били и неки прејаки изрази. 23. Руриције је убијен у Ситифису, а остали у Утици, по налогу Кресцента, заменика намесника. Флацијан, међутим, док су га, пре погибije посланика, испитивали намесник и комес, упорно се борио да спасе себи живот. Али су га војници, уз вику и псовке, напали, и замало проболи. Пребацивали су му да Триполитанци нису могли да се бране зато што су одбили да обезбеде све што је неопходно за рат. 24. Због тога је бачен у тамницу, све док цар не буде обавештен о томе и не одлучи шта да раде с њим. Подмитивши чуваре, како се мисли, он је побегао у Рим и ту је, кријући се, умро природном смрћу.

25. После оваквог, помена вредног, завршетка, Триполис је ућутао, измучен спољним и унутрашњим поразима. али није био без одбране, јер је над њим бдело вечно око Правде, као и последње клетве намесника и посланика. И дуго времена потом, десило се следеће. Паладија разреше дужности и он се, лишен високог звања због којег је био охол, повуче у миран живот. 26. И кад је онај сјајни вођа армија, Теодосије, дошао у Африку да сузбије Фирмова настојања, и да прегледа – као што је било наређено – покретну имовину Романа, који је био проскрибован, међу његовим папирима нашао је и писмо неког Метерија. Почињало је речима: „Метерије господару и патрону Роману“, а на крају, после разних неважних ствари: „Поздравља те осрамоћени Паладије, који тврди да ни због чега другог није свргнут, него зато што је слагао цара у афери Триполитанаца.“ 27. Ово писмо послато је на двор, и кад је тамо прочитано, Метерије је по Валентинијановом налогу, ухапшен, те је признао да је писмо његово. Стога је наређено да се ухапси и Паладије. Али, имајући

на уму безброј злочина које је сâм замесио, он је у једној успутној станици у први сумрак, искористио одсуство чувара, који су, по хришћанском обреду, на празник ноћ проводили у цркви,⁵⁴ и направивши себи омчу, обесио се. 28. Кад се сазнало за овај повољан преокрет судбине, у ком је страдао зачетник несрећних немира, изађу на светло дана Ерехтије и Аристомен; кад су чули да је наређено да им се одсеку језици, они су се били склонили у скривена и удаљена места. И кад је цар Грацијан – Валентинијан је у међувремену умро – поуздано обавештен о превари, они су изведени пред проконзула Хесперија⁵⁵ и пред Флавијана,⁵⁶ заменика намесника, који су поред свог ауторитета, били крајње поштени и праведни. Цецилије је подвргнут мучењу, и јасно је признао да је наговорио суграђане да лажним изјавама оптуже посланике. Уз ово је ишао и опширан и потпуно поуздан извештај о свему учињеном, а на то није стигао никакав одговор.

29. И да у овој страшној драми не би ништа било изостављено, ево шта се десило пошто је спуштена завеса. Кад је Роман кренуо на двор, повео је са собом Цецилија, да оптужи судије као пристрасне према провинцији. Њега је љубазно примио Меробауд,⁵⁷ од кога је тражио да приведе још неколико сведока. 30. Кад су они стигли у Медиоланум, показали су уверљивим доказима да су узалуд доведени, и пуштени су да се врате кућама. А још за живота Валентинијановог, према оном што смо горе изложили, Ремигије је отишао у пензију и завршио живот обесивши се, што ћемо изложити на одговарајућем месту.⁵⁸

1. Узурпатор Непотијан погинуо је 350.г.
2. Аутор овде, изненађујуће, испољава страх од приповедања тешких злочина, као да би већ то казивање могло изазвати понављање ових злочина. Такође мора да изненади пишчево поуздање у моралност и разборитост свога доба.
3. Милет се налазио на челу градова који су се дигли против персијске власти 500/499.г. пре н.е. Устанак је угушен и Милет је освојен 494.г.
4. Фриних је написао драму „Заузеће Милета“, а атински народ у коме се касно пробудила савест што је Милећане оставио њиховој судбини, казнио је песника са 100 драхми глобе. Овај податак налази се још код Херодота, VI 21.
5. По легенди, Нилеј се жртвовао да Атику не би заузели Дорци, који су надирали са севера.
6. *Sopiana* су дан. Печуј у Мађарској.
7. Карпи су дачко племе, које је под Диоклецијаном расељено, делом у Панонију (око Сопијана), а делом у Мезију.
8. Год 366; Тускија је новији назив за Етрурију.
9. У оригиналу *supra plantam*, изрека која се везује за анегдоту о грчком сликару Апелу. Он је, наиме, позвао обућара да му овај каже своје мишљење о обући која се, као детаљ, налазила на слици. Обућар је, међутим, почео да суди и о представи ноге и др., те а је Апел упозорио да не иде „изнад стопала“ (у каснијој верзији *supra crepidam*, изнад ципеле).
10. Овако о браменима говори Филострат, *Vita Apollonii*, III 15.
11. Цетег је отац Граха, префекта града 376.г.
12. Аутор не помиње да је Алипије брат Олибрија, префекта града.
13. Боа је дан. острвце Чиово код Трогира.
14. Тарасије Бас, Лолијанов рођак, био је префект Рима 390.г.
15. Оштећено место лији је смисао тешко ухватити.
16. Цитат из Цицероновог писма брату Квинту, I, 13, 39.
17. Бусирид, Антејев брат, приносио је странце на жртву Зевсу, да би спасао своју земљу од глади која је харала. Фаларис, тиранин града Агригента на Сицилији, по предању је имао месинганог бика у коме је спаљивао своје жртве.
18. *Илијада*, XVII, 645–647.
19. Амијан, међутим, о томе више не извештава, осим успутног помена Максимиана, у књ. XXIX 3, 1. Према другим изворима, он је страдао 376.г.
20. *Tullianum* је тамница у Риму.
21. Дан. река Некар.
22. Коруптела *tudila* у Ролфовом издању *utilia*, „корисно“.

23. Планина Пир помиње се напред, XXVII 10, 9.
24. Сиагрије је био префект Галије 380–382.г., а конзул 381. Артор, дукс Прве Германије, иначе није познат, као ни Хермоген, који се помиње у пасусу 6.
25. О Маратокупренима се ништа подробније не зна.
26. Амијан се овде враћа на излагање прекинуто у XXVII 8. Уочљиви су комплименти којима Амијан обасипа Теодосија старијег, оца цара Теодосија, за време чије владе је писана *Историја*.
27. Валенција је организована као пета провинција у Британији, уз већ постојеће четири.
28. „Аркани” значи „тајни”. Можда је реч о тајној полицији, а реч је можда иста као Ангари, преузета од Персијанаца, код којих означава гласника – коњаника (уп. Ролф). Књига о цару Констансу није сачувана.
29. Фурије Камил, чувени војсковођа из IV в. пре н.е. помиње се напред, XXI 16, 13. Папирије Курзор победио је Самните, крајем III в. пре н.е.
30. Олибрије је био префект Рима 368–370, а Ампелије 371–371.г.
31. То значи пре девет сати. Вода се грејала да би се мешала са вином.
32. Реч је о сенатору Манлију, а строги цензор је Катон Старији. Анегдота је сачувана у Плутарховој биографији Катона.
33. Тиндариди су Кастор и Полукс, синови спартанског краља Тиндареја и браћа лепе Јелене.
34. Марије Максим је некритички писац биографија римских царева II – III в.
35. Ова анегдота помиње се и код других римских писаца (Цицерон, *Cato Maior* 8, 26).
36. О конзулу Дуилију в. напред, XXVI 3, 5, са нап. 14. Авернско језеро налази се недалеко од Путеола, у близини Напуља.
37. Кимеријци су племе које је живело северно од Црног мора. Амијан овде једноставно мисли на хладне пределе, насупрот врућини у Риму.
38. *Tessararius* је у римској војсци означавало нижег официра који је у војсци на табlici (tessera) преносио лозинку, наредбу и сл. У овом случају мисли се на играче коцкицама, у новац. Уп. и први еккурс о Риму, XIV 6, 14.
39. Браћа Квинтилији погубљени су заједно, по заповести цара Комода.
40. Овде је реч о Катону Млађем, великом противнику Цезара, због чега и није успео да добије претуру 55.г. пре н.е.

41. „Добровољни дужник” је неко ко обећа одређену суму новца да не би био оптужен због неке криминалне радње.

42. Овде је већи део реченице оштећен, а постојеће речи не дају се логично допунити.

43. Цицерон, *Laelius* 21, 79.

44. Микон и Лахет су личности из комедије, а Кресфонт (краљ Месене) и Темен (краљ Арга), Хераклови потомци, личности су Еурипидове трагедије. У комедији глумци носе обућу са ниским ђоном, а у трагедији котурне, са високим ђоном.

45. Сва ова имена Амијан је сам исконструисао – *messor* значи жетелац, *statarius* – глумац, *semicupa* – полубачва, *Serapinus* – Сераписов (надимак или робовско име) *gluturius* – прождрљивац, *trulla* – испичутура, *lucanicus* – кобасичар, *porculaca* – прасе (прасећи трбух), *salsula* – шљивчина. *Cicymbricus* није јасно, *Zajfart* помишља да је изведено од имена племена *Cimbri*. Могуће је, међутим, да је начињено од *cicumis*, „крставац” или *cissuma* „сова”.

46. Мисли се, највероватније, на противничке коње на које су бачене чини, које треба да их омету у трци.

47. Алузија на причу да су Таури жртвовали странце богињи Артемиди, уп. XXII 8, 33.

48. Валентинијан и Валенс узели су трећи конзулат 370.г. Сакси су племе са територије дан. Холштајна, које је први пут упало у Римско царство под Диоклетијаном. О каснијој борби Римљана с њима, 373.г. в. даље, XXX 7, 8.

49. Ово предање је без историјске основе.

50. Овај случај насељавања бургундијских заробљеника сведочи о римској пракси у IV веку, када се заробљени варвари не продају у робље, већ се везују за земљу.

51. Ова провинција основана је под Диоклетијаном, а Аусторијанци (ниже споменути) су једно маварско племе.

52. Лепцис – мисли се на значајан град Лептис Магна, који се налази западно од великог Сирта.

53. Оеја је дан. Триполис.

54. Хришћани су свеноћно бденије имали уочи Божића, као и уочи Васкрса; не знамо који празник је овде у питању.

55. Хиларијан Хесперије, проконзул Африке 376.г., био је син познатог песника Аусонија.

56. Никомах Флавијан је био преторијански префект 382. и 391.год. када је био и конзул, под узурпатором Еугенијем.

57. Меробауд, конзул 377, овде је можда у звању управника двора. Под Јулијаном је био *magister peditum praesentalis*. Живот је завршио самоубиством.

58. О томе уп. XXX 2, 10–12.

XXIX КЊИГА

(372–374.год.)

I НОТАР ТЕОДОР ТЕЖИ ЦАРСКОЈ ВЛАСТИ, И ПРЕД ВАЛЕНСОМ У АНТИОХИЛИ ОПТУЖЕН ЈЕ ЗБОГ ТОГА; ДОКАЗАНА МУ ЈЕ КРИВИЦА, И УБИЈЕН ЈЕ, ЗАЈЕДНО СА МНОГОБРОЈНИМ САУЧЕСНИЦИМА.

1. Кад је прошла зима персијски краљ Сапор поставши преко мере обесан и пун самопоуздања због претходних победа, попунио је број својих људи и још га добро појачао; послао је тешке коњанике, стрелце и најамнике да провале у нашу земљу. 2. Против ових снага кренули су комес Трајан и пређашњи краљ Аламана Вандомарије, са врло јаким трупима. По царевој наредби, требало је да више одбијају, него да нападају Персијанце. 3. Али, кад су стигли у Вагабанту, место погодно за легије, били су принуђени да одбију брзе нападе непријатељске коњице, која је жестоко јуришала на њих, Намерно су се повлачили да не би први ранили неког непријатеља и тако били окривљени за повреду уговора. Али натерани крајњом невољом, прихватили су битку и, посекавши многе, изашли су као победници. 4. Потом је, у затишју, дошло до неколико лакших окршаја, које су изазвале и једна и друга страна, а завршили су се са различитим исходима. И пошто је закључен споразум о миру, а лето се завршило, вође зараћених страна разишле су се, још увек у непријатељству. Краљ Парћана се вратио у престоницу, да би зиму провео у Ктесифонту, а римски цар је ушао у Антиохију. Док је ту боравио, безбедан од спољнег непријатеља, замало није страдао од унутрашњих замки, као што ће показати ток догађаја који ћемо изложити.

5. Неки Прокопије, човек немирног духа, увек жељан побуне, оптужио је дворане Анатолија и Спудасија – којима је било наређено да врате новац што су га утајили из државне благајне – да су радили о глави Фортунатијану, јер им је он тај новац упорно тражио. Овај, прек по природи, одмах се наљутио до безумља. И, захваљујући власти и свом положају, предао је суду преторијанске префектуре неког Паладија, човека врло ниског порекла, као тровача кога су горе поменути унајмили и Хелиодора, тумача астролошких знакова, морали су да кажу све што знају. 6. Но, приликом жешћег испитивања о делу и о науку, Паладије је храбро узвикнуо да је то о чему их испитују неважно, и занемарљиво; он ће, уколико му дозволе да говори, изнети нешто друго, застрашујуће и важније, што је већ сковано великим трудом и што ће, ако се не буде лажло, довести до потпуне пометње. Кад му је наређено да слободно каже шта зна, открио је велики ланац завере, тврдећи да су Фидустије, бивши намесник, и Пергамије, заједно са Иринејем, тајно сазнали, по-

моћу предзнака добијених црном магијом, име цара који ће владати после Валенса. 7. На то су Фидустија, који се случајно задесио у близини, зграбили и кришом довели тамо. Кад је видео сведока, није ни покушао да прикрије оно што је већ било јавно познато, него је открио злокобни ток целе завере. Отворено је признао да је са Хиларијем и Патрицијем, људима вештим у прорицању – а Хиларије је служио у дворским трупима – магијом хтео да сазна све о будућем цару. Предсказања која су тајне магијске вештине дале, значила су именовање изузетно доброг владара, али и несрећан крај за саме испитиваче. 8. И док су размишљали ко се у то доба истицао снагом духа, учинило им се да се више од осталих издваја Теодор, који је већ тада имао други степен међу нотарима. А он је заиста и био такав каквим су га замишљали. Наиме, старином је потицао из славне галске породице, добио је слободно образовање од најраније младости, а красили су га скромност, разборитост, човекољубље и пријатност. Увек је изгледао супериорно на дужности и звању, које је држао, и подједнако су га прихватили и виши и нижи слојеви. Он је од свих једини говорио промишљено, а не необузданим језиком и није ћутао из страха пред опасношћу. 9. Исти Фидустије, већ измучен до смрти, додао је да је о свему што је претходно изнео обавестио Теодора, преко Еусерија, човека врло чврстог и због образовања веома цењеног; он је пре тога управљао Азијом као вицепрефект. 10. Кад је и он затворен, а извештај о догађајима по обичају прочитан императору, његова неприродна суровост раширила се као најжешћа ватра; њу је распиривало и срамно ласкање многих, а највише тадашњег преторијанског префекта Модеста. 11. Њега је из дана у дан обузимао страх да ће бити смењен, па је вештим улагивањем преварио Валенса, примитивног човека, и на разне начине придобио га за себе, називајући његове грозне и сирове речи Цицероновим флоскулама. А да би увећао његову сујету, био је спреман да обећа – само да је то цар тражио – да ће и звезде скинути с неба.

12. Дакле, наређено је да се и Теодор – који је због неког породичног посла био отишао у Константинопољ – брзо ухвати. И док је он привођен, многи људи из разних крајева, племенитог порекла и звања, довлачени су због прелиминарних суђења, која су вршена даноноћно. 13. Ни државни затвори, мада простран, ни приватне куће, нису могле да приме гомиле затвореника, густо сабијених, јер су већином били везани оковима. 14. Најзад је стигао и онај Теодор, полумртав и у црини; а док је он био склоњен у удаљене делове земље, припремљено је све што је било потребно, за испитивања, и већ су трубе означавале почетак међусобних грађанских покоља.

15. Па, будући да изгледа да онај ко свесно превиђа чињенице не вара мање него онај ко измишља оно што се никада није десило, не поричемо да је Валенсов живот и раније често био доведен у крајњу опасност, као и овог пута; војници су му бодез прислањали уз грло, али га је одбијала судбина, јер му је одредила смрт у жалосном поразу у Тракији. 16. Тако је и на неком шумовитом месту између Антиохије и Селеукије био задремао слепоподне, кад га је напао штитар Салустије; често су и многи други са жаром склапали звере против њега, али их је он избегао, јер су животне границе, записане од самог рођења, спречиле ове сурове покушаје. 17. Слично се догађало под царевима Комодом и Севером, чији животи су често насилно угрожавани. Тако је првог, после многих различитих опасности у палати, када је ушао у дубину амфитеатра да би присуствовао играма, сенатор Квинтијан, човек прекомерне амбиције, опасно ранио боджом и готово га осакатио; другог је, већ у дубокој старости, док је лежао у спаваћој соби, неочекивано напао, према савету префекта Плаутијана, центурион Сатурнин, и убио би га, да малолетни син није довео помоћ. 18. Стога је оправдано и што је Валенс, предузимајући све мере предострожности, бранио живот који су вероломници хтели да униште. Али је неопростиво било то што је он, са краљевском надменошћу, веома журио да по истом закону злонамерно гони, без разлике, и криве и невинне; тако да се, док још злочин није доказан, цар није двоумио о казни, па су неки раније сазнали да су осуђени, него да су оптужени. 19. Овај његов тврдоглави наум је растао, подстицац лакомошћу и његовом и оних који су у то време боравили на двору, па су им расли апетити. И ако би се и могло поменути милосрђе, ма како ретко било, они су то звали спорошћу. Јер, они су крвожедним ласкањима на најгори начин искварили карактер човека који је смрт носио на врху језика, и све су срушили као олуја у невреме, пожурењући рушење најбогатијих кућа. 20. Наиме, Валенс је био отворен према сплеткашима, с којима се погубно повезао због две своје мане: што се неконтролисано љутио, чак више онда када је требало да се тога стиди, и јер је оно што би приватно чуо у тајним шапутањима, примао као сигурно и тачно, пропуштајући, са царском надменошћу, да испита да ли је то истина. 21. Тако се догађало да се под видом милосрђа многи невини људи одвлаче од кућа и главачке терају у изгнанство, а њихово благо, које је било однето у државну благајну, цар би пребацио у сопствену. Сами осуђеници животарили су од испрошене хране, сатрвени страшним сиромаштвом; плашећи се тога онај стари, разборити песник Теогнид,¹ саветује нас да стрмоглавце скочимо у море. 22. Па, ако би чак неко признао да је то исправно, ипак је због своје претера-

ности одвратно. Отуда је примећено да је тачна изрека како нема окрутније пресуде од оне која је строга, а жели да изгледа милостива.

23. Кад су, дакле, сакупљени прваци којим је, заједно са преторијанским префектом била поверена истрага, затегнути су „коњићи”, припремљени оловни тегови, као и конопци и шибе. И све је одјекивало страшним узвицима пуним ужаса, док су помоћници, међу шкрипом ланаца, узвикивали: „Држи, затвори, стегни, уклони га!” 24. И будући да смо видели многе људе који су после мучења осуђени, а како се у смутним догађајима све измешало, укратко ћемо изнети оно чега се можемо сетити, мада нам је сећање на то сасвим избледело.

25. После кратког и неважног испитивања, прво је унутра позван Пергамије, кога је – како рекосмо – издао Паладије, рекавши да је унапред сазнао будућност, помоћу магијских радњи. Како је био врло речит и склон јаким изразима, он је почео смело да говори, док су се судије двоумиле шта треба питати пре, а шта касније. Вичући, ређао је без краја имена хиљада људи оптужујући их као саучеснике и тражећи да се неки од њих, с краја света, ухвате и оптуже за велике злочине. Он је кажњен смрћу, због изазивања сувише великих потешкоћа, док су други масовно побијени, а на случај самог Теодора дошло се као у арену приликом неког олимпијског такмичења. 26. Тога дана се, између осталог, десио још и овај тужан догађај. Када је Салија, пре тога управник блајне за Тракију, извођен из затвора на саслушање, и када је обувао ципелу, изненада је, погођен ужасним страхом као лавином, издахнуо у рукама оних који су га држали.

27. Кад је образован суд, стручњаци су показали законске одредбе, али су се у вођењу случајева управљали према жељи владара, и страх је обузео све. Јер, Валенс је био потпуно скрено у са пута правде, и постао још вештији у наношењу зла; подивљао би у крајњем бесу, као дивља животиња, ако би неко, кога већ примакну замки, успео да је избегне.

28. Потом су уведени Патриције и Хиларије, и заповеђено им је да испричају цео ток догађаја. Будући да су у почетку различито говорили, изобразили су им бедра, и унели треножац којим су се служили. Пошто су доведени у крајњи шкрипац, веродостојно су изложили поступак, кренувши од самог почетка. Најпре је говорио Хиларије:

29. „Направили смо, славне судије, под злокобним предзнацима, овај сточић од ловоровог шибља, којег видите, налик на делфијски треножац. И ритуално смо га осветили, уз певање тајних песама, и уз многа, дуга понављања најзад смо га покренули. А ево какав је поступак покретања када се пита о тајанстве-

ним стварима. 30. Стављао би се у средину куће, са свих страна очишћене арабијским мирисима, а на њега би се стављао округли тањир, начињен од разних метала. На његовом ободу била су брижљиво урезана двадесет четири слова, између којих је пажљиво измерено растојање. 31. А човек обучен у ланену одећу и обувен такође у ланену обућу, са косом обавијеном око главе, носећи гранчице као добар предзнак, умилистивши басмом божанство – које је утемељитељ првих сазнања – предводио је као свештеник церемонију око сточића. Он је љуљао прстен, који је висио о веома танком ланеном концу и био посвећен тајним обредима. Прстен је у одређеним интервалима правио скокове и задржавао се на појединим словима, градећи хексаметре који су одговарали питањима, и били потпуно завршени по броју слогова и у ритму; такви стихови читају се у пителиским или бранхидским пророчанствима. 32. Кад смо ми – будући да се говорило да ће то бити у сваком погледу савршен човек – питали: „ко ће наследити садашњег цара?” прстенчић је поскочио и дотакао два слова, па додао и треће, ΘΕΩ. На то је неко од присутних узвикнуо да је предсказање неумитне судбине одредило Теодора. Даље се ништа више није истраживало; ми смо, наиме, били сасвим сагласни у томе да је Теодор тај за којим се трага.

33. Кад је он тако јасно изложио пред судије све што је знао о овој ствари, добронамерно је додао да Теодор то уопште није знао. После тога, упитан да ли су помоћу враџбина којима су се бавили сазнали унапред и то што сада трпе, изговорили су оне добро познате стихове који су јасно показивали да ће им ово истраживање натприродног убрзо донети смрт; али Фурије, чији дах сеје смрт, прети судијама и самом принцепсу. А од стихова биће довољно навести три:

*Твоја крв ће бити освећена, а њима
бесна Тисифоне³ спрема гадан крај
док Арес бесни на Мимантовој равници.*

Пошто је то прочитано, ову двојицу су страшно смрסקали кукама и изнели без свести. 34. Потом, да би се сасвим открила радионица намераваоног злочина, уведена је група великодостојника, који су били душа целе ствари. И како се сваки од њих бринуо само за себе, пребацивао би на другог своју пропаст. Уз дозволу иследника, Теодор је почео да говори, најпре падајући ничице да би измолио милост, а затим, натеран да прецизно одговара, изјавио је да је све сазнао од Еусерија. Овај га је и спречио да то саопшти цару, иако је то више пута покушао; Еусерије је тврдио да се престо не може освојити недозвољеним поступцима, већ ће оно чему се надају доћи неком неизбежном судбином. 35. Затим је Еусерије, под крвавим испитивањима,

признао то исто. Теодора је, међутим, теретило писмо, написано увијено и двосмислено, и упућено Хиларију, у коме, у чврстој нади коју су родили пророци, уопште не оклева, већ пита које је време погодно за испуњење жеље.

36. Пошто су они, уклоњени, оптужен је, као саучесник у завери, Еутропије, тадашњи намесник Азије, са проконзулским звањем.⁴ Он је отпуштен жив и здрав, захваљујући философу Пасифилу, који је сурово мучен да би лажно сведочио, али нису успели да сломе његову душевну чврстину. 37. За њима је дошао философ Симонид, тада још младић али по нашем сећању, најчвршћи од свих. Кад су га оптужили да је од Фидустија упућен у заверу, и кад је он видео да исход не зависи од истине, већ од ђефа једног човека, изјавио је да је знао за предказања, али да је о томе ћутао, захваљујући својој душевној чврстини.

38. Пошто је све ово врло помно испитано, император, одговарајући на питања судија, заповедио је, једном једином одлуком, да се сви убију. А огромно мноштво људи посматрало је тужни призор са ужасавањем, упућујући вапаје небу, јер се верује да су невоље појединих људи заједничке свима. И пошто су доведени, сви су злочиначки поклани, сем Симонида; онај сурови доносилац пресуде, разјарен његовом постојаношћу, наредио је да се он жив спали. 39. Симонид, напуштајући живот као сурову господарицу, изгорео је стојећи непомично и исмевајући неочекивани преокрет судбине. Он је подражавао оног славног филозофа Перегрини Протеја,⁵ који, кад је одлучио да оде из живота, за време олимпијских игара, које се одржавају сваке пете године, попео се на ломачу коју је сам направио, запалио је и изгорео наочиглед целе Грчке. 40. После Симонида, наредних дана је мноштво људи свих сталежа, чија имена је тешко појединачно набројати, бачено у мреже пропасти. Изморице су се деснице целата, који би их прво изнурили справама за мучење, оловом и шибамма; неки су убијани одмах, не стигавши ни да узму даха, и без чекања на одговор молилаца, да се испита да ли их треба убити. И свуда се могао видети покољ, као да је у питању стока.

41. Затим су сакупљени безбројни списи и гомиле књига; изнети су из разних кућа, и, будући да су били забрањени, спаљени су пред лицем судија. Требало је да се тиме ублажи гнев због покоља, јер су углавном били у питању наслови из слободних дисциплина и права.

42. Није прошло много времена, Максим философ,⁶ човек познат као предавач, захваљујући чијим садржајним предавањима се цар Јулијан и образовао тако добро, оптужен је да је слушао стихове горе поменутог пророчишта. Он је признао да их је знао, али да, због својих философских начела, није то разгласио, већ је сам прорекао да ће они који су хтели да сазнају будућност бити погубљени. Одведен је у Ефес, свој завичај, и ту

му је одрубљена глава, а сазнавши за своју последњу, смртну казну, схватио је да је неправда тежа од свих злочина. 43. И Диоген је ухваћен у замке безбожног кривоклетства. Он је био човек племенитог порекла, који се истицао талентом за говорништво, као и шармом, а био је некада намесник Битиније. Њему су изrekli смртну казну да би му отели богату очевину. 44. А ево и Алипија, бившег викара Британије, човека благог и пријатног, како се после мирног и повученог живота – јер је све дотле неправда била уздржала своју руку – сурвао у највећу беду. Оптужен је као тровач, заједно са сином Хијероклом, младићем добрим по нарави, и то само на основу пријаве неког ниткова Диогена; а њега су мучили свим средствима, да би рекао речи угодне цару, или, још пре, иследнику. Кад више на њему није било удова за мучење, жив је спаљен. Алипије је кажњен прогонством, пошто су му одузета сва добра, али је срећним случајем избавио сина, кад су га већ жалосно водили на губилиште.⁷

II МНОГИ ЉУДИ НА ИСТОКУ ОПТУЖЕНИ СУ ЗБОГ БАВЉЕЊА МАГИЈОМ, А И ЗА ДРУГЕ ЗЛОЧИНЕ, И ОСУЂЕНИ СУ; ДЕО ЊИХ ЈЕ СТРАДАО ПО ЗАСЛУЗИ, А ДЕО НЕОПРАВДАНО.

1. За све то време онај Паладије, извор свих невоља – за кога смо већ рекли да га је прво затворио Фортунатијан – био је на све спреман, већ по својој урођеној нискости; гомилајући несрећу на несрећу, цело царство је залио тугом и сузама. 2. Јер, догоавши се прилике да без обзира на богатство, именује кога хоће, као уплетеног у забрањене вештине, попут ловца вештог да разазна скривене трагове звери, многе људе је ухватио у своје суморне мреже; неке од њих због наводне умешаности у мађију, друге као саучеснике у завери против цара. 3. А ни удовицама није остављао времена да оплакују мужеве, већ би одмах слао људе да запечате куће. Они би, док су прегледали намештај осуђеног домаћина, подметнули неке старачке или срамне љубавне мађијске записе, припремљене да упропасте невине. Кад би се то на суду прочитало – где ни закон ни религија ни правичност нису одвајали истину од лажи – без одбране, лишавани су имовине и млади и стари. Иако нису имали никакве везе са злочиним, осакаћених удова одношени су у носиљци на погубљење. 4. Ето, дотле се дошло у источним провинцијама, да су власници из страха од сличне судбине сами спалили све библиотеке; огроман страх је обузео све. Или, да будем кратак, сви смо у то време пузали као у Кимеријској тами,⁸ дрхтећи од страха, као гости Дионисија Сицилског; они, наиме, док су се гостили

на гозбама мучнијим од сваке глади, страховали су од мачева који су изнад њихових глава висили о танким концима, са тава-ница просторија у којима су обедовали.

5. Тада је и Басијан, потомак славне породице, нотар прве класе, оптужен да је покушао да сазна будућност, мада је он тврдио да се распитивао једино за пол свог детета које је требало да се роди. Уз велики труд рођака, који су га бранили, избегао је смрт, али је лишен богатог очинског имања.

6. Усред толиких ломова и рушења, Хелиодор, као и математичар Паладије – паклени мајстор свих зала – како прича народ, био је у тајним дворским разговорима придобијен многим обећањима и привучен сваком могућом љубазношћу, само да ода што зна или што намерава; и сада је палацао смртоносним жалцем. 7. Наиме, кљукали су га брижно најфинијим јелима и добијао је доста новаца за поклоне љубавницама. Ишао је свуд унаоколо показујући своје надмено лице, које је свима уливало страх. Био је надмен утолико више што је, будући настојник царске ложнице, слободно улазио у женске одаје, кад год је то хтео. Ту је често тајно долазио, објављујући пре времена одлуке „Оца народа“, које ће многим донети пропаст. 8. Тиме је упозоравао Паладија, као адвоката у јавним споровима, шта да стави у прве делове говора, да би се њим лакше користио и да би говор био добар и којим књижевним фигурама може да постигне сјајан стил.⁹

9. Будући да бих дуго морао приповедати шта је све овај целат уништио, испричаћу само ово, како је са запањујућом дрскошћу ударио на саме стубове патрицијата. Он је, како је већ речено, био врло надмен, због тајних разговора са дворанима. А како је због нискости своје природе био спреман на сваки злочин, ако му се исплати, потказао је овај узвишени пар конзула, Еусебија и Хипатија,¹⁰ рођену браћу, иначе рођаке цара Констанција, да су, обузети жељом за вишим положајем вршили испитивања и радили на томе. Овој својој измишљотини придодao је још и лаж да је за Еусебија већ била спремна царска одора. 10. Цар Валенс, човек ужасан и пун претњи, ову клевету је жудно испио; он ни за шта није тражио дозволу, јер је сматрао да му је све, па чак и неправда дозвољена. Стога је беспоговорно наредио да се из најудаљенијих крајева царства доведу, уз велико обезбеђење, сви које је незаконити тужилац тражио, и да се због злочина подвргну истрази. 11. И док је замршеним чворовима правда дуго била спутавана, а проклети неваљалац истрајавао у низу тврдњи, страшна мучења нису могла измамити ниједно признање, већ су показала да оптужени људи уопште нису имали никакве помисли о свему томе. Али, док су они кажњени прогонством или глобом, клеветник је поштован као и раније, уз све

почасти. Међутим, они су се убрзо вратили и у потпуности задобили своје високе положаје.

12. Ни после ових срамних дела није се поступало нимало умереније, ни обзирније; наима сувише висока власт не сматра да је за исправне људе недолично да срљају у злочине, само да би нашкодили непријатељу. А ништа није тако ружно као кад се највишој власти придружи суровост нарави.¹¹ 13. Али, Хелиодор је умро – нећу рећи „доцкан“, а камо среће да и саме прилике то не потврђују. Његов ковчег изнели су носачи, а по наредби испред њега су ишли, у одећи за жалост, многи угледни људи, међу којима и два брага конзула. 14. Тада је изашла на видело и сва поквареност и злоћа владара Царства. Јер, мада су га понизно молили да одустане од те неоправдане увреде, био је неумољив; изгледало је да су му уши запушене воском, као да треба да прође покрај стене Сирена. 15. Најзад, побеђен упорним молбама, наредио је да гологлави иду пешке до гроба, пред лесом злокобног гробара, неки чак укрштених руку.¹² Ужасно је и сад сетити се по каквој правди су тада најистакнутији људи могли бити понижени. 16. Међу њима се, младошћу и лепим врлинама, нарочито издвајао наш Хипатије, човек мирне и благе ђуди, који је као на ваги мерио часност и добре обичаје; он је имао и племените и славне претке, а и сáм је обдарио потомство дивним делима за време своје две префектуре.¹³

17. Својим „дичним“ делима Валенс је додао још и ово. У разним приликама био је суров до дивљаштва, толико да је жалио што се страшни болови казни завршавају смрћу. Али, трибуна Нумерија, који се истицао злоћом – а тих дана је затворен јер је признао да је расекао живу жену и извадио плод из њене утробе и, призивајући подземне богове, дрзнуо се да се распитује о промени на престолу – пустио је здравог и читавог, јер му је био пријатељ, мада су сви сенатори гунђали; тако је овај сачувао и живот и огромно богатство, и војни чин.

18. О, сјајно образовање, небесни поклоне дарован срећницима, ти што си толико пута опленило и рђаве карактере! Колико би у та подмукла времена ти тога поправило, да је Валенс било дато да уз твоју помоћ сазна да власт није ништа друго, до – како то мудраци дефинишу – брига за туђе добро; а одлика је доброг владара да ограничи власт и одупре се жељи за свим и свачим, па и за неутољивим гневом. Такође треба да зна, као што је говорио диктатор Цезар, да је сећање на окрутност једна утеха у старости. Стога треба дуго оклевати пре него што се донесе одлука о смртној пресуди неком човеку, који је део света, неко ко допуњава број живих бића, а не радити пренагљено, тамо где се учињено не може поправити. То показује онај познати пример из старине. 19. Долабели, проконзулу Азије, признала је

нека жена да је отровала свога мужа и дете, јер су они убили њеног сина из првог брака. Суђење је одложено за један дан, јер је порота, којој је по обичају поверен случај, не знајући да је у питању освета или злочин, оклевала у одлуци; жену су послали пред ареопаг – достојанствене атинске судије – за чију праведност се каже да је решила спорове и између богова. Ове судије, упознавши се с оптужбом, наредиле су да жена са тужиоцем предстане кроз сто година – да не би ослободили тровачицу, а и да не би казнили осветницу сина. Јер, никад није касно за оно што је последње средство.

20. Пошто су се десили сви ови случајеви неправде и пошто су срамне белеге утиснуте на тела слободних људи, који су остали живи, вечно будно око Правде, која је стални судија и осветник поступака пажљиво је мотрило на то. Јер последње клетве убијених покренуле су, из најправеднијег разлога на жалбу, вечно божанство и упалиле Белонине бакље, да би се остварило пророчанство, по коме се ништа не може извршити некажњено.

21. Док се ово, што смо описали, догађало у Антиохији и ширило се као унутарње зло, парћански налет је слабио; а стравични сплет Фурија, пошто је заковитлао многе несреће, кренувши из тог града, засео је на врат целој Азији, и то на овај начин. Максимин је примио у братски загрљај неког Фестина Тридентина, човека најнижег порекла, од сасвим непознатих родитеља – јер му је био друг и вршњак. Овај је по одлуци судбине отишао на Исток, и ту је управљао Сиријом. После оптужбе управника архива,¹⁴ где је оставио лепе примере блажности и поштења, напредовао је до проконзула Азије, ношен ка слави, како кажу, благим ветровима. 23. Кад је чуо да Максимин спрема пропаст свим угледним људима, супротстављао се његовим делима, као опасним и срамним. Али, кад је сазнао да је на положај префекта он дошао незаслужено, препорукама оних који су безочно убијали, бацио се са жаром на сличне поступке, надајући се истом положају. И, мењајући изненада маску, као глумац, почео је са настојањем да наноси зло; ишао је напред пажљивог и оштрог погледа, држећи да ће до префектуре ускоро доћи, ако се и сам буде упрљао кажњавањем невиних. 24. И мада се многи његови поступци одликују суровошћу, биће довољно да набројимо неколико, опште познатих, који су почињени по угледу на оне у Риму. Јер, схватање добрих и рђавих дела, свуда је исто, чак ако су она различита по величини. 25. Философа Керанија, човека не малих вредности, убио је, изломивши га у страшним справама за мучење. То је учинио само зато што је овај у писму које је писао супрузи, на крају додао на грчком: *σὺ δὲ νόει καὶ στέφε τὴν πύλην*, што се каже као пословица да би онај ко слуша схватио да треба

да се уради нешто важно. 26. Неку просту старицу, која је повремене грознице често лечила незлобивом басмом, убио је као врачуру, пошто му је, на његов позив, и уз његово знање, излечила кћер. 27. У папирима неког угледног грађанина, који су по заповести, због неког посла прегледани, нађен је хороскоп неког Валенса. Кад су га питали зашто је тражио хороскоп цара, одбио је лажну оптужбу тиме што је Валенс његов покојни брат, и да ће то доказати веродостојним документима. Али, не чекајући да се докаже истина, растргли су му удове и убили га. 28. Виђен је неки младић како у купатилу наизменично додирује прстима обеју руку мермер, затим груди, набрајајући седам вокала; сматрао је да је то, као лек, користи стомаку. Одвукли су га у суд и после мучења посечен је мачем.

III ПРИМЕРИ ДИВЉАШТВА И ПРЕВЕЛИКЕ ОКРУТНОСТИ ЦАРА ВАЛЕНТИНИЈАНА У ЗАПАДНИМ ЗЕМЉАМА

1. Овде се и мени, док окрећем перо ка Галији, ремети ред и ток догађаја. Усред многих сурових дела, Максимиана сад већ срећемо као префекта, са далеко проширеном влашћу; као злослутни подстрекач подржава цара, који је свој царски положај спајао са тешким безакоњем. Ко год, дакле, разматра ово што је речено, нека има у виду и остало, што се прећуткује. Нека, као разуман човек буде милостив ако не обухватимо све што је злоћа имала на уму, и што је починила увећавајући оптужбе. 2. Јер, Валентинијан је по природи био суров, а његова жестина – непријатељ исправних одлука – расла је после Максиминовог доласка. Нити му је ко указивао шта је боље, нити га је задржавао, и он је као неком олујом или таласима ношен ка суровим делима, тако да му се често, док се љутио, мењао и глас и израз лица, и боја. А то потврђују многи сигурни докази, од којих ћемо навести само неколико.

3. Један младић, из групе оних које зову пажеви,¹⁵ био је постављен да држи ловачког спартанског пса, да пази на улов. Али, пустио га је пре одређеног времена, јер га је пас, покушавајући да побегне, ујео. Због тога је ишибан на смрт и сахрањен истога дана. 4. Мајстор, надзорник радионице, донео је на поклон оклоп, врло вешто искован и углачан и за то је очекивао награду. Али, цар је у напраситом бесу наредио да се убије, и то стога што је гвоздени оклоп мање тежио него што је мајстор тврдио. Неки свештеник хришћанске вере, из Епира, кога је проконзул Октавијан пријатељски примао... тужилац макар и касније добио је дозволу да се врати своме дому. 5. Констанцијан, надзорник царске коњушнице,¹⁶ дрзнуо се да замени својим

коњима неколико војничких, које је требало да испроба на Сардинији; на цареву заповест убијен је каменовањем. Атанасије, тада омиљени кочијаш, био му је тако сумњив због општепознате површности, да је наредио да га живог спале, ако би покушао нешто слично. Убрзо је оптужен да се бавио магијом и по наредби је спаљен; није помилован ни стога што је био уметник у пружању задовољства. 6. Африкан, приљезни бранилац у процесима у Риму, после управе над провинцијом, настојао је да добије на управу неку другу. Кад га је Теодосије, магистар коњице, препоручио, молећи то, „побожни” император је неотесано одговорио: „Комесе, промени главу овом који жели да промени провинцију.” И том пресудом убијен је човек који је био добар говорник, зато што је – као и многи – тежио вишем. 7. Клаудија и Салустија, који су из легије Јовије унапређени у трибуне, оптужио је неки човек који је већ због своје простоте достојан презрења, да су рекли нешто у прилог Прокопију, кад је он покушао да се домогне власти. И мада непрестане истраге нису ништа откриле, император је наредио заповедницима коњице, који су их слушали, да Клаудија протерају, а Салустија да осуде на смрт, обећавши да ће га помиловати кад буде вођен на извршење казне. То је спроведено онако како је одлучено, али Салустије је ипак погубљен, а Клаудије је, када је Валентинијан преминуо, ослобођен жалосног прогонства... дуго је одбијао, мада су били непрестано мучени.

8. Ужасава се душа да износи све случајеве, а истовремено се плаши да би могло изгледати како намерно тражимо само цареве мане, док је он у другим стварима сасвим на месту. Ипак, није право ово мимоићи ни прећутати. Имао је две дивље медведице које су јеле људе, а звале су се Златно руно и Невиност. О њима се нарочито старао, толико да је њихове кавезе поставио близу своје спаваће собе, као поуздане чуваре да брижљиво мотре да случајно неко не би уништио ове погубне, жестоке звери. Најзад, пошто је видео многобројне сахране оних које је Невиност растргла, цар ју је пустио да, као заслужна, оде натраг у шуме, желећи да она окоти себи слично потомство.

IV ЦАР ВАЛЕНТИНИЈАН ПРЕКО ПОНТОНСКОГ МОСТА ПРЕЛАЗИ РАЈНУ. ГРЕШКОМ ВОЈНИКА МАКРИЈАНА НИЈЕ МОГАО ДА УХВАТИ НЕОПРЕЗНОГ АЛАМАНСКОГ КРАЉА

1. И то су збиља потпуно истинита сведочанства његовог понашања и његове крволочне нарави. Али што се тиче вештине владања државом, то му не може оспорити нико, па чак ни окорели клеветник, уколико се има у виду да више вреди сузби-

ти варваре ван граница него протеривати их. И кад је дао¹⁷... ако би се ко од непријатеља покренуо, видели би га одозго из кула-осматрачница и гађали га. 2. Највише од свега мучила га је брига да најпре, силом или заседом, ухвати краља Макријана, као што је много пре тога Јулијан ухватио Вадомарија; а Макријан се усред честих буна уздигао, и сад нас, већ јаким снагама, напада. И побринувши се за оно што су посао и прилике захтевали, добио је од пребега обавештење где се горе поменути краљ, док још ништа не слуги, може ухватити. И Валентинијан је премостио Рајну бродовима, тихо, колико су прилике допуштале, да неко не би ометао састављање моста. 3. Први је прешао Север, заповедник пешадије и кренуо на бању Матијаке. Али, имајући у виду да располаже малим бројем војника стао је, плашећи се да неће моћи да се одупре и да ће га потиснути бројне непријатељске чете. 4. А будући да се плашио да ће трговци на које је ту случајно наишао, а који су водили робове на продају, брзо побећи и јавити шта су видели, све их је побио, одузевши им робу.

5. А кад је стигао већи број чета, заповедници су се охрабрили и поставили логоре, за сасвим кратак боравак; нико, наиме није имао ни сточну запрегу ни шатор, осим императора, коме су као кров над главом служили ћилим и кожни покривач. Задржавши се неко време због ноћне таме, пожурили су даље чим је свануло јутро, будући да је поход захтевао брзину. Водили су их добри познаваоци путева, а напред је, по заповести, ишла коњица, под командом Теодосија... лежао је у то време¹⁸; ометала га је стална бука његових људи, којима је упорно налагао да се уздрже од пљачке и паљевине, али то није успео да постигне. А краљеви пратиоци, узбуђени пуцкетањем ватре и различитим гласовима, помислили су на оно што се заиста и десило. И ставивши краља на кола, у брзом трку су га сакрили у узан пролаз имају стрмих брда. 6. Валентинијан је лишен овог успеха, ни својом кривицом ни кривицом својих војсковођа, већ због недисциплине војске, маном која је често задавала римској држави озбиљне губитке. Спаливши непријатељску земљу све до десете миље, вратио се нерасположен у Тревере. 7. Ту је, шкргућући празним чељустима као лав кад изгуби јелена или козу, наредио – док је страх сламао растеране непријатеље – да на место Макријана дође Фраомарије; он је био краљ Буцинобанта, аламанског племена које је живело преко пута Могонцијака. Нешто доцније, пошто је упадом потпуно опустошен овај крај, послао га је, са звањем трибуна, у Британију; ставио га је на чело јединице Аламана, тада врло моћне и бројне. Битерида, пак, и Хортарија, прваке овог племена, поставио је за заповеднике вој-

ске. Хортарија су потказали Флоренту, дуксу Германије, наводно као да је Макријану и варварским првацима писао нешто рђаво по државу; пошто му је истина изнуђена мучењем, осуђен је на смрт спаљивањем.

V ТЕОДОСИЈЕ, МАГИСТАР КОЊИЦЕ ЗА ГАЛИЈУ, У МНОГИМ БИТКАМА ПОБЕЂУЈЕ МАВРА ФИРМА, СИНА ВЛАДАРА НУБЕЛА, КОЈИ СЕ БИО ПОБУНИО ПРОТИВ ВАЛЕНТИНИЈАНА. НА КРАЈУ ГА ЈЕ НАТЕРАО НА САМОУБИСТВО, И ТАКО УСПОСТАВИО МИР У АФРИЦИ.

1. Онда усред...¹⁹ било је умесно саопштити оно што следи за претходним казивањем, да се не би – док се у причање о далеким догађајима и местима убацују други – неминовно помешали различити подаци.

2. Нубел, најмоћнији владар међу маварским племенима, умирући оставља за собом синове, како законите тако и од наложница. Једног од њих, по имену Замака, волео је комес Роман²⁰; Замака је тајно убио његов брат Фирмо, што је проузроковало сукобе и борбе. Комес, настојећи да га што пре освети, смишљао је многе страшне ствари како би уништио његовог убицу. И како су се шириле упорне гласине, и на двору се марљиво радило на томе да се Романови извештаји, у којим су се налазиле тешке оптужбе против Фирма, прочитају цару и да буду благонаклоно прихваћене; а у прилог томе многи су се сагласили. Науспрот томе, оно што је Фирмо тврдио преко својих пријатеља, ради свог спаса, било је примано, али и дуго времена прикривано; јер Ремигије, тадашњи управник двора, био је Романов рођак и пријатељ. Он је говорио да се међу важним царевим пословима, ово као ситно и сувишно, може прочитати тек кад се и за то нађе времена.

3. Кад је Мавар приметио да се све то ради како би се упропастила његова одбрана, а већ дрхтећи у страху од најгорег, и да се не би одбацило оно што је тврдио, а он био осуђен као опасан и самовољан и потом убијен, отцепио се од царске власти и помоћ²¹... 4. ...непомирљиви непријатељ увећа војну силу, те бива упућен Теодосије заповедник коњице, уз помоћ малобројних дворских трупа. А његове способности, способности човека који може много да постигне, сијале су у то време испред осталих; личио је на старе, Домиција Корбулона и Лусија, који су, први под Нероном а други под Трајаном, прославили римску државу многим славним делима. 5. Потом је он кренуо из Арелата; после других ауспиција извезао се на море бродовљем. И док још никакав глас о томе није стигао, искрцао се на обали Мауре-

таније Ситифензис, коју становници зову Игилгитанска. Ту је случајно наишао на Романа, љубазно му се обратио и послао га да одреди страже и граничаре; тако је овај престао да се брине због оног чега се плашио. 6. Кад је он отишао у Мауретанију Цезаријензис, Теодосије је послао Гилдона, Фирмовог брата, и Максима да ухвате Викентија, јер је овај, као Романов заменик, био саучесник у његовим суровостима и крађама. 7. Затим, пошто му се убрзо придружила војска, коју је пространо море..., пожurio је у Ситифис. Наредио је да се Роман преда гарди и да се, заједно са његовим људима, држи затворен. Док је боравио у граду, мучила га је двострука брига: дуго се предomiшљао којим путем и на који начин да спроведе војску, навикнуту на мразеве, кроз земљу спржену жегом; затим, да ли да непријатеља – који је био раштркан и појављивао се неочекивано, – нападне из заседе, или водећи битку прса у прса.

8. Кад је то сазнао Фирмо, најпре непозуданим гласинама, а потом недвосмисленим чињеницама, забринут због доласка сјајног војсковође, упутио је посланике да траже милост за учињена дела. У писму је објашњавао да се за то није определио својом вољом, јер је знао да је то злочин, већ што је неправда безобзирно расла; обећао је да ће то и доказати. 9. Теодосије, прочитавши писмо, примио је таоце и обећао мир. Онда је пожurio у станицу Панхаријана, да изврши смотру над легијама које су чувале Африку и којима је било наређено да се тамо сакупе. Ту је лепим и разумним речима подигао морал свих, а потом се вратио у Ситифис. Удруживши војску домородаца са оном коју је довео са собом, не подносећи одлагање, журио је да што пре крене у поход. 10. Међу многим славним поступцима, овај је нарочито повећао љубав према њему, јер није дозволио да становништво снабдева војску храном, већ је, са самопоуздањем достојним дивљења, говорио да су непријатељске жетве житнице наше храбре војске.

11. Тако, уредивши то на радост земљопоседника, кренуо је даље, у Тубусупт, град близу планине Ферата, али је одбио друго посланство Фирма, јер није, према договору, довело са собом таоце. Одатле је брижљиво све истражио, колико су прилике и време дозвољавали, и онда је журно пошао у сусрет племену Тинденса и Масинисенса, који су имали лако наоружање, а водили су их Фирмова браћа Масцизел и Диус. 12. Кад су непријатељи – сви брзоноги – већ били у видокругу, и пошто су са обеју страна бацана густа копља, приметнула се жестока битка. Усред стењања смртно рањених, чули су се жалосни јауци варвара, које су хватали и секли; а кад је завршена битка, многа поља су била опустошена и попаљена. 13. Међу овим удесима нарочито је пострадао имање Петренсис, које је уништено до темеља; њега је господар Замак, Фирмов брат, био изградио по-

пут града. Охрабрен овим успехом, победник је невероватном брзином заузео град Ламфокт, који се налазио између горе помених племена. Постарао се да се ту ускладишти велика количина намирница, те, уколико би се идући у унутрашњост осетила несташница, могао би наредити да му се доведе храна из оближњих места. 14. Док се ово догађало, Масцизел је обновио војску, доводећи чете из суседних народа. Кад се сукобио са нашим, његови су се већином разбежали, а он је за длаку избегао смрт, и то захваљујући брзом коњу.

15. Исцрпљен двоструким поразом, а желећи у дну душе да не пропусти ни последњу прилику, Фирмо је са таоцима упутио хришћанске свештенике, да моле за мир. Они су љубазно примљени и, пошто су, по наређењу, обећали храну потребну војсци, донели су натраг повољан одговор и мир. Сâм Мавар, пославши поклоне, сад је већ слободније ишао римском дуксу, седећи на коњу обученом за изненадне опасности. Кад је дошао близу, уплашен сјајем бојних знакова и страшним Теодосијевим изгледом, скочио је с коња и сагнувши главу до земље, као прилепљен за њу, са сузама је окривљивао своју лакомисленост, молећи за милост и мир. 16. Подигнут је уз пољубац – јер је то користило држави – сад већ надајући се добру, доставио је довољно хране и оставио неке своје рођаке као таоце. Онда је отишао, обећавши да ће вратити заробљенике, које је ухватио на почетку побуне. Два дана касније, без оклевања је према наредби вратио град Икозиј – о чијим смо оснивачима напред говорили²² – војне заставе и свештеничку круну, и све остало што је био запленио.

17. Потом је, прешавши велики пут, наш дукс ушао у град Типасу. Посланици Мазика, који су се били удружили са Фирмом, понизно су молили за милост, али им је он поносно одговорио да ће завојштити против њих, као вероломника. 18. Заповедио им је – док су они били обузети страхом због претећих опасности – да се врате кућама, а он је кренуо у Цезареју. То је некад био богат и славан град, о чијем смо постанку довољно говорили, кад је било речи о географији Африке.²³ Ушавши у овај град, видео је да је већ скоро цео био спаљен пожарима, који су захватили велики простор, као и камење које се сабласно беласало и одлучио је да се ту привремено смести прва и друга легија. Требало је да оне уклоне гомиле пепела и да ту буду као заштита, да варвари наочекиваним упадом не би опустошили град.

19. Кад су се о томе пронеле истините вести, управници провинција и трибун Винкентије изашли су најзад из скровишта, где су се били повукли, и без страха брзо дошли дуксу. Налазећи се још увек у Цезареји, он их је љубазно дочекао. Брижљиво испитујући право стање ствари, сазнао је да Фирмо,

под видом плашљивости и понизности, тајно намерава да нашу војску, која није очекивала непријатељске поступке, помутити попут нагле олује. 20. Због тога се окрене и врати се одатле у град Сугабаритан, који се налази на падини планине Трансцеленза. Ту је наишао на коњанике четврте кохорте стрелаца, која је била пришла побуњенику; да би показао да је задовољан благом казном, све их је деградирао на најнижи ступањ војне службе. Заповедио је да они и део пешадије Константијана оду у Тигавије, са трибунима, од којих је један ставио Фирму на главу огрлицу, уместо дијадеме. 21. Док се ово догађало, вратили су се Гилдон и Максим, водећи са собом Бела, поглавицу Мазика, и Фериција, префекта племена, који су помагали страну која је реметила државни мир... доведу везане. 22. Кад је то према наредби урађено, он изађе у сáм освит дана и, затекавши их окружене војском, рече: „Шта мислите, верни саборци, шта треба учинити са тим злочиначким издајницима?” Следећи њихове молбене повике – да плате крвљу – допустио је војницима да, по старом обичају, убију оне од Константијана који су то заслужили; вођама стрелаца одсекао је руке, а остале је казнио смрћу. Угледао се у томе на Куриона,²⁴ врло строгог војсковођу, који је таквим казнама угушио суровост Дарданаца, који су се, попут Лернејске хидре, више пута бунили. 23. Али, злонамерни клеветници хвале онај некадашњи поступак, а овај, као престрог, куде. Они спомињу да су Дарданци били наши смртни непријатељи, те да су по правди претрпели то што их је снашло, док је ове војнике, под нашом заставом, који су починили само један преступ, требало блаже казнити. Такве клеветнике подсећамо, иако то можда знају, да је ова кохорта поступала непријатељски, и делом и примером. 24. Заповедио је да су горе поменути Бел и Фериције, које довео Гилдон, као и Курандије, трибун стрелаца, убију, стога што ни овај сам није никад хтео да се сукоби с непријатељем, нити је своје људе подстицао на борбу. Поступио је тако по оној Тулијевој пословици да „здрава строгост више вреди од празног привида блакости”.²⁵

25. Кренуо је одатле на имање звано Гајонатис, опкољено јаким зидом, које је било најсигурније уточиште Мавара. Употребивши брвна за пробијање, срушио га је и поубијао његове становнике, а зидове сравнио са земљом. Потом је продужио на кастел Тингитан, преко планине Анкорарија, и напао је Мазике, сакупљене у заједничку војску; они су већ узвраћали стрелама, које су падале као грађ. 26. И кад су појурили једни на друге, чете Мазика, мада је то ратоборно и издржљиво племе, нападнуто нашом силом и оружјем, нису могле то да издрже. Пометени ударцима са разних страна, распршили су се, срамно уплашени, и док су бежали, побијени су. Изузетак су били они који су се,

искористивши прилику, склонили, те су понизном молбом добили опроштај, јер су и прилике захтевале да се тако поступи. 27. Суген под вођством...²⁶ наследио је Романа, и наређено му је да иде у Мауретанију Ситифензис, да припреми заштиту и спречи упад у провинцију; сам он, понет претходним успесима, креће на племе Мусона, које је због свести о почињеним пљачкама и убиствима подржало Фирмове покушаје, а он се надао да ће се ускоро домоћи вишег положаја.

28. Продуживши мало напред, близу града Адете сазнао је да многи народи, иако разних обичаја и језика, дишу једним дахом, у намери да изазову крваве ратове. На то их је терала, великом надом на награде, Фирмова сестра Цирија; она је поседовала огромно богатство, као и женску одлучност, и настојала је великим притисцима да помогне брату. 29. Теодосије се стога плашио да уђе у неравноправан рат, и да, сукобивши се са огромним мноштвом – а он сам имао је свега три хиљаде и пет стотина војника – не изгуби све. Између стида да се повуче и жеље за борбом, постепено је одступао и повукао се, док га је гонила маса људи. 30. Варвари, понети преко сваке мере овим догађајем, упорно су следили... борити се из нужде... натеран... и погинуо би он сам, и сви би пропали, да није узвитлано мноштво које се међусобно сударало, видело у даљини помоћне трупе Мазика, испред којих су ишли неки Римљани. Мислећи да ће их напасти са већом војском, окрену се да беже, отворивши намама, дотле опкољеним, излаз. 31. Одатле је Теодосије, водећи целу војску, дошао на имање Мазукан и ту је спалио неколико дезертера; друге је казнио према примеру стрелаца, којима су одсечене руке, и у месецу фебруару стигао је у Типасу. 32. Ту се задржао дуже време и, као онај стари „Оклевало“²⁷, осматрао је ситуацију. Намеравао је – ако се укаже прилика – да, радије лукавствима и опрезношћу него опасним биткама, потисне ратоборног непријатеља, вештог у гађању стрелама. 33. Ипак, људе вичне убеђивању упорно је слао околним племенима, Бајурима, Кантауријанима, Авастоматима, Кафавима, Баварима и другим суседима. Час страхом а час наградама намамљивао их је у савез, обећавајући понекад опроштај за њихову обест; хтео је непријатеља, који је разбијао његове нападе... победи обилажењем и задржавањем, као некад Помпеј Митридата.²⁸

34. Због тога је Фирмо, склањајући се од блиске опасности – мада је био заштићен јаким трупама, напустио људе, које је био сакупио уз велике трошкове. И како је ноћни одмор пружио прилику за сакривање, пробије се до Каптаријенских планина, доста удаљених и због стрмих литица тешко приступачних. 35. Због његовог тајног одласка, војска се растурила, делећи се, без

заповедника, на појединачне групе, што је нашим дало прилику да упадну у њихов логор. Пошто су га опљачкали и поубијали, или заробили, оне који су се одупирали, опустошили су највећи део земље; а племенима кроз чију земљу је пролазио, разборити вођа поставио је проверене људе за префекте. 36. Непријатељ, уплашен овом неочекиваном храброшћу гонилаца, брзо се повукао, уз пратњу неколицине робова, желећи да се спасе. А да га не би ометао неки терет, одбацио је ковчеге пуне драгоцености, које је носио са собом. А жену уморну од непрестаног напора опасности... 37. Теодосије не штедећи никог..., кад се војска опоравила захваљујући доброј храни и добијеној плати, и кад се осоколила због победе у лакшем окршају против Капараријенза и њихових суседа Абана, пожуре у град... Али, сазнавши од поузданих гласника да су варвари већ заузели брежуљке који су се одасвуд, на неравном простору високо уздизали, и како туда не може проћи нико осим добро упућених домородаца, повуче се. Тако је непријатељима пружио прилику да за време кратког примирја добију врло јака појачања од Етиопљана, који живе у суседству. 38. Спојивши војске, они с претећим узвицима и не водећи рачуна о себи, јурну у битку и Теодосија, престрашеног од безбројних чета страшног изгледа, нагнају у бекство. Али, повративши храброст, он се одмах врати, довлачећи ода свуд храну. И згуснувши редове и звечећи штитовима застрашујућим покретима, сукобе се с непријатељем. 39. Мада су, дакле, свирајући нешто дивље на варварским трубама, и ударајући штитовима о колена, бесни непријатељи већ били близу, ипак је овај опрезни и разборити борац, немајући поверења у малобројну војску, одважно ишао напред, постројивши војнике у облику квадрата. Онда је смело окренуо ка граду Конти, где је Фирмо држао наше људе, заробљене у неприступачном и високом утврђењу. Преузевши их све, строго је – према свом обичају – казнио издајнике и Фирмове помоћнике.

40. А ово је, уз помоћ великог божанства, у добар час јавио поуздани извиђач, да је Фирмо побегао племену Исафленза. Теодосије уђе тамо да тражи да му се он изручи, заједно са братом Мазуком и осталим рођацима, а кад то није постигао, објави овом племену рат. 41. Заметне се жесток бој у коме је варварима, који су беснели преко мере, супротставио бојни ред кружног облика. Тако су Исафлензи, притиском велике војске потиснути, а многи су и погинули; самог Фирма, пркосног и спремног да се баци у опасност, изнео је коњ, навикнут да врло брзо јури по камењу и стенама, док је Мазука, његов брат, тешко рањен био заробљен. 42. Упућен је у Цезареју, на коју је ударио суров жиг својих најгорих злочина; али, рана му се проширила и он је умро. Ипак, глава му је одсечена – док је тело остављено читаво – и на

велику радост посматрача унета је у поменути град. 43. После тога, узвишени вођа је, победивши племе које се одупирало, применио многе тешке казне, како је то правда захтевала. Ту су спаљени моћни грађанин Евазије и његов син Флор, као и неки други, који су отворено признали да су тајним обавештењима помагали онима што су нарушавали мир.

44. Одатле пожуре у унутрашњост, и срчано нападне народ Јубалена, одакле је, како је сазнао, потицао Нубел, Фирмов отац; али је застао, спречен високим планинама и увожитим теснацима. И мада је напао непријатеља и, посекавши многе, прокрчио пут, ипак је, плашећи се високих брда веома погодних заседе, спровео своју војску, здраву и читаву, у кастел Аудијензе. Ту му се дивље племе Јесалијенза само предало, обећавајући помоћ и храну.

45. Моћни владар, поносан због ових и сличних славних дела, кренуо је, под притиском велике војне силе, и на самог прекршиоца мира. Стога се дуго задржао близу тврђаве Медијана, надајући се да ће вешто смишљеним планом постићи да му Фирмо буде изручен. 46. Док је радио на томе, уз велику бригу и размишљање, сазна да се непријатељ вратио Исафлензима. Не чекајући ни трен, крене на њих што је брже могао. Њихов краљ Игмазен, веома цењен у тим крајевима и врло моћан, изађе му смело у сусрет и рече: „Који је твој чин и с којом намером си дошао овамо? Одговори!“ Теодосије, хладнокрвно га гледајући, онако страшно, рече: „Ја сам комес Валентинијана, господара света, послат да уништим злокобног разбојника. Ако га одмах не изручиш, као што је одлучио непобедиви император, пропаћеш сасвим са народом којим владаш.“ На те речи Игмазен, после многих погрда које је упутио дуксу, оде, обузет срџбом и жалашћу. 47. У освит дана, крену са обеју страна претеће чете да се сукобе. Варвара готово двадесет хиљада налазило се на челу, а иза леђа биле су скривене помоћне чете, да би, постепено се пењући, затворили наше неочекиваним мноштвом. Уз њих је било и доста Јесалијенза који су, како смо рекли, нама били обећавали помоћ и храну. 48. С друге стране Римљани, премда прилично малобројни, срчаног духа и самоуверени због претходних победа, чврсто су стајали и одолевали, згуснутих редова и штитова састављених један уз другог, у облику корњаче. Борба се отегла од изласка сунца до краја дана. Мало пре вечери, виђен је Фирмо како, јашући на брзом коњу, док му лепрша пурпурни огртач, гласно подстиче војнике да, у згодан час, издају Теодосија, уколико желе да избегну опасности; називао га је дивљим и суровим, немилосрдним проналазачем казни.

49. Ове неочекиване речи подстакле су неке војнике да се још жешће боре, док су друге намамиле да напусте битку. По-

том, кад је пао први мрак, и земља била обузета застрашујућом тамом, војвода се вратио у кастел Аудијензе. Испитавши оне војнике које су страх и Фирмове речи одвратили од војничке дужности строго их је казнио разним пресудама: једнима су одсечене деснице, а други су живи спаљени. 50. Држећи брижљиво ноћну стражу, неке варваре који су се усудили да нападну логор после заласка месеца – мислећи да неће бити примећени – натерао је у бекство, а оне који су смелије јуришали, заробио је. Кренувши брзо одатле напао је стрмом пречицом, одакле се није могао очекивати, вероломне Јесалијензе. Опустошио је земљу, оставивши је у крајњој беди, и вратио се, преко градова Мауретаније Цезаријензис, у Ситифис. Кастора и Мартинијана, Романове саучеснике у плачкама и злочинима, мучио је готово до смрти, и онда их спалио.

51. После тога обновљен је рат са Исафлензима и у првом сукобу већи број варвара је натеран у бекство или убијен. А њихов краљ Игмазен, до тада навикнут да побеђује, колебао се због страха од тадашње невоље и сматрао је да му, због забрањених веза⁹ нема наде да спасе живот, поготово ако се тврдоглаво буде одупирао. И, колико је било могуће, у потаји и непримећено, изађе из бојног реда и, видевиши Теодосија, понизно замоли, нека заповеди да дође Масила, поглавица Мазика. 52. Он је на његову молбу, дошао, и преко њега је, после тајних разговора, Игмазен саветовао дуксу – упорном по карактеру – да његове сународнике оштро нападне, како би њему пружио могућност да поступа по свом нахођењу. Теодосије треба да их непрестаним борбама уплаши; они су, додуше, спремни за борбу, али су због силних губитака исцрпљени. 53. Теодосије га је послушао и учесталим биткама толико сатро Исафлензе, да је – док су они падали као стока – сам Фирмо кришом побегао. Намеравао је да се сакрије у удаљеним и беспутним прибежиштима; но, док се још саветовао о бекству, Игмазен га је заробио. Фирмо, пошто је сазнао за оно што је Масила иза леђа учинио, закључио је да му је преостао још један једини лек, и одлучио је да добровољном смрћу угуши жељу за животом. Намерно је опио вином чуваре, и док су они у глуво доба ноћи, били савладани дубоким сном, он је сам остао будан, у страху од несреће која му је претила. Нечујно се извукао из собе, пузећи на рукама и ногама, и прилично се био удаљио, када је нашао конопца – који је ту судбина припремила – да оконча живот. Везао га је о клин закуцан на зиду и, стегнувши га око врата, издахнуо без мучења.

55. Игмазен је ово тешко примио, жалећи се да му је отета слава јер није успео да доведе живог непријатеља у римски логор. Обезбедивши од римске власти сигурност за себе преко Масиле, пренео је на камили леш убијеног. И кад је стигао до војничких шатора, постављених код кастела Субикаре, пренео га

је на товарну животињу и донео га Теодосију, који се неизмерно обрадовао. 56. Позвавши војнике и становништво, упитао је да ли познају то лице. Кад је чуо да је Фирмово, задржао се ту неко време, а онда се готово тријумфално вратио у Ситифис. Ту су га људи свих слојева примили са наклоношћу и признањима.

VI КВАДИ, ПОДСТАКНУТИ ЗЛОЧИНАЧКИМ УБИСТВОМ СВОГ КРАЉА ГАБИНИЈА, ЗАЈЕДНО СА САРМАТИМА ПУСТОШЕ, ОГЊЕМ И МАЧЕМ, ПАНОНИЈЕ И ВАЛЕРИЈУ, И ГОТОВО УНИШТАВАЈУ ДВЕ ЛЕГИЈЕ О КЛАУДИЈЕВОЈ ГРАДСКОЈ ПРЕФЕКТУРИ

1. Док је горе поменути војвода дахтао кроз песак Мауретаније и Африке, народ Квада, дуго миран, неочекивано се покренуо. Сада нимало није опасан, али је раније био веома ратоборан и моћан. О томе сведоче некадашњи муњевити, успешни упади; они и Маркомани били су опсели Аквилеју, срушили Опитергиј, и под оружјем хитро извршили многа крвава дела. Кад су прешли Јулијске Алпе, једва им се одупро Марко Пије, о чему смо раније известили.³⁰ А разлог томе, будући да су били варвари, био је праведан.

2. Валентинијан, у славној тежњи за утврђивањем граница, што је од почетка своје владавине жарко желео, наредио је да се преко Дунава, у земљи Квада – као да су по римском праву већ били побеђени – саграде одбрамбена утврђења. Но, становништво је тиме било повређено и, бринући се за своје интересе, бранили су се неко време посланствима и жалбама. 3. Али, Максимин је био незасит у сваком злу и није могао да ублажи урођену уображеност, коју је повећала охолост због префектуре. Нападао је стога Еквитија, у то време генерала коњице за Илирик, као тврдоглавог и лењог да заврши посао, који му је поверен; додао је, наводно бринући се за општу добит, да уколико би се звање дукса за Валерију пренело на његовог сина Марцелијана, он би без одуговлачења подигао утврђење. 4. Постигао је и једно и друго. И када је он, унапређен, стигао на лице места, неумесно се надмено понашао; није упутио ниједну љубазну реч онима који су због своје жеље – на чијем остварењу никад нису радили – били прогнани из земље. Навалио је на посао, недавно започет, али га је прекинуо, јер је била пружена прилика за протестовање. 5. Најзад је краља Габинија, који је из скромности тражио да се ништа не мења, заједно с другима позвао на гозбу, претварајући се да је љубазан. Кад се краљ без страха враћао са гозбе, Марцелијан је, безбожно повредивши светост гостопримства, наредио да га убију.

6. Када се вест о тако дивљем чину проширила на све стране, разбеснела је и Кваде и околна племена. Оплакујући краљеву смрт, сакупили су на једном месту пљачкашке хорде. Оне су прешле Дунав, кад се није очекивало никакво непријатељство; напале су сељаке који су били заузети жетвом, и већину њих поубијале. Оне који су преживели, одвели су кући са мноштвом различите стоке. 7. Тада би се зацело догодио безбожни злочин, који би био вредан да се уброји у срамне догађаје римске историје. Наиме, мало је недостајало па да буде заробљена Констанцијева кћи, која је ручала у државној вили, званој Пристензис; а њу су управо водили на венчање са Грацијаном. Вољом милостивог божанства, ту се нашао Месала, управник провинције, ставио је у државна кола и журно је одвезао у Сирмиј, удаљен двадесет и шест миља.³¹

8. Овим срећним случајем принцеза је спасена срамног ропства. Јер, ако се не би могла откупити, то би изазвало велике несреће у држави. Квади, заједно са Сарматима заузимају широк простор, а то су племена увек спремна за пљачку и разбојништва; водили су као плен и људе и жене, и стоку, гласно се радујући вилама спаљеним до пепела и несрећи поубијаног становништва, које су изненадили и без милости уништили. 9. Проб, преторијански префект, који се тад налазио у Сирмију, био је уплашен због сличних невоља у земљи и у суседству. Како није био навикао на ратна страхоте, забринуо се због жалосних призора грађанских ратова и, с муком их гледајући, дуго се двоумио шта да ради. И кад је припремио брзе коње и одлучио да наредне ноћи побегне, остао је ту, јер му је на памет пала боља мисао. 10. Сазнао је, наиме, да ће га одмах следити сви, који се налазе унутар зидина, да би се сакрили у погодна склоништа. А да се то десило, незаштићен град пао би у непријатељске руке. 11. Потом је мало ослабио страх, и он се свим силама трудио да спречи оно што је претило; очистио је јарке, који су били пуни шута, а највећи део зидина, које су у време дугог мира биле занемарене и пропале, поправио је све до круништа високих кула, будући да је имао смисла за грађевинарство. Посао је брзо завршен, стога што је пронашао доста грађе за оно што је намеравао да заврши, а која је била спремана за изградњу театра. Овој изврсној одлуци додао је и још једну разбориту, наиме, позвао је кохорту стрелаца из најближе станице да им помогне у опсади, уколико до ње дође.

12. Варваре је ово одбило од опседања града и они, невести у оваквим ратним лукавствима, оптерећени товарима плена, крену у потеру за Еквитијем. И кад су од заробљеника сазнали да се он повукао у удаљене области Валерије, похитали су тамо, беснећи, брзим маршем. Хтели су да га закољу, јер су сматрали да је он крив за смрт њиховог недужног краља. 13. Кад се за то

сазнало, упућене су на њих, усиљеним маршем, две легије, панонска и мезијска, војска јака за борбу. Да су оне сарађивале, без сумње би се вратиле као победници. Али, док су одвојено журиле да нападну разбојнике, у томе су их омеле свађе, јер су се међу собом спорице о части и достојанству. 14. Кад су за то сазнали Сармати, будући врло досетљиви, напали су најпре мезијску легију и, док су војници у нeredу споро припремали оружје, многи су убијени. Затим, с великим самопоуздањем, пробију бојни ред панонске легије, разбију целу војску и, поновивши напад, готово целу би је уништили да неколицину из смртне опасности није извукло брзо бекство.

15. Усред ових губитака изазваних несрећном судбином, Теодосије млади, дукс Мезије, тада младић коме је тек избијала брада, касније светли цар, неколико пута је протерао и победио слободне Сармате – који се тако зову да би се разликовали од њихових побуњених робова; они су упали у наше области с друге стране, а он их је сатро у честим борбама и масу која се сливала и храбро одупирала тако уништио, да су се од великог броја погубљених птице и звери заситиле правом гозбом. 16. Стога су се остали – сад већ мање надувени – уплашили да исти војвода, изузетне храбрости, како се то показало, у првом нападу на њихову земљу не заустави или не натера у бекство њихове нападачке одреде или да не постави по шумама тајне заседе. И пошто су узалудно покушавали више пута да се пробију, изгубили су храброст за борбу и замолили милост и опроштај за учињено. Као побеђени, за време мира који им је додељен, нису чинили ништа мимо уговора, највише застрашени тиме што су за заштиту Илирика послате јаке галске трупе.

17. Док су се такви и толики догађаји одигравали у непрестаном ковитлацу, вечним градом је управљао Клаудије. А Тибар, који по средини пресеца зидине и који се, примајући многе клоаке и бујне реке, улива у Тиренско море, надошао је због претераних киша, разлио се преко речних обала и готово све преплавио. 18. И док су остали делови града, који се пружају у долини, били потопљени, од претеће невоље била су поштеђена само брда и где која вишеспратница, стршећи високо. И да многи људи не би поумирали од глади, јер висока вода није дозвољавала да се игде крене, чамцима и баркама у изобиљу су довозили храну. А кад се невреме смирило и река, која је пробила своје оквице, вратила се у своје корито, одагнат је страх и више ништа непријатно се није очекивало. 19. Иначе, овај префект управљао је врло мирно, не дозвољавајући никакве немире, осим правичних спорова; поред тога обновио је многе старе зграде. Међу њима саградио је огроман портик, близу Агрипиног купатила. Назван је „Добар исход”, јер се налази близу храма овог божанства.³²

1. Теогнид је лиричар из 6–5. в. пре н.е. Међу његовим стиховима који су нам сачувани, налази се и мисао коју наводи Амијан.

2. Бранхиди су породица која је давала пророчанства у Аполоновом храму у Дидими, близу Милета.

3. Тисифоне је једна од Фурија, богиња освете. Мимант је брдо у Тракији, а помен његовог подножја алудира на битку код Хадрианопоља.

4. По мишљењу неких научника, Еутропије се може идентификовати са истоименим писцем историје (*Breviarium*), чије нам је дело сачувано.

5. Он је био киничар, а живео је у II в.н.е; његову биографију написао је Лукијан.

6. Максим је био више шарлатан, него озбиљан философ. Присуствовао је и Јулијановој смрти, уп. XXV 3, 23.

7. Према Јовану Христозому, *Orat* 3, гомила људи је, скупљена испред царске палате, викала тражећи за њега милост.

8. Кимеријци су народ који је у VII в. пре н.е. упао са севера у Малу Азију, опљачкао ју је и разрушио. Уп. XXVII 4, 18.

9. Ова Амијанова реченица стилски није добра; њен смисао се само приближно може схватити.

10. Они су били конзули 359.г., кад се Констанције II оженио њиховом сестром Еусебијом.

11. Уп. Cic. *Ad Quintum fratrem* I 13, 37.

12. Што је знак жалости.

13. Уп. XIV 8, 11 нап. 2 и XXI 16, 3 нап. 4.

14. Тј. *magisterio memoriae*, уп. XV 5, 4.

15. Који служи у *paedagogium*-у, уп. XXVI 6, 16.

16. То јест *strator consularis*, задужен да купује изабране коње.

17. Овде је у тексту лакуна од три реда.

18. Оштећен текст за који нема прихваћене допуне.

19. На овом месту недостаје текст од око 2,5 реда.

20. О њему уп. књ. XXVIII 6, 5.

21. Завршетак реченице није сачуван, претпоставља се да је смисао (према сачуваним деловима речи) *затражио помоћ од околних племена да опљачка провинцију*. На почетку следећег параграф је такође лакуна, која се допуњава: *Да би отклонио опасност пре него што*.

22. У једној од изгубљених књига. Град су, према традицији, подигла двадесеторица Херкулових пратилаца.

23. Такође у једној од изгубљених књига.

24. Гај Скрибоније Курион био је намесник Македоније 75–73г. пре н.е., и у том својству ратовао је са племеном Дарданаца (који су живели на тлу дан јужне Србије). Победивши их,

избио је, као први Римљанин на обалу Дунава – Лернејска хидра је митолошко биће, које је победио Херкул.

25. Парафраза Циц. *Ad Brutum* I 2, 5.

26. У тексту недостају овде три реда, тако да не знамо ко је наследио Романа.

27. Фабије Максим *Cunctator*, римски војсковођа; назван је тако због своје тактике одуговлачења у рту против Ханибала.

28. Помпеј је, заменивши претходног војсковођу, Лукула, успешно довршио рат против понтског краља Митридата VI, 64.г. пре н.е.

29. Мисли се због веза са Фирмом.

30. Реч је о цару Марку Аурелију; догађај је описан у једној од изгубљених књига.

31. Остаци ове виле, која се морала налазити у зап. Срему, до сада нису пронађени.

32. Према Плинију, *Nat. Hist.* XXXIV 77, божанство је било представљено са патером у десној и рогом са житом и булкама, у левој руци. Храм се налазио у деветом кварту.

XXX КЊИГА

(373–375.год.)

I ПАП, АРМЕНСКИ КРАЉ КОГА ЈЕ ВАЛЕНС БИО ПОЗВАО НА ДВОР И ДРЖАО ГА, ПОД ВИДОМ ПОЧАСТИ, КАО ЗАТВОРЕНИКА У ТАРСУ, БЕЖИ СА ТРИСТА СУНАРОДНИКА. ПРЕВАРИВШИ ЧУВАРЕ ПУТЕВА, ВРАЋА СЕ У КРАЉЕВСТВО НА КОЊУ, АЛИ ГА УБРЗО НА ГОЗБИ УБИЈА ВОЈСКОВОЂА ТРАЈАН.

1. Усред ових тешкоћа и неприлика, које је проузроковала вероломност војсковође који је злочиначки убио краља Квада, десио се окрутан злочин на Истоку. Пап, арменски краљ, убијен је захваљујући тајним заверама. А сазнали смо да је првобитни узрок овог злочина са безбожним наумом, био овај. 2. Неки врло вешти људи, који су често извлачили корист из општих губитака, теретили су Папа – тада тек младића – код цара Валенса, због неких преступа. Међу овим људима био је и дукс Теренције, који је ходао погнуто и био увек суморан, али, догод је живео, био је жесток подстрекач свађа. 3. Он је склопио заверу са неколицином домородаца, који су били застрашени због својих злочина. Стално пишући двору, постављао је питање убиства Килака и Арабана; томе је додавао да је онај млади краљ Пап постао дрзак и да поступа охоло, и да је преко мере суров према својим поданицима. 4. Стога је Пап, уз почасте које одговарају краљу, позван под изговором да ће бити учесник у саветовању о тадашњој ситуацији, и у Тарсу киликијском стављен је – тобоже из почасте – под стражу. Он није успевао да буде примљен у царев табор, нити да сазна узрок свог хитног доласка, јер су сви ћутали. Најзад је тајним обавештењем сазнао да Теренције писмом саветује римског цара да убрзо пошаље другог краља Арменији, да се овај народ, за нас важан, из мржње према Папу и из страха да се он не врати, не би одметнуо Персијанцима; а они су горели од жеље да их задобију, силом, страхом или ласкањем.

5. Размисливши о томе краљ је видео да му прети трагичан крај. Будући упознат са завером, био је свестан да нема начина за спас осим брзог бекства; на савет оних у које је имао поверење, сакупио је тридесет бораца, који су га пратили на путу из отаџбине. И кад је већ дан био поодмакао, излетео је у згуснутом реду, на најбржим коњима, више одважно него разборито, – како то обично бива у стању страха и недоумице – и неустрашиво је напредовао. 6. Кад је управник провинције, узбуђен вешћу чувара капије, пожurio и стигао га у предграђу, понизно га је молио да остане. Но, не успевши у томе кренуо је назад, из страха од смрти. 7. Штавише, легију, која га је следила и већ стизала, Пап је пожурио, окренувши се са својим најбржим људима. Обасуо је непријатеља стрелама попут варница – намерно промашујући – и натерао их у бекство, тако да су се сви војници са трибуном,

престрашени, брже вратили зидинама града него што су дошли. 8. Потом је без икаквог страха, подневши велике напоре путовања, за два дана и две ноћи дошао до реке Еуфрат. У недостатку бродова, није могао да пређе плићакoм вировиту реку. И док су многи, невешти у пливању, дрхтали од страха, он је оклевао највише од свих; и остао би ту да, усред различитих савета, није пронашао спас, најсигурнији у тешкој невољи. 9. Кревете које су пронашли у кућама подупирали су са по два бурета, којих је ту било много, јер је крај винородан. И краљ и поглавари су сели на њих, повезавши и коње, и пловећи укосо избегавали су високе таласе који су ишли право на њих; захваљујући овој досетки најзад су, после великих опасности, стигли на супротну обалу. 10. Сви остали, на коњима који су пливали, док их је река заплускивала, често потапала и носила, исцрпљени опасношћу и водом, избачени су на супротну обалу. Ту су се мало опоравили затим су брзо продужили даље.

11. На вест о томе, принцепс, погођен краљевим бекством, сматрао је да ће овај, извукавши се из замке, сада прекршити реч. Стога је послао Данијела и Барзимера – први је био комес, а други трибун Скутарија – са хиљаду стрелаца и лако наоружаних војника да га дозову натраг. 12. Они су се уздали у познавање терена и, док је он, журећи, као странац и неупућен, ишао унаоколо и у круг, они су, пресекавши долину, избили испред њега. Поделивши се у чете, затворили су два најближа пута, између којих је било растојање од три миље, да би могли да га ухвате, било којим путем да пролази. Али, краљ је то избегао сасвим случајно. 13. Неки путник који је журио у крајеве с ове стране реке, кад је видео брдо пуно наоружаних војника, да би их избегао скренуо је средњом стазом, тешком због жбуња и драча. Кад је наишао на уморне Армене, они га одведу краљу, коме је насамо рекао шта је видео; ту су га, неповређеног, задржали. 14. Убрзо је краљ, прикривши страх, тајно послао коњаника десним путем, са циљем да обезбеди смештај и храну. Кад је он мало одмакао, заповедио је да левим путем пође други, коњаник и то што брже, да учини исто, али да не зна да је пре њега послат претходни. 15. Кад је то тако умесно наредио, краљ са својим људима пошаље путника натраг кроз жбуње кроз које је и дошао, и он им покаже малу, трновиту стазу, сувише уску за пренатоварену животињу; тако је краљ, оставивши војнике за леђима, побегао. А они су ухватили његове гласнике, који су били послати само да збуне оне што су чекали краља, да га као плен у лову ухвате раширеним рукама. И док су га они чекали да дође, он се здрав и читав вратио у своје краљевство, где је дочекан са огромном радошћу народа. Отад је ту као лојалан савесник остао, не крећући се и не говорећи о неправди коју је претрпео.

16. После тога, кад су се Данијел и Барзимер изиграни вратили, нападнути су грдњама и поругама, као лењи и спори. Па као змије отровнице, ослабљене првим уједом, оштрили су смртоносне зубе да би, чим буду могли, свом снагом нанели зло оном ко се извукао. 17. А да би ублажили своје недело или превару, коју су извели са паметним наумом, сипали су у царске уши – увек крајње осетљиве на било чија говоркања – клевете о разним злоделима која је наводно починио Пап; измишљали су да он, као Кирка¹ басмама, мења и слаби људско тело чудним средствима. Додавали су да, пошто овим вештинама заогрне себе тамом и променивши изглед свој и својих присталица, прође кроз тело он ће – ако преживи овај трик – изазвати тиме жалосне невоље. 18. Отуда је расла царева непролазна мржња према Папу и смишљана су лукавства из дана у дан, како би му насилним путем или лукавством одузели живот. То је тајним писмом јављено Трајану, који је тада боравио у Арменији и старао се о војним питањима. 19. Он је почео обигравати око краља са издајничким ласкањем и час је показивао писмо, као доказ Валенсовог доброг расположења, а час је сâм долазио на његове гозбе. Најзад је смислио лукавство и указујући му поштовање позове га на вечеру. Овај, ничег се не плашећи, дође и седне на почасно место. 20. Кад су већ изнета нарочита јела и кад је пространа дворана одјекивала од звукова струна, песама и инструмената на ваздух, домаћин гозбе, већ загрејан вином брзо је изашао, тобоже због природне потребе. А унутра је послат неки сурови варварин – од оних које зову „гардисти” – ужасног, дивљег погледа, да са исуканим мачем прободне младића, кога су већ спречили да изађе. 21. Кад је краљ то видео, храбро се нагнуо преко лејаја, и извадивши бодеж, скочио да на сваки начин брани свој живот. Али, пао је прободен у груди, изнакажен, као жртвена животиња, гнусно прободена многим ударцима. 22. Овом преваром злочиначки је изиграно поверење на гозби, која се поштује чак и на Црном мору; и пред очима божанства гостољубља, проливена је крв госта, која је пропрскала раскошне столњаке пенушавом сукрвицом. То је већ превршило сваку меру и званице су се распршиле у највећем ужасу. Када би покојници могли осећати бол, онај Фабриције Лусцин би уздахнуо над безочношћу овог дела; јер, знао је с каквом је духовном снагом одбио краљевског службеника Демохара (или, како неки пишу, Никију), који је у тајном разговору обећао да ће Пира – који је у то време жарио и палио Италијом, убити ставивши му отров у пиће. Стога је писао краљу да се чува своје послуге. Такво почасно место је, у древно време правичности, имало гостољубље, чак и за непријатељским столом. 23. А овај неуобичајени, срамни злочин, правдан је убиством Серторија;² но, можда цареви ласкавци не знају

за оно што Демостен, вечна дика Грчке, тврди, да се не може умањивати дело учињено против закона, тиме што неки сличан злочин није кажњен.³

II АВГУСТ ВАЛЕНС И ПОСЛАНСТВА ПЕРСИЈСКОГ КРАЉА САПОРА РАСПРАВЉАЈУ О КРАЉЕВСТВИМА АРМЕНИЈЕ И ХИБЕРИЈЕ

1. То би били важнији догађаји у Арменији. А Сапор, после претходног пораза својих људи, био је дубоко ожалошћен вешћу о смрти Папа, кога је настојао да придобије за савезника. Веома преплашен снажним дејством наше војске, задао је себи још веће тешкоће. 2. Пославши принцепсу као изасланика Арака, саветовао му је да потпуно разори Арменију, као непрекидни узрок невоља. А ако му то не одговара, онда да тражи друго, да прекине поделу Хиберије, да удаљи одатле одреде римске војске и да допусти да влада само Аспакурес, кога је сâм Сапор ставио на чело народа. 3. На ово је Валенс одговорио да га ништа не може одвратити од уговора, постигнутог сагласно, и да ће га он још брижљивије бранити. На ову поносну изјаву стигао је крајем зиме од краља одговор, у коме се дају празна и надмена објашњења. Наиме, тврдио је да се семе неслоге не може из корена одстранити, ако не учествују сведоци мира склопљеног са Јовијаном, а неки од њих су, како је чуо, већ умрли.

4. После тога император, забринут још више, задовољио се тиме да бира предлоге, а не да их изналази. Сматрајући да ће то бити корисно у оваквој ситуацији, наредио је да Виктор, магистар коњице, и Урбиције, дукс Месопотамије, журно крену на Персијанце, са одговором јасним и недвосмисленим: да краљ, који се размеће да је праведан и задовољан својим, злочиначки отима Арменију, чијим је становницима дозвољено да живе по свом нахођењу. И уколико се војна гарда, дата Сауромаку, не врати несметано почетком наредне године, како је одређено, Сапор ће мимо своје воље учинити оно што је одбио да учини драговољно. 5. Ово посланство, правично и непристрасно, погребало је једино у томе што је без наредбе примило неке мале области у Арменији, које су се саме понудиле. По њиховом повратку Сурена, који има положај одмах иза краљевског, дошао је и понудио цару исте оне провинције које су посланици непромишљено узели. 6. Примљен је љубазно и свечано, али је отпуштен а да није постигао оно што је тражио. Прављене су велике припреме за рат да би, кад зима ослаби, император са три војске упао у Персију; стога је журно узимао и скитске најамнике.

7. Међутим Сапор, не постигавши оно што је сневао у празној нади, био је необично узрујан кад је сазнао да ће наш владар предузети поход. Презирући цареву срибу, Сурени је ставио у задатак да оружјем – уколико би се неко супротставио – поврати област коју су комес Виктор и Урбиције преузели и да војнике одређене као Сауромакову гарду притисне најгорим мукама. 8. То што је одлучено одмах је и спроведено, а није се могло ни поправити ни казнити, стога, што се римска држава тада плашила нечег другог: да ће сви Гали несметано провалити у Тракију. А ти несрећни догађаји моћи ће се укратко описати, уколико до њих будемо стигли.

9. То се догађало у источним областима. У међувремену је вечно будна Јустиција – која понекад касно али до танчина истражује да ли су поступци исправни или нису – осветила афричку несрећу и душе легата из Триполиса,⁴ које су, неосвећене, још лутале. А то је учинила на следећи начин. 10. Ремигије, за кога смо рекли да је, помогао Роману док је пљачкао провинције, ослобођен је јавних дужности и, пошто је уместо њега Леон ступио на дужност маистра officiorum сам се посветио раду на имању, у свом завичају близу Могонџака. 11. Док је он ту безбрижно боравио, преторијански префект Максимин презирући га – пошто је сад био у пензији – настојао је, као црна куга која све пустоши, да му нашкоди на све могуће начине. И, да би открио доста тога скривеног, отео је Цезарија, његовог некадашњег слугу, касније царевог секретара. Испитивао га је уз крвава мучења, шта је Ремигије радио, или колико је примио новца да би помогао срамна Романова дела. 12. Кад је Ремигије то сазнао, а будући да је, како рекосмо, био у мировини, било зато што га је савест мучила, или што је страховита клевета превазилазила његов разум, обесио се и тако умро.

III АВГУСТ ВАЛЕНТИНИЈАН, ПОШТО ЈЕ ОПУСТОШИО НЕКЕ АЛАМАНСКЕ ОКРУГЕ, ПРЕГОВАРА СА АЛАМАНСКИМ КРАЉЕМ МАКРИЈАНОМ И СКЛАПА МИР

1. Наредне године, Грацијан је постао конзул, заједно с Еквитијем. А Валентинијан, опустошивши неколико аламанских округа, градио је утврђење код Василисе – које житељи зову Робур – кад му је стигао извештај префекта Проба о пустошењу у Илирику. 2. Он је то брижљиво прочитао, како доликује опрезном војсковођи и, растрзан бригама и размишљањем, послао је секретара Патернијана, и испитао је ствар брижљивом истрагом. Убрзо је примио од њега тачне вести о догађајима и пожurio је што је брже могао да би, по својој замисли, у првом судару

оружја потиснуо варваре, који су се дрзнули да повреде границу. 3. Али, како је већ био крај јесени, многе неповољне околности су га спречиле. А сви прваци на двору настојали су да га молбама и преклињањима задрже до почетка пролећа; тврдили су, прво, да су путеви стврднути од мраза, тако да се не може наћи израсла трава за стоку, и да не могу набавити оно што је потребно за војску; друго, приказивали су суровост краљева који се граниче с Галијом, а највише од свих застрашујућег Макријана; за њега се знало да је непокорен и да ће напасти чак и утврђене градове. 4. Наводећи то и додајући још понешто, навели су га на бољу одлуку. Одмах је – како је то одговарало држави – горе поменути краљ љубазно позван у Могонцијак; и он је, како се видело, био склон да прихвати уговор. Одређеног дана, он је стигао на саму обалу Рајне, преко мере надмен, као будући арбитар мировног споразума. Држећи високо главу, стајао је док су варварски штитови повремено звекетали. 5. На другој страни Август, сишавши из речног бродича, окружен мноштвом разних војничких родова, величанствен усред сјаја блиставих застава, опрезно се попео на обалу. Кад су се неумерени покрети и жамор варвара најзад смирили, измењене су и саслушане изјаве са обе стране и склопљено је пријатељство, које је потврђено светом заклетвом. 6. Након тога, краљ, зачетник немира, сада се умирен повукао. Он ће од тада бити наш савезник и касније, па све до краја живота, пружаће лепе доказе своје оданости. 7. Након извесног времена, погинуће у Францији. Наиме, кад је жељан плена, провалио тамо злочиначки пустошећи, упао је у заседу ратоборног краља Малобауда. А Валентинијан је пошто је, савез утврђен свечаним обредом, отишао у зимовник у Тревер.

IV ПРЕТОРИЈАНСКИ ПРЕФЕКТ МОДЕСТ ОДВРАЋА ВАЛЕНСА ОД СУДСКИХ ПОСЛОВА. О АДВОКАТУРИ И ПРАВНИМ САВЕТНИЦИМА, И О РАЗНИМ ВРСТАМА АДВОКАТА

1. То се догађало у Галији, и у северном делу Царства. А у источним областима није било спољних борби, али су се повећавале унутрашње невоље, захваљујући Валенсовим пријатељима и рођацима, код којих је користољубље било прече од части. Наиме, брижљиво се настојало да се цар, крут и строг човек, жељан слушања парница, одврати од намере да суди. Јер, постојала је бојазан да ће се – као у време Јулијана – ако оживи одбрана невиних, сломити охолост моћних, навикнутих да, уз превелику слободу, постижу све више. 2. Због тог и томе сли-

чног, многи су се сагласили у покушају да одврате цара од тога, а нарочито преторијански префект Модесет.⁵ То је био примитиван човек, подложен утицају дворских евнуха, необразован читањем класичних писаца, притворног израза лица. Тврдио је да су ситне приватне парнице испод царског достојанства. И Валенс, сматрајући да надгледање судских парница понижава висок положај, потпуно је одустао од тога, као што му је Модест и саветовао. А отворио је врата пљачкама, које су из дана у дан бивале све веће, због покварености судија и адвоката, који су били повезани. Они су, наиме, продавали официрима своје пресуде у парницама нижих слојева, а у двору моћним људима, добијајући за то или новац или високе положаје.

3. Занимање говорника с трга велики Платон означава као *πολιτικὴς μορίου εἶδωλον* (тј. сенку делића државничке вештине), или као четврти део ласкавости; Епикур, пак, називајући је *κακοτεχνία*⁶ сврстава је међу штетне вештине. Тисија спомиње да је то вештина убеђивања, а с тим се слаже и Леонтињанин Горгија. 4. Ову вештину, коју су стари тако дефинисали, лукавства неких источњака омрзнула су код поштених људи; због тога се чак ограничавало време говорења. Дакле, кад кажем неколико речи о њеној недостојности, у коју сам се уверио боравећи у тим крајевима, вратићу се току предузетог казивања.

5. Судске говорнице китиле су се излагањима, старински елегантним, кад су се говорници жестоке речитости, посветивши се проучавању наука, истицали обдареношћу, истинољубивошћу, као и обиљем стилских фигура. Такав је био Демостен, ради кога се, кад је требало да говори, сакупљао свет из целе Грчке, о чему сведоче атички документи; па Калистрат, коме се, кад је молио у оном племенитом спору око Оропа, места на Еубеји,⁷ придружио исти Демостен, напустивши Академију и Платона; такви су и Хиперид и Ескин и Андокид и Динарх и онај Антифонт из Рамна, за кога старина тврди да је први од свих примио новчану накнаду као бранилац на суду. 6. Ништа мање нису код Римљана поштовани Рутилији, Галбе и Скаури, због честитог живота и владања. Касније, у разним периодима наредних векова, то је био случај са многим цензорима и победничким конзуларима, као што су Криси и Антоније, Филип, Сцевола и други многобројни, који су након срећно и успешно доведене војске, после победа и трофеја, имали успеха и у грађанским дужностима и, овенчани сјајним надметањима на Форуму, уживали у највишим почастима славе. 7. После њих је Цицерон, најбриљантнији од свих, громовитим, царским говором често извлачио са ломаче људе које су пресуде тамо бациле; он је тврдио „људи се можда могу оправдано не бранити, али се не могу бранити небрижљиво, јер би то био злочин”.

8. А сада се може видети, по свим источним провинцијама, жесток и врло грабљив сој људи, који лете кроз све форуме и опседају богате куће, као што спартански или критски пси, мудро скупљајући трагове, стижу до самог легала судских спорова.

9. Међу њима, прва група су они који се, сејући различите свађе, баве хиљадама рочишта, обијајући прагове удовица или људи без потомства; ако међу пријатељима, рођацима или суседима осете неслогу, макар и незнатну, и прикривену нетрпљивост, они међу њима распирују страшну мржњу. У њима, како време протиче, мане не слабе, као што је случај с другим људима, већ све више јачају. Сироти усред незаситих пљачки, тупе оштрицу талента да би убедили превртљиве судије, чије име потиче од речи правда. 10. Захваљујући њиховој тврдоглавости, непромишљеност се пренагљено држи за слободу говора, дрскост за одлучност, док се празнословљем подражава речитост. А како тврди Цицерон, грех је изопачивањем ових вештина, навести судије да прекрше заклетву. Он, наиме, каже: „Будући да ништа у држави не треба да буде тако непоткупљиво као право гласа и као пресуда, не разумем зашто је онај, ко то учини новцем, заслужио казну, а онај ко то учини речју, чак се прослави. Мени се чини да онај ко говором то постиже, чини више зла него онај ко новцем поткупљује судију; наиме нико не може подмитити разборитог човека новцем, али може речју.”⁸

11. Другу врсту чине они који изјављују да познају право, али да су га међусобно супротни закони потпуно уништили; стога они ћуте као да су им катанци на устима, и у том непрекидном ћутању налик су на своје сопствене сенке. Они, као да предсказују судбину по звездама или као да тумаче Сибилина пророчанства, праве лице озбиљно и жалосно, продајући и саму своју лењост. 12. Они, да би изгледало да знају право, спомињу Требатија и Касцелија и Алфена и већ одавно заборављене законне племена Аурунка и Сикана, сахрањене пре много векова са Евандровом мајком.⁹ А ако се претвараш да си намерно убио своју мајку, обећаће ти – само уколико су осетили да си богат човек – да ће, тајним настојањем, постићи ослобађајућу пресуду.

13. У трећој врсти су они који да би засијали, будући да су у професији пуној узбуђења, оштре своје најамничке зубе како би напали истину, те срамним намигивањем и јевтиним ласкањем отварају себи многе куће, у које желе да уђу. Они, док су судије растрзане многим бригаама, настоје да, везујући случајеве у неразмрсив чвор, сав мир заплету у спорове; они замршеним истрагама намерно терају у шкрипац судове који су, кад исправно раде, светилишта правде, а кад су корумпирани, мрачне и преварне јаме. Ако у њих неко упадне, неће изаћи пре него што прође низ година, и пре него што буде до сржи исцеђен.

14. Четврти и последњи род су они бестидни, тврдоглави и неук, који су пре времена изашли из школа. Они трче тамо амо по градским буџацама, смишљајући стихове, који нису прикладни за добијање парница и обијају прагове богаташа, вребајући вечере са сладокусним јелима. 15. Кад се једном предају сумњивој добити и зину на све стране на новац, они подстичу невинне људе да се споре ни због чега. А кад добију одбрану у парници – што се ретко дешава – име браћеника и предмет спора сазнају тек из уста судије, усред саме расправе; онда из њих куљају празне речи збрда-здола, помислио би да у ружном метежу слушах гласну кукњаву Терсита.¹⁰ 16. А кад се на крају нађу без доказа потребних за одбрану, почну произвољно да убеђују, без икакве самоконтроле, и у том настојању су, због честих клевета угледних људи, више пута кажњавани; а неки од њих су толико необразовани да се не сећају да су икад имали закон у руци. 17. А ако се у неком ученом кругу случајно спомене име неког давнашњег писца, они мисле да је то страна реч за рибу или неко јело; ако пак неки дошљак пита за говорника Марцијана, на пример, за кога раније нису чули, одједном се сви претварају да им је име Марцијан. 18. Они пред очима немају оно што је право, већ као да су продати и као да су постали власништво лакомости, не познају ништа сем усађене слободе у тражењу. И кад једном неког улове у мрежу, спутају га стотинама замки и намерно пропуштају рочишта симулирајући болести те припремају седам прикладних увода за бескорисно читање иначе добро познатог закона, преплићући их са предугим одлагањима. 19. И када опљачканим парничарима тако прођу дани, месеци и године, најзад се одржи парница, већ смрвљени старошћу, уђу те сјајне главе у суд, уводећи са собом и друге сенке од адвоката. Па пошто уђу иза судничке ограде, почне да се води спор о нечијем спасу или богатству, и треба радити на томе да се од невиног уклони мач или пропаст. Онда адвокати с обе стране, мрштећи обрве и машући рукама као глумци – тако да недостаје само Грахова фрула иза леђа¹¹ – стоје дуго времена један наспрам другог. Најзад, по већ договореној игри, онај ко је убедљивији на речима почне неки пријатан говор, који по украсима обећава надметање говором за Клуенција или Ктесифонта.¹² И кад сви пожелеле да се говор заврши, закључује да – после трогодишње парнице – још нису довољно упућени, и пошто постигне продужење рока, адвокати упорно траже плату, због излагања опасности и због напора, као да су се борили са старим Антејем.

20. Ипак, упркос томе, пред адвокатима су многе непријатности, које онај ко намерава да живи исправно, тешко може поднети. Јер, намамљени обртничким профитом, међу собом се

раздвајају као непријатељске стране и провалама жестине, како је већ речено, вређају многе; а њу избацују онда када слабост у вођењу поверених парница не могу да прикрију jakim говором. 21. Трпе и судије, који понекад боље знају Филистионова и Езопова подруживања, него што су упућени у струку оног праведног Аристида или Катона; они, пошто су јавне положаје платили високом ценом, као досадни повериоци, претражујући све изворе богаћења, истресају новац из туђих цепова. 22. Најзад, адвокатска служба, има, поред осталог, и ову застрашујућу и тешку страну: готово свим парничарима је урођено да, мада њихови спорови могу бити изгубљени из хиљаду разлога, сматрају како њихов рђав исход лежи у власти адвоката. Њима обично приписују сваки резултат надметања, а не недостацима захтева у спору, који су некад неправични, па се љуте само на своје браниоце. Али, вратимо се тамо где смо скренули.

V ВАЛЕНТИНИЈАН ДОЛАЗИ У ИЛИРИК ДА БИ ЗАРАТИО СА САРМАТИМА И КВАДИМА, ПЉАЧКАШИМА ПАНОНИЈЕ. ПРЕШАВШИ ДУНАВ, ПУСТОШИ ПОДРУЧЈА КВАДА, ПАЛИ СЕЛА И КОЉЕ ВАРВАРЕ СВИХ УЗРАСТА.

1. Кад је пролеће већ грануло, Валентинијан је кренуо из Тревера и брзим маршем пожурio познатим путевима. Пошто је стигао у крајеве у које је кренуо, срело га је посланство Сармата. Падајући ничице, молили су помирљивим речима да дође благо и милостиво, јер ће се уверити да њихови сународници нису учесници или јатаци било каквог злодела.

2. Пошто су то више пута поновили, император је, после дугог размишљања одговорио да се то мора испитати на местима где су злочини почињени; морају се испитати уз најсигурније доказе, и затим казнити. Кад је потом ушао у Карнунтум, град у Илирику – сада напуштен и у рушевинама, али врло погодан за војсковођу – кад год се пружила прилика, или плански, одбијао је из оближње станице варварске нападе.

3. И, док су га чекали, задавао је свима страх и трепет – јер је намеравао да нареди да се одмах казне магистрати због чије је вероломности или дезертерства откривен бок Паноније. Али, кад је стигао постао је тако благ да није истраживао ни убиство краља Габинија¹³ нити је брижљиво испитао због чијега поступка су задате ране држави. А то је требало урадити, утолико пре што је био врло строг у кажњавању обичних војника, а попустљив према угледним људима, који су заслуживали оштар укор. 4. Једино је Проба нападао жестоком мржњом и никада, од како га

је угледао, није престао да му прети нити се ублажио; а разлози за ово били су познати и озбиљни. Овај се тада први пут домогао преторијанске префектуре, и желећи да задржи свој положај, многим различитим поступцима – камо среће да су били и исправни – понео се више улагивачки него истинољубиво; можда га је на ово друго обавезивало његово високо звање. 5. Наиме, имајући у виду цареву склоност да на сваки начин тражи новац, не водећи рачуна да ли је то исправно или не, није га, као заблуделог, вратио на прави пут – што су често чинили мирољубиви саветници – већ га је и сâм следио, на том сумњивом и погрешном путу. 6. Отуда тешки удеси поданика. Погубни порези, који су наметнути, осиромашили су и сатрли, у дугој пракси наношења штете, и богата и скромна газдинства. Терет пореза и многоструко повећање дажбина натерали су најзад неке од последњих оптимата да се, у страху од најгорег, преселе; други, огорчени због грубих поступака службеника, кад нису имали шта да им дају, постали су стални становници тамница. Неки од њих, кад им је већ било доста свега, нашли су лек тако што су се обесили. 7. Шириле су се сталне гласине да се на то наводе нечовечним наговарањем. Али, Валентинијан то није знао, као да су му уши биле затворене воском; грамзив за новцем без разлике, чак и за најмањом добити, размишљао је само о оном што му се нудило. Можда би он ипак поштедео Панонију, да је знао за жалосни извор добитка, о којем је – додуше касно – сазнао на следећи начин. 8. Према примеру осталих провинцијалаца, префект је натерао и Епирце да упуте посланство са изразима захвалности. Они су, против његове воље, присилили неког философа Ификла, који је био на гласу због душевне снаге, да оде и изврши овај задатак. 9. Кад је он видео цара и био му представљен, цар га је упитао за разлог његовог доласка, а он је на грчком одговорио. А кад га је цар брижно питао да ли они који су га послали мисле у души добро о префекту, он је, будући философ који проповеда истину, рекао: „Мисле рђаво и са уздасима”. 10. Цар, погођен овом речју као стрелом, почео је, као ловачки пас, да истражује префектове поступке. На свом матерњем језику питао је философа за људе које је познавао, на пример где је онај који се истицао својим чином и именом, или где је онај богаташ, или онај први у сталежу. Кад је чуо да је један обешен, други отишао преко мора, а трећи се убио или страдао од олова,¹¹ страшно се разбеснео. А Леон, управник двора, додавао је уља на ватру његовог гнева, – о, срама – јер је и сâм тежио да се домогне префектуре, како би пао са што веће висине. А да је успео у томе, према оном на шта би се он дрзнуо, Пробова управа би се уздизала до неба.

11. Тако је император, боравећи три летња месеца у Карнунтуму, припремао оружје и намирнице да, ако се укаже повољна прилика, нападне Кваде, подстрекаче страшних немира. У овом граду је Фаустин, син сестре преторијанског префекта Вивенција, нашавши се на положају секретара, био после истраге, коју је водио Проб, мучен и погубљен. А био је оптужен да је убио магарца, ради тајних враџбина, како су тврдили тужиоци; но како је сâм говорио, то је било зато да би ојачао косу која му је опадала. 12. Неко други је злонамерно измислио, да је он, кад га је неки Нигрин у шали молио да га учини нотаром, смејући се том човеку узвикнуо: „Учини ме царем, ако желиш да то постигнеш.” Како је ова шала рђаво протумачена, убијени су и Фаустин и Нигрин, и други.

13. Пославши, дакле, Меробауда са пешадијом, којом је заповедао, и доделивши му комеса Себастијана, да пљачкају и пале варварска села, Валентинијан је журно подигао логор у Аквинку.¹⁵ Саставивши бродове, за хитан случај, и брзо их покривши даскама, прешао је на другу страну, против Квада. А они су посматрали његов долазак са стрмих планина, где их се већина, забринута због предстојећих догађаја, била повукла, са својим породицама. Но, били су скамењени од запрепашћења кад су, супротно што су очекивали, угледали царске заставе. 14. А Валентинијан, продуживши усиљеним маршем, колико су то прилике захтевале, побио је, без обзира на старосну доб, оне који су још увек туда лутали, и које је ухватио у изненадном нападу. Спаливши склоништа, вратио се са својом војском, без губитка. Потом се задржао у Аквинку, а кад је наступила јесен, потражио је погодан зимовник, у крајевима који су обично покривени мразом и ледом. Али није могао да нађе ниједно прикладније место од Саварије,¹⁶ мада је већ била оронула и ослабљена због сталних невоља. 15. Стога се, мада је то место било од велике важности, брзо повукао одатле и крећући се обалом реке, која је била добро заштићена већим и мањим утврђењима, стигао је у Бригетион.¹⁷ Овде су многи предзнаци предсказивали цареву смрт, коју му је судбина већ дуго припремала. 16. Наиме, мало пре тога, засијале су комете репатице, које су означавале пад са високог положаја. А о настанку комета већ смо говорили.¹⁸ Пре тога, у Сирмију, у изненадном судару облака, ударио је гром и запалио део царске палате, већницу и форум. А у Саварији, где је пре тога боравио, сова је села на врх царског купатила – најављујући хуктањем погреб – и ничија вешта десница, од оних који су је гађали стрелама и камењем, није успела да је обори, мада су се жарко трудили и надметали у томе. 17. Исто тако, кад је цар кренуо из горе поменутог града у поход, хтео је да изађе на капију кроз коју је и ушао, да би тако добио предзнак да ће се брзо вратити у Галију. Али, кад су ово запуштено место чистили

од шута, оборена гвоздена врата, која су затварала пут, није могао да помери ни велики број људи, који су то покушавали свом снагом. И цар, да не би изгубио дан, био је присиљен да изађе на друга врата. 18. А оне ноћи, пре дана када ће му бити одузет живот, видео је у сну – како то обично бива – своју одсутну жену, како седи распуштене косе и у одећи за жалост. Могло се помислити да је то његова Фортуна, која је већ била на заласку, у жалбеној одећи. 19. Следећег јутра је продужио, суморан и љутитог израза лица, а кад му је доведен коњ, није дозволио цару да га узјаше, већ се, мимо обичаја, ритнуо предњим ногама. Подстакнут урођеном жестином, јер је био нечовечан, цар нареди да се војном коњушару одсече десница, којом му је овај, као и обично, помогао да узјаше. И недужни младић би заиста то мучење претрпео, да није трибун царске коњушнице, Церсалис, излажући себе опасности, одложио сурову неправду.

VI ДОК РАЗГНЕВЉЕН ОДГОВАРА ПОСЛАНИЦИМА КВАДА КОЈИ ПРАВДАЈУ СВОЈЕ СУНАРОДНИКЕ, ЦАР, УМИРЕ ОД МОЖДАНОГ УДАРА

1. После тога, дошли су посланици Квада, да понизно моле мир и опроштај за учињено. А да би то постигли без сметњи, обећали су Римљанима право на регрутовање, и још неке погодности за римску државу. 2. Пошто је одлучио да их прими и да их отпусти са мировним уговором, који су они тражили – јер више није вредело даље их нападати, због несташнице у храни и због неодговарајућег годишњег доба – уведени су, на Еквитијев савет, у већницу. И док су стајали повијених удова, слаби и укочени због страха, наређено им је да изложе оно што им је поверено. Они су уобичајена оправдања поткрепљивали и додавањем заклетве и тврдили су да ниједан злочин нису извршили против наших људи, као заједничку намеру племена, већ да су те дивљачке злочине учинили неки страни разбојници, који живе уз реку. Додали су још и то, сматрајући да тиме подржавају своја правдања, да је изградња утврђења,¹⁹ започета неправично и у незгодно време, разјарила њихове и иначе дивље духове. 3. На то је император, захваћен жестоком гневом и бесан нарочито на почетку свог одговора, напао погрдним речима цео народ, како заборавља добротинства и како је незахвалан. Умиливши се мало, постао је блажи, када је као погођен громом, виђен како му је одједном прекинуто дисање и говор; поцрвенео је као ватра и почео да се гуши. Изненада му се зауставила крв и облио га је самртни зној. И да не би пао наочиглед многог простог света, његови телохранитељи су појурили и превели га у његове приватне одаје. 4. Ту је постављен на кревет и, док је

удисао мали, преостали број удисаја, а свест му још била непо-
мућена, препознавао је све присутне, које су собари позвали
најбрже што су могли, да не би неко посумњао да је цар убијен.
И мада му је унутрашњост организма горела и мада је било
неопходно да се пусти крв, није се могао наћи ниједан лекар;
разлог је био тај што их је цар распоредио на разна места, да би
лечили војску коју је напала куга. 5. Најзад је пронађен један,
али он, бодући вену више пута, није могао из ње извући ни кап
крви; то стога што је цару утроба горела од превелике врућине
или – како су сматрали неки – што су му удови осушени, јер су
неки крвни путеви, које сад зовемо хемороиди, окорели од пре-
велике хладноће и постали непроходни. 6. Осетио је како га
болест неком страшном силом ломи и да су то знаци крајње
опасни по живот; покушавао је да нешто каже, и да нешто пору-
чи, како се видело по грчењу утробе, по шкрипи зуба и покрети-
ма руку, као код бораца-шакача.²¹ Тако савладан, с модрицама које
су се разлиле по читавом телу, испустио је душу, с којом се дуго
борио – у педесет петој години живота и дванаестој години
владавине, којој је недостајало сто дана.

VII ВАЛЕНТИНИЈАНОВО ПОРЕКЛО И ЊЕГОВА ГЛАВНА ДЕЛА

1. Сад је погодан час (као што смо већ више пута чинили)
да кратко опишемо његова дела, почев од рођења његовог оца, до
цареве смрти, не изостављајући ни његове мане ни врлине; а
њих је изнела на видело висока власт, која увек отворено покаже
унутрашњост душе.

2. Рођен у панонском граду Цибалама,²¹ ниског порекла,
Грацијан старији је још у дечаштву назван „Ужар“, стога што је,
још неодрастао, носио унаоколо уже на продају. А кад је пет
војника покушало свом снагом да му га отме, није попустио:
угледао се на Кротоњанина Милона,²² коме никаква снага ни
сила није могла отети јабуку, било да ју је држао десном или
левом руком. 3. Због телесне снаге и вештине у војничким на-
дметањима, постао је општепознат. И после службе протектора
и трибуна, био је, као комес, заповедник војске за Африку. Ту је
био осумњичен за крађу, али је доцније управљао војском у
Британији, са истим чином. Најзад, часно разрешен дужности,
вратио се кући, где је живео далеко од сваке буке и гужве. Али,
Констанције га је казнио тако што му је одузео имовину, под
изговором да је усред грађанских ратова пружио – тако се прича-
ло – уточиште Магненцију, који је журио кроз његову земљу да
би извео свој наум.

4. Због својих заслуга, Валентинијан је још од ране мла-
дости био вредан препоруке, а то су подупирале и његове врли-

не, тако да је у Никеји заогрнут царским плаштем. Придружио је себи, као августа, и свог брата Валенса, с ким се слагао као са најближим сродником; овај је међутим био просечних квалитета, што ћемо показати на одговарајућем месту. 5. Валентинијан је, дакле, пошто је претрпео многе недаће и опасности, као приватна личност, почео да управља кад је отишао у Галију да...²³ тврђаве поред реке и градове изложене упадима Аламана. Они су наике поново дигли главу на вест о смрти цара Јулијана, кога су се, јединог после Констанса, плашили. 6. А и Валентинијана су се с правом плашили, стога што је ојачао војску снажним појачањима, што је Рајну свуда утврдио високим утврђењима и кастелима, да непријатељ не би могао да се с бока успне и упадне на нашу територију.

7. Прећи ћемо преко многих дела, које је извршио ауторитетом чврстог владара или оно што је побољшао, сам или преко вредних војсковођа. Пошто је узео као колегу у својој власти сина Грацијана, удесио је да се тајно – јер није смео јавно – убије Витикабије, аламански краљ, Вадомаријев рођак, младић у цвету младости, зато што је подстицао народ на побуну и ратове. Даље, саставши се с Аламанима код места Солицинија, где, опкољен, умало није изгубио живот у заседи, могао је да их уништи до последњег, само да брзо бекство под заштитом ноћи, није спасло мали број њих.

8. Док је ово обавриво спроводио, Саксонци, захваћени страховитим бесом и увек спремни да јурну куд било, без претходних припрема, тада су били продрли у...²⁴ крајеве. Они су се одатле готово били вратили с богатим пленом, када их је цар једним вероломним, али корисним лукавством, уништио, одузевши им плен и силом сломивши пљачкаше.

9. Исто тако је Британце, који нису могли да издрже хорде непријатеља који их је преплавио; надајући се бољем, он је повратио мир и слободу, не дозволивши готово ником од пљачкаша да се врати кући.

10. Подједнако успешно сломио је и Валентина, изгнанника из Паноније – који је често нападао ове провинције и мутио уобичајени мир – и то пре него што су његови напади ојачали.

Потом је и Африку, погођену изненадним невољама, спасао од великих опасности; наике Фирмо, не могавши да издржи охолост и лакомост официра, подбуну је маварска племена, која су иначе била спремна на сваку буну.

Слично храброшћу осветио би и горке поразе у Илирику, да га није предухитрила смрт, те је та озбиљна ствар остала незавршена.

11. Па, иако су ова дела, која смо навели, извели његови славни генерали, ипак је добро познато да је и он сâм, будући

предузимљивог духа и поуздан због дугог искуства у војним пословима, извршио више њих. Међу њима нарочито би га прославило да је успео живог ухватити у то време страшног краља Макијана. То је врло ревносно покушавао, пошто је тужан и жалостан сазнао да је овај умакао Бургунђанима, које је сам цар подстакао, против Аламана.

VIII ЊЕГОВА ОКРУТНОСТ, ЛАКОМОСТ, ЗАВИСТ И КУКАВИЧЛУК

1. Укратко смо изложили царева дела. А сада, уздајући се у то да потомство, које неће бити спутано страхом ни срамним ласкањем, треба да буде неподмитљив посматрач прошлих догађаја, сажето ћемо набројати цареve недостатке, а потом ћемо навести и врлине. 2... Понекад је узимао на себе изглед благости, мада је по природи више био склон жестини и љутњи, заборављајући, очигледно, да владар треба избегавати све што је претерано, као шиљке на гребену. 3. Тако се не може наћи неки пример да је био задовољан благом казном, напротив, више пута је заповедио да се обнове крволочне истраге, једна за другом; а у тим мучилачким испитивањима некимa је и живот био угрожен. Био је толико склон да наноси зло да никад никога није поштедео смртне казне, нити је потписао помиловање, што су понекад чинили чак и сурови владари. 4. А могао је видети многе примере из старине и угледати се на многе случајеве, и наше и туђе, човечности и милосрђа, које мудраци називају добрим рођацима врлина. Од тих примера биће довољно да наведу следећи. Онај моћни персијски краљ Артаксеркс, познат због дужине једне руке, био је назван „Дугоруки”. Он је са урођеном благошћу изрицао све оне различите казне, које је увек изводио тај окрутни народ, па је неким кривцима одсецао турбане уместо глава. А да не би за неке преступе одсецао уши, како су обично радили краљеви, одсецао је перје које је висило са капа. Ова умереност у понашању изнела га је на глас као благог и достојног поштовања и, уз подршку свих, многа његова сјајна дела прославили су грчки писци. 5. Пренестинском претору, коме је у време Самнитских ратова било заповеђено да пожури ради одбране, суђено је због тога, што је споро стигао. Папирије Курзор, у то време диктатор, наредио је ликтору да спреми секиру и док је човек, изгубивши наду да ће се оправдати, стајао скамењен, овај је посекао оближњи жбун.²⁵ Због овакве шаљиве казне, кад га је отпустио, диктатор није изгубио на поштовању, већ је у дугим отаџбинским ратовима победио, и чак је једини сматран спосо-

бним да се одупре Александру Великом, да је којим случајем овај напао Италију.

6. Валентинијан можда за ово није знао, и никако није сматрао да је царева благост уточиште несрећника, већ је казне повећавао огњем и мачем. А то побожан дух узима као последњи лек, као што лепо каже Исократ. Његова вечна реч учи да понекад треба опростити владару побеђеном оружјем, пре него оном ко не зна шта је праведно. Тиме је, мислим, био подстакнут Тулије кад је сјајно рекао у одбрани Опија: „Много моћи учинити за спас других, донело је многим част; а мало моћи за пропаст, ником није било на срамоту.”

8. Похлепа да се има више, било то поштено или непоштено, и истраге разних врста кроз ломове туђег живота, жестоко је расла и постала прекомерна код овог владара. Ову ману су неки покушали да оправдају указујући на императора Аурелијана, и тврдећи да се овај после Галијена и жалосних удеса државе, пошто је испражњена благајна, бацио као бујица на богаташе; тако је и Валентинијан, после пораза у парћанском походу, у оскудици због огромних трошкова, а да би обезбедио војницима плату и храну, жељу за сабирањем великих средстава помешао са окрутношћу. Претварајући се да не зна шта је оно што не треба чинити, чак и ако је дозвољено, потпуно се разликовао од оног славног Темистокла. Овај, наиме, кад је после битке слободно обилазио потучену војску Персијанаца и видео бачене на земљу златне нарукнице и огрлицу, рекао је неком пратиоцу који је стајао у близини: ”Узми ово, јер ти ниси Темистокло”, презирући тако, као узвишен војсковођа, сваку добит. 9. Бројни примери, по трезвености слични овом, срећу се врло често код римских војсковођа. Изостављајући оне који нису узор савршене врлине – није за похвалу само не отимати туђе – навешћу један поуздан пример о честитости обичног народа. Када су Марије и Цина дали богате, проscribeоване домове римском плебсу да их опљачка, груба народна душа, навикнута ипак да поштује оно што је људско, поштедела је туђи рад. Тако се није нашао ниједан човек, сиромашан или из најнижег сталежа, који би поднео, иако му је било дозвољено, да се окористи несрећом грађанског рата.

10. Осим тога, цара је до сржи изједала завист и, знајући да већина мана треба да подражава врлине, непрестано је говорио да је зло строгости нераздвојна другарица праве моћи. И како моћници са највишим чиновима сматрају да им је све дозвољено, и врло су склони да осумњиче противнике и протерују боље људе, тако је и Валентинијан мрзео добро обучене, образоване, богате и племенитог рода људе и умањивао јаке, како би

изгледало да се он једини истиче добрим особинама; а та мана је, како читамо, горела у цару Хадријану.

11. Овај исти цар је често оптуживао страшљиве људе, називајући их поквареним и прљавим, достојним да се баце у најнижи људски слој: а ипак, он сâм неколико пута је пред нечим, наизглед страшним, малодушно побледео и, у дну душе се препао нечега што никад није ни постојало. 12. Знајући то, управник двора Ремигије, кад је опазио да цар кључа од беса због оног што се догађало, натукнуо му је, између осталог, да се покрећу неки варвари; кад је цар то чуо – пошто га је убрзо сломио страх – био је благ и миран као Антонин Пије.²⁶ 13. Никад није бирао намерно зле судије, али ако би чуо да они, једном изабрани, поступају сурово, истицао је да је пронашао Ликурге и Касије, стубове старе правике. И писмено их је стално подстицао да строго кажњавају, макар и мале преступе. 14. А невољницима, ако би их спопала зла судбина, није било прибежишта у царевјој доброту, која је увек, као жељена лука, била отворена онима које баца узбуркано море. Јер циљ добре владавине, како то мудраци јасно кажу, јесте спас и добро поданика.

IX ВАЛЕНТИНИЈАНОВЕ ВРЛИНЕ

1. Умесно је, после свега, прећи на његова дела, која исправни људи треба да одобравају и да следе; да је с тим делима усагласио остала, био би као Трајан и Марко.²⁷ Према провинцијалцима је био врло умерен, ублажавајући свуда терет пореза; увек је благовремено утврђивао градове и границу. Брижљиво је надзирао војничку дисциплину, грешећи једино у томе што је кажњавао чак и лаке преступе обичних војника, а дозвољавао да се развијају преступи моћнијих војсковођа, правећи се понекад глуп на жалбе против њих; због тога је и дошло до немира у Британији, до великог пораза у Африци и до пустошења у Илирику.

2. У сваком погледу водио је рачуна о пристојности и био морално чист и код куће и напољу, неокаљан било каквом мрљом непристојности, или родоскрвља. С тог разлога је, као уздама зауздавао раскалашност царског двора. У томе је успевао, јер својим рођацима није ништа опраштао, већ их је или слао у пензију или им давао скромна места. Једино је брата, притиснут временским околностима, узео за колегу у царској власти.

3. Био је врло опрезан у додељивању високих положаја и за време његове владе провинцијама није управљао ниједан зеленаш, нити се намештење продавало, осим на почетку владавине,

када се обично нешто противзаконито дешава у нади да ће, због цареве заузетости, проћи некажњено.

4. У вођењу нападачког и одбрамбеног рата био је веома опрезан и вешт, отворну у ратној вреви и прабини; разумно је саветовао добро и одвраћао од рђавог и врло помно је проверавао све војничке чинове. Писао је лепо, допадљиво сликао и вајао и био проналазач ратних справа. Памћење му је било живо, као и говор; говорио је ретко, мада је био снажне речитости. Волео је чистоћу и уживао у пробраним, а не у преобилним јелима.

5. Најзад, његову владавину је красило и то што је заузимао умерен став у односу на различите религије; нити је кога узнемиравао, нити заповедао да се поштује ово, а не оно. Претешним едиктима није савијао вратове поданика ка оном у шта је сам веровао, већ је оставио ове стране неоштећене, као што их је и затекао.

6. Тело му је било мишићаво и јако, коса сјајна, тен блистав, очи сиве, а гледао је увек укосе и озбиљно; леп стас, сразмерних удова, допуњавао је прикладан, величанствен, краљевски изглед.

Х ВАЛЕНТИНИЈАН МЛАЂИ, ВАЛЕНТИНИЈАНОВ СИН, ПОЗДРАВЉЕН ЈЕ КАО АВГУСТ У ЛОГОРУ У БРИГЕТИОНУ

1. Пошто су цара последњи пут позвали,²⁸ тело су припремили за сахрану, да би у Константинопољу био сахрањен међу посмртним остацима других царева. Започети поход био је заустављен, јер су се, због неизвесности, плашили галских легија; оне нису биле увек лојалне законитим владарима, као да оне одлучују о царској власти, и могло се очекивати да ће, у овом часу, покушати неку промену. Наду за преврат увећало је то што се Грацијан, не знајући ништа о догађајима, и даље налазио у Треверу, где му је отац наредио да чека његов долазак. 2. Пошто је потхват дошао у Њорсокак, сви су се истог плашили, као они у истој лађи, који ће, уколико дође до удеса, сви бити изложени опасностима. Поглавари су одлучили да се растави мост који је претходно, према потреби, састављен за упад у непријатељску земљу. Потом, да се одмах позове писмом Меробауд, као да је Валентинијан још жив. 3. Али овај, како је био бистре памети, схватио је шта се у ствари догодило, а можда је то сазнао и од оног који му је донео поруку. И, подозревајући да ће галска војска прекршити договор, измисли да му је стигло писмо у којем му наређују да се врати с писмоношом, ради заштите обала Рајне, јер дивљи варвари постају све жешћи. Па, како је ово тајно достављено, удаљио је Себастијана, који још није чуо

за цареву смрт; овај је био, додуше, тих и миран човек, али омиљен у војсци, те га се тада требало највише чувати.

4. Пошто се, дакле, Меробауд вратио, брижљиво је размотрено питање наслеђа и донета је одлука да се позове Валентинијан, царев син, тада четворогодишњи дечак, како би се придружио царској власти. Он је био стотину миља далеко и живео са мајком Јустином на пољском добру званом Муроцинкта.²⁹ 5. Пошто су се сви сагласили са овом одлуком, одмах је послат дечаков ујак Цереалис, који је ставио дечака у кола и довео га у логор. И шестог дана после очеве смрти званично је проглашен императором и свечано поздрављен као август. 6. Додуше, мислили су, док се све ово догађало, да ће се Грацијан увредити што је без његовог пристанка други устоличен као владар. Касније је, ипак, та брига одагнана и живели су мирно, јер је Грацијан, будући добронамеран и племенит, волео истинском љубављу свога брата и бринуо се о његовом образовању.

1. Кирка је чаробница из Хомерове *Одисеје*.
2. Серторије је био римски војсковођа из I в. пре н.е., кога је у Шпанији, на гозби, издајнички убио његов саборац Перперна.
3. Демостен то каже у свом говору против Андротиона, одакле су му ову мисао преузимали и ранији римски писци.
4. Уп. књ. XXVIII 6, 25.
5. Он је познат као војсковођа под Констанцијем, а преторијанским префектом га је начинио Јулијан.
6. Тј. зла вештина, вештина преваре.
7. Калистрат је говорник из прве пол. IV в. пре н.е. Ороп је место на граници између Атике и Беотије (наспрам острва Еубеје), које је више пута било предмет спора између ових области.
8. Овај цитат сачуван је само у Амијана.
9. Евандар је у антици појам за човека из дубоке старине.
10. Терсит, незадовољан стањем у грчкој војсци под Тројом, подбуњивао је против Агамненона, *Илијада*, II.
11. Прича се да је народни трибун Гај Грах иза себе имао свирача који му је помогао да регулише јачину говора (Плутарх, *Тиб. Грах*, 2, 4–5).
12. Аутор говора за Клуенција је Цицерон, а за Ктесифонта (познатијег и као говор „О венцу”) Демостен.
13. О томе в. напред, XXIX, 6, 5.
14. Под *plumbeo* се, према Ролфу, подразумева бич са оловним куглицама.
15. Аквинкум је град у близини дан. Будимпеште.
16. У Панонији, дан. *Stein am Anger*.
17. Дан. *Szőny* код Коморна у Мађарској.
18. У књизи XXV, 10, 3.
19. О томе напред, XXIX 6, 2.
20. Мисли се на борце чије су шаке било обмотане ремем са металним чворовима.
21. *Cibalae* су дан. Винковци.
22. Милон (VI в. пре н.е.) је најпознатији атлета старе Грчке, који је ушао у легенду и о коме су се кроз целу антику преносиле многе приче.
23. Лакуна у тексту, с прихватљивом коњектуром *muniret* (уп. Ролф), „да утврди”.
24. У овој лакуни претпоставља се да је стајала реч *maritimas*, „приморске”.
25. О томе уп. Ливије, IX 16.
26. Антонин Пије, пословично милостив, благ и побожан што показује и његов надимак *Pius* – био је римски цар 138–161.г. Ликург и Касије (у следећем пас.) наводе се као примери и у књ. XXII 9, 9, са нап.

27. Трајан (владао 98–117) и Марко Аурелије (161–180) су два успешна, лично исправна владара који су у сенатској традицији остали у најбољој успомени.

28. Тако разумемо *Post conclamata imperatoris suprema*; мање је вероватно да је смисао *пошто је император оплакан последњи пут*; иначе је познат обичај да се покојник три пута позове, да би се утврдило да ли је мртав.

29. Вилу Муроцинкта спомиње само Амијан. Није утврђено где се тачно налазила.

XXXI КЊИГА

(373–375.год.)

I ПРЕДЗНАЦИ ПОГИБИЈЕ ВАЛЕНСА АВГУСТА И ПОРАЗА КОЈИ СУ МУ НАНЕЛИ ГОТИ

1. Усред ових догађаја, брзи точак Фортуне, који увек окреће несрећно и срећно, наоружао је Белону, придодавши јој као савезницу Фурије, и пренео на Исток жалосне догађаје. А да ће се они одиграти показивали су истинити и јасни предзнаци и предсказања. 2. Наиме, после многих веродостојних пророчанстава и пророка гатара почели су да скачу пси уз завијање вукова, ноћне птице певале су нешто жалосно и плачно, а мутни изласци сунца затамњивали су јутарњи сјај дана. У Антиохији, у свађама и немирима светине постало је обичај да свако, ко сматра да трпи насиље, слободно узвикује: „нека Валенс жив гори”. Могле су се чути и поруке гласника, који су стално поручивали да се сакупе дрва и да се запали Валенсово купатило, које је саграђено трудом овог цара. 3. А то је указивало, скривеним говором, да цару прети такав крај живота. Поред тога, сабласни лик Арменског краља и жалосне сени недавно побијених у Теодоровој афери,¹ који су у тишини звиждали неке застрашујуће песме тужбалице, многе су узнемиравали и уливали им ужасан страх. 4. Виђена је крава пресеченог душника, како мртва лежи, а њена смрт предсказавала је велике и опште несреће народне погибије. Најзад, кад су срушени стари зидови Халкедона да би се у Константинопољу сазидало купатило,² и кад су редом скидани тесаници, на правоуглом камену, скривеном усред зграде, нађени су ови грчки стихови, који су потпуно откривали будућност:

5. А кад росне девојке кроз град у игри
окрећу се весело овенчаним улицама
и кад злосрећни зид буде одбрана бање
тада ће безбројна племена широко расутих људи
с оружјем прећи преко лепотоког Истра
и разорити скитска поља и мезијску земљу
али кад с безумном надом на Панонију крену
то биће крај и битке и живота им.

II О СТАНИШТИМА И ОБИЧАЈИМА ХУНА³ И АЛАНА, И ДРУГИХ СКИТСКИХ И АЗИЈСКИХ ПЛЕМЕНА

1. А открили смо да је праузрок и семе целе пропасти, и почетак различитих пораза које је изазвао Марсов гнев, био овај. Племо Хуна, мало познато из старих сведочанстава, живи с оне

стране Мејотских мочвара, уз Ледени океан, и суровошћу превазилази сваку меру. 2. Како се одмах по рођењу образи детета дубоко обрежу ножем, да би скврчени ожиљци задржали јаке длаке – кад се оне у своје време помоле – Хуни расту и старе без браде, лишени сваке лепоте, налик на евнухе. Сви су здепасти, јаким удова и дебелих вратова, ужасно ружни и накривљени, да помислиш двоножне звери, или као грубо ишарани коци, отесани да служе као ограда моста. 3. Иако – ма колико ружни – имају људски лик, толико им је сиров начин живота да немају потребу ни за ватром ни за укусно спремљеном храном, већ живе од корења дивљих биља и полусировог мяса сваке врсте, које мало загреју држећи га између својих ногу и коњских леђа. 4. Никад не траже заклон у каквим кућама, већ их избегавају као гробове, издвојене јер нису у заједничкој употреби. Код њих се не могу срести чак ни шиљасте тршчане колибе; они се, лутајући планинама и шумама, од рођења навикавају да подносе хладноћу, глад и жеђ. У туђини не улазе у куће, осим у случају крајње нужде, јер сматрају да нису безбедни док бораве под кровом. 5. Облаче се у одећу од лана или од састављених кожица пољских пацова, а немају једну посебну домаћу хаљину, а другу за излаз. Већ, кад једном навуку кошуљу просте боје, не скидају је и не мењају пре него што се сама од себе, од дуге употребе не распадне у дроњке. 6. Главе покривају шиљастим шубарама, рутаве ноге штите кожним кожама, а њихова обућа, неприлагођеног облика, смета им да слободно корачају. У тог разлога, пешачке битке за њих уопште нису погодне. Међутим, они су готово срасли за своје коње, издржљиве додуше, али врло ружне, на којима, понекад седећи на женски начин, извршавају уобичајене задатке. На тим коњима људи из овог племена, било дању или ноћу, купују и продају, једу и пију и, нагнути уз танки врат животиње, спавају тако дубоко да чак врло разноврсно сањају. 7. А кад се закаже већање о некој важној ствари, у том положају се сви заједно саветују. Не живе као поданици неког краља, већ се задовољавају вођством својих првака изабраних на брзину, и тако пролазе кроз све недаће које искрсну. 8. Понекад се, ако су изазвани, боре, улазећи у бој у клинасто формираној групи и испуштајући страшне узвике. И као што су непредвидљиви и лако спремни на покрет, тако се одједном хотимично растурају и наступају, јурећи у гомилама на разне стране и задајући многима смрт. Но, због претеране брзине никад нису виђени да нападају одбрамбени насип, нити да пустоше непријатељске таборе. 9. И због тога се сматрају врло жестоким борцима, јер се издалека боре копљима на чији су врх, уместо шиљака, вешто причвршћене заострене кости, а кад прејуре простор, боре се изблиза мачем, не чувајући себе. И док непријатељ гледа ране задате мачем, они га увијеним

скутом притегну тако да му, док се опире, растргну удове и униште способност јахања и ходања. 10. Нико од њих не оре, нити се прихвата ручице плуга. Наиме, сви они лутају без сталног дома и огњишта, без закона и устаљеног начина живота, слични бегунцима, на колима у којима и станују. Ту им жене ткају ону ружну одећу, ту имају односе с мужевима, порађају се и доје децу, све док не одрасту. Нико од њих, ако га упитају, не уме да одговори одакле је, јер је на једном месту зачет, далеко одатле рођен, а још даље одгајан. 11. У уговорима неверни и непоуздани, преко мере спремни за покрет, на сваки зрачак који буди нове наде, и све подређују тој помама која их у тренутку захвата. Попут неразумних животиња, уопште немају свест о томе шта је добро, а шта зло; у говору су двосмислени и нејасни, и нису предани поштовању ни религије, нити празноверних обичаја: изгарају од жеље за златом. Тако су променљивог расположења и лако се разгневе да се неколико пута у истом дану наљуте на другове, а да ничим нису изазвани, и исто толико пута се одобровоље, а да их нико није умиривао.

12. Ово неукроћено племе људи, увек спремних на покрет, које гори у страшној похлепи за пљачкањем туђег, нападама, отимањем и убиствима суседа, стигло је све до Алана, који су се раније звали Масагети. А одакле су они, и које земље насељавају – будући да је излагање овамо склизнуло – умесно би било показивати, објаснивши замршене географске представе које су се дуго на разне начине мењале, али су најзад тачно успостављене.

13. Дунав, богат водом због бројних притока, тече поред Сауромата, који насељавају простор све до реке Танаис, на граници Азије и Европе. Кад се пређе Танаис, бескрајна пространства Скитије насељавају Алани, названи тако према именима планина. Они су постепено ослабили суседне народе, честим победама и довели – слично као и Персијанци – до тога да се почну називати њиховим именом. 14. Међу њима су Нерви,⁴ који живе у унутрашњости земље, близу високих, стрмих литица које, укочене од леда, шибају северни ветрови. После њих су Видини и Гелони, необично дивљи, који деру коже са убијених непријатеља и од тога праве себи одела и покриваче за коње у рату. Са Гелонима граниче се Агатирси, који плавом бојом шарају и тело и косу, обични људи мањим и ређим, а прваци ширим и гушћим намазима боје.

15. Иза њих, како смо обавештени, Меланхлене и Антропофаги лутају пространствима, хранећи се људским месом; њих су због те страшне хране напустили сви суседи и отишли у удаљене земље. Стога је цела област окренута североистоку остала ненасељена, све док се не стигне до Сера.

16. На другом крају, близу насеља Амазонки, Алани, расту-
рени у велика и бројна племена, пружају се ка Истоку, спуштају-
ћи се до азијских области. Сазнао сам да стижу све до Ганга, реке
која сече земљу Инда и улива се у Јужно море. 17. Ови Алани,
чија различита племена сада није неопходно наводити, по-
дељени су на обе стране света; иако одвојени широким прос-
транством, лутају као номади огромним пољима, а временом су
сви добили један назив: сви се кратко зову Алани, због сличних
обичаја и сировог начина живота, као и због истог оружја. 18. Ни
они немају никакве колибе и не труде се уопште да раде плугом,
већ живе од меса и обиља млека, седећи у колима, која покривају
савијеном кором од дрвета, и возећи се без краја, преко огромних
пространстава. Кад наиђу на ливаде пуне биља, поставе кола
укруг и једу као животиње, а пошто све поједу, поставе „градове”
на кола и возе даље. У колима мушкарци имају односе са жена-
ма, ту се рађају и одгајају деца, то су им стални станови и куд
год да оду, њих увек сматрају својим правим огњиштима. 17.
Терајући запрежну стоку пред собом, напасају је заједно са ста-
дима, а највећу бригу полажу на гајење коња. Тамо су поља увек
обрасла травом, а између њих су предели под родним воћем;
стога се превозе куд год желе и не оскудевају у храни, ни за себе
ни за стоку, захваљујући влажном тлу и рекама које протичу у
близини. 20. Сви они које пол или животно доба спречавају да
иду у рат, бораве око кола и баве се лакшим пословима. Младићи
се од најранијих дечачких дана уче јахању – ходање пешке сма-
трају простим – и сви су, због различитих вежбања, способни
ратници. 8. Због тога су и Персијанци, будући скитског порекла,
изузетно вешти у боју.

21. Алани су скоро сви високи и лепо, косе умерено светле,
а очију страшних због савлађивања жестине. Брзи на оружју, по
свему су слични Хунима, само су мекши по обичајима и по
начину живота. Пљачкају и лове све до Мејотских мочвара и
Кимеријског Босфора, стижући и до Арменије и Медије. 22. И
као што тихи и благи људи воле мир, тако њима пријају ратне
опасности. Тамо се сматра срећним онај ко погине у боју, а
старце и болесне исмевају уз жестоке поруге, као слабиће и
кукавице. Нема ничег чиме се толико поносе као убиством, било
ког човека; најдичнији плен од убијених је скидање коже с
главе, а одране коже стављају на ратне коње као оглаве. Код њих
се не може видети ни храм ни неко посвећено место, па чак ни
колиба покривена трском, већ се, по варварском обичају, го мач
забоде у земљу и њега поштују и славе као Марса, бога-владара
области у којима они станују. 24. Будућност предсказују на чу-

дан начин. Скупе прве врбове младице и њих, уз неке тајне басме, посматрају једно време и јасно сазнају шта се предсказује. 25. Не знају за ропство, јер су сви племенитог рода, а за поглаваре бирају оне прекаљене дугим ратовањем.

Али, вратимо се преосталом делу планираног излагања.

III ХУНИ ОРУЖЈЕМ ИЛИ УГОВОРИМА АЛАНЕ СА ДОНА ПРИМОРАВАЈУ НА САВЕЗНИШТВО, А ГОТЕ НАПАДАЈУ И ПРОТЕРУЈУ СА ЊИХОВИХ СТАНИШТА

1. Хуни су, дакле, упавши у земљу Алана, који се границе с Греутунзима и обично се називају Танаити, многе побили и опљачкали, а са осталима склопили савезнички мир. Придобивши их, смело су, у поновљеним налетима, упадали у пространа и богата поља ратоборног краља Ерменриха, кога су се због његових храбрих дела плашила околна племена. 2. Он, погођен снагом ове изненадне олује, утврдио се и дуго покушавао да се одржи. Али, како се глас о претећим опасностима ширио све више, добровољном смрћу је умирио страх од великих несрећа. 3. После његове смрти изабран је за краља Витимирис, који је успео да се одупре Аланима, ослањајући се на друге Хуне, које је новцем придобио на своју страну. Али, после многих пораза које је претрпео, умро је у боју, савладан силом оружја. Бригу о његовом малом сину, Видериху, преузели су Алатеј и Сафрак, војсковође познате по својој срчаности. Али, притешњени околностима, они су изгубили наду у отпор и, обазриво се повлачећи, дошли су до реке Данастра, која тече кроз пространа поља између Дунава и Бористена. 4. Кад је за ове неочекиване догађаје сазнао Атанарик, првак Териуинга – на кога је, како је већ речено, још Валенс кренуо са војском, јер је овај био послао помоћ Прокопију – покушавао је да се ту учврсти. Намеравао је да се одупре свом снагом ако и он, као остали, буде нападнут. 5. Стога је поставио табор на згодном месту близу обала Данастра, далеко од насипа Греутунга. А послао је Мундериха, касније заповедника арабијског лимеса, са Лагариманом и другим првацима, двадесет миља напред. Требало је да осматрају долазак непријатеља док је он, неометан ни од кога, постројавао војску. 6. Али, десило се сасвим друкчије него што је очекивао. Наиме, Хуни, пошто су проницљиви, подозревали су да се нешто даље налази нека снажнија војска, поред оне коју су видели, и да се она мирно постројава, а да је нико не омета. Кад је месец пробио ноћну таму, прешли су плићаком реку, изабравши најзгодније место; и плашећи се да их извидница не открије и не распрши неприја-

теље, који су били удаљени, кренули су у брзом налету на самог Атанарика. 7. Запањен првим нападом и изгубивши неке од својих људи, Атанарик је био приморан да журно потражи уточиште у неприступачним планинама. Овим и још више страхом од предстојећих догађаја, подигао је високо зидове, од обала реке Гераса⁶ до Дунава, дотичући земљу Тајфала. Саградивши брзо овај грудобран, сматрао је да се тиме обезбедио, и сачувао живот. 8. Док се овај добро смишљен план спроводио у дело, Хуни су га брзим маршем притисли, и већ би га одмах били сломили да нису одустали, због великог плена којим су било оптерећени.

Ипак, глас се пронео широм по осталим готским племенима да овај род људи, дотад непознат, настао у неком скривеном куту, сада, попут снежне лавине која стиже с високих планина, све руши и уништава. А већи део људства који је, ослабљен због несташнице хране, био напустио Атанариха, непрестано је тражио место да се настани, далеко од сваког додира са варварима. Пошто су се дуго колебали које место да изаберу, помислили су да би им Тракија одговарала као прибежиште, из два разлога: јер је веома плодна и јер је широким током Дунава раздвојена од равница већ изложених ударима рата. А то исто су једнодушно, мислили и остали.

IV ВЕЋИ ДЕО ГОТА, ПОЗНАТ ПОД ИМЕНОМ ТЕРУИНГА, ПРОТЕРАН ЈЕ ИЗ СВОЈЕ ЗЕМЉЕ. РИМЉАНИ, УЗ ДОЗВОЛУ ВАЛЕНСА, ПРЕВОЗЕ ИХ У ТРАКИЈУ, ПОШТО СУ ИМ ОВИ ОБЕЋАЛИ ПОСЛУШНОСТ И ПОМОЋНЕ ЧЕТЕ. ДРУГИ ДЕО ГОТА, ПОД ИМЕНОМ ГРЕУТУНЗИ, ТАЈНО СПЛАВОВИМА ПРЕЛАЗИ ДУНАВ

1. И тако су под вођством Алавива прешли Дунав. Пославши изасланике Валенсу, понизно су молили да их прими; обећавали су да ће мирно живети и да ће, ако прилике буду захтевале, давати помоћне одреде. 2. Док се то догађало преко граница земље, пронеле су се застрашујуће вести да северна племена изазивају нове и неуобичајено велике потресе: преко целог простора, који се пружа од Маркомана и Квада до Понта, мноштво непознатих варварских племена, изненада истерани из својих станишта, расути на разне стране, лутају са својим породицама око реке Дунав. 3. Ово су наши још на самом почетку тешко примили, јер су били навикли да се у овим удаљеним крајевима чује само о ратовима који су завршени или који су бар утихнули. 4. Поузданост ове вести о догађајима повећала се и добила на значају кад су стигли варварски посланици, који су молили и

преклињали да се прогнани народ прими с ове стране реке; тај предлог примљен је као повољан, а не као застрашујући. Искусни ласкавци уносили су принципсову срећу, која му, неочекивано, доноси толико регрута из најдаљих земаља, тако да, сакупивши на једно место своје и стране војнике, поседује непобедиву војску; а уместо војника, које су провинције биле годишње обавезане да дају, сливала би се огромна количина злата у царску благајну. С том надом, упућени су људи да превозним средствима пребаце овај дивљи народ. 5. И настојали су брижљиво да не оставе никог ко би радио на пропасти римске државе, чак и ако је био већ изможден смртоносном болешћу. Потом су, уз цареву дозволу да им се омогући прелазак Дунава и да добију на обрађивање земљу у Тракији, људи у масама превожени дању и ноћу, бродовима, сплавовима и у издубљеним деблима дрвећа. А у реци, иначе опаснијој од свих, а сада још надошлој због честих киша, многи од оних који су се, због велике гужве, пробијали кроз налете воде и покушали да пливају, утопили су се.

6. Тако је жестоко настојање људи, који су то упорно тражили, водило римски свет у пропаст. Свакако није ни нејасно ни непоуздано да су злосрећни чиновници, који су превозили варварско племе, више пута покушали да израчунају њихов број, али су одустали од узалудног напора, као што каже најславнији песник:

„ко би хтео да то зна, хтео би да сазна
колико зрна песка зефир тера по либијској равници”.⁷

7. Нека најзад престану старе приче, које непрестано доводе персијске трупе у Грчку; јер цело потомство се слаже – док причају о мостовима на Хелеспонту, о некаквом мајсторском пресецању мора у дну Атоса и бројању војске по групама код Дориска – да су то бајке.⁸ 8. Али, пошто се безбројно мноштво племена расуло по провинцијама и ширећи се по огромном пространству заузело све равнице и планинске превоје, потврђена је веродостојност старине новим доказима. И први је са Алавивом примљен Фритигерн, а цар је одлучио да им за неко време да и храну и поља за обрађивање.

9. У то време пробијене су бране наше границе и варварске чете распршиле су се као пепео на Етни. Стога су тешкоће и невоље захтевале војне заповеднике, познате по славним делима. Али, као да је неко злонамерно божанство правило избор: избрани су и стављени на чело војске озлоглашени људи. Њих су предводили, један спрам другог, као такмаци у неваљалству, Лупицин и Максим; први комес Тракије, други погубни војско-

вођа. 10. Њихова грамзивост подмукло је изазвала сва зла. Наиме, да изоставимо остало што су они, или други уз њихову сагласност учинили, изгубивши разум, тада још невиним дошљацима, нека се каже о тужном и дотле нечувеном делу, које им не би опростила никаква милост, чак и кад би сами били судије свог злодела. 11. Док су се превезени варвари мучили због nestaшице хране, морске војсковође смислиле су срамну трговину: колико год су, незасити, са свих страна могли скупити паса, давали су сваког за по једног роба, међу којим су били и поглавари.

12. Међутим тих дана је и Видерих, краљ Греутунга, заједно са Алатејем и Сафраком – по чијој вољи је владао – као и са Фарнобијем, стигао до обала Дунава и, журно пославши легате, молио цара да га са сличном благонаклоношћу прими. 13. Али они су одбијени, јер је то захтевао општи интерес. Док су се двоумили шта да раде, Атанарик оде, у страху од сличне судбине; сећао се, наиме, да је према Валенсу, кад су склапали уговор о савезништву, поступио с презрењем, тврдећи да га религија обавезује да никад не ступи ногом на римско тле те је тако приморао цара да мир склопе на сред реке.⁹ Плашећи се да ова увреда још није заборављена, повукао се са својим људима у Каукаланду, место неприступачно због високих брда и шума, пошто је одатле истерао Сармате.

V ТЕРУИНЗИ, ПРИТИСНУТИ ГЛАЂУ И ОСКУДИЦОМ И ВРЛО РЉАВО ТРЕТИРАНИ, ПОД ВОЂСТВОМ АЛАВИВА И ФРИТИГЕРНА ОДМЕЋУ СЕ ОД ВАЛЕНСА, И РАЗБИЈАЈУ ЛУПИЦИНА И ЊЕГОВУ ВОЈСКУ

1. Но Теруинзи, којима је већ било дозвољено да пређу реку, још су лутали близу обала, притиснути двоструким злом: што их римске војсковође, злочиначком преваром, нису помагали одговарајућим намирницама и што су их намерно задржавали бесрамном трговином. 2. Схвативши то, сашаптавали су се да се, као лек од насталих зала, треба одметнути. А Лупицин, плашећи се да се они не отцепе терао их је, приближивши војнике, да се крећу брже. 3. Греутунзи су искористили повољну прилику, кад су војници били заузети нечим другим и, угледавши како мирују бродити, који су обично пловили тамо-амо и спречавали њихов прелазак, прешли су реку на слабо састављеним сплавовима и поставили табор врло далеко од Фритигерна.

4. А он се, са урођеном способношћу предвиђења, обезбедио од могућих незгода, да би био послушан и царским наредба-

ма и да би се повезао с моћним владарима и идући лагано, успореним маршевима, касно је стигао у Марцијанопол. Ту се десило нешто још горе, што је упалило посмртне бакље које ће горети на општу пропаст државе. 5. Кад је позвао на гозбу Алавива и Фритигерна, Лупицин је одбио варварско мноштво, далеко од градских зидина, војском постављеном наспрам њих. Кад су они, као наши лојални поданици, сталним молбама тражили да уђу и набаве потребне намирнице, искрсле су велике свађе између њих и грађана, и дошло је чак до сукоба. Варвари, жестоко љути, будући да су схватили да им се рођаци силом отимају, поубијали су и опљачкали велики одред војника. 6. Истог овог Лупицина тајни гласник обавестио је о томе што се догодило, и то док је овај био на раскошној гозби са бучном забавом. Будући да је дуго лежао за столом, тром од вина и сна, погодио је какав ће бити исход и поубијао је све пратиоце који су испред штаба – из почаст и ради заштите – чекали своје војсковође. 7. Народ који је опседао зидине примио је ово с болом и како је постепено расла жеља за осветом краљева, за које су мислили да су заробљени, упућивали су многе страшне претње. Фритигерн, будући брз у доношењу одлука, а плашећи се да и њега не задрже као таоца, узвикнуо је да ће морати да се боре са великим губицима, уколико му не дозволе да изађе са друговима да умири народ; а народ се побунио мислећи да су њихове вође љубазно позване, па убијене. Пошто је Фритигернов захтев услишен, они су сви изашли и, дочекани аплаузом и радосним узвицима, скочили су на коње и одјурили да разним средствима подстакну ратове. 8. Када је ово разгласила Фама, та злоћудна хранитељка гласина, цео народ Теруинга, захватила је жеља за борбом. И, усред многих застрашујућих догађаја, које претходе највећим опасностима, са подигнутим заставама, по обичају, и уз жалосне звуке труба, појурили су плачкашке трупе, палећи и пустошећи имања и уништавајући све на шта су наишли.

9. Лупицин је журно, у нeredу сакупио војску и више брзоплето него промишљено кренуо; на деветој миљи од града, стао је, спреман за борбу. Спазивши то, варвари су безобзирно напали масу наших и ударајући у штитове окренутим леђима, бушили су их копљима и мачевима, и у њиховом бесном, крвожедном налету отете су заставе и изгинула је већина трибуна и војске, осим злосрећног вође. Он се бринуо само за то да побегне, док су се други борили, и у брзом трку стигао је у град. Након тога непријатељи су, снабдевени римским оружјем, плачкали на широком простору, а да им се нико није супротставио.

10. И, будући да се после многих догађаја стигло до ових страна, призивам за сведоке будуће читаоце – ако их икад буде било – да нико од мене не захтева до у танчине испричане

догађаје, нити тачан број погинулих, јер се он никако није могао сазнати. Биће довољно, наиме, обрадити само главне ствари, али да истина нигде не буде прикривена лажју, јер је поузданост и веродостојност неопходна при излагању историјске грађе. 11. Они који не познају стару историју поричу да је држава икад била прекривена тамом толиких недаћа, али се варају у томе, скамењени недавним несрећама. Наиме, ако се врате уназад, у не тако давна времена, она ће показати да су се такве и тако жалосне промене прилика често догађале. 12. Из далеких крајева уз океан Италију су, изненада преплавили Тевтонци с Кимбрима. Али, пошто су римској држави нанели огромне губитке, у последњим биткама су их славне војсковође надвладале.¹⁰ Тако су научили, кроз највеће несреће, сатрвени до корена, колико значи ратна сила удружена са разумом. 13. Исто тако, док је Марко владао Империјом, различита, бесна племена после безбројних ратних ломова, после несрећа заузетих и опљачканих градова и после претрпљене казне због смрти војсковође¹¹, оставила су недирнут само незнатан њихов део.¹² 14. Прилике су се, после толиких несрећа и губитака убрзо потпуно средиле, захваљујући томе што се разборити људи још нису били одали раскалашном животу и нису чезнули за раскошним гозбама, ни за срамном добити, већ су у једнодушном жару, сједињени и најугледнији и најнижи, журили у дичну смрт за отаџбину, као у мирну и пријатну луку.

15. Проваливши на Босфор и обале Пропонтиде са две хиљаде лађа, гомиле скитских племена нанеле су горке поразе и на копну и на мору; но, вратили су се изгубивши већину својих људи. 16. У борби са варварима пали су император Деције и његов син.¹³ Опседнути су градови у Памфилији, а многи од њих су опљачкани, велико мноштво непријатеља дуго је држало под опсадом Тесалонику и Кизик. Заузет је Анхијал и у исто време Никопол, који је, као знак победе над Дачанима, основао император Трајан. 17. Пошто су претрпљени и нанети многи тешки пораз, порушен је Филипопол, а сто хиљада људи – ако то не измишљају анали – поклано је унутар зидина. Спољни непријатељи лутали су неометано кроз Епир и целу Грчку, али кад је на власт дошао славни вођа Клаудије, а пошто је он отет ужасном смрћу, Аурелијан, енергичан човек и строги осветник њихових злочина, отерани су, тако да су вековима, не померајући се, мировали. Тек касније, разбојничке групе су понекад упадале у граничне области, али су пропадале. Но, наставићу онде, одакле сам кренуо.

**VI СУЕРИД И КОЛИЈА, ГОТСКИ ПРВАЦИ, КОЈИ СУ
СА СВОЈИМА ПРИМЉЕНИ ЈОШ РАНИЈЕ,
ПОБУНИЛИ СУ СЕ И, ПОУБИЈАВШИ
СТАНОВНИКЕ ХАДРИЈАНОПОЉА, ПРИДРУЖИЛИ
СУ СЕ ФРИТИГЕРНУ, И КРЕНУЛИ
ДА ПЉАЧКАЈУ ТРАКИЈУ**

1. Када су се пронеле учестале вести о овом догађају, готски прваци Суерид и Колија, који су, заједно са својим народом, били примљени много пре тога, и одређени да се старају о зимовницима код Хадријанопоља, мирно су посматрали све што се догађа, сматрајући да им је живот најпречи од свега. 2. Али, кад је изненада стигло писмо од императора, којим се њима наређује да пређу Хелеспонт, пристојно су тражили да им се додели новац за пут, храна као и дводневно одлагање. Градоначелник је примио ово са негодовањем, јер је био на њих киван, зато што су му опљачкали имовину у предграђу. Стога је извео сву најгору светину, заједно са мајсторима оружарима¹⁴, којих је ту било веома много, и наоружао их против Гота. Заповедивши да трубачи затрубе позив у бој, запретио је свима смрћу, уколико одмах не оду, као што је одлучено. 3. Погођени овом неочекиваном невољом и застрашени нападом грађана који је пре био изазван, него промишљен – Готи су непомично стајали. Понижени до краја погрдама и псовкама и изазвани понеким баченим копљем, отворено су се побунили. Поубијали су врло много људи, које је преварио овај бесни напад, док су остали кренули у бег, али су погођени различитим оружјем. Опљачкавши лешеве, одмах су се наоружали попут Римљана. Спазивши Фритигерна, придружили су му се као послушни савезници; опколили су град и притискали га невољама које доноси опсада. Налазећи се дуже време у том тешком положају, нападали су помешано и на разним местима. Очигледна смелост појединаца остала је неосвећена, а многи су гинули од стрела и камења избаченог праћком. 4. Фритигерн, схвативши да људи нису вешти опсади и да се узалудно боре, трпећи поразе, саветовао је да се остави довољно јак одред а да се оде необављена посла. Напомињући да је у миру са зидинама, саветовао је да се нападају и пустоше плодне и богате области, јер ту није претила никаква опасност, с обзиром да су још биле без заштите. 5. Похваливши савет краља, за кога су знали да ће бити успешан сарадник у оном што су наумили, расули су се по целој Тракији и обазриво напредовали. Заробљеници и они који су се сами предали, показали су им богата села нарочито она, за која се говорило да имају обиље хране. У томе им је, поред урођене смелости, помагало и то, што им је сваког дана притицало мноштво људи истог племена, од

којих су неки пре тога били продати трговцима; ту су били и многобројни људи које су после првог преласка, изнурени глађу, размењивали за гутљај лошег вина или мрвицу најгорег хлеба. 6. Њима је пришао и не мали број оних који су били вични тражењу златних жила, а нису могли подносити терет пореза. Примљени уз драговољан пристанак свих, били су им од велике користи док су пролазили кроз непозната места, показујући им скривене амбаре жита, као и склоништа и тајна прихватилишта људи. 7. С таквом претходницом ништа, осим ако је било неприступачно и у беспућу, није остало нетакнуто. Без обзира на животну доб и на пол, све су уништавали покољима и великим пожарима. Убијали су малу децу отргнуту са мајчиних груди, силовали су мајке, убијали људе наочиглед њихових жена, а дечаке и младиће вукли преко родитељских лешева. 8. Најзад, многи старци, вичући да су доста живели, изгубивши своје благо, вођени су у прогонство са својим отменим женама, руку везаних на леђима, оплакујући пепео родног дома.

VII ПРОФУТУР, ТРАЈАН И РИХОМЕР БОРЕ СЕ СА ГОТИМА У НЕОДЛУЧНОЈ БИТКИ

1. Ове вести из Тракије, које је примио са великом жалошћу, бациле су принцепса Валенса у велику бригу. Одмах је Виктора, магистра коњице, послао Персијанцима да се, према приликама и претећим догађајима, договори о положају Арменије. Он сам намеравао је да оде из Антиохије и да стигне у Константинопољ, а послао је унапред Профутура и Трајана; обојица су били војсковође, који су тежили вишем положају, мада неспособни за рат. 2. Кад су стигли на места где се непријатељско мноштво морало смањити, појединачним одредима, и још више лукавствима и герилским ратом, у зао час су се одлучили на нешто врло опасно. Легије доведене из Арменије распоредили су безумно насупрот још захукталих варварима; оне су се, доиста, више пута добро показале у борбама, али су биле неравноправне у односу на огромно мноштво, које је заузело и била високих планина и поља. 3. Ови одреди још нису искусили шта значи неукротив бес удружен са очајем. Сатерали су непријатеље преко стрмих литица планине Хема и затворили их у кланце, да би варваре, затворене у дивљим областима и без икаквог излаза, исцрпили дуготрајном глађу. Сами су, међутим, чекали да дође војсковођа Фригерид са панонским и трансалпским помоћним одредима. Њему је, на захтев Валенса, наредио Грацијан да крене напред, у помоћ онима, којима је претила смртна опасност. 4. После њега из Галије је кренуо Рихомер, тада комес

дворских трупа, и на заповест Грацијана, пожurio у Тракију. Водио је са собом неке кохорте, које су то биле само по имену, а чији је највећи део био дезертирао. Како су неки тврдили, то је било по наговору Меробауда, који се плашио да би непријатељи прелазећи Рајну, слободно пљачкали Галију, лишену заштите. 5. Али, како је Фригерид због костобоље био спречен, – или се, како злонамерни клеветници измишљају, њоме изговарао да не би учествовао у жестоком биткама, Рихомер је заједничком одлуком преузео команду над свима, а придружени су му Профутур и Трајан, улогорени код града Салицес.¹⁵ Недалеко одатле, непрегледно мноштво варвара, разапевши у круг, као земљин шар, веома много шатора, уживали су у одмору, – као да су затворени унутар градских зидина – и у богатом плену.

6. Надајући се, дакле бољем, и прижељкујући неки славан потхват, ако се за то укаже прилика, римске војсковође су живо мотриле да ли су се Готи штогод опустили. Наиме, припремали су се – ако би ови дигли логор и кренули другде – што су често чинили – да нападну леђа последњих редова, да прободу доста њих копљима и да отму велики део плена. 7. Непријатељи су то схватили – или су им саопштили пребези, захваљујући којима ништа не остаје скривено – и задржали су се дуго на том месту. Али, притешњени страхом од војске постављене спрам њих, и због војника које су очекивали да им притекну у помоћ, послали су поруку својствену овом народу,¹⁶ и позвали их да на широком простору распу пљачкашке одреде. Они су примивши од оптимата... и одмах су се, запаливши ватрене стреле, вратили брзо, као на крилима, до карага, како они зову у круг сакупљена кола, и подстакли су своје на храбрија дела. 8. После тога, никакав одмор нису добили зараћене стране, осим кратког примирја. Јер, кад су се вратили они које је невоља позвала, сав народ, сабијен и још увек унутар ограде, дивље вичући, узбуђен због своје дивље нарави, журио је да се баци у смртну опасност, а с тим су се сложили и племенски поглавари, који су се ту налазили. А будући да се то догађало пред залазак сунца, ноћ која је долазила задржавала их је, и против њихове воље, у миру; узевши храну за време одмора, остали су ипак без сна. 9. Сазнавши то Римљани, насупрот њима, такође нису спавали, плашећи се непријатеља, и њихових суманутих водича, као бесних животиња: мада је исход био неизвестан, јер су бројем били доста слабији, чекали су, ипак, неустрашива духа, јер су се борили за праведну ствар.

10. И кад се ускоро забелео дан, са обеју страна трубом је дат знак за борбу. Варвари, пошто су се, по обичају, међу собом заклели, покушали су да се домогну узвишеног терена, да би се оданде, низ падину, попут точкова, жестоко скотрљали на нападате. Видећи то свако је пожurio у своју чету и непомично су

стајали; нису се растурали, нити су напуштали редове и јурили напред. 11. Дакле, кад су обе војске обазриво кренуле, застале су непомично и борци су се мрко гледали, узајамно се застрашујући. Римљани, међутим певајући са свих страна ратне песме, које обично расту од нижих ка вишим тоновима, а то се у народу зове „баритус“, покретали су велике снаге. А варвари, дивљим крицима, извикивали су похвале својим прецима и, усред разних звукова међусобно нескладних језика, дошло је до лакшег сукоба. Већ су копљима и сличним оружјем издалека једни друге изазивали, да би се потом, претећи, приближили на борбу прса у прса; пошто су штитови спојени у облику корњаче, стало се ногу уз ногу. Варвари, увек брзи и спремни, бацали су на наше огромне, осмућене тољаге и, забадајући бодже у груди оних који су се смелије одупирали, пробили су лево крило. Кад је оно попустило, јаке помоћне чете пристигле су у помоћ и подупрле оне којима је смрт већ била за вратом. 13. И док је пламтела борба уз велики покољ, свако је спремно јуришао на густе бојне редове, и гинуо од стрела, које су летеле одасвуд као киша, или од мачева. А коњаници су следили бегунце и овде-онде ударали их снажним мишицама у потиљке и леђа; пешаци, с обе стране секли су ноге онима који су се у страху саплели и пали. 14. И док је све било пуно тела погинулих, међу њима су још лежали неки полуживи, који су узалуд гајили наду на живот; једни су погођени каменом из праћке, или прободени стрелом са металним врхом, неким су главе посред чела и темена пресечене мачем и стравично су висиле на оба рамена. 15. И упорна борба још дуго није малаксала, а војске са обе стране са подједнаким успехом су нападале, и урођена чврстина није попуштала, до год је ватреност подстицала душевну снагу. Најзад је дан, који се приклоно вечера, прекинуо убилачку борбу; сви су се тужно разишли, куд је ко могао, и сви преживели повукли су се у шаторе. 16. Кад су најзад оне покојнике, који су били угледни сахранили, према приликама и месту, тела преосталих изјеле су дивље птице, навикнуте у то доба да се хране лешевима, што још и сад показују кости које се беле по пољима. Познато је да су се Римљани, бројчано слабији, сукобили са огромним мноштвом и претрпели велике губитке; ипак, одбацили су варварске трупе, али уз тешке муке.

**VIII ГОТЕ, ЗАТВОРЕНЕ УСРЕД ПЛАНИНЕ БАЛКАНА,
РИМЉАНИ СУ ПОТОМ ПУСТИЛИ ДА ИЗАЂУ;
ОНИ СУ СЕ ОБРУШИЛИ НА ТРАКИЈУ, ПЉАЧКОМ,
УБИСТВИМА, СИЛОВАЊЕМ И ПАЉЕЊЕМ;
УБИЛИ СУ И БАРЗИМЕРА, ТРИБУНА ГАРДЕ**

1. Кад су се ове несрећне битке тако жалосно завршиле, наши су потражили уточиште у оближњем Марцијанопољу. Готи су се својом вољом сакупили унутар круга кола, не усуђујући се седам дана да изађу. Стога су војници искористили прилику и преостале масе варвара затворили у гудурама Хемимонта, направивши високе препреке. Надали су се, свакако, да ће опасно мноштво непријатеља, сабијено између Дунава и пустих предела, не налазећи нигде излаз, помрети од глади. Јер, све неопходно за живот однето је у утврђене градове, од којих још ниједан варвари нису покушали да опседну, јер нису познавали опсадне справе и сличне ствари. 2. После тога Рихомер се вратио у Галију, да би оданде довео помоћ, јер су се очекивали још већи ратни немири. То се догађало за време четвртог конзуловања Грацијана и за време конзуловања Меробауда, док се година приклањала јесени.¹⁷

3. У међувремену је Валенс, чувши за жалостан исход борби и за пљачке, послао Сатурнина – коме је привремено била поверена команда над коњицом – да притекне у помоћ Трајану и Профутуру. 4. Баш тих дана варвари су – пошто су потрошили све што се могло јести у скитској и мезијској земљи – великом силом жестоко настојали да се пробију; на то их је терала колико дивља природа толико и глад. Они су то више пута покушали, али су их наши срчано одбацили, одупирући се снажно у врлетним планинама. Натерани крајњом невољом, примили су у савез и неке од Хуна и Алана, који су се надали огромном плену.

5. Сазнавши за то Сатурнин – већ је, наиме био стигао и распоређивао је одбрамбену линију стражарница и пољских предстражних постаја – постепено прикупљајући своје људе, из разлога сасвим логичног спремао се да се повуче да не би неочекивано мноштво, као река која пробивши препреке појури огромним ударом таласа, лако сатрло све који помно осматрају опасна места. 6. Затим, кад је пролаз отворен и када су наши војници отишли, затворени варвари су у неред, куд је ко могао, без икакве препреке, кренули да начине преврат. И сви су се расули по трачким долинама и некажњено пљачкали. Почевши од крајева које оплакује река Дунав, све до Родопа и мореуза који раздваја два велика мора; све су гнусно испунили пљачком и убиствима, крвљу, пожарима и насртањем на тела слободних

људи. 7. Тад су се са уздасима могла гледати дела ужасна и да се опишу и да се виде: жене, скамењене од страха, гоне уз фијук бичева, неке су трудне, са још недораслим плодовима, који су претрпели многа срамна дела а да још нису ни дошли на свет, док се друга, сасвим мала деца држе чврсто уз своје мајке; могао се чути и вапај дечака и девојака, племенитог рода, чије руке су стезали окрутни окови. 8. После њих, вођене су на крају одрасле девојке и чедне невесте, које су кријући лице и плачући, радије прижељкивале смрт, макар под мучењем, него да буду обешчашћене. Међу њима, вођен је као дивља животиња, човек племенита рода, до малочас слободан и богат; он се жалио на тебе, Фортуно, да си немилосрдна и слепа, јер си га у трен ока лишила имања и драге породице, истерала га из куће, коју је видео како нестаје у пламену и рушевинама, и жртвовала га суровом победнику, да му черечи удове или да буде роб, под бичем и справама за мучење.

9. Варвари, међутим, као дивље звери кад провале из кавеза, нагло су се расули преко трачких пространстава, и кренули према граду по имену Дибалт. Ту су нашли трибуна гарде Барзимера, војсковођу испробаног у бојном праху, и напали га, док је са својим људима, Корнутима и другим пешачким јединицама, дизао логор. 10. Он заповеди да сместа – пошто је претила опасност од тренутне погибије – трубе затрубе напад и, појачавши бокове, појури, са наоружаним војницима, спремним за бој. И након храброг отпора и изједначене борбе повукао би се са нерешеним исходом, да га, на крају, није окружило мноштво коњаника. Тако је и он пао, убивши не мали број варвара, чију погибију је скривала бројност чета.

IX ФРИГЕРИД, ГРАЦИЈАНОВ ВОЈСКОВОЂА, УБИЈА ГЛАВАРА ФАРНОБИЈА СА МНОШТВОМ ГОТА; ОСТАЛИМА ПОКЛАЊА ЖИВОТ И ДАЈЕ ЗЕМЉУ ОКО РЕКЕ ПОА

1. Кад се то тако окончало, Готи, не знајући шта потом да раде, почеше да траже Фригериду, да би га – као велику препреку – уклонили. Пошто су се мало окрепили одмором и добром храном, следили су га као дивље звери. А сазнали су да се на Грацијанову заповест вратио у Тракију и, подигавши грудобран код Бероје, чекао је исход неизвесног стања. 2. Они су, дакле, журили усиљеним маршем да би испунили свој план. Знајући добро и да заповеда војском и да је чува, он је подозревао оно што су они наумили, или су га о томе јасно обавестили извиђа-

чи, које је био послао. Тако се он, кроз густе шуме и високе планине, врати у Илирик; био је понет великом срећом, коју му је пружио неочекиван случај. 3. Наиме, док се повлачио, идући обазриво и сакупивши своје људе у клинасте формације, наишао је на готског поглавара Фарнобија, који је слободно лутао са пљачкашким трупима, а водио је и Тајфале, који су му недавно постали савезници. Они су прешли реку, како би пљачкали места без одбране, јер су наши – ако се то сме рећи – побегли у страху од непознатих племена. 4. Спазивши изненада гомиле њих, опрезни војсковођа се припремао за борбу изблиза и напао је разбојнике оба племена, који су још тад претили... И поубијао би их до једног, тако да се после не би појавио ни гласник пораза, да са многим другим није страдао и Фарнобије, дотле страшни подстрекач немира. Преживеле је, на њихове молбе и преклињања, поштедео, и све их протерао у крајеве око италских градова Мутине, Регија и Парме, да ту обрађују земљу. 5. А чули смо да је ово срамно племе Тајфала тако огрезло у пороке бестидног начина живота, да су се већ дечаци везивали бесрамним наложничким везама и младост проводили у прљавом уживању. Али, ако неко, кад одрасте, сам ухвати дивљег вепра, или убије дивљу свињу, бива ослобођен срама блудног живота.

Х ВОЈСКОВОЂЕ АВГУСТА ГРАЦИЈАНА ПОБЕЂУЈУ У БОЈУ АЛАМАНЕ ЛЕНТИЈЕНЗЕ, УБИВШИ ЧАК И КРАЉА ПРИЈАРИЈА. ПОШТО СУ СЕ ПРЕДАЛИ ГРАЦИЈАНУ И ДАЛИ РЕГРУТЕ, ДОЗВОЉЕНО ИМ ЈЕ ДА СЕ ВРАТЕ КУЋАМА.

1. Ово су збрисале кржаве буре у Тракији, док се јесен окретала зими. А ово лудило времена, као да су Фурије све усковитлале, ширило се унаоколо, стижући све до далеких крајева. 2. И аламанско племе Лентијензи, које се граничи с Рецијом, издајничким упадима, нарушавајући тако тек склопљено примирје, почело је нападати наше границе; а та несрећа имала је овакав погубан почетак. 3. Један припадник ове нације, који је служио војску међу царевим носиоцима оружја, отишао је послом кући. Многи су га питали шта се дешава на двору, а он, како је био причљив, саопшти да ће Грацијан на позив стрица Валенса ускоро кренути с војском на Исток, да би заједничким снагама потиснули народе са којима се граниче, јер су се ови заклели да ће уништити Рим. 4. Лентијензи су ту вест једва дочекали, имајући у виду да су и сами готово уз границу; а, како су брзи и грабљиви, скупивши се у пљачкашке групе прешли су Рајну, преко које се у месецу фебруару може прећи, јер је залеђе-

на. Али, Келти са Петулантима, који су се налазили у близини, са јаким трупaма, успели су да их одбаце и тешко поразе, мада су и сами претрпели губитке. 5. Германи, натерани да се повуку, а знајући да је већи део војске отишао у Илирик, где и цар треба ускоро да дође, запале се жестоко. Снујући још горе, сакупили су на једном месту становнике свих округа, и са четрдесет хиљада војника – или седамдесет, како су се хвалили неки да би уздигли цареву славу – понети охолошћу, провале самоуверено на нашу територију.

6. Кад је Грацијан сазнао за то, у великом страху позвао је натраг кохорте, које је претходно био упутио у Панонију, сазвао је и остале, које је држао у Галији из предострожности. Нанијену, разборитом и храбром војсковођи, поверио је вођство, а придружио му је са подједнаким овлашћењима, као колегу, Малобауда, комеса гарде, краља Франака и јунака ратоборног и храброг. 7. Док је Нанијен мислио како су превртљиви удеси судбине и да стога не треба журити, Малобауд је, захваћен, као и увек великом жељом за борбом, и не трпећи одлагања, подстицао да се крене на непријатеља. 8. Затим, кад се зачула страховита вика на супротној страни, и чим је код Аргентарије рогом дат знак, почео је сукоб. И многи су, на обе стране, падали погођени стрелама или копљима. 9. Али усред жара борбе, војници су спазили огромно мноштво непријатеља и, избегавајући очигледну опасност, расули су се, како је ко стигао, уским стазама сасађеним дрвећем. Мало потом, застали су сигурни у себе, упадљиви због сјаја и надалеко блештећег оружја, уливајући страх варварима због царевог доласка. 10. А они, изненада окренувши леђа и повремено пружајући отпор, да не би пропустили и последњу прилику за спас, поубијани су, тако да се од оног огромног мноштва како се процењује, није спасло више од пет хиљада, заклоњени густим шумама. Међу бројним одважним и храбрим борцима, погинуо је и краљ Пријарије, зачетник смртоносних борби.

11. Пун самопоуздања због овог срећног успеха, Грацијан, који је већ кренуо у источне крајеве, окрене назад и тајно пређе Рајну. Био је побуђен добром надом и одлучио је, уколико му се укаже прилика, да уништи цело то кривоклетничко племе, жељно преврата. 12. Лентијензи су за ово сазнали преко хитно послатих порука, које су смењивале једна другу. Готово скамењени несрећом у којој су такорећи сви уништени, и због изненадног царевог доласка, двоумили су се шта да предузму. Како нису могли наћи макар кратко олакшање својим мукама, а плашећи се брзог напада, кренули су беспутним литицама у планине. Зауевши терен на стрмим обронцима, са имовином и породицама које су са собом повели, свом снагом су се одупира-

ли. 13. Размисливши о тој тешкоћи, као пред барикадама које бране зидове, изабрали су по пет стотина војника из сваке легије, који су били искусни у разборитом вођењу борбе. А њихова одважност духа још се повећала у таквој прилици, јер су видели цара како се живо ангажује у првим бојним редовима. Они су се трудили да се попну на планине, да би их, ако се попну на виша места, зграбили као ловачки плен, без икакве борбе. Али битку, која је почела око поднева, застрла је ноћна тама. 14. А обе стране бориле су се уз велике губитке: многи наши су убијали, али и гинули; истовремено су и оклопи царске гарде, светлуцајући због злата и сјајних боја, разбијени густим ударцима тешког оружја.

15. Ту је Грацијан, заједно са првацима, дуго разматрао прилике, и закључили су да је опасно и узалудно неприличном упорношћу ићи на стрме и оштре врхунце. Као у сличним случајевима, постојала су различита мишљења, али је на крају одлучено да слободни војници опколе ровом варваре и изморе их глађу, јер их је штитила само различита висина места. 16. Но, како су се Германи сличном упорношћу одупирали, и како су добро познавали земљу, поћу у друге, више планине од оних које су дотле држали. Император крене онамо са војском, и са истом храброшћу као и раније тражио је стазе које воде горе. 17. Лентијензи, размишљајући о тој намери и тежећи да на сваки начин сачувају своје животе, предали су се задобивши милост понизним молбама. Предали су, како је наложено, и своје снажне младиће, да се споје с нашим регрутима и дозвољено им је да се, уз опроштај од кривице, врате на родну земљу.

18. Невероватно је с каквом и коликом брзином је Грацијан, показавши снагу у овој плодносној победи, коју је у прави час дало вечно божанство, а која је ослабила западна племена, пожурио на другу страну. То је био младић изванредне способности, речит, а умерен, ратоборан, а милостив, који је напредовао такмичећи се са најбољим царевима, док му је лепа прва брада тек вијугала обрзима. Али, склоности су га окренуле ка срамном понашању, док му је околина попуштала, и бацио се на сујетна задовољства цара Комода; једино није био крвожедан. 19. Наиме, Комод се преко мере радовао кад би, док народ посматра, убијао многобројне звери погоцима копаља, и кад би стотину лавова, истовремено пуштених у арену, разним врстама стрела убио, а да ниједном није двапут задао рану. Тако исто је и Грацијан, занемаривао многе озбиљне несрећне случајеве док је у ограђеном простору, који зову *vivaria*,¹⁸ многим хицима стрела убијао зубате звери; и то у време када, да је био цар сáм Марко Аурелије, тешко би без колега и веома трезвеног савета могао да ублажи жалосне несреће у држави.

20. Уредивши, дакле, све колико је време дозвољавало, а што су захтевале прилике и интерес, Грацијан је казнио издајника штитоноша, што је варварима открио да цар хита у Илирик. Потом се, кренувши преко логора по имену Феликс Арбор¹⁹ и преко Лауријака, упутио дугим маршевима, да помогне угроженим крајевима.

21. У исто време је и Фригерид, помно размишљајући о многим стварима корисним за општу сигурност, журио да утврди теснац Суки, да се непријатељске разбојничке трупе не би, као снежне бујице које се топе, распршиле по северним провинцијама. Али, послат му је наследник, по имену комес Мауро, подмитљив под видом суровости, у свему превртљив и непоуздан. Он је тај о коме смо причали²⁰, у казивању прошлих догађаја, да је, када се цезар Јулијан двоумио око круне коју је требало да стави на главу, – а он сâм тада војевао у његовој гарди – смелим потезом отргао торквес са врата и слободно му га понудио. 22. У самом вртлогу опасности, овај опрезни и брижљиви војсковођа, био је удаљен: но, иако је већ био отишао у мировину, требало је на позив да се врати, због важних послова.

ХІ СЕБАСТИЈАН НЕОЧЕКИВАНО КОД БЕРОЈЕ ПОУБИЈА ГОТЕ, НАТОВАРЕНЕ ПЛЕНОМ; МАЛИ БРОЈ СЕ СПАСАО БЕКСТВОМ. АВГУСТ ГРАЦИЈАН ЖУРИ СТРИЦУ ВАЛЕНСУ, ВОДЕЋИ МУ ПОМОЋ ПРОТИВ ГОТА.

1. Тих дана се десило да је Валенс најзад позван из Антиохије, и после дугог пута стигао је у Константинопољ, где се задржао неколико дана, узнемирен мањим нередима у народу. Нешто пре тога послат је из Италије Себастијан, који је то и тражио, а био је вођа познат по својој ревности; њему је поверено заповедништво над пешадијом, којом је пре тога управљао Трајан. Сâм Валенс стигавши у царску вилу Мелантијаду, окрепио је војнике храном и честим љубазним разговорима а дао им је и плату. 2. Одатле је, издавши писану наредбу за пут, отишао у Нику – тако се зове постаја – и ту је из саопштења извиђача сазнао да се варвари, са богатим пленом, враћају, из области Родоп, у близини Хадријанопоља. А они, чувши за царев покрет са великом војском, пожуре да се споје са својим сталним посадама око Бероје и Никопоља. Наређено је да Себастијан хитно крене тамо, избравши у свакој јединици по триста војника да би, како је обећавао, учинио нешто за државу. 3. Њега су, пошто је брзо прешао пут, угледали близу Хадријанопоља и, затворив-

ши врата засунима, нису му дозвољавали да се приближи; јер, браниоци су се плашили да су Себастијана ухватили непријатељи и да долази као њихов човек, тако да би се могло десити нешто штетно по град. А то се већ било десило са комесом Акацијем, кога су на превару ухватили Магненцијеви војници, и уз његову помоћ отворен је пролаз Јулијских Алпа. 4. А кад су, макар и доцкан, препознали Себастијана и дозволили му да уђе у град, побринули су се да се они које је водио окрепе сном и храном, колико се могло, а следећег јутра он је неприметно излетео. Пред вече је изненада, близу реке Хебра, угледао плачкашке трупе Гота. Извесно време је ту остао, заштићен насипима и жбуњем, а кад је пала ноћ, пажљиво газећи, напао их је на спавању и тако поразио да су, осим малог броја који су се спасли захваљујући брзим ногама, сви остали изгинули. Вратио је и огроман плен, који нису узели ни град ни широка равница. 5. Погођен овим, Фритигерн, у страху да војсковођа – о чијим успесима је често слушао – неочекивано не нападне његове људе, који су се слободно расули с намером да плачкају, и не побије их, сазвао их је код града Кабиле. Брзо их је повукао да, пошто су били на отвореном простору, не би трпели због глади и скривених заседа.

6. Док се то догађало у Тракији, Грацијан, обавестивши писмом стрица, каквом је акцијом победио Аламане, пошаље напред запреге и комору, а сам, са лако наоружаним војницима, путујући Дунавом стигне у Бононију²¹, и уђе у Сирмиј. Ту се задржао четири дана и потом се истом реком спустио до Кастра Мартис²², док су га мучиле повремене грознице. На том путу изненада га нападу Алани, те је изгубио изванестан број људи.

ХИ АВГУСТ ВАЛЕНС ОДЛУЧУЈЕ ДА СЕ БОРИ С ГОТИМА, ПРЕ НЕГО ШТО СТИГНЕ ГРАЦИЈАН

1. Тих дана Валенс је био узнемирен из два разлога: што је сазнао да су Лентијензи побеђени и што је Себастијан, пишући повремено, речима преувеличавао дела. Стога је кренуо с војском из Мелантијаде, журећи да се неким сјајним делом изједначи са младим синовцем, на чије је способности био љубоморан. Водио је трупе разних родова, спремне за бој које нимало нису биле за потцењивање; њима је прикључио и бројне ветеране, међу којим су били и они са вишим чиновима, а враћен је у службу и Трајан, који је пре тога био генерал. 2. И будући да се брижљивим извиђањем сазнало да непријатељ јаким препрекама намерава да затвори пут, којим ће се допремати потребна храна, супротставили су се овоме покушају на одгова-

рајући начин; брзо су послали пешаке – стрелце и одред коњице, да сачувају предности теснаца, који се налазио у близини. 3. Током наредна три дана, варвари су лагано напредовали и, плашећи се напада кроз беспуће, скренули су петнаест миља пре града, и упутили се у Нику. Међутим, нејасно каквом грешком, извиђачи су тврдили да у целом том мноштву има око десет хиљада људи, док је император, понет неком безочном жестином, журио да крене на непријатеља. 4. Потом, напредујући у правоугаоној формацији, стигне до предграђа Хадријанопоља, које је утврдио насипом, палисадом и јарком. Очекујући нестрпљиво Грацијана, примио је Рихомера, комеса гарде. Њега је Грацијан био унапред послао, са писмом у коме јавља да ће ускоро и сâм доћи. 5. Замољен у писму да мало сачека судеонике у опасности и да се сам не баца слепо у пропаст, Валенс је позвао на саветовање угледне људе и већао са њима шта да се ради. 6. И када су неки од њих, на подстицај Себастијана пожуривали да се иде даље, заповедник коњице по имену Виктор, Сармат, али опрезан и обазрив, изразио је гледиште – а слично су мислили и многи други – да треба сачекати царског колегу; тако би се, уз помоћ галских одреда, лакше сузбила горућа варварска надменост. 7. Победила је, ипак погубна царева одлука, и улагивачки став неких дворана који су саветовали да се пожури, да Грацијан у брзом налету не би био судеоник у – како су сматрали – већ готово добијеној победи.

8. И док су се припремале ствари неопходне за одлучујућу битку, један презвитер (како то зову) хришћанске вере, кога је Фритигерн послао стиже, са неким људима из нижег сталежа, у царев логор. Љубазно примљен, предао је писмо овог вође, који је отворено молио да се њему и његовом народу, кога су брзи упади дивљих племена учинили бескућницима, без домаћег огњишта, препусти цела Тракија са свом стоком и усевима да се ту настане; уколико то добије, обећава трајан мир. 9. Осим тога исти онај хришћанин, као поуздан човек, упућен у поверљиве ствари, предао је и друго писмо, од истог краља. Врло лукав и вешт у претварању, он је Валенсу поручивао – као будући пријатељ и савезник – да неће моћи друкчије да омека суровост свог народа, нити да га придобије за оно што је повољно за римску државу, уколико се сâм цар понекад не појави у близини, са наоружаном војском; због страха који им улива царско име, тада ће њихов жар за опасном борбом спласнути. А посланици су, као дволични, отпуштени, а да ништа нису постигли.

10. Кад је свануо дан, који је календарем означен као девети август, војска је журно кренула, сместивши запрегу и пртљаг крај зидина Хадријанопоља, уз одговарајућу заштиту легија. Благајна и други знаци царског достојанства, чувани су унутар зидина, заједно са префектом и дворским саветницима. 11. Про-

јуривши велико растојање лошим друмовима, кад се дан већ ближио подневу, опазили су најзад, код осме миље, непријатељска кола; она су, како су тврдили извиђачи у својим извештајима, била постављена у круг. И док је варварско племе испуштало, по обичају, дивље и суморне крике, римске војсковође су постројиле бојни ред тако да је најпре било истурено десно крило коњице, док је највећи део пешадије био у позадини. 12. А лево крило, чији су многи војници још били разбацани по путу, формирано је уз велике тешкоће, и пожурило се брзим маршем. Док се ово крило распростирало и нико се није помео, варвари су били преплашени застрашујућом лупом оружја које је звечало, и претећим ударањем штитова. Наиме, део њих, који су се налазили далеко са Алатејом и Сафраком, био је позван, али још нико није стигао; уместо тога послали су легате да моле за мир. 13. Како је цар гледао са презрењем на њихов низак положај, тражио је да се пошаљу поглавари, како би склопљени мир био поуздан. А они су намерно оклевали, да би се током несигурног примирја вратила њихова коњица, коју су сваки час очекивали. Војска, прегрејана летњом жегом, сувог грла, малаксавала је, док су пространа поља била осветљена пожаром, који су у том циљу непријатељи запалили, подмећући дрва и разне суве ствари. Поред тога, постојало је још једно страшно зло – и људе и стоку мучила је велика глад.

14. У међувремену Фритигерн, вешт у погађању будућности, уплашен неизвесном ратном срећом, послао је на своју руку неког од простих војника, као гласника, молећи да му следећег јутра пошаљу као таоце неке изабране поглаваре; сам ће донети шта је потребно... 15. Трибун Еквитије, Валенсов рођак, коме је тада била поверена управа над двором, похваливши намеру страшног војсковође, буде одређен, уз општи пристанак, да одмах иде као талац. Овај је то одбијао, јер су га већ једном непријатељи ухватили, а пустио га је Дибалт, плашећи се њихових неразумних поступака. Онда се добровољно понудио Рихомер и обећао да ће радо отићи сматрајући ово лепим делом које одговара храбром човеку. И већ је хтео, знаке достојанства и порекла...²³ 16. Док је он ишао ка непријатељском бедему, стрелци и гардисти, којима је заповедао неки Хиберак Бакурија и Касије похрлили су у жестоком налету и одмах се сукобили са непријатељем. Али, како су пренагљено пожурили, тако су се сад тромо повлачили, и тиме су покварили почетак битке. 17. Овај неумесан покушај упропастио је и Рихомерову акцију, јер му није било дозвољено да икуд крене. А готска коњица, вративши се са Алатејом и Сафраком, помешала се са одредом Хуна, те се сјурила као муња крај високих планина, помела све на које је у брзом трку наишла, и одједном их поубијала.

**ХИИ ГОТИ, САКУПЉЕНИ СВИ ЗАЈЕДНО, И ТО
ТЕРУИНЗИ, ПОД ВОЂСТВОМ ФРИТИГЕРНА,
А ГРЕУТУНЗИ, ПОД ВОЂСТВОМ АЛАТЕЈА
И САФРАКА, СУКОБЉАВАЈУ СЕ У БОЈУ СА
РИМСКОМ ВОЈСКОМ. РАСТЕРАВШИ КОЊИЦУ,
ЗБИЈЕНОЈ НЕЗАШТИЋЕНОЈ ПЕШАДИЛИ НАНЕЛИ
СУ ОГРОМНЕ ГУБИТКЕ И НАТЕРАЛИ ЈЕ У БЕКСТВО.
ВАЛЕНС ЈЕ СТРАДАО, АЛИ ЊЕГОВО ТЕЛО
НИГДЕ НИЈЕ ПРОНАЂЕНО.**

1. И кад је са свих страна зазвечало оружје и стреле, Белона је, беснећи преко мере, дувала у злокобне трубе, означајући пропаст Римљана. Док су се наши повлачили, многи међу њима су се довикивали, и успели су да их зауставе. Међутим, док се борба распламсала као ватра, војници су се преплашили, јер су неки били приковани погоцима копаља и стрела. 2. Затим су се војске сукобиле, као кљунови лађа, и потискујући се наизменично, бацале су се тамо-амо, као на таласима. Лево крило је доспело до самих кола и, да им је неко притекао у помоћ, доспело би и даље; али, остала коњица га је напустила, а непријатељско мноштво наваљивало је и она је, најзад, притиснута и оборена, као рушењем неког великог бедема. А пешаци су стајали незаштићени, тако нагомилани у манипулима да нико није могао да извуче мач нити да повуче назад руку. А од облака прашине није се могло видети небо, које је одјекивало од ужасних крикова. С тог разлога стреле, које су са свих страна летеле доносећи смрт, падале су на одредиште, јер их човек није могао ни видети ни одбрани се од њих. 3. А када су варвари, раширивши се у великим одредима, почели да сатиру и људе и стоку, у сабијеним редовима није се могло нигде наћи места за повлачење, а велика гужва онемогућивала је бекство. Наши борци, односећи се према смрти са презиrom, јуришајући су секли, а и сами су били пробадани мачевима; и са обеју страна ударци сечива пробијали су кациге и оклопе. 4. И могао се видети варварин, надмен и дивљи, уста скупљених од шкргутања, преломљене потколенице и одсечене деснице мачем или прободеног бедра како, на граници смрти, претећи колута страшним очима. А на земљи су лежале гомиле лешева, обеју сукобљених страна, тако да су поља била пуна погинулих, и вапаји умирућих, рањених тешким ранама, уливали су огроман страх оном ко их чује. 5. У таквом хаосу и у толикој збрци пешаци, исцрпљени напором и опасностима, како им није остало ни снаге ни ума да нешто смисле, а копча су им већином била поломљена од сталних сукоба, задовољили су се извађеним мачевима; не штедећи живо-

те упадали су у збијене непријатељске редове и сматрали су да не постоји прибежиште где би се спасли. 6. И пошто је земља, покривена потоцима крви, измицала под њиховим несигурним корацима, покушавали су на све начине да скупо продају животе. Стога су се великом душевном снагом одупирали нападачима, тако да су чак страдали од стрела своје сопствене војске. Најзад је црна крв све помутила и куд год би човек скренуо поглед, видео би нагомилане хрпе погинулих, а по лешевима се без милости газило. 7. А Сунце, високо, прошавши сазвежђе Лава кретало се ка вечној Девици, мучећи Римљане, више исцрпљене глађу, жеђу, па чак и тешким теретом оружја. На крају су се, под тешким налетом варвара, наши редови поколебали и – што је било једино решење у крајњој невољи – окренули су у бекство, куд је ко стигао.

8. И док су се сви, расути по непознатим стазама, повлачили, император, захваћен злокобним страхом, утекне, прескачући лагано хрпе мртвих, ка копљима и матијаријима,²⁴ а они су, док се могло издржати непријатељско мноштво, стајали држећи чврсто ред, са телима као укопаним. Видећи то, Трајан повика да је изгубљена сва нада, уколико принцепса, кога су напустили гардисти, не заштите бар стране помоћне трупе. 9. Кад је то чуо комес Виктор, пожуре да одмах натера Батаве, који су, као резерва, били смештени недалеко одатле; али, пошто никога није нашао, повуче се и оде. На исти начин су се извукли Рихомер и Сатурнин.

10. Онда су варвари, бесно севајући очима, кренули за нашим, већ малаксалим јер им је ватра нестајала из жила. Неки од њих су пали, а да нису ни видели ко их је погодио, неки су оборени самом тежином нападача, док су неки рањени погоцима својих; онима који су се стално одупирали, није се попуштало, нити су се штедели они који су се повлачили. 11. Поврх тога, путевима су били непроходни због полумртвих који су по њима лежали, не могавши издржати болове рана; са њима су лежале и гомиле коња, испуњавајући поља лешевима. Ове губитке, који се ничим не могу измерити, и који су скупо стајали римску државу, прекрила је ноћ, без имало месечине.

12. У први сумрак цар је усред војника, како се може закључити – јер нико није тврдио да га је видео или да је био ту – опасно рањен стрелом појурио и, убрзо издахнувши, умро, али његово тело нигде није пронађено. Наиме, док се неколицина непријатеља кретала дуже време по тим местима, плачкајући мртве, нико од бегунаца, или становника, није се усудио да дође тамо. 13. Чули смо да је у сличном поразу и Деције, док се оштро борио са варварима, бачен на земљу кад му је коњ посрнуо, чију

жестину није успео да обузда; одбачен у мочвару није могао испливати, нити су икад пронашли његово тело.

14. Други кажу да Валенс није издахнуо одмах, већ је са кандидатима²⁶ и евнусима одведен у оближњу сеоску кућу, на вешто утврђен други спрат. Док су га ту невешто збрињавали, опсели су га непријатељи који нису знали ко је он, али је спасен срамоте ропства. 15. Кад су, наиме, гониоци покушали да провале забрављена врата, нападали су их стрелама са балкона куће. Да не би због губитка времена, пропустили прилику за пљачку, они сакупе нарамке сламе и дрва, подметну ватру и запале кућу са људима у њој. 16. Један од кандидата побегне кроз прозор, али га варвари ухвате, и он им ода истину; били су врло ожалостили што су лишени велике славе, јер нису ухватили римског цара живог. А тај исти младић се, после тога, кришом вратио нашим и испричао шта се догодило. 17. Сазнали смо да је, када је враћена Хиспанија, у сличном удесу један од Сципиона²⁷ побегао у кулу која је запаљена, и тако изгорео у пожару који је подметнуо непријатељ. Једно је, ипак, сигурно, ни Сципион ни Валенс нису били сахрањени, што је последња почаст покојнику.

18. У овој погибелји многих угледних људи, вредно је споменути смрт Трајана и Себастијана. Са њима је погинуло и тридесет пет трибуна – од којих неки нису имали команду, а други су заповедали одредима – као Валеријан и Еквитије, од којих је први био надзорник стаја, а други палате. Међу њима је био и Потенције, трибун трупе промота, који је пао у првом цвету младости; био је проверен у сваком добру и поштован, како због својих заслуга тако и због заслуга свог оца Урсицина, некадашњег генерала. Зна се да је само једна трећина војске избегла смрт. 19. А у аналима се не чита ни о једном догађају са таквим покољем, осим битке код Кане,²⁸ мада су Римљани више пута били изиграни од стране Фортуне, која је дувала у супротном смеру, па су се због неуспелих ратова неко време повукли, и мада су бајковите тужбалице Грка оплакивале многе битке.

XIV ВРЛИНЕ И НЕДОСТАЦИ АВГУСТА ВАЛЕНСА

1. Оваквом смрћу је умро Валенс, у педесетој години живота, након што је владао нешто мање од четрнаест година. Набројаћемо његове добре стране, многима познате, као и његове недостатке. 2. Био је веран и поуздан пријатељ, оштар судија честољубља, строг заповедник у војној и грађанској служби, увек будан и на опрезу, да се неко не би уздигао, заклањајући се сродством са њим; сувише спор у умањењу или одузимању чинова, веома правичан у надзору над провинцијама, од којих је

поједине чувао као сопствену кућу, олакшавајући им неком нарочитом бригом терет трибута, јер није дозвољавао да се повећа порез, а није био тежак ни у процењивању осталих дажбина; био је, међутим, строг и немилосрдан непријатељ лопова и службеника затечених у поткрадању државног новца. Исток не памти да је неки владар у оваквим пословима боље поступао. 3. Поврх свега, био је племенит и умерен; мада за то постоје бројни примери, биће довољно да наведем један. Како су у палатама неки људи похлепни на туђе, уколико би неко, као што је уобичајено, молио за неко имање које је припало цару,²⁹ или неко друго, – уз стриктно разликовање праведног од неправедног – пружио би прилику онима који се супротстављају³⁰, и давао би га молиоцу. Али, понекад је проглашавао и тројицу, четворицу одсутних као сувласнике, да би напасници били уздржанији када виде да се овом доскочицом смањује добит на коју су зинули. 4. Прећи ћу преко јавних зграда које је у разним градовима обновио, или из темеља сазидао, да не би био преопширан; остављам да сама дела сведоче о томе. Ово су, сматрам, особине на које треба сви поштени људи да се угледају. А сада укратко о његовим манама.

5. Неумерено је тежио великом богатству; нестрпљив у напорима, претварао се да има огромну издржљивост. Склон окрутности, примитивне природе, без образовања у ратној вештини или у слободним наукама. Радо је прибављао корист и добит од туђе муке, а утолико је био неподношљивији када је случајне грешке схватио као презир или увреду величанства; бес је стишавао крвљу или благом богаташа. 6. Било је тешко поднети и то што, иако је хтео да изгледа како се сви спорови и истраге воде према законима, и да поверава одређеним или изабраним судијама надгледање спорова, није трпео да се ишта досуди мимо његове жеље. У другим стварима је био неправичан и пргав и радо је слушао достављаче, не разликујући лаж од истине; љага ових мана страшно је штетила и у његовим приватним, свакодневним пословима.

7. Био је неодлучан и лењ, црномањаст, зеница једног ока била му је замагљена, али тако да се то није видело издалека; тело му је било добре грађе а, стас ни висок ни низак, ноге криве, а трбух нешто истурен.

8. Оволико је довољно рећи о Валенсу, а да је то истинито, сведочи памћење, нас, његових савременика. Ипак, било би неумесно заобићи, да је пророчанством трonoшца – за који смо рекли да су га питали Патриција и Хиларије – сазнао она три пророчка стиха, од којих последњи гласи:

Како је био необразован и прост, у почетку није на њих обраћао пажњу, али пошто велике несреће нису престајале, кло-нуо је и уплашио се, и сећајући се овог пророштва, дрхтао је на спомен имена Азије; тамо се диже планина Мимант, над градом Еритром, о чему учено говори и Хомер и Цицерон.³² 9. Најзад, након његове смрти и након одласка непријатеља, прича се да је близу места где је пао, нађен споменик од наређаног камења, на коме је био учвршћен камен са урезаним грчким словима; на њему је писало да је ту сахрањен неки стари, угледни човек, по имену Мимант.³³

XV ПОБЕДНИЦИ ГОТИ ОПСЕДАЈУ ХАДРИЈАНОПОЉ, ГДЕ ЈЕ ВАЛЕНС ОСТАВИО СВОЈЕ БЛАГО И ЦАРСКЕ ИНСИГНИЈЕ, ПРЕФЕКТУ И ЧЛАНОВИМА САВЕТА. ПОШТО СУ СВЕ ТО УЗАЛУД ТРАЖИЛИ, ПОВУКЛИ СУ СЕ ПРАЗНИХ РУКУ.

1. После ове злосрећне битке, док је ноћ још застирала тамо земљу преживели су ишли, једни десно, други лево, куда их је водио страх. Свако је тражио своје најближе, иако осим о себи нису могли ни о чем другом да се брину, мислећи да им је оружје упрто у потиљак. А чуло се, мада издалека, жалосно кукање остављених, ропца умирућих и јауци рањених, који су се мучили.

2. Међутим, чим је свануо дан, победници, као звери које крв још више разбесни, намамљени празном надом, крену збијеним редовима на Хадријанопољ, хотећи да га поруше, макар по цену највеће опасности. Наиме, издајници и пребези обавестили су их да су тамо, као у најнеприступачнијем утврђењу, скривени највиши званичници, знаци царске власти и Валенсова ризница. 3. И да не би борбени жар оклевањем спласнуо, четвртог сата дана окружише зидове и започе љути бој. И док су нападачи са урођеном необузданошћу срљали у смртну опасност, насупрот њима моћне снаге су подстицале борбеност бранилаца. 4. И како је велики број војника и коњушара био спречен да са запрегама уђе у град, притешњен уз зидине града и уз зграде које су се на њих настављале; ипак, храбро су се борили, с обзиром на низак положај. Савлађивали су бес нападача све до деветог сата, када се изненада триста наших пешака, од оних који су стајали поред самих грудобрана, збијени у кљун, устреми на непријатеља. Но, они су их грабљиво шчепали и одмах – не зна се с којим циљем – поубијали. Али је примећено да од тог момента нико, ни у сасвим безнадежном положају, није помишљао да

покуша тако нешто. 5. Док су једна за другом беснеле толике несреће, изненада је, уз грмљавину, плуснула киша из тамних облака и растерала гомиле оних који су урпали око града. Вративши се до кружне барикаде, направљене од кола, дали су маха својој дивљој природи и наредили нашим, пославши легата са претећим писмом, да предају град, а они им дају реч да ће им поштедети животе. 6. Али, како посланику није дозвољен улаз, писмо је донео и прочитао неки хришћанин; но, као што и доликује, на то нико није обратио пажњу, јер су цео дан и ноћ припремали одбрамбене справе. Наиме, изнутра су вратнице утврђене великим камењем, недовољно јаки зидови су појачани, и на погодним местима намештене су справе за избацивање стрела и камења. Обезбеђена је и довољна количина воде, јер је претходног дана жеђ готово на смрт измучила неке борце.

7. Насупрот њима Готи, имајући на уму несрећне догађаје у рату и забринато гледајући своје најхрабрије људе како леже мртви или рањени, и како им је војска уздрмана, смислили су лукав план, који је откривен прстом саме Јуститије. 8. Наиме, претходног дана су неки наши нижи официри пребегли и сад су их они наговорили да се, симулирајући бекство, – као да се враћају својима – постарају да буду примљени у град; кад уђу, требало би да тајно у неком делу подметну ватру. И, као да је тиме дат тајни знак, док би мноштво грађана било заузето гашењем пожара, наши би упали у небрањен град. 9. И као што је одлучено, официри су кренули и, кад су дошли близу јарка, дигли су руке, молећи Римљане да их приме. Пошто није било разлога ни за какву сумњу, примљени су унутра. Кад су их питали о непријатељским плановима, давали су различите одговоре. То је довело до тога да су испитивани под мукама и да су им одсечене главе, пошто су јасно признали шта је требало да ураде.

10. И на почетку треће страже варвари су, постројивши целу војну силу и надвладавши страх од претходног рањавања, навалили многоструким бојним редовима на затворене прилазе града. И ... су упорност бранилаца, а кад су провинцијалци и палатини са војницима жустро појурили да се обруше на њих, стреле, чак и на слепо одапете, нису могле пасти, а да у толиком мноштву неког не погоде. 11. Наши су приметили да се варвари служе истим стрелама, које су на њих биле бацане. Стога је саветовано да се прво за струне веже дрво или гвожђе, па да се потом стреле отпусте са лука; оне би у лету сачувале сву снагу и ништа не би губиле од јачине ако се забоду у тело, а ломиле би се ако би пале у празно. 12. А једна сасвим неочекивана ствар одиграла је значајну улогу у јеку борбе. Шкорпион, врста ратне справе, која се у обичном говору зове „дивљи магарац”, пос-

тављен на место преко пута густог непријатељског реда, завитлао је огроман камен, који, мада је пао на земљу мимо циља, изазвао је код њих такав страх, да су ужаснути од невиђеног призора, повлачећи се покушали да оду с тог места. 13. Али, на подстицај поглавара, уз звуке труба, борба је обновљена и Римљани су се, слично, налазили на вишем положају, тако да готово ниједна стрела, или камен из праћке, нису узалуд бачени. Наиме, напред су ишле групе вођа, које је гонила похлепа за пљачкањем Валенсовог блага, стеченог злоупотребама; за њима су ишли остали, приказујући се као да с њима деле опасност. Доиста, неки су се котрљали полумртви, или смрскани великом тежином камења, или са грудима прободених копљима. Неки су носили лестве, припремајући са свих страна успон на зидове, али су под њима падали, јер су на њих бацали одозго камење и одломке, па и целе стубове. 14. А ужасан изглед крви није, до у смирај дана, одвратио никог од бесних непријатеља да жестоко нападају, подстицало их је и то што су се радовали гледајући издалека како, под различитим погоцима, падају многи браниоци. Тако се, без икаквог одмора и мере, срчано борило за освајање зидина, односно за њихову одбрану. 15. Сад се већ нису борили у бојном реду, већ су поједине нападе изводиле групе, што је знак крајњег очајања. И, кад је пало вече, сви су се разишли и тужно отишли у шаторе, пребацујући један другом због непромишљене глупости што нису, како је раније саветовао Фритигерн, потпуно одустали од тешког опседања.

XVI ГОТИ, ПОШТО СУ ЗЛАТОМ ПРИДОБИЛИ ЗА СЕБЕ ЧЕТЕ ХУНА И АЛАНА, БЕЗУСПЕШНО НАПАДАЈУ КОНСТАНТИНОПОЉ. КАКВОМ ВЕШТИНОМ ЈЕ ЈУЛИЈЕ, ЗАПОВЕДНИК ВОЈСКЕ С ОНЕ СТРАНЕ ТАУРА, ОСЛОБОДИО ОД ГОТА ИСТОЧНЕ ПРОВИНЦИЈЕ.

1. После тога, целу ноћ су посветили збрињавању рана, варварском лекарском вештином. А кад је свануло, почели су да смишљају разне планове, двоумећи се куда да крену. После многих опречних предлога одлучише да заузму Перинт,³⁴ а одатле и оближње градове, по причању богате, како су говорили пребези, који су чак познавали унутрашњост кућа, а не само град. Прихватавши ову одлуку, коју су сматрали корисном, ишли су лагано напред, пљачкајући и палећи, без икаквог отпора.

2. Међутим, они опседнути у Хадријанопољу, сазнавши од поузданих извиђача да су непријатељи напустили околину, изашли су усред ноћи; избегавајући јавне путеве, возили су се кроз

планинска беспућа, журећи са својим спашеним благом. Једни су отишли у Филипопол, па оданде у Сердику, а други у Македонију, као да ће у тим крајевима наћи Валенса; нису знали да је он страдао у јеку битке, нити да је побегао у колибу, где је, како се верује, изгорео у пожару.

3. А Готи, заједно са врло ратоборним и одважним Хунима и Аланима, очврслим у тешкоћама суровог живота – а њих је вешто себи привукао Фритигерн, намамивши их великим наградама – утаборили су се близу Перинта. Но, сећајући се прѣђашњих пораза, нису се усудили да приђу и нападну сáм град, већ су плодна поља која су се надалеко простирала, до крајњих граница опустошили, убијајући или поробивши земљораднике.

4. Одатле су пожурили – у правоугаоним формацијама, из страха од заседа – да што пре оду у Константинопол, како би се што пре домогли његовог огромног, нагомиланог блага, и спремни да нанесу многа зла овом славном граду. Али их је небеско божанство овако одбило док су, неумерено наваљујући, готово ударили на засуне капија. 5. Одред Сарацена – о чијем смо пореклу и обичајима на разним местима доста говорили³⁵ – био је способнији за нападе из потаје, него за борбу прса у прса, а недавно је био позван да дође у град; у жељи да се сукоби са групом непријатеља, коју су изненада спазили, смело су излетали из града. Но, после дуге, упорне борбе, разишли су се са нерешеним исходом. 6. Али, источни одред имао је успеха због једног новог, дотле невиђеног догађаја. Наиме, један њихов војник, дуге косе, наг, осим око бедара, промукло и злокобно вичући, извукао је бодеж, улетео усред готске војске и, убивши непријатеља, принео уста његовом грлу и напио се крви која је шикљала. Престрављени овим чудовишним призором, више нису по обичају дивљали, када би на нешто наваљивали, већ су ишли опрезније. 7. Но, сломљена им је смелост за напад, кад су видели завојите зидине, које су обухватале огроман простор острва и неприступачан диван град са големим мноштвом становника. Побавши ратне справе, које су припремили, одступили су, дуж залива који одваја Црно од Егејског мора, пошто су претрпели више губитака него што су их задали. Разлили су се по северним провинцијама, којим су слободно ишли све до подножја Јулијских Алпи, које су се у старини називали Венетски.

8. Тих дана се Јулије, заповедник војске с оне стране Таура, прославио једним корисним и брзим поступком. Наиме, сазнавши за злосрећне догађаје у Тракији, послао је, тајно, писмене наредбе управницима провинција – а они су сви били Римљани, што је данас редак случај – да све Готе, који су раније били примљени и распоређени по разним провинцијама и градовима, доведу у предграђе и да их, док се осећају безбедни у

очекивању обећане плате, све поубијају једног истог дана, као на дати знак заставом. Том предострожношћу, изведеном без буке и оклевања, источне провинције су спашене великих несрећа.

9. Ово сам ја, као Грк и некадашњи војник, изложио према својим способностима, почевши од цара Нерве, па до Валенсове смрти.³⁶ Никад се, како судим, нисам свесно, ћутањем или лажју, усудио да нарушим дело које је прокламовало истину. Нека остало пишу способнији, у цвету младости и знања. Али, ако се одлуче на тај потхват, подсећам их да припреме језик за узвише-нији стил.

1. Уп. о томе напред, XXIX 1, 8.
2. Познато као *Constantiniana thermae*. Стихови које наводи Амијан налази се, нешто измењени, и код неких грчких историографа.
3. Овај екскурс значајан је јер је то један од првих писаних извора који описује Хуне. Рађен је према усменом казивању, вероватно, трговаца, који су с њима најпре дошли у додир. Алани су племе које је са Истока дошло у области јужне Русије, почетком н.е. Опширније в. у М. Душанић, *Географско-етнографски екскурси и у делу Амијана Марцелина* Београд, 1986, 81–85.
4. Азијска племена која Амијан даље наводи позната су нам још из Херодотова *Историје* (књ. IV 105–109; Нерви = Неури, Видини = Будини).
5. Чешће познат под именом *Tyras*, дан. Дњестар.
6. Данас река Прут.
7. Стих из Вергилијевих *Георгика*, II 106–107.
8. О томе Амијан већ једном говори, в. XVIII 6, 23 са напоменом.
9. Уп. о томе напред, XXVII 5, 6.
10. Кимбри и Тевтонци су упали преко Алпа у Италију, крајем II в. пре н.е. Победио их је војсковођа Гај Марије.
11. То је био *Marcus Vindeus*, преторијански префект под Марком Аурелијем, Дион Касије LXXI 3.
12. Смисао реченице није сасвим јасан; превод је дослован.
13. Амијан овде даје кратак преглед борби римских царева са варварима. Деције Трајан владао је од 249–251, а погинуо је у обју против Гота, у Доњој Мезији. Солун је опседан нешто доцније, под Валеријаном и Клаудијем Готиком. Амијан се не држи хронолошког реда, тако да сада спомиње Трајана, који је Дачане победио почетком II века. Филипопол је страдао у време Деција. Клаудије (268–270) је победио Готе код Ниша, због чега је и узео назив *Gothicus*. По неким изворима, он се жртвовао у боју, по другима је умро од куге. Цар Аурелијан (270–275) потиснуо је варваре и учврстио границе Римског царства.
14. У Хадријанопољу се налазила велика радионица за прои-зводњу оружја.
15. Скитски град који се, према Антониновом итинерару, налазио између градова Томи и Салмурис (дан. Румунија).
16. Уп. књ. XXVIII 4, 14 и 21, 9, 6.
17. То су догађаји 377.г.
18. Ту су се држале разне животиње, дакле зоолошки врт.
19. Који се налазио у Рецији, дан. Арбон.
20. Уп. напред, XX 4, 18.
21. То је данашњи Баноштор, на сремској обали Дунава.

22. Место у Дакији Рипензис на Дунаву између Рациарије и Ескуса.

23. Овде је у тексту лакуна од двадесет слова.

24. „Mattiarii” се зову по оружју *mattium*, чији нам тачан изглед није познат, уп. и напред, књ. XXI 13, 16.

25. Амијаново казивање о Валенсовој смрти узима се као тачно, једино Либаније (*Or.* XXIX) додаје да цар намерно није хтео да преживи пораз војске, већ је погинуо у борби.

26. Израз *candidatus*, у класичном латинитету кандидат за неко звање, овде се мисли на *candidati militares*, дворску гарду, како то тумачи Ролф.

27. Реч је о браћи, Гнеју и Публију Корнелију, Сципионима који су били упућени у Шпанију, ради борбе против Картагињана. После неколико успешних година обојица су погинула 211. пре н.е., уп. Ливије, књ. XXV 34–36.

28. Римљане је у битки код Кане катастрофално поразио Ханибал, 216.г. пре н.е.

29. Није било законитог наследника, па је имање припало цару.

30. Тј. онима који се супротстављају оваквој додели имања.

31. Уп. напред, XXIX 1, 33.

32. Еритра је град у Јонији, а Мимант се спомиње у *Одисеји*, III 172 и код Цицерона, *Ad Atticum* XVI 13а.

33. Овај натпис спомињу и каснији, византијски писци.

34. Перинт је град на северној обали Пропонтиде (Мраморног мора).

35. Уп. екскурс о Сараценима у књ. XIV 4.

36. Амијанове закључне реченице показују да нам је, за разлику од изгубљеног почетка, сачуван крај његове *Историје*. Исто тако, тек овде сазнајемо од аутора да је његово дело почињало са царем Нервом (96–98 г.н.е.). Више о овом у Уводу, стр. 10.

СПИСАК ВАЖНИЈИХ ТЕРМИНА

- agentes in rebus* – царски гласници, државна полиција
comes, comites – царски пратиоци; висока почасна титула коју су добијале истакнуте војне или цивилне личности
comes largitionum – комес државних финансија
comes officiorum – комес са врло важним, различитим службама; подређене су му царске канцеларије (званична преписка, петиције и др.), гарда и полиција; у блиском контакту са владарем.
comes rei privatae – комес царске имовине
dijecesa – област састављена од неколико провинција; Римско царство у позној антици било је подељено на дванаест дијецеза.
domestici – царска гарда
dux – војни заповедник провинција или веће области
equestres comites – коњаници царске гарде
magister armorum – армијски генерал
magister equitum – генерал (заповедник) коњице
magister memoriae – шеф царске писарнице, подређен *magistru officiorum*
magister peditum – генерал (заповедник) пешадије
notarius – бележник, секретар; чин испод трибуна
praefectus praetorio – у позној антици на челу преторија; Римско царство у позној антици подељено на четири преторија
praepositus cubiculi – настојник царске ложнице
protector domesticus – царски гардиста
rector gentiliium – римски заповедник варварских одреда
tribunus stabuli – трибун царске коњушнице
vicarius – викар, управник дијецезе

ИНДЕКС ИМЕНА

А

- Абани (мавретанско племе): XXIX 5; 37.
Абарне (село у Месопотамији): XVIII 9; 2.
Абдера (град у пров. Родопи): XXII 8; 3.
Абдигалд (трибун): XVIII 6; 12.
Абид (град у пров. Тебаида): XIX 12; 3.
Абид (град у пров. Хелеспонт): XXII 8; 4.
Абија (град у Персији): XXIII 6; 53–62.
Абијен (сенатор): XXVIII 1; 48–50.
Аблабије (конзул 331. г.): XX 11; 3.
Абора (река у Месопотамији): XIV 3; 4. XXIII 5; 1.4.
Авастомати (мавретанско племе): XXIX 5; 33.
Августа (каснији назив за Лундиниј): XXVII 8; 7: XXVIII 3, 1.
Августов маузолеј: XVII 4, 16.
Авентик (град у пров. Грајски и Пенински Алпи): XV 11, 12.
Авернско језеро: XXVIII 4, 18.
Авицијан, Клаудије (намесник пров. Африке): XXVII 7, 1.
Агабана (утврђење у Персији): XXVII 12, 3.
Агазака (Газака, град у Паропанисадији): XXIII 6, 70.
Агатирси (сарматско племе): XXII 8, 31; XXXI 2, 14.
Агатокле (тиранин Сиракузе 317–289. г. пре н.е.) XIV 11, 30.
Агенарих (в. Серапион): XVI 12, 25.
Агилимундус (краљ Квада): XVII 12, 21.
Агилон (надзорник царских штала. командант пешадије): XIV 10, 8: XX 2, 5 XXI 12, 16, 8, 13, 3; XXII 3, 1, 8, 49; XXVI 7, 4, 6, 9, 7, 10, 7.
Агинатије (намесник Бизацене, викар Града): XXVIII 1, 30; 32–34; 50; 51; 53–56.
Агрипина (град у пров. Германија II): XV 5; 15, 24, 35, 8, 19, 11, 7; XVI 3, 1, 2; XVII 2, 1.
Агрипино купатило (у Риму): XXIX 6, 19.
Агропатена (Атропатена, област у источној Медији): XXIII 6; 27.
Ад Градус (залив галског мора): XV 11, 18.
Адацес (персијски сатрап): XXV 1, 6.
Аделфиј, Клодије Целсин (префект Града 351.г.): XVI 6, 2.
Аденза (Ада, град у Мавретанији Ситифензис): XXIX, 28.
Адијабант (река у Адијабени): XXIII 6, 21.
Адијабена (Област у Асирији): XVIII 7, 1; XXIII 3, 1, 6, 20, 21.
Адонис (мит.): XIX 1, 11; XXII 9, 15.
Адрамитена (град у пров. Хелеспонт): XIV 11, 31; XXVI 6, 20.
Адрастија (мит.): XIV 11, 25; XXII 3, 12.

Азболије (рвач): XXVIII 1, 8, 29.

Азија (континент): XVII 7, 1, 13; XVIII 6, 18; XXI 2, 2, 7, 3; 8, 27; 41; 15, 2; XXIII 6, 27; XXVI 8, 14; 10; 4; XXVII 9, 6; XXVIII 1, 3; XXIX 2; 21; XXXI 2, 13; 14; 8.

Азија (пров. дијецезе Азија): XV 2; 7; XXIX 1; 36; 2; 19, 22.

Азира (планина Сера): XXIII 6; 64.

Азира (град Сера): XXIII 6; 66.

Азмири (азијски народ): XXIII 6; 66.

Азмирна (град у Хирканији): XXIII 6; 52.

Ајаделт (трибун): XVIII 8; 10.

Ајакс (грчки херој): XXII–VIII: 4; XXVIII 1; 54.

Академија (Платонова): XVI 1; 5; XXX 5; 5.

Аквилеја (град у пров. Венетија): XV 3; 1, 10; XXI 11, 2; 12, 4; 17; 21; XXII 8: 49; XXIX 6; 1.

Аквинкум (град у пров. Валерија): XXX 5; 13; 14.

Аквитанија (област у југозападној Галији): XIV 10, 2; XV 11, 13; XVII 8, 1; XXI 7; 4.

Аквитанци (становници Аквитаније): XV 11, 1, 2, 5, 6; 12, 2; XVI 8, 8.

Акона (град на Понту): XXII 8, 17.

Аконтизма (место у Македонији): XXVI 7, 12; XXVII 4, 8.

Аксиј (река у Македонији Вардар); XXI 3.

Акуминкум (утврђење у Панонији II): XIX 11, 8.

Аксиј (рт на обали Акарнаније): XXII 16, 24.

Аксије (комес): XXXI 11, 3.

Алавив (војсковођа Теруинга): XXXI 4, 1, 8; 5, 5.

Аламани (германски народ): XIV 10, 6; XV 4, 9; XVI 2, 9; 11, 3; 12, 6, 42, 46, 47, 63; XVII 6, 1; 8, 1; 10, 5; XVIII 1, 8, XX 1; 1; 4, 10, 5, 4, XXI 3, 1; 5, 3; XXII 5, 4; XXVI 4, 5; 5, 7, 9, 13, 8, 2; XXVII 1, 1, 10, 5, 10, 12; XXVIII 2, 6, 5, 8, 10, 11, 15, XXIX 1, 2, 4, 7; XXX 7, 6; 7; 11; XXXI 11, 6.

Алани (азијско племе): XXII 8, 31; 38; 42; XXIII 5, 16; 6, 61; XXXI 2, 12; 13; 16; 17; 21; 3, 1; 3; 8, 4; 11, 6; 16, 3.

Алатеј (војсковођа Греутунга): XXXI 3, 3; 4, 12; 12; 17.

Албани (азијски народ): XVIII 6, 22; XIX 2, 3; XXIII 5, 16; 6, 13.

Албанија (кавказско краљевство): XXVII 12, 17.

Албин, Ауло Постумије: XXV 9, 11.

Александар (управник Сирије): XXIII 2, 3.

Александар (Император Цезар Марко Аурелије Север Александар Август, 222–235. г.) XXVI 6, 20.

Александар Македонски (336–323. г. пре н. ере): XIV 8, 5; 11, 22; XV 1, 4; XVI 5, 4; XVIII 3, 7; XX 7, 17; XXI 8, 3; XXII 8, 40; 11, 6; XXIII 6, 2; 3; 8; 22; XXIV 4, 27; XXV 4, 15; XXVI 8, 15; XXVIII 4, 18; XXX 8, 5.

Александрија (град у пров. Египат): XVII 4, 13; XIX 12, 8; 12; XXII 11, 4; 16, 7; 15; XXVI 10, 19.

Александрија (град у Хирканији): XXIII 6, 49.

Александрија (град у Согдијани): XXIII 6, 59.

Александрија (град у Арији): XXIII 6, 69.

- Александрија (град у Арахозији): XXIII 6, 72.
Александрија (острво у Персијском мору): XXIII 6, 42.
Александријски рат: XXII 16, 13.
Александријци (становници египатске Александрије): XIV 1, 3; XXII 11, 2; 3.
Александрово село (место близу Рима): XVII 4, 14.
Алигилд (комес Констанција II): XXI 15, 4.
Аликодра (град у Бактрији): XXIII 6, 58.
Алипије (викар Британије): XXIII 1, 2, 3; XXIX 1, 44.
Алипије: XXVIII 1, 16.
Алисо (трибун): XXVI 8, 9; 10.
Алмон (десна притока Тибра): XXIII 3, 7.
Алоброжани (галско племе у Вијенској Галији): XV 12, 5.
Алпи: XIV 6, 4; 10, 9; 11; XX 4, 4; XXI 12, 2; XXV 4, 25; венетски XXXI 16, 7; грајски XV 11, 12; јулијски XXI 9, 4; 12, 21; XXIX 6, 1; XXXI 11, 3; 16, 7; котијски XV 5, 29; 10, 2; 3; пенински XV 10, 9; 11, 12, 16; приморски XV 10, 9.
Алфеј (река на Пелопонезу): XV 4, 6.
Алфен (римски правник): XXX 4, 12.
Амазонке (мит. азијски народ): XXXII 8, 17; 18; 22; 27; XXXI 2, 16.
Аман (планина на истоку Киликије): XIV 8, 4.
Амантије (предсказивач): XXVII 1, 19; 21.
Амард (река у Медији): XXIII 6, 40.
Амастрис (град у пров. Битинија Хонориас): XXII 8, 16.
Амбиани (град у Белгики II): XV 11, 10; XXVII 8, 1.
Амида (град у пров. Месопотамија): XVIII 6, 17; 8, 3; 9, 2, 10, 1; XIX 1, 1; 3, 1; 9, 9; 11, 17, XX 2, 1; 4; 11, 4; XXII 3, 8.
Амик (мит.): XXII 8, 14.
Аминије (грчки јунак): XXIV 6, 14.
Амисос (град у пров. Хелеспонт): XXII 8, 16.
Амицензи (племе Лимиганата): XVII 13, 19.
Амон: XVII 20; 23.
Амоније Сака (александријски филозоф): XXII 16, 16.
Ампелије, Публије (*magister officiorum*, управник дијецезе Африка, префект Града): XXVIII 1, 22, 4, 3.
Амудис (утврђење у пров. Месопотамија): XVIII 6, 13.
Амфиарај: XIV 1, 7.
Амфилохије Пафлагонац (трибун): XXI 6, 2; 3.
Амфит (мит.): XXII 8, 24.
Амфитрион (краљ Тебе): XV 9, 6.
Аназаре (град у пров. Киликија II): XIV 8, 3.
Анаксагора (грчки филозоф, V век пре н. ере): XVII 7, 11; XXII 8, 5; 16, 22.
Анаксарх (грчки филозоф, IV пре н. ере): XV 1, 4.
Анаксимандар (грчки филозоф, V век пре н. ере): XVII 7, 12.
Анастасијино купатило (у Константинопољу): XXVI 6, 14.
Аната (тврђава на Еуфрату): XXIV 1, 6.

Анатолије (управник двора Јулијановог, *magister officiorum*): XX 9, 8; XXV 3, 14, 21; 6, 4.

Анатолије (дворанин): XXIX 1, 5.

Анатолије Азутрије (намесник Сирије, префект преторије Италије, Илирика и Африке): XIX 11, 2; XXI 6, 5.

Анафе (острво у Кикладима): XVII 7, 13.

Андемије: XIV 11, 19.

Андокид (атински говорник око 440–око 390. г. пре н. ере): XXX 4, 5.

Андриск (Лажни Филип, лажни син македонског краља Персеја): XIV 11, 31; XXVI 6, 20.

Андроник (декурион Хермополитане, песник): XIX 12, 11.

Анепсија (жена Викторинова): XXVIII 1, 34; 35; 49; 50; 54; 56. Анзаба (река у Асирији): XVIII 6, 19; 7, 1.

Аниба (планина Сера): XXIII 6, 64.

Аниби (народ у Азији): XXIII 6, 66.

Аницији (племићки род у Риму): XVI 8, 13.

Анкира (град у Галатији I): XXII 9, 8; XXV 10, 11; XXVI 1, 5; 8, 4.

Анкорарија (планина у Мабрестанији Цезаријенсис): XXIX 5, 25.

Антеј (легендарни краљ Либије): XXVIII 1, 46; XXX 4, 19.

Антемусија (област у пров. Озроена): XIV 3, 3.

Антенак (град у пров. Германија II): XVIII 2, 4.

Антигон I Монофталмос (краљ Мале Азије и Сирије 306–301. г. пре н. ере): XXIII 4, 10.

Антиној (љубимац цара Хадријана): XXII 16, 2.

Антинопол (град у пров. Египат): XXII 16, 2.

Антиполис (град у Нарбонској Галији II): XV 11, 15.

Антиох III Велики (краљ Сирије 223–187. г. пре н. ере): XIV 6, 8.

Антиох IV Епифан (краљ Сирије 175–163. г. пре н. ере): XXII 13, 1.

Антиохија (град у Маргијани): XXIII 6, 54.

Антиохија (град у Сирији I): XIV 7, 10; 19; 8, 8; 11, 12; 21; XVIII 4, 3; XIX 8, 12; 12; 8; 19; XX 11, 11; 32; XXI 6, 1; 15, 1; XXII 9, 2; 14; 13, 2; XXIII 1, 2; 2, 3; 5, 3; 5, 3; XXV 10, 1; 4; XXVI 6, 20; 7, 2; 8, 15; XXVIII 4, 3; XXIX 1, 4; 16; 2, 21; XXXI 1, 2; 7, 1; 11, 1.

„Антиохијац” (Јулијаново књижевно дело): XXII 14, 2.

Антиохијци: XXII 2, 3.

Антискији: XXII 15, 31.

Антифонт (грчки говорник око 480–411. г. пре н. ере): XXX 4, 5.

Антоније (командант пров. Дакије Средоземне): XXVI 5, 10.

Антоније, Марко (конзул 99. г. пре н. ере, говорник): XXX 4, 6.

Антоније, Марко (конзул 44. г. пре н. ере): XXII 16, 24; XXIII 5, 16.

Антонин (трговац, финансијски службеник, гардиета): XVIII 5, 1, 6; 6, 3; 19; 7, 10; 8, 5; 10, 1; XIX 1, 3; 9, 7; XX 6, 1.

Антонин Пије (Император Цезар Тит Елије Хадријан Антонин Август Пије, 138–161.г.): XVI 1, 4; XXX 8, 12.

Антонинупол (Констанција, град у пров. Месопотамија): XVIII 9, 1.

- Антропофаги (народ Азије): XXIII 6, 66; XXXI 2, 15.
- Алхијал (град у пров. Мезија Доња): XXII 8, 43; XXVII 4, 12; XXXI 5, 16.
- Апамија (град у Сирији Салутарис): XIV 8, 8; XXVIII 2, 11.
- Апамија (град у Фригији Пијетас): XXII 8, 5.
- Апамија (Месене, град у Сирији I): XXIII 6, 23.
- Апамија (град у Партији): XXIII 6, 43.
- Апије Клаудије (проконзул Македоније): XXVIII 4, 10.
- Апис (свети бик код Египћана): XXII 14, 6; 7.
- Аподемиј (службеник тајне полиције): XIV 11, 19; 23; XV 1, 2; 5, 8; 9; 15; XXII 3, 11.
- Аполинар (надзорник двора Гала Цезара): XIV 7, 19; 9, 8.
- Аполинар (намесник пров. Сирије): XIV 7, 20; 9, 8.
- Аполон: XVII 4, 18–23; XIX 4, 3; Сминтија XXII 8, 3; Даорнејски XXII 13, 1; Палатински XXIII 3, 3; 24; Комеј XXIII 6, 24.
- Аполонија (град у пров. Мезија Доња): XXII 8, 43.
- Аполонија (град у Асирији): XXIII 6, 23.
- Аполоније (философ): XXI 14, 5; XXIII 6, 19.
- Апри (град у пров. Европа): XXVII 4, 12.
- Апронијан, Луције Туркије (префект града): XXIII 1, 4; 3, 3; XXVI 3, 1; 6; XXVII 3, 3.
- Апрункул Гал (говорник, намесник Нарбонске Галије): XXII 1, 2.
- Апурији (планина): XXIII 6, 61.
- Арабан (командант арменске војске): XXVII 12, 5; 6; 9; 11; 14; XXX 1, 3.
- Арабиј (река у Дрангијани): XXIII 6, 71.
- Арабија (пров. дијецезе Египат): XIV 8, 13.
- Арабљани: Срећни XXIII 6, 45; Сценитски XXII 15, 2; XXIII 6, 13.
- Арак (персијски посланик): XXX 2, 2.
- Араксат (река у Согдијани): XXIII 6, 59.
- Араксије (преторијански префект под Прокопијем): XXVI 7, 6; X: 7.
- Арар (Саукона, река у Галији): XV 11, 17.
- Арат (песник): XXII 10, 6; XXV 4, 19.
- Аратор (дукс Германије I): XXVIII 2, 5.
- Арах (град у Сузијани): XXIII 6, 26.
- Арахарије (сарматски краљ): XVII 12, 12; 14; 16.
- Арахозија (област Персијског царства): XXIII 6, 14; 72.
- Арахотов извор (језеро у Арахозији): XXIII 6, 72.
- Арбака (град у Арахозији): XXIII 6, 72.
- Арбела (град у Адијабени): XXIII 6, 22.
- Арбитанске планине (у Гедрозији): XXIII 6, 73.
- Арбитион (командант коњице, конзул 355. г.): XIV 11, 2; XV 2, 4; 3, 2; 11; 4, 1; 7; 10; 4, 2; 8; 17; XVI 6, 1; 8, 13; XVIII 3, 3; 4; XX 2, 2; XXI 13, 3; 16; XXII 3, 1; 9; XXVI 8, 13; 9, 4.
- Арбор: XVI 2, 3.
- Арверни (град у пров. Аквитанија I): XV 11, 13.

- Аргеј (планина у Кападокији): XX 9, 1.
Аргентарија (град у пров. Германија I): XXXI 10, 8.
Аргенторат (град у Германији I): XV 11, 8; XVI 2, 12; 12, 1; 70; XVII 1, 1; 13; 8, 1; XX 5, 5.
„Арго” (брод Аргонаута): XXII 8, 15.
Аргонаути: XIV 8, 3; XXII 8, 22.
Ардеја (град у Персији): XXIII 6, 42.
Арелат (град у Галији Виененсис): XIV 5, 1; 10, 1; XV 11, 14; 18; XXIX 5, 5.
Аремфеји (Аргипаји, Аргимпаји, азијски народ): XXIII 8, 38.
Арес (грчки бог рата): XVII 4, 18; 20; 22; 23; XXIX 1, 33; XXXI 14, 8.
Аретуза (извор): XV 4, 6.
Аретуза (град у Македонији): XXVII 4, 8.
Арзанена (област у Месопотамији): XXV 7, 9.
Арија (област персијског царства): XXIII 6, 14; 69.
Аријани (становници Арије): XXIII 6, 69.
Аријас (река у Арији): XXIII 6, 69.
Аријаспе (град у Дрангијани): XXIII 6, 71.
Аримаспи (азијски народ): XXIII 6, 13.
Аринтеј, Флавије (командант пешадије): XV 4, 10; XXIV 1, 2; XXV-V: 2; VII: 7; -X: 9; XXVI-V: 2; -VIII: 4, 5; XXVII-V 4, 9; -XII: 13, 15.
Аристарх (александријски филолог): XXII 16, 16.
Аристенет (викар дијецезе Пијетас): XVII 7, 6.
Аристид Праведни (атински стратег 490/89. г. пре н. ере): XXX 4, 21.
Аристобул, Тит Аурелије (конзул 285. г.): XXIII 1, 1.
Аристомен (грађанин Лептиса): XXVIII 6, 18; 20; 28.
Аристотел (грчки филозоф 384–322.г. пре н. ере): XVII 7, 11; XVIII 3, 7; XXI 1, 12; XXVII 4, 8.
Арихи (тауричко племе): XXII 8, 33.
Аркадиј (река у дијецези Понт): XXII 8, 17.
Аркадија (централна област на Пелопонезу): XV 4, 6.
Аркађани: XXIV 2, 16.
Аркани: XXVIII 3, 8.
Армени: XXII 7, 10; XXVII 12, 13; 18; XXX 1, 13.
Арменија (крављевина): XIV 11, 14; XV 13, 14; XVI 7, 5; XVII 5, 6; 11; 14, 1; XVIII 9, 2; XXI 6, 8; XXIII 5, 11; 6, 13; XXV 7, 12; XXVI 4, 6; XXVI 12, 1; 5; 10; 11; 15; 17; XXX 1, 4; 18; 2, 1; 2; 4; 5; XXXI 2, 21; 7, 1; 2; Мала: XIV 7, 19; XIX 8, 12; XX 11, 4.
Армониј (планина на Понту): XXII 8, 17.
Арсак I (парћански краљ око 250. г.): XXIII 6, 2; 5; 55.
Арсак II (Тиридат, краљ Арменије 339–368. г.): XX 11, 1; 3; XXI 6, 8; XXIII 2, 2; 3, 5; XXIV 7, 8; 8, 6; XXV 7, 12; XXVII 12, 3; 5; 9; 12.
Арсакија (град у Медији): XXIII 6, 39.
Арсаковић: XXIII 6, 6.
Арсијана (град у Сузијани): XXIII 6, 26.
Арсиноја (Теухира, град у Либији Пентапољ): XXII 16, 4.

- Артабија (река у Гедрозији): XXIII 6, 73.
Артакана (град у Партији): XXIII 6, 43.
Артаксата: XXV 7, 12.
Артаксеркс I Дугоруки (персијски цар, 464–424. г. пре н. ере): XXX 8, 4.
Артамис (река у Персији): XXIII 6, 57.
Артемије (префект Града): XVII 11, 5.
Артемије (војни командант Египта): XXII 11, 2; 3; 8.
Артемисија (краљица Карије): XXVIII 4, 9.
Артогераса (утврђење у Арменији): XXVII 12, 15; 12.
Архелај (војсковођа Митридата VI Еупатора): XVI 12, 41.
Архимед (математичар, око 287–212. г. пре н. ере): XXVI 1, 8.
Асирија (област у северној Месопотамији): XIV 4, 3; XXIII 2, 7; 3, 1; 5; 6, 14; 15; 20; 23; XXIV 2, 6; 8, 4; XXV 4, 13; 6, 8.
Асирија (Барбастинова жена): XVIII 3, 2.
Асирици (азијски народ): XVIII 8, 5; XXIII 6, 27.
Аскалон (град у Палестини I): XIV 8, 11.
Асканимија (Аската, планина у Персији): XXIII 6, 60.
Аскарији: XXVII 2, 9.
Асклепијад (философ): XXII 13, 3.
Асклепиодот (комес): XV 6, 4.
Аскра (град у Беотији): XIV 6, 8.
Аспабота (град у Персији): XXIII 6, 63.
Аспакаре (азијски народ): XXIII 6, 66.
Аспакур (краљ Иберије): XXVII 12, 4; 16; 17; XXX 2, 2.
Аспарата (град Сера): XXIII 6, 66.
Аспуна (град у Галатији I): XXV 10, 10.
Астак (град у Битинији): XXII 8, 5.
Астатија (Астакана, град у Бактрији): XXIII 6, 58.
Атагоре (азијски народ): XXIII 6, 66.
Атакоти (британско племе): XXVI 4, 5; XXVII 8, 5.
Атанарих (владар Теруинга): XXVII 5, 6; 9; 10; XXXI 3, 4; 6; 8; 4, 13.
Атанасије (епископ Александрије): XV 7, 7; 10.
Атанасије (јахач): XXIX 3, 5.
Ати (афрички народ): XXII 15, 9.
Атика: XIX 4, 4.
Атина (град): XXII 9, 13; XXVII 9, 6.
Атињани: XIX 4, 4; XXII 8, 18; 12, 8; XXIII 5, 9; 6, 75; XXVIII 1, 4.
Атирас (град у пров. Тракија): XXII 8, 8.
Атланта (мит. планина): XV 3, 6.
Атлантски океан: XVII 7, 13.
Атос (планина у Македонији): XXII 8, 2; XXXI 4, 7.
Атриб (град у Египту): XXII 16, 6.
Атуарији (франачко племе): XX 10, 2.

- Аугустамника (пров. дијецезе Египат): XXII 16, 1; 3.
Аугустодун (град у Галији Лугдунској I): XV 11, 11; XVI 2, 1; 2.
Аудијенс (утврђење у Мавретанији): XXIX 5, 44; 49.
Аулиј (Место у Малој Азији): XXII 8, 23.
Аурелијан (император Цезар Луције Домиције Аурелијан Август, 270–275. г.): XXII 16, 15; XXVI 6, 7; XXX 8, 8; XXXI 5, 17.
Ауреол Август: XXI 16, 10.
Аурунци (осцијско племе): XXX 4, 12.
Аусонија (област у Италији): XXII 8, 3.
Аусторионци (маварско племе): XXVI 4, 5; XXVIII 6, 2; 4; 13.
Аусци (град у пров. Новем Популана): XV 11, 14.
Аутесиодурум (град у Галији Лугдунској I): XVI 2, 5.
Аухеније (возач): XXVIII 1, 27.
Африка (континент): XXI 7, 2; XXII 11, 1; XXVI 4, 5; 5, 5; 14; 6, 20; XXVII 9, 1–3; XXVIII 1, 17; 6, 5; 12; 17; 26; XXIX 5, 9; 18; 6, 1; XXX 7, 3; 10; 9, 1.
Африка (пров. дијецезе Африка): XXIII 1, 4; XXVII 6, 1; XXVIII 1, 17.
Африкан (адвокат): XXIX 3, 6.
Африкан (намесник Паноније II): XV 3, 7; 9; XVI 8, 3; XXI 7, 2.
Африканци: XV 10, 10; 11, 6.
Ахаја (пров. дијецезе Македонија): XV 8, 1; XXII 7, 6.
Ахајакхала (тврђава на Еуфрату): XXIV 2, 2.
Ахејци (кавказки народ): XXII 8, 25.
Ахеронт (река на Понту): XXII 8, 17.
Ахерузиј (град у пров. Битинији): XXII 8, 17.
Ахил (мит.): XXII 8, 4; 35; 16, 3.
Ахилев пут: XXII 8, 41.
Ацилије, Марко Глабрион (конзул 191. г. пре н. ере): XIV 6, 8.

Б

- Бабилон (град у Месопотамији): XVIII 5, 3; XXIII 3, 6; 6, 2; 23; XXIV 2, 7.
Бабилоније (Јулијанов коњ): XXIII 3, 6.
Бавари (маварско племе): XXIX 5, 33.
Баграда (река у Персији): XXIII 6, 41.
Баинобауд (командант штитоноша): XIV 11, 14.
Баинобауд (трибун): XVI 9, 6.
Баинобауд (трибун Корнута): XVII 11, 9; 12, 63.
Бајури (маварско племе): XXIX 5, 33.
Бактра (град у Бактрији): XXIII 6, 58.
Бактријана (област персијског царства): XXIII 6, 14; 70.
Бактријанци (становници Бактрије): XXIII 6, 32; 55; 57.
Бакурије II (краљ Иберије, 363–365. г.): XXXI 12, 16.
Бакхилид (грчки лиричар из V в. пре н. ере): XXV 4, 3.

- Ѕалхобауд (трибун): XXVII 2, 6.
Бапо (командант Унапређених): XV 4, 10.
Бараба (град у Арабији): XXIII 6, 47.
Бараксмалха (место на Еуфрату): XXIV 2, 3.
Барбар: XXVIII 1, 36.
Барбагион (комес гарде, командант пешадије, префект Галије): XIV 11, 19; 20; 24; XVI 11, 2; 6; 8; 12; 14; XVII 6, 2; XVIII 3, 1; 2; 4; 6; 5, 5; XX 2, 1.
Барзала (тврђава у Арменији): XVIII 7, 10.
Барзимер (трибун Скутарија): XXX 1, 11; 16; XXXI 8, 9.
Бархалба (трибун): XXVI 9, 8; 10.
Бас Јуније (префект Града): XVII 11, 5.
Басијан (нотар): XXIX 2, 5.
Басилина (Јулијанова мајка): XXV 3, 23.
Басилиса (град Раурака, у пров. Секванија): XXX 3, 1.
Бат Спартанац (оснивач и краљ Кирене, око 639–599. г. пре н. ере): XXII 16, 4.
Батави (германско племе): XVI 12, 45; XX 1, 3; 4, 2; XXVII 1, 6; 8, 7; XXXI 13, 9.
Батне (град у Антемусији, пров. Озроена): XIV 3, 3; XXIII 2, 7.
Батродит (река у Персији): XXIII 6, 41.
Баутис (река Сера): XXIII 6, 65.
Бebasа (град у Месопотамији): XVIII 7, 9; 10, 1.
Бeбрики (мит.): XXII 8, 14.
Бeзабда (град у пров. Сирија): XX 7, 1; 11, 6; XXI 13, 1.
Бeзбик (острво у Пропонтиди): XXII 8, 6.
Бeјрут (град у пров. Феникија): XIV 8, 9.
Бел (краљ Асирије): XXIII 6, 23.
Бел (вођа маварског племена Мазика): XXIX 5, 21; 24.
Белги (галско племе): XV 11, 1; 3; 4; 6.
Белгика (провинције дијецезе Галије): прва: XV 11, 9; Друга XV 11, 10; XVII 3, 6.
Белиас (река у Месопотамији): XXIII 3, 7.
Беловедије (трибун): XXV 7, 13.
Белона (богиња): XXI 5, 1; XXIV 7, 4; XXVII 4, 4; XXVIII 1, 1; XXIX 2, 20; XXXI 1, 1; 13, 1.
Беотија (област у средњој Грчкој): XVI 12, 41; XVII 7, 13.
Береника (град у Либији Пентапољ): XXII 16, 4.
Бероја (град у пров. Тракија): XXVII 4, 12; XXXI 9, 1; 11, 2.
Беса (египатско божанство): XIX 12, 3.
Беси (македонско племе): XXVII 4, 11.
Бета (река у Хиспанији): XXIII 6, 21.
Бете (азијски народ): XXIII 6, 66.
Бетика (пров. у дијецези Хиспанија): XXIII 6, 21; XXVIII 1, 26.
Бизантиј: (старо име за Константинопољ): XXII 8, 8.
Бизари (малоазијски народ): XXII 8, 21.
Бизонтији (град у пров. Секванији): XV 11, 11; XX 10, 3.
Бинесес (персијски племић): XXV 7, 13; 9, 1.

- Битерид (аламански првак): XXIX 4, 7.
Битинија (пров. дијецезе Понт): XIV 11, 6; XXII 8, 7; 16; XXV 4, 24; 10, 12; XXVI 4, 1; 8, 3; 7; XXIX 1, 43.
Битуриге (град у Аквитанији I): XV 11, 11.
Блемијци (народ у Египту): XIV 4, 3; XXII 15, 24.
Боа (острво Чиово у Далмацији): XXII 3, 6; XXVII 1, 23.
Богојављење (хришћански празник): XXI 2, 5.
Болбитик (рукавац Нила): XXII 15, 10.
Бона (град у Германији II): XVIII 2, 4.
Бонит (отац Силванов): XV 5, 33.
Бононија (лука у Белгики II): XX 1, 3; 9, 9; XXVII 8, 6.
Бононија (утврђење у Панонији II): XXI 9, 6; XXXI 11, 6.
Борион (рт на обали Кирене): XXII 15, 2.
Борионстома (део делте Дунава): XXII 8, 45.
Бористен (град у Сарматiji): XXII 8, 40.
Бористен (Дњепар, река у Сарматiji): XXII 8, 40.
Бостра (град у Арабији): XIV 8, 13.
Босфор: Кимеријски XXII 8, 13; 26; XXXI 2, 21; трачки XX 9, 1; XXII 8, 13; 14; 37; XXIII 6, 7; XXVII 4, 10; XXXI 5, 15.
Босфорани (становници Босфора Кимеријског): XXII 7, 10.
Брамани (индијски филозофи): XXIII 6, 33; XXVIII 1, 13.
Бранхидско пророчанство: XXIX 1, 31.
Брахијати: XV 5, 30; XVI 12, 43.
Бригантија (језеро): XV 4, 1; 3.
Бригантија (утврђење у Рецији I): XV 10, 6.
Бригетон (град у Панонији I): XVII 12, 21; XXX 5, 15.
Брисоана (река у Персији): XXIII 6, 41.
Британија (дијецеза префектуре Галија): XIV 5, 6; XVIII 2, 3; XX 1, 1; 4, 3; 9, 9; XXII 3, 3; XXIII 1, 2; XXVI 4, 5; XXVII 8, 1; 4; 10; 9, 1; XXVIII 1, 21; 3, 4; XXIX 1, 44; 4, 7; XXX 7, 3; 9, 1.
Британско море: XXIII 6, 88.
Брити (становници Британије): XXVIII 3, 1; XXX 7, 9.
Бротомат (град у Германији I): XVI 2, 12.
Брут, Марко Јуније (један од убица Цезара): XXVII 9, 10.
Брухиј (део Александрије): XXII 16, 15.
Бузан (Харха, утврђење): XVIII 10, 1.
„Буколике” (Вергилијево дело): XVII 4, 5.
Бура (град у Ахаји): XVII 7, 13.
Бургунђани (германско племе): XVIII 2, 15; XXVIII 5, 9; 11; 14; XXX 7, 11.
Бурдигале (град у пров. Аквитанија II): XV 11, 13.
Бусирис (легендарни краљ Египта): XXVIII 1, 46.
Буцинобанти (аламанско племе): XXIX 4, 7.

В

Вага (сазвежђе): XXII 15, 12.

Вагабанта (град у Арменији): XXIX 1, 3.

Вадомариј (краљ Аламана): XIV 10, 1; XVI 12, 17; XVIII 2, 16–18; XXI 3, 1; 3–5; 4, 1–3; 5; XXVI 8, 2; XXVII 10, 3; XXIX 1, 2; 4, 2; XXX 7, 7.

Валенс (Император Цезар Флавије Валенс Август, 364–378.г.): XXVI 4, 2; 3; 5, 2–4; 9; 6; 6; 9; 11; 7; 2; 5; 13; 8, 2–4; 6; 12; 1; 7; 10, 2; 4; XXVII 2, 10; 4, 1; 5; 2; 4; 6; 10; 12; 9; XXIX 11, 6; 11; 15; 18; 20; 27; 2, 10; 17; 18; 27; XXX 1, 2; 19; 2; 3; 4, 1; 2; 7; 4; XXXI 1, 2; 3; 4; 4, 1; 13; 7, 1; 3; 8, 3; 10, 3; 11, 1; 12, 1; 5; 9; 15; 13, 14; 17; 14, 1; 8; 15, 2; 13; 16, 2; 9.

Валенс Солунац (узурпатор): XXI 16, 10.

Валентин (заповедник гарде, дукс Илирика): XVIII 3, 5.

Валентин: XXVIII 3, 4; 6; XXX 7, 10.

Валентинијан I (Император Цезар Флавије Валентинијан Август, 364–375.г.): XV 5, 36; XVI 11, 6; XXV 10, 6; 7; 9; XXVI 1, 5; 7; 2, 2; 5; 11; 4, 1; 5; 2; 4; 8; 11; 7; 3; 9, 1; 10, 8; 15; XXVII 6, 1; 11; 16; 7, 4; 5; 8, 1; 9, 1; 10, 1; 6; 10; XXVIII 1, 18; 21; 25; 53; 2, 1; 10; 5, 8; 12; 6, 7; 20; 22; 27; 28; 30; XXIX 3, 2; 7; 4, 2; 6; 5, 46; 6, 2; XXX 3, 1; 5; 7; 5, 1; 7; 13; 14; 7, 4–6; 8, 6; 8; 10; 10, 2; 4.

Валентинијан II (Император Цезар Флавије Валентинијан Млађи Август, 375–392. г.): XXX 10, 4; 5.

Валенција (град у Галији Вијененској): XIV 10, 11; XV 11, 14.

Валенција (пров. дијецезе Британија): XXVIII 10, 7.

Валерија (ћерка цара Диоклецијана): XIX 11, 4.

Валерија (пров. у дијецези Илирик): XVI 10, 20; XVII 12, 6; XIX 11, 4; XXVIII 3, 4; XXIX 6, 3; 12.

Валеријан (надзорник стаја цара Валенса): XXXI 13, 18.

Валерије, Марко Корв (Корвин): XXIV 4, 5.

Валерије Публикола (конзул 509. г. пре н. ере): XIV 6, 11.

Вангиони (град у Германији I): XV 11, 8; XVI 2, 12.

Вардан (парћански краљ 39–48. г.): XXIII 6, 23.

Варонијан (комес, отац цара Јовијана): XXV 5, 4; 8; 10, 16.

Варонијан (син цара Јовијана): XXV 10, 11; 17.

Васате (град у пров. Новем Популана): XV 11, 14.

Ватикан (брег у Риму): XVII 4, 16; XXVII 3, 6.

Вегоје (етруско божанство): XVII 10, 2.

Веји (град у пров. Тускија): XXIII 5, 20.

Велиј (град у пров. Луканија): XV 9, 7.

Велика кола (део сазвежђа Велики медвед): XV 10, 2.

Велика мајка (мит.): XXII 8, 5; 9, 5.

Велики медвед (сазвежђе): XXII 8, 11; 20; 37.

Велики Сирт (залив на афричкој обали Средоземног мора): XXII 15, 2.

Венера (планета): XIV 8, 14; XIX 1, 11; XXII 9, 15.

Вентидије, Публије (легат М. Антонија): XXIII 5, 16.

Венуст (службеник државне благајне): XXVI 8, 6.

- Венуст, Волусије (викар Хиспаније): XXIII 1, 4; XXVIII 1, 24.
Вер (град у Лижији): XV 3, 3.
Вер (Император Цезар Луције Аурелије Вер Август, 161–169. г.): XXIII 5, 17; 6, 24; XXVII 6, 16.
Вергилије, Публије Марон (75–19.г. пре н. ере): XV 9, 1; XVII 4, 5.
Веринијан (трибун царске гарде): XV 5, 22; XVIII 8, 11.
Верисим (комес): XVI 6, 1, 3.
Вертуриони (скотско племе): XXVII 8, 5.
Верцелум (град у пров. Лигурија): XXII 3, 4.
Веспазијан (Император Цезар Веспазијан Август, 69–79.г.): XIV 11, 28; XVI 1, 4; XXXII 1, 2.
Вестралп (аламански краљ): XVI 12, 1; XVIII 2, 18.
Ветранион (узурпатор у Панонији): XV 1, 2; XXI 8, 1.
Ветранион (командант легије Зијана): XXV 1, 19.
Ветрена (царска вила у пров. Тускији): XIV 11, 27.
Ветурије, Тит Калвин (конзул 334.г. пре н. ере): XIV 11, 32. Вечерњача (народни назив за планету Венеру): XV 10, 2.
Вечни град (Рим): XV 7, 1; XVI 10, 14; XIX 10, 1.
Вечно божанство: XXVII 3, 15.
Вивенције (управник царске ложнице, префект Града, префект галске преторије): XXVI 4, 4; XXVII 3, 11; 12; XXX 5, 11.
Видаурије (краљ Квада): XVII 12, 21.
Видерих (краљ Греутунга): XXXI 3, 3; 4, 12.
Видини (азијски народ): XXXI 2, 14.
Вијена (град у пров. Вијенска Галија): XV 8, 21; 9, 7; 11, 14; XVI 1, 1; XX 4, 6; 8, 20; 10, 3; XXI 1, 1; 2, 2.
Вијенска Галија (пров. дијецезе Галија): XV 11, 6; 14; 17.
Виктор, Аурелије (историчар, управник Паноније II, префект Града): XXI 10, 6.
Виктор (комес, командант пешадије и коњице, конзул 369.г.): XXIV 1, 2; 4, 13; 23; 31; 6, 4; 13; XXV 5, 2; XXVI 5, 2; XXVII 5, 1; 2; 9; XXX 2, 4; 7; XXXI 7, 1; 12, 6; 13, 9.
Виктор (трибун): XXV 7, 13.
Викторија (мит.): XXVIII 6, 7.
Викторин (надимак Јулијанов): XVI 12, 67.
Викторин: XXVIII 1, 27; 34; 35; 48.
Виктохали (дачко племе): XVII 12, 19.
Винго (Бингиј, град у пров. Германија I): XVIII 2, 4.
Винкенције (трибун Скутарија): XXII 11, 2.
Винкентије (викар): XXVIII 6, 8.
Винкентије (викар комеса Романа): XXIX 5, 6.
Винкентије (трибун): XXIX 5, 19.
Виријат (вођа Лузитанаца): XIV 11, 33.
Вирта (Бирта, Македонопољ, тврђава у пров. Еуфратензис): XX 7, 17.
Висула (Бисула, река у пров. Европа): XXII 8, 38.

Витакса (град у Арији): XXIII 6, 69.
Виталијан (гардиста, комес, командант коњице Илирика): XXV 10, 9.
Виталијан (војник): XXVI 7, 15.
Витикабије (аламански краљ): XXVII 10, 3; XXX 7, 7.
Витимирис (краљ Греутунга): XXXI 3, 3.
Витродор (краљ Квада): XVII 12, 21.
Водолија (сазвежђе): XXI 2, 2.
Воконтиј (племе у Галији Нарбонској): XV 10, 11.
Вологесија (град у Асирији): XXIII 6, 23.
Вулкан (липарско острво): XVII 7, 13.

Г

Габиније (краљ Квада): XXIX 6, 5; XXX 5, 3.
Газа (град у пров. Палестина I): XIV 8, 11.
Газака (главни град Атропатене): XXIII 6, 39.
Гајонатис (место у Мавретанији): XXIX 5, 25.
Гал (река у Битинији): XXVI 8, 3.
Гал Цезар (Јулијанов брат): XIV 1, 1; 5; 6; 9; 10; 2, 19; 4, 20; 7, 1; 5; 9–13; 19; 9, 1; 3; 6; 9; 10, 1; 2; 5; 11, 1–3; 6; 11–13; 15; 19; 20; 22; 24; 27; XV 1, 2; 2, 1; 3, 1; 8, 2; 13, 2; XVII 1, 14; XVIII 3, 6; XXI 1, 2; 5; 13, 11; XXII 3, 3; 5; 11; 9, 16; 14, 2.
Гала (мајка Гала Цезара): XIV 11, 27.
Галактофаги (персијски народ): XXIII 6, 62.
Галати (Гали, Келти): XV 9, 3.
Галатија (провинција дијецезе Понт): XXV 10, 10; 12; XXVI 7, 2; 13; 9, 1.
Галба, Сервије Сулпиције (конзул 144. г. пре н. ере): XXX 4, 6.
Галерије (Император Цезар Гај Галерије Валериј Максимиан Август, 293–311. г.): XIV 11, 10.
Гали: XV 9, 2; 3; 10, 2; 11, 1; 2; 12, 1; 4; XVI 5, 14; XVII 3, 5; 13, 27; XIX 6, 5; 7; 9; 11; XX 8, 15; XXIV 4, 5; XXV 6, 13; XXVI 7, 4; XXVII 6, 1; XXVIII 1, 53; XXX 2, 8.
Галија (дијецеза истоимене префектуре): XIV 11, 9; XV 5, 2; 4; 17; 34; 8, 1; 6; 13; 9, 1; 6; 10, 1; 4; 11, 6; 7; 12; 17; 12, 6; 13, 3; XVI 1, 2; 3, 1; 1; 10, 1; 19; 11, 11; 13; 12, 5; 25; 61; XVII 4, 1; 5, 1; 9, 6; 7; 13, 28; XVIII 1, 1; 3, 1; 6, 16; XIX 5, 2; XX 1, 1; 4, 7; 5, 5; 6, 1; 8, 4; 9, 4; 11, 1; XXI 1, 6; 3, 4; 4, 6; 5, 4; 6, 1; 5; 7, 2; 8, 1; 9, 3; 11, 2, 13, 13; 16; 16, 15; XXIII 1, 1; 6, 24; XXV 2, 3; 4, 25; 8, 8; 11; 9, 8; 10, 9; XXVI 4, 5; 5, 2; 12; 13; 7, 3; 10, 6; XXVII 2, 11; 4, 1; XXVIII 2, 1; 10; 5, 1; 6, 12; XXIX 3, 1; XXX 3, 3; 4, 1; 5, 17; 7, 5; XXXI 7, 4; 8, 2; 11, 6.
Галијен (Император Цезар Публије Лишиније Егнатије Галијен Август, 253–268.г.): XVIII 6, 3; XXI 16, 10; XXIII 5, 3; XXX 8, 8.
Галиканске области: XXVII 8, 5.
Галогрчка (област у Азији): XXII 9, 5.
Галско море: XV 10, 2; 11, 18.
Ганг (река у Индији): XXIII 6, 13; 64; XXXI 2, 16.
Гараманти (народ на обали Африке): XXII 15, 2.

- Гарона (река у Галији): XV 11, 2.
Гаугамела (град у Адијабени): XXIII 6, 22.
Гауденције (агент државне полиције): XV 3, 8; XVI 8, 3; XVII 9, 7; XXI 7, 2, 3; 4; XXII 11, 1.
Гауденције (штитоноша): XXVI 5, 14.
Геапол (град у Арабији): XXIII 6, 47.
Гедрозија (област у персијском царству): XXIII 6, 14; 73.
Гелани (азијско племе): XVII 5, 1.
Гелони (сарматско племе): XXII 8, 31; XXXI 2, 14.
Геније (мит.): Александрије XXII 11, 7; Антиохије XXIII 1, 6; државе XX 5, 10; XXV 2, 3.
Генуа (град у пров. Лигурија): XV 10, 10.
Георгије (епископ александријски): XXII 11, 3; 5; 8; 10.
Герас (река у Сарматији): XXXI 3, 7.
Гераса (град у пров. Палестина II): XIV 8, 3.
Гереони (непознато име): XXVIII 4, 7.
Герион (мит.): XV 9, 6; 10, 9.
Германи: XV 11, 4; XVI 2, 12; 11, 1; 6; 10; 11; 12, 19; 35; 37; 56; 67; XVII 1, 6; XX 8, 6; XXI 3, 3; 11, 2; XXV 4, 10; 25; 6, 13; 8, 1; XXVI 5, 12; XXVII 2, 3; 5; 10, 10; XXXI 10, 5; 16.
Германија (провинција дијецезе Галија): XVI 1, 5; XXVII 1, 2; XXIX 4, 7; Горња XV 11, 6; Доња XV 11, 6; Прва XV 11, 8; 17; Друга XV 8, 19; 11, 7; XX 10, 1.
Германијан, Децим (управник Бетике, префект галске преторије): XXI 8, 1; XXVI 5, 5.
Германик, Гај Јулије Цезар (отџа цара Калигуле): XXII 14, 8.
Германикополитани (становници исаурског града Германикопоља): XXVII 9, 7.
Геронтије (комес): XIV 5, 1.
Гилдон (војни командант Мавретаније): XXIX 5, 6; 21; 24.
Гинаикон лимен (град у Гедрозији): XXIII 6, 73.
Гинд (река у Медији): XXIII 6, 40.
Глутурин (подсмешљиво име): XXVIII 4, 28.
Гомоариј (командант штитоноша, командант војске): XX 9, 5; XXI 8, 1; 13, 16; XXVI 7, 4; 9, 2, 6.
Горгија (софиста из Леонтина, V век пре н. ере): XXX 4, 3.
Горгона (мит.): XVIII 4, 2.
Горгоније (настојник ложнице Цезара Гала): XV 2, 10.
Гордијан (историчар): XIV 1, 8.
Гордијан I (Император Цезар Марко Антоније Гордијан Семпронијан Роман Африкан Август, 238. г.): XXVI 6, 20.
Гордијан III (Император Цезар Марко Антоније Гордијан Август, 238–244. г.): XXIII 5, 7; 17.
Гордомарис (река у Паропанисади): XXIII 6, 70.
Готи (германско племе): XXII 7, 8; XXVI 4, 5; 6, 11; 10, 3; XXVII 4, 1; 5, 1; 9; XXXI 6, 2; 3; 7, 6; 8, 1; 9, 1; 11, 4; 15, 7; 16, 3, 8.
Град (Рим): XVI 6, 2; 10, 14.

Граник (река у Троади): XVIII 6, 18.

Грах, Гај Семпроније: XXX 4, 19.

Грацијан (Император Цезар Флавије Грацијан Август, 367–383. г.): XXI 15, 6; XXVI 9, 1; XXVII 2, 1; 6, 4; 8; 10; 12; 14; 10, 6; 10; XXVIII 1, 57; 6, 28; XXIX 6, 7; XXX 3, 1; 7, 7; 10, 1; 6; XXXI 7, 3; 4; 8, 2; 9, 1; 10, 3; 6; 11; 15; 18–20; 11, 6; 12, 4; 6.

Грацијан Флавије „Ужар” (командант гарде, комес у дијецези Африка): XXVII 6, 14; XXX 7, 2.

Греутунзи (готско племе): XXVII 5, 6; XXXI 3, 1; 5; 4, 12; 5, 3.

Грумбат (краљ Хионита): XVIII 6, 22; XIX 1, 7; 2, 1; 6.

Грци: XV 9, 2; 5; XVIII 5, 8; XX 3, 4; XXII 8, 16; 30; 33; XXIII 4, 10; 6, 20; XXVI 1, 13; XXXI 13, 19; 16, 9.

„Грчић” (погрди надимак Јулијанов): XVII 9, 3.

Грчка: XV 2, 8; XVIII 6, 18; 23; XIX 4, 1; 3; XXIII 6, 8; XXIX 1, 39; XXX 1, 23; 4, 5; XXXI 4, 7; 5, 17.

Гуматена (област у Месопотамији): XVIII 9, 2.

Гундомад (аламански краљ): XIV 10, 1; XVI 12, 17; XXI 3, 4.

Д

Давана (утврђење у предњој Месопотамији): XXIII–3, 7.

Дагалаиф (командант Јулијанове гарде, командант коњице, конзул 364. г.): XXI 8, 1; 9, 6; XXIV 1, 2; 4, 13; XXV 5, 2; XXVI 1, 6; 4, 1; 5, 2; 9; 9, 1; XXVII 2, 1.

Дадастан (град у пров. Битинија): XXV 10, 12; XXVI 8, 5.

Даик (Талик, река у Персији): XXIII 6, 63.

Дакија (пров. дијецезе Илирик): XV 3, 4; XXI 5, 6; XXII 1, 3; XXIV 3, 9; XXVII 4, 5; Приобална XXVI 7, 12; Средоземна XXI 10, 3; XXVI 5, 10.

Далији (подсмешљиво име): XXVIII 4, 7.

Далматинци (становници пров. Далмација): XXVI 4, 4.

Далмација (пров. дијецезе Илирик): XXVIII 1, 23.

Дамас (римски епископ): XXVII 3, 12; 13.

Дамаск (град у пров. Феникија Либанска): XIV 8, 9.

Данаја (мит.): XIV 8, 3.

Данастар (Тирас, Дњестар, река у Сарматији): XXXI 3, 3; 5.

Дандаке (град у Таурици): XXII 8, 36.

Данијел (комес): XXX 1, 11; 16.

Даница (народни назив за планету Венера): XXVII 4, 7.

Данус (Салонитанац): XVI 8, 3.

Дардан (град у пров. Хелеспонт): XXII 8, 4.

Дарданија (област у пров. Хелеспонт): XXII 9, 7.

Дарданци (Средње балканско племе): XXIX 5, 22; 23.

Дарије I Хистасп (цар Персије 521–486. г. пре н. ере): XXIII 6, 8; 32; 36.

Дарије III Кодоман (цар Персије 336–330.г. пре н. ере): XXIII 6, 22; XXVI 8, 15.

- Дарнид (град у пров. Либија Пентапољ): XXII 16, 4.
Дафне (предграђе Антиохије): XIX 12, 19; XXII 13, 1.
Дафне (тврђава у пров. Мезија II): XXVII 5, 2.
Дахе (скитско племе): XXII 8, 21.
Дацијан (конзул 358. г.): XVII 5, 1.
Дачани (становници Дакије): XXXI 5, 16.
Девица (сазвежђе): XXI 2, 2; XXXI 13, 7.
Делос (острво у Кикладима): XVI 7, 13; XXII 8, 2; 12, 8.
Делта (острво у Нилу): XXII 15, 12.
Делфидије, Атије Тиро (галски говорник): XVIII 1, 4.
Деметрије Китра (грчки филозоф): XIX 12, 12.
Деметрије I Полиоркет (краљ Македоније 294–288.г.пре н. ере): XXIII 4, 10; XXIV 2, 18.
Демокрит (грчки филозоф из V века пре н. ере): XV 1, 4; XVI 5, 1; XXII 8, 3; XXVIII 4, 34.
Демостен (атински говорник, 384–322. г. пре н. ере): XXX 1, 23; 4, 5.
Демохар (министар епирског краља Пира): XXX 1, 22.
Десет округа (град у дијецези Галија): XVI 2, 9.
Деценције (трибун и секретар): XX 4, 2; 11; 8, 4.
Деценције Цезар: XV 6, 4; XVI 12, 5; XVIII 9, 3.
Деције Цезар: XXXI 13, 13.
Деције (Император Цезар Гај Мезије Квинт Трајан Деције Август, 249–251. г.): XXXI 5, 16.
Деције (римски род): XV 4, 11; XVI 10, 3; XXIII 5, 19.
Дибалт (град у Мезији II): XXXI 8, 9; 12, 15.
Диви (азијски народ): XXII 7, 10.
Дивитензи: XXVI 6, 12; 7, 14; XXVII 1, 2.
Дидије, Марко (намесник пров. Македоније): XXVII 4, 10.
Дидим Халкентер (александријски граматичар): XXII 16, 16.
Дијабант (река у Адијабени): XXIII 6, 21.
Дијакир (град у Месопотамији): XXIV 2, 3.
Дијана (мит.): XXII 8, 34.
Дикалидони (скотско племе): XXVII 8, 5.
Димас (река у Согдијани): XXIII 6, 59.
Динамије (надзорник царских теретних запрега): XV 5, 3–5; 9; 14.
Динарх (атински говорник, око 360– око 290. г. пре н. ере): XXX 4, 5.
Диндима (планина у Фригији): XXII 8, 5.
Динократ (архитекта Александра Великог): XXII 16, 7.
Диоген (намесник пров. Битиније): XXIX 1, 43.
Диоген (Антиошанин): XXIX 1, 44.
Диогмити: XVII 9, 6.
Диодор (комес): XXII 11, 9.
Диодор (државни агент): XXVII 7, 5.
Диокле (комес благајне Илирика): XXVII 7, 5.

- Диоклесијан (Император Цезар Гај Аурелије Валерије Диоклесијан Август, 284–305. г.): XIV 11, 10; XV 5, 18; XVI 8, 4; XIX 11, 4; XXIII 1, 1; 5, 2; XXVIII 1, 5.
Диомед (мит.): XXII 8, 3.
Дионисије I (тираинин Сиракузе 405–367. г. пре н. ере): XIV 5, 37; XVI 8, 10.
Дионисије II (тираинин Сиракузе у IV в. пре н. е.): XIV 11, 30; XXIX 2, 4.
Дионисопољ (град у пров. Скитија): XXVII 4, 12.
Диоскурид (град у пров. Арабија): XXIII 6, 47.
Диоскуријас (град у Азији): XXII 8, 24.
Дисценес (трибун): XIX 9, 9.
Диус (Фирмов брат): XXIX 5, 11.
Додона (пророчиште у Епиру): XIX 12, 15.
Долабела, Публије Корнелије (претор 69. г. пре н. ере): XXIX 2, 19.
Домицијан (комес државне благајне, префект преторије Оријент): XIV 7, 9; 16; 19; 11, 17; XV 3, 1; 13, 1.
Домицијан (Император Цезар Домицијан Август, 81–96.г.): XIV 11, 28; XV 5, 35; XVIII 4, 5; XXI 16, 8.
Домиције Корбулон (конзул у време Нерона): XV 2, 5; XXIX 5, 4.
Дориск (место у пров. Тракија): XVIII 6, 23; XXXI 4, 7.
Дорифоријан: XXVIII 1, 53; 54; 57.
Доростор (град у пров. Мезија II): XXVII 4, 12.
Дорски рат: XXII 8, 122.
Дорус (лекар Скутарија): XVI 6, 1; 3.
Дорци (грчко племе): XV 9, 3.
Драконтије (надзорник ковнице новца): XXII 11, 9.
Дрангијана (област персијског царства): XXIII 6, 14.
Дрангијани (становници Дрангијане): XXIII 6, 71.
Дрепан (ранији назив за Хеленопољ, град у пров. Битинија): XXVI 8, 1.
Дрепса (град у Согдијани): XXIII 6, 59.
Дрипестина (кћерка краља Митридата VI Еупатора): XVI 7, 10.
Друз, Марко Ливије (конзул 110. г. пре н. ере): XXVII 4, 10.
Друенција (река у Нарбонској Галији): XV 10, 11.
Дуилије, Гај (конзул 260. г. пре н. ере): XXVI 3, 5; XXVIII 4, 18.
Дулциције (дукс Британије): XXVII 8, 10; XXVIII 3, 6.
Дунав: XVII 12, 4; 13, 4; XXI 7, 2; 10, 3; XXII 7, 7; 8, 44; XXIV 3, 9; XXVII 5, 2; 5; XXIX 6, 2; 6; XXXI 2, 13; 3, 3; 7; 8; 5, 1; 2; 5; 8, 1; 6; 11, 6.
Дура (град у Месопотамији): XXIII 5, 8.
Дура (град на Тигру): XXV 6, 9.

Е

- Еакид (мит.): XXIII 5, 9.
Евазије (грађанин Цезарије): XXIX 5, 43.
Евандер (мит.): XXX 4, 12.

- Европа (континент): XVII 7, 13; XXII 8, 27; XXXI 2, 13.
Европа (провинција дијецезе Тракије): XXII 8, 7; 27; XXVII 4, 12.
Егејско море: XXII 8, 2; 4; XXVII 4, 7; XXXI 16, 7.
Египат: XIV 7, 21; 11, 32; XVII 4, 3; 5; 19–21; XIX 12, 10; XXII 5, 5; 11, 2; 14, 6; 15, 1; 3; 10; 14; 27; 16, 1; 6; 19; 22; 24; XXIII 3, 5; 6, 21; XXIV 1, 9.
Египћани: XVII 4, 10; XXII 6, 1; 4; 8, 24; 15, 2; 16, 23; XXVIII 4, 9; 5, 14.
Егоспотам (град и река на Херсонесу Трачком у пров. Европа): XXII 8, 5.
Едеса (град у пров. Озроена): XVIII 5, 7; 7, 7; XIX 6, 12; XX 11, 4; XXI 7, 7; 13, 1.
Едесије, Секстилије Агесилај (магистер меморије, викар Хиспаније): XV 5, 4; 14.
Еетион (мит.): XIV 8, 3.
Езоп: XXX 4, 21.
Екбатана (град у Адијабени): XXIII 6, 22; 39.
Еквитије (трибун): XXXI 12, 15; 13, 18.
Еквитије (командант Скутарија, комес, командант војске Илирика): XXVI 1, 4; 6; 5, 3; 10; 11; 7, 11; 10, 4; XXIX 6, 3; 12; XXX 3, 1; 6, 2.
Екскубитор (командант дворске страже): XX 4, 21.
Ексуперије (војник): XXIV 4, 23.
Елеусина (град у Беотији): XVII 7, 13.
Елеутеропол (град у Палестини I): XIV 8, 11.
Елида (област на Пелопонезу): XVI 5, 8.
Елијан (комес): XVIII 9, 3; XIX 9, 2.
Елуза (град у Нарбонској Галији I): XV 11, 14.
Емеса (Емиса, Хемеса, град у пров. Феникија Либанска): XIV 7, 18; 8, 9; XXVI 6, 20.
Емодон (планина у области Сера): XXIII 6, 64.
Емона (град у средоземном Норику): XXVIII 1, 45.
Ена (град у пров. Родопи): XXII 8, 3; XXVII 4, 13.
Енеја (мит.): XXII 8, 3; XXVII 4, 13.
Енунија (град у Партији): XXIII 6, 43.
Епаминонда (тебански вођа, IV в. пре н. ере): XXV 3, 8.
Елигон: XIV 8, 18; 9, 4; 5.
Епикур (грчки филозоф, IV–III в. пре н. ере): XXX 3.
Епименид Крићанин: XXVIII 4, 5.
Епир (област у западној Грчкој): XXIX 3, 4; XXXI 5, 17.
Епирци (становници Епира): XXX 5, 8.
Елифанија (град у Киликији II): XXII 11, 4.
Ератостен (грчки географ, III в. пре н. ере): XXII 8, 10.
Ереб (мит.): XVII 7, 13.
Ерехтеј (мит.): XVI 1, 5.
Ерехтије (грађанин Лептиса): XXVIII 6, 18; 20; 28.
Еритра (град у пров. Азија): XXXI 8.
Ерменрих (краљ Греутунга): XXXI 3, 1.
Есај: XXVIII 1, 44.
Еседон (град Сера): XXIII 6, 66.

- Еседони (азијски народ): XXIII 6, 66.
Ескулапије (мит.): XXII 14, 7.
Есхин (атински говорник, IV в. пре н. ере): XXX 4, 5.
Етиопија: XIX 4, 4; XXII 15, 31.
Етиопљани: XXII 15, 6; XXIX 5, 37.
Етна (вулкан на Сицилији): XXXI 4, 9.
Етрурија (ранији назив за Тоскану, Тускију): XIV 11, 27; XV 5, 14.
Еуагрије (управник приватне имовине цара Констанција II): XXII 3, 7.
Еубеја (острво у Егејском мору): XXX 4, 5.
Еубул: XIV 7, 6.
Еуктемон (атински филозоф): XXVI 1, 8.
Еуменије (сенатор): XXVIII 1, 48.
Еумолпијада (Филипопољ, град у пров. Тракија): XXII 2, 2; XXVI 10, 4; XXVII 4, 12.
Еун: XIV 11, 33.
Еупаторија (град у Таурици): XXII 8, 36.
Еупраксије Флавије (магистер меморије цара Валентинијана I): XXVII 6, 14; 7, 6; XXVIII 1, 25.
Еуримедонт (река у Памфилији и Писидији): XVII 11, 3.
Еурипид (грчки трагичар, око 485—око 406. г. пре н. ере): XXVII 4, 8.
Еуроп (град у Медији): XXIII 6, 39.
Еусафије: XVIII 1, 27.
Еусебија (друга жена цара Констанција II): XV 2, 8; XVI 10, 18; XVII 7, 6; XVIII 3, 2; XXI 6, 4.
Еусебије (настојник царске ложнице Констанција II): XIV 10, 5; 11, 2, 21; XV 3, 2; XVI 8, 13; XVIII 4, 3; XX 2, 3; XXI 15, 4; XXII 3, 12.
Еусебије (епископ Никомедије): XXII 9, 4.
Еусебије Матиокоп (комес цареве приватне благајне): XV 5, 4; 13.
Еусебије Питака (говорник): XIV 7, 18; 9, 4—6.
Еусебије, Флавије (брат царице Еусебије, конзул 359. г.): XVIII 1, 1; XXI 6, 4; XXIX 2, 9.
Еусерије (викар Азије): XXIX 1, 9; 34; 35.
Еустатије (филозоф и говорник): XVII 5, 15; 14, 1.
Еутерије (надстојник ложнице цезара Јулијана): XVI 7, 2—4; 8; XX 8, 19.
Еутропије (управник пров. Азија, префект преторија): XXIX 1, 36.
Еуфразије (Прокопијев магистер официорум): XXVI 8, 4; 10, 8.
Еуфрат: XIV 3, 3; 8, 5; XVI 10, 6; XVIII 5, 7; 6, 3; 7, 4; 6; 9; XIX 8, 9; XX 8, I; 11, 4; XX 1, 1; 7, 1; 7; 13, 2; XXIII 2, 2; 7; 3, 9; 5, 1; 6, 11; 25; XXIV 1, 2; 6; 2, 12; 3, 7; 9; 14; 4, 3; 6, 1; XXX 1, 8.
Еуфратензис (Комагена, провинција дијецезе Оријент): XIV 8, 7; XXIII 6, 21.
Еуфроније (намесник пров. Месопотамија): XVIII 7, 3.
Ефес (град у пров. Азија): XXIX 1, 42.
Ефијалт (мит.): XXII 14, 3.

3

- Забдицена (област у горњем току Тигра): XXV 7, 9.
 Загрус (планина у Медији): XXIII 6, 28.
 Заита (место у Месопотамији): XXIII 5, 7.
 Замак (мавретански племић): XXIX 5, 2; 13.
 Зариасп (река у Бактрији): XXIII 6, 57.
 Зевс (мит.): XXI 2, 2; Олимпијски XXII 13, 1.
 Земља (планета): XX 3, 8; 12; XXVI 1, 8.
 Зенобија (краљица Палмире): XXVIII 4, 9.
 Зенон (философ, IV в. пре н. ере): XIV 9, 6.
 Зеугма (град у пров. Сирија I): XVIII 8, 1.
 Зефир (ветар): XVIII 9, 2; XXII 8, 3; XXVII 4, 3.
 Зизаис (принц Сармата): XVII 12, 9; 10; 13, 30.
 Зијани (иберски народ): XXV 1, 19.
 Зинафер (краљ Сармата): XVII 12, 11.
 Златно руно (име медведице): XXIX 3, 8.
 Зомбис (град у Медији): XXIII 6, 39.
 Зопир: XVIII–V: 3.
 Зорњача (Вечерњача, звезда Даница, народни назив за планету Венеру): XIX 7, 2.
 Зороастер (Заратустра): XXIII 6, 32.

И

- Иберија (кавказско краљевство): XXI 6, 8; XXVII 12, 4; 16–18; XXX 2, 2.
 Иберци (становници Иберије): XXXI 12, 16.
 Игмазен (краљ Исафленза): XXIX 5, 46; 51–53; 55.
 Ида (брдо у Троади): XXIII 6, 53.
 Иде: децембарске XXII 2, 4; новембарске XV 8, 17.
 Идмон (један од Аргонаута): XXII 8, 22.
 Изала (планина у Месопотамији Септемтрионале): XVIII 6, 12; XIX 9, 4.
 Изар (река у Галији Нарбонској): XV 11, 18.
 Икозиј (град у пров. Мавретанија Цезаријензис): XXIX 5, 16.
 Икониј (град у пров. Писидија): XIV 2, 1.
 Иксомати (сарматско племе): XXII 8, 31.
 Ил (мит.): XXII 9, 7.
 Илири (балкански народ): XXVI 9, 3.
 Илирик (дијецеза префектуре Италија): XV 3, 7; XVI 10, 20; XVII 3, 3; 13, 24; 27; XVIII 3, 5; 5, 2; 8, 2; XIX 11, 2; XX 1, 1; 9, 1; XXI 6, 5; 7, 1; 9, 3; 10, 3; 4; 12, 22; 25; 13, 6; 13; XXII 1, 1; 3, 1; XXV 8, 8; 9, 8; 10, 9; XXVI 1, 4; 5, 5; 11; 7, 11; 12; 8, 2; 10, 3; XXVII 4, 12; 7, 5; XXVIII 1, 57; XXIX 6, 3; 16; XXX 3, 1; 5, 2; 7, 10; 9, 1; XXXI 9, 2; 10, 5; 20.
 Имави (планина): XXIII 6, 61.
 Имаус (планина): XXIII 6, 14.

- Имброс (острво у Трачком мору): XXII 8, 2.
Имон (Јулијанов комес): XXI 12, 3; 16.
Инах (праотац Јоњана, краљ Арга): XXII 8, 13.
Ингеније (узурпатор): XXI 16, 10.
Инд (река у Индији): XXIII 6, 72; 73;
Инди (азијски народи): XIV 3, 3; XXIII 6, 70; 72; 85; XXXI 2, 16.
Индијски океан: XXIII 6, 6.
Индијско море: XXIII 6, 48.
Инокентије (командант оклопника): XVI 12, 43.
Инокентије (геометар): XIX 11, 8.
Ирида (мит.): XX 11, 30.
Ирис (река на Понту): XXII 8, 17.
Иринеј: XXIX 1, 6.
Ирод (краљ Јудеја, 37–4 г. пре н. ере): XIV 8, 11.
Ис (место у Киликији II): XXVI 8, 15.
Исаура (град у пров. Исаурија): XIV 8, 2.
Исаурија (провинција дијецезе Оријент): XIV 4, 13; 3, 1; 8, 1. XXVI 8, 10. XXVII 9, 6.
Исауријци (малоазијски народ): XIV 2, 1; 4; 5; 19. XIX 13, 1.
Исафлензи (мауретанско племе): XXIX, 5, 40; 41; 46; 51; 53.
Исијско море (Партенијско): XXII 15, 2.
Исократ (атински говорник, 436–338 г. пре н. ере): XXX 8, 6.
Истар (име доњег тока реке Дунав): XXVII 4, 6. XXXI 1, 5.
Исток (префектура и дијецеза Оријент): XIV 7, 2; 8, 5; 10, 1. XV 2, 2; 5, 19; 28; 13, 1. XVI 9, 1; 10, 21. XVIII 5, 2; 6, 19; 7, 5; 9, 3. XIX 10, 1; 12, 6. XX 4, 1; 11. XXI 13, 11; 15, 4. XXII 9, 14; 12, 1. XXIII 6, 12. XXV 4, 26; 9, 8. XXVI 3, 1; 5, 8, 15; 7, 3; 8, 4; 6. XXX 1, 1. XXXI 2, 16.
Истра (област у пров. Венетиа): XIV 11, 20.
Итали: XVII 13, 27.
Италија: XIV 7, 9. XV 5, 24; 8, 1; 9, 7; 12, 3; 5. XVI 11, 2; 12, 69. XVIII 6, 5. XX 9, 1. XXI 6, 5; 7, 1; 4; 8, 3; 11, 3; 13, 6. XXII 9, 6. XXIII 6, 57. XXV 4, 25; 8, 11. XXVI 5, 5. XXVII 4, 1; 13; 7, 5. XXVIII 5, 15. XXX 1, 22; 8, 5. XXXI 5, 12; 11, 1.
Ификле (философ киничар): XXX 5, 8.

J

- Јазиги (сарматско племе): XXII 8, 31.
Јакоб: XIX 9, 2.
Јаксарт (река у Персији): XXIII 6, 63.
Јаксарт (народ у Персији): XXIII 6, 62.
Јануарије (војни командант префектуре Илирик): XXVI 1, 4.
Јанус (мит.): XVI 10, 1.
Јасион (вођа Аргонаута): XXII 8, 4.
Јасониј (планина у Медији): XXIII 6, 28; 39.

- Јаусониј (град у Маргијани): XXIII 6, 54.
- Јерусалим (град у пров. Палестина I): XIV 8, 12.
- Јесалиензи (мауретанско племе): XXIX 5, 44; 47; 50.
- Јовијан (војник): XXIII 5, 12.
- Јовијан (командант и секретар): XXIV 4, 23. XXV 8, 18. XXVI 6, 3.
- Јовијан Император Цезар Флавије Јовијан Август: XXI 16, 21; 22. XXV 5, 4–6; 8; 6, 1; 13; 7, 6; 11; 8, 8; 18; 9, 3; 10, 8; 12; 14; 17. XXVI 1, 4; 4, 6; 5, 2; 6, 3; 4; 8, 5. XXVII 12, 1; 15. XXVIII 6, 4. XXX 2, 3.
- Јовије (Јулијанов квестор, префект Константинопоља): XXI 8, 1; 3. XXII 8, 49.
- Јовин (посланик Триполитанаца): XXVIII 6, 16; 20–22.
- Јовин Флавије (командант коњице, конзул 367. г.): XXI 8, 3; 12, 2; 3. XXII 3, 1. XXV 8, 11; 10, 8; 9. XXVI 5, 2. XXVII 2, 1; 4; 8, 2; 10, 6. XXVIII 3, 9.
- Јовинијан (персијски сатрап): XVIII 6, 20; 21.
- Јонско море: XV 4, 6. XXII 8, 13.
- Јонци (грчко племе): XXII 8, 12. XXVIII 1, 4.
- Јуба II (краљ Мауретаније, 25.г. пре н. ере–23.г. н. ере): XXII 15, 8.
- Јубалени (мауретанско племе): XXIX 5, 44.
- Јувенал, Децим Јуније (римски песник): XXVII 4, 14.
- Јудеји (Јевреји): XIV 8, 12. XXII 5, 5.
- Јужно море (Бенгалски залив): XXIII 6, 13. XXXI 2, 16.
- Јулијак (град у пров. Германија II): XVII 2, 1.
- Јулијан (викар): XXII 11, 1.
- Јулијан (комес дијецезе Оријент): XXIII 1, 4; 5.
- Јулијан (трибун): XXV 6, 3.
- Јулијан (Император Цезар Флавије Клаудије Јулијан Август, 361–363 г.): XIV 11, 28. XV 2, 7; 8, 1; 3; 4; 8; 11; 15; 16; 22. XVI 1, 1; 2, 4; 9; 10; 4, 1–5; 5, 1; 3–5; 8; 7, 1–3; 6; 10, 18; 11, 1; 5; 7–9; 11–14; 12, 1–3; 6; 8; 9; 16; 18; 28; 32; 38; 40; 55; 64; 67; 70; XVII 1, 4; 12; 14; 2, 1–4; 3, 2; 4–6; 8, 1; 2; 4; 9, 3; 6; 7; 10, 5; 8–10; 11, 1. XVIII 1, 1; 4; 2, 1; 3; 6; 7; 9; 11; 3, 6. XX 1, 1; 4, 1; 2; 4–6; 8; 9; 11; 12; 14; 17; 18; 20; 5, 3; 10; 8, 2; 7; 20–22; 9; 3; 4; 6–9; 10; 1, 2. XXI 1, 1; 2, 1; 3, 1; 4; 5; 4, 6–8; 5, 1; 10; 13; 6, 4; 7, 1; 2; 8, 1; 9; 3; 5; 8; 10, 6; 11, 1; 12, 1; 16; 18; 21; 24; 13, 1; 6; 13; 16; 15, 2; 4; 5. XXII 1, 1; 2; 2, 1; 3; 3; 1; 6–9; 4, 9; 10; 5, 1; 6, 3; 7, 2; 6; 9. XXII 9, 1; 4; 9; 11; 13; 17; 10, 1; 3; 6; 11, 1; 12, 1; 5; 8; 13; 3; 14; 2, 4. XXIII 1, 1; 5; 6; 3, 3; 5–7; 5, 4; 5; 8; 13; 15. XXIV 1, 1; 2, 17; 18; 21; 3, 2; 3; 9; 4; 4; 6; 6; 11; 16; 17; 7; 3; 6. XXV 1, 6; 2, 8; 3, 6; 9; 15; 23; 4, 1; 3; 4; 9; 15; 19; 23; 5; 6; 6; 6; 10; 7; 10; 8; 8; 18; 9, 12; 10, 5; 7. XXVI 3, 2; 4, 4; 5, 2; 11; 6, 1–3; 10, 8. XXVII 1, 1; 12, 1. XXIX 1, 42; 4, 2; XXX 4, 1; 7, 5. XXXI 10, 21.
- Јулијан, Марко Дидије Север Август: XXVI 6, 14.
- Јулије (заповедник војске дијецезе Тракија, командант војске префектуре Оријент): XXVI 7, 5; XXXI 16, 8.
- Јупитер (мит.): XIV 8, 3; 8, 14. XXI 1, 8. XXII 14, 4; 16, 22. XXIII 6, 53. XXIV 6, 17. XXVI 7, 17. Азбамејски XXIII 6, 19. Тарпејски XVI 10, 14.
- Јустина (жена Валентинијана I): XXVIII 2, 10. XXX 10, 4.
- Јутунги (алеманско племе): XVII 6, 1.

К

- Кабила (град у пров. Тракија): XXXI 11, 5.
Кабилонa (град у пров. Галија Лугдуненсис I): XIV 10, 3; 5. XV 11, 11. XXVII 1, 2.
Кавказ: XXIII 6, 70.
Калатија (град у пров. Скитија): XXVII 4, 12.
Календе: децембарске XV 8, 18; јулске XVI 2, 2; јунске XVI 10, 20; јануарске XXII 7, 1.
Калигула (Гај Цезар Август Германик, 37–41г.): XXI 16, 8.
Каликадно (река у Киликији): XIV 2, 15; 8, 1.
Калимах (грчки јунак): XXIV 6, 14.
Калиник (град у пров. Оздоена): XXIII 3, 7.
Калипољ (град на Херсонесу Трачком): XXII 8, 4.
Калистен (Аристотелов рођак): XVIII 3, 7.
Калистрат (атински говорник): XXX 4, 5.
Калихор (река у Малој Азији): XXII 8, 23.
Калонстома (део делте Дунава): XXII 8, 45.
Камбиз II (персијски цар, 530–522 г. пре н. ере): XVII 4, 3. XXIII 6, 36.
Камбиз (река у Персији): XXIII 6, 40.
Каменије, брат Гараџија Баса: XXVIII 1, 27.
Камил, Марко Фурије (диктатор 387.г. пре н. ере): XXI 16, 13. XXVIII 3, 9.
Кампензис (гатар): XXVIII 1, 8; 29.
Кана (место у Италији): XXXI 13, 19.
Канинска поља (област у Ретији): XV 4, 1.
Каноп (град у Египту): XXII 16, 14.
Кантауријани (мауретанско племе): XXIX 5, 33.
Кантик (залив Индијског океана): XXIII 6, 12.
Кападокија (провинција дијецезе Понт): XV 2, 7. XX 9, 1; 11, 4. XXII 9, 13. XXIII 6, 19.
Капелатији (место у Слободној Германији): XVIII 2, 15.
Каперсана (град у пров. Сирија I): XVIII 8, 1. XXI 7, 7.
Капитолиј римски: XXII 16, 12.
Каприариензи (мауретанско племе): XXIX 5, 37.
Каприаријенске планине (планине у Мауретанији): XXIX 5, 34.
Капуа (град у пров. Кампанија): XXV 9, 10.
Кар (Император Цезар Марко Аурелије Кар Август, 282–283 г.): XXIV 5, 3.
Карамбис (рт у Пафлагонији): XXII 8, 20.
Каре (град у Месопотамији): XVIII 7, 3. XX 11, 11. XXIII 3, 1.
Каријци (становници Карије): XXVIII 4, 9.
Каркинтски залив: XXII 8, 39.
Кармана (главни град Карманије): XXIII 6, 49.
Карманија (област персијског царства): већа XXIII 6, 14; 48; 74.
Карманијски залив (залив Индијског океана): XXIII 6, 12.
Карнунтум (град у пров. Панонија I): XXX 5, 2; 11.

- Карпи (дачко племе): XXVII 5, 5. XXVIII 1, 5.
Картагина: XXIII 5, 20. XXIV 2, 16. XXVIII 6, 16.
Картагињани: XIV 11, 32. XXII 9, 3.
Карусијци (азијски народ): XXIII 6, 13.
Касиј (град у пров. Августамника): XXII 16, 3.
Касијан (дух Месопотамије): XVI 9, 2. XVIII 7, 3. XIX 9, 6. XXV 8, 7.
Касије (командант стрелаца): XXXI 12, 16.
Касије (римски судија): XXII 9, 9. XXVI 10, 10. XXX 8, 13.
Касије Авидије (узурпатор): XXI 16, 11.
Касијус (планина у Сирији): XIV 8, 10. XXII 14, 4.
Каспијска врата: XXIII 6, 13; 70.
Каспијске планине: XXIII 6, 74.
Каспијско море (језеро): XXII 8, 27. XXIII 5, 16; 6, 26; 40, 43; 69. XXIV 3, 12.
Касталијски извор (у близини Антиохије): XXII 12, 8.
Кастор (мит.): XIX 10, 4. XXII 8, 24.
Кастор (Африканац): XXIX 5, 50.
Кастра Маурорум (утврђење у Месопотамији): XVIII 6, 9. XXV 7, 9.
Кастриције (комес Исаурије): XIV 2, 14.
Касцелије (римски правник): XXX 4, 12.
Катадупи (народ у Египту): XXII 15, 2.
Кателауни (град у пров. Белгика II): XV 11, 10. XXVII 2, 4.
Катилина, Луције Сергије: XXV 3, 13.
Катон, Марко Порције Утички (претор 54. г. пре н. ере): XIV 8, 15. XXVIII 4, 21.
Катон, Марко Порције Цензор (конзул 195. г. пре н. ере): XIV 6, 8. XV 12, 4. XVI 5, 2. XXVI 10, 10. XXVIII 1, 39. XXX 4, 21.
Катул, Квинт Лутације (едил 67. г. пре н. ере): XIV 6, 25.
Каудински кланац (у Самнијуму): XXV 9, 11.
Каукаланда (област у Дакији): XXXI 4, 13.
Кафави (мауретанско племе): XXIX 5, 33.
Кафереј (рт на Еубеји): XXII 8, 2.
Квади (германско племе): XVI 10, 20. XVIII 12, 1; 8; 9; 12; 21; 13, 28. XXII 5, 5. XXVI 4, 5. XXIX 6, 1; 6; 2; 8. XXX 1, 1; 5, 11; 13; 6, 1. XXXI 4, 2.
Квадрибургијум (град у пров. Германија II): XVIII 2, 4.
Квинкције, Луције Цинцинат (диктатор 458. г. пре н. ере): XXII 4, 5.
Квинтијан (сенатор): XXIX 1, 17.
Квинтилији (браћа): XXVIII 4, 21.
Келти: XV 9, 3; 11, 1; 2. XX 4, 2; 20; 5, 9. XXI 3, 2. XXII 12, 6. XXXI 10, 4.
Кераније (философ): XXIX 2, 25.
Керас (град у пров. Тракија): XXII 8, 8.
Керас (град у пров. Понт Полемонаик): XXII 8, 16.
Кератас (хладни ветар): XXII 8, 8.
Керкије: XXII 8, 24.
Керкити (кавказки народ): XXII 8, 25.
Керкоп (мит.): XXII 14, 3.

- Керкузиј (тврђава у пров. Месопотамија): XXIII 5, 1; 4.
Кефалонес (острво у Сарматији): XXII 8, 40.
Кидно (река у Киликији): XIV, 8, 3. XXV 10, 5.
Кизик (град у Фригији Минор, пров. Хелеспонт): XXII 8, 5. XXIII 6, 56. XXVI 8, 6; 11. XXXI 5, 16.
Кијус (град у пров. Битинији): XXII 8, 5.
Кикимбрик: XXVIII 4, 28.
Киклади (острва у Егејском мору): XXII 8, 2.
Килак (управник Арменије): XXVII 12, 5; 6; 9; 11; 14. XXX 1, 3.
Киликија (област у јужној Малој Азији подељена у две провинције): XIV 7, 18; 8, 1; 3. XVIII 6, 1. XXI 15, 2. XXII 1, 2; 9, 13; 11, 4. XXIII 2, 5. XXVI 6, 1; 7, 2; 8, 15. XXVII 9, 6.
Кимбри (германско племе): XXXI 5, 12.
Кимеријци: XXVIII 4, 18. XXIX 2, 4.
Кимон (атински војсковођа, V век пре н. ере): XVII 11, 3.
Кинеас (посланик краља Пира): XVI 10, 5.
Кинегир (грчки јунак): XXIV 6, 14.
Киносема (рт у Тракији): XXII 8, 4.
Кипар: XIV 8, 14; 15.
Кир (река у Персији): XXIII 6, 40; XXVII 12, 16; 17.
Кир II Велики (персијски цар, 559–530.г. пре н. ере): XV 9, 7. XVI 5, 8. XXI 9, 2. XXIV 6, 7; 27; 40.
Кирена (град у пров. Либија Пентаполис): XXII 16, 4; 24.
Киресхата (град у Согдијани): XXIII 6, 59.
Кирина (секретар): XXII 3, 7.
Кирка (мит.): XXX 1, 17.
Киропољ (град у Медији): XXIII 6, 39.
Кларитас (римска племкиња): XXVIII 1, 28.
Кларос (Аполоново пророчиште близу Ефеса): XIX 12, 15.
Клаудијас (град у пров. Арменија II): XVIII 7, 10.
Клаудије (трибун): XXIX 3, 7.
Клаудије II Готски (Император Цезар Марко Аурелије Клаудије Август, 268–270 г.): XXXI 5, 17.
Клаудије, Клодије Хермогенијан Цезарије (префект Града): XXVII 3, 12. XXIX 6, 17.
Клаудије, Марко: XIV 11, 32.
Клаудије Цезар (Тиберије Клаудије Цезар Август Германик, 54–68 г.): XIV 8, 2.
Клаудиополис (град у пров. Киликија I): XIV 8, 2.
Клеандар, Марко Аурелије: XXVI 6, 8.
Клематије: XIV 1, 3.
Клеопатра VII (краљица Египта, 51–30 г. пре н. ере): XXII 16, 9; 24. XXVIII 4, 9.
Клуенције (Цицеронов клијент): XXX 4, 19.
„Код невиних” (место код Медиоланума): XXVII 7, 5.

- Кодро (мит.): XXII 8, 12. XXVIII 1, 4.
Козорог (сазвежђе): XIX 9, 1.
Коила (лука на Херсонесу Трачком): XXII 8, 4.
Кокит (мит.): XIV 11, 29.
Колија (вођа Гота): XXXI 6, 1.
Колхида (област на Кавказу): XXII 8, 15.
Колхидско краљевство: XVI 7, 10.
Колхиђани (кавказки народ): XXII 8, 24.
Комагена (западни део пров. Еуфратензис): XIV 8, 7. XVIII 4, 7. XXIII 6, 21.
Комед (планина у Персији): XXIII 6, 60.
Комо (град у пров. Лигурија): XV 2, 8.
Комод (Император Цезар Марко Аурелије Комод Антонин Август, 180–192 г.): XXI 16, 8. XXII 9, 6. XXVI 6, 8. XXIX 1, 17. XXXI 10, 18; 19.
Конкордија (утврђење у Германији I): XVI 12, 58.
Конкордије (грађанин Триполитаније): XXVIII 6, 22.
Кондомарије (аламански краљ): XVI 12, 1; 4; 23–25; 35; 58; 60; 65; 70.
Констанс (Император Цезар Флавијус Јулијус Констанс Август, 337–350 г.): XV 5, 16. XVI 7, 5. XX 1, 1; 11, 3. XXI 6, 2. XXVII 8, 4. XXVIII 3, 8. XXX 7, 5.
Константин I Велики (Император Цезар Гај Флавије Валерије Константин Август, 306–337 г.): XIV 1, 2; 10; 11, 20; 27. XV 5, 19; 33; 13, 2. XVI 8, 12. XVII 4, 13. XXI 10, 8; 12, 25. XXV 3, 23; 4, 23. XXVI 6, 14; 9, 4. XXVII 3, 8; 5, 1.
Константина (Констанција, жена Гала Цезара): XIV 7, 4; 11, 22. XXI 1, 5.
Константина (Констанција, град у пров. Месопотамији): XVIII 7, 9.
Константинијан (командант флоте): XXIII 3, 9.
Константинопол: XIV 7, 19; 10, 2; 11, 12. XV 2, 7. XIX 11, 17. XX 8, 1; 21. XXI 12, 3; 16, 20. XXII 2, 4; 7, 6; 8, 8; 9, 2. XXIII 1, 7. XXV 3, 23; 9, 13. XXVI 1, 3; 4, 3; 5, 4; 6, 5; 12; 7, 2; 4; 5; 13. XXVII 5, 10. XXIX 1, 12. XXX 10, 1. XXXI 1, 4; 7, 1; 11, 1; 16, 4.
Констанција (град на Океану): XV 11, 3.
Констанцијан (надзорник царских штала): XXIII 3, 9. XXVIII 2, 10.
Констанцијан: XXIX 3, 5.
Констанције (отац Цезара Гала и Јулијана): XIV 11, 27. XXV 3, 23.
Констанције (трибун): XXV 9, 12.
Констанције II (Император Цезар Јулије Констанције Август, 337–361 г.): XIV 1, 1; 2; 5, 1; 4; 6; 9; 12; 9, 1; 2; 10, 1; 4; 11, 6–8; 13. XV 1, 2; 2, 2; 3, 3; 5, 18; 33; 37; 6, 3; 7, 6; 8, 3; 4; 10; 15; 18. XVI 1, 1; 5, 3; 6, 1; 7, 1; 5; 8, 1; 7; 10; 12; 9, 4; 10, 1; 4; 9; 18; 11, 1; 7; 12, 17; 29; 67. XVII 2, 3; 3, 4; 5; 4, 12; 5, 1; 3; 10; 7, 6; 9, 6; 11, 1; 12, 1; 13, 10; 25; 28. XVIII 2, 16; 3, 1; 2; 6; 4, 3; 5, 6; 9, 1. XIX 2, 11; 1; 11, 17. XX 1, 1; 5; 4, 1; 5; 12; 16; 6, 1; 8, 1; 2; 18; 9, 1; 6; 10, 1; 11, 1; 3; 32. XXI 1, 1; 2; 4; 6; 2, 2; 3, 4; 5; 4, 6; 5, 11; 6, 1–3; 9; 7, 1; 3; 5–7; 9, 8; 10, 6; 11, 2; 3; 12, 3; 18; 13, 1; 3; 4; 7–9; 15, 1; 5; 16, 10; 12. XXII 1, 2; 2, 1; 3, 1; 3; 5; 12; 8, 49; 11, 1; 5; 6; 14, 4. XXV 1, 6; 5, 2; 9, 3; 10, 14. XXVI 6, 1; 7, 10; 9, 3; 8; 10, 3. XXIX 2, 9; 6, 7. XXX 7, 3.
Конта (град у Мауретанији): XXIX 5, 39.
Конфлуент (град у пров. Германији II): XVI 3, 1.

- Коптон (град у пров. Тебаида): XXII 16, 2.
Кора (град у пров. Галија Лугдуненсис I): XVI 2, 3.
Корак (река у Сарматiji): XXII 8, 29.
Кордуена (област у јужној Арменији): XVIII 6, 20. XXIII 3, 5. XXIV 8, 4; 5. XXV 7, 8; 9.
Корзика (острво у Тиренском мору): XXVIII 1, 6.
Корзиканци: XIV 11, 32.
Коринт: XIV 11, 30.
Корнелије (сенатор): XXVIII 1, 29.
Корнелије Гал (први управник Египта, песник): XVII 4, 5.
Корона (планина у Медији): XXIII 6, 29.
Костобоке (трачко племе): XXII 8, 42.
Котије, Марко Јулије (краљ неколико алпских племена): XV 10, 2.
Кохе (село на Тигру): XXIV 5, 3; 6, 2.
Краљ (персијски цар): XVI 9, 3; 4.
Краљевска река (река у Вавилонији): XXIII 6, 25.
Крас, Луције Лициније (конзул 95. г. пре н. ере, говорник): XXX 4, 6.
Крас, Марко Лициније (конзул 70. и 55.г. пре н. ере): XXIII 3, 1.
Крас, Марко Лициније Агеласт: XXVI 9, 11.
Кратера (град у пров. Сирија I): XIV 9, 8.
Краугасије: XVIII 10, 1; 3. XIX 9, 3; 5; 7; 8. XX 6, 1.
Крез (лидијски краљ 560–547. г. пре н. ере): XV 5, 37. XXIII 5, 9; 6, 84.
Кремона (град у пров. Лигурија): XV 5, 9.
Кресфонт (трагична личност у драмама): XXVIII 4, 27.
Кресцент (намесник дијецезе Африка): XXVIII 6, 23.
Кретион (комес, војни командант Африке): XXI 7, 4. XXVI 5, 14.
Крисејски залив (између Фокиде и Локриде Озолске): XVII 7, 13.
Крисп (син цара Константина I): XIV 11, 20.
Криуметоп (рт Херсонеса Тауричког): XXII 8, 20.
Кронос (мит.): XXI 2, 2.
Кротоњани (становник сицилијског града Кротона): XXX 7, 2.
Ксеркс I (персијски цар, 486–465 г. пре н. ере): XXII 8, 4; XXIII 3, 9; 6, 8.
Ктесифонт (град у Персији): XVII 14, 1. XXIII 6, 23. XXIV 2, 7; 4, 8; 13; 31; 5, 8; 12; 7, 1; 8, 6. XXIX 1, 4.
Ктесифонт (Демостенов брањеник): XXX 4, 19.
Куманске књиге: XXIII 3, 3.
Курандије (трибун): XXIX 5, 24.
Курион, Гај Скрибоније (римски војсковођа): XXIX 5, 22.
Курцији (римски род): XXIII 5, 19.
Кусени (хунско племе): XVI 9, 4. XIX 2, 3.

Л

- Лав (сазвежђе): XXXI 13, 7.
Лагариман (војсковођа Греутунга): XXXI 3, 5.
Лази (становници Лазике): XXVII 12, 17.
Лазика (област у Колхиди): XXVII 12, 11.
Лаипсо (командант оклопника): XVI 12, 63.
Лакотена (град у пров. Арменија II): XX 11, 4.
Лампадије, Гај Кајоније Руфије Волусијан (префект преторије Италије, префект Града): XV 5, 4. XXVII 3, 5; 9. XXVIII 1, 26.
Лампсак (град у пров. Хелеспонт): XXII 8, 4.
Ламфокт (град у Мауретанији): XXIX 5, 13.
Ланиогаиз (трибун): XV 5, 16.
Лаодикија (град у пров. Сирија I): XIV 8, 8.
Ларанда (град у пров. Исаурија): XIV 2, 11.
Латин (командант гарде): XIV 10, 8.
Лаумел (град у пров. Лигурија): XV 8, 18.
Лауријак (град у пров. Приобални Норик): XXXI 10, 20.
Лауриције, Базидије (намесник пров. Исаурија): XIX 13, 2.
Лакет (комична личност у комедијама): XXVIII 4, 27.
Легије: II Арменска XX 7, 1; Викторији XXIV 4, 23. XXV 6, 3. XXVI, 7, 13. XXVII 8, 7; Јовијани XXII 3, 2. XXV 5, 8; 6, 2 XXVI 10, 10. XXIX 3, 7; Јовији XXV 6, 3. XXVI 7, 13. XXVII 8, 7; Константинијани XXIX 5, 20; 22; Корнуги XV 5, 30. XVI 11, 9; 12, 43; 63. XXXI 8, 9;
Ланцесарији XXI 13, 16; Мартенса (XIV Гемина-Мартиа Виктрикс) XXVI 6, 7; I Партска XX 6, 8; II Партска Пиа фиделис XX 7, 1; V Партска XVIII 9, 3; I легија XVI 12, 49; X легија Фортензис (Фретензис) XVIII 9, 3; Триполитанске легије XV 5, 36; Тунгрикани XXVII 1, 2. Млађи XXVI 6, 12; Унапређени XV 4, 10; I Флавија Минервија XX 6, 8; II Флавија XX 7, 1; Херкулијани XXII 3, 2. XXV 6, 2.
Лезбос (острво у Егејском мору): XXII 8, 2.
Леманско језеро (у пров. Галија Хелветска): XV 11, 16.
Лемнос (острво у Трачком мору): XXII 8, 2.
Лентијензи (аламанско племе): XV 4, 1. XXXI 10, 2; 4; 12; 17; 12, 1.
Леон (бележник, магистер официорум): XXVI 1, 6. XXVIII 1, 12; 41. XXX 2, 10; 5, 10.
Леона (квестор царске палате): XX 9, 4; 6; 8. XXI 1, 4.
Леонтије Флавије (квестор царске палате Гала Цезара, префект Града): XIV 11, 14. XV 7, 1; 6.
Леонтињани (становници сицилијског града Леонтине): XXX 4, 3.
Лепћанско поље: XXVIII 6, 10.
Лепшани (становници града Лепциса): XXVIII 6, 5.
Лепцис (Лептис Магна, град у Триполитанији): XXVIII 6, 4; 15; 18.
Лернејска хидра (мит.): XXIX 5, 22.

- Лети: XVI 11, 4. XX 8, 13. XXI 13, 16.
Леуке (острво у Таурици): XXII 8, 35.
Либан (планина у пров. Феникија): XIV 8, 9.
Либер (Бах, мит.): XXII 8, 23.
Либерије (епископ Рима): XV 7, 6; 9; 10.
Либија (пров. дијецезе Египат): XXII 16, 1; сува XXII 16, 5; 24; Пентаполх XXII 16, 14; 24.
Либијско море: XXII 16, 9.
Либинон (комес): XXI 3, 2; 3; 4, 7.
Либиса (град у пров. Битинија): XXII 9, 3.
Лидија (пров. дијецезе Азија): XXIII 6, 84.
Ликаонија (пров. дијецезе Азија): XIV 2, 4; 8.
Ликија (провинција дијецезе Азија): XXVI 9, 2.
Ликург (спартански законодавац): XVI 5, 1.
Ликург (грчки судија): XXII 10, 9. XXX 8, 13.
Ликус (река у Фригији): XXII 8, 14.
Лилибеј (град на Сицилији): XXI 7, 5.
Лимиганти (сарматски робови): XVII 13, 1; 2; 6; 21; 29; 30. XIX 11. 1; 5.
Линђани: XXII 12, 4.
Лисимахија (град на Херсонесу Трачком): XXII 8, 5.
Литинос Пиргос („Камена кула” село у Персији): XXIII 6, 60.
Лициније (Император Цезар Валерије Лицинијан Лициније Август, 308–324.г.): XV, 5, 33.
Лолијан : XXVIII 1, 26.
Лолијан, Квинт Фабије Мезије Лолијан Мајортије (конзул 355. г. префект Града, префект преторије Италије): XV 8, 17. XVI 8, 5.
Лорна (утврђење у пров. Месопотамија): XIX 9, 4.
Лотофаги (мит.): XIV 6, 21.
Лугдун (град у пров. Галија Лугдунска I): XV 11, 3; 11 XVI, 11, 4.
Лугдунска Галија: XV 11, 6; 17; прва XV 11, 11; друга XV 11, 12.
Луканија (провинција дијецезе Италија): XV 9, 7.
Луканик: XXVIII 4, 28.
Луканци (становници Луканије): XXIV 4, 24.
Лукул, Луције Лициније (конзул 74. г. пре н. ере): XXII 8, 16. XXIII 5, 16.
Лукул, Марко Лициније (конзул 73. г. пре н. ере, проконзул Македоније): XXVII 4, 11.
Луна (мит.): XXIII 3, 2.
Лундиниј (лука у дијецези Британија): XX 1, 3. XXVII 8, 7. XXVIII 3, 1.
Лупицин (гентил, командант војске Тракије): XXVII 10, 12. XXXI 4, 9; 5, 2; 5; 6; 9.
Лупицин Флавије (командант коњице у Галији, конзул 367. г.): XVIII 2, 7; 11. XX 1, 2; 4, 3; 9; 9, 5; 9. XXVI 5, 2; 8, 4; 9, 1.
Лусије Мавар (Трајанов војсковођа): XXIX 5, 4.

Луско (куратор Антиохије): XIV 7, 17.
Лусцин, Гај Фабриције: XXIV 4, 24.
Лутеција (Паризији): XV 11, 3.
Луто (комес): XV 11, 4.
Луције (грађанин Триполиса): XXVIII 6, 22.
Луцилијан (комес гарде, командант коњице префектуре Илирика): XIV 11, 14.
XVII 14, 3. XVII 6, 17. XXI 9, 5; 6; 10, 1. XXV 8, 9; 10; 10, 6; 7.
Луцилијан (комес): XXIII 3, 9; XXIV 1, 6.
Луцилије Гај (штитоноша): XXVI 9, 11.

М

Мавортије (види: Лолијан): XVI, 8, 5.
Маври (северноафричко племе): XXII 7, 1; 10. XXVII 6, 14. XXIX 5, 3; 15; 25.
Магненције (узурпатор, Император Цезар Флавије Магнус Магненције Август, 350–353 г.): XIV, 5, 1; 6. XVI, 6, 2; 10, 1. XVIII, 9, 3. XIX, 5, 2. XXI, 8, 1; 13, 11. XXII, 13, 3; 14, 4. XXX, 7, 3. XXXI, 11, 3.
Магно (трибун) : XXIV, 4, 23.
Мазака (стари назив за Цезареју у пров. Кападокија I): XX, 9, 1.
Мазике (маварско племе): XXIX. 5, 17; 21; 25; 26; 30; 51.
Мазука (Фирмов брат): XXIX, 5, 40; 41.
Мазукан (место у Мауретанији): XXIX, 5, 31.
Мајка богова: XXIII, 3, 7.
Мајозамалха (град у Месопотамији): XXIX, 4, 2. XXV, 8, 18.
Македонија: XVII, 7, 1. XXII, 8, 2. XXVI, 7, 12. XXXI, 16, 2.
Македонци: XIV, 3, 3. XXVI, 9, 3.
Макријан (аламански краљ): XVIII, 2, 15; 17; 18. XXVIII, 5, 8. XXIX, 4, 2; 7. XXX, 3, 3; 7, 11.
Макрин (Император Цезар Марко Опелије Макрин Август, 217–218 г. пре н. ере): XXVI, 6, 20.
Макробије (трибун): XXV, 6, 3.
Макрони (азијски народ): XXII, 8, 21.
Максенције (Панонац): XXVII, 7, 6.
Максера (река у Хирканији): XXIII, 6, 52.
Максим (грчки филозоф): XXII, 7, 3. XXV, 3, 23. XXIX, 1, 42.
Максим (трибун): XXV, 6, 3.
Максим (комес Теодосијев): XXIX, 5, 6; 21. XXXI, 4, 9.
Максим Валерије (префект Града): XXI, 12, 24.
Максима (жена Хилонова): XXVIII, 1, 8.
Максимијан (Император Цезар Гај Галерије Валерије Максимијан Август, 293–311 г.): XXII, 4, 8. XXIII, 5, 11. XXIV, 1, 10. XXV, 7, 9; 10, 2.
Максимијанопол (град у Родопима): XXVII, 4, 13.

Максимин, Флавије (префект Града, префект преторије Галске): XXVIII, 1, 5–7; 10; 12; 13; 22; 26; 27; 29; 31–35; 41; 43; 45; 46; 48; 51–53; 56; 57; 3, 4. XXIX, 2, 22; 23; 3, 1; 2; 6, 3. XXX, 2, 11.

Максимиј (Император Цезар Гај Јулије Вер Максимин Август, 235–238 г.): XIV, 1, 8. XXVI, 6, 20.

Маларик (заповедник варварских одреда у Галији): XV, 5, 6; 9–11. XXV, 8, 11; 10, 6.

Малије Приск (легат Помпејев): XVI, 7, 10.

Малобауд (командант гарде): XIV, 11, 21. XV, 5, 6.

Малобауд (краљ Франака, командант гарде): XXX, 3, 7. XXXI, 10, 6; 7.

Мамеине бање: XXVIII, 4, 19.

Мамеја, Јулија Авита Августа: XXVI, 6, 20.

Мамерсид (персијски командант): XXIV, 2, 21.

Мамертин, Клаудије (управник над царским поклонима, префект преторија Иллирика и Италије, конзул 362. г.): XXI, 8, 1; 10, 8; 12, 20; 25. XXII, 3, 1; 7, 1; 2. XXVI, 5, 5. XXVIII, 7, 1.

Мани (мит.): XIV, 8, 3. XV, 8, 6. XIX, 2, 1.

Манлије, Марко Капитолин (римски војсковођа 390. г. пре н. ере): XXI, 16, 13.

Мантинеја (град у Аркадији): XXV, 3, 8.

Мантова (град у пров. Лигурија): XV, 9, 1.

Манцин, Гај Хостилије (конзул 137. г. пре н. ере): XIV, 11, 32. XXV, 9, 11.

Марак (река у Сарматији): XXII, 8, 29.

Маранга (Маронса, село у горњем току Тигра): XXV, 1, 11.

Марас (ћакон): XIV, 9, 7.

Маратокупрени (становници Сирије): XXVIII 2, 11.

Маргијана (област персијског царства): XXIII, 6, 14; 56.

Маргијани (становници Маргијане): XXIII, 6, 54.

Марсад (декурсион Антиохије): XXIII, 5, 3.

Мариандена (област у пров. Хонориас): XXII, 8, 14.

Марида (утврђење у Месопотамији): XIX, 9, 4.

Марије, Гај (конзул седам пута, вођа популара): XXI, 14, 5. XXX, 8, 9.

Марије, Максим (историчар): XXVIII, 4, 14.

Марин (трибун): XV, 3, 10; 11.

Марин (адвокат): XXVIII, 1, 14.

Марко (гатар): XXVI, 1, 5.

Марко Аурелије (Император Цезар Марко Аурелије Антонин Август, 161–180 г.): XIV, 4, 2. XV, 7, 3. XVI, 1, 4. XXI, 16, 11. XXII, 5, 4; 5. XXIII, 6, 24. XXV, 4, 17. XXVII, 6, 16. XXIX, 6, 1. XXX, 9, 1. XXXI, 5, 13; 10, 19.

Маркомани (германско племе): XXII, 5, 5. XXIX, 6, 1. XXXI, 4, 2.

Маронеја (град у Родопима): XXII, 8, 3. XXVII, 4, 13.

Марс (мит.): XV, 10, 10. XVII, 1, 1. XXIV, 4, 24. XXV, 2, 4. XXVII, 4, 4. XXXI, 2, 1; 23; 11, 6; Осветник XXIV, 6, 17.

Марсес (рска у Вавилонији): XXIII, 6, 25.

Марсов логор (castra Мартис у Панонији): XXXI, 11, 6.

Марсова станица: XV, 10, 6.

Марсово поље: XVII, 4, 12.

- Мартин (викар дијецезе Британије): XIV, 5, 7.
Мартинијан (Африканац): XXIX, 5, 50.
Марцел (командант коњице галске префектуре): XVI, 2, 8; 7, 1; 2; 8, 1; 10, 21. XXII, 11, 2.
Марцел (државни агент): XXVIII, 1, 44.
Марцел, Марко Клаудије: XXV, 3, 13. XXVIII, 4, 23.
Марцел (гардиста): XXVI, 10, 1; 3; 5.
Марцелијан (син Максиминов): XXIX, 6, 3; 6.
Марцијан (војни командант Тракије): XXI 12, 22
Марцијан: XXVIII 1, 27.
Марцијан (римски говорник): XXX, 4, 17.
Марцијанопол (град у пров. Мезија Доња): XXVII, 4, 12; 5, 5; 6. XXXI, 5, 4; 8, 1.
Марцијанска шума (Абноба, у Германији): XXI, 8, 2.
Марцио: XIV, 1, 7.
Масаукон (гардијски официр): XXVI, 5, 14.
Масила (поглавар Мазика): XXIX, 5, 51; 54; 55.
Масилија (град у пров. Галија Вијенска): XV, 9, 7; 11, 14.
Масинисенси (маурско племе): XXIX, 5, 11.
Масцизел (Фирмов брат): XXIX, 5, 11; 14.
Матиарији: XXI, 13, 16.
Матијаке (бања у Германији II): XXIX, 4, 3.
Матрона (врх планински у Алпима): XV, 10, 6.
Матрона (река у Галији): XV, 11, 3.
Маудио (комес): XV, 6, 4.
Мауретанија (провинција дијецезе Африка): XXI, 7, 4. XXII, 15, 8. XXIX, 6, 1; Игилгитанска XXIX, 5, 5; Ситифензис XXIX, 5, 5; 27; Цезариензис XXVII, 6, 14. XXIX, 5, 6; 50.
Мауриције (трибун): XXV, 8, 7.
Мауро (комес): XX, 4, 18. XXXI, 10, 21.
Мауро (дукс пров. Феникије): XXIV, 1, 2.
Махамеј (командант чете): XXV, 1, 2.
Махарбал (Ханибалов брат): XVIII, 5, 6.
Мацелум (царска вила): XV, 2, 7.
Мацепракта (село у Месопотамији): XXIV, 2, 6.
Мацес (рт у Персијском мору): XXIII, 6, 10.
Мегалопол (град у Аркадији): XXIX, 2, 16.
Медерих (аламански краљ): XVI, 12, 25.
Медија (област Персијског царства): XXIII, 3, 5; 6, 14; 27; 31; 70. XXXI, 2, 21.
Медијана (село поред Наиса): XXVI, 5, 1.
Медијана (тврђава у Мауретанији): XXIX, 5, 45.
Медиолан (град у пров. Галија Лугдунска II): XV, 11, 12.
Медиоланум (град у пров. Лигурији): XIV, 10, 16; 11, 11. XV, 1, 2; 2, 8; 3, 1; 11; 4, 3; 5, 17. XVI, 7, 2. XXV, 8, 9; 10, 6. XXVI, 5, 4. XXVII, 7, 5. XXVIII, 6, 30.
Медиоматрик (град у пров. Белгика I): XV, 11, 9. XVIII, 1, 2.

- Међани (становници Медије): XIV, 8, 13.
Меџија (провинција дијецезе Тракија): XVII, 12, 1; Горња XVI, 10, 20. XVII, 13, 20. XXIX, 6, 15; Доња XXVII, 4, 12.
Меџија (град у Партији): XXIII, 6, 43.
Мејакарире (утврђење у пров. Месопотамија): XVIII, 6, 16; 10, 1.
Мелана (река у Памфилији): XIV, 2, 9.
Мелански залив (у Трачком мору): XXII, 8, 3.
Мелантијада (царска вила у Тракији): XXXI, 11, 1; 12, 1.
Меланхлене (сарматско племе): XXII, 8, 31. XXXI, 2, 15.
Мелитена (град у пров. Арменија II): XIX, 8, 12. XX, 11, 4.
Меморид (војни командант): XXV, 8, 8; 10, 6.
Меморије (намесник Киликије): XXIII, 2, 5.
Мемфис (град у Египту): XXII, 14, 7; 15, 17; 16, 6.
Мен (река у Германији): XVII, 1, 6.
Менандар (грчки комедиограф, 342/1–293/89 г. пре н. ере): XXI, 14, 4.
Менапила (град у Бактрији): XXIII, 6, 58.
Мендесиј (рукавац Нила): XXII, 15, 10.
Менелај (краљ Спарте): XXII, 16, 14.
Менофил (евнух Митридата VI Еупатора): XVI, 7, 9; 10.
Меоти (сарматско племе): XXII, 8, 31.
Меотида: XXII, 8, 32.
Меотске мочваре: XXII, 8, 11. XXXI, 2, 1; 21.
Меотско језеро: XXII, 8, 27; 30.
Мерена (командант персијске коњице): XXV, 1, 11; 3, 13.
Мерибан (Мирдат III краљ Иберије 365–380 г.): XXI, 6, 8.
Меркур (мит.): XVI, 5, 5. XXV, 4, 14. XXVIII, 4, 24.
Меркурије (трпезар, благајник): XV, 3, 4; 5.
Меробауд (командант пешадије, конзул 377. и 383. г.): XXVIII, 6, 29. XXX, 5, 13; 10, 2; 4. XXXI, 7, 4; 8, 2.
Мероја (граду у Египту): XXII, 15, 2; 31.
Мероје (острво у Нилу): XXII, 15, 12.
Месала (управник пров. Паноније II): XXIX, 6, 7.
Месена (Апамија): XXIII, 6, 23. XXIV, 3, 12.
Месеи: божанство XVII, 5, 3. XXII, 14, 7; небеско тело XX, 3, 1–3; 7–10. XXIII, 6, 5. XXVIII, 4, 24.
Месопотамија: XIV, 3, 1; 2; 7, 19; 21. XV, 13, 4. XVI, 9, 2. XVII, 5, 6; 11; 14, 1. XVIII, 5, 1; 4; 6, 5; 7, 3; 8, 2; 9, 2. XIX, 9, 4; 11, 17. XX, 2, 4; 6, 1; 7, 17. XXI, 6, 2; 11, 2; 13, 1; 8. XXIII, 2, 7; 6, 13. XXV, 5, 3; 7, 2; 8, 7; 16. XXVI, 6, 2. XXX, 2, 4.
Месори (подсмешљиво име): XXVIII, 4, 28.
Метерије: XXVIII, 6, 26; 27.
Метон (атински филозоф): XXVI, 1, 8.
Метродор (филозоф и легат Константина Великог): XXV, 4, 23.
Мефен (град у пров. Арабија): XXIII, 6, 47.
Мигд (Мидиј, место у пров. Битинији): XXVI, 7, 14.

- Мигдонија (област у пров. Битинији): XXII, 8, 14.
Мида (краљ Фригије 738–696 г. пре н. ере): XXII, 9, 7.
Микон (комична личност): XXVIII, 4, 27.
Милет (град у пров. Азија): XVIII, 1, 3; 4.
Милећани: XXII, 8, 12.
Милон (грчки атлета из VI века пре н. ере): XXX, 7, 2.
Милтијад (атински војсковођа, око 550–489 г. пре н. ере): XVII, 11, 3.
Мимант (планина у Тракији): XXIX, 1, 33. XXXI, 14, 8.
Мимант (племин): XXXI, 14, 9.
Минерва (мит.): XVI, 1, 5.
Минервије (конзулар): XXVIII, 1, 24.
Минуције, Тит Руф (проконзул Македоније): XXVII, 4, 10.
Мир (богиња): XIX, 11, 6.
„Мисопогон“ („Брадомрзац“ Јулијаново књижевно дело): XXII, 14, 2.
Митридат VI Еупатор (краљ Понта 120–63. г. пре н. ере): XVI, 7, 9; 12, 41. XXIII, 6, 56. XXV, 9, 8. XXIX, 5, 33.
Михон (грађанин Триполиса): XXVIII, 6, 14.
Михопонтиј (Ахерузиј): XXII, 8, 17.
Мневис (мит.): XXII, 14, 7.
Мобсукрена (град у пров. Киликија I): XXI, 15, 2.
Могонцијак (град у пров. Германија I): XV, 11, 8. XVI, 2, 12. XVII, 1, 2. XVIII, 2, 7; 8. XXVII, 10, 1. XXIX, 4, 7. XXX, 2, 10; 3, 4.
Модест, Флавије Домиције (префект преторије Оријент): XIX, 12, 6. XXIX, 1, 10. XXX, 4, 2.
Моза (река у пров. Белгики): XVII, 2, 2; 9, 1.
Мозеј (река у Сузијани): XXIII, 6, 26.
Мозел (река у пров. Белгика I): XVI, 3, 1.
Моксоена (област у јужној Арменији): XXIII, 3, 5. XXV, 7, 9.
Монека (град у пров. Приморски Алпи): XV, 10, 9.
Монтије (квестор царске палате): XIV, 7, 12; 14; 15; 18; 9, 4; 11, 17. XV, 3, 1.
Мопс: XIV, 8, 3.
Мопсуестија (град у пров. Киликији II): XIV, 8, 3.
Мореуз: XXI, 10, 4. XXIII, 6, 43. XXXI, 8, 6.
Мосинеки (азијски народ): XXII, 8, 21.
Мотоне (град у Мессенији): XXVI, 10, 19.
Мраморно море (Пропонтида): XXII, 8, 5. XXVII, 4, 10.
Мулвијски мост (у Риму): XXVII, 3, 9.
Мундерих (војсковођа Греутунга, заповедник арабијског лимеса): XXXI, 3, 5.
Муроцинкта (царска вила): XXX, 10, 4.
Мурса (град у пров. Панонија II): XV, 5, 33.
Мусони (мавретанско племе): XXIX, 5, 27.
Мусонијан, Флавије Стратегије (префект преторије Оријент): XV, 13, 1; 2. XVI, 9, 2; 10, 21. XVII, 5, 15.
Мусоније (вихар дијецезе Азија): XXVII, 9, 6.

Мутина (град у пров. Емилија): XXXI, 9, 4.

Муцијан: XXVIII, 1, 36.

Муцији (римски род): XXIII, 5, 19.

Н

Наармалха (река у Месопотамији): XXIV, 2, 7; 7, 1.

Набатејци (народ у Арабији): XIV, 8, 13.

Набдит (персијски командант): XXIV, 4, 26; 5, 4.

Нагара (град у Арабији): XXIII, 6, 47.

Назавициум (планина у области Сера): XXIII, 6, 64.

Наис (град у Мезији Горњој, касније Дакији Средоземној): XXI, 10, 5; 12, 1; 21. XXVI, 5, 1.

Наколија (град у пров. Фригија II): XXVI, 9, 7; 10, 4.

Нанијен (комес Британије, командант коњице): XXVIII, 5, 1. XXXI, 10, 6; 7.

Напеји (тауричко племе): XXII, 8, 33.

Наракустома (део делте Дунава): XXII, 8, 45.

Нарбона (град у пров. Галији Нарбонској I): XV, 11, 14.

Нарбонска Галија (провинција дијецезе Галија): XV, 11, 6; 14. XVIII, 1, 4. XXII, 1, 2.

Нарзес (персијски посланик, војсковођа): XVII, 5, 2. XXIV, 6, 12.

Нарзес (краљ Персије 293-302 г.): XXIII, 5, 11.

Наскон (град у пров. Арабија): XXIII, 6, 47.

Натисон (река у пров. Венетија): XXI, 12, 8.

Натуспардо (штитоноша): XXVII, 10, 16.

Наулибус (Наулибис, град у Паропанисадији): XXIII, 6, 70.

Науплиј (мит.): XXII, 8, 2.

Неаполь (град у пров. Палестина I): XIV, 8, 11.

Неаполь (град у пров. Сува Либија): XXII, 16, 5.

Небридије (комес Оријента, префект преторија Галије и Оријент): XIV, 2, 20. XX, 9, 5; 8. XXI, 1, 4; 5, 11, 12; 8, 1. XXVI, 7, 4; 5.

Невиност (име медведице): XXIX, 3, 8.

Невита, Флавије (командант војске, конзул 362. г.): XVII, 6, 3. XXI, 8, 1; 3; 10, 2; 8; 12, 25. XXII, 3, 1; 8, 1. XXIV, 1, 2; 4, 13. XXV, 5, 2.

Нектарид (комес приморске области Британије): XXVII, 8, 1.

Немеса (мит.): XIV, 11, 25.

Немете (град у пров. Германија I): XV, 11, 8. XVI, 2, 12.

Немота (трибун): XXV, 7, 13.

Неокесарија (град у пров. Понт Полемониак): XXVII, 12, 9.

Неотериј (префект преторија, конзул 390. г.): XXVI, 5, 14.

Непот, Корнелије (историчар): XXI, 16, 13. XXVI, 1, 2.

Непотијан, Флавије Попилије (узурпатор): XXVIII, 1, 1.

Нептун (мит. Enosigeos, Sisihton): XVII, 7, 12.

- Нерва (Император Нерва Цезар Август, 96-98 г.): XXXI, 16, 9.
Нерви (азијски народ): XXII, 8, 40.
Нерви (азијски народ): XXXI, 2, 14.
Нерон (Нерон Клаудије Цезар Август Германик, 54-68 г.): XV, 2, 5. XXIX, 5, 4.
Несеји (врста персијских коња): XXIII, 6, 30.
Нестика (командант штитоноша): XVII, 10, 5.
Нигеја (град у Маргијани): XXIII, 6, 54.
Нигрин (трибун): XXI, 11, 2, 19, 20.
Нигрин: XXX, 5, 12.
Нигринијан (конзул 350. г.): XV, 5, 12. XXII, 3, 6.
Низибис (град у пров. Месопотамија): XIV, 9, 1. XVIII, 6, 8; 7, 8; 10, 1; 3. XIX, 9, 4; 5; 9. XX, 6, 9; 7, 1. XXV, 1, 15; 7, 9; 11; 8, 13; 17; 9, 8.
Низибис (град у Азији): XXIII, 6, 69.
Ника (град у пров. Тракија): XXXI, 11, 2; 12, 3.
Никасије (едил из Триполитаније): XXVIII, 6, 10.
Никеја (град у пров. Приморски Алпи): XV, 11, 15.
Никеја (град у пров. Битинија): XXII, 9, 5; 13, 5. XXVI, 1, 3; 7, 14; 8, 1; 3; 11; 10, 1. XXX, 7, 4.
Никија (Пиров министар): XXX, 1, 22.
Никомедија (град у пров. Битинија): XVII, 7, 1. XXII, 8, 5; 9, 3; 13, 5. XXVI, 4, 2; 8, 2; 6.
Никопол (град у пров. Мезија II): XXVII, 4, 12. XXXI, 5, 16; 11, 2.
Нил: XIV, 4, 3; 8, 5. XV, 4, 2. XVII, 4, 13; 14. XXII, 15, 3-10; 13; 17; 27. XXIII, 6, 74.
Нилеј (Кодров син): XXII, 8, 12. XXVIII, 1, 4.
Нимфеј (река у Арменији): XVIII, 9, 2.
Нин (Хијерапол): XIV, 8, 7.
Нин (град у Адијабени): XXIII, 6, 22.
Нин (асирски краљ): XXIII, 6, 22.
Нинива (град у Адијабени): XVIII, 7, 1.
Нифати (планина у Арменији): XXIII, 6, 13.
Ницер (река у Германији): XXVIII, 2, 2.
Новем попули (пров. дијецезе Галија): XV, 11, 14.
Новесијум (град у пров. Германија II): XVIII, 2, 4.
Новидум (тврђава на Дунаву у пров. Скитија): XXVII, 5, 6.
Номентински пут: XXI, 1, 5.
Норик (провинција дијецезе Илирик): XIV, 11, 19. XV, 1, 2. XXI, 12, 2.
Ноходар: XIV, 3, 1; 2. XVIII, 6, 16; 8, 3. XXV, 3, 13.
Нубел (маварски владар): XXIX, 5, 2; 44.
Нума Помпилије (други римски краљ): XIV, 6, 6. XVI, 7, 4.
Нумантинци: XIV, 11, 32. XXV, 9, 11.
Нуманција (град у пров. Хиспанија Картагинензис): XXIII, 5, 20.
Нумерије (намесник Нарбонске Галије): XVIII, 1, 4.
Нумерије (трибун): XXIX, 2, 17.
Нумидија (пров. у северној Африци): XXV, 9, 11.

О

- Ован (сазвежђе): XXVI, 1, 8.
Одеон (позориште у Риму): XVI, 10, 14.
Одес (град у Мезији Доњој): XXII, 8, 43. XXVII, 4, 12.
Одисеј: XXVII, 8, 4.
Одриси (трачко племе): XVIII, 6, 5. XXVII, 4, 9; 10.
Оејско поље: XXVIII, 6, 10.
Оздроена (провинција дијецезе Оријент): XIV, 2, 2; 8, 7. XXIII, 2, 7. XXIV, 1, 2.
Оздроена (град у Месопотамији): XXIV, 2, 3.
Оихарт (река Сера): XXIII, 6, 65.
Океан: XV, 9, 3; 11, 2; 13. XXII, 8, 11; 15, 8. XXVIII, 5, 1; ледени XXXI, 2, 1.
„Оклевало” (Квинт Фабије Максим Верукусије Кунктатор, конзул и диктатор, крај III ве. пре н. ере): XXIX, 5, 32.
Окрикулум (град у пров. Умбрија): XVI, 10, 4. XXVIII, 1, 22.
Оксиј (језеро у Согдијани): XXIII, 6, 59.
Оксиринх (град у Египту): XXII, 16, 6.
Оксус (река у Хирканији): XXIII, 6, 52; 57.
Октавијан, Гај Август (Цезар Август, император од 27. г. пре н. ере до 14. г. н. ере): XIV, 8, 11. XV, 10, 2. XVII, 4, 5; 12. XIX, 10, 1. XXI, 14, 5. XXII, 8, 40; 16, 24. XXVI, 1, 13.
Октавијан Клодије (проконзул Африке): XXIII, 1, 4. XXIX, 3, 4.
Олибрије, Квинт Клодије Хермогенијан (проконзул Африке, префект Града, префект преторија Илирика и Оријента): XXVIII, 1, 8; 9; 32; 4, 1.
Олимп (планина у Мизији): XXVI, 9, 2.
Олимпија (град у Елиди): XXII, 16, 21.
Олимпијада (Аблабијева ћерка): XIX, 11, 3.
Она (река у Адијабени): XXIII, 6, 20.
Опије, Публије (квестор, Цицеронов брањеник): XXX, 8, 7.
Опимије, Луције (римски војсковођа 125. г. пре н. ере): XXV, 9, 10.
Опитергиј (град у пров. Венетија): XXIX, 6, 1.
Опурокора (планина Сера): XXIII, 6, 64.
Оргоман (Даргаман, река у Персији): XXIII, 6, 57.
Оријент (префектура): XIV, 1, 3; 10; 2, 20. XVII, 5, 13. XX, 1, 1. XXI, 4, 2. XXIII, 1, 4. XXVI, 5, 5.
Ороат (река у Сузијани): XXIII, 6, 26.
Оронт (река у Сирији): XIV, 8, 10.
Оронт (планина у Медији): XXIII, 6, 28.
Ороп (град на граници Атике и Беотије): XXX, 4, 5.
Орсилоха (Дијанин назив): XXII, 8, 34.
Ортоспана (Кабура, град у Паропанисадији): XXIII, 6, 70.
Орфит, Мемије Витрасије Хонорије (префект Града): XIV, 6, 1. XVI, 10, 4. XVII, 4, 1. XXVII, 3, 2; 7, 3.
Остија (лука Рима): XVII, 4, 14. XIX, 10, 4.

Остракина (град у Египту): XXII, 16, 3.
„Отац народа” (титула цара): XXIX, 2, 7.
Ото (мит.): XXII, 14, 3.
Офијус (стари назив за острво Родос): XVII, 7, 13.
Охус (река у Персији): XXIII, 6, 57.

П

Пагонији (непознато име): XXVIII, 4, 7.
Пакор II (парћански краљ, 78-116 г.): XXIII, 6, 23.
Паладиј (трибун и секретар Валентинијана I): XXVIII, 6, 12; 17; 19; 20; 22; 25-27.
Паладије (magister officiorum Галије Цезаријенске): XXII, 3, 3.
Паладије Антиохијац: XXIX, 1, 5; 6; 25; 2, 1; 5; 8.
Паламед (мит.): XXII, 8, 2.
Палас (место у „слободној” Германији): XVIII, 2, 15.
Палатин (брдо у Риму): XXIII, 3, 3.
Палеас (утврђење у пров. Исаурија): XIV, 2, 13.
Палестина (провинција дијецезе Оријент): XIV, 8, 11. XIX, 12, 8. XXII, 5, 5.
Палмирани (становници Палмире, града у пров. Феникија Либанска): XXVIII, 4, 9.
Памфилија (провинција дијецезе Азија): XIV, 2, 8. XVII, 11, 3. XXVII, 9, 6. XXXI, 5, 16.
Панкратије (посланик Триполитанаца): XXVIII, 6, 16; 20.
Панонија (провинција дијецезе Илирик): XVII, 12, 1; 13, 28. XIX, 11, 4. XXI, 5, 13; 16, 15. XXVI, 4, 5; 5, 11. XXVIII, 1, 5. XXX, 5, 3; 7; 10. XXXI, 1, 5; 10, 6; Друга XV, 3, 7. XVI, 8, 3; 10, 20. XVII, 12, 6. XXI, 10, 6.
Панонци (становници Паноније): XXVI, 1, 6; 5, 3; 7, 16. XXVII, 3, 11; 7, 6. XXVIII, 1, 12.
Пантеон: XVI, 10, 14.
Пантикап: XXII, 8, 30.
Пантикапеј (град на Херсонесу Тауричком): XXII, 8, 26.
Панхаријана (место у пров. Африка): XXIX, 5, 9.
Пап (арменски краљ, 368-374 г.): XXVII, 12, 9-11; 14. XXX, 1, 1-4; 7; 17; 18; 2, 1.
Папирије, Курзор Луције (римски војсковођа): XXVIII, 3, 9. XXX, 8, 5.
Паретониј (град у пров. Сува Либија): XXII, 16, 5.
Паризиј (Лутеција, град у пров. Сенонија): XV, 11, 3. XVII, 2, 4; 8, 1. XVIII, 6, 16. XX, 1, 1; 4, 11; 5, 1; 8, 2; 9, 6. XXI, 2, 1. XXVI, 5, 8. XXVII, 2, 1; 10.
Парион (град у пров. Хелеспонт): XXII, 8, 4.
Парис (Јасионов син): XXII, 8, 4.
Парма (град у пров. Емилија): XXXI, 8, 4.
Парнасије (префект Египта): XIX, 12, 10.
Паропанисаде (област персијског царства): XXIII, 6, 14; 70.
Партениј (река на Понту): XXII, 8, 17.
Партенијско море (Исијско): XIV, 8, 10. XXII, 15, 2; 16, 9.

- Партија (област Персијског царства): XXIII, 6, 14.
Пархани: XIV, 8, 13. XX, 4, 2; 8, 16. XXI, 7, 1. XXII, 8, 37. XXIII, 3, 2; 5, 4; 6, 2; 28; 43. XXV, 1, 18; 7, 12. XXVIII, 4, 9. XXIX, 1, 4.
„Пархански“ (назив појединих римских царева): XXII, 12, 2.
Пас (назив за звезду Сиријус): XXV, 6, 12.
Пасифал (филозоф): XXIX, 1, 36.
Патернијан (бележник): XXX, 3, 2.
Патигран (град у Тигранији): XXIII, 6, 39.
Патмитик (рукавац Нила): XXII, 15, 10.
Патрас (град у Ахаји): XIX, 12, 10.
Патриције: XXIX, 1, 7; 28. XXXI, 14, 8.
Патруин (намесник пров. Пиценума и Фламиније): XV, 7, 5.
Пауло Катена – „Ланац“ (бележник): XIV, 5, 6; 8; 9. XV, 3, 4; 6, 1. XIX, 12, 1; 5; 7; 13. XXII, 3, 11.
Пафије (сенатор): XXVIII, 1, 29.
Пафлагонија (провинција дијецезе Понт): XXI, 6, 9. XXII, 8, 16.
Пафлагонци: XXI, 6, 2.
Пафос (град на Кипру): XIV, 8, 14.
Пахин (рт на Сицилији): XXI, 7, 5.
Пелагија (стари назив за острво Родос): XVII, 7, 13.
Пелеј (Ахилев отац): XXII, 16, 3.
Пелузиј (град у пров. Августамника) : XXII, 16, 3.
Пелусијак (рукавац Нила): XXII, 15, 10.
Пентадије (бележник, comes officiorum): XIV, 11, 21; 23. XX, 8, 19. XXII, 3, 5.
Пентаполис (види: Либија)
Пергамије: XXIX, 1, 6; 25.
Перегрин Протеј (филозоф): XXIX, 1, 39.
Перинт (Хераклеја, град у пров. Европа): XXII, 2, 3. XXVII, 4, 12. XXXI, 16, 1; 3.
Перинт (Хераклов пријатељ): XXII, 8, 5.
Перперна: XXVI, 9, 9.
Персеј (мит.): XIV, 8, 3.
Персеј (краљ Македоније, 179-168 г. пре н. ере): XIV, 11, 31.
Персепол (град у Персији): XXIII, 6, 42.
Персија (област Персијског царства): XXIII, 6, 14; 41.
Персија: XVI, 9, 16. XX, 6, 7. XXII, 12, 1. XXIII, 3, 1; 6, 1; 4; 14; 22; 23; 73; 84. XXIV, 4, 27. XXV, 4, 26; 8, 14. XXVII, 12, 1. XXX, 2, 6.
Персијанци: XV, 3, 4. XVI, 9, 1; 2; 10, 21; 12, 69. XVIII, 5, 2; 6; 7; 6, 3; 6; 8; 15; 16; 8; 3; 12; 9, 3. XIX, 2, 3; 8; 11; 5, 1; 8, 10; 9, 1; 2; 7; 9. XX, 4, 1; 7; 5; 7; 8; 14; 9, 3; 11, 11; 13; 17; 18; 21; 22; 24; 32. XXI, 6, 8; 13, 3; 4. XXIII, 5, 2; 3; 9; 38; 54. XXIV, 2, 4; 9; 10; 4, 4; 15; 5, 9; 6, 2; 8; 12; 15; 7, 7; 8, 1; 6. XXV, 1, 5; 11; 18; 19; 3, 1; 5; 11; 4, 10; 24; 5, 8; 6, 2; 14; 7, 5; 11; 12; 8, 1; 4; 9, 1; 3; 8; XXVI, 6, 2. XXVII, 12, 9; 15; 17. XXVIII, 1, 1; 3. XXIX, 1, 2. XXX, 1, 4; 2, 4; 8, 8. XXXI, 2, 13; 20; 7, 1.
Персијско море: XXIII, 6, 10, 45.
Пертинакс (Император Цезар Публије Хелвије Пертинакс Август, 193. г.): XXVI, 6, 14.

- Песинунт (град у пров. Галатија II): XXII, 9, 5. XXVI, 9, 1.
Песценије Нигер (Император Цезар Гај Песценије Нигер Јуст Август, 193-194 г.): XXVI, 8, 15.
Петар Валвомер: XV, 7, 4.
Петовион (град у пров. Панонија I): XIV, 11, 19.
Петренсис (место у Африци): XXIX, 5, 13.
Петроније (таст цара Валенса): XXVI, 6, 7; 9; 17; 8, 4.
Петулант (келтско племе): XX, 4, 2; 10; 17; 20; 5, 9. XXI, 3, 2. XXII, 12, 6. XXXI, 10, 4.
Псуке (народ у пров. Мезији): XXII, 8, 43.
Пеуки (острво у пров. Мезији): XXII, 8, 43.
Пеуки (острво у Дунаву): XXII, 8, 45.
Пигмејци: XXII, 12, 4.
Пигран (персијски војсковођа): XXIV, 6, 12.
Пистас (провинција дијецезе Оријент): XVII, 7, 6.
Пиктави (град у пров. Аквитанија II): XV, 11, 13.
Пикти (британско племе): XX, 1, 1. XXVI, 4, 5. XXVII, 8, 5.
Пиле Киликијска (град између Киликије и Кападокије): XXII, 9, 13.
Пинкензи (племе Лимиганата): XVII, 13, 19.
Пир I (краљ Епира, 307-302; 297-272 г. пре н. ере): XVI, 10, 5. XXIV, 1, 3. XXX, 1, 22.
Пир (планина у Германији): XXVIII, 2, 5.
Пиринеји (планински венац између Хиспаније и Галије): XV, 10, 2; 11, 2; 13.
Пирисаборе (град у Месопотамији): XXIV, 2, 9; 5, 3.
Писторија (град у пров. Тускији): XXVII, 3, 1.
Питагора (грчки филозоф VI века пре н. ере): XV, 9, 8. XXI, 14, 5. XXII, 16, 21.
Питијско пророчанство: XXIX, 1, 31.
Питјунт (град на Кавказу): XXII, 8, 16.
Пиценум (провинција дијецезе Италија): XV, 7, 5.
Платон (грчки филозоф, 429-347 г. пре н. ере): XVI, 5, 10. XXII, 16, 22. XXIII, 6, 32. XXV, 4, 2. XXX, 4, 3; 5.
Плаутијан, Гај Фулвије: XXVI, 6, 8. XXIX, 1, 17.
Плотин (филозоф, III век н. ере): XXI, 14, 5. XXII, 16, 16.
По (река у Италији): XXVIII, 5, 15.
Подосакис (Малех, филијарх Сарацена): XXIX, 2, 4.
Поименије (бранилац Тревора): XV, 6, 4.
Пола (град у пров. Венетија): XIV, 11, 20.
Полемониј (град у пров. Понт Полемониах): XXII, 8, 16.
Полибије (историчар, око 200-око 118. г. пре н. ере): XXIV, 2, 16.
Полукс (мит.): XXII, 8, 14; 24.
Помпеј, Гнеј Велики (Конзул: 70, 55 и 52. г. пре н. ере): XIV, 8, 10; 12; 11, 32. XVI, 8, 10; 10, 14. XVII, 11, 4. XXII, 16, 3. XXIII, 5, 16. XXVI, 9, 9. XXIX, 5, 33.
Понт (дијецеза префектуре Исток): XVII, 7, 1. XIX, 12, 6. XXII, 8, 16; 46.
Понт Полемонијак (провинција дијецезе Понт): XXVII, 12, 9.

- Понтски залив: XXII, 8, 48.
- Порклак (подсмешљиво): XXVIII, 4, 28.
- Портоспана (град у Хирканији): XXIII, 6, 49.
- Постум (Император Цезар Марко Касианије Латиније Постум Август, 258–268 г.): XXI, 16, 10.
- Потенције (трибун): XXXI, 13, 18.
- Правда (богиња): XXI, 13, 15. XXII, 3, 7; 6, 5; 10, 6. XXIII, 5, 17. XXV, 4, 19; 9, 2. XXVIII, 6, 1; 25. XXIX, 2, 20. XXX, 2, 9. XXXI, 15, 7.
- Праксител (грчки вајар IV века пре н. ере): XVI, 10, 8.
- Претекстат, Ветије Агорије (префект Града, префект преторија Илирика, Италије и Африке): XXII, 7, 6. XXVII, 9, 8. XXVIII, 1, 24.
- Пријарије (краљ Лентијенга): XXXI, 10, 10.
- Примитив: XXV, 10, 7.
- Приск (грчки филозоф): XXV, 3, 23.
- Пристензис (вила у Панонији): XXIX, 6, 7.
- Проб, Гај Аниције Петроније (префект преторија, конзул 371. г.): XXVII, 11, 1. XXVIII, 1, 31–33. XXIX, 6, 9. XXX, 3, 1; 5, 4; 10; 11.
- Проконес (острво у Пропонтиди): XXII, 8, 6.
- Прокопије (узурпатор): XVII, 4, 3. XVIII, 6, 17. XXIII, 3, 2; 5. XXV, 7, 10; 8, 7; 16; 9, 12. XXVI, 5, 8; 9; 13; 6, 1–3; 10; 12; 14; 18; 7, 3; 9–11; 10, 1; 3; 5; 6. XXVII, 2, 10; 4, 1; 5, 1. XXIX, 3, 7. XXXI, 3, 4.
- Прокопије (нотар): XXV, 8, 8; 10, 6.
- Прокопије: XXIX, 1, 5.
- Прокул: XV, 6, 1.
- Пропонтида (Мраморно море): XXI, 10, 4. XXIII, 6, 7. XXV, 4, 24. XXXI, 5, 15.
- Проспер (комес и викар, командант коњице префектуре Оријента): XIV, 11, 11. XV, 13, 3. XVII, 5, 15; 14, 1.
- Протагора (филозоф V века пре н. ере): XXII, 8, 3.
- Протеј (мит.): XXII, 16, 10.
- Профтазија (град у Дрангијани): XXIII, 6, 71.
- Профутур (командант војске у Тракији): XXXI, 7, 1; 5; 8, 3.
- Псеудо-Филип (Андриск): XIV, 11, 31. XXVI, 6, 20.
- Псеудостома (део делте Дунава): XXII, 8, 45.
- Птолемида (град у пров. Либија Пентаполис): XXII, 16, 4.
- Птоломеј (краљ Кипра 80–58. г. пре н. ере): XXIV, 8, 15.
- Птоломеј Апион (краљ Кирене 116–96 г. пре н. ере): XXII, 16, 24.
- Птоломеј Клаудије (грчки астроном II века наше ере): XX, 3, 4. XXII, 8, 10.
- Птоломеји (македонска династија која је владала Египтом од 305. до 30. г. пре н. ере): XXII, 16, 13.
- Пузеј (командант тврђаве Аната): XXIV, 1, 9.
- Путеоли (град у пров. Кампанији): XXVIII, 4, 18.

Р

Ра (река Волга): XXII, 8, 28.

Рабани (народ Азије): XXIII, 6, 66.

Рајна: XIV, 10, 6. XV, 4, 2; 10, 2; 11, 4. XVI, 1, 5; 3, 1; 10, 6; 11, 8; 12, 19; 59; 62. XVII, 1, 1; 10, 1. XVIII, 2, 8. XX, 4, 4; 8, 13; 10, 2. XXI, 4, 2; 8; 5, 2. XXIII, 6, 24. XXV, 4, 13. XXVII, 6, 12; 10, 6. XXVIII, 2, 1; 5; 5, 10; 11. XXIX, 4, 2. XXX, 3, 4; 7, 6; 10, 3. XXXI, 7, 4; 10, 4; 11.

Рак (сазвежђе): XXII, 15, 12. XXVIII, 4, 24.

Рамест: XVII, 4, 18; 20; 22.

Рамни (град у Атици): XXX, 4, 5.

Рандо (аламански кнез): XXVII, 10, 1.

Ратира (град у Гедрозији): XXIII, 6, 73.

Раураке (град у пров. Велика Секванија): XIV, 10, 6. XV, 11, 11. XVI, 11, 2; 14. XVIII, 2, 16. XX, 10, 3. XXI, 8, 1. XXII, 8, 44.

Реба (река у Фригији): XXII, 8, 14.

Ребури: XXVIII, 4, 7.

Региј (град у пров. Емилија): XXXI, 9, 4.

Регул, Марко Атилије (конзул 267. г. пре н. ере): XIV, 6, 11; 11, 32.

Реман (Харха, утврђење у Месопотамији): XVIII, 10, 1.

Реме (град у пров. Белгика II): XV, 11, 10. XVI, 2, 8; 11, 1. XVII, 2, 1. XXV, 10, 6. XXVI, 5, 14.

Ремигије (благајник војне благајне, *magister officiorum*): XV, 5, 36. XXVII, 9, 2. XXVIII, 6, 8, 30. XXIX, 5, 2. XXX, 2, 10–12; 8, 12.

Рес (трачки краљ): XIX, 6, 11.

Ресаина (град у пров. Месопотамија): XXIII, 5, 17.

Ретији (становници провинције Реције): XV, 4, 3.

Рехимена (област у Арменији): XXV, 7, 9.

Реција (провинција дијецезе Италија): XV, 4, 1. XVI, 10, 20; 12, 16. XVII, 6, 1; 13, 28. XXI, 3, 1; 8, 3. XXII, 8, 44. XXVI, 4, 5. XXVIII, 2, 1; 5, 15. XXXI, 10, 2.

Римогаг (град у пров. Германија II): XVI, 3, 1.

Рим: XIV, 6, 2; 3; 6; 10; 12; 21; 22; 26; 8, 15. XV, 5, 34; 8, 1; 11, 14. XVI, 5, 1; 6, 2; 7, 7; 8, 13; 10, 1; 6; 13; 16–18; 12, 66. XVII, 1, 1; 4, 13; 11, 3; 5. XIX, 10, 4. XX, 8, 11. XXI, 1, 5. XXII, 9, 5; 16, 12. XXIII, 1, 4; 7; 3, 7; 5, 9; 20; 6, 24. XXV, 9, 9. XXVI, 1, 5; 14; 3, 6. XXVII, 3, 2; 7, 1; 9, 8; 10; 11, 1. XXVIII, 1, 5; 6; 10; 12; 32; 43; 53; 54; 57; 4, 3; 5; 21; 26; 6, 24. XXIX, 2, 24; 3, 6.

Римљани: XIV, 10, 6; 11, 33. XVI, 7, 10; 11, 8; 12, 15; 48; 50; 63. XVII, 10, 3; 12, 17; 13, 4. XVIII, 2, 5; 8; 14; 15. XIX, 6, 13. XX, 7, 16; 11, 14; 17; 23. XXI, 3, 3; 6; 7. XXIII, 6, 56. XXIV, 2, 1; 5; 4, 15; 6, 10; 7, 11. XXVI, 1, 12. XXVII, 1, 3; 2, 5; 5, 1; 10, 15; 18; 12, 18. XXVIII, 2, 7; 5, 1; 7; 11. XXIX, 5, 30; 48. XXX, 4, 6; 6, 1. XXXI, 6, 3; 7, 9; 11; 16; 13, 1; 7; 19; 15, 9; 13; 16, 8.

Римска империја: XXII, 16, 6. XXIV, 3, 9. XXV, 9, 7. XXX, 4, 1.

Римус (река у Персији): XXIII, 6, 63.

Риндак (река у Малој Азији): XVIII, 6, 18.

Ринокорура (град у Египту): XXII, 16, 3.

Рифејске планине: XXII, 8, 38.

- Рихомер Флавије (командант гарде, командант војске, козул 384. г.): XXXI, 7, 4; 5; 8, 2; 12, 4; 15; 17; 13, 9.
- Робур (град Раурака): XXX, 3, 1.
- Рогоманиј (река у Персији): XXIII, 6, 41.
- Родопа (провинција дијецезе Тракија): XXVII, 4, 13.
- Родопи (планина у Тракији): XXI, 10, 3. XXII, 8, 4. XXVII, 4, 7. XXXI, 11, 2.
- Родос (острво у Карпатијском мору): XVII, 7, 13. XXIII, 4, 10.
- Рођани (становници Родоса): XXII, 16, 10; 11.
- Роксолани (сарматско племе): XXII, 8, 31.
- Роман (трибун штитоноша): XXII, 11, 2.
- Роман (комес Африке): XXVII, 9, 1. XXVIII, 6, 5; 8; 9; 11; 17; 19-21; 26; 29. XXIX, 5, 2; 5-7; 27; 50. XXX, 2, 10; 11.
- Ромбит (река у Сарматији): XXII, 8, 29.
- Ромул (куријал Аквилеје): XXI, 12, 20.
- Рона (река у Галији): XV, 10, 10; 11, 16; 18. XXIV, 6, 7.
- Ростра (говорница на Форуму у Риму): XVI, 10, 13.
- Ротомаги (град у пров. Галија Лугдунска II): XV, 11, 12.
- Румиталка (трибун): XXVI, 8, 1; 3.
- Румон (сарматски краљ): XVII, 12, 11.
- Руриције (намесник Африке Триполитанске): XXVII, 9, 3. XXVIII, 6, 11; 22; 23.
- Рустик, Јулијан Секстије (магистер меморије Валентинијана I, проконзул Африке, префект Града): XXVII, 6, 1.
- Рустицијан (свештеник из Триполитаније): XXVIII, 6, 10.
- Рутилије, Публије Лупус (римски говорник): XXX, 4, 6.
- Рутупиј (лука у Британији): XX, 1, 3. XXVII, 8, 6.
- Руфин (заповедник службе префектуре преторија): XV, 3, 8. XVI, 8, 3. 6.
- Руфин Аркадије (комес Оријента, префект Града): XXIII, 1, 4.
- Руфин Вулкације (префект галске преторије, конзул 347. г.): XIV, 10, 4; 11. 27. XVI, 8, 13. XXI, 12, 24. XXVII, 7, 2; 11, 1.
- Руфина (жена Романова): XXVIII, 1, 44; 45.

С

- Сабајариус (подсмешљиво) – надимак цара Валенса: XXVI, 8, 2.
- Сабин (низибиски племић): XXV, 9, 3.
- Сабинјанин (командант војске префектуре Оријент): XVIII, 5, 5; 6, 1; 7; 7, 7. XIX, 3, 1; 2. XX, 2, 3.
- Сабостије (куријал Аквилеје): XXI, 12, 20.
- Саварија (град у пров. Панонија I): XXX, 5, 14; 16.
- Сага (град у Персији): XXIII, 6, 63.
- Саганис (река у Хирканији): XXIII, 6, 49.
- Сагареј (река у Хирканији): XXIII, 6, 49.
- Сагунђани (становници града Сагунта, пров. Картагинензис): XV, 10, 10.

- Саке (народ у персијском царству): XXIII, 6, 14; 60.
- Саксонци (германско племе): XXVI, 4, 5. XXVII, 8, 5. XXVIII, 2, 12; 5, 1; 4. XXX, 7, 8.
- Сакум (град у пров. Тускија): XVII, 7, 13.
- Саламина (град на Кипру): XIV, 8, 14.
- Салвије (штитоноша): XXVII, 10, 12.
- Сале (град у Хирканији): XXIII, 6, 52.
- Салија (управник благајне): XXIX, 1, 26.
- Салији (франачко племе): XVII, 8, 3.
- Салисон (град у пров. Терманија I): XVI, 2, 12.
- Салицес (град у пров. Мезија Доња): XXXI, 7, 5.
- Салсула (подсмешљиво): XXVIII, 4, 28.
- Салувији (град у пров. Нарбонска Галија II): XV, 11, 15.
- Салустије (штитоноша): XXIX, 1, 16.
- Салустије (трибун): XXIX, 3, 7.
- Салустије, Гај Крисп (римски историчар, 86–34 г. пре н. ере): XV, 12, 6.
- Салустије, Флавије (префект галске преторије, конзул 363. г.): XXI, 8, 1. XXIII, 1, 1; 6; 5, 4.
- Салустијеви вртови (у Риму): XVII, 4, 16.
- Салутије, Сатурниније Секунд (префект преторије Оријент): XXII, 3, 1. XXIII, 5, 6. XXV, 3, 14; 21; 5, 3; 7, 7. XXV, 2, 1; 5, 5; 7, 4.
- Самниј (провинција дијецезе Субурбикариј): XXV, 9, 11.
- Самнити: XIV, 11, 32.
- Самнитски ратови: XXX, 8, 5.
- Самосата (град у пров. Еуфратензис): XIV, 8, 7. XVIII, 4, 7; 8, 1; 4. XX, 11, 4.
- Сангариј (река у Британији): XXII, 8, 14. XXVI, 7, 14.
- Сандан (мит.): XIV, 8, 3.
- Санион (лице у комедији): XIV, 6, 16.
- Сантонес (град у пров. Аквитанија II): XV, 11, 13.
- Сапаудија (област у Нарбонској Галији): XV, 11, 17.
- Сапаудул (роб): XXVIII, 1, 49.
- Сапири (азијски народ): XXII, 8, 21.
- Сапор II (персијски краљ, 309–379 г.): XVI, 9, 3; 4. XVII, 5, 3; 10; 15. XIX, 2, 11. XX, 6, 7; 7, 9. XXV, 5, 8; 7, 1; 8, 13. XXVII, 12, 1; 6; 9; 11; 14; 18. XXIX, 1, 1. XXX, 2, 1; 2; 4; 7.
- Сараман (град у Хирканији): XXIII, 6, 52.
- Сарацени (Арабљани): XIV, 4, 1. XXII, 15, 2. XXIII, 5, 1; 6, 13. XXIV, 1, 10. XXV, 1, 3; 6, 8–10; 8, 1. XXXI, 16, 5; асанитски XXIV, 2, 4.
- Саргети (сарматско племе): XXII, 8, 38.
- Сарди (становници Сардиније): XXII, 15, 24.
- Сардинија (острво у Тиренском мору): XXVIII, 1, 6; 7. XXIX, 3, 5.
- Сармантина (град у Арији): XXIII, 6, 69.
- Сармати (степски народ настањен у Европи и Азији): XVI, 10, 20. XVII, 12, 1; 7–9; 11; 12; 15; 17; 13, 15; 17; 28. XIX, 11, 1. XXII, 5, 5. XXIII, 6, 61. XXVI, 4, 5. XXIX, 6, 8; 14. XXX, 5, 1. XXXI, 4, 13; 12, 6; Слободни XXII, 13, 1; 2; 19; 20; 30. XXIX, 6, 15.

- Сарматија: XVII, 12, 6.
„Сарматски” (почасни назив Констанција II): XVII, 13, 25; 33.
Сатурнин (центурион): XXIX, 1, 17.
Сатурнин, Флавије (намесник двора Констанција II): XXII, 3, 7.
Сатурнин, Флавије (командант коњице, конзул 383. г.): XXXI, 8, 3; 5; 13, 9.
Саукона (Арар, река у Галији): XV, 11, 17.
Сауромак II (краљ Иберије, 361–363 г.): XXVII, 12, 4; 16; 17. XXX, 2, 4; 7.
Сауромати: XXII, 8, 29. XXXI, 2 13.
Сафракс (војсковођа Греутунга): XXXI, 3, 3; 4, 12; 12, 12; 17.
Свеби (германско племе): XVI, 10, 20.
Себастијан (комес, војни командант Египта, командант пешадије): XXIII, 3, 5. XXV, 8, 7; 16. XXVI, 6, 2. XXVII, 10, 6; 10; 15. XXX, 5, 13; 10, 3. XXXI, 11, 1–4; 12, 1; 6; 13, 18.
Себенитик (рукавац Нила): XXII, 15, 10.
Север (командант коњице у Галији): XVI, 10, 21; 11, 1; 12, 27. XVII, 2, 1; 8, 4; 10, 1. XVIII, 2, 7.
Север (командант пешадије Галије): XXVII, 6, 3; 8, 2; 10, 6. XXVIII, 5, 2. XXIX, 4, 3.
Север (посланик Триполитанаца): XXVIII, 6, 7; 16.
Север (Император Цезар Луције Септимије Север Пертинакс Август, 193–211 г.): XXII, 15, 1. XXIII, 5, 17. XXIV, 6, 1. XXV, 8, 5. XXVI, 6, 8; 8, 15. XXIX, 1, 17.
Северац (ветар): XVIII, 9, 2. XXVII, 4, 3.
Северијан (комес): XXVII, 1, 2; 4.
Сегестанци (азијско племе): XIX, 2, 3.
Сегузион (град у пров. Котијски Алпи): XV, 10, 3; 7.
Седлаук (град у пров. Вијенска Галија): XVI, 2, 3.
Секвана (река у Галији): XV, 11, 3.
Секванија (провинција дијецезе Галије): XV, 11, 17.
Секванци (галско племе): XV, 11, 11.
Секстије Гај Калвин (конзул 124. г. пре н. ере): XV, 12, 5.
Секундин (дукс Оздоене): XXIV, 1, 2.
Селе (град у Сузијани): XXIII, 6, 26.
Селеук Никатор I (Александров дијадох, краљ од 305–280 г. пре н. ере): XIV, 8, 2; 5. XXIII, 6, 3; 23.
Селеукија (град у пров. Исаурија): XIV, 2, 14; 8, 2.
Селеукија (град у пров. Киликија II): XIV, 8, 8. XIX, 13, 1. XXIX, 1, 16.
Селеукија (град у Асирији): XXIII, 6, 23. XXIV, 5, 3.
Селимбрија (град у пров. Европа): XXII, 8, 8.
Семикупи (подсмешљиво име): XXVIII, 4, 28.
Семирамида (асирска краљица, жена Набукодоносора): XIV, 6, 17. XXIII, 6, 22; 23. XXVIII, 4, 9.
Сенат (римски): XXII, 2, 4.
Сениаух (командант чете коњаника): XV, 4, 10. XXV, 10, 6; 7.
Сеноне (град у пров. Галија Лугдунска I): XV, 11, 11. XVI, 3, 3; 4, 3; 7, 1; 3; 11, 1.
Септемзодиј Рима (празник): XV, 7, 3.

- Сера (град Сера): XXIII, 6, 66.
Серапеум: XXII, 16, 12.
Серапид (мит.): XXIII, 6, 47.
Серапини: XXVIII, 4, 28.
Серапион (аламански краљ): XVI, 12, 1; 23; 25.
Сервилије, Публије Ватија Исаурик (проконзул 78–74. г. пре н. ере): XIV, 8, 4.
Сергије, Луције (римски јунак): XXV, 3, 13. XXVII, 10, 16.
Сердика (град у пров. Средоземна Дакија): XVI, 8, 1. XXI, 10, 3. XXXI, 16, 2.
Сере (област у Скитији): XXIII, 6, 60; 64; 66.
Серендиви (азијски народ): XXII, 7, 10.
Серенијан (дукс Феникије): XIV, 8, 7; 8; 11, 23. XXVI, 5, 3; 8, 7; 11; 10, 1; 5.
Сери (азијски народ): XIV, 3, 3. XXIII, 6, 66; 68; 69. XXXI, 2, 15.
Сери (непознат балкански народ): XXVII, 5, 3.
Серик: XXVIII, 1, 8; 29.
Серика (област персијског царства): XXIII, 6, 14.
Серторије, Квинт: XXIV, 6, 7. XXVI, 9, 9. XXX, 1, 23.
Сест (град на Херсонесу Трачком): XXII, 8, 4.
Сиagriје, Флавије Афраније (бележник, префект Галије, конзул 381. г): XXVIII, 2, 5; 9.
Сибилa (мит.): XXI, 1, 11. XXX, 4, 11.
Сида (град у пров. Памфилија): XIV, 2, 10.
Сидон (град у пров. Феникија): XIV, 8, 9.
Сизиги (азијски народ): XXIII, 6, 66.
Сијена (град у пров. Тебаида): XXII, 15, 31.
Сикани (становници Сицилије Хесперијске): XXX, 4, 12.
Силва (Лепцанин): XXVIII, 6, 4.
Силван (командант пешадије): XV, 5, 2–4; 6–9; 11; 12; 15–17; 19; 21; 25; 27; 28; 31; 33–35; 6, 1; 2. XVI, 2, 4; 11, 2. XVII, 6, 2. XVIII, 3, 2; 4, 2. XXII, 3, 11.
Силван (судски бранилац): XXV, 9, 4.
Силваново купатило (у Риму): XXVIII, 4, 19.
Симах, Луције Аурелије Авијаније Фосфорије (префект Града, принцепс Сената 376. г.): XXI, 12, 24. XXVII, 3, 3; 4.
Симонид (грчки лиричар, VI–V в. пре н. ере): XIV, 6, 7. XVI, 5, 8.
Симонид (философ): XXIX, 1, 37–40.
Симплегаде: XXII, 8, 14.
Симплиције: XIX, 12, 9.
Симплиције (управник Нумидије, префект Града): XXVIII, 1, 45; 48; 49; 51; 52; 57.
Сингара (град у пров. Месопотамија): XVIII, 5, 7; 9, 3. XIX, 2, 8; 9, 9. XX, 6, 1; 9; 7, 4. XXV, 7, 9; 11.
Синди (сарматско племе): XXII, 8, 41.
Синист (на бургундском језику врховни свештеник): XXVIII, 5, 14.
Синопa (град на Црном мору): XXII, 8, 16.
Синтула (надзорник царских штала): XX, 4, 3; 5, 1.
Синхи (тауричко племе): XXII, 8, 33.

- Синхорија (тврђава): XVI, 7, 10.
Сиракуза (град на Сицилији): XXVIII, 4, 23
Сирене (мит.): XXIX, 2, 14.
Сирија (провинција дијецезе Оријент): XIV, 7, 5; 9; 8, 8. XV, 13, 2. XVIII, 6, 20. XX, 11, 32. XXI, 16, 11. XXII, 10, 1. XXIII, 2, 3; 5, 2. XXVI, 3, 2; 6, 11; 8, 15. XXVIII, 2, 11. XXIX, 2, 22.
Сирмијум (град у пров. Панонија II): XV, 3, 7. XVI, 10, 21. XVII, 12, 1; 13, 34. XVIII, 4, 1. XIX, 11, 1; 17. XXI, 9, 5; 6; 10, 6; 11, 2. XXV, 8, 9. XXVI, 5, 4. XXIX, 6, 7; 9. XXX, 5, 16. XXXI, 11, 6.
Сиромеђани (становници Медије): XXIII, 6, 39.
Сисара (утврђење у пров. Месопотамија): XVIII, 6, 9.
Сисија (град у пров. Савиа): XXVI, 4, 4.
Ситифис (град у пров. Мауретанија Ситифензис): XXVIII, 6, 23. XXIX, 5, 7; 9; 50; 56.
Сицилија: XIV, 11, 32.
Сициније, Јуције Дентат: XXV, 3, 13. XXVII, 10, 16.
Сицининијева базилика (у Риму): XXVII, 3, 13.
Скарпона (град у пров. Белгика II): XXVII, 2, 1.
Скауро, Мамерко Емилије (римски говорник): XXX, 4, 6.
Скауро, Марко Емилије (цензор 109. г. пре н. ере): XXII, 15, 24. XXVII, 3, 9.
Скауро, Марко Емилије (едил 58.г. пре н.е.): XXII, 15, 24.
Скирон: XIV, 2, 3.
Скити (народ који је живео у Европи и Азији): XX, 8, 1; 37. XXII, 15, 2. XXIII, 6, 61; 64.
Скитија (област Персијског царства): XXIII, 6, 14, 64. XXXI, 2, 13.
Скитија (провинција дијецезе Тракија): XXVII, 4, 12.
Скитополис (град у пров. Палестина II): XIX, 12, 8.
Скордисци (келтско племе на средњем Дунаву): XXVII, 4, 4.
Скоти (британско племе): XX, 1, 1. XXVI, 4, 5. XXVII, 8, 5.
Скудилон (командант штитоноша): XIV, 10, 8:11, 11; 24.
Скутари (штитоноше): XV, 4, 9. XX 4, 4; 8, 13. XXV, 10, 9. XXX, 1, 11.
Согдијана (област Персијског царства): XXIII, 6, 14; 59.
Согдији (планина у Согдијани): XXIII, 6, 59.
Соканда (град у Хирканији): XXIII, 6, 52.
Сократ (грчки филозоф, 469–399. г. пре н. ере): XVI, 7, 4. XXI, 14, 5. XXVIII, 4, 15.
Солициниј (град у Германији): XXVII, 10, 8. XXX, 7, 7.
Солон (атински државник, око 638–558. г. пре н. ере): XV, 5, 37. XXII, 16, 22.
Сопијана (град у пров. Валерија): XXVIII, 1, 5.
Сосингит (језеро у Асирији): XXIII, 6, 15.
Сотира (река у Арији): XXIII, 6, 69.
Софан (грчки јунак): XXIV, 6, 14.
Софокле (грчки трагичар, око 496–406 г. пре н. ере): XXV, 4, 2.
Софронијан (бележник, *magister officiorum*, префект Константинопоља): XXVI, 7, 2.
Спартак: XIV, 11, 33.

- Спартанци: XXII, 8, 24; 16, 4.
Спектат (трибун и бележник): XVII, 5, 15; 14, 1.
Сполетиј (град у пров. Умбрија): XIV, 6, 24.
Споради (острва у Егејском мору): XXII, 8, 2.
Спудасије (дворанин): XXIX, 1, 5.
Стагира (град на Халкидику у пров. Македонија I): XXVII, 4, 8.
Стадион (римски): XVI, 10, 14.
Статарији (подсмешљиво име): XXVIII, 4, 28.
Стахао (Аусторијанац): XXVIII, 6, 3.
Стенел (Хераклов пријатељ): XXII, 8, 22.
Стеностом (део делте Дунава): XXII, 8, 45.
Стесихор (грчки песник, 632/29–556/53 г. пре н. ере): XXVIII, 4, 15.
Стоихаде (острво у Нарбонској Галији): XV, 11, 15.
Стратегије (види: Мусонијан)
Стратегије Палатин (сенатор): XXVI, 6, 5.
Стримон (река у Македонији, Струма): XVII, 5, 5.
Субикаренза (тврђава у Мауретанији): XXIX, 5, 55.
Суген (вођа Мазика): XXIX, 5, 27.
Сугубаритан (град у пров. Мауретанија Цезариензис): XXIX, 5, 20.
Суерид (готски војсковођа): XXXI, 6, 1.
Суза (град у Сузијани): XXIII, 6, 26.
Сузијана (област Персијског царства): XXIII, 6, 14.
Сузијани (становници Сузијане): XXIII, 6, 26.
Суки (теснац у Тракији): XX, 4, 18. XXI, 10, 2; 12, 22; 13, 6; 16. XXII, 2, 2. XXVI, 7, 12; 10, 4. XXVII, 4, 5. XXXI, 10, 21.
Сула, Луције Корнелије Феликс (Конзул 88. и диктатор 82–79. г. пре н. ере): XVI, 5, 1; 12, 41. XIX, 12, 17.
Сумер (утврђење у Асирији): XXV, 6, 4.
Сунонско језеро (у Битинији): XXVI, 8, 3.
Сунце : XV, 10, 3. XVII, 5, 3. XX, 3, 1–4; 6–12. XXII, 15, 12; 31. XXIII, 6, 5. XXV, 10, 3. XXVI, 1, 8; 10, 16. XXXI, 13, 7; божанство XVII, 4, 12. XIX, 4, 3. XXII, 14, 7.
Суомарије (аламански краљ): XVI, 12, 1. XVII, 10 3; 9. XVIII, 2, 8.
Сурена (вођа персијских племића): XXIV, 2, 4; 3, 1; 4, 7; 6, 12. XXV, 7, 5. XXX, 2, 5; 7.
Сфалангије (намесник провинције Бетике): XXVIII, 1, 26.
Сцевола, Квинт Муције (римски говорник): XXX, 4, 6.
Сципион, Гнеј Корнелије Калв (конзул 222. г. пре н. ере): XV, 10, 11. XXXI, 13, 17.
Сципион, Публије Корнелије Емилијан Африканац Млађи Нумантински (конзул 147. г. пре н. ере): XVII, 11, 3. XXIII, 5, 20. XXIV, 2, 16; 17. XXV, 10, 13.
Сципион Назика: XXII, 9, 5.
Сципион, Публије Корнелије (конзул 218. г. пре н. ере): XIV, 6, 11. XV, 10, 10.
Сципион, Публије Корнелије Африканац Старији (конзул 205. и 194. г. пре н. ере): XXI, 14, 5. XXIV, 4, 27. XXV, 9, 10.

Т

- Таберне (град у пров. Германија I): XVI, 2, 12.
Табијана (острво у Персијском мору): XXIII, 6, 42.
Тагес (струрско божанство): XVII, 10, 2. XXI, 1, 10.
Тајфали (германско племе): XVII, 13, 19; 20. XXXI, 3, 7; 9, 3; 5.
Таласије (префект преторије Оријент): XIV, 1, 10; 7, 9.
Таласије (син префекта преторије Оријент): XXII, 9, 16; 17.
Тамсапор (персијски сатрап): XVI, 9, 3; 4. XVII, 5, 1. XVIII, 5, 3; 16; 8, 3. XIX, 9, 5; 7.
Танаис (река у Скитији, Дон): XXII, 8, 27; 29. XXXI, 2, 13.
Танаити (аланско племе): XXXI, 3, 1.
Танитик (рукавац Нила): XXII, 15, 10.
Тарасије Бас (префект Града): XXVIII, 1, 27.
Тарацији (подсмешљиво име): XXVIII, 4, 7.
Тарквитијеве књиге: XXV, 2, 7.
Тарс (град у пров. Киликија I): XIV, 8, 3. XXI, 15, 2. XXII, 9, 13. XXIII, 2, 5. XXV, 9, 12; 10, 4; 6. XXX, 1, 4.
Тасос (острво у Трачком мору): XXII, 8, 2.
Таур (планински венац у Киликији): XIV, 8, 1. XVIII, 3, 9; 6, 5; 8, 9; 9, 2. XXI, 15, 2. XXV, 10, 5. XXXI, 16, 8.
Таури (сарматско племе): XXII, 8, 33.
Таури (племе): XXVIII, 4, 32.
Таурика (Херсонес Таурички): XXII, 8, 36.
Таурини (град у пров. Лигурија): XV, 8, 18; 10, 11.
Тауриск: XV, 9, 6; 10, 9.
Тауро, Флавије Паладије Рутилије Тауро Емилијан (квестор, префект преторије Италије, конзул 361. г.): XIV, 11, 14. XXI, 6, 5; 9, 4. XXII, 3, 4.
Тафра (град у пров. Арабија): XXIII, 6, 47.
Теба „стоврата“ (град у пров. Тебаида): XVII, 4, 2. XXII, 16, 2.
Тебаида (провинција дијецезе Египат): XVII, 4, 2. XIX, 12, 3. XXII, 16, 1; 2.
Тевтонци (германско племе): XXXI, 5, 12.
Темен (личност у трагедијама): XXVIII, 4, 27.
Темида (мит.): XXI, 1, 8.
Темискеријске шуме (област на Понту): XXII, 8, 17.
Темистокле (атински државник, око 528–462. г. пре н. ере): XXII, 8, 4. XXX, 8, 8.
Тенедос (острво у Тракијском мору): XXII, 8, 2.
Теогнид (лиричар из VI века пре н. ере): XXIX, 1, 21.
Теодор (бележник): XXIX, 1, 8; 9; 12; 14; 25; 32–35. XXX, 1, 3.
Теодосија (град на Таурици): XXII, 8, 36.
Теодосије Флавије (дукс, командант коњице): XXVII, 8, 3; 9; 10. XXVIII, 3, 1; 4; 9; 5, 15; 6, 26. XXIX, 3, 6; 4, 5; 5, 4; 6; 9; 15; 29; 31; 37; 38; 40; 46; 48; 51–53; 55.
Теодосије Флавије (дукс Мезије, Император Цезар Флавије Теодосије Август, 379–395 г.): XXIX, 6, 15.

- Теодот (намесник Хијерапоља): XXII, 14, 4.
Теолаиф (комес Констанција II): XXI, 15, 4.
Теономп (историчар из IV века пре н. ере): XXII, 9, 7.
Теофан (река у Сарматији): XXII, 8, 29.
Теофил (намесник Сирије): XIV, 7, 5; 8, XV, 3, 2.
Тередон (град у Вавилонији): XXIII, 6, 11; 23.
Теренције (комес, дукс): XXVII, 3, 2.
Теренције (комес Валентинијанов): XXVII, 12, 10; 16. XXX, 1, 2; 4.
Термодонт (река на Понту): XXII, 8, 17; 19.
Терсит (мит.): XXX, 4, 15.
Тертијак (командант коњице): XXV, 1, 7.
Тертул (префект Града): XIX, 11, 1; 4. XXI, 10, 7; 12, 24.
Теруинзи (део Гота): XXXI, 3, 4; 5, 1; 8.
Тесалоника (град у пров. Македонија I): XXXI, 5, 16.
Тесалско море: XXII, 8, 2.
Теутомер (командант гарде): XV, 3, 10.
Геухира (град у пров. Либија Пентаполис): XXII, 16, 4.
Тибар: XVII, 4, 14. XXV, 10, 5. XXIX, 6, 17.
Тибарени (азијски народ): XXII, 8, 21.
Тибрис (Тембрис, река на Понту): XXII, 8, 17.
Тигавије (утврђење у Мауретанији Цезариензис): XXIX, 5, 20.
Тигар (река): XVIII 5, 3; 6, 9; 19; 7, 4; 8, 9; 9, 2. XIX, 5, 4; 9, 2. XX, 6, 1; 7, 1; 8, 1. XXI, 6, 7; 7, 6; 13, 2; 3. XXII, 7, 10. XXIII, 3, 5; 6, 6, 15; 20. XXIV, 5, 3; 6, 6, 1; 2. XXV, 6, 11.
Тигран II Велики (арменски краљ 95-56 г. пре н. ере): XIV, 8, 10.
Тијана (град у пров. Кападокија II): XXIII, 6, 19. XXV, 10, 6.
Тилсафта (град у пров. Месопотамија): XXV, 8, 16.
Тилута (тврђава на Еуфрату): XXIV, 2, 1; 2.
Тимаген (грчки филозоф): XV, 9, 2.
Тиндариди (мит.): XXVIII, 4, 11.
Тинденси (маурско племе): XXIX, 5, 11.
Тинија (област у Мигдонији): XXII, 8, 14.
Тиодамент (мит.): XXII, 12, 4.
Тиос (град на Понту): XXII, 8, 16.
Типаса (град у пров. Мауретанија Цезариензис): XXIX, 5, 17; 31.
Тир (град у пров. Феникија): XIV, 7, 20; 8, 9; 9, 7.
Тирас (река у Сарматији): XXII, 8, 41.
Тиренско море: XV, 10, 2. XVII, 7, 13. XXIX, 6, 17.
Тиса (река): XVII, 13, 4.
Тисија (сиракушки говорник): XXX, 4, 3.
Тисифоне (Фурија): XXIX, 1, 33.
Тит (Император Тит Цезар Веспасијан Август, 79-81 г.): XIV, 11, 28. XVI, 1, 4. XXIII, 1, 2.
Тифис (губернатор Аргонаута): XXII, 8, 22.
Тицин (град у пров. Лигурија): XV, 8, 18.

- Токсандрија (град у пров. Белгика II): XVII, 8, 3.
Толоза (град у пров. Нарбонска Галија I): XV, 11, 14.
Томи (град у пров. Скитија): XXII, 8, 43. XXVII, 4, 12.
Томирида (краљица Скита): XXIII, 6, 7.
Торак: XIV, 11, 12.
Торкват, Тит Манлије (римски херој): XXIV, 4, 5.
Тотордан (река у Сарматији): XXII, 8, 29.
Тохари (народ у Персији): XXIII, 6, 57.
Трагонике (град у Персији): XXIII, 6, 42.
Трајан (дукс Египта, комес, командант пешадије): XXIX, 1, 2. XXX, 1, 18. XXXI, 7, 1; 5; 8, 3; 11, 1; 12, 1; 13, 8; 18.
Трајан, Улпије (Император Цезар Нерва Трајан Август, 98–117 г.): XIV, 8, 13. XVI, 1, 4; 10, 15. XVII, 1, 11. XXIII, 5, 17. XXIV, 2, 3; 23 9; 6. 1. XXV, 8, 5. XXVII, 3, 7; 4, 12. XXIX, 5, 4. XXX, 9, 1. XXXI, 5, 16.
Тракија (дијецеза префектуре Оријент): XX, 8, 1. XXI, 10, 3; 4; 12, 3; 22; 13, 6. XXII, 2, 2; 7, 7; 8, 1. XXIII, 6, 7. XXVI, 4, 5; 5, 1; 11; 6, 12; 7, 5; 9. XXVII, 4, 1; 2; 5; 11. XXIX, 1, 15; 26. XXX, 2, 8. XXXI, 3, 8; 4, 5; 9; 6, 5; 7, 1; 4; 9, 1; 10, 1; 11, 6; 12, 8; 16, 8.
Тракија (провинција дијецезе Тракија): XXVII, 4, 12.
Трансјугитани (подунавско племе): XVII, 12, 12.
Транселена (планина у пров. Мауретанија Цезариензис): XXIX, 5, 20.
Трапезунт (град у пров. Понт Полемонаик): XXII, 8, 16.
Трачани: XIX, 6, 11. XXII, 8, 3.
Требатије (римски правник): XXX, 4, 12.
Тревер (град у пров. Белгика I): XV, 6, 4; 11, 9. XVI, 3, 3. XXVII, 8, 1; 10, 16. XXVIII, 6, 20. XXIX, 4, 6. XXX, 3, 7; 5, 1; 10, 1.
Три Таверне (град у пров. Германија I): XVI, 11, 11. XVII, 1, 1.
Трибунк (утврђење у Германији I): XVI, 12, 58.
Тривија (мит.): XXII, 8, 39.
Тридент (град у пров. Венетија): XVI, 10, 20.
Тридентинци: XXIX, 2, 22.
Трикасини (град у пров. Лугдунска Галија II): XV, 11, 12.
Трикасини (Трикаса, град у пров. Лугдунска Галија IV): XVI, 2, 6; 7.
Трикастин (град у пров. Вијенска Галија): XV, 10, 11.
Трикориј (прелаз у Алпима): XV, 10, 11.
Триполис (провинција у дијецези Африка): XXVIII, 6, 1; 12; 21; 25. XXX, 2, 9.
Триполитанци: XXVIII, 6, 7; 10; 20; 23; 26.
Триптолем (мит.): XXII, 2, 3.
Трицензима (град у пров. Германија II): XVIII, 2, 4. XX, 10, 1.
Трогодити (народ у Мезији): XXII, 8, 43.
Трој (епоним Троје): XXII, 9, 7.
Троја (Илијум): XV, 9, 5. XIX, 1, 9. XXII, 8, 3; 25.
Тројада (област у северозападној Малој Азији): XXII, 8, 3.
Трула: XXVIII, 4, 28.
Тубусупт (град у пров. Мауретанија Ситифензис): XXIX, 5, 11.

Тукидид (историчар, V века пре н. ере): XIX, 4, 4. XXIII, 6, 75.
Тула (острво у Океану): XVIII, 6, 1.
Тулијанум: XXVIII, 1, 57.
Тумис (град у Египту): XXII, 16, 6.
Тунгри (град у пров. Германија II): XV, 11, 7. XVII, 8, 3.
Тургана (острво у Персијском мору): XXIII, 6, 47.
Турини (град у пров. Лугдунска Галија II): XV, 11, 12.
Тускија (Етрурија, Тоскана): XXI, 5, 12; Анонарија XXVII, 3, 1. XXVIII, 1, 6.
Туско Албин: XV, 5, 4.
Тускул (град у Лацијуму): XVI, 5, 2.

Ћ

Ћутања бог (мит.): XXI, 13, 4.

У

Узафер (сарматски племић): XVII, 12, 12; 14.
Умбрија (провинција, у дијецези Италија): XV, 5, 14.
Ур (персијска тврђава): XXV, 8, 7.
Урбиције (дукс Пров. Месопотамије): XXX, 2, 4; 7.
Урије (аламански краљ): XVI, 12, 1. XVIII, 2, 18.
Урсације (magister officiorum): XXVI, 4, 4; 5, 7.
Урсин (епископ римски): XXVII, 3, 12; 9, 9.
Урсиин (командант коњице префектуре Оријент): XIV, 9, 1; 11, 2; 4; 5. XV, 2, 1; 4; 5; 18–22; 28. XVI, 2, 8; 10, 21. XVIII, 4, 2; 6; 5, 5; 6, 1; 3; 6; 12; 8, 5. XIX, 3, 1. XX, 2, 1; 5. XXXI, 13, 18.
Урсиин (аламански краљ): XVI, 12, 1. XVIII, 2, 18.
Урсиин (викар града): XXVIII, 1, 44; 45.
Урсул (комес државне благајне): XVI, 8, 5; 7. XX, 11, 5. XXII, 3, 7.
Ускудама (Хадријанопољ, град у пров. Хемимонт): XIV, 11, 15. XXVII, 4, 12.
Утика (град у пров. Африка): XXVIII, 6, 23.

Ф

Фабије, Квинт Алоброгик Максим (конзул 121. г. пре н. ере): XV, 12, 5.
Фабриције, Лусцин: XXIV, 4, 24. XXX, 1, 2.
Фабрицији (римски род): XXIV, 3, 5.
Фаларис (тиранин Агригента, V в. пре н. ере): XXVI, 10, 5. XXVIII, 1, 46.
Фалисци (становници града Фалерија): XXIII, 5, 20.
Фама (мит.): XV, 5, 24. XVI, 10, 17; 12, 70. XVIII, 6, 3. XXI, 9, 3. XXV, 8, 13. XXXI, 5, 8.

- Фанагор (острво у Меотиди): XXII, 8, 30.
Фара (острво у Персијском мору): XXIII, 6, 42.
Фарнобије (војсковођа Греутунга): XXXI, 4, 12; 9, 3; 4.
Фарос (острво код Александрије): XXII, 16, 9; 10. XXIV, 2, 7.
Фасис (река у Колхиди): XXII, 7, 10; 8, 24.
Фасис (град у Колхиди): XXII, 8, 4.
Фаусијана (римска матрона): XXVIII, 1, 48; 49.
Фаустин (секретар): XXX, 5, 11; 12.
Фаустина (трећа жена Констанција II): XXI, 6, 4. XXVI, 7, 10; 9, 3.
Феачани (мит.): XVIII, 5, 7. XXVII, 8, 4.
Феликс (секретар, магистер официорум): XX, 9, 5. XXIII, 1, 5.
Феликс Арбор (град у пров. Реција II): XXXI, 10, 20.
Феникија (провинција дијецезе Оријент): XIV, 7, 7; 8, 9. XXI, 3, 5. XXV, 1, 2.
Фених (види: Безабда): XX, 7, 1; 16; 11, 24.
Ферасији (подсмешљиво име): XXVIII, 4, 7.
Ферат (планина у Мауританији): XXIX, 5, 11.
Фериције (вођа Мазика): XXIX, 5, 21; 24.
Фестин Тридентинац (управник Сирије, историчар?): XXIX, 2, 22.
Фидене (град у Лацију): XXIII, 5, 20.
Фидустије (намесник): XXIX, 1, 6; 7; 9; 37.
Фикус (рт на обали Кирене): XXII, 15, 2.
Филагрије (секретар, комес, префект префектуре Оријент): XXI, 4, 2; 3.
Филаделфија (град у пров. Арабија): XIV, 8, 13.
Филип (конзул, префект преторије): XIX, 12, 9.
Филип (лажни унук Филипа V Македонског; види: Андриско): XXVI, 6, 20.
Филип Арабљанин (Император Цезар Марко Јулије Филип Август, 244–249 г.): XXIII, 5, 17.
Филип Луције Маеције (говорник, конзул 91. г. пре н. ере): XXX, 4, 16.
Филипопољ (Еумолпија, град у пров. Македонија I): XXI, 10, 3. XXII, 2, 2. XXVI, 10, 4; 6. XXVII, 4, 12. XXXI, 5, 17; 16, 2.
Филири (азијски народ): XXII, 8, 21.
Филис (река у Битинији): XXII, 8, 14.
Филистон: XXX, 4, 21.
Филоксен (грчки песник): XV, 5, 37.
Филором (кочијаш): XV, 7, 2.
Финеј (мит.): XXII, 8, 14.
Фирме (маварски побуњеник): XXVIII, 6, 26. XXIX, 5, 2; 6; 8; 11; 13; 15; 17; 19; 20; 27; 28; 34; 39–41; 44; 48; 49; 53; 54; 56. XXX, 7, 10.
Флавијан, Вирије Никомах (префект преторија, конзул 391. г.): XXVIII, 6, 28.
Флавијана (римска племкиња): XXVIII, 1, 28.
Флавонији (непознато име): XXVIII, 4, 7.
Флацијан (посланик Триполитанаца): XXVIII, 6, 7; 16; 23.
Флор (Евазијев син): XXIX, 5, 43.
Флорент (дукс Германије): XXIX, 4, 7.

- Флоренције (magister officiorum): XV, 5, 12. XX, 2, 2. XXII, 3, 6.
Флоренције (префект преторије Галије): XXVII, 7, 7.
Флоренције (Прокопијев секретар): XXVI, 9, 8; 10.
Флоренције, Флавије (префект преторије Галије, Илирика, конзул 361. г.): XVI, 12, 14. XVII, 3, 2; 3, 5. XVIII, 2, 4; 7. XX, 4, 2; 8; 8, 20; 22; 9, 5. XXI, 6, 5. XXI, 9, 4. XXII, 3, 4; 6, 5.
Фока (Пелејев брат): XXII, 16, 3.
Фокеја (град у пров. Азија): XV, 9, 7.
Фонтеј: XV, 12, 4.
Фортуна (мит.): XIV, 6, 3; 10, 16. XV, 5, 1. XVI. 1, 1; 12, 18. XVII, 5, 8. XVIII, 4, 1. XIX, 6, 1; 9, 5. XXI, 5, 13; 16, 13; 14. XXII, 1, 1; 9, 1. XXIV, 6, 4. XXV, 5, 8; 9, 7. XXVI. 2, 9; 8, 13; 9, 9. XXVII, 8, 6. XXVIII, 3, 7. XXX, 5, 18. XXXI, 1, 1; 8, 8; 13, 19.
Фортунатијан (управник благајне): XXIX, 1, 5; 2, 1.
Форум: XXX, 4, 16; Мира XVI, 10, 14; Трајанов XVI, 10, 15.
Фосфорије (саветник префекта Салутија): XXV, 3, 14.
Фрагелид (сарматски краљ): XVII, 12, 11.
Франци (германско племе): XV, 5, 11; 16; 33. XVII, 2, 4; 8, 3. XX, 10, 2. XXI, 5, 3. XXII, 5, 4. XXVII, 8, 5. XXXI, 10, 6.
Франција (земља Франака): XXX, 3, 7.
Фраомарије (аламански краљ, трибун): XXIX, 4, 7.
Фрегелани (становници града Фрегела): XXV, 9, 10.
Фригерид (дукс Валерије): XXXI, 7, 3; 5; 9, 1; 10, 21.
Фригија (провинција дијецезе Азија): XXIII, 6, 18. XXVI, 8, 12; 9, 1; 7. XXVII, 5, 1.
Фригија (место у Асирији): XXV, 3, 9.
Фриних (трагичар, VI–V века пре н. ере): XXVIII, 1, 4.
Фритигерн (војсковођа Теруинга): XXXI, 4, 8; 5, 3; 5; 7; 6, 3; 4; 11, 5; 12, 8; 14; 15, 15; 16, 3.
Фронимије (префект града под Прокопијем): XXVI, 7, 4; 10, 8.
Фронтин (управник Химете): XXVIII, 1, 21.
Фулвије, Квинт Флак (конзул 292. г. пре н. ере): XXV, 9, 10.
Фулвије, Квинт Флак (конзул 125. г. пре н. ере): XV, 12, 5.
Фулофауд (дукс Британије): XXVII, 8, 1.
Фурије (мит.): XIV, 11, 17. XXII, 8, 33; 16, 3. XXIX, 1, 33; 2, 21. XXXI, 1, 1; 10, 1.

X

- Хаброат (град у Персији): XXIII, 6, 42.
Хадријан (Император Цезар Трајан Хадријан Август, 117–138. г.): XVIII, 6, 18. XXII, 12, 8; 15, 1; 16, 2. XXV, 4, 17. XXX, 8, 10.
Хадријанопољ (Ускудама, град у пров. Хемимонт): XIV, 11, 15. XXVII, 4, 12. XXXI, 6, 1; 11, 2; 3; 12, 4; 10; 15, 2; 16, 2.
Хаздрубал Барка (картагински војсковођа): XV, 10, 11. XXV, 1, 15.
Халдејци (бабилонско племе): XXIII, 6, 25.
Халиби (малоазијски народ): XXII, 8, 21.

- Халис (река у Малој Азији): XXII, 8, 20. XXIII, 5, 9.
Халит (залив Индијског океана): XXIII, 6, 12.
Халкедон (град у пров. Битинији): XX, 11, 5. XXII, 3, 2, 6, 3; 8, 7; 9, 3. XXVI, 6, 4; 8, 2; 3; 10, 3. XXXI, 1, 4.
Халкида (град у пров. Сирија I): XXIV, 1, 9.
Хамави (германско племе): XVII, 8, 5.
Ханибал Барка (картагински војсковођа): XV, 10, 10; 11. XVIII, 5, 6. XXII, 9, 3. XXV, 1, 15.
Ханибалијан, Флавије: XIV, 1, 2.
Харакс (река у Сузијани): XXIII, 6, 26.
Харакс (град у Партији): XXIII, 6, 43.
Харди (азијски народ): XXIII, 6, 66.
Харитон (командант германских најамника): XVII, 10, 5. XXVII, 1, 2; 5.
Харинда (река у Медији): XXIII, 6, 40.
Хариобауд (германски краљ): XVIII, 2, 15; 18.
Хариобауд (трибун): XVIII, 2, 2; 7.
Хармозонт (рт у Карманији): XXIII, 6, 10.
Харпал (Харпаг, сатрап персијског цара Кира II): XV, 9, 7.
Харха (место у Месопотамији): XVIII, 10, 1.
Харха (место у Асирији): XXV, 6, 3.
Хатра (град у пров. Месопотамија): XXV, 8, 5.
Хатрахарта (град у Бактрији): XXIII, 6, 58.
Хауријан (град у Персији): XXIII, 6, 63.
Хебар (река у Тракији, Мариша): XVIII, 6, 5. XXII, 8, 3. XXVII, 4, 10. XXXI, 11, 4.
Хекатеј (философ): XXII, 8, 10.
Хекатомпил (град у Партији): XXIII, 6, 43.
Хектор (тројански јунак): XXIV, 6, 14.
Хекуба (жена краља Пријама): XXII, 8, 4.
Хелена (жена Јулијанова, сестра Констанција II): XV, 8, 18. XVI, 10, 18. XXI, 1, 5.
Хелена (жена краља Менелаја): XXII, 8, 25.
Хеленопољ (Дрепан, град у пров. Битинији): XXVI, 8, 1.
Хелеспонт (провинција дијецезе Азија): XVIII, 6, 18. XXII, 8, 4; 35. XXVI, 8, 7. XXXI, 4, 7; 6, 2.
Хелике (град у Ахаји): XVII, 7, 13.
Хелиогабал (Император Цезар Марко Аурелије Антонин Август, 218–222 г.): XXVI, 6, 20.
Хелиодор (математичар): XXIX, 1, 5; 2, 6; 13.
Хелиопољ (град у пров. Аугустамника): XVII, 4, 12. XXIII, 2, 3.
Хелиос (мит.): XVII, 4, 18–23.
Хелпидије, Клаудије (префект префектуре Оријент): XXI, 6, 9.
Хем (планина у Тракији): XXI, 10, 3. XXVII, 4, 6. XXXI, 7, 3.
Хемимонт (провинција у дијецези Тракија): XIV, 11, 15. XXVI, 10, 4. XXVII, 4, 12. XXXI, 8, 1.
Хемимонтани (трачко племе): XXVII, 4, 11.

- Хендинос (на бургундском језику краљ): XXVIII, 5, 14.
Хениохи (азијски народ): XXII, 8, 24.
Хептастадиј (Александријски): XXII, 16, 10.
Хераклеја (Перинт, град у пров. Европа): XXII, 2, 3. XXVII, 4, 12.
Хераклеја Понтска (град у пров. Хонорија): XXII, 8, 16.
Хераклеотик (рукавац Нила): XXII, 15, 10.
Хераклиди (Херкулови потомци): XXVIII, 4, 27.
Хераклија (град у Медији): XXIII, 6, 39.
Хераклит Ефешки (грчки филозоф VI–V века пре н. ере): XXI, 16, 14.
Херекла (град у пров. Сува Либија): XXII, 16, 5.
Херкул (Херакле, мит.): XV, 9, 3; 6. XXII, 8, 5; 22; 12, 4; Тебанац Херкул XV, 10, 9.
Херкулан (командант цареве гарде): XIV, 10, 2.
Херкулова кастра (град у пров. Германија II): XVIII, 2, 4.
Хермапион: XVII, 4, 17.
Хермес (мит.): XVII, 4, 20; Трисмегистос XXI, 14, 5.
Хермоген (командант коњице): XIV, 10, 2.
Хермоген (дукс пров. Германија I): XXVIII, 2, 6.
Хермоген Понтски (префект преторије Оријент): XIX, 12, 6, XXI, 6, 9.
Хермонаса (острво у Меотиди): XXII, 8, 30.
Хермопољ (град у пров. Аркадија): XXII, 16, 2.
Хермупољ (град у Карманији): XXIII, 6, 49.
Херодијан, Елије (граматичар александријски): XXII, 16, 16.
Херодот (историчар V века пре н. ере): XXII, 15, 28.
Херон: XVII, 4, 18; 23.
Херсонес Тракчи (полуострво у пров. Европа): XXII, 8, 5; Таурички XXII, 8, 32. XXVI, 10, 8.
Херули (германско племе): XX, 1, 3; 4, 2. XXV, 10, 9. XXVII, 1, 6; 8, 7.
Хесихија (римска племкиња): XXVIII, 1, 47.
Хесперије (градови пров. Либије Пентополис): XXII, 16, 4.
Хесперије, Децим Хиларијан (управник Африке, префект преторија): XXVIII, 6, 28.
Хефест (мит.): XVII, 4, 22.
Хибер (река у Хиспанији, Ебро): XXIII, 6, 21.
Хиберија (Хиспанија): XXIII, 6, 21.
Хибита (место у пров. Месопотамија): XXV, 9, 3.
Хидријак (река у Карменији): XXIII, 6, 49.
Хијаспида : XVIII, 5, 3.
Хијера (острво): XVII, 7, 13.
Хијерапољ (град у пров. Еуфратензис): XIV, 7, 5; 8, 7. XXI, 13, 8. XXII, 14, 4. XXIII, 2, 6.
Хијерапољ (град у пров. Фригија I): XXIII, 6, 18.
Хијерокле (Алипијев син): XXIX, 1, 4.
Хила (мит.): XXII, 8, 5.
Хиларије (дворанин): XXIX, 1, 7; 28; 35. XXXI, 14, 8.

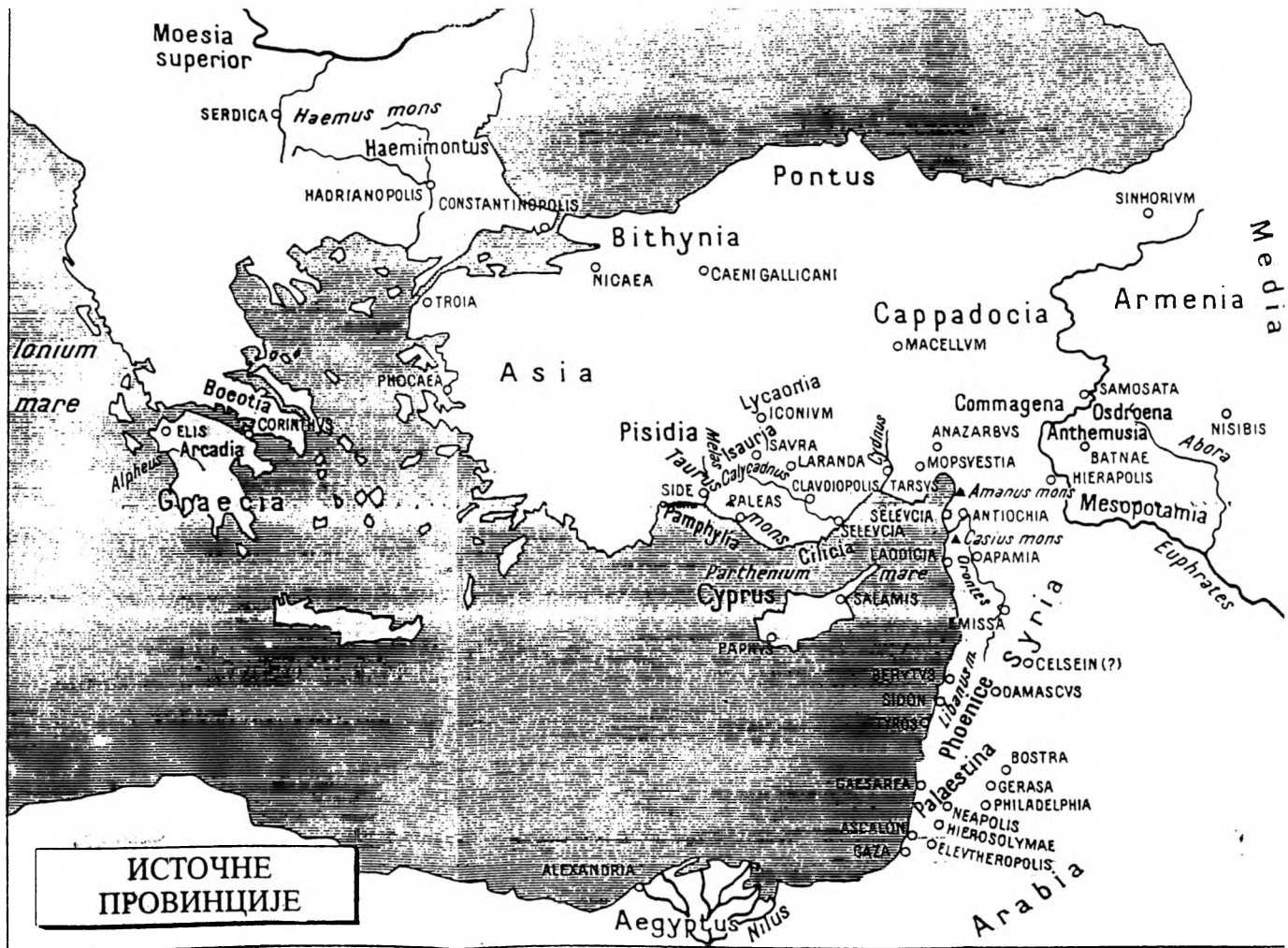
- Хиларин (возач): XXVI, 3, 3; 4.
Хилеја (град у пров. Месопотамија): XVIII, 5, 7.
Хилиоком (област Арменије и Медије): XXIII, 3, 5. XXIV, 8, 4. XXV, 7, 12.
Хилон (проконзул Африке): XXVIII, 1, 8.
Химетије, Јулије Фест (викар Града, проконзул Африке): XXVIII, 1, 17; 19–22.
Хионити (хунско племе): XVI, 9, 4. XVII, 5, 1. XVIII, 6, 22. XIX, 1, 7; 2, 3.
Хипанис (река у Сарматији): XXII, 8, 26.
Хипарх (астроном): XXVI, 1, 8.
Хипатије, Флавије (брат царице Еусебије, конзул 359. г.): XVIII, 1, 1. XXI, 6, 4. XXIX, 2, 9; 16.
Хиперхије (Прокопијев пријатељ): XXVI, 8, 5.
Хиперид (атински говорник): XXX, 4, 5.
Хипија Елићанин (филозоф): XVI, 5, 8.
Хипокефал (предграђе Антиохије): XXI, 15, 2.
Хиркани (становници Хирканије): XXIII, 6, 50; 52; 54.
Хирканија (област Персијског царства): XXIII, 6, 14.
Хирканско море: XXIII, 6, 27.
Хиспанија (дијецеза префектуре Галија): XIV, 5, 6. XV, 9, 6; 10, 10; 11; 11, 13. XVI, 8, 9. XXI, 4, 6. XXIII, 1, 4; 6, 21. XXV, 9, 10. XXXI, 13, 17.
Хиспанила (жена Романова): XXVIII, 1, 14.
Хистасп (Дарије I, персијски цар; види: Дарије): XXIII, 6, 32.
Хистрос (град у Скитији): XXII, 8, 43.
Хоасп (река у Медији): XXIII, 6, 40.
Хоаспа (град у Арахозији): XXIII, 6, 72.
Хоатрес (река у Партији): XXIII, 6, 43.
Хомер: XIV, 6, 21. XV, 8, 17. XIX, 4, 6. XXI, 14, 5. XXII, 14, 3; 15, 3; 16, 10. XXIII, 6, 21; 53; 62. XXVII, 4, 3; 8, 4. XXVIII, 1, 54. XXXI, 14, 8.
Хонорат (комес Оријента): XIV, 1, 3; 7, 2.
Хоре (место у Месопотамији): XVIII, 10, 1.
Хормизд (персијски принц): XVI, 10, 16. XXIV, 1, 2; 8; 2, 4; 11; 20; 5, 4. XXVI, 8, 12.
Хормизда (син принца Хормизда): XXVI, 8, 12.
Хортарије (аламански краљ): XVI, 12, 1. XVII, 10, 5. XVIII, 2, 2; 13; 14.
Хортарије (аламански првак): XXIX, 4, 7.
Хрисопол (град у пров. Битинија): XXII, 8, 7.
Хрониј (река у Сарматији): XXII, 8, 38.
Хукумбра (град у Месопотамији): XXV, 1, 4.
Хуни: XXXI, 2, 1; 2; 21; 3, 1; 3; 6; 8; 8, 4; 12, 17; 16, 3.

Ц

- Цезар, Гај Јулије: XV, 11, 6; 12, 6. XXI, 16, 13. XXII, 16, 13. XXV, 2, 3. XXVIII, 4, 18. XXIX, 2, 18.
Цезареја (град у пров. Палестина III): XIV, 8, 11.

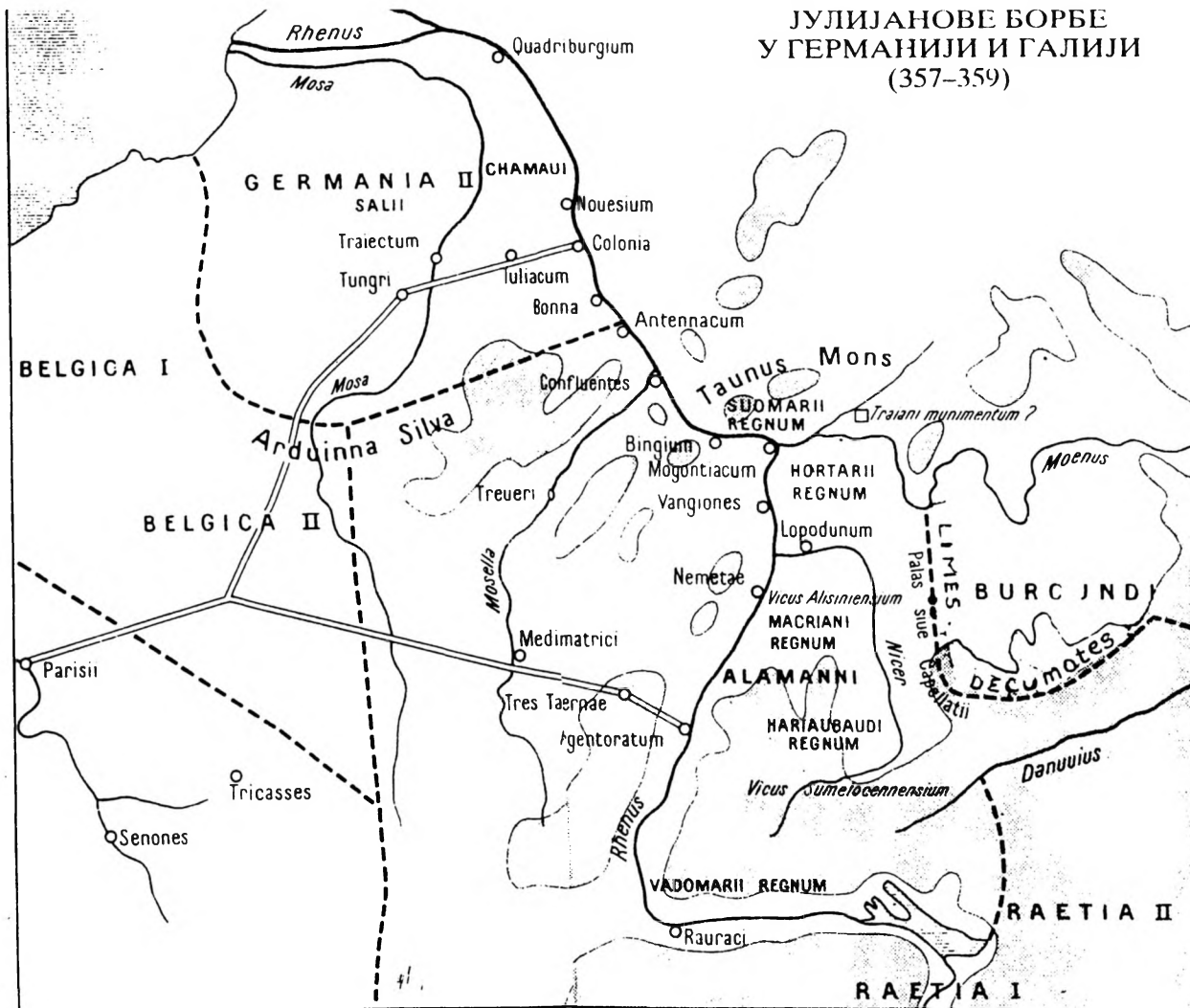
- Цезареја (град у пров. Кападокија I): XX, 9, 1. XXVI, 7, 2.
Цезареја (град у пров. Мауретанија Цезариензис): XXIX, 5, 18; 19; 42.
Цезарије (префект Константинопоља): XXVI, 7, 4.
Цезарије (секретар): XXX, 2, 11.
Цеције: XIX, 9, 2.
Цела (командант штитоноша): XVI, 11, 6; 7.
Целестин (грађанин Триполиса): XXVIII, 6, 22.
Целз Антиохијски (управник Киликије): XXII, 9, 13.
Целзиен (град у пров. Феникија): XIV, 7, 7.
Цени Галикани (место у пров. Битинија): XIV, 11, 6.
Цереалис (надзорник царских штала Валентинијана I): XXVIII, 2, 10. XXX, 5, 19; 10, 5.
Цериалис, Нератије (префект града, конзул 358. г.): XIV, 11, 27. XVII, 5, 1.
Цетег (сенатор): XXVIII, 1, 16.
Цецилије: XXVIII, 6, 21; 28; 29.
Цибале (град у пров. Панонија II): XXX, 7, 2.
Цибирати (Верини): XV, 3, 3.
Цивилис (управник дијецезе Британија): XXVII, 8, 10.
Циминија (област у пров. Тускија): XVII, 7, 13.
Цина, Луције Корнелије (Сулин противник): XXX, 8, 9.
Цирија (Фирмова сестра): XXIX, 5, 28.
Циркус Максимус (у Риму): XV, 5, 34. XVI, 10, 17. XVII, 1, 1; 4, 12; 14; 17. XXVIII, 4, 29.
Цицерон, Марко Тулије (римски говорник, конзул 63. г. пре н. ере): XIV, 2, 2. XV, 5, 23; 12, 4. XVI, 1, 5. XIX, 12, 18. XXI, 1, 14; 16, 13. XXII, 7, 3. 15, 24; 16, 16. XXVI, 1, 2; 9, 11; 10, 12. XXVII, 4, 8; 9, 10; 11, 4. XXVIII, 1, 40; 4, 36. XXIX, 1, 11; 5, 24. XXX, 4, 7; 10; 8, 7. XXXI, 14, 8.
Црвено море: XXII, 15, 2. XXIII, 6, 13; 26; 45.
Црно море (Понт): XXII, 8, 4; 25; 29; 30; 46; 47. XXVII, 4, 7. XXX, 1, 22. XXXI, 4, 2; 16, 7.

(саставио Горан Пиљак)

ИСТОЧНЕ
ПРОВИНЦИЈЕ

ЈУЛИЈАНОВЕ БОРБЕ
У ГЕРМАНИЈИ И ГАЛИЈИ
(357–359)

САДРЖАЈ

Милена Милин: АМИЈАН МАРЦЕЛИН КАО ХРОНИЧАР ПОЗНОРИМСКОГ ЦАРСТВА	5
--	---

ИСТОРИЈА

XIV КЊИГА (353–354.г.)	29
Објашњења	57
XV КЊИГА (354–355.г.)	61
Објашњења	86
XVI КЊИГА (355–357.г.)	89
Објашњења	116
XVII КЊИГА (357–358.г.)	119
Објашњења	145
XVIII КЊИГА (358–359.г.)	149
Објашњења	168
XIX КЊИГА (359.г.)	171
Објашњења	192
XX КЊИГА (360.г.)	195
Објашњења	218
XXI КЊИГА (360–361.г.)	219
Објашњења	245
XXII КЊИГА (361–363.г.)	249
Објашњења	279
XXIII КЊИГА (363.г.)	285
Објашњења	308
XXIV КЊИГА (363.г.)	313
Објашњења	333
XXV КЊИГА (363–364.г.)	335
Објашњења	359

XXVI КЊИГА (364–365.г.)	363
Објашњења	386
XXVII КЊИГА (365–370.г.)	389
Објашњења	412
XXVIII КЊИГА (369–372.г.)	417
Објашњења	442
XXIX КЊИГА (372–374.г.)	445
Објашњења	471
XXX КЊИГА (373–375.г.)	473
Објашњења	495
XXXI КЊИГА (375–378.г.)	497
Објашњења	531
<i>СПИСАК ВАЖНИЈИХ ТЕРМИНА</i>	533
<i>ИНДЕКС ИМЕНА</i>	535
<i>МАПЕ</i>	593

Амијан Марцелин
ИСТОРИЈА

Уредници
Чедомир Мирковић
Милутиин Сјанисавац

Ликовни уредник
Рајомир Димићријевић

Графички уредник
Миољуб Појовић

На корицама
Ловци – Felix Romuliana
(Гамзиград код Зајечара) IV в.

Лектор
Дивна Кланчник

Коректор
коректорско одељење *Просвете*

Издавач
ИП *Просвета* а.д.
Београд, Чика Љубина 1

За издавача
Чедомир Мирковић, директор

Штампа
ДД Просвета
Нови Сад, Стевана Сремца 13

Штампано у 1000 примерака
1998.